ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ

ҚУТАДҒУ БИЛИГ

قوتادغو بيليک

اوزبیکستان س. س. ر. فن لر اکادیمیاسی
ا. س. پوشکین نامیداکی تیل و ادبیات انستیتوتی

یوسف خاص حاجب

قوتادغو بیلیک

(سعادت‌کا یوللاوچی بیلیم)

ترانسکریپسیه و حاضرکی اوزبک تیلیگا توصیف

نشرگا طیارلاوچی

فیلولوگیه فن‌لری کاندیداتی

قیوم کریموف

اوزبیکستان «فن» نشریاتی
تاشکند — ۱۹۷۱

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ

ҚУТАДҒУ БИЛИГ

(САОДАТГА ЙЎЛЛОВЧИ БИЛИМ)

ТРАНСКРИПЦИЯ ВА ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАВСИФ

Нашрга тайёрловчи
филология фанлари кандидати
Қаюм КАРИМОВ

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ—1971

4
Ю 91

«Қутадғу билиг» Ўрта Осиё, Шарқий Туркистон ва Қозоғистон туркий халқлари бадиий адабиётининг ўн биринчи асрга мансуб ва ҳозирча бизгача етиб келган илк намунаси бўлиб, том маъноси билан таълимий-тарбиявий руҳда ёзилган дидактик асардир.

Бу ёдгорлик туркий халқлар тарихини, ижтимоий-сиёсий тузумини ўрганиш учун ашёвий далилларга ниҳоятда бой бўлиб, унда ахлоқ-одоб, таълим-тарбия, илм-маърифат, турли ижтимоий табақалар ўртасидаги муносабат-муомала нормалари ҳақида баҳс этилади, давлатни идора қилиш усуллари, ўша давр ҳаёти нормаларининг системаси баён қилинади.

Асар тарихшунослик, этнография учун муҳим манба ҳисоблангани каби, адабиётшунослик ва тилшунослик учун ҳам алоҳида аҳамият касб этади. У Ўрта Осиё туркий тиллари ва адабиёти тарихини ўрганиш, адабиётшунослик, тарихий, қиёсий-тарихий грамматиклар ва лексикография бўйича олиб бориладиган илмий-текшириш ишлари учун бой ва қимматли материал беради.

Қўлингиздаги китоб ношир томонидан ёзилган кириш ва «Қутадғу билиг»нинг рус графикаси асосида транскрипция қилинган тексти ҳамда унинг ҳозирги ўзбек тилига мослаштирилган тавсифидан иборат бўлиб, ҳар жиҳатдан қимматли бу нодир асарни кенг ўқувчилар оммаси ва тадқиқотчи мутахассисларга тақдим қилиш мақсади билан тайёрланган.

Масъул муҳаррирлар:
филология фанлари доктори *С. Муталлибов*
ва филология фанлари кандидати *Ш. Шукуров*

Юсуф Хос Ҳожиб. «Қутадғу билиг»
(Саодатга йўлловчи билим). Транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф. Нашрга тайёрловчи филол. фан. канд. Қ. Каримов. Масъул муҳаррирлар: С. Муталлибов ва Ш. Шукуров. Т., «Фан», 1971.
964 бет. (ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт ин-ти). Тиражи 1000.

Юсуф Хас Хаджиб «Кутадгу билиг» (Знание, дарующее счастье.

4Ўз + 8Ўз

7-2-2

СЎЗ БОШИ

XI асрда яратилган «Қутадғу билиг» поэмаси қардош туркий тилда гаплашувчи халқларнинг ҳозирча бизгача етиб келган биринчи бадиий асари, ўша давр адабий тилидан шаҳодат берувчи ягона намунадир. Шубҳасизки, бу асар тили ўша даврда кенг майдонга эга бўлган қорахонийлар салтанати таркибига кирган барча қабилалар учун тушунарли бўлган. Шунинг учун ҳам бу асарни ҳозирги туркий халқларнинг бирортасига нисбат бериш илмий нуқтаи назардан нотўғри бўлади. Уни ҳозирги қариндош туркий халқларнинг барчаси учун умумий бўлган муштарак хусусиятга молик ёдгорлик сифатида қарамоқ лозим.

Ҳар бир туркий халқ вакиллари бу асарни, унинг тил хусусиятларини чуқур ўрганишга ва ўзлари учун тегишли хулосалар чиқариб олишга ҳақлидирлар.

Мана шу нуқтаи назардан биз ҳар жиҳатдан беқиёс қимматга молик бўлган ушбу асарнинг текстини транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф қилишни ўзбек халқи олдидаги бурчимиз деб билдик ва шу бурчни имкон борича бажардик.

Поэманинг бизгача етиб келган ҳар учала (Вена, Қоҳира, Наманган) нусхаси ҳам тўлиқ эмас. Уларнинг ҳар биридан ҳам айрим байтлар, парчалар ва боблар тушиб қолган, айрим саҳифалар нурсизланиб, ҳатто ўчиб кетган. Лекин булардан мукаммалроғи Наманган нусхаси бўлиб, текст транскрипцияси ва тавсиф шу нусха асосида бажарилди.

Ҳар учала нусхадаги фарқларни қиёслаш орқали бу асарнинг критик текстини тайёрлаш каби шарафли вазифа олима А. А. Валитова томонидан бажарилмоқда. Шунинг учун бизнинг вазифамиз Наманган нусхасини (унинг нуқсонларини бошқа икки нусха асосида тўлдирган ҳолда) тавсиф билан нашрга тайёрлашдан иборат бўлди.

Асарни транскрипция ва тавсиф қилишда биздан олдин шу соҳада қўлга киритилган ютуқлардан фойдаландик, йўл қўйилган нуқсонларни ҳисобга олдик. Шундай бўлишига қарамасдан, бизнинг ишимиз ҳам

нуқсонлардан ҳоли бўлмаслиги табиийдир. Шунинг учун мутахассис ва ўқувчиларнинг шу иш бўйича берадиган маслаҳатларини мамнуният билан қабул қиламиз.

Ушбу ишнинг юзага келиши учун барча шарт-шароитларни яратиб берган Тил ва адабиёт институтининг раҳбарларига, ишга кўмаклашган ўзбек тилини тарихий-қиёсий ўрганиш сектори ходимларига, айниқса қўлёзмамизни лутфан кўриб берган ва ўз қимматли маслаҳатлари билан яқиндан ёрдам кўрсатган филология фанлари докторлари, профессорлар А. П. Қаюмовга, Ҳ. С. Сулаймоновга, Ғ. Абдураҳмоновга, С. Муталлибовга, Э. Фозиловга, филология фанлари кандидатлари Ш. Шукуров, Қ. Маҳмудов ва И. Қўчқортоевларга чуқур миннатдорчилик изҳор қиламан.

Қ. Каримов

«ҚУТАДҒУ БИЛИГ» АСАРИ ҲАҚИДА

«Қутадғу билиг» асари ҳозирча бизгача етиб келган туркий бадиий адабиёт намуналарининг энг кўҳнаси ҳисобланади. Бу асар XI асрда яратилган бўлиб, унинг майдонга келишининг ўзига хос шарт-шароитлари мавжуд эди.

Асар яратилган давр ва унинг ёзилиш сабаби. XI аср қорахонийлар салтанатининг энг юксакка кўтарилган бир даври эди. Бу давлат Юқори Чиндан тортиб Каспийгача бўлган кенг майдонни ўз тасарруфига олган эди. Кенг ва улуғ давлатнинг маркази Кошғар (Ўрдукент) бўлиб, унинг шимолда муҳим марказларидан Баласоғун (Қуз ўрда), ғарбда Самарқанд шаҳарлари, бу улуғ шаҳарлар ўртасида Ўзкент каби савдо ва сиёсий жиҳатдан марказ бўлган кўп аҳолили буюк шаҳарлари бор эди. Қорахонийлар даврида илм-маърифат, маданият ривожлаиади, қатор илмий, фалсафий асарлар яратилади. Бу асарлар асосан араб ва форс тилида эди. Зикр қилганимиздек, кенг майдонга ёйилган давлатни идора қилиш осон эмас эди. Марказлашган, ягона қўл остига бирлашган феодал давлати барпо этиш, мустаҳкамлаш, идора қилиш, турли хон ва беклар орасидаги низоларга барҳам бериш у давр ҳукмдорларининг эзгу орзуси эди. Ана шундай давлатни идора қилиш усули, сиёсати, қонун-қоидалари, шунингдек, халқнинг расму одатларини, ахлоқ принципларини ўзида мужассамлаштирган низомнома, қомус сифатида «Қутадғу билиг» майдонга келди.

Асардаги тўрт қаҳрамон идеал орзу тимсоли сифатида гавдаланади: Кунтуғди (чиққан кун) — адолат, Ойтўлди (тўлган ой) — бахт ва давлат, Ўгдулмиш (ақлга тўлган) — ақл, Ўзғурмиш (уйғонган) — қаноат тимсоли. Булар ўртасида бўлиб ўтадиган савол-жавоб, мунозаралар жараёнида авом халқдан тортиб қорахонийлар салтанатининг энг олий даража ҳокими — элиггача бўлган оралиғдаги барча табақа ва тоифаларнинг ахлоқ, одоб, хатти-ҳаракат, муносабат чегаралари ҳақида баҳс боради. Шунинг учун ҳам бу асар панд, насиҳат, таълим-тарбия руҳи

билан суғорилган, дидактик жиҳатдан қиммати бебаҳодир. У ақл ва ҳикмат дарслигидир.

Муаллиф, осарнинг ёзилган йили, муддати ва жойи ҳақида. Муаллифнинг исми Юсуф. Бу ҳақда ҳеч бир манбада хабар йўқ. Муаллифнинг исми Юсуфлигини ва бошқа маълумотларни шу асарнинг ўзидангина оламиз: Китаб изиси Юсуф улуғ Ҳажиб ўзинга панд берур, Юсуф Хас Ҳажиб теб ати жави йазилмиш. Асар мазмунидан маълум бўлишича, Юсуф Баласоғунда туғилган, кенг ва чуқур маълумотли бўлган, ўз даврининг бутун илмларидан бохабар бўлган.

Юсуф ўз асарини ёзган пайтида ёши элликдан ўтиб олтмиш томон бораётгани ҳам асардан англашилади:

Тегурди манга элги эллик яшим
(Эллик ёшим менга қўлини тегизди);
Ўқир алтмиш эмди манга кел тею
(Энди олтмиш менга, кел, дея чорлаётир).

Ҳажм жиҳатидан анча катта, бадиий жиҳатидан пухта бўлган «Қутадғу билиг» 6500 байт ёки 13000 мисрага яқин шеърдан иборат. Муаллиф асарни ёзган йили ва муддати ҳақида шундай дейди:

Йил алтмиш эки эрди тўрт юз била,
Бу сўз сўзладим ман тутуб жан сура.
Тугал ўн сакиз айда айдим бу сўз,
Ўдурдум, адирдим сўз эвдиб тера.

Кўринадики, муаллиф ўз асарини ҳижрийнинг 462 йилида (1069—1070 милод) ёзиб тугаллаган. Муаллифнинг шаҳодат беришича, агар у ўз асарини 18 ойда ёзиб тугатган бўлса, уни ҳижрий 461 йилнинг биринчи ярмида бошлаб, 462 йилнинг ўртасида ёки 461 йилнинг ўртасида бошлаб, 462 йилнинг охирида тугатган бўлиши мумкин. Бинобарин асарини тугатган даврда муаллифнинг 50 ёшлар чамасида бўлганлиги ва демак, унинг ҳижрий 410 (1019 милод) йиллар атрофида туғилганлиги маълум бўлади.

Муаллиф ўз асарига «Қутадғу билиг» деб ном берди. «Қутадғу билиг» бахт ва саодатга элтувчи билим, таълим демакдир. Бу ҳақда Юсуф шундай дейди:

Китаб ати урдум «Қутадғу билиг»,
Қутадсу ўқуғлиқа тутсу элиг.
(Китоб отини «Қутадғу билиг» қўйдим,
Ўқувчига бахт келтирсин, қўлидан тутсин).

Ҳақиқатан шундай, агар ҳар ким ушбу китобда тилга олинган хислатларга, фазилатларга эга бўлса, ундаги панд-насиҳат, йўл-йўриқларга амал қилиб иш кўрса, бахт-саодат унга ёр бўлади. Шу сабабдандир-

ки, бу китоб, «қаю падшаҳқа йа қаю иқлимқа тегди эрса ғаят эзгусиндин ул ҳукама тэкма бири бир турлуг лақаб ат урдилар». Чинликлар уни «Адабул мулук», мочинликлар — «Аминул мамлакат», Шарқ элининг катталари — «Зийнатул умаро», эронликлар — «Шоҳномаи турки», туронликлар — «Қутадғу билиг», баъзилар «Пандномаи мулук» деб ном бердилар.

Муаллиф китобни Кошғарда битиб тугаллагач, уни Тавғачхон даргоҳига келтиради. Китоб хонга манзур тушганлигидан Юсуфга хос ҳожиблик лавозимини беради. Китобда зикр этилган Тавғач Улуғ Буғра Қорахон (хоқон) Або Али Ҳасан бинни Арслон хон (хоқон) исмлари қорахонийлар сулоласи шажарасида йўқ. Аммо В. Бартольд ўзининг «Қутадғу билиг»да тилга олинган Буғрахон кимдир?» номли мақоласида Ёркентда топилган арабча маҳкама васиқаларида (1081—1135 йилларга оид) шу исмли шахслар ўша даврда яшаганлигини исботлайди.

Асарнинг топилиши ва ўрганилиши. «Қутадғу билиг» Юсуфдан ёдгорлик, унинг ўзини мангулаштириш учун қўйган ҳайкали. Не-не шаҳарлар, бинолар, дарёлар, кўллар, тоғ-тошлар, хуллас беҳисоб нарсалар пайдо ва йўқ бўлди. Замона зайли, давр парвози, адоват яғмоси, жаҳолат балоси, зулмат савдоси башарият зеҳни, заковати ва қўли билан яратилган не-не меросларнинг бошига сув қуймади, не-не авлодлар келиб кетмади. Юсуфнинг ёдгорлиги-чи, у сақланди, асрларни кечирди, кўп муддат дом-дараксиз юрди, яхшилар уни яхши асрадилар. «Қутадғу билиг» бизгача етиб келди. У ҳозирча бизга маълум бўлган ва туркий тилда ёзилган биринчи бадиий асар, туркий адабий тили намуналарининг энг кексаси, кўҳна давр боболари тилининг, ҳаётининг ягона шоҳидидир. Шунинг учун ҳам бу асар қимматини мавжуд мезонларнинг ҳеч бирида ўлчаб бўлмайди.

Мана шундай қимматли асар мавжудлиги ҳақидаги дастлабки хабар XIX асрнинг биринчи чорагида пайдо бўлди. Бу асарнинг ҳижрий 843 (1439) йилда Ҳиротда уйғур ёзуви билан Ҳасан Қара Сайил Шамс томонидан кўчирилган нусхаси Туркиянинг Тугот шаҳрига, бу ердан эса ҳижрий 879 (1474) йилда Абдураззоқ Шайхзода бахши учун Фанари ўғли Кади Али томонидан Истамбулга келтирилган. Уни машҳур тарихчи ва шарқшунос Хаммер Пургшталл Истамбулда сотиб олиб, Вена Сарой кутубхонасига келтиради[1]. Шундан сўнг бу асар ҳақидаги биринчи хабар ва унинг баъзи намуналари 1823 йилда француз шарқшуноси Жауберт Амедее томонидан «Journal Asiatique»да нашр этилди[2].

---

[1] Е. Э. Бертельс. قوتادغو بیلیک و اونینگ اهمیتی، شرق حقیقتی (журнал) ،سان ۲—۱ (٤—۳)، 1944 февраль — март,

[2] توری یوژەف، تورک دیلی یادگارلری، ملی تتبعولر، جلد ۲، سان ٤

1870 йилда эса венгер олими Вамбери «Қутадғу·билиг»нинг энг муҳим қисмларини «Уйғур тили обидалари» ва «Қутадғу билиг» номи билан нашр қилди ва немис тилига таржимасини берди[3].

1890 йилдан бошлаб эса бу асарни машҳур рус шарқшунос олими Радлов текшира бошлади.

Худди шу вақтда, яъни 1896 йилда китобнинг араб ёзуви билан кўчирилган иккинчи нусхаси Қоҳирада топилди[4]. Ҳозирги вақтда бу нусханинг тўрт томдан иборат фотокопияси 6090, 6091, 6092, 6093 инвентарь номери билан Ўзбекистон ССР ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида сақланади.

Бу фотонусха асл Қоҳира нусхасининг бевосита копияси бўлмасдан, балки у Радлов илтимосига кўра ва Мориц назорати остида бир араб филологи томонидан Қоҳира нусхасидан кўчирилган ва 1897 йилда Радловга юборилган кўчирма нусхадан олинган фотокопия бўлиб, бунда кўчирувчи томонидан киритилган айрим белгилар истисно қилинганда, қўлёзманинг аслига тўла риоя қилинган ҳолда зўр саводхонлик билан кўчирилган[5]. 1890 йилда Радлов уйғур ёзуви билан кўчирилган Вена нусхасининг факсимилесини, 1891 йилда шу факсимиленинг текстини манжур ёзуви билан нашр қилдирган эди. Қоҳира нусхасидан кўчирма олгач, у икки нусхани солиштириш имкониятига эга бўлди ва 1910 йилда «Қутадғу билиг»нинг транскрипцияси билан немис тилига қилинган мукаммал таржимасини нашр эттирди[6].

Ниҳоят, «Қутадғу билиг»нинг араб ёзуви билан кўчирилган учинчи нусхаси ҳақидаги дастлабки маълумот 1914 йилда эълон қилинди.

Шарқшунос олим Вализода 1913 йилнинг кузида ўз шахсий иши билан Қўқонга сафарга отланади ва мазкур сафарида Қозон университети қошидаги археология, тарих ва этнография жамияти томонидан Шарқ қўлёзмалари ҳақида маълумот тўплаш тўғрисида топшириқ олади. У 1914 йил 20 апрелда Фарғона экспедицияси ҳақида мазкур жамиятга қилган ҳисобот маърузасида наманганлик Муҳаммадҳожи Эшон Лолареш исмли кишининг шахсий кутубхонасида «Қутадғу билиг»нинг араб алифбеси билан ёзилган нусхаси мавжуд эканлиги ҳақидаги хабарни айтган[7].

---

[3] H. Vambery, Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik, Innsbruk, 1870.

[4] Учала нусха ҳақида қаранг: (журнал) معارف و اوقیتغوچی ۲، تاشکند، ۱۹۲۵ 68—79-бетлар.

[5] W. Radloff. Über eine in Kairo aufgefundene zweite Handschrift des Kudatku Bilik, Изв. АН, Т. 9, 1898, ноябрь, № 4, стр. 309—319.

[6] W. Radloff, Das Kudatku Bilik des Jusuf—Chass—Hadschib aus Bālasagun, Theil I, St.-Petersburg, 1891, Theil II, 1910.

[7] А. З. Валидов, Восточные рукописи в Ферганской области, «Записки восточного отделения», т. XXII, 1914, стр. 312—313.

Бу эса «Қутадғу билиг»нинг Наманган нусхаси ҳақидаги дастлабки маълумот эди. Бу хабар эълон қилингандан сўнг ўзбек олими Фитрат 1924 йилда Муҳаммадхожи Эшон Лоларешдан мазкур нусхани олишга муяссар бўлади ва шу йилнинг ўзидаёқ бу нусхани Тошкент асосий кутубхонасига келтиради. Орадан бир йил ўтгач, «Маориф ва ўқитғувчи» журналида «Қутадғу билиг»нинг Наманган нухаси ҳақида Фитратнинг мақоласи босилиб чиқади. 1928 йилда эса у бу асарнинг айрим парчаларини зарур изоҳлар билан нашр қилади[8].

Мазкур нусха топилиши ва эълон қилиниши муносабати билан 1929 йилда атоқли шарқшунос С. Е. Малов шу нусханинг айрим парчаларини, унинг таржимасини, ўз изоҳларини беради ва эндиликда маълум бўлган ҳар учала нусханинг шу парчаларини солиштириб ўқиб, таржима ва изоҳлардаги фарқлар ҳақида фикр юритади[9].

Умуман, «Қутадғу билиг» туркшунос олимларининг диққатларини ўзига жалб қилган эди. Шунинг учун улар бу асарни бирор жиҳатдан тадқиқ қилиб, чуқур илмий қимматга эга бўлган ишларни майдонга келтирадилар. Жумладан, бу асарнинг тил хусусиятлари, вазн ва қофия усуллари, фонетик структураси, адабий традиция ва ҳамкорлик, тил ва қабила тарихи, «Қутадғу билиг»нинг критик тексти каби муҳим масалалар ҳақида илмий ишлар қилинди, асарнинг айрим парчалари ва тўла тексти таржимаси билан нашр қилинади.

Булардан 1891—1910 йилларда Радлов томонидан нашр қилинган тўла текст ва таржима, турклар томонидан Истамбулда ҳар учала нусха асосида нашр қилинган факсимиле ва таржима[10], 1951 йилда Малов томонидан нашр қилинган парча ва изоҳлар[11] шу соҳада қилинган капитал иш ҳисобланади.

«Қутадғу билиг»ни ўрганишда А. А. Валитованинг текширишларини алоҳида қайд қилиб ўтмоқ лозим[12]. Валитова ўз текшириш ишларида Шарқ маданиятини, қабила ва халқлар тарихини, хусусан қорахонийлар сулоласи тарихини ўрганишда «Қутадғу билиг»ни асосий манба сифатида танимаган тарихшунос олимларни танқид қилган ва биринчи бўлиб бу асарни бой бир тарихий манба сифатида ўрганиш ишини бошлаб берган, бу соҳада бекиёс ютуқларни қўлга киритган. Валитованинг текширишлари туркшуносликка қўшилган катта ҳиссадир.

---

[8] «Ўзбек адабиёти намуналари», Тошкент—Самарқанд, 1928, 79—89, 149-бетлар (араб алифбесида).

[9] С. Е. Малов, Из третьей рукописи, «Кутадгу-билиг», «Изв. АН СССР», отд. гум. наук, 1929, стр. 9, 734—754.

[10] С. Е. Малов, Кутадгу—билиг, Факсимиле, «Советское востоковедение», V, М.—Л., 1948, стр. 327. («Қутадғу билиг» текстларининг туркча нашрига тақриз).

[11] С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М.—Л., 1951, стр. 224—304.

[12] А. А. Валитова, К вопросу о классовой природе Караханидского государства, «Труды Киргизского филиала АН СССР», Фрунзе, т. I, вып. 1, 1943, стр. 127—136.

«Ўзбек адабиёти тарихи»да «Қутадғу билиг»нинг айрим парчалари ва луғатларининг берилиши бугунги кунда бу асарни ўрганишда яна илгарига қараб қўйилган дадил қадам ҳисобланади[13].

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, «Қутадғу билиг» ҳақида қанчалик кўп илмий ишлар қилинган бўлишига қарамай, ҳали турли масалалар соҳасида кўпгина англашилмовчиликлар бор. Худди ана шундай баҳсли масалалардан бири «Қутадғу билиг» нинг туркий тилларнинг қайси бирига мансуб эканлиги ҳақидаги масала бўлиб, бу ҳақда туркшунос олимлар турли фикрдадирлар. Жумладан, Радлов бу асар тилини у ёки бу тил билан яқинлаштирган бўлса ҳам, қатъий бир фикр айтмайди, бу асар тили ҳақида гапирганда, асосан, «Қутадғу билиг» асарининг тили» деган жумлани қўллайди, асарнинг эса олтойлаштирилган транскрипциясини беради. В. Томсен «Қутадғу билиг»нинг фонетик структураси, унинг қофия усулини батафсил синчиклаб ўрганиб, фактик мисоллар асосида Радлов транскрипцияси бу асар тилига татбиқ қилиб бўлмас даражада асоссиз эканлигини исботлади[14]. Томсеннинг ана шу исботидан сўнг Радлов ўз хатосига иқрор бўлди ва Томсеннинг фикрига тўла қўшилганлигини баён қилди[15].

С. Е. Малов бу асарни бир ўринда чиғатой тилида ёзилган асарлар қаторига киритса[16], бошқа бир жойда уни уйғур мусулмон ёдгорлиги деб санайди[17] ва унинг арабча кўчирилган нусхалари XI аср уйғур тилини равшан акс эттиради[18], деб таъкидлайди.

Баъзилар эса бу асар тилини соф турк тили деб талқин қилдилар[19], айримлар қорахонийлар тилида ёзилган асар, деб чиқдилар[20].

«Қутадғу билиг»нинг кириш қисмида мана шундай жумлаларни ўқиймиз:

ماچین عالم لاری و حکیم لاری قموغ اتفاق بولدیلار کیم مشرق
ولایتندا ترکستان ایلاریندا بوغراخان تیلینجا بو کتابدین یخشی‌راق
هرگز کم ارسا تصنیف قیلمادی. بو کتاب قایو پادشاه‌قا یا قایو اقلیم‌قا
تکدی ارسا غایت اوزلوقیندین نهایت دین کجاکور کلو کلو کیندین...
تکما بیری بیر تورلوك لقب ات اوردیلار[21]

---

[13] «Ўзбек адабиёти», 1-том, Тошкент, 1959, 36—55-бетлар.

[14] С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М.—Л., 1951, стр. 97.

[15] W. Radloff, Nachwort zum Kudatku Bilik («Қутадғу билиг»нинг Радлов томонидан қилинган нашрига ёзилган сўнг сўз).

[16] С. Е. Малов, Мазкур асар, 96-бет.

[17] С. Е. Малов, Мазкур асар, 244-бет.

[18] С. Е. Малов, Мазкур асар, 229-бет.

[19] З. Ва л и з о д а, Турк ва татар тарихи, Қозон, 1912 (араб алифбесида), 64-бет.

[20] Бу ҳақда қаранг: А. А. Ва л и т о в а, Мазкур мақола.

[21] «Қутадғу билиг», Наманган нусхаси, муқаддима, ЎзССР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, инв. № 1809.

Бизнинг фикримизча, юқоридаги «Буғрахон тилинча» деб назарда тутилган тил Буғрахон қўл остида бирлашган турк давлати таркибига кирган ҳамма асосий қабилалар учун тушунарли бўлган, шунинг учун ҳам бу асар «қаю иқлим» ва «қаю подшоҳга» етса, улар томонидан қадрланиб ўқилган.

Демак, асар тили ўша давр турк қабилалари тиллари асосини ўзида акс эттирган. Бинобарин, «Қутадғу билнг»ни XI асрда яшаган бирор халқнинг ёки қабиланинг адабий ёдгорлиги деган қатъий бир фикрга келиш нотўғри бўлади.

«Қутадгу билиг» нинг асл нусхаси қайси алифбе билан ёзилганлиги ҳақидаги иккинчи баҳсли масала ҳам ҳалигача ҳал қилинмай келмоқда. Кўпгина олимлар, жумладан С. Е. Малов, даставвал муаллиф ўз асарини араб ёзуви билан ёзган деб тахмин қиладилар[22].

Қоҳира ва Наманган нусхаларида худди шу давр ёдгорлиги бўлмиш «Девону луғотит турк»дагидек фонетик ва морфологик хусусиятларнинг мавжудлиги, бу даврдаги кўпгина бошқа асарлар араб ёзувида ёзилганлиги, ўша даврда бошқаларга нисбатан араб ёзуви кенг тарқалганлиги, уйғур ёзуви билан кўчирилган Вена нусхаси эса XV асрнинг иши эканлиги каби далилларга қараб ҳукм қилганда, араб ёзуви билан кўчирилган нусхалар қадимийроқ, деган хулосага олиб келади. Бундан шу нарса келиб чиқадики, Юсуф ҳам ўз асарини араб алифбесида ёзган.

Наманган нусхасининг мундарижаси ва текстидаги боб ҳамда сарлавҳаларнинг хатти сулс билан ёзилганлиги, бу хат эса насхдан қадимийроқ эканлиги, кўп байт ёзувларининг нурсизланиб ўчиб кетиши ҳам[23] юқоридаги фикрни исботлайди.

«Қутадғу билиг»нинг бир байти араб алифбесига асосланган муаммодан иборат бўлиб, бу ҳол ҳам асарнинг араб ёзувида ёзилганлигидан далолат беради:

بك اتى بلك بيرلا باغلق ترور
بلك لام كيتسا بك اتى قالور[24]،

яъни بك сўзи بلك билан ҳаммахраждир, بلك дан ل тушса, بك қолади. Ушбу байтнинг иккинчи мазмуни қуйидагича: Бег билимли бўлиши керак, агар унинг билими бўлмаса, бег бўла олмайди.

Ҳанузгача ҳал бўлмай келаётган масалалардан учинчиси асар муқаддимаси ва фиҳрасти (мундарижаси) ким томонидан ёзилганлигини аниқлаш ҳақидаги масаладир.

---

22 С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М.—Л., 1951, стр. 199.
23 «Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 2, 1925, 73-бет.
24 «Қутадғу билиг»нинг мазкур нусхаси, 76-варақнинг б бети.

Бу масалада ҳам турли фикрлар мавжуд. Жумладан, Н. И. Ильминский муқаддимани муаллиф эмас, бошқа киши ёзган, деб маъқуллайди. Барча европалик олимлар ҳам муқаддима ва мундарижа ўзга киши томонидан ёзилганлигини таъкидлайдилар[25]. Фитрат ҳам ўз навбатида шундай фикр тарафдори бўлган[26]. Бу фикр тарафдорлари асосан асар тили билан муқаддима тили услубининг бошқачароқлигига, муқаддима эса муаллифни мақтовдан иборатлигига, матн лавҳалари билан мундарижа лавҳаларининг мувофиқ эмаслигига асосланадилар.

С. Е. Малов эса муқаддимани авторнинг ўзи ёзмаганлиги мумкин эмаслиги ҳақида гапириб, «Шажараи тарокима», «Қисасул анбиё», «Ҳибатул ҳақоиқ» каби асарларнинг муқаддимаси ҳам ўзини ва китобини мақтовдан иборат эканлигини далил қилиб келтиради[27]. Бу қарашларнинг қай бири қайси даражада тўғри эканлиги чуқур кузатишлар натижасида ҳал бўлиши керак, албатта.

Биз ўз навбатида муқаддима ва мундарижа ўзганинг иши, деган фикрни қувватлаймиз. Чунки, биринчидан, китоб тузиш традициясига кўра басмала (унвон) бир марта келади. «Қутадғу билиг»да эса муқаддимадан аввал[28] ва фиҳрастдан сўнг[29], назм қисмнинг бошланишида келади.

Иккинчидан, муқаддимада баётга (худога) ҳамд, ялавочга (пайғамбар) ва саҳобаларга сано ва мадҳ айтилиб, сўнг китоб ҳақида гапирилади. Назм қисмининг бошланғич бир неча саҳифаларида ҳам худди шу нарсалар алоҳида лавҳалар билан такрорланиб келади, қисқаси муқаддима наср ва назмдан иборат бир нарсанинг икки хил такрори бўлиб қолади. Бу, албатта, муаллифнинг иши эмас. Фикримизча, китоб хонга тақдим қилингач, хон маълум аниқликлар киритишни бирор шахсга топширган ва бу шахс муқаддима ва мундарижани Юсуфнинг асарига кейинроқ қўшган.

Учинчидан, мундарижада келтирилган сарлавҳалар билан текстдаги сарлавҳалар таркибидаги сўзларга кўра фарқ қилади, текстдаги айрим боб номлари мундарижада ва мундарижадаги боб номлари текстда учрамайди. Демак, текстдаги боблар номининг умумий мазмунини сақлаб, ўзга шахс мундарижани ўз сўзларини аралаштириб ёза берган.

Тўртинчидан, насрий муқаддимада муқаддима автори китоб муаллифи ҳақидаги баҳсда учинчи шахсни назарда тутиб гапиради. Масалан: بو کتاب تصنیف قیلغلی بلاساغون مولودلوغ پرهز

---

[26] С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М.—Л., 1951, стр. 301—302.

[25] «Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 71-бет.

[27] С. Е. Малов, Юқорида кўрсатилган асар, 302-бет.

[28] «Қутадғу билиг»нинг мазкур нусхаси, 1-варақнинг *б* бети.

[29] Яна шу нусха, 7-варақнинг *б* бети.

ایدیسی ارترور اما بو کتابنی کاشغردا توکال قیلیب مشرق ملیکی طفغاج خان اوسکینکا کیکورمیش ملك انی اغیرلاب اولوغلاب اوز خاص حاجب لیقی انکار بیرمیش ترور انینك اوچون یوسف اولوغ خاص حاجب تیب اتی جاوی یزیلمیش ترور[30]

Юқоридагилардан маълум бўладики, Юсуф ўз асарини фақат назм билан ёзган, муқаддима ва мундарижа эса ўзга шахс томонидан бажарилган бўлиши эҳтимол.

Асарнинг тузилиши, жанри ва вазни ҳақида. Мавжуд уч нусхани қиёслаш орқали «Қутадғу билиг»нинг тузилиш тартиби қуйидагича эканлиги аниқланди:

Унвон (басмала)дан сўнг қисқа насрий муқаддима келиб, бунда тангрига ҳамд, ялавоч (пайғамбар) ва асҳоби наби (чаҳор ёрлари)га наът айтилади, сўнг китобнинг қиммати, унинг номи, хонга тортиқ қилиниши, муаллифга Хос Ҳожиб деган лақабнинг берилиши, асарда тўрт символик қаҳрамонга туркча ном қўйилиши, китобда шу тўрт қаҳрамон ўртасида савол-жавоб ва мунозаралар бўлиб ўтиши ҳақида қисқача баён берилади.

Насрий муқаддима тугагач, 77 байтдан иборат шеърий муқаддима келади, сўнг 73 фасл номининг мундарижаси (фиҳрасти) берилиб, ундан кейин яна унвон билан асл мавзуга ўтилади. Етмиш уч фаслнинг дастлабки ўн бири дебочадан иборат бўлиб, анъанавий ҳамд, сано, наът, Қорахонга мадҳ, етти қавоқиб ва ўн икки бурж, тил осиғи, китоб эгасининг узри, эзгулик, билим ва уқув фойдаси, китоб отининг тузуги, яъни китоб қаҳрамонларига ном берилиши ва қариликка ўкинишдан иборат. Ўн иккинчи фаслдан бошлаб бевосита воқеалар баёнига ўтилади.

Фиҳрастда берилган фасл номларининг ҳар бири матнда (текстда) ҳам сарлабҳа сифатида келади ва шу сарлавҳа остида маълум бир масала ҳал қилинади. Шу масала ҳақидаги баён тамом бўлгач, якунловчи бир байт келтирилади. Мана шу якунловчи байтдан сўнг, «энди шоир сўзини эшит, доно сўзини тингла, билимли сўзини кўр», «бунга ўхшаш мана бу байтни ўқиб кўр» ва бошқа шу каби хитоблар билан бир тўртлик келтирилади ва фикр шу билан хулосаланади. Шундан сўнг бошқа бир фасл номи билан иккинчи бир масаланинг тасвирига ўтилади. Асар бошдан охир мана шу тартибда ёзилган.

Масалан, бегларнинг адолатли бўлиши ҳақидаги фасл сўнгида қуйидаги якунловчи ҳамда хитоб байтлари ва хулоса тўртлиги келади:

---

[30] «Қутадғу билиг»нинг мазкур нусхаси, 2-варақнинг *a* бети.

Байт:

Бу бэглик ули кўр кўнилик турур,
Кўни бўлса беглар тириглик булур.

Мунгар менгзату сўзлар ўглуг киши,
Ким ўглуг сўзи тутса этлур иши.

Кўнилик уза бўлди бэглик ули,
Бу бэглик кўки ул кўнилик йўли,

Тўру қилса элга, кўни бўлса бэг,
Тилак арзу булғай бу қулса қали.

Асарда ҳар бир баҳс мана шу тақлидда баён қилинади.

Асарда «шоир ёки доно сўзи», «оқил нима дейди, эшит», «бошидан кечирган киши бундай дейди» ва ҳоказо кабилардан сўнг келтирилган тўртликлар Юсуфнинг ўзиникими ёки ҳақиқатда уни бошқалардан келтирганми, деган савол туғилади. Бундай саволга икки турли жавоб бериш мумкин.

Биринчидан, бу тўртликлар Юсуфнинг ўзиники дейиш мумкин, чунки у ўзининг айрим фикрларини афоризмлаштириш мақсадида шоир ёки доно сўзи ва шунга ўхшаш сўзлардан фойдаланганлиги, ёки бўлмаса, халқ ўртасида афоризмлар даражасига етиб қолган ибораларни шеърият рамкасига мослаб қайта ишлаганлиги эҳтимоли бор. Бу, албатта, бизнинг тахминимиз.

Иккинчидан, Юсуф бу тўртликларни ҳақиқатан ҳам ўзга шоирлар ижодидан олган. Буни шу нарса исботлайдики, асарда «шоир сўзи, доно сўзи», «бошдан кечирган киши, улуғ киши» кабилардан ташқари, кўп ўринларда қабила бегларининг фикрларига, туркча масалларга мурожаат қилинади ва ҳозиргача сақланиб келаётган мақоллар айнан келтирилади. Шарқ классик поэзиясида бу нарса санъат ҳисобланиб, адиблар тилида буни «Ирсолул масал», яъни масалларга рисолат деб юритилган. Масалан:

Мунгар менгзату айди туркча масал,
Эшитгил муни сан, уқуб ўзка ал.

«Ўрунг сут била кирса эзгу қилиқ,
Ўлум тутмағинча эвурмас йўриқ».

Демак, «Ирсолул масал»га асосланиб, масалларнинг айнан келтирилиши фактларига таяниб, Юсуф томонидан хулоса тарзида келтирилган тўртликлар ҳақиқатан ҳам ўзгалар ижодидан олинган, деган хулосага келиш ҳақиқатга яқинроқ бўлади.

«Қутадғу билиг»да келтирилган тўртликлардан ташқари қолган қисми (71, 72, 73-фасллар бундан мустасно) эпик асарлар учун энг қулай жанр — маснавий (қофияланган иккилик) тарзида ёзилган. Сўнгги уч фасл (йигитликка ачиниш ва қарилик, замона бевафолиги ва дўстлар жафоси, Юсуфнинг ўз узрини айтиши ва ўзига панд бериши ҳақидаги боблар) эса қасидадан иборат.

Охирги — 73-фаслда китобнинг ёзилган йили ҳақида мана шу қуйидаги байтлар келтирилади:

Йил алтмиш эки эрди тўрт йуз била,
Бу сўз сўзладим ман тутуб жан сура.

Тугал ўн сакиз айда айдим бу сўз,
Ўзурдум, азирдим сўз эвдиб тера.

Наманган ва Қоҳира нусхаларининг охири тушган бўлиб, Вена нусхасининг В. Радлов томонидан тайёрланган нашрининг сўнгида шу нусханинг кўчирилган йилига оид мана шу жумлани ўқиймиз: Туганди «Қутадғу» китаби тарих сакиз (юз) қирқ уч йилда, қўй йил муҳаррам айнинг тўрти Аруда.

«Қутадғу билиг»нинг юқорида кўрганимиздек тартибда ва панд-насиҳат руҳида ёзилганлиги, худди шу даврда, лекин наср билан ёзилган форсий асарлардан салжуқийлар вазири ва отабеги Низомул Мулкнинг машҳур «Сиёсатнома»[31] номли китоби (бу асар «Сийарул Мулук» ҳам деб аталади) ҳижрий 469 (1077 милод) йилда ҳамда амир Кайковуснинг ўғли Гилоншоҳ учун ёзган машҳур асари «Қобуснома»нинг[32] ҳижрий 485 (1082 милод) йилда ёзилганлиги фактлари дидактик руҳда асар яратиш ўша даврда бир анъана бўлганлигидан дарак беради, шу руҳдаги асарлар эса ўша анъананинг ёдгорликлари ҳисобланади.

«Қутадғу билиг»нинг вазни ҳақидаги масалада туркшунос олимлар ўртасида икки турли фикр бўлиб, булардан айримлари бу асарни бармоқ — ҳижо вазнида ёзилган десалар, айримлари унинг аруз вазнида ёзилганлигини таъкидлайдилар. Қуйида биз мана шу ҳар иккала қараш тарафдорлари фикрларидан бир нечаларини кўриб ўтамиз.

«Миллий татаббулар» журналида бир маъруза бор. Шу маърузанинг «Қутадғу билиг»нинг вазнига оид баҳсида қуйидаги парчани ўқиймиз: «Насран ёзилмиш ўлан муқаддима ила фиҳрастдан — моадо қолган қисм жуфта қофияли ва 22 ҳижо сойиси узрина дизилмиш мисралардан мураккабдур»[33]. Демак, маъруза эгаси «Қутадғу билиг» бар-

---

[31] Б. Н. Заходер, Сиасат-намэ Низам-алмулка, М., 1949, стр. 307.
[32] Е. Э. Бертельс, Кабус-намэ, М., 1958, стр. 8.
[33] Мазкур «Миллий татаббулар», 99-бет.

моқнинг 11 ҳижоли ўлчови билан ёзилган, деган фикрни илгари суради.

Нажиб Осим бундай дейди: «Бу сўнграгиларнинг энг машҳури «Қутадғу билиг» дурки, мавзу эътиборила «Сиёсатнома»нинг айнидур. Турк авзонининг машҳури ўлан ўн бирли вазнда ва тарзи маснавийда ёзилмиш ўлан бу асари нафис бешинчи асри ҳижрийдаги турк жамоатининг ҳаққоний бир тасвирини, афкори маънавий ва сиёсиясини кўстариюр»[34].

А. Саъдий «Чиғатой ва ўзбек адабиёти ва шоирлари» номли мақоласида: «Қутадғу билиг» туркларнинг миллий вазнида, яъни бармоқ — ҳижо ила ёзилган бўлиб, маснавий тарзида ва 11 ҳижолидир»[35],— деб ёзади.

Мазкур фикр тарафдорларининг нуқтаи назарларини ҳам асоссиз деб бўлмайди. Улар ҳам маълум сабаблар асосида «Қутадғу билиг» бармоқ — ҳижо вазнида ёзилган, деган фикрга келганлар, албатта. Жумладан, уларни мана шундай фикрга олиб келган сабаблардан бири Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғотит турк» асарида бизгача етиб келган қўшиқлар намунасининг бармоқ — ҳижо вазнида бўлишидир. «Қутадғу билиг»нинг «Девону луғотит турк» билан бир даврда яратилганлиги, бир томондан, ундаги мисраларнинг бўғинлари «Девону луғотит турк»да келтирилган 11 бўғинли шеърларга ўхшаш 11 бўғинли бўлиши, иккинчи томондан, айримларнинг мана шундай янглиш фикрларга келишларига сабаб бўлган. Лекин фактлар шуни кўрсатадики, «Девон»да келтирилган намуналар бармоқ — ҳижо вазни талабларига тўла жавоб беради. «Қутадғу билиг» эса аруз вазнига тўла риоя қилингани ҳолда ёзилган. Буни «Девону луғотит турк» ва «Қутадғу билиг»дан келтирилган мисоллар анализида яққол кўриш мумкин:

Эмгаксизин	турғу йўқ	мунда таму,
Эзгулугуг	кўрмазиб	ажун чиқар[36]
Нангин тутар	беклайу	ўзи йэмас
Саранлиқин	йиғлайу	алтун йиғар[37].

«Девон»дан келтирилган мазкур парчаларда бармоқ — ҳижо вазнининг туроқ системасига риоя қилинган бўлиб, уларнинг туроғи 4—3—4 ликдир.

---

[34] Н. Осим, Турк тарихи, 1316 (1898), 259-бет (араб алифбесида).
[35] «Инқилоб» журнали, 1923, 9—10-сонлар, 181-бет (араб алифбесида).
[36] «Девону луғотит турк», I жилд, 1333, 351-бет (араб алифбесида).
[37] Ўша асар, 416-бет.

Йа-нут-бэр	ди-ўг-дул	ми-ши-лик	қу-ти,
Сэ-вук-нанг	бу-ал-тун	ку-муш-жан	ў-ти,
Не-ку-тер	э-шит-гил	бу-сарт-лар	ба-ши,
А-жун-таз	ки-ниб-нанг	ка-таг-миш	ки-ши.

Мазкур тўрт мисра шеър «Қутадғу билиг»дан олинган бўлиб, бу мисралар аруз қонуниятига асосан ёзилган ва бармоқ — ҳижо вазнининг ҳеч бир усулдаги туроқ системасига тушмайди.

Айримларни «Қутадғу билиг» бармоқ — ҳижо вазнида ёзилган, деган янглиш фикрга олиб келган нарсанинг сабабини қидириб кўрган Куприлизода ҳам бу сабаб ҳақида янглиш фикрга келади ва нотўғри хулоса чиқаради. У бундай деб ёзади: «Вазн масаласина галанда бу манзума баъзи Оврупо мудаққиқларининг янглиш иддиоларина рағман ҳижоий бир вазнла дугул, дўғрудан дўғруя «Шоҳнома» вазнила ёзилмиш ва Эроннинг бутун бу қабил асарларинда ўлдуғи гиби, маснавий шакли ихтиёр эдилмишдур. У замонаки туркча кенди бунясина ёбонжи ўлан аруз вазнила табиий бирдан-бирга имтизож идмаяжаги учун назм чўқ сақт ва қусурлидур ва ишта бир чўқларнинг уни ҳижо вазнила ёзилмиш ад итмаларининг бошлича сабабларидан бирида будур... фақат билхосса «вазнда» Эрон адабиётининг қутли таъсири кендини кўрсатмоқдадур»[38].

Унинг худди шу фикри ҳеч ўзгаришсиз яна бошқа бир манбада такрорланган[39].

Унинг фикрича, айрим кишиларни «Қутадғу билиг» бармоқ — ҳижо вазнида ёзилган, деган янглиш фикрга олиб келган нарса ўша давр туркчасининг ўз табиатига номувофиқ бўлган аруз вазнига мос келмаганлиги эмиш, шунинг учун ҳам шеърлар нуқсонли чиқиб қолган эмиш. Бундан шу нарса келиб чиқадики, Юсуф арузни ўз она тилида ёзган асарига татбиқ қилишда камчиликларга йўл қўйган.

Масаланинг бу тақлидда қўйилиши фактларга, албатта, зиддир. Чунки аруз тақтъини (фонетикасини) туркий тилларда яратилган асарларга татбиқ қилишда араб ва форс тилида яратилган асарларга татбиқ қилишга нисбатан ўзига хос фарқлари бўлиб, туркий адабий асарлар арузи ҳақида гапирганда, бу масалага туркий тиллар нуқтасидан ёндашиш керак.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, асарда назмнинг қусурли ва нуқсонли ўринлари йўқ, асар муаллифи арузни мукаммал билгани ҳолда уни ўз асарига моҳирона татбиқ қилган. Шундай бўлмаслиги ҳам мум-

[38] «Турк адабиётида илк мутасаввуфлар», Истамбул, 1919, 26-бет (араб алифбесида).

[39] «Туркия тарихи», Истамбул, 1923, 119—120-бетлар (араб алифбесида).

кин эмас эди. Чунки классик адабиётимиз намояндалари учун арузни пухта ўзлаштирмаслик ва уни яхши татбиқ қила олмаслик жуда катта маломат ҳисобланган.

Агарда асарнинг айрим ерларидаги арузга мос келмайдиган ўринлари ҳақида гапириладиган бўлса, бунинг сабабчиси, албатта, уни кўчириб ёзувчилар деб қараш керак. Чунки асар XI асрда ёзилган бўлса, биз унинг XV асрда кўчирилган нусхасига эгамиз[40].

Шундай экан, XI асрда яратилган асарнинг XV асрда кўчирилган нусхаси нуқсон ва камчиликсиз деб бўлмайди. Нусха кўчирувчилар томонидан турли «таҳрир»лар бўлган бўлиши мумкинки, бу, айрим ўринларда бўлса ҳам, унинг вазнида акс этмасдан қолмайди.

«Қутадғу билиг»нинг аруз вазнида ёзилганлигини таъкидловчи яна айрим авторларнинг фикрларига ҳам тўхталиб ўтиш лозимдир. Жумладан, «Турк адабиёти намуналари» номли китоб авторлари бу асарнинг («Қутадғу билиг»нинг) вазни ҳақида қуйидагиларни ёзадилар: «Санъаткорона бир шеър мажмуаси бу асар... вазни «Шоҳнома» вазнидур, бармоқ ҳисоби зинн идилмамлидур, шакли ажамларнинг маснавий тарзидур»[41].

Мазкур фикр эгалари «Қутадғу билиг»нинг вазни аруз эканлигини таъкидлабгина қолмай, уни бармоқ вазнида ёзилган деб тахмин қилиб бўлмаслигини ҳам айтадилар.

Фитрат «Фирдавсий» номли мақоласида буюк шоирнинг бошқа халқлар адабиётига таъсири ҳақида гапирар экан, «Қутадғу билиг» га тўхталиб, қорахонийлар Эрон ва Арабистон билан яқин алоқада бўлганлиги сабабли Юсуф Хос Ҳожиб араб ва форс маданияти ва адабиёти билан яқиндан танишиб, «Шоҳномадан» таъсирланиб, шу услубда, ҳатто унинг вазнини сақлагани ҳолда «Қутадғу билиг»ни ёзганлигини айтади[42].

Яна бошқа бир манбада Фитрат «Қутадғу билиг»нинг вазни ҳақида қатъий бир фикрга келганлиги ҳақида қуйидагиларни ёзади: «Ёзилиши» «назм»нинг (шеърнинг — *Қ. К.*) «иккилик» — маснавий шаклида бўлиб, вазни машҳур эрон шоири Фирдавсийнинг «Шоҳнома»-си вазнидур. Бу эски турк шоири турклар учун жуда қийин бўлган бу вазнда жуда муваффақ бўлиб ёзган. Кўп олимларнинг айтишларига ишониб, мен ҳам бу китобнинг вазнида анча камчиликлар, тўлмаган ерлар бор, деб ишонган эдим, бугун эса бу фикрда эмасман, вазн жуда тузук чиққан, баъзи жойларидан «Шоҳнома» оҳангининг иси келиб

---

[40] Вена нусхасининг XV асрда кўчирилганлиги маълум. Лекин Қоҳира ва Наманган нусхаларининг кўчирилиши қайси даврнинг иши эканлиги ҳали аниқланган эмас. Айримларнинг фикрига кўра, бу нусхаларнинг кўчирилиши ҳам XV асрга тўғри келади.

[41] Ҳ. Эхсон, М. Тавфиқ, Х. Олий, Турк адабиёти намуналари, I том, Истамбул, 1926, 24-бет (араб алифбесида).

[42] «Социалистическая наука и техника», 10—11, 1934, стр. 16.

турадур. Бироқ вазнни тўлдирмоқ учун сўз орасида, ҳеч керак бўлмаган жойларда «кўр», «ул» каби сўзларни тез-тез айтиб турадиким, шоирни бунга, албатта, маъруз кўришимиз керакдур»[43].

Демак, Фитрат ҳам «Қутадғу билиг»нинг аруз вазнида ёзилганлигини қатъият билан айтганлигини кўрамиз. Лекин у айтганидек, «кўр», «ул» сўзлари беҳуда, фақат вазнни тўлдириш мақсадида ишлатилган эмас. Шундай катта ҳажмли асарнинг бошидан охиригача вазнни тўлдириш учун беҳуда сўзларни қўшавериш асар қимматини туширишини Юсуфнинг ўзи ҳам яхши тушунган. Байтларнинг мазмунига чуқурроқ диққат қилиб қаралса, ҳеч қандай орттирилган беҳуда элемент кўринмайди, аксинча «кўр», «ул», «бу» каби сўзлар ҳам, байт мисралари охирида тез-тез учраб турадиган алиф ҳам, гарчи юзаки қараганда беҳудага ўхшаб кўринса-да, аслида улар байтларга таъкид, хитоб, диққатни жалб қилиш, кучайтириш, боғлаш каби нозик оттенкалар бериб турганлигини кўриш мумкин, масалан:

Эки турлуг-ул, кўр, бу эсиз йама,
Экигуни бир теб эсизка сама.

Мазкур байтдаги «ул» — боғлама, «кўр» — хитоб, «бу» — таъкид, диққатни жалб қилиш каби функцияларда келган:

Бу Ойтўлди айди уқушсуз ул-ул,
Айитмади сўзлаб эрикса кўнгул.

Бу байтда ҳам «бу» — таъкид, биринчи «ул» — олмош, иккинчи «ул» эса боғлама вазифасида келиб, биринчисига конкретлик, аниқлик бериб турибди.

Мазкур мисоллардан байтларда беҳуда элемент йўқлиги, аксинча юқоридаги каби элементлар билан байтларга алоҳида тус берилганлиги кўриниб турибди, буни шоирнинг ўзига хос танлаган услуби дейишдан ўзга иложимиз йўқ. Бу ҳол ўша давр тил формасидир.

Ажабланарли ери шундаки, «Қутадғу билиг» аруз вазнида ёзилганлигини эътироф этувчиларнинг деярли барчаси ҳам бу асарнинг бевосита «Шоҳнома» таъсирида ёзилганлиги, унда «Шоҳнома» вазни айнан акс этганлиги ҳақида гапириб, унинг арузда ёзилишини ёлғиз «Шоҳнома» таъсиридан излайдилар. Уларнинг бундан бошқа далиллари йўқ. Жумладан, улар ўз фикрларининг исботи учун «Қутадғу билиг»дан лоақал бир-икки байтни олиб таҳлил қилиб бермайдилар. Биз бу ерда «Шоҳнома» ва Фирдавсийнинг «Қутадғу билиг» ва Юсуфга таъсирини инкор қилмоқчи эмасмиз, адабий ҳамкорлик ва ўзаро таъсир умумэътироф этилган бир нарса, у ўз йўлига, лекин «Шоҳнома» мавзуи билан «Қутадғу билиг»нинг мавзуи мутлақо бир-биридан фарқ

[43] Мазкур «Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 69-бет.

қилади. У мустақил ва салмоқли бир турк адибининг ижоди эканлигини ҳам унутмаслик керак. Агар Юсуфнинг ўзида замин бўлмаганида эди, кўплаб «Шоҳнома»ларнинг таъсири ҳам «Қутадғу билиг»ни ярата олмаган бўлур эди. Бинобарин «Қутадғу билиг»нинг вазни ёлғиз «Шоҳнома» вазнида эмас, балки Шарқнинг йирик эпик асарлари учун қабул қилинган ва Шарқ назми арузининг энг оҳангдори ҳисобланиб, «жанговар ўлчов» деб ном олган мутақориб баҳрида ёзилган.

Аруз туркий халқлар адабиётида X—XI асрлардан бошлабоқ истеъмол қилина бошлаган эди[44].

Мутақориб вазни қисқа ва чўзиқ бўғинларнинг қуйидаги тартибда жойлашувидан ташкил топади:

Фа-у-лун | фа-у-лун | фа-у-лун | фа-у-лун.

Ҳар бир фаулун бир рукн (таянч) ҳисобланиб, биринчи бўғини қисқа, иккинчи ва учинчи бўғинлари чўзиқ ҳисобланади. Мутақорибнинг ҳар бир мисрасида тўрт рукн, икки мисрадан иборат бир байтида саккиз рукн бўлганлиги сабабли бу вазн «мутақориби мусаммани солим» (саккизлик солим мутақориб) деб аталади. «Қутадғу билиг»нинг 71 ва 72-фасллари (икки қасида) ва ўртасидаги бир рубоий мана шу мутақориби мусаммани солим вазнида ёзилган. Қуйида бир неча мисоллар келтириб, уларни бўғинларга бўлиш асосида анализ қилиб кўрайлик, масалан:

Йу-риғ-ли | бу-лут-тег | йи-гит-лик | ни-из-тим,
Ту-би-йэл | ка-чар-тег | ти-риг-лик | ту-гат-тим.

Э-си-зим | йи-гит-лик | э-си-зим | йи-гит-лик,
Ту-та-бил | ма-дим-ман | са-ни-тарк | қа-чит-тим.

Қа-ни-қуш | ни-аш-ни | се-винч-қаз | ғу-қа-эш,
Қа-му-ғум | бэ-ра-йи | ма-нэв-дин | чи-қа-йи.

А-зу-тел | ва-мун-ду | зи-бул-дум | йа-мун-дум,
Не-ку-сўз | ла-дим-ман | а-йу-бэр | у-қа-йи.

Бу-ғуз-қа | йэ-йим-ча | а-жун-да | йэ-зим-таб,

---

[44] А. К. Боровков, К вопросам фонетического анализа стихов Алишера Навои («Ученые записки ТГПИ»), XII. Ташкент, 1959, стр. 5.

Э-гин-ка | ки-зим-ча | э-гин-да | ки-зим-таб,

Ти-риг-лик | бӯ-лур-ча | йэ-гум-ни | бу-лур-ман,

Кэ-рак-бўл | са-бэр-ғай | ма-нга-бир | и-зим-таб.

Юқорида келтирилган парчаларнинг рукнлар асосида бўғинларга ажралиши шу парчаларнинг мутақориби мусаммани солим вазнида эканлигини яққол кўрсатиб турибди.

Лекин «Қутадғу билиг»нинг асосий қисми (71 ва 72-фасллар ва бир рубоийдан ташқари) мазкур мутақориби мусаммани солим вазнида эмас, ундан фаръий (ҳосила) бўлган мутақориби мусаммани маҳзуф ва мутақориби мусаммани мақсур вазнларида ёзилгандир.

Мутақориби мусаммани солимнинг сўнгги, 4-рукнининг охиридаги бир чўзиқ бўғин туширилиб, ундан мутақориби мусаммани маҳзуф (туширилган саккизлик мутақориб) вазни ҳосил қилинади, яъни

Фаулун | фаулун | фаулун | фаулун

даги сўнгги «фаулун»дан «лун» туширилиб, «фау» қолади, унинг ўрнига «фаул» ёзилади, яъни мутақориби мусаммани маҳзуфнинг рукнлари қуйидагича бўлади:

Фаулун | фаулун | фаулун | фаул.

Мисоллар:

Ю-зин-кэз | ла-ди-йэр | ка-ру-мий | қи-зи,

А-жун-қир | ти-ши-бул | ди-зан-ги | йу-зи.

Са-нинг-тап | ғи-нга-мунг | лу-ғэр-мас | ба-йат,

Ӯ-зунг-қул | лу-қи-қил | ти-ла-эз | гу-ат.

Та-гиб-ақ | ру-эл-гин | тӯ-қи-ди | қа-пуғ,

Ту-руб-чиқ | ти-ӯз-ғур | ми-шэт-ти | та-пуғ.

Бӯ-рич-ма | а-йа-бӯр | чи-бӯғ-зи | қу-ли,

Бӯ-рич-са | а-чил-ди | чи-ғай-лиқ | йӯ-ли.

Шунингдек, мутақориби мусаммани солим вазнининг сўнгги 4-рукни охиридаги икки чўзиқ (— —) бўғиннинг бир ярим бўғин билан

алмашиниши натижасида мутақориби мусаммани мақсур (қисқартирилган саккизлик мутақориб) вазни ҳосил қилинади, яъни «фаулун, фаулун, фаулун, фаулун»даги сўнгги рукн — «фаулун»нинг охирги икки чўзиқ бўғини бир ярим бўғинга қисқартирилади ва «фаул» шаклига келтирилади, унинг рукнлари қуйидагича бўлади:

Фаулун | фаулун | фаулун | фаул.

Мисоллар:

Йэ-ма-йақ | ши-ай-миш | бў-гу-бил | ги-йарп,
Ки-ши-кўнг | ли-йуф-қа | кў-заз-ма | ги-сарп.
Қа-ли-таг | ди-эр-са | са-нга-куч | ба-синч,
Ба-ру-кэл | ма-нга-ай | бу-қаз-ғу | са-қинч.
Бу-эк-ки | қу-ту-бул | са-бэг-дин | сэ-винч.
Э-ли-қап | ғи-эт-лур | бу-лур-бэг | а-винч.

Демак, юқорида келтирилган парчаларнинг анализидан яққол кўриниб турибдики, «Қутадғу билиг» аруз вазнининг мутақориб баҳрида ёзилган. Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш керакки, мутақорибда ёзилган бир асарнинг ўзида (агар бу асар саккизлик фаръий вазнда бўлса), мутақориби мусаммани маҳзуф ва мутақориби мусаммани мақсур вазнлари бир-бири билан ўрин алмаштириб ишлатилаверади, «Қутадғу билиг»да ҳам бу икки фаръий вазн тез-тез бир-бири билан алмашиниб туради.

«Қутадғу билиг» қандай асар? Аввало у адабий асар, бадиий адабиётнинг типик намунаси. Лекин у эпопея ҳам эмас, тўлиғи билан лирик руҳда ҳам эмас, драма ҳам эмас. У ахлоқ ва одоб, таълим ва тарбия ҳамда маънавий камолотнинг йўл-йўриқларини, усулларини, чора-тадбирларини мужассамлаштирган, жам қилган қомусдир. Тўғри, унда лиризм намуналари бор (Буғрахон мадҳи, баҳор таърифи, ўз узрини айтиш, қариликка ачиниш ва бошқалар), унда драма элементлари бор (Ойтўлдининг элиг ҳузурига келиши, унинг ўлиши ва ўғли Ўгдулмиш билан видолашиш эпизоди, Ўгдулмишнинг Ўзғурмиш ҳузурига бориш ва қайтиш эпизодлари). Лекин у том маънода билан дидактик асар, таълим-тарбия ва одоб-ахлоқ дарслигидир.

Юсуф барча баҳсни таълим атрофида олиб борар экан, у ўз давридан, тузумдан, ижтимоий ва сиёсий, моддий ва маънавий ҳаётдан, ўша даврнинг турли табақалари, тоифа ва гуруҳлари, уларнинг расм-

қоидалари, ҳунар ва касбу корлари, жамиятдаги мавқелари, тутган ўринлари, давлат аппаратининг қандай асосга қурилганлиги, тутган мавқеига қараб ҳар бир табақанинг дунёқараши, қабилалар, уруғлар, маъмурий бўлиниш, сарой ичи, ички ва ташқи сиёсат, хуллас кўҳна ўтмиш ҳаётининг ҳар соҳасидан маълумот беради, унинг ҳозирги давр файласуфларига ҳам, адибларига ҳам, табибларига ҳам, олим ва фозилларига ҳам, чорвадорларига ҳам, деҳқонларигаю ҳунармандларига ҳам, муаллиму мураббийларига ҳам, астроному математикларига ҳам, хуллас, барчага айтадиган гапи бор.

У ўз даврининг етук файласуфи, олими, фозили, давлат арбоби, фан ва маданият ҳомийси, ҳаётнинг энг майда икир-чикирларидан тортиб осмон жисмларининг сирларигача тушуниб етган баркамол киши. Албатта унинг дунёқараши, фаннинг турли соҳаларидаги тушунчаси, ҳаётни билиши ўша давр ва ижтимоий тузум шарт-шароитлари билан чегараланган. Юсуф ўз замонасидан шикоят қилади, адолат, инсоф йўқолганидан зорланади, у идеал инсонга, идеал жамиятга интилади, уни тарғиб қилади, аммо унинг идеали намунаси ўтмиш ҳаёт, кечмиш замонлардир. Юсуф ана шу ўтмишни идеаллаштиради:

Қали биз киши эрсамиз, эй бўгу,
Улариғ сэзигсиз фаришта тэгу.

Идеал шахс, жамият, давлат қандай шаклланиши керак, идеал шахс фазилатлари қандай бўлиши керак ва бу фазилатга қандай қилиб эришиш керак, мансаб соҳибларининг хусусий, шахсий ҳаёти ва жамият ҳамда давлат манфаатларига муносабати қай тартибда бўлиши шарт, ана шу муҳим масалаларнинг фалсафий системасини яратади.

Унинг ҳаёт ҳақидаги фалсафаси келишувчиликдир. У амалдорларни ўзидан бир табақа паст бўлганларга нисбатан инсофли ва адолатли бўлишга ҳамда бир табақа пастларни ўзидан бир табақа юқори турганларга муте, садоқатли бўлишга ва шу туфайли орзу қилинган ширин ҳаётга эришишга даъват қилади. Ижтимоий тенгсизликни бу йўл билан бартараф қилиб бўлмасликни тушунмаслик унинг ҳаёт фалсафасидаги камчилиги эди. Лекин яланғоч, бева-бечоралар ҳаётини кўриб, уларга ачиниб, амалдорларни уларга нисбатан инсофли ва адолатли бўлишга ундайди:

Ҳалал дуня қазған ўзунгни етур,
Тегур ач-ялингқа ҳам ўпрақ бутур.

Мазмуни:

Ҳалол дунё топгин, ўзингни едир,
Яланг, очга бер, жулдурини битир.

Будунқа тӯсулғил, мунгинга яра,
Қадашқа бағир бер, яқинлиқ ула.

Етим, ӯгсузуг кӯр йа тул, тулсақиғ,
Йа кӯзсуз, йа ӯлдрум, йема ахсақиғ.

Ҳалал дунйа қазған, чиғайқа ула,
Киши элги тутғил, йанут қил йула.

Ӯзунг бӯлса ҳажиб урунч алмағу,
Чиғай, тул, етимлар сӯзин тинглағу.

Мазмуни:

Одамга наф этгин, мунгига яра,
Қариндошга дил бер, яқинлик ула.

Етимга, есирга, бева, тулга боқ,
Кӯру, шалу, оқсоқ, чӯлоқ қӯлга боқ.

Ҳалол дунё топ, камбағалга улаш,
Киши қӯлидан тут, кӯмак қил, қараш.

Ӯзинг ҳожиб эрсанг, пора олмагин,
Етим, тул ва қашшоқ сӯзин тинглагин.

Исломнинг Ӯрта Осиёда мустаҳкамланган бир даврида ёзилган бу асарда теизм руҳи равшан кӯриниб туради. Юсуф худони эътироф қилиш ва дин-шариат йӯлини бир дам ҳам унутмасликни тарғиб қилади. Лекин дунёвий, ҳаётий масалаларда, ҳаёт учун кураш масалаларида динга муте бӯлиб қолмасликка, дунёвий тадбирларни диний эътиқодга қурбон қилиб юбормасликка чақиради, диннинг ӯзи ҳам дунёдан воз кечишни тақозо қилмайди, деган таълимни изчиллик билан илгари суради:

Ажун будни барча улуш, кенд қодуб,
Туруб тағқа кирса ағир юк юдуб,

Бузулғай ажун барча, қалғай қуруғ,
Аба оғланы ӯзда кесгай уруғ.

Мазмуни:

Олам халқи қишлоқ, шаҳарни қӯйиб,
Туриб тоққа чиқса, оғир юк чекиб,

Бузулгай олам, барча қолгай қуруғ,
Одам боласидан кесилгай уруғ.

* *
*

Яфуз теса бўлмас бу дуня нангин,
Еса, берса халққа қизартиб энгин.

М а з м у н и:

Ёмон деса бўлмас бу дунё молин,
Еса, берса халққа, ёритса юзин.

* *
*

Баятиг тапуғ бирла булмаз қули,

М а з м у н и:

Худони тоат бирла топмас қули.

* *
*

Бу кенг дуня ўзка кучун қилма тар.

М а з м у н и:

Ўзинг зўрла кенг дунёни қилма тор.

* *
*

Тапундум тею сан унутма уқуш.

М а з м у н и:

Дея тоат эдим, унутма уқув.

Юсуф дунё ишларининг барчасидан огоҳ бўлишга, бунинг учун билим ва заковат эгаси бўлишга чақиради. Билим ва заковат тенги йўқ улуғ ва қадрли нарса эканини, киши шулар туфайли ғафлатдан

уйғонишини, барча орзу-тилакларига, улуғликка эришишини, рўшнолик топиб, дунё ишларидан хабардор бўлишини уқтиради, билимсиз киши мисоли бир хаста дейди ва уни ўз дардини даволашга, яъни билим ва заковат ўрганишга ундайди:

Ўқуш ул юлатег қарангқу туни,
Билиг ул яруқлуғ, ярутти сани.

Ўқушқа турур бу ағирлиқ, этик,
Ўқушсиз киши бир авучча йеник.

Билигни бедуг бил, уқушни улуғ,
Бу икки бедутур удурмиш кулуғ,

Ўқушлуғ уқар ул, билиглик билир,
Билигли, укуғли тилакка тегир.

Билигсиз киши барча иглик болур,
Игиг эмламаса киши тарк ўлур.

Юри эй билигсиз, игингни ўта,
Билигсиз ўтун сан, э билга қута.

Уқуш қайда бўлса улуғлуқ бўлур,
Билиг кимда бўлса бедуглук алур.

Билигсиз қарағу турур белгулуг,
Юри эй билигсиз, билиг ал улуг.

Қамуғ эзгулуклар билиг асғи ул,
Билиг бирла бўлди масал кўкка йўл.

М а з м у н и:

Уқувдир чироғдек қоронғи туни,
Билимдир ёруғлик, ёритгай сени.

Уқув қадру қиммат учундир кафил,
Уқувсиз киши бир ҳовучча енгил.

Билимни буюк бил, уқувни чуқур,
Бу иккиси бирла киши улғаюр.

Уқувли уқар ҳам билимли билар,
Билимли, уқувли тилакка етар.

Билимсиз киши барча дардли бўлар,
Бу дардга даво қилмаса, у ўлар.

Кел эй нодон, изла бу дардга даво,
Билимсиз тубандир, қадрли — доно.

Уқув қайда бўлса, улуғлик бўлар,
Билим кимда бўлса, буюклик олар.

Билимсиз кишилар бўлар кўр мисол,
Билимсиз, билимдан келиб ҳисса ол.

Ҳамма хайрли ишлар билим нафидур,
Билим ҳатто осмон сари йўл очур.

Лекин билим ва заковат қадрини ҳамма ҳам билавермайди. Зар қадрини заргар билгани каби, билим ва заковат қадрини ҳам доно, заколаргина билади. Жоҳил, телбалар бу хислатлардан маҳрумдир:

Билиг қадрини ҳам билиглиг билир,
Гуҳар қадрини ҳам гуҳар — ўқ билир.

Билиглиг билир ул билигнинг ати,
Билигсиз на билга билиг қиймати.

Уқуш қадрини ҳам уқушлуғ билир,
Билиг сатса билга билиглиг алир.

Неку билга телва билиг қадрини,
Билиг қайда бўлса билиглиг билир.

Мазмуни:

Билим қадрини ҳам билимли билар,
Гуҳар қадрини ҳам гуҳаргар билар.

Билимли билади билимнинг отин,
Билимсиз не билгай билим қийматин.

Уқув қадрини ҳам уқувли билар,
Билим сотса доно, билимли олар,

Нечук телба билгай билим қадрини,
Билим қайда бўлса, билимли билар.

Билим, заковат соҳиби бўлишнинг асосий калиди тилдир. Тил туфайли киши ўз илми, ақл-идроки, заковатига жило беради, фикрини равшан қилади. Тил, сўз кишининг қадр-қимматини оширади, улуғликка элтади. Аммо сўзни ўйлаб, билиб, кези келгандагина сўзлаш керак. Шундагина тил ва сўзнинг нафи жуда катта бўлади. Ўйланмай сўзланса, сўз киши қадрини туширади, уни эл эътиборидан қолдиради. Шунинг учун оз, лекин соз сўзлаш даркор:

Ўқушқа билигка бу тилмачи тил,
Яруттачи эрни йўриқ тилни бил.

Кишиг тил ағирлар, булур қут киши,
Кишиг тил ужузлар, ярир эр баши.

Киши сўз била қўбти, бўлди малик,
Ўгуш сўз башиғ ерка қилди кулик.

Билиглиг сўзин сан эшит узнама,
Айитмаста ашну сўзунг сўзлама.

Ўгуш сўзлама сўз бирар сўзла аз,
Ўгуш сўз тугунин бу бир сўзда яз.

М а з м у н и:

Заковат, билимга калитдир бу тил,
Еритгувчи эрни равон тилни бил.

Кишин тил улуғлар, топар қут киши,
Кишин тил тубанлар, ёрилар боши.

Киши сўзла улғайди, бўлди малик,
Талай бошни сўз қилди ерга эгик.

Билимли сўзин сен эшит, озлама,
Сўрамасдан олдин сўзинг сўзлама.

Талай сўзлама сўз, бир оз сўзла оз,
Талай сўз чигалин шу оз сўзда ёз.

Лекин билимли, заковатли бўлишнинг ўзигина кифоя қилмайди. Аввало киши эзгу бўлиши, барчага нисбатан яхши бўлиши керак. Шундагина уни халқ севади, қадрлайди. Эзгу хулқли киши халққа бош бўлса, барча халқ ҳам эзгу бўлади:

Элиг айди эзгу талу нанг турур,
Талу нангни тутши талулар қулур.

Қали эзгу бўлса будун башчиси,
Қамуғ эзгу болди анинг ишчиси.

Эсиз қилмағил сан, э қилқи тузун,
Бу кун эзгу қилғил қилинчин сўзун.

Мазмуни:

Элиг айтди: эзгу етук нарсадур,
Етук ишни доим етуклар қилур.

Агар эзгу бўлса авом бошчиси,
Жами эзгу бўлгай унинг ишчиси.

Емонликни қилма, э хулқи сузук,
Бугун хайрли иш қил, феълинг қил тузук.

Юсуфнинг дунёқарашида, фалсафасида Форобий ва Ибн Синолар дунёқараши, фалсафаларининг таъсири яққол кўзга ташланиб туради. Дунёни тушуниш ва тушунтиришда Юсуф уларнинг таълимотларига эргашади. Моддий дунёнинг яралишини руҳий кучга боғлагани ҳолда, унинг объектив қонуниятларини эътироф қилади. Унинг бундай дунёқараши бутун асар давомида кўзга ташланади. У етти планета ва ўн икки бурж ҳақида гапирар экан, олам ва ундаги барча жонли-жонсиз мавжудот худо томонидан яратилганлигини қайд қилгани ҳолда, борлиқнинг доим ҳаракатда эканлигини, жумладан планета ва юлдузлар доим айланиб туришини, бир-бирларига рўбарў келишини (противостояние), бири юқори, бошқа бири пастроқ масофада ҳаракатланишини алоҳида таъкидлаб ўтади:

Яратти кўр авран тучи эврулур,
Анинг бирла тезгинч ема тезгинур.

Яшил кўк яратти уза юлдузи,
Қара тун тўрутти, яруқ кундузи.

Қаюси ўрурак, қаюси қуди,
Қаюси яруқрақ, қаю аксуди

Буларда энг устун секантир юрир,
Эки йил секиз ай бир эвда қалир.

Анингда баса бўлди эккинч ўнгай,
Бир эвда қалир ўн адин экки ай.

Мазмуни:

Яратди фалакни доим айланар,
У бирла бу чарх ҳам доим тебранар.

Яратди яшил кўкни юлдуз билан,
Қора тун яратди у кундуз билан.

Баланд баъзилари ва паст баъзиси,
Ерук баъзилари ва суст баъзиси.

Булардан энг устда Секантир[45] юрар,
Бир уйда ики йил, сакиз ой қолар.

Бўлиб келди иккинчи сўнгра Ўнгой[46],
Бир уйда қолар ўн яна икки ой.

Олимларга жуда ҳурмат билан қараш, улар илмини қадрлаш, ўзларини тақдирлаш керак. Чунки уларнинг билимлари халқнинг йўлини ёритади, уларгина ярогли ва ярогсиз ишларни фарқлаб берадилар, улар қўй сурукига бошлиқ кабилар. Шунинг учун уларни қаттиқ гапириб хафа қилиб қўймаслик, улардан иймамоқ, билимларини ўрганмоқ лозим:

Йўқ эрса ажунда бу алим бўгу,
Тикиб унмагай эрди ерда егу.

Уларни қатиғ сев, ағирла сўзин,
Билигларин ўгран ўгуш я азин.

Улар илми бўлди будунқа йула,
Яруса йула тунла азмас йўл-а.

Улардан кераки сенга илми ўл,
Кўниликка етса, аю берса йўл.

Мазмуни:

Йўқ эса жаҳонда гар олим, доно,
Экиб унмагай эрди ерда дона.

---

[45] *Секантир* — Сатурн.
[46] *Ўнгой* — Юпитер.

Уларни жуда сев, қадрла сўзин,
Билимларин ўрган кўпин ё озин.

Улар илми халққа бўлади чироқ,
Чироқ ёнса, тунда адашмас оёқ.

Улар илми келгай жуда сенга қўл,
Ҳақиқатга етсанг, этиб турса йўл.

Улардан бири табиблардир, улар ҳамма вақт керакли кишилардир. Чунки тирик жон касалсиз бўлмайди, касални тузатиш учун эса табиблар албатта зарур:

Улардан бириси ўтачи турур,
Қамуғ иг, туғақа бу эмчи эрур.

Мазмуни:

Улардан бири бу табиблар турур,
Ҳама дард, касалларга ҳозиқ эрур.

Яна шундайлардан бири юлдузчилар (астроном — астрологлар) дир, улар жуда ҳам зарур кишилардир, чунки ҳаёт йил — ой ҳисобисиз мумкин эмас, бунинг учун эса юлдузчилар жуда кераклидир:

Йил ай кун сақиши буларда бўлур,
Керакли турур бу сақиш эй унур.

Мазмуни:

Йил, ой, кун ҳисоби буларда бўлар,
Кераклидир ушбу ҳисоб, эй унар.

Юлдузчи бўлиш учун айрим соҳаларни билиш билангина чегараланиш кифоя қилмайди. Бунинг учун деярли барча фанларни чуқур ўрганиш ва пухта ўзлаштириш керак бўлади. Акс ҳолда кишининг юлдузчилик соҳасидаги камолоти ортмайди. Етук юлдузчи бўлиш учун ҳисобларга имкон берадиган барча соҳаларни тугал билиш шарт, муқаррар:

Билайин теса сан ўқи ҳандаса,
Ачилғай сақиш қапғи мунда баса.

Ўқи зарбу қисмат, тугал бил касур,
Тугалка тугал имтиҳан, ал етур.

Я тазъиф, я тансиф ўзўнг етру бил,
Қали билдинг эрса адад жадри қил.

Яна жамъу тафриқ масаҳатқа ўт,
Ети қат фалакни ятур ямча тут.

Тақи қулса жабру муқабил ўқи,
Ема Уқлидис қапғи етру тўқи.

Мазмуни:

Билайин десанг сен ўқи ҳандаса,
Очилгай ҳисобнинг эшиги роса.

Ўқи зарбу қисмат, тугал бил касир,
Тугалга тугал имтиҳон, ол қидир.

Ё тазъиф, ё тансифни ўрган ва бил,
Буни билгач, энди адад жадри қил.

Яна жамъу тафриқ, масоҳатга ўт,
Ети қат фалакни аниқ бил ва тут.

Чоғинг келса жабру муқобилга боқ,
Билиб Уқлидиснинг[47] эшигини қоқ.

Шоирлар жуда улуғ кишилар, улар кишиларни мадҳ қиладилар ҳам, фош қиладилар ҳам, уларнинг тили қиличдан кескир, хотира йўллари эса қилдан ҳам нозик. Чуқур, теран мазмунли сўзларни эшитиш учун уларга қулоқ бериш керак. Улар бамисоли денгизга шўнғиб инжу чиқарадилар, улар мадҳ қилсалар, кишининг номи бутун элга ёйилади, агар фош қилсалар, кишининг номи булғанади. Уларни жуда қадрлаш керак, улар тилига илашиб қолмаслик керак:

Баса келди шаир бу сўз тергучи,
Кишиг ўггучилар ема сўкгучи.

Қиличда етиграк буларнинг тили,
Яна қилда йинчка бу хатир йўли.

Улар ўгсалар, ўгди элка барир,
Қали сўксалар, ати артаб қалир.

---

[47] *Уқлидис* — Эвклид.

Мазмуни:

Яна келди шоир — бу сўз тергучи,
Кишин мадҳ этувчи ёки сўкгучи.

Қиличдан ҳам ўткир буларнинг тили,
Ва қилдан нозикроқ хотирлаш йўли.

Улар мақтаса, мадҳи элга борар,
Агар сўкса, инсон номи булғонар.

Юсуф ўзига хос зийраклик билан деҳқонлар, савдогарлар, чорвадорлар, ҳунарманд ва косиблар, камбағал-қашшоқлар ҳақида гапириб, уларнинг ҳаёти, шароити, мафкуралари, одатлари, ахлоқлари каби соҳаларда нозик фикрлар юритадики, бу ўринда буларнинг барчаси ҳақида муфассал тўхталиб ўтишга ҳеч имкон йўқ, чунки саналганларнинг ҳар бирини махсус бир боб қилиб берилганда ҳам ҳамма нарса борасидаги Юсуфнинг тафсилотларини айтиб тугатиб бўлмайди.

Хуллас, Юсуф Хос Ҳожиб ҳаётнинг оддий икир-чикирларидан тортиб юлдуз сирларигача, коҳинларча даволаш усулининг сохталигидан тортиб кўрким, ўкит, чурни, шалисо, тарёқ ва ҳатто Митридус[48] ҳапи каби дорилар, уларни қайси касалларга бериш нафли бўлишигача, қон босими ошишию қон олишгача, оддий бир киши билан гаплашишдан тортиб давлатни идора қилиш усулининг нозик сирларигача, туркий халқларнинг Алп Эртўнгаси ажамликларда Афросиёб номи билан аталишигача, Фирдавсийнинг Фаридун, Заҳҳоқ каби қаҳрамонларидан тортиб Чин ва Мочин олимларининг ашъору амсолларигача, Ҳинд ражларидан тортиб Рум қайсарларигачаю Асир зангиларигача, хуллас ҳамма-ҳамма соҳалардан хабардор, билим доираси кенг, асарида тилга олинган барча хислат, фазилат, заковат, равиш, атвор, йўриқ ва ҳоказо-ҳоказоларнинг барчаси ўзида мужассамлашган улуғ сиймодирки, у ёзиб қолдирган улкан асарнинг тўлиқ тексти билан яқиндан танишгандагина Юсуф қандай киши бўлганлигини эътироф қилиш мумкин бўлади.

«ҚУТАДҒУ БИЛИГ»НИ ТРАНСКРИПЦИЯ ВА ТАВСИФ ҚИЛИШ ПРИНЦИПЛАРИГА ДОИР

Туркий тиллар тарихини пухта ўрганиш совет туркшунослиги олдида турган муҳим проблема бўлиб қолмоқда. Бу проблеманинг илмий ҳал қилиниши ёдномаларни тўғри ўқиш ва уларнинг тил хусусиятла-

[48] *Митридус* — Митридат.

рини тўғри изоҳлаш билан боғлиқдир. Бу эса ўз навбатида уларнинг текстини тўғри транскрипция қилишга эришишни тақозо қилади.

Ҳозирги вақтда бундай ишлар билан шуғулланувчи илмий марказларнинг сони ортиб бормоқда ва турли даврларга оид ёдномалар кўплаб нашр қилинмоқда. Буларнинг айримлари транслитерация йўли билан оммавий равишда, айримлари эса илмий-танқидий ўрганиш мақсадида транскрипция қилиш йўли билан нашр қилинмоқда.

Лекин мана шундай муҳим ишда ҳозирга қадар туркологик марказлар ишида бирлик кўринмайди; ёдномалар турли марказларда турли транскрипцион белгилар билан нашр қилинмоқда.

Бу масала олимлар диққатини кўпдан буён жалб қилиб келган. Рус, совет ва хорижий туркшунослар латин ва рус алфавитлари асосида ёдгорликларни транскрипция қилишга уриниб, анча муваффақиятларга эришганлар. Ўрхун-Енисей ёдгорликлари, турфон обидалари, уйғур ёзуви ёдномалари, «Девону луғотит турк», «Қутадғу билиг», «Ҳибатул ҳақойиқ», «Муҳаббатнома», «Ўғузнома», «Тафсир», «Қисасул анбиё» каби йирик обидаларни ўрганиш соҳасида ватандош олимларимизнинг хизмати айниқса каттадир. Улар ўзлари ўрганган ёдгорликларни ёки уларнинг қисмларини муваффақиятли равишда транскрипция қилганлар.

Бу жиҳатдан П. М. Мелиоранский, В. В. Радлов, С. Е. Малов, Н. А. Баскаков, И. А. Батманов, В. М. Насилов, А. К. Боровков, А. М. Шчербак, Э. Н. Нажиб, С. М. Муталлибов каби олимларнинг ишлари алоҳида диққатга сазовордир.

Сўнгги вақтларда айрим олимлар ишида туркий ёдгорликларни транскрипция қилиш соҳасида мумкин қадар бирликка интилиш ва барча туркий халқлар томонидан қабул қилинган рус графикасига асосланиш сезилмоқда[49]. Бу ҳол, шубҳасиз, шу соҳадаги илгари силжиш бўлиб, туркшунослик марказларида транскрипция белгиларини бирлаштиришга, кенг ўқувчилар оммасининг ўқишини осонлаштиришга ва ниҳоят, нашр ишларидаги қатор техник қийинчиликларни бартараф қилишга имкон беради.

Шуларни эътиборга олиб, биз ҳам XI асрнинг адабий ёдгорлиги «Қутадғу билиг»ни транскрипция қилишда рус графикаси асосидаги туркий халқлар ёзув системасида мавжуд бўлган белгиларга асосланиб иш бошлашни лозим топдик. Белгилар танлашда Н. А. Баскаков

---

[49] Н. А. Баскаков, Тюркские языки, М., 1960; В. М. Насилов, Язык орхоно-енисейских памятников, М., 1960; И. А. Батманов, З. Б. Арагачи, Г. Ф. Бабушкин, Современная и древняя енисеика, Фрунзе, 1962; Э. Н. Наджип, Мухаббат-наме, М., 1961; А. М. Щербак, Грамматический очерк языка памятников X—XIII веков из Восточного Туркестана, М.—Л., 1961 ва бошқалар.

томонидан тақдим қилинган фонетик транскрипция белгилари ҳақидаги лойиҳага таяндик[50].

«Қутадғу билиг»нинг Г. Вамбери, В. Радлов ва С. Е. Малов томонидан ўрганилиши бу олимларнинг ҳам шу асар текстини бериш учун белгилар танлаш устида кўп ишлар қилишларига сабаб бўлди[51]. Бу ўринда академик Радловнинг хизматларини алоҳида қайд қилмоқ лозим. У ўзининг рус графикасига асосланган академик транскрипцияси билан «Қутадғу билиг»нинг тўлиқ текстини немис тилига таржимаси билан нашр қилдирди. Бу билан ёдномаларни транскрипция қилиш масаласи бир даража ҳал бўлди.

Тил нормалари нотаниш бўлган ёдгорликлар текстини транскрипция қилиш мутлақ шарафли иш бўлиши билан бирга кўп жиҳатдан масъулиятлидир. Бундай ишларда айрим англашилмовчилик ва камчиликларга йўл қўйиш жиддий хатоларга олиб келиши мумкин.

Жумладан, В. Радловнинг «Қутадғу билиг»га берган дунёга машҳур академик транскрипциясида ҳам қатор камчиликларга йўл қўйилган. В. Радлов асар тилини сунъий равишда «олтойлаштирган» ва бу ҳол транскрипцияда ўз аксини топган. Радлов томонидан йўл қўйилган бу камчилик В. Томсен томонидан ўз вақтида танқид қилинган ва Радлов ўз хатосига иқрор бўлган[52]. «Олтойлаштириш»нинг хато оқибати туфайли транскрипцияда бош ва охирги позицияларда ундошлар жарангсизлаштирилган, аксинча, интервокал ҳолатда жаранглилаштирилган: *pajат, пағырсақ, қыс, пäк, болуп, кÿlмiс, оды, ады, кiжi, iжi, йоғару, ағы, чäжäк, сағынч, кÿбäнч* ва ҳоказо.

«Қутадғу билиг» текстининг туркча нашрида транскрипция учун Истамбул университетининг адабиёт факультети томонидан ишлаб чиқилган белгилар асосга олинган. Бу ҳол асар тилини сунъийлаштириб, ҳозирги турк тили билан яқинлаштириш каби интилиш билан боғлиқ бўлган. А. А. Валитова асарнинг туркча нашридан мисоллар келтириб, уни С. Е. Маловнинг халқаро илмий транскрипцияси билан чоғиштириш асосида туркларнинг транскрипцияси мақбул эмаслигини ва XI аср қорахонийлар даври адабий тилини акс эттира олмаслигини таъкидлайди[53].

---

[50] Н. А. Баскаков. О проекте единой фонетической транскрипции для тюркских языков, М., 1952.

[51] H. Vambery, Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik, Innsbruk, Wagner, 1870; W. Radloff, Das Kudatku Bilik des Jusuf—Chass—Hadschib aus Balasagun, Theil II, Text und Überzetzung... St.-Petersburg, 1900—1910.

[52] С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, М.—Л., 1951, стр. 97; А. А. Валитова, К изданию критического текста и перевода «Кутадгу билиг», Краткие сообщения Института народов Азии, XLIV (44), М., 1961, стр. 78.

[53] А. А. Валитова, Юқорида кўрсатилган асар, 79-бет.

Машҳур текстолог Е. Э. Бертельснинг фойдали бўлган ҳар қандай филологик нашр оригинал шрифти билан берилиши лозим, чунки ҳеч қандай транскрипция оригинал ўрнини боса олмайди[54], деган қараши ҳам бир томонлама тўғри фикрдир.

Мана шу каби қийинчиликларни ҳисобга олиб бўлса керак, А. А. Валитова «Қутадғу билиг»нинг критик текстини тайёрлашда транскрипция бермоқчи эмаслигини, текст, таржима ва комментарий билан чегараланишини таъкидлайди[55].

Кўриниб турибдики, ёдномаларни транскрипция қилиш ниҳоятда масъулиятли бўлиб, жуда эҳтиёт билан иш кўришни талаб қилади.

Биз «Қутадғу билиг»нинг Наманган нусхасининг транскрипциясини тайёрлашда бевосита шу асарни ўрганиш билан шуғулланган В. Радлов, С. Е. Малов, Г. Вамбери, В. Томсен ва бошқа рус ва совет олимларининг бой тажрибаларига суяниб иш олиб бордик.

Асар тилини транскрипция қилишда совет туркий халқлари томонидан қабул қилинган рус графикаси асосидаги белгиларга асосландик. Биз берган транскрипция ҳам том маъноси билан «Қутадғу билиг» тилини *тўла тиклаш* деган сўз эмас. *У XI аср адабий тилининг* хусусиятларини тўлиқ акс эттирувчи тугал фонетик транскрипция бўла олмайди, балки шу соҳа сари қўйилган дастлабки қадамдир.

Бирор сўзнинг транскрипциясини беришда унинг луғавий маъноси, классик филологик луғатлардаги (агар шу сўз ўша луғатларда мавжуд бўлса) бош шакли, бошқа ёдгорликлардаги кўриниши биринчи планда туради. Уларнинг ҳозирги туркий тиллардаги талаффуз нормаларига имтиёз берилмайди. Бу ҳол асар тилидаги ҳар сўзни ҳозирги туркий тилларнинг бирортасига мослаш орқасида келиб чиқадиган хатонинг олдини олади. Асарнинг араб ёзуви асосида кўчирилган икки нусхасининг мавжудлиги ҳам сўзларнинг шакли ва талаффуз нормасини тиклаш ишини бир оз енгиллаштиради.

Асар текстини транскрипция қилишда мўътабар олимларимизнинг шу соҳадаги тажрибаларига суяндик ва қуйидаги белгилардан фойдаланишни лозим топдик:

---

[54] Е. Э. Бертельс, Вопросы методики подготовки критических изданий классических памятников литературы народов Ближнего и среднего Востока, «Первая Всесоюзная конференция востоковедов», Тезисы докладов и сообщений, Ташкент, 1957, стр. 241.

[55] Асарнинг критик тексти, таржима ва комментарийси устидаги иш Е. Э. Бертельс раҳбарлигида СССР ФА Осиё халқлари институтида бошланганлиги ва биринчи томи тайёрланиб нашрга берилганлиги маълум. Қаранг: А. А. Валитова, К изданию критического текста и перевода «Кутадгу билиг», Краткие сообщения института народов Азии, XLIV, М., 1961, стр. 77—88.

Унлилар бўйича:

тил олди { лаблашмаган и, э, *ә*; лаблашган *ү*, *ө*.

тил орқа { лаблашмаган ы, а; лаблашган у, о.

Ундошлар бўйича:

б, п, с, т, ж, ж̇, ч, х, ҳ, д, д̇, р, з, ш, ъ, ғ, ф, қ, к, г, л, м, н, в, в̇, й, ң, нг.

ИЗОҲЛАР

1. [э] белгиси асар тили учун хос бўлган ва [*и*] билан [*ә*] оралиғида талаффуз қилинган унли учун ишлатилган. Бу товуш ўз талаффузига кўра ҳозирги [э] товушидан фарқ қилган: *бэг, тэтиг, бэлгүлүг, кэлдим, йэдим, йэмә* каби.

2. [*ж̇*] белгиси ژ учун: *аж̇ун, эрәж̇, тэж̇ик.*

3. [*д̇*] белгиси ذ учун; *ад̇ақ, қад̇аш, өд̇, көд̇әз.*

4. [*в̇*] белгиси ۋ учун; *кув̇әнч, ав̇ынч, тав̇ар, эв̇, сэв̇инч.*

5. [*нг*] белгиси сўнгги ундоши [*н*] дан иборат сўзларга [*г*] билан бошланувчи қўшимчалар қўшилиши натижасида ҳосил бўладиган позицион қоришиқ [*н—г*] товушини ифодалаш учун ишлатилади: *башынга, ишингә, өтингү, көнгәлир* каби.

6. Итбоқ ҳарфлардан ص, ض, ط, ظ, бўғиз ҳарфларидан ح, ع лар, шунингдек ث товуши асар тилида араб-форс-тожик сўзларидагина учрайди. Маҳмуд Кошғарийнинг таъкидлашича, бу товушлардан бирортаси ҳам туркий тилларда йўқ[56]. Улардан бирортасини ёзишга зарурат туғилганда турклар шу товушлар мос келадиган туркий ҳарфларга қўшимча белгилар орттирганлар. Лекин туркий талаффузда бу товушларнинг ўрни бўлмаган. Шунинг учун ث, ص, ض, ط, ظ, ح лар учун транскрипцияда махсус белги олмадик, уларни ҳам [с], [з], [т], [ҳ] лар билан бердик.

7. Маҳмуд Кошғарий ه товуши хўтанликлар ва канжаклар тилида

---

[56] М. Кошғарий, Девону луғотит турк, I. Тошкент, 1960, 48-бет (таржимон ва ношир фил. фан. канд. *С. Муталлибов).*

ишлатилишини айтади. Демак, бу товуш туркий талаффузда мавжуд бўлган. Шунга кўра бу товуш учун [ҳ] белгиси олинди.

8. ع товуши учун, гарчи у араб сўзлари таркибида учраса ҳам, [ъ] белгиси олинди. Чунки шу товуш билан келган сўзларнинг «Қутадғу билиг» вазнига мос ҳолда талаффузида унинг ўрни яққол сезилиб туради.

9. خطاى, اطا, اطلندى, طفغاج каби туркий сўзлар таркибида учрайдиган ط товуши учун махсус белги олинмади. Чунки асар автори бу товуш ت нинг қаттиқроқ бир варианти эканлигини кўрсатиш мақсадидагина ط ни ишлатган, аслида эса уларнинг талаффузида фарқ бўлмаган (асарда ات ва اط параллель ишлатилган).

10. ل ундошининг қаттиқ ва юмшоқ вариантлари учун алоҳида белги олинмади, ҳар икки ҳол учун [л] ишлатилди. Чунки унинг талаффузи ҳам ўзакнинг хусусиятига боғлиқлиги назарда тутилди: қыл, кэл, қул, күл каби.

Асар текстини транскрипция қилишда қуйидагиларга риоя қилинди:

1. *-тэг* қўшимчаси, *-оқ* (*-өк*), *-му* юкламалари, *-а* (*-ә*) ундови сўзлардан дефис билан ажратиб ёзилади.

2. Барча мисралар бош ҳарф билан бошланади.

3. Атоқли отлар ва жой номлари барча ўринларда бош ҳарф билан ёзилади.

4. Мисра ва байтлар ўртасида ҳеч қандай белги ишлатилмайди.

5. Мисралардаги сўзлар, мустақил гаплар, уюшган бўлаклар, эргашган ва боғланган гаплар махсус белгилар ёрдамида ажратилмайди.

6. мэн, сэн, ул, биз (миз), сиз олмошлари предикатив вазифада келганда сўзлардан дефис билан ажратиб ёзилади. Бунда уларни қаттиқ ва юмшоқ вариантларга ажратиб ёзишга зарурат қолмайди.

7. Бир сўз икки хил ёзилишига қарамасдан бир турли транскрипция қилинади[57]: بتون, بوتون—*бүтүн*, قلق, قالق—*қалық*, ترور, تورور — *турур*, قت, قوت — *қут* каби.

8. Охири алифга тугаган ва *-ан* (*-ән*) талаффуз қилиниши аниқ кўриниб турган сўзларда шу танвинлик *алиф-а*" (*-ә*") тарзида эмас, (ما — *мә*, سا — *сә*, اندا نارو — *анда нару*, يوزدا بير—*йүздә бир* каби) тарзида берилади.

9. Асар текстини транскрипция қилиш соҳасида учрайдиган асосий қийинчиликлардан бири охири ک билан тугайдиган сўзларнинг та-

[57] «Қутадғу билиг»да ҳам «Девону луғотит турк»дагидек қатор сўзлар икки вариантда—юмшоқ ва қаттиқ вариантда учрайди (йудуғ—йүдүгли, йоруғлы — йөрүгли, тапла — тэпләмэк). Шундай сўзларни биз ҳам ўзича қолдиравердик.

лаффузини аниқлаш масаласи билан боғлиқ. Ҳозирга қадар бу масалада қатъийлик йўқ. Шунинг учун турли ишларда бу белги турлича транскрипцион (*к*, *г*) белгилар билан (*билиг-билик, бэдүг-бэдүк, тэтиг-тэтик, түрлүг-түрлүк* каби) берилади.

Лекин бу масалага муайян аниқлик к ритиш учун имконият берадиган айрим омиллар борки, уларни эътиборга олинса, бу масаланинг бир қадар ижобий ҳал қилинишига имконият беради.

Жумладан, М. Кошғарийнинг шу ҳақда айтган фикрлари жуда қимматлидир.

Бундан ташқари, «Қутадғу билиг» ва «Девону луғотит турк» асарларида сўз охиридаги ундошларнинг жаранглилашишга мойиллиги кучли.

Учинчидан, кузатишлар шуни кўрсатадики, «Қутадғу билиг» тилида қаттиқ ўзакли сўзларнинг охирида асосан [ғ] жарангли ундоши учрайди, [қ] эса [ғ] га нисбатан кам ишлатилади. Бу ҳодисани қуйидагича изоҳлаш мумкин:

Белги, сифат, ҳаракат маъносини ифодаловчи сўзларда, асосан, сўз охирида [ғ] учрайди: *охшағ, йулуғ, улуғ, қулсығ, қутлуғ, бышығ, йайығ, барығ, учуғ, йурығ* каби (бу ҳол яна [ғ] ва [г] ларнинг [в]га ўтиши билан ҳам характерлидир).

Шундай экан, худди шу маънодаги юмшоқ ўзакли сўзларда сўз охиридаги ك ундошини ҳам ([ғ]га аналогик тарзда) [г] тарзида бериш тўғри бўлади: *мэңзэг, сэзиг, билиг, битиг, бэдүг, эрсиг, тириг, көрклүг, эринчиг, түрлүг, кэлиг* каби.

Аксинча, предмет, ҳодиса, воқеа номи маъносидаги қаттиқ ўзакли сўзлар охирида асосан [қ] ишлатилади: *улуғлуқ, ағирлық, қылық, йазуқ, қуллуқ каби*. Демак, шу маънодаги юмшоқ ўзакли сўзлар охиридаги ك ундошини ҳам ([қ]га аналогик тарзда) [к] билан бериш тўғри бўлади: *бэдүглүк, эркличлик, бирлик, тилэк, эмгэк, көрк, эшүк, бэглик* каби.

10. كلى - аффикси-*гли* тарзида берилади. Чунки қаттиқ ўзакли сўзларда бу аффикс сурункасига-*ғлы* тарзида учрайди, унинг-*қлы* варианти мавжуд эмас.

11. كيل - аффикси-*кил* эмас-*гил* тарзида берилади. Чунки қаттиқ ўзакларда унинг фақат -*ғыл* шаклида ишлатилишини кўрамиз, -*қыл* варианти деярли учрамайди.

12. كا - аффикси [*н*] ва [*ң*]дан сўнггина-*га* тарзида, қолган ҳамма ўринларда-*кэ* тарзида берилади. Чунки қаттиқ ўзакли сўзларда асосан унинг-*қа* шакли истеъмолда бўлиб, -*ға* варианти саноқли ўринлардагина ишлатилади.

13. كان - аффикси-*кэн* эмас -*гэн* билан берилади, чунки унинг-*қан* варианти деярли учрамайди, асосан -*ған* шакли ишлатилади.

14. اوك - юкламаси *-өг* эмас *-өк* билан берилади, чунки унинг фақат *-оқ* вариантигина мавжуд.

15. تگ - қўшимчаси *-тәк* эмас *-тәг* тарзида транскрипция қилинади. Бунда, биринчидан, унинг асосий маъноси *етмоқ* назарга олинади, иккинчидан, [г]нинг [й]га ўтиши ва, учинчидан, метатеза назарда тутилади: *тәгмәди>тәг>тәй>йәт; тәгүргил>тәйүргил>йәтүргил* каби (*аныңтәг—ундек*, яъни унга етиб маъносида).

16. دوك - аффикси *-дүг* эмас *-дүк* тарзида транскрипция қилинади. Чунки каттиқ ўзакли сўзлар билан бу аффикснинг *-дуқ* шаклигина учрайди, унинг *-дуғ* варианти мавжуд эмас.

17. Тушум келишигининг ك - аффикси *-к* эмас *-г* тарзида берилади. Бунда қаттиқ ўзакларда унинг фақатгина *-ғ* варианти ишлатилиши, *-қ* шакли йўқлиги эътиборга олинади.

18. Нисбий сифат ясовчи كى - аффикси *-ги* эмас *-ки* тарзида берилади, чунки қаттиқ ўзакларда унинг фақат *-қы* шаклигина учрайди, *-ғы* мавжуд эмас.

19. ماك - аффикси ҳамма позицияларда ҳам *-мәк* тарзида транскрипция қилинади. Бунда унинг *-мақ* варианти учраши, *-мағ* эса мавжуд эмаслиги назарга олинади, ҳатто эгалик қўшилганда ҳам қўшимчанинг жарангсиз варианти сақланади: *урмиқ—урмақы, көдәзмәк—көдгәзмәки* каби.

20. Талаффузини аниқлаш қийин бўлган сўзлар оригиналда ёзилишича шартли транскрипция қилиниб, у сўзларнинг Қоҳира ва Вена нусхаларидаги шакли изоҳда берилади.

«Қутадғу билиг» байтларини тавсиф қилишда қуйидаги тартибга риоя қилинади:

1. Ҳар бир байтнинг тавсифи иккинчи бетда ёнма-ён берилади.
2. Ҳар бир мисра ва байт доирасидаги сўзлар, агар уларнинг маънолари ҳозирги тилимизда ҳам ўзгармаган бўлса, иккинчи бир сўз воситасида берилмайди, балки ўзича қолдирилади.
3. Зарур ўринлардагина сўз тартиби, унда ҳам тавсифда оригинал хусусиятини сақлангани ҳолда, бир оз ўзгартирилади[58].
4. Ҳар бир сўз учун ҳозирги тилда шу сўзнинг айнан маъносини акс эттирувчи эквивалент ишлатилади.
5. Тавсифда имкон борича оригиналдан четга чиқилмайди.
6. Изоҳ талаб ўринларда тавсифдан сўнг ўрта қавс ичида тушунтириш берилади.

---

[58] Тавсифда мисра ва байт доирасидаги сўзларнинг оригиналдаги тартибини, мисра ва байтлар чегарасини бузмасликка интилинганлиги сабабли айрим байтлар тавсифининг ҳозирги адабий тил нормасига тўла мос келмаслик ҳоллари ҳам учрайди.

7. Тавсифда тушунтиришни енгиллаштириш мақсадида автор томонидан орттирилган сўзлар қавс ичида берилади.

8. Ҳозирги ўзбек тилида эквиваленти бўлмаган ёки тўла мос келадиган эквивалентга эга бўлмаган айрим сўзлар ва терминлар ўзича қолдирилиб, сноскада изоҳ берилади.

9. Транскрипцияда саҳифа ҳошиясида қўлёзманинг варақлари рақамлар билан, саҳифалар эса *а*, *б* тарзида кўрсатилади.

10. Транскрипцияда ҳам, тавсифда ҳам байтларнинг тартиб рақами берилади.

11. Текст ва тавсифда учрайдиган сноскалар рақамлар сираси тартиби билан китоб охирида иловалар тарзида берилади.

12. *белгиси текст ва тавсифда қайси сноскадан кейин учраса, иловада ҳам шу тартибда келади.

Қ. Каримов

ҚУТАДҒУ БИЛИГ

قوتادغو بليك

«Қутадғу билиг»нинг Қоҳира нусхасидан намуна

«Қутадғу билиг»нинг Наманган нусхасидан намуна

БИСМИЛЛАҲИ-Р-РАҲМАНИ-Р-РАҲИМ

1 *б* Ҳамду сэпасу миннату өгди тэңри ъазза ва жаллаҡа, ким улуғлуғ идиси, тугэл ҡудратлығ падшаҳ, йэрли көкли йаратған, ҡамуғ тынлығларҡа рози бэргэн, нэни ким тилэди ҡылды, йэмэ нэни тилэсэ ҡылған йафъалу ма йашау ва йаҳкаму ма йурид, йэмэ халкларда өдүрди тэңри йалавачы үзэ сансыз доруд болсун, эшлэри ъазиз ағырлығ саҳабалар үзэ ризван аллаҳи ъалайҳим ажмаъина. Бу китаб йавлаҡ ъазиз турур, Чин ҳакимларының амсаллары бирлэ йарамыш, Мачин ҳакимларының ашъарлары бирлэ араста ҡылмыш, бу китабны оҡығлы, бу байтларны маълум ҡылығлы китабдын йахшы ъазизраҡ турур. Мачин ъалимлары ва ҳакимлары ҡамуғ иттифаҡ болдылар, ким Машриҡ вилайатында, Түркистэн эллэриндэ Буғрахан тилинчэ (2а) бу китабдын йахшыраҡ ҳаргэз ким эрсэ тасниф ҡылмады. Бу китаб ҡайу падшаҳҡа[1] йа ҡайу иҡлимҡа тэгди эрсэ ғайат узлуҡындын, ниҳайатыдын кэчэ көрклүглүкиндин ул эллэрниң ҳукамалары, ъалимлары ҡабул ҡылыб, тэкмэ бири бир түрлүг ат лаҡаб бэрдилэр; Чинлығлар «Адабул мулук» ат бэрдилэр, Мачын маликының надимлары «Айинул мамлакат» атадылар, Машриҡлығлар «Зийнатул умара» тэб айдылар. Эранлығлар «Шаҳнамаи турки» тэдилэр, баъзилар ма «Панднамаи мулук» тэмишлэр, *Туранлығлар «Ҡутадғу билиг»* тэб аймышлар. Бу китабны тасниф ҡылығлы Баласағун мавлудлығ парҳиз идиси эр турур. Амма бу китабны Кашғарда түгэл ҡылыб, Машриҡ малики Тавғачхан ускингэ кэкүрмиш, малик аны ағырлаб, улуғлаб өз Хас Ҳажиблыҡы аңа бэрмиш турур, аның үчүн Йусуф Улуғ Хас Ҳажиб тэб аты жавы йазылмыш* турур. Ағыр ул үзэ бина ҡылмыш турур: бир — ъадл, экинчи — давлат, үчүнчи — ъаҡл, төртүнчи — ҡанаъат, йана тэкмэ бирингэ түркчэ бир ат бэриб турур; ъадлҡа Күнтуғды элиг ат бэриб, падшаҳ орныга тутмыш, давлатҡа Айтолды ат бэриб, вазир орныга тутмыш, ъаҡлҡа (2б) Өгдүлмиш ат бэриб, вазирның оғлы йэриндэ тутмыш турур, ҡанаътҡа Од-

ғурмыш ат бэриб, қарындашы тэб аймыш турур. Тақы анлар ара муназара савалы-жавабы кэчәр-тэг сөзләмиш турур. Оқығлы көңли ачылыб, мусаннифқа эдгү дуъа бирлә йад қылсун, иншаллаҳу таъала.

МАРҲАМАТЛИ МЕҲРИБОН ТАНГРИНИНГ НОМИ БИЛАН

Ҳамду сано, шукрона ва мақтовлар (бўлсин) энг азиз ва энг улуғ тангригаки, (у) улуғлик соҳиби, тугал қудратли подшоҳ, ерни, кўкни яратган, ҳамма тин олувчиларга ризқ бергандир. (У) ниманики истаса қилгандир, шунингдек, нимани истаса қилгусидир, яфъалу мо яшау ва яҳкаму мо юрид [яъни нимага қасд қилса, қилгай ва нимага ихтиёр қилса ҳукм юритгай]. Шунингдек, одамлар орасида сараси (бўлмиш) тангрининг расулига сонсиз саломлар бўлсин, (расулнинг) сафдошлари (бўлмиш) азиз ва қимматли саҳобалар узра, ризвоноллоҳу алайҳум ажмаина [яъни уларнинг барчаси узра тангрининг розилиги ёғилгай]. Бу китоб жуда азиздир. Чин донишмандларининг масаллари билан яратилган, Мочин донишмандларининг ашъорлари билан тартиб берилган бу китобни ўқигувчи, бу байтларнинг маъносини чақувчи (киши) китобдан (ҳам) яхши азизроқ бўлади. Мочин олимлари, донишмандлари бир қарорга келдиларки, Машриқ вилоятида, Туркистон элларида Буғрахон тилида бирор кимса ҳаргиз бу китобдан яхшироқ (китоб) ёзган эмас. Бу китоб қайси подшоҳ(лик)га ёки қайси иқлимга етса, ғоят яхшилигидан, ниҳоятидан ортиқ даражада жозибалилигидан ўша элларнинг донишмандлари, олимлари қабул қилиб, ҳар бирлари бир турли от лақаб бердилар. Чинликлар «Одобул мулук» (деб) от бердилар, Мочин маликининг надимлари «Ойинул мамлакат» (деб) атадилар, машриқликлар «Зийнатул умаро» деб айтадилар, эронликлар «Шоҳномаи туркий» дедилар, шунингдек, баъзилар «Пандномаи мулук» дебдилар, туронликлар «Қутадғу билиг» деб айтибдилар. Бу китобни тартиб берувчи Баласоғунда туғилган, парҳиз соҳиби [яъни тийилган, сабр-қаноатли] кишидир. Аммо бу китобни Қошғарда тугал қилиб, Машриқ малики Тавғачхон даргоҳига келтирибдир. Малик уни ёрлақаб, улуғлаб ўз (саройида) Хос Ҳожиблик (лавозим)ини унга берибди. Шунинг учун Юсуф Улуғ Хос Ҳожиб деб машҳур номи тарқалибди. (Бу китоб) шулар билан қадрлидир; бири — адл, иккинчиси — давлат, учинчиси — ақл, тўртинчиси — қаноат. Яна (буларнинг) ҳар бирига туркча бир ном берибди. Адлга Кунтуғди элиг номини бериб, подшо лавозимида тутибди, давлатга Ойтўлди номини бериб, вазир лавозимига қўйибди, ақлга (эса) Ўгдулмиш номини бериб, вазирнинг ўғли ўрнида тутибди, қаноатга Ўзғурмиш номини бериб, (Ўгдулмишнинг) қариндоши деб айтибди. Шунингдек, улар орасида мунозара савол-жавоби бўлиб ўтгани тарзида ҳикоя қилибди. Ўқувчи кўнгли очилиб, мусаннифни эзгу дуолар билан ёд қилсин, иншоллоҳу таоло.

Уған бир байат-ул қамуғдан үзә
Өкүш ҳамду өгди аңар-оқ саза

Улуғлуғ идиси уған зулжалал
Йаратқан төрүткән ма қадыр камал

Э йәр көк идиси, халайиқ билә
Розыны анутмыш йэгил сэн күлә

Сақышсыз бэригли қамуғқа рози
Йэтүрүр қамуғны ма йэмэс өзи

Ачын қодмас ҳаргэз қамуғ тынлығығ
Йэтүрүр ичүрүр түзү санлиғиғ

Нэ-тэг ким тиләди ма болди қамуғ
Қими ким тиләсә қылур ул улуғ

Доруд ул өдурмиш расулқа салам
Йэмә эшләрикә салам ҳам улам

Муҳаммад йалавач халайиқ башы
Қамуғ барчаларқа ул-ул көз қашы

Йэмә бу китаб-ул эди-өк ъазиз
Билиглигкә болғай билигдин тэңиз

Йаратмыш ағырлығ билигләр билә
Қалы ким шукр ул қанаъат тилә

Қамуғ барчасынга бөгүләр сөзи
Тизиб йинжүләйү қамуғ түбтүзи

Бу машриқ малики мачинлар бэги
Билиглиг уқушлуғ ажунда йэги

Қамуғ бу китабны алыб өзләмиш
Хазина ичинда уруб кэзләмиш

Бириндин бирингә мэраслар қалыб
Наданларқа бэрмэз өзингә алыб

Асығлығ турур бу йоқ-ул ҳэч йасы
Өкүш түркләр уқмас мунын маънасы

Қодир бир худо барчадан устундир,
Талай ҳамду санолар унгагина сазодир.

Улуғлик соҳиби, қодир, зулжалол,
Яратувчи, бино қилувчи ҳамда қодир камол.

Эй, халойиқ билан еру кўкнинг эгаси,
(У) ризқни ҳозирлади, сен кулиб егин.

Барчага ҳисобсиз ризқ берувчи
Барчани едиради, (лекин) ўзи емайди.

Барча нафас олувчи(лар)ни ҳаргиз оч қўймайди,
Жумла сонлиларни едиради, ичиради.

(У) қандай истаган бўлса, барчаси (шундай) бўлди,
Кимники истаса у улуғ қилади.

Сайланган расулга дуруд (ва) салом(лар),
Шунингдек, чаҳорёрларига ҳам чексиз салом(лар).

Муҳаммад паёмбар — халойиқ боши,
Ҳамма (ва) барчага у кўз-қошдир.

Шунингдек, бу китоб жуда ҳам азиздир,
Билимли(лар)га билимдан денгиз бўлади.

Қадру қиммат билимлар билан пайдо қилинган,
Агар ким шукру қаноат истар экан.

Ҳамма ва барчасига [яъни бошидан охиригача] донолар сўзи,
Мутлақо тўппа-тўғри инжу каби тизилгандир.

Бу Машриқ маликлари — Мочинларнинг беглари,
Билимли, заковатли, жаҳонда (кишиларнинг) яхшилари,

Мутлақ бу китобни олиб ўзлаштиргандирлар,
Хазина ичига жойлаб яширгандирлар.

Биридан бирига мерос қолиб,
Ўз(лар)ига олиб нодонларга бермайдилар.

Бу (китоб) фойдалидир, ҳеч зиёни йўқдир,
Талай турклар бунинг маъносини тушунмайдилар.

Китабдин эшиткэн билүр уш аны
Оқыған битигэн оқумас муны

Элиг көз тутар көр китаб сөзлэри
Экигүн ажунда этэр ишлэри

Мачинлар ҳакими бу Чин йумғусы
Түзү барча аймыш мунуң йахшысы

Бу Машриқ элинда қамуғ түрк ичин
Мэниң[2]-тэг кытаб йоқ ажунды ыдын[3]

Китаб қадрыны ма билиглиг билир
Уқушсуз кишидэн адын нэ кэлир

Э тэкмэ кишикэ китаб бэрмэгү
Апаң[4] достуң эрсэ эмин болмағу

Нэ-тэг ким билигсиз билүмэз муны
Уқушлуғ уқубан кузэтүр таны

Бу Буғрахан вақты ичрэ аны
Йэмэ хан тилинчэ бу этмиш муны

Мунын-тэг китабны ким аймыш оза
Кэдин ма ким айға мунын-тэг үз-э

Ким-эрсэ мунын-тэг этэр-мү қаны
Этигли бар эрса өгэр-мэн аны

Қайу кэнд улуш орду қаршы йэрэ
Китабкэ өңин ат атамышлар-а

Ул элниң бөгүси ҳакими туруб
Ат урмыш ул элниң төрүчэ көрүб

Чинилар адабул мулук тэб айар
Мачинлар анисул мамалик ма айар

Бу Машриқ элинда улуғлар муны
Зийнатул умара тэйүрлэр көни

Эранлығлар Шаҳнама тэр муңар
Туранлығлар Қутадғу билиг тэб уқар

Уни китобдан эшитгангина билади,
Ўқиган, ёзган (эса) буни ўқимайди.

Китоб сўзлари кўл (ва) кўздан тутади [яъни йўлга солади],
Иккала дунёда (кишининг) ишларини созлайди.

Мочин ҳакимлари, чинликлар барчаси,
Тамоми барчаси бу (китоб)нинг яхшилигини айтгандирлар.

Машриқ элида, жамики турк (ватани) ичида,
Жаҳонда бунингдек бўлак китоб йўқдир.

Китоб қадрини ҳам билимли билади,
Заковатсиз кишидан (жаҳолатдан) бўлак нима келади.

Эй, ҳар хил кишига китоб бермаслик керак,
Агарчи дўстинг бўлса ҳам хотиржам бўлмаслик керак.

Чунки билимсиз буни била олмайди,
Заковатли (эса) ўқиб, танини авайлайди [яъни уни сақлайди].

Бу Буғрахон даврида уни (ёзилиб),
Шунингдек, хон тилида бунга тартиб берилгандир.

Бундайин китобни илгари ким айтган [яъни ёзган],
Кейин ҳам бундайин гўзал қилиб ким айтади.

Бирор кимса бундай тартиб бера оладими, қани,
Тартиб бера оладиган бор бўлса, уни мадҳ қиламан.

Ҳар бир кенд, қишлоқ, шаҳар, сарой ва ерда,
Китобга бошқача от қўйганлар.

Ўша элнинг доно(лар)и, ҳаким(лар)и ҳаракат қилишиб,
Ўша элнинг қонун-қоидасига мослаб атаганлар.

Чинликлар «Адабул мулук» деб айтадилар,
Мочинликлар эса «Анисул мамолик» деб айтадилар.

Бу Машриқ элида улуғлар буни,
Чиндан «Зийнатул умаро» дейдилар.

Эронликлар буни «Шоҳнома» дейдилар,
Туронликлар «Қутадғу билиг» деб англайдилар.

31 Нэ түрлүг бу сөзләр өгин тилдәки
Кәкүрмиш муңар көр қамуғ элдәки

32 Йәмә бу китабкә ат урмыш улуғ
Байат йарлықасу ул әдгү қулуғ

33 Эй ул бу китабкә қабул болдуқы
Бу түркләр тилиндә ъажаб көрдүки

34 Йәмә бу китаб көр қамуғқа йарар
Маликларқа артуқ әлиг кәнд тутар

35 Ким-ул мән бу мулкны тутуғлы қайу
Кәрәклиг аңар бу ҳакимлар айу

36 Маликлар қоруғы ма асбаб түзә
Бу тартыб ва шарты амарат үзә

37 Бу мүлкниң ҳарабы бақасы нәдин
Йа мулкат қалуры баруры адын

38 Йәмә бу чәрик сү эрәт ма қамуғ
Нәкү-тәг тәрилгү йырылғу йолуғ

39 Муның тартыбы ма китабда ача
Адырмыш өдүрмиш қамуғны сәчә

40 Йана бәрк[5] бу мулкны тутуғлы киши
Йарағлығ эрәнкә буйурды иши

41 Кәрәклиг уқушлуғ бириси оңай
Йулақа нәкү-тәг ачығ қылды ай

42 Будунның ҳақы бар маликлар үзә
Маликниң ҳақыма будундын түз-ә

43 Йәмә бу раъиййат көдәзгү аны
Малик ма көдәтсә таны ма жаны

К-6 Қайу ул малик ким тоқыш қылғуны
44 Урушлар өдиндә чәрик түзгүни

45 Айур көр нәкү-тәг этингү ҳи(й)ла
Бу душман чәрикин сығу қатыла

31 Тафаккур ва тилдаги не-не турли сўзларни,
Жами элдаги (сўзларни) бу (китоб)да келтиргандир, кўр.

32 Шунингдек, бу китобга от қўйган улуғ (киши)дир,
У эзгу қулни худо ёрлақасин.

33 Эҳе, бу китобга киритилган нарсалар,
Бу турклар тилида қизиқ кўринган [яъни ҳайратомуз] (нарса)лардир.

34 Шунингдек, бу китоб барчага ярайди, кўр,
Подшоларга эса ортиқ кендларни қўлга киритади.

35 Мен ким мену бу мулкни тутувчи қайси,
Унга керак (нарса)ларни ҳакимлар айтгандирлар.

36 Подшоларнинг қўрғони ҳамда барча керакли нарсалари,
Амират [яъни мулк] учун (барча) тартиб ва шартлари.

37 Бу мулкнинг хароб (бўлиши), боқий (бўлиши) нимадан,
Еки мулкнинг (пойдор) қолиши, (қўлдан) кетиши (ва) бошқалар.

38 Шунингдек, лашкар, қўшин, баҳодир аскарлар барчаси
Қандай йиғилиши, йўл юриши.

39 Мана шуларнинг тартибини ҳам китобда очиб,
Сайланиб, сараланиб барчаси тушунтирилгандир.

40 Яна мулкни маҳкам тутувчи киши,
Ишини ярайдиган кишиларга буюради.

41 Керакли, заковатли бирови (жуда) раводир,
Чироққа ой ёғду бергани каби.

42 Подшоларда халқнинг ҳақи бордир,
Подшонинг ҳақи ҳам халқдан раводир.

43 Шунингдек, бу раият унга риоя қилиши керак,
Подшо ҳам (раиятнинг) тани ва жонини авайласин.

44 Ҳар бир подшо учун уруш қилишни,
Урушлар пайтида лашкар тузишни,

45 Қандай ҳийла-тадбир(лар) кўришни айтади, кўр,
Аралашиб душман лашкарини (қандай) енгиш кераклигини (сўзлайди).

Маликка нэкү-тэг этингү кэрәк
Өзиниң будунлар көңүлгү кэрәк

Бу йаңлығ маликны будунлар сэвәр
Йүзини кэрәй тэб адынлар эвәр

Қуты бар йақын тэб тапуғ қылғуқа
Кимини йағутуб йырақ қовуқуқа

Бир анча нэкү тут йақын тутқуны
Бу қутсуз йавуз тэб йырақ салғуны

Йана бир сийасат башын кэсгүкә
Экинчи йарашыб көңүл бэргүкә

Уқушлуғ билиглиг тоңа алп йүрэк
Хазина толулаб ақытғу кэрәк

Раъиййатқа болса өкүш тақаты
Қамуғ иш ичинда булур раҳаты

Бу қач ҳарф қойар-мэн қумару сэңә
Қодундум унытма дуъа қыл мэңә

Бақа көр китабны бу тэргән киши
Ҳунарлығ эр эрмиш кишиләр башы

Бу түрлүг фазайил уқушлар била
Араста ул эрмиш йүрымыш күлә

Бүтүнлүк ма ҳурмат бу зуҳдлығ үзә
Сақынуқ билиглиг арығлығ үзә

Муныңы таруғлақ қут урды эли
Туб аслы насабдын йурымыш тили

Бу туғмыш элиндин чиқиб барғаны
Китабны қошубан түгәл қылғаны

Барусын битимиш йэтүрмиш низам
Бу Қашғар элиндә қошулмыш тамам

Маликның өңиндә оқымыш муны
Бу Тавғач Қара Буғра ханлар ханы

Подшонинг қандай тадбир кўриши лозим,
Узининг халқларини йўлга солиши лозим.

Бу янглиғ подшони халқлар севади,
Юзини кўрай деб ўзга (халқлар) ошиқади.

Қути бор, хизмат қилишга яқин деб,
Баъзи(лар)ни йироқ, мамнуъ даргоҳга яқинлаштириб,

(Ўзини) яқин тутувчини бир қадар яхши тут,
Йироқ тутувчини қутсиз, ёвуз деб (бил).

Яна бири—сиёсат бошини кесувчи(лар)га [яъни сиёсатни бузувчиларга],
Иккинчиси — ярашиб кўнгил берувчиларга (нисбатан).

Заковатли, билимли, шижоатли, ботир юрак (бўлиш),
Хазинани тўлдириб тошириш керак.

Раиятга нисбатан тоқати тоғдек бўлса,
Барча иш ичида роҳат топади.

Бу бир қанча сўзларни сенга насиҳат (қилиб) қўймоқдаман,
(Панд) қолдирмоқдаман, унутма, мени дуо қил.

Назар солиб кўр, китобни жам қилган бу киши,
(Барча) кишилар сарвари бўлмиш ҳунарли эрдир.

Бу турли фазилатлар, заковатлар билан,
У орастадир, кулиб [яъни хуррам] юргандир.

Ростлик ҳам ҳурмат, зуҳдлик туфайли,
Андишалилик, билимлилик, покизалик туфайли.

Бунинг ери (ва) эли қут урди [яъни яшнади],
Туб-асли, насл-насабдан тили сўз очди.

Бу (ўз) туғилган элидан чиқиб кетгани,
Китобни жамлаб тугал қилгани (ҳақида гапирди).

Борини ёзди, тартиб берди,
Бу (китоб) Қошғар элида тамом қилинди.

Бу (китоб)ни подшонинг ҳузурида ўқиди,
Хонлар хони бу Тавғоч Қора Буғра.

Ағырламыш артуқ өгуш хилъаты
Қаламның ҳақы тэб уқуш ҳурматы

Бу Хас Ҳажиб атын тэгүрмиш муңа
Муны бу өзингэ йағутмыш йана

Бу маъни үчүн көр ағырлар аны
Юсуф Хас Ҳажиб тэб айурлар көни

Йана бу китабның байаны айур
Бу төрт нэң шарифлар үзэлэ қылур

Бириси ма ъадл-ул көнилик үзэ
Экинчи бу давлат қут иқбал түзэ

Үчүнчи хырад-ул улуғлуғ билэ
Төртинчи қанаъат ва ъафийат билэ

Бу тэкмэ бирингэ ат урмыш өгин
Бу йаңлуқлықыны айамыш[6] кэдин

Ъадлқа Күн туғды элиг тэб атар
Аны көр маликлығ қурынга тутар

Бу Айтолды давлат атанур көни
Вазирлығ йэрингэ тутар көр муны

Хирадқа атады бу ул Өгдүлмиш
Муны ма вазирның оғлы тэб тэмиш

Қанаъатқа Одғурмыш аты бэрүр
Муңар ма вазирның йағуғы тэйүр

Мунын ҳикмати көр бу төрт нэң үзэ
Китабны тугэтмиш буларны түзэ

Ъарабча-тэжикчэ китаблар өкүш
Бизиң тилимизчэ бу йумғы уқуш

Билиглиг билүр-ул мунуң ҳурматы[7]
Уқушлуғ уқар-ул билиг қийматы

Бу түркчэ қошуқлар түзэттим сэңэ
Оқырда унытма дуъа қыл мэңэ

Барур-мэн ажундын эшит сэн өзүң
Өкүш алғыл ъибрат ма ачғыл көзүң

Илаҳа сэн-өк сэн түзү йарлықа
Розы қыл қамуғ барча моминларқа.

Ҳаддан ташқари ҳурматлади, талай инъомлар [ҳадя қилди].
Қаламнинг ҳақи, заковатининг хурмати (сифатида).

Бунга Хос Ҳожиблик унвонини берди,
Буни янада ўзига яқинлаштирди.

Шу маънидан уни қадрлайди(лар), назар сол,
Чиндан Юсуф Хос Ҳожиб деб атайдилар.

Шунингдек, бу китобнинг баёнини айтади,
Бу тўрт табаррук нарса узра изоҳлайди.

Бири — тўғрилик асосидаги адолатдир,
Иккинчиси — давлат, бутунлай қут, иқболдир.

Учинчиси — улуғлик билан ақлдир,
Тўртинчиси — офият билан қаноатдир.

Бу ҳар бирига бошқача от қўйгандир,
Кейин (нега) бу янглиғлигини баён қилгандир.

Адлни Кунтуғди элиг деб атаган,
Уни подшоҳлик мансабига (тенг) тутган, кўр.

Чиндан бу давлат Ойтўлди деб аталган,
Уни вазирлик мавқеига (тенг) тутган, кўр.

Ақлни (эса) у Ўгдулмиш деб атаган,
Буни, шунингдек, вазирнинг ўғли деб айтган.

Қаноатга Ўзғурмиш отини берган,
Уни ҳам вазирнинг яқини деган.

Бу (китоб)нинг ҳикмати (мазкур) тўрт нарса узрадир,
(Мана) шуларни тузиб китобни тугатгандир.

Арабча, тожикча бундай китоблар талайдир,
Бизнинг тилимизда эса бу жамланган заковатдир.

Бунинг ҳурматини билимли билади,
Билим қийматини заковатли уқади.

Сенга бу туркча қўшиқларни тартиб бердим,
Ўқирда унутма, менинг ҳақимга дуо қил.

Мен дунёдан ўтаман, сен ўзинг эшит,
Кўп ибрат олгин ҳамда кўзингни очгин.

Илоҳо, сенгина барчани ёрлақа,
Жумла мўминларга ризқи рўз бер*.

ФИҲРАСТИ АБВАБ:

баб. Китаб башы йэти кавакиб он эки буруж.
баб. Йаҥлуқ ағырлықын айур.
баб. Тил эрдэмин асғын, йасын айур.
баб. Китаб идиси өз ъузрын айур.
баб. Эдгү өт савны сөзләйүр.
3а баб. Билиг, уқуш эрдәмин асғын айур.
баб. Китабның түзүгин, авучғалықын айур.
баб. Қылық, қылынч артақы йасын айур.
баб. Китаб башы Күнтуғды ъадл сөзи.
баб. Айтолды Күнтуғдықа кэлмиши байаны.
баб. Айтолды Күнтуғды элигкә көрүнмиши байаны
баб. Айтолды элигкә давлат эрдүкин байанын айур.
3б баб. Йана давлат сифаты эрдәмин айур.
баб. Йана давлат йавалықы ирсәлликин айур.
баб. Күнтуғды элиг Айтолдықа өзин билгүтүр.
баб. Күнтуғды ъадл сифаты мэҥү билигин уқтурур.
баб. Айтолды савалы элигкә.
баб. Элиг жавабы Айтолдықа.
баб. Сөзләмәк-му эдгү йа шүк турмақ-му байаны қылур.
4а баб. Қут қывылықын давлат йайиғлиқын айур.
баб. Айтолды оғлықа насиҳат қылурын айур.
баб. Айтолды элигкә қумару битиг қодмышын айур.
баб. Элиг Өгдүлмишни үндәмиши сөзи.
баб. Элиг савалы Өгдүлмишкә.
баб. Өгдүлмиш жавабы элигкә
баб. Уқуш орны сувраты айлур.
4б баб. Бэгләр нэкү-тэг кэрәкин айур.
баб. Вазирлар нэкү-тэг кэрәкин айур.
баб. Исфаҳсалар нэкү-тэг кэрәкин айур.

боб. Китобнинг бошланиши, етти планета, ўн икки буржж.
боб. Одамнинг қадру қимматини айтади.
боб. Тилнинг хислатларини, фойда ва зарарларини айтади
боб. Китоб эгаси ўз ўзрини айтади.
боб. *Эзгу ўгит, насиҳатни сўзлайди.*
боб. Билим, уқув фазилатларини, фойдасини айтади.
боб. Китобнинг тузилишини, (ўз) қарилигини [яъни ёшини] айтади.
боб. Феъл-атвор бузуқлиги зарарларини айтади.
боб. Китоб боши, Кунтуғди — адл (ҳақидаги) сўз.
боб. Ойтўлдининг Кунтуғди (ҳузури)га келиши баёни.
боб. Ойтўлдининг Кунтуғди элигга кўриниши баёни.
боб. Ойтўлди элигга давлат эканининг баёнини айтади.
боб. Яна давлат сифати, фазилатларини айтади.
боб. Яна давлат бевафолиги, бақосизлигини айтади.
боб. Кунтуғди элиг Ойтўлдига ўзини билдиради [яъни таништиради].
боб. Кунтуғди адл сифатини мангу билим билан уқтиради.
боб. Ойтўлдининг элигга саволи.
боб. Элигнинг Ойтўлдига жавоби.
боб. Сўзламоқми яхши ёки жим турмоқми, (шунинг) баёнини қилади.
боб. Қутнинг оғмалигини, давлатнинг бевафолигини айтади.
боб. Ойтўлди ўғлига насиҳат қилишини айтади.
боб. Ойтўлди элигга насиҳатнома қолдиришини айтади.
боб. Элигнинг Ўгдулмишни (ўз ҳузурига) чақириши (ҳақидаги) сўз.
боб. Элигнинг Ўгдулмишга саволи.
боб. Ўгдулмишнинг элигга жавоби.
боб. Уқув ўрни, (унинг) сурати айтилади.
боб. Беглар қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Вазирлар қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Лашкарбоши(лар) қандай (бўлиши) кераклигини айтади.

34 баб. Ҳажиб нэкү-тэг кэрэкин айур. 397
35 баб. Пардадар нэкү-тэг кэрэкин айур
36 баб. Йалавач нэкү-тэг кэрэкин айур.
37 баб. Битигчи ылымға нэкү-тэг кэрэкин айур.
38а баб. Хазинадар нэкү-тэг кэрэкин айур.
39 баб. Хансалар нэкү-тэг кэрэкин айур.
40 баб. Шарабдар нэкү-тэг кэрэкин айур.
41 баб. Тапуғчылар ҳақы бэглэр үзэ нэкү эрдүкин (айур).

42 баб. Элиг савалы Өгдүлмишкэ.
43 баб. Күнтуғды Өдғурмышқа битиг ыдмышы.
44 баб. Өгдулмиш Одғурмыш тапа бармышы
45 баб. Өгдүлмиш Одғурмыш бирлэки муназарасы.
46 баб. Дунйа эрдэмин асғын йасын хабар бэрүр.
47 баб. Йана дунйа муны ъайбларыны айур.
48 баб. Фаны дунйа бирла бақы ъуқба қазғанмақны айур.
49 баб. Элиг битигиниң жавабын ыдур.
50 баб. Элиг Өгдүлмишни Одғурмышқа элчи ыдмышы.
51 баб. Экинч бар муназара байаны қылыйур.
52 6а баб. Бэглэр тапғы төрүсин тоқусын айур.
53 баб. Қапуғдақы эрэт суҳбатлары айлур.
54 баб. Эвлүк нэ-тэг алғусын оғул-қыз игтүлэгү нэ-тэг кэрэкин айур.
55 баб. Раъийатлар бирлэки суҳбат сөзи.
56 баб. Ашқа барғу бармағу сөзи.
57 баб. Тэрги адаблар байаны қылынур.
58 баб. Йумқыка оқымақ байаны қылынур.
59 6б баб. Фаны ъаламдын ириб бақы тэплэмэк сөзи.

60 баб. Ғафиллыкдын уданмақ байаны қылынур.
61 баб. Элиг Өгдүлмишни зийарат үчүн ыдмышы.
62 баб. Одғурмыш элигкэ кэлмиши сөзи.
63 баб. Одғурмыш элигкэ насиҳат қылмышы сөзи.
64 баб. Эл абаданлықы асғын айур.
65 7в баб. Өгдүлмиш өкүнүб тавбақа оғрамышы.
66 баб. Эдгүлүк қылмаққа йанутын айур.
67 баб. Одғурмыш иглиг болуб Өгдүлмишни оқымышыны айур валлалаъм.
68 баб. Одғурмыш түш көрмиши байаны айур.
69 баб. Өгдүлмиш қадашы тапа бармышыны айур.
70 баб. Фаны дунйака арылыб тиригլик йава болмышы.

71 баб. Замана бывасыны достлар жафасын айур[8].

боб. Ҳожиб(лар) қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Пардадор(лар) қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Элчи(лар) қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Езувчи саркотиб қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Хазинадор қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Дастурхончилар қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Шаробдор(лар) қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Бег(лар)нинг хизматкорларга нисбатан бурчи қандай эканини (айтади).
боб. Элигнинг Ўгдулмишга саволи.
боб. Кунтуғдининг Ўзғурмишга мактуб юбориши.
боб. Ўгдулмишнинг Ўзғурмиш томон бориши.
боб. Ўгдулмишнинг Ўзғурмиш билан мунозараси.
боб. Дунёнинг фазилатлари, фойда-зарарлари ҳақида хабар беради.
боб. Яна дунёнинг камчиликлари, айбларини айтади.
боб. Фоний дунё билан (бирга) бақоликка эришмоқни айтади.
боб. Элиг мактубининг жавобини юборади.
боб. Элиг Ўгдулмишни Ўзғурмиш (ёнига) иккинчи бор юбориши.
боб. Иккинчи мунозараларнинг баёни қилинади.
боб. Беглар хизматининг қонун-қоидаларини айтади.
боб. Саройдаги дарбонлар билан муомала қилиш айтилади.
боб. Хотинни қандай олишни, ўғил-қиз тарбияси қандай (бўлиши) кераклигини айтади.
боб. Раиятлар билан муомала (ҳақида) сўз.
боб. Маъракага бориш, бормаслик (ҳақида) сўз.
боб. Дастурхон адабларининг баёни қилинади.
боб. Йиғинга таклиф қилишнинг баёни қилинади.
боб. Фоний оламдан юз ўгириб, боқий (дунё)га интилиш (ҳақидаги) сўз.
боб. Ғофилликдан уйғонмоқ баёни қилинади.
боб. Элиг Ўгдулмишни зиёрат учун юбориши.
боб. Ўзғурмишнинг элиг (ҳузури)га келиши (ҳақидаги) сўз.
боб. Ўзғурмишнинг элигга насиҳат қилиши (ҳақидаги) сўз.
боб. Эл ободонлигининг манфаатлари ҳақида айтади.
боб. Ўгдулмишнинг афсусланиб тавбага таяниши.
боб. Яхшилик қилганга (яхшилик қилиш) жавобини айтади.
боб. Ўзғурмиш касал бўлиб Ўгдулмишни чақиртирганини айтади, валлалам.
боб. Ўзғурмишнинг туш кўриши баёнини айтади.
боб. Ўгдулмишнинг қариндоши томон боришини айтади.
боб. Фоний дунёга берилиб (кетиб) тирикликнинг беҳуда кетганлиги (баёни).
боб. Даврнинг ўткинчилиги, дўстларнинг жафосини айтади.

Бисмиллаҳи-р-раҳмани-р-раҳим

1 Өкуш өгди бирлә түмән миң сана
Уған бир байатқа аңар йоқ фана

2 Йағыз йәр йашыл көк күн ай бирлә түн
Төрүтти халайық өд өдләк бу күн

3 Тиләди төрүтти бу болмыш қамуғ
Бир-өк бол тәди болды қулмыш қамуғ

4 Қамуғ барча муңлуғ төрүтүлмиши
Муны йоқ иди бир аңар йоқ эши

5 Эй эрклиг уған мәңү муңсуз байат.
Йарамас сэниңдин адынқа бу ат

6 Улуғлуқ сэңә-ул бәдүглүк сэңә
Сэниңдин адын йоқ сэңә түш тэң-ә

7 Айа бир бирикмәз сэңә бир адын
Қамуғ ашнуда-сэн сэн өңдүн кэдиң

8 Сақышқа қатылмаз сэниң бирликиң
Түзү нәңгә йэтти бу эрклигликиң

9 Сэзигсиз бир-өк-сэн э мәңү ачү
Қатылмаз қарылмаз сақышқа сачү—

10 Эй ич таш билигли э ҳаққул йақың
Көзүмдә йырақ-сэн көңүлдә йақын

11 Барың бэлгүлүг-сэн күн ай-тэг йаруқ
Нэтәгликкә йэтгү көңүл өгдә йоқ

12 Нэ эрсәдин эрмәс сэниң бирликиң
Нэ эрсәләриг сэн төрүттүң сэниң

13 Қамуғ сэн төрүттүң нэ эрсәләриг
Йоқадур нэ эрсә сэн-өк сэн ириг

14 Төрүтгән барынга төрүтмыш танук
Төрүтмиш эки бир тануқы анук.

15 Аның охшағы йоқ азу мәңзәги
Нэтәгликкә йэтмәз ҳамыййат өги

Марҳаматли меҳрибон тангрининг номи билан

1 Талай мадҳлар билан туман минг санолар бўлсин,
Қодир ва воҳид илоҳга, фонийлик унинг учун ётдир.

2 Бўз ер, зангори осмон, кун, ой ва тунларни,
Халойиқ, давр, замон (ва) кунларни яратди.

3 У истади (ва) яратди, мавжудот (шундай) вужуд бўлди,
Воҳид (худо) «бўл» деди, истаган ҳамма нарсалари бўлди.

4 Ҳамма (ва) барча (мавжудот) яратилишидан мунглидир,
Мунги йўқ биргина эгам, унинг шериги, эши йўқ.

5 Эй, эркли, қодир, мангу мунгсиз худо,
Сендан ўзгага бу ном ярашмайди.

6 Улуғлик (ва) буюклик сенгагина муносибдир,
Сенга (сенинг) ўзингдан бўлак тенгу туш йўқдир.

7 Эй, ягона (худо), бўлак бирор (нарса) сенга бирика олмайди,
Сен ҳамма аввалларнинг аввали, азал ва охирдирсан.

8 Сенинг ягоналигингнинг ҳисобига етиб бўлмайди,
Эрклилигинг эса ҳамма нарсага етади.

9 Сен, шаксиз, ягонасан, эй мангу падар [яъни худо],
Тафтишга сиғмайсан, мансуб эмассан, (шундай) тушунарлисан.

10 Эй, ич (ва) таш (сирларни) билувчи, эй, ҳақиқатнинг энг яқини,
Кўзимдан узоқсан, (лекин) кўнглимга яқиндирсан.

11 Вужудинг аёндир, сен кун (ва) ойдек ёруғдирсан,
Қанақалигингни тушунгудай идрок дилларда йўқдир.

12 Сенинг бирлигинг нарсалар (йиғиндиси)дан эмасдир,
Нарсаларни сен яратгансан, улар сенга мансубдирлар.

13 Ҳамма нарсаларни сен яратгандирсан,
Нарсалар йитиб-йўқоладилар, сен эса мангу тирикдирсан.

14 Холиқ борлиги учун белги яратган,
Яратган ҳар икки нарсасида (воҳиднинг) белгиси аниқдир.

15 Унинг [яъни худонинг] ўхшаши ёки монанди йўқдир,
Қанақалигига табъларнинг фаҳми етмайди.

16 Йурымаз йа йатмаз удымаз удуғ
Йа мэңзэг йа йаңзағ көтүрмэз бодуғ

17 Кэдин өңдүн эрмэз йа солдын өңүн
Йа астын йа үстүн йа отру орун

18 Орун ул төрүтти орун йоқ аңар
Аныңсыз орун йоқ муқирр бол муңар

19 Э сырқа йақын эй көңүлкэ адыз
Тануқ-ул сэңэ барча суврат бэдиз

20 Төрүттүң түмэн мың бу сансыз тириғ
Йазы тағ тэңиз күтки обры йэриг

21 Йашыл көк бэзэдиң түмэн йулдузун
Қара түн йаруттуң йаруқ күндүзүн

22 Учуғлы йурыглы тынығлы нэчэ

Тирилгү сэниңдин булуб йэр ич-э

23 Эдиз ъаршда алдын сарақа тэги
Турур барча муңлуғ сэңэ эй иди

24 Айа биркэ бутмыш билиг бирлэ өг
Көңүл бүтти шаксыз амул тутғыл өг

25 Нэтэгликкэ кирмэ көдэзгил көңүл
Барынга бүтүн болғыл өмрүл амул

26 Қалы қанчақа кирмэ тутғыл өзүң
Қалы қанчасыз бил узатма сөзүң

27 Э муңсуз идим сэн бу муңлуғ қулуғ
Суйурқаб кэчүргил йазуқын қамуғ

28 Сэңэр-оқ сығындым умунчум сэңэ
Муңадмыш йэримдэ элиг тут мэңэ.

8б 29 Сэвүг савчы бирлэ қопурғыл мэни
Элиг туттачы қыл көнилик күни

16 (У) юрмайди ё ётмайди, ухламайди, (у) уйғоқдир,
Ё менгзайдиган, ё ўхшайдиган сурати йўқдир.

17 Кейин ҳам, аввал ҳам, сўлдан ҳам, ўнгдан ҳам эмасдир,
Остдан ҳам, устдан ҳам эмас, ўтириш ўрни ҳам йўқдир.

18 Ўринни у яратган, унинг ўрни йўқдир,
Ўсиз ўрин ҳам йўқдир, бунга иқрор бўлгин.

19 Эй, сирга яқин, эй, кўнгилга азиз,
Барча сурат ва шакллар сен учун белгидир.

20 Туман минг бу сонсиз тирикларни яратдинг,
Текислик(лар)ни, тоғ(лар)ни, денгиз(лар)ни баландлик(лар)ни, чуқурлик(лар)ни (ва) ерни (яратдинг).

21 Яшил осмонни туман (кўп) юлдуз билан безадинг,
Қора тунни ёруқ кундуз билан ёритдинг.

22 Қанчадан-қанча учадиган(лар), юрадиган(лар), нафас оладиган(лар)
Сендан ризқ топиб ичиб-ейди(лар).

23 Арш-аълодан тортиб то рутубатли ерга қадар,
Барча сенга ҳожатманддир, эй эгам.

24 Эй, бир (худо)га ишонган, билим билан идрок қил,
Кўнгил шаксиз ишонди, имонни комил тут.

25 Қандайлигини суриштирма, кўнгилни тий,
Борига амин бўл, ўзингни тут, тинчи.

26 (Уни) қандай, қаерда деб суриштирма, ўзингни тутгин,
(Уни) қандай, қанақа, қаерда демасдан эътироф қил, сўзингни чўзма.

27 Эй, мунгсиз эгам, сен бу мунгли қулингни
Ерлақаб, барча гуноҳларини кечиргин.

28 Сенгагина сиғиндим, умидим сендан,
Мунгга тушган еримда менинг қўлимдан тут.

29 Мени севикли паёмбар билан кўтар,
Қиёмат куни қўлимдан тутувчи қил.

30 Түзү төрт эшингә түмэн мың салам
Тэгүргил кэсүгсүз туташы улам.

31 Улуғ күндә көргит уларның йүзин
Әлиг туттачы қылғыл эдгү сөзин

32 Сэни эрдүкүң-тэг өгүмэз өзүм
Сэни сэн-мәт өггил кэсилди сөзүм

Фи фазайили-н-наби ъалайҳиссалам

33 Сэвуг савчы ыдты бағырсақ иди
Будунда талусы кишидә кәди

34 Йула эрди халққа қаранқу түни
Йаруқлуқы йадты йарутты сэни

35 Оқытчы ул эрди байатдын сэңә
Сэн өтрү көни йолқа кирдиң тоңа

36 Атасын анасын йулуғ қылды ул
Тилэк уммат эрди айу бэрди йол

37 Күнүн йэмәди көр түнүн йатмады
Сэни қулды раббда адын қулмады

38 Сэни қулды түн күн бу эмгәк билә
Аны өг сэн эмди сэвүнчин тилә

39 Қамуғ қадғусы эрди уммат үчүн
Қутулмақ тиләр эрди раҳат үчүн

40 Атада анада бағырсақ болуб
Тиләр эрди тутшы байатдын қулуб

41 Байат раҳматы эрди халқы үзә
Қылынчы силиг эрди қылқы түз-ә.

9а 42 Түзүн эрди алчақ қылынчы силиг
Овутлуғ бағырсақ ақы кэң әлиг

43 Йағыз йэр йашыл көкдә эрди көшүш
Аңар бэрди тэңри ағырлық өгүш

30 Чаҳорёрларининг барчасига туман минг саломлар
Етказгин ҳамиша, доим ва пайваста.

31 Улуғ кунда [яъни қиёматда] уларнинг юзини кўрсат,
Эзгу сўз(лар)ини раҳнамо қилгин.

32 Сенга вужудингга лойиқ ҳамд айтишга ожизман,
Сени сенинг ўзинггина ҳамд қил, сўзимни кесдим.

Паёмбар алайҳиссалом фазилатлари борасида

33 Меҳрибон эгам севикли расул юборди,
(У) халқ орасида сараси (ва) кишилар орасида яхшиси эди.

34 Қоронғи тунлари (у) халққа машъал эди,
(У) ёруғлигини тарқатиб сени рўшноликка чиқарди.

35 У худодан сенга хабарчи эди,
Сен сўнг тўғри йўлга кирдинг, эй баҳодир.

36 У отасини, онасини фидо қилди,
Тилаги уммат эди, унга (тўғри) йўл кўрсатиб берди.

37 Кундузлари емади, кўргин, кечалари ётмади,
Раббдан (фақат) сени сўради, бўлакни сўрамади.

38 Туну кун бундай ташвишлар билан сени(гина) сўради,
Сен энди уни ҳамд эт, севинчини тила.

39 Ҳамма қайғуси уммат учун эди,
У (умматнинг уқубатдан) қутулишини (ва) роҳатини тилар эди.

40 Отадан ҳам, онадан ҳам меҳрибонроқ бўлиб,
Доим худодан (умматларни) ёлвориб сўрар эди.

41 У худонинг халқ узра юборган раҳмати эди,
Феъл-атвори мулойим, хулқи хуш эди.

42 Мулойим, юмшоқ табиатли, хушфеъл (эди),
Андишали, меҳрибон, саховатли, очиқ қўл (эди).

43 Бўз ерда, яшил осмонда азиз эди,
Тангри унга беҳисоб ҳурмат ато қилди.

44 Башы эрди өңдүн қамуғ башчықа
Кэд̇ин болды тамға қамуғ сав̇чықа

45 Көңүл бад̇ым эмди аның йолынга
Сэв̇иб сөзи туттум бүтүб қавлынга.

46 Илаҳа көд̇әзгил мэниң көнлүми
Сэвүг сав̇чы бирлә қопур копғумы

47 Қийаматта көргит толун-тэг йүзин
Әлиг туттачы қыл илаҳа өзин

Фи фазайили асҳаби-н-наби ризваналлаҳи ъалайҳим

48 Аның төрт эши-ул авынғу көрүб
Кэңәшчи булар эрди бирлә туруб

49 Эки қад̇ын эрди күд̇әгү эки
Булар эрди өд̇рүм буд̇унда эги

50 Атиқ эрди ашну қамуғда үзә
Байатқа бүтүгли көңүл тил түз-ә

51 Йулуғ қылды малы таны жаныны
Йалав̇ач сэвүнчи тилэди көни

52 Баса Фаруқ эрди киши өд̇рүми
Тили көңли бир-тэг буд̇ун көд̇рүми

53 Бу эрди басутчы ҳады динқа көрк
Шариъат йүзинд̇ин кэтәрди эшук

54 Баса эрди Усман ов̇утлуғ силиг
Кишидә өд̇үрмиш ақы кэң әлиг

9б 55 Фида қылды барын нәңи ҳам өзин
Йалав̇ач аңар бэрди экки қызын

56 Али эрди мунда басақы талу
Күр эрсиг йүрәклиг мэңәси толу

57 Ақы эрди әлги йүрәки бэд̇үг
Билиглиг сақынуқ көр аты бэд̇үг

44 Аввалдан барча бошчиларга бош эди,
Сўнг барча паёмбар(лар)га тамға бўлди [яъни паёмбарларнинг сўнггиси бўлди].

45 Энди мен кўнгилни унинг йўлига боғладим,
Қавлига ишониб, севиб, сўз(лари)га амал қилдим

46 Ё рабб, менинг кўнглимни ўзинг эҳтиёт тут,
(Қиёматда) мени севикли паёмбар билан турғиз.

47 Қиёматда тўлин ой каби юзини кўрсат,
Илоҳо, ўзини (қўл)дан тутувчи қил.

Паёмбар саҳобаларининг, ризвоноллоҳи алайҳим, фазллари борасида

48 Унинг тўрт эши (чаҳорёрлар) кўриб овунишга лойиқдирлар,
Булар (доим) бирга туриб кенгашчи (бўлар) эдилар.

49 Иккиси қайнатаси, иккиси куёви эди,
Булар сара (ва) кишилар орасида яхшиси эди(лар).

50 Аввали, ҳамма(си)дан олдингиси Отиқ эди,
Худога (тўла) содиқ, кўнгли ва кўзи тўғри эди.

51 Моли, тани-жонини қурбон қилди,
Фақат расулнинг севинчини(гина) тилади.

52 Сўнг, киши(лар)нинг сараси Форуқ эди,
Тили ва кўнгли бирдек, халқнинг асили эди.

53 Бу маслаҳатчи, ҳидоят қилувчи, дин учун кўрк эди,
(У) шариат юзидан парда кўтарди [яъни шариатни халққа тушунтирди].

54 Кейингиси Усмон эди, андишали, мулойим (эди),
Кишилар орасида сараси, сахий, очиқ қўл эди.

55 Борини, нарсаларини (ва) ўзини фидо қилди,
Паёмбар унга икки қизини берди.

56 Бундан бошқа сараси Али эди,
Қўрқмас, ботир, юракли, ақли тўла эди.

57 Қўли очиқ, ҳиммати баланд эди,
Билимли, тадбирли, номи улуғ эди.

58 Булар эрди дин ҳам шариъат көки
Булар йӱд̇ты кафир мунафиқ йүки

59 Бу төрт эш мэңә төрт тад̇уг[9]-тэг турур
Түзүлсә тад̇у чын тириглик болур

60 Мэниндин буларқа өкүш миң салам
Тэгүргил ид̇им сэн кэсүгсүз улам

61 Уларны мэниндин сэв̇үндүр тучы
Улуғ күндә қылғыл элиг туттачы.

Лихақан-ил-ажалл-ил-музаффар-ил-муаййад насир-ул-ҳаққ ва-д-дин Тавғач улуғ Буғра Қарахан аба Али Ҳасан бинни Арсланхан раҳматуллаҳи ъалайҳим

62 Туғардын эсә кэлди өңдүн йэли
Аж̇ун этгүкә ачты уштмаҳ йолы

63 Йағыз йэр йыпар толды кафур кэтиб

Бэзәнмәк тиләр дунйа көркин этиб

64 Эринчиг қышығ сүрди йазқы эсин
Йаруқ йаз йана қурды давлат йасын

65 Йашық йанды болғай йана орныка
Балық куд̇руқындын қозы бурныка

10*а* 66 Қурымыш йығачлар тонанды йашыл
Бэзәнди йапун ал сарығ көк қызыл

67 Йағыз йэр йашыл торқу йүзкә бад̇ы
Хытай арқышы йад̇ты тав̇ғач ид̇и

68 Йазы тағ йэр обры төшәнди йад̇ыб
Этинди қолы қашы көк ал кэд̇иб

69 Түмән тү чәчәкләр йазылды күлә
Йыпар толды кафур ажун йыд̇ биле

70 Саба йэли қопты қаранфул йыд̇ын
Аж̇ун барча бүтрү йыпар бурды кин

58 Булар дин (ва) шариат ўзаги эди (лар),
Булар кофир (ва) мунофиқ(лар) машаққатини тортдилар.

59 Бу тўрт эш (чаҳорёр) мен учун тўрт мизож кабидир.
(Бу тўрт) мизож соз бўлса, тириклик бўлади.

60 Мендан буларга кўп минг саломлар
Етказгин, сен эгам пайваста, узлуксиз.

61 Уларни мендан севинтир доим,
Қиёмат кунида қўл(им)дан тутувчи қилгин.

Муҳтарам, музаффар, мададкор, ҳақиқат ва дин таянчи Тавғоч улуғ Буғро Қорахон або Али Ҳасан бинни Арслонхон раҳматуллоҳи алайҳим шаънига

62 Шарқдан аввал (баҳор) насими эсиб келди,
Оламни безаш учун жаннат йўлини очди.

63 Кофур кетиб, бўз ерга ипор тўлди [яъни бўз ранг ўрнини арғувон-алвон ранг эгаллади],
Олам чиройли қилиб безанмоқ истайди.

64 Зерикарли қишни баҳор насими ҳайдади,
Мусаффо баҳор яна давлат ёйини қурди [яъни ўз ҳукмига кирди].

65 Қуёш қайтди, яна ўз ўрнига келади,
Балиқ қуйруғидан қўзи бурнига кўчади [яъни қуёш Ҳут буржидан Ҳамалга кўчади].

66 Япроғини тўккан дарахтлар (яна) яшил кийинди,
Ол, сариқ, кўк, қизил ранг билан безанди.

67 Бўз ер юзига яшил парда тортди,
(Гўё) Тавғоч ҳазрат олийлари Хитой карвонини (ҳар томонга) тарқатди.

68 Текисликлар, тоғлар, ер, чуқурликлар ёйилиб тўшанди,
Кўк (ва) ол кийиб, қўл (ва) қоши безанди.

69 Турли-туман чечаклар кулиб очилди,
Олам ипор ва кофур ҳиди билан тўлди.

70 Чиннигул ҳидини тарқатиб сабо ели кўтарилди,
Бутун оламга кин[1] ипор ҳидини тарди.

71 Қаз әрдәк қуғу қыл қалықығ туды
Қақылайу қайнар йуқару қуды

72 Көкис турна көкдә үнүн йаңқулар
Тизилмиш тэтир-тэг учар йэлгүрәр

73 Улар қуш үнин түзди үндәр эшин
Силиг қыз оқыр-тэг көңүл бэрмишин

74 Үнин үтти кәклик күләр қатғура
Қызыл ағзы қан-тэг қашы қап қара

75 Қара чумгуқ үтти сута тумшуқы
Үни оғлағу қыз үни-тэг тақы

76 Чэчакликдә санвач үтәр мың үнүн
Оқыр суры ъыбры түнүн ҳам күнүн

77 Илик күлмиз ойнар чэчәкләр үзә,
Сығун муйиғақ ойнар йурыр таб кэзә

78 Қалық қашы түгди көзи йаш сачар
Чэчәк йазды йүз көр күләр қатғурар

79 Иләтү мэңә ачты дунйа сөзин
Айур көрмәдиң-му бу хақан йүзин

80 Удыр эрдиң эрсә тур ач эмди көз
Эшитмәдиң эрсә эшит мэндә сөз

10б 81 Түмән йилдә бару тул эрдим түләс
Бу тул тоны сучлуб өрүң кэдтим ас

82 Бэзәндим бэгим болды хақан улуғ
Өтүндүм муну қулса жаным йулуғ

83 Булыт көкрәди урды навбат туғы
Йашын йашнады тартты хақан тығы

84 Бири қында чықты сунуб эл тутар
Бири күси жавы ажунқа йэтәр

85 Ажун тутты Тавғач улуғ Буғрахан
Қутадсу аты бэрсү экки жаҳан

71 Ғоз, ўрдак, оққуш, қил қуйруқлар осмонни тўлдириб,
Қағиллашиб юқори ва қуйини тўлдириб учмоқда.

72 Мағрур турна кўкда овоз чиқариб сайрамоқда,
Тизилган туя карвонидек учмоқда, қанот қоқмоқда.

73 Уларқуш[2] овозини созлади, ўз эшини чақирмоқда,
Гўё гўзал қиз ўз кўнгил берганини чорлагани каби.

74 Қаклик ёқимли овоз билан сайради, қаҳ-қаҳлаб кулмоқда,
(Унинг) қизил оғзи қон каби, қоши эса қоп-қорадир.

75 Қора зоғ тумшуғини кўпиртириб қағиллади,
(Унинг) овози (дод солиб йиғлаётган) эрка қиз овози кабидир.

76 Гулзорда булбул минг овоз билан сайрамоқда,
Туну кун (тинмасдан) сури ибри[3] чалмоқда.

77 Илик-кулмиз[4] чечаклар устида ўйнамоқда,
Сиғун-муйғоқ[5] бот кезиб ўйнамоқда.

78 Осмон қовоғини солди, кўзидан ёш сочмоқда,
Гул(лар) юз очди, боқ, кулмоқда, қаҳ-қаҳламоқда.

79 Таъна қилиб дунё менга сўз очди,
Айтди: Бу ҳоқон юзини (ҳали) кўрмадингми?

80 Ухлаётган бўлсанг, тур, энди кўзингни оч,
(Агар) эшитмаган бўлсанг, сўзни мендан эшит.

81 Туман йилдан бери маъюс тул эдим,
(Энди) бу туллик кийимини ечиб оқ либос кийдим.

82 Безандим, бегим улуғ хоқон бўлди,
Бағишладим, мана, истаса жоним фидоси бўлсин.

83 Булут гумбурлади, (гўё) навбат довулини чалди,
Яшин яроқлади, (гўё) хоқон тиғини тортди.

84 Бири [яъни чақмоқ] қинидан чиқди, чўзилиб элларни тутаётир,
Бири [яъни гулдироқ] довулининг овозаси олам-оламга етмоқда.

85 Тавғоч улуғ Буғрохон оламни қўлга олди,
Оти қутли бўлсин, икки жаҳон унга ато бўлсин.

86 Э дин ъиззи давлатқа насир моъин
Э миллатқа таж эй шариъатқа дин

87 Байат бәрди барча тиләмиш тиләк
Байат-оқ болу бәрсү арқа йөләк

88 Э дунйа жамалы улуғлуққа көрк
Э мулкатқа нур эй йайығ қутқа өрк

89 Болу бәрди әврән әлиг берди тахт
Тута бәрсү тәңри бу тахт бирлә бахт

90 Ажун тынды орнаб бу хақан үзә
Анын ыдты дунйа таңуқлар түз-ә

91 Асырдын кәлиғли қалық қушлары
Қайу райи ҳинди қайу қайсары

92 Өгәр атын үндәб үнин йортушуб
Күвәнч бирлә авнур сәвинчкә түшүб

93 Бу түрлүг чәчәк йәрдә мунча бәдиз
Йазы тағ йәр обры йашыл көк мәңиз

94 Қайусы йыды бирлә йайнур тапуғ
Қайу көрк мәңиз бирлә ачты қапуғ

95 Қайусы әлиг сунды түтшүк тутар
Қайу пүфкәрәр кин ажун йыд қопар

11*a* 96 Қайусы Туғардын тутар мың тануқ
Қайусы Батардын тапуғчы ануқ

97 Тапуғқа кәлиб кут қапуғда турур
Қапуғда туруғлы тапуғда турур

98 Бу йаңлығ тапуғқа этинди ажун
Йағы бойны эгди көтүрди өзүн

99 Ажунда жавы барды хақан күси
Көрүмәкли көзләрдә кәтти усы

100 Ажун инчкә тәгди түзүлди төрү
Төрү бирлә атын қопурды өру

86 Эй, дин шавкати, давлатга таянч (ва) суянчиқ,
Эй, миллат учун тож (ва) эй, шариат учун диёнат!

87 Худо барча тилаган тилакларни берди,
Худонинг ўзигина мададкор бўлаверсин.

88 Эй, дунё жамоли, улуғлик учун чирой,
Эй, подшоҳликка нур, эй, ўткинчи қут учун тизгин.

89 Фалак айланаверди, бахт сенга қўл берди,
Тангри бу тахт билан бахтни (барқарор) тутаверсин.

90 Олам бу хоқон узра ўрнаб, қарор топди,
Унинг учун дунё нафис ҳадялар юборди.

91 Асирдан[6] келган олам қушлари,
Баъзилари ҳинд ражлари, баъзилари (рум) қайсарлари (тоифасидан).

92 Овозасини тез ёйишиб, отини мадҳ қилиб, куйлайдилар,
Севинчга тўлиб-тошиб, қувонч билан овунадилар.

93 Бу турли чечак(лар) ерга шунча кўрк берган,
Текисликлар, тоғлар, ер, чуқурликлар яшил, кўк тусда.

94 Баъзилари ҳидини тараб хизматдадир,
Баъзилари чиройли юз билан эшик очгандир.

95 Баъзилари қўл чўзиб, чилим тутиб турмоқда,
Баъзилари кин (мушк) пуркамоқда, оламга ҳид таралмоқда.

96 Баъзилари Шарқдан минг-минг ҳадялар тутмоқда,
Баъзилари Ғарбдан (келиб) холис хизматида турмоқда.

97 Бахт хизматга келиб эшикда турмоқда,
Эшикда турганлар (эса) хизматда турмоқда.

98 Олам шу янглиғ хизматга тутинди,
Ёв бўйнини эгди, ўзини кўтарди.

99 Хоқон довулининг овозаси оламни тутди,
Қўролмайдиган кўзлардан уйқуси қочди.

100 Олам осойишталикка эришди, адолатли сиёсат қарор топди,
Хоқон адолатли сиёсат билан ўз номини юксалтирди.

101 Ақы сувратын ким көрәйин тэсә
Кэлиб көрсү хақан йүзини уса

102 Жафасыз вафалығ тиләсә қутун
Йүзи көр қылынчы вафа-ул қутун

103 Асығ қулса барча өзүң йассызын
Бару кэл тапуғ қыл көңүл бэр исин

104 Түзүн қылқы алчақ бағырсақ көңүл
Көрәйин тэсә кэл муны көр амул

105 Эй эдгү қылынч аслы эдгү уруғ
Ажун қалмасуны сизиңсиз қуруғ

106 Байат бэрди давлат э түркән қуты
Анын шукры қылғу оқыб мың аты

107 Эди кэчки сөз-ул масалда кэлир
Ата орны аты оғулқа қалыр

108 Талу нэң таңуқ тутты миң миң элиг
Муну қыл таңуқы Қутадғу билиг

109 Уларның таңуқы кэлир ҳам барыр
Мэнин бу таңуқ болды мәңү қалыр

110 Нэчә тэрсә дунйа түгэр алқынур
Битисә қалур сөз ажун тэзгинүр

111 Китабка битинди бу хақан аты
Бу ат мәңү қалды э түркән қуты

11б 112 Йа рабб үстә давлат түгэл қыл тиләк
Қамуғ иштә болғыл сэн арқа йөләк

113 Сэвәрин эсән тут йағысын көтүр
Сэвүнчин болу тут сақынчын қопур

114 Йаға турсу йағмур йазылсу чэчәк
Қурумыш йығачдын салынсу көрәк

115 Болу бэрсү эврэн тучы эврүлү
Қуты булсу душман башы қаврулу

101 Сахийнинг суратини кимда-ким кўрайин деса,
Ташна бўлиб келиб хоқон юзини кўрсин.

102 Жафосиз, вафоли, қутли (киши) истасанг,
Юзига боқ, қилмиши вафо (ва) бахтдир.

103 Ўзинг зиёнсиз (бўлиб) фақат наф истасанг,
Бери кел, хизмат қил, кўнгил бер ва исин [яъни сев].

104 Хушфеъл, мулойим, меҳрибон кўнгил (кишини)
Кўрмоқ истасанг, кел, буни кўр, таскин топ.

105 Эй, хуш хулқли, асли эзгу уруғли,
Олам сизсиз қуруқ қолмасин [яъни узоқ умр кўринг].

106 Эй, туркларнинг бахти, худо (сенга) давлат берди,
Мингта номини ёд этиб, унинг шукрини қилиш керак.

107 Масалда келадиган жуда эски таъбир бор:
Отанинг ўрни (ва) оти ўғилга қолади.

108 Минг-минг қуллар талай нарсалар ҳадя қилди,
Мана, «Қутадғу билиг»ни менинг ҳадям (сифатида қабул) қил.

109 Уларнинг ҳадялари келади ҳам кетади [яъни ўткинчи],
Менинг бу ҳадям (эса) мангу қоладиган бўлди.

110 Мол-дунёни қанча термагин, у тугайди, олқинади,
Ёзилсачи, сўз абадий қолади, оламни кезади.

111 Бу хоқоннинг оти китобга ёзилди,
Бу от мангу (бўлиб) қолди, эй, турклар бахти.

112 Ё рабб, давлатни зиёда қил, тилакларни тугал эт,
Барча ишда сен мададкор бўл.

113 (Унинг) севгувчиларини эсон тут, ёвларини ўртадан кўтар,
Севинчини бор қилавер, қайғусини кўтар.

114 Ёмғир ёғаверсин, гуллар очилсин,
Қуриган [яъни яланғоч] дарахтлардан япроқ чиқсин.

115 Фалак тинимсиз айланиб, пойдор тураверсин [яъни омад келсин],
Душман боши эгилиб, (хоқон) бахтини топсин.

116 Йағыз йэр бақыр болмағынча қызыл
Йа от йа чэчәк үнмәгинчә йашыл

117 Тирилсүни түркән қуты мың қутун
Тэлинсүни көрмәз қарақы отун

118 Тақы ма нэкү эрсә арзу тиләк
Байат-оқ болу бэрсү арқа йөләк

119 Сэвинчин авынчын кувәнчин эли
Ашасу йашасуны Луқман йылы

Йэти кавакиб он эки буруж

120 Байат аты бирлә сөзүг башладым
Төрүтгән игидгән кэчүргән идим

121 Төрүтти тиләк-тэг түзү аламығ
Йарутты ажунка күнүг хам айығ

122 Йаратты көр эврән тучы эврүлүр
Аның бирлә тэзгинч йэмә тэзгинүр

123 Йашыл көк йаратты үзә йулдузы
Қара түн төрүтти йаруқ күндүзи

12*a* 124 Бу көкләки йулдуз бир анча бэзәк
Бир анча кулавуз бир анча йэзәк

125 Бир анча төрүтмиш халайиққа ул
Бир анча кулавуз болур йитсә йол

126 Қайусы өрүрәк қайусы қуды
Қайусы йаруқрақ қайу эксүди

127 Буларда эң үстүн Сэкәнтир йурыр
Эки йил сэкиз ай бир эвдә қалыр

128 Анында баса болды эккинч Оңай
Бир эвдә калыр он адын экки ай

129 Үчүнчи Көрүд кэлди көксүн йурыр
Қайуқа бу бақса йашармыш қурыр

116 Бўз ер мисдайин қизил бўлмагунча,
Еки яшил ўт ё гул(лар) унмагунча.

117 Турклар қути минг бахт(лар) билан яшасин,
Кўра олмайдиган(ларнинг) кўзи ўт билан тешилсин.

118 Тағин қандай тилак, орзу(ларинг) бўлса,
Худонинг ўзигина мададкор бўлаверсин.

119 Севинч, овинч, қувонч билан эли
Луқмон ёшини яшасин (ва) ошасин.

Етти сайёра ва ўн икки бурж (ҳақида)

120 Худо номи билан сўзни бошладим,
Яратган, парваришлаган, кечирган эгамдир.

121 Бугун оламни (ўз) истагича яратди,
Оламда кун ҳам ойни ёритди.

122 Фалакни яратди, кўр, доим айланади,
У билан бирга чарх ҳам айланади.

123 Яшил осмонни устида юлдузи билан яратди,
Қора тунни, ёруқ кундузни яратди.

124 Бу кўкдаги юлдузларнинг бир қанчаси безакдир,
Бир қанчаси раҳнамо ва бир қанчаси йўлчидир.

125 Бир қанчасини халойиқ учун яратгандир,
Бир қанчаси йўл йўқолганда йўлчи бўлади.

126 Баъзилари юқорироқ, баъзилари қуйи(роқ)дир,
Қай бирлари ёруғроқ, қай бирлари хирароқдир.

127 Булардан энг устда Секантир[7] юради,
Бир буржда икки йил (ва) саккиз ой қолади.

128 Ундан сўнг иккинчиси Унгай[8] бўлади,
Бир буржда ўн (ва) икки ой қолади.

129 Учинчи бўлиб Қўруд[9] келади, у ғурур билан юради,
У қайси томонга боқса, яшнаб турган нарса қурийди.

130 Йашық болды төртинч йарутты аж̇үн
Йақышса йарутур бақышса өзүн

131 Сэв̇үг йүз урунды бэшинчи Сэв̇ит
Сэв̇ә бақты эрсә сэн өзни ав̇ит

132 Баса кэлди Арзу тиләк арзулар
Қайуқа йағушса аңар өз улар

133 Буларда эң алдын бу Йалчық йурыр
Йашық бирлә отру бақышса толыр

134 Он экки өкәк-ул буларда ад̇ын
Қайу экки эв̇лүг қайу биркә ин

135 Қозы йазқы йулдуз баса Уд̇ кэлир
Эрәндиз қучық бирлә синчү йурыр

136 Күр Арслан билә қошны Буғдай башы
Баса Үлгү болды Чад̇ан Йа эши

137 Йана кэлди Оғлақ Көнәк ҳам Балық
Булар туғды эрсә йаруды қалық

138 Үчи йазқы йулдуз үчи йайқы бил
Үчи күзки йулдуз үчи қышқы бил

12б 139 Үчи от үчи сув̇ үчи болды йэл
Үчи болды тупрақ аж̇үн болды эл

140 Буларда бириси бирингә йағы
Йағықа йағы ыд̇ты кэсти чоғы

141 Қарышмаз йағылар йараштты ичин
Кәрүшмәз йағылар көтүрди өчин

142 Этигли байатым этә бэрди өз
Этә бэрди түзди йараштурды түз

143 Баса айдым эмди муну йаңлуқуғ
Ағырлықы болды билиг өг уқуғ

130 Туртинчиси Яшиқ[10] бўлди, оламни ёритди,
У узоқдан қарши келиб кулиб боқса ёритади.

131 Бешинчи Савит[11] севикли юзини кўрсатди,
У севиб боқса, сен ўзингни овутгин.

132 Сўнг Орзу[12], яъни тилак (ва) орзулар келади,
(У) нимага яқинлашса, унга ўзини пайванд этади.

133 Булардан энг олдинда [яъни пастда] Ялчиқ[13] юради,
Қуёш билан қарши келгач тўлишади.

134 Ўн икки Ўкак[14] булардан бошқадир,
Айримлари икки хонали [яъни жуфт], айримлари бир хонали (тоқ)дир.

135 Қўзи[15] — баҳорги юлдуз, сўнг Уд[16] келади,
Эрандиз[17] Қучиқ[18] билан яқин юради.

136 Қўрқмас Арслон[19] билан Буғдойбоши[20] қўшнидир,
Сўнг Улгу[21] Чазан[22] ва Ей[23] эши бўлди.

137 Яна Ўғлақ[24], Кўнак[25] ва Балиқ[26] келди,
Булар туққач, осмон ёришди.

138 Учтаси баҳорги, учтаси ёзги юлдуздир, билгин,
Учтаси кузги (ва) учтаси қишки юлдуздир, билгин.

139 Учтаси ўт, учтаси сув, учтаси ҳаво бўлди,
Учтаси эса тупроқ бўлди, олам (ва) эл (шулардан) пайдо бўлди.

140 Булардан бири бирига ёвдир,
Ёвга ёв юборди [яъни давосини қилди] (ва) улар адоватини кесди.

141 Қўшилиб-қоришмас ёвлар ўзаро ярашишди,
(Бир-бирини) кўролмайдиган ёвлар ўчларини кўтардилар.

142 Яшнатувчи худойим ўзи яшнатаверди,
Яшнатаверди, тузди, барчани ярашиқли қилди.

143 Ушбу янглиғ (нарсалар) ҳақида кўп гапирдим,
Бу билим, ақл ва идрок каромати туфайли эди.

Йаңлуқ ағырлықын танурлайур билиг бирлә

144 Төрүтти өд̇үрди сэчү йаңлуқуғ
Аңар бэрди эрдәм билиг өг уқуғ

145 Қөңүл бэрди ҳам ма йурытты тилиг
Овут бэрди қылқ ҳам қылынчы силиг

146 Билиг бэрди йаңлуқ бэд̇үди бу күн
Уқуш бэрди өтрү йазылды түгүн

147 Байат кимкә бэрсә уқуш өг билиг
Өкүш эд̇гүлүккә узатты әлиг

148 Билигни бэд̇үг бил уқушны улуғ
Бу экки бэд̇үтүр өд̇үрмиш қулуғ

149 Бу сөзкә тануқы муну кэлди сөз
Бу сөзни эшитгил сөзүң мэндә өз

150 Уқуш қайда болса улуғлуқ болур
Билиг кимдә болса бэд̇үглүк алур

151 Уқушлуғ уқар-ул билиглиг билир
Билигли уқуғлы тиләккә тэгир

13*а* 152 Билиг маънисы бил нэкү тэр билиг
Билиг билсә өтрү йырар эрдә иг

153 Билигсиз киши барча иглиг болур
Игиг эмләмәсә киши тэрк өлүр

154 Йуры эй билигсиз игиңни ота
Билигсиз отын-сэн э билгә қута

155 Уқуш-ул бурундуқ аны йэтсә эр
Тиләккә тэгир ул түмән арзу йэр

156 Уқуш болса эркә көр асғы өкуш
Билиг билсә өтрү болур эр көшүш

157 Уқуш бирлә ишләр қамуғ иш күд̇үг
Билиг бирлә бэгләр бу булмыш өд̇үг

Инсоннинг қадри билим билан белгиланади

144 Сэчу [яъни ҳар ерда маълум худо] инсонни яратди, танлади,
Унга ҳунар, билим ва уқув берди.

145 Унга кўнгил [яъни ақл] берди, тилини йўриқ (равон) қилди,
Андиша, хулқ ҳамда гўзал феъл ато қилди.

146 Билим берди, (шу туфайли) инсон бу кун улуғликка эришди,
Уқув берди, сўнг (шу туфайли берк) тугунлар ёзилди.

147 Худо кимга уқув, ақл-идрок, билим берса,
Кўп эзгуликлар қилишга қўл узатади.

148 Билимни буюк, уқувни улуғ бил,
Бу иккиси танланган бандасини улуғлайди.

149 Бу сўзнинг исботи учун мана шундай сўз бор,
Бу сўзни эшитгин, (тегишли) сўзингни мендан ол:

150 Заковат қаерда бўлса, улуғлик бўлади,
Билим кимда бўлса, буюклик олади.

151 Заковатли уқади, билимли билади,
Билимли, заковатли тилакка етади.

152 Билим маънисини билгин, билим нима дейди:
Билим билса, сўнг кишидан бало-офатлар йироқлашади.

153 Билимсиз кишилар барчаси дардлик бўлади,
Дардни даволамаса, киши бот ўлади.

154 Кел, эй билимсиз, дардингга даво қил,
Билимсиз (бўлсанг) — тубансан, доно (бўлсанг) — бахтлисан.

155 Билим гўё бир бошбоғ кабидир, агар киши унга эриша олса,
Тилакка етиб, туман орзуларга эришади.

156 Кишида заковат бўлса, (унинг) нафи каттадир,
Билим ўрганса, сўнг киши азиз бўлади.

157 Ҳамма (ҳам) иш-амалларни заковат туфайли бажаради,
Беглар давр-давронга билим туфайли эришганлар.

Тил эрдәмин асғын мунларын сөзләйүр

158 Уқушқа билигкә бу тилмәчи тил
Йаруттачы эрни йорыҡ тилни бил

159 Кишиг тил ағырлар булур қут киши
Кишиг тил ужузлар йарыр эр башы

160 Тил арслан турур көр эшикдә йатур
Айа эвлүг арсыҡ башыңны йэйүр

161 Тилин эмгәмиш эр нэкү тэр эшит
Бу сөз ишкә тутғыл өзүңгә иш эт

162 Мэни эмгәтүр тил эди өг тәлим
Башым кэсмәсүни кэсәйин тилим

163 Сөзүңни көдәзгил башың бармасун
Тилиңни көдәзгил тышың сынмасун

164 Будун тили йавлаҡ сэни сөзләгәй
Киши қылқы киртүч этиңни йэгәй

13б 165 Билиглиг билиг бэрди тилқа бышығ
Айа тил идиси көдәзгил башығ

166 Эсәнлик тиләсә сэнин бу өзүң
Тилиңдә чықарма йарағсыз сөзүң

167 Билиб сөзләсә сөз билигкә санур
Билигсиз сөзи өз башыны йэйүр

168 Өгүш сөздә артуқ асығ көрмәдим
Йана сөзләмишидә асығ булмадым

169 Өгүш сөзләмә сөз бирәр сөзлә аз
Түмән сөз түгүнин бу бир сөздә йаз

170 Киши сөз билә қопты болды малик
Өгүш сөз башығ йэркә қылды кулик

171 Өгүш сөзләсә йаңшады тэр тилиг
Йана сөзләмәсә ағын тэр тилиг

158 Уқувга, билимга тилмоч — бу тил,
Кишини рўшноликка чиқарган равон тил деб билгин.

159 Кишини тил эъзозлайди, киши (у туфайли) бахтга эришади,
Кишини тил қадрсиз қилади, эр бошини ёради.

160 Тил ҳовлида [яъни қафасда] ётган арслон кабидир,
Эй, қафасдаги (маккор) ваҳший бошингни ейди.

161 Тили туфайли озор топган киши нима дейди, эшит,
Бу сўзга амал қилгин, ўз фойдангга ишлат:

162 Тил мени жуда кўп кулфатларга солади,
(У) бошимни кесмасин, (мен) тилимни кесайин.

163 Сўзингга эҳтиёт бўл, бошинг кетмасин,
Тилингга эҳтиёт бўл, тишинг синмасин.

164 Халқнинг тили ёмон, (доим) сени сўзлагани-сўзлаган,
Кишилар феъли ҳасадли, у сенинг этингни ейди.

165 Билимли [яъни худо] тилга пишиқ билим берган,
Эй, тил эгаси, бошингни асрагин.

166 Сенинг ўзинг эсонлик тиласанг,
Тилингдан яроғсиз сўзингни чиқарма.

167 Билиб сўзласа, сўз донолик саналади,
Нодоннинг сўзи ўз бошини ейди.

168 Кўп сўзда ортиқ фойда кўрмадим,
Яна (кўп) сўзлашдан наф топмадим.

169 Сўзни кўп сўзлама, бир оз озроқ сўзла,
Туман минг сўз тугунини [яъни жумбоғини] шу бир сўзда еч.

170 Киши сўз туфайли кўтарилади, малик бўлади,
Кўп сўз бошни ерга эгади.

171 Ортиқча сўзласа, тилни эзма(ланди) дейилади,
Сўзламасачи, (уни) яна гунг-лол дейилади.

172 Қалы мундағ эрсә йорық отру ур
Йорық отру урса кишиг йуқлатур

173 Тылығ кәд көдәзгил көдәзилди баш
Сөзүңни қысурғыл узатылды йаш

174 Тил асғы тәлим бар басынма өкүш
Ара өгдилүр тил ара мың сөкүш

175 Нәчә мундағ эрсә билиб сөзлә сөз
Сөзүң болсу көрсү қарағуқа көз

176 Билигсиз қарағу турур бэлгүлүг
Йуры эй билигсиз билиг ал үлүг

177 Туғуғлы өлүр көр қалыр бэлгүсүз
Сөзүң эдгү сөзлә өзүң өлгүсүз

178 Эки нәң билә эр қарымаз өзи
Бир эдгү қылынчы бир эдгү сөзи

179 Киши туғды өлди сөзи қалды кәр
Өзи барды йаңлуқ аты қалды кор

14a 180 Тириглик тиләсә өзүң өлмәгү
Қылынчиң сөзүң эдгү тут эй бөгү

181 Тылығ өгдүм анча ара сөктүгүм
Тиләким сөз эрди сэңә йөрдүгүм

182 Қамуғ сөзни йығса уқуш тапламаз
Кәрәк сөзни сөзләр киши кэзләмәз

183 Сөзүм оғлума сөзләдим мэн тоңа
Оғул мэндә алтын мэңәни тыңа

184 Сэңә сөзләдим мэн сөзүм эй оғул
Сэңә бэрди бу панд өзүм эй оғул

185 Күмүш қалса алтун мэниндин сэңә
Аны тутмағыл сэн бу сөзкә тэң-ә

186 Күмүш ишкә тутса түгәр алқынур
Сөзүм ишкә тутса күмүш қазғанур

172 Гарчи шундай экан, ўртача йўриқ тут,
Йўриқ ўртача бўлса, кишини юқорилаштиради.

173 Тил(инг)ни ниҳоятда эҳтиёт қилгин, бош сақланади,
Сўз(инг)ни қисқа қилгин, ёш(инг) узайтирилади.

174 Тилнинг нафи талайдир, ортиқча ховлиқма,
Гоҳо тил мақталади, гоҳо сўкилади.

175 Гарчи шундай экан, сўзни билиб сўзла,
Сўзинг кўр учун кўз бўлсин, (у) кўра билсин.

176 Билимсиз шубҳасиз аниқ кўрдир,
Кел, эй нодон, билимдан ҳисса ол.

177 Туғилган ўлади, кўр, ном-нишонсиз қолади,
Сўзингни эзгу сўзла, ўзинг абад ўлмайсан.

178 Киши ўзи икки нарса туфайли қаримайди;
Бири — эзгу хулқи, бири — эзгу сўзи.

179 Инсон туғилади, ўлади, кўргин, унинг сўзи қолади,
Инсон ўзи ўлади, оти (мангу) қолади, назар сол.

180 Ўзинг ўлмас [яъни мангу] тириклик истасанг,
Феълингни ва сўзингни эзгу тут, эй доно.

181 Тилни анча мадҳ этдим ва сўкдим [яъни ёмонладим],
Тилагим сенга сўзлаган гаплар(ни) (айтиш) эди.

182 Ҳамма сўзни йиғса, ақл сиғдиролмайди,
Керак сўзни сўзлайди, киши (уни) яширмайди.

183 Сўзимни мен баҳодир ўғлимга сўзладим,
Ўғлим, мендан тубандаги мияни [яъни ақлни] тингла.

184 Мен сўзимни сенга сўзладим, эй ўғил,
Бу пандни ўзим сенга бердим, эй ўғил.

185 Мендан сенга кумуш, олтин қолса,
У(лар)ни сен бу сўзга тенг тутмагин.

186 Кумушни ишга солсанг тугайди, олкинади,
Сўзимни ишга тутсанг, (сен учун) кумуш қозонади.

187 Қишидин кишикә қумару сөз-ул
Қумару сөзи тутса асғы йүз-ул

188 Бу күн түгмә қашың э билгә бөгү
Өзүм ъузрын айсам йэмә иймәнү

Китаб идиси өзингә ъузр айур

189 Тиләким сөз эрди э билгә бөгү
Кәдин кәлдәчикә өзүм сөзләгү

190 Уқуш кәлди өтрү айур бүтрү көр
Сөзүң болса йаңлуқ сэңә болға қор

191 Будун тили йавлақ сэни сөзләгәй
Киши қылқы киртү этиңни йэгәй

192 Бақа көрдүм эрсә йэниг болды йүк
Өзүм айды сөзлә сөзүң бары төк

14б 193 Нэкүлүг тэсә сэн айайын сэңә
Сөзүмни айайын эй эрсиг тоңа

194 Бу йаңлуқ аты болды йаңлуқ үчүн
Бу йаңлуқ урулды бу йаңлуқ үчүн

195 Йаңылмаз киши ким айу бэр мэңә
Йаңылмыш түмән миң айайын сэңә

196 Билиглиг эди аз билигсиз өкүш
Уқушсуз өкүш бил уқушлуғ көшүш

197 Билигсиз билиглигкә болды йағы
Билигсиз билиглигкә қылды чоғы

198 Қишидә киши адруқы бар тэлим
Бу адруқ билигдин айур бу тилим

199 Билиглигкә сөзләдим уш бу сөзүм
Билигсиз тилини билүмәз өзүм

200 Билигсиз билә ҳэч сөзүм йоқ мэниң
Э билгә өзүм уш топуғчы сэниң

187 Кишидан-кишига (қоладиган) мерос сўздир,
Мерос сўзни [яъни оталар сўзини] тутсанг, нафи юз-юздир.

188 Бу кун қовоғингни солма, эй билағон доно,
Агар ийманиб ўз узримни айтсам.

Китоб эгаси ўзига узр айтади

189 Тилагим сўз эди, эй билағон доно,
Кейин келувчи(лар) учун ўзим айтадиган (сўзлар эди).

190 Заковат пеш келди, ишонарли қилиб айтади, кўр,
Сўз(лар)инг янглиш-хато бўлса, сен учун зарар бўлади.

191 Халқнинг тили ёмон, (доим) сени сўзлагани-сўзлаган,
Кишилар феъли ҳасадли, у сенинг этингни ейди.

192 Боқиб кўрсам, юк [яъни ғам-ташвиш] енгил бўлди,
Менинг ўз(лиг)им бор сўзларингни сўзла, тўкиб сол, деди.

193 Қанақасига деб сўрасанг, сенга айтайин,
Сўзимни айтайин, эй жавонмард баҳодир.

194 Бу янглуқ [яъни инсон] номи янглуқ [яъни хато] учун бўлди,
Бу янглуқ [яъни хато] учун у янглуқ [яъни инсон] аталди.

195 Янглишмас киши ким, менга айтиб бер,
Янглишганлар туман мингта, сенга айта қолайин.

196 Билимли(лар) жуда оз, билимсиз(лар) кўп,
Безаковат(лар) талай, билгин, заковатли(лар) арзандадир.

197 Билимсиз билимлига ёв бўлди,
Билимсиз билимлига адоват қилди

198 Кишидан кишининг кўп фарқи бор,
Бу фарқ билимдан, деб айтади бу тилим.

199 Ушбу сўзимни билимлига сўзладим,
Билимсиз тилини ўзим тушуна олмайман.

200 Билимсиз билан менинг ҳеч сўзим йўқ,
Эй доно, ўзим сенинг хизматингдадирман.

201 Сөзүм сөзләмишкә сэңә иймәнү
Өзүм ъузры қулды сэңә уш муну

202 Сөзүг сөзләдәчи азар ҳам йазар
Уқушлуғ эшитсә оңарур түзәр

203 Бурундуқлуғ-ул сөз тэвә бурны-тэг
Барур қанча йатса тэтир бойны-тэг

204 Билиб сөзләдәчи киши бар өкүш
Аны булдәчи эр мэңә кәд көшүш

205 Қамуғ эдгүлүкләр билиг асғы-ул
Билиг бирлә болды масал көккә йол

206 Билиг бирлә сөзлә қамуғ сөзни сэн
Билигин бэдүг бил қамуғ өзни сэн

207 Йашыл көкдин инди йағыз йэркә сөз
Сөзи бирлә йаңлуқ ағыр қылды өз

15a 208 Киши көнли түбсүз тэңиз-тэг турур
Билиг йүнжү саны түбиндә йатур

209 Тэңиздин чықармаса йүнжү киши
Кэрәк йүнжү болсун кэрәк сай ташы

210 Йағыз йэр қатындақы алтун таш-ул
Қалы чықса бэгләр башында түш-ул

211 Билиглиг чықармаса билгин тилин
Йарутмаз аның билги йатса йилин

212 *Уқушлы билигли эди эдгү нәң*
Қалы булсаң ишләт учуб көккә тэң

213 Нэкү тэр эшитгил бу эл кэнт бэги
Уқушқа билигкә йэтурмиш өги

214 Ажун тутғуқа эр уқушлуғ кэрәк
Будун басғуқа өг кэрәк ҳам йүрәк

215 Уқуш бирлә тутты ажун тутғучы
Билиг бирлә басты будун басғучы

201 Сенга ўз сўзларимни сўзлаганим учун ийманиб,
Сендан ўзим ушбу узрни сўрадим.

202 Сўзни сўзлагувчи адашади ҳамда гуноҳ қилади,
Заковатли эшитса, тўғрилайди (ва) тузатади.

203 Сўз туя бурнидек жиловланган бўлади,
Туя бўйнидек қаерга бурса, шу томонга боради.

204 Билиб сўзловчи кишилар талай бор,
Буни билувчилар менинг наздимда жуда қадрли.

205 Ҳамма эзгуликлар билим нафи туфайлидир,
Билим туфайли, гўё кўкка йўл топилади.

206 Барча сўзни сан билим билан сўзла,
Барча кишини сен билим туфайли улуғ деб бил.

207 Сўз бўз ерга яшил кўкдан тушди,
Сўзи туфайли инсон ўзини улуғ қилди.

208 Киши кўнгли тубсиз денгиз кабидир,
Билим инжу каби (унинг) тубида ётади.

209 Денгиздан киши инжуни чиқармаса,
У хоҳ инжу бўлсин, хоҳ сой тоши бўлсин (бефойдадир).

210 Бўз ер қатидаги олтин тош,
Агар қазиб чиқарилса, беглар бошида безак бўлади.

211 Билимли билимини тили орқали чиқармаса,
Унинг билими йиллаб ётса (ҳам) ёритмайди.

212 Заковат (ва) билим — жуда эзгу нарса,
Агар (уларга) эришсанг, ишлат, учиб кўкка кўтарил.

213 Бу эл ва кенд беги нима дейди, эшитгин,
Заковатга, билимга фаҳми етган (киши):

214 Жаҳон тутиш учун киши заковатли бўлиши керак,
Халқни босиш учун акл-фаросат (ва) юрак керак.

215 Жаҳонгир(лар) заковат билан олам тутди(лар),
Халқни босувчи(лар) билим билан босди(лар).

216 Ажунқа апа инмишиндә бәрү
Уқушлуғ уру кәлди эдгү төрү

217 Қайу өдтә эрсә бу күндә бурун
Билиглигкә тәгди бәдүгрәк орун

218 Уқуш бирлә эслүр киши артақы
Билиг бирлә сүзлүр будун булғақы

219 Бу эккин этүмәсә қодғыл билиг
Қылычқа тәгүргил сән өтрү әлиг

220 Бөгү билгә бәгләр будунқа башы
Қылыч бирлә этмиш билигсиз иши

221 Ажун тутғуқа эр уқуш билсә кәд
Будун басғуқа эр билиг билсә кәд

222 Бу экки бириксә болур эр түгәл
Түгәл эр ажунуғ тамам йәр түгәл

15б 223 Апаң экки ажун кулур эрсә сән
Оты эдгүлүк-үл қылур эрсә сән

224 Қалы эдгү булмақ тиләсә өзүң
Йуры эдгүлүк қыл кәсилди сөзүң

225 Киши мәңү болмаз бу мәңү аты
Анын мәңү қалды бу эдгү аты

226 Өзүң мәңү эрмәз атың мәңү-ул
Атың мәңү болса өзүң мәңү-ул

Эдгүләркә қатылмақ эдгүсин айур

227 Қалы болса элгиң будунқа узун
Қамуғ эдгүлүк қыл қылынчын сөзүн

228 Йигитлик кәчәр-ул тириглик өчәр
Бу түш-тәг ажундын өзүң тәрк кәчәр

229 Тирилгикни-мун қыл асығ эдгүлүк
Йарын болға эдгү йәгү кәдгүлүк

216 Оламга одам тушгандан [яъни одам яратилгандан] буён,
Заковатли(лар) эзгу сиёсат юритиб келди(лар).

217 Бугундан бурунги қайси бир даврда бўлмасин,
Билимли(лар)га буюкроқ ўрин насиб бўлиб келди.

218 Киши(лар) бузуқлиги заковат билан тозаланади,
Халқ булғоғини билим билан сузилади.

219 Бу иккиси билан иш битира олмасанг, билимни қўйгин,
Сўнг сен қиличга қўл тегизгин [яъни қилични ишга солгин].

220 Халққа бош доно (ва) билимдон беглар,
Билимсизлар ишини қилич ёрдамида ҳал қилганлар.

221 Олам тутиш учун киши ўта заковатли бўлса,
Халқни босиш учун киши ўта билимли бўлса.

222 Агар бу иккаласи бирикса, киши тугал бўлади,
Тугал киши оламни батамом (ва) тугал қўлга киритади.

223 Агар сен икки жаҳонни истайдиган бўлсанг,
(Унга етиштирадиган нарсанинг) чораси эзгуликдир,
гар қилмоқчи бўлсанг.

224 Агар сен ўзинг эзгулик топмоқ истасанг,
Кел, эзгулик қил, сўзинг тамом.

225 Киши мангу бўла олмайди, мангу унинг отидир,
Ундан мангу қоладиган нарса унинг бу эзгу отидир.

226 Ўзинг мангу эмас, отинг мангудир,
Отинг мангу бўлса, ўзинг мангудирсан.

Эзгу (киши)ларга аралашиш эзгуликларини айтади

227 Агар халқ устидан қўлинг узун бўлса [яъни амринг вожиб бўлса],
Амалда ҳам, сўзда ҳам мутлақ эзгулик қил.

228 Йигитлик ўтади, тириклик ўчади,
Бу тушдек оламдан ўзинг бот ўтасан.

229 Тирикликда азият торт, эзгулик фойдалидир,
Эзгулик кейин егулик (ва) кийгулик бўлади.

230 Нэкү тэр эшитгил киши эдгүси
Йурыб тын тоқығлы ахир өлгүси

231 Ажунда нэ йаңлығ эрэн туғды көр
Бир анча йурыды йана өлди көр

232 Кэрэк бэг кэрэк қул йа эдгү эсиз
Өзи өлди эрсэ аты қалды из

233 Сэңэ тэгди эмди кэзикчэ орун
Қамуг эдгүлүк қыл сэн эдгү барун

234 Тириг өлгү ахир төшэнэр йэриг
Киши өлсэ эдгүн көр аты тириг

235 Эки түрлүг ат-ул бу тилдэ йурыр
Бир эдгү бир эсиз ажунда қалыр

16a 236 Эсизкэ сөкүш эдгү өгди булур
Өзүңгэ бақа көр қайусын қулур

237 Өзүң эдгү болса атың өгдилиг
Қалы болса эсиз сөкүш эй силиг

238 Сөкүшлүг нэлүг булды Заххак өтун
Нэлүг өгди булды Фаридун қутун

239 Бири эдгү эрди аны өгдилэр
Бири эсиз эрди аны сөкдилэр

240 Эсиз-му сэңэ йэг азу эдгү-му
Сөкүш-му қулур-сэн азу өгди-му

241 Қайусын тилэсэ өдүргил бирин
Эсиз эдгү болса өкүнмэ йарын

242 Муңар мэңзэтүр сөз сынамыш киши
Сынамыш киши билди эл күн иши

243 Киши эдгү атын көр алқыш булур
Атықмыш эсиз өлсэ қарғыш булур

244 Нэчэ ма сынадым эсиз қылғучы
Кэтэ бэрди күндэ үзүлди күчи

230 Киши(лар)нинг эзгуси нима дейди, эшитгин:
Юриб нафас олувчи охири ўлади.

231 Жаҳонда не янглиғ эрлар туғилди, кўргин,
Бир оз (муддат) юрди, яна ўлди, кўргин.

232 Хоҳ бег, хоҳ қул, ё эзгу, ёмон (бўлсин),
Ўзи ўлган бўлса, отидан из қолади.

233 Энди ўрин навбат билан сенга насиб бўлди,
Фақат эзгулик қил, сен эзгу (бўлиб) кет.

234 Тирик охири ўлади, ерни тўшанади,
Киши яхшилик билан ўлса, кўргин, оти тирик қолади.

235 Бу тилда икки турли от такрорланиб юради,
Бир эзгу, бир ёмон (ном) дунёда қолади.

236 Ёмон сўкилади, эзгу мақтовга эришади,
Ўзингга қара, қайсинисини истайсан.

237 Ўзинг эзгу бўлсанг, отинг мақтовга лойиқдир,
Агар ёмон бўлсанг, таҳқирга маҳкумсан, эй латиф.

238 Тубан Заҳҳок не туфайли таҳқирга лойиқ бўлди,
Бахтли Фаридун қандай қилиб мадҳга сазовор бўлди.

239 Бири эзгу эди, уни мадҳ қилдилар,
Бири ёмон эди, уни сўкдилар.

240 Сен учун ёмон (ном) дурустми ёки яхши (ном),
Таҳқирни истайсанми ёки мадҳнимн?

241 Қайсинисини истасанг, (ўша) бирини танла,
(Танлаганинг). ёмон(лик) ёки эзгу(лик) бўлса, сўнг ўкинма.

242 Синаган киши бунга ўхшатиб сўз айтади,
Синаган киши эл-юрт ишини билади:

243 Киши эзгу ном билан олқиш олади, кўргин,
Ном чиқарган ёмон ўлса, қарғиш топади.

244 Кўп синадим, ёмон(лик) қилувчилар,
Кундан-кунга (орқага) кетаверди, кучи узилди.

245 Нэчә көрдүм эрсә эсизләр иши
Азу болмады эй билиглик киши

246 Эсизлик от-ул от күйүргән болур
Йолында кэчик йоқ өтүлгән болур

247 Көрү турса биздә уза барғучы
Қара тут йа бэглар ажун тутғучы

248 Буларда қайу булды эрсә билиг
Улар урмыш өд күн ажунқа элиг

249 Билиг кимдә эрсә ажун бэгләри
Төрү эдгү урмыш киши йэгләри

250 Бу күн ма ким эдгү атанса киши
Улар болды ашну ул эдгү башы

16б 251 Бөгү бэг ким эрсә билигкә йақын
Билиглиг кишиг қылмыш өзкә йақын

252 Элиг урмыш ишкә бақыб ишләмиш
Билиг ишкә тутмыш будун башламыш

253 Элин этмиш өтрү байумыш қара
Қара байлықы қылмыш өзкә төрә

254 Аты эдгү болмыш атанмыш ақы
Ақы өлсә аты тириг тэб уқы

255 Өлүрин билиб қылмыш өзкә этиг
Битиб қодмыш атын тиригкә битиг

256 Бу күн ким оқыса уларығ билир
Анар өтгүнүр андын эдгү кэлир

257 Нэкү бар ажунда билигкә көшүш
Билигсиз тэсә эркә көрксүз сөкүш

258 Нэкү тэр эшитгил билиглиг киши
Ажунда сынайу йэтилмиш йашы

245 Қанчаки кузатган бўлсам, ёмонлар иши,
Ёки мутлақо битмади, эй, билимли киши.

246 Ёмонлик мисли бир ўтдирки, у куйдирадиган бўлади,
Йўлида ҳеч ўтар ери йўқки, ундан ўтиб бўлсин.

247 Боқиб кўр, хоҳ биздан олдин ўтганлар,
Хоҳ авом, хоҳ жаҳонгир беглар (бўлсин).

248 Булардан қайси бири билим соҳиби бўлса,
Улар давр, юрт, дунё ишига қўл урдилар.

249 Жаҳон бегларининг кимида билим бўлса,
(Ўша) кишиларнинг афзаллари эзгу қонун(лар) кашф қилди(лар).

250 Бу вақтда ҳам ким эзгу киши (деб) аталса,
Аввал ўша(лар) эзгу(лар)га бош бўлади(лар).

251 Кимда-ким билимга яқин доно бег бўлса,
Билимли киши(лар)ни ўзига яқин қилади.

252 Қўл урган ишига қараб ишлайди,
Билимни ишга солиб халқни бошлайди.

253 Элини мукаммал тузади, сўнг авом бойийди,
Авомнинг бойлигини ўзига қоида деб билади.

254 Оти эзгу бўлади, сахий деб аталади,
Сахий киши ўлса, унинг оти тирик деб бил.

255 Ўлишини билиб ўзи учун ҳозирлик кўрган киши,
Ўз номини тириклар учун нома тарзида ёзиб қолдиради.

256 Бу кунларда ким ўқиса, улар ҳақида билади,
(Ёзув) унга улар ҳақида айнан ҳикоя қилади, ундан эзгуликлар келади.

257 Жаҳонда билимдан қадрлироқ нима бор,
Билимсиз деса — бу киши учун хунук ҳақорат.

258 Билимли киши нима дейди, эшитгин,
Жаҳонда (барча нарсаларни) синаган, ёши етилган (киши):

259 Билигсизкә төрдә орун болса көр
Бу төр илкә санды илиг болды төр

260 Қалы билгәкә тэгсә илдә орун
Ул ил болды төрдә тақы кәд төрүн

261 Билигкә турур бу ағырлық қамуғ
Ажунқа кэрәк төр кэрәк ил қапуғ

262 Эки түрлүг-ул көр бу аслы киши
Бири бэг бири билгә йаңлуқ башы

263 Анында нару барча йылқы саны
Тиләсә муны тут тиләсә аны

264 Сэн эмди қайу-сэн мэнә ай ача
Экидә бири бол үчидә қач-а

265 Қылыч алды бэрди будунуғ түзәр

Қалам алды бэрди йорық йол сүзәр

17a 266 Улардын қалу кэлди эдгү төрү
Қумару турур тэгсә қопрур өрү

267 Өлүгдин тиригкә қумару сөз-ул
Қумару сөзи тутса асғы йүз-ул

268 Билигсиз қарағу турур бэлгүлүг
Э көзсүз қарағу билиг ал үлүг

269 Киши көрки сөз-ул бу сөз-өк тэлим
Йуры эдгү сөзлүг кишиг өг тилим

270 Масал кэлди түркчә муңар мэнзәтүр
Аны сөзләдим мэн муну йаңзатур

271 Уқуш көрки сөз-ул бу тил көрки сөз
Киши көрки йүз-ул бу йүз көрки көз

272 Тили бирлә йаңлуқ сөзи сөзләйүр
Сөзи йахшы болса йүзи сувланур

259 Билимсизга тўрда ўрин бўлса, кўргин,
Бу тўр пойга саналади, пойга эса тўр ҳисобланади.

260 Агар донога пойгадан ўрин тегса,
Бу пойга тўрдан ҳам тўрроқ бўлади.

261 Бу ҳурмат фақат билим туфайлидир,
Дунёнинг эшиги хоҳ тўрда, хоҳ пойгада бўлсин.

262 Асл киши(лар) икки турлидир, кўргин,
Бири — бег, бири — доно, кишилар боши.

263 Бундан бошқа барчаси йилқи саналади,
Истасанг бунисини танла, истасанг унисини.

264 Сен энди қайси бирисан, менга очиб айт,
Иккидан бирини танла, учинчисидан қоч.

265 Қилич олди-бердиси [яъни қилич билан шуғулланиш] халқни тузади,
Қалам олди-бердиси [яъни қаламкашлик] эзгу йўл-йўриқлар тузади.

266 Эзгу қонун(лар) улардан қолиб келди,
(Улар) меросдир, етишса, кишини юқори кўтаради.

267 Ўлган(лар)дан тирик(ларга) мерос сўздир,
Мерос сўзи [яъни оталар сўзи]ни тутилса, нафи юз-юздир.

268 Билимсиз муайян кўрдир,
Эй нобийно, кўр, билимдан улуш ол.

269 Кишининг кўрки сўздир, сўз эса талайдир,
Кел, эй тилим, эзгу сўзли киши(лар)ни мадҳ қил.

270 Бунга ўхшатадиган туркча масал бор,
Бунга мослаб шу (масал)ни сўзладим:

271 Заковат кўрки сўздир, бу тилнинг кўрки сўздир,
Кишининг кўрки юздир, бу юзнинг кўрки кўздир.

272 Инсон ўз сўзини тили орқали сўзлайди,
Сўзи яхши бўлса, юзи сувланади [яъни обрў қозонади].

273 Көрү бэрсэ эмди бу түрк бэглэри
Бу түрк бэглэриндэ тақы йэглэри

274 Бу түрк бэглэриндэ аты бэлгүлүг
Туға алп эр эрди құты бэлгүлүг

275 Бэдүг билги бирлэ өкүш эрдэми
Билиглиг уқушлуғ будун көдрүми

276 Тэжиклэр айур аны Афрасийаб
Бу Афрасийаб тутты эллэр талаб

277 Эди артуқ эрдэм кэрэк-ул билиг
Орун[10] тутғуқа өтрү сунса элиг

278 Тэжиклэр битигдэ битимиш муны
Битигдэ йоқ эрсэ ким уқғай аны

279 Эди йақшы аймыш азығлығ құр эр
Азығлығ эрэн бэрк түгүнлэр йазар

280 Миң эрдэм кэрэк бу жаҳан тутғуқа
Құр арслан кэрэк бу құлан басғуқа

17б 281 Ажунчықа эрдэм кэрэк миң түмэн
Анын тутса элдин кэтэрсэ туман.

282 Қылыч урса йанчса йағы бойныны
Төрү бирлэ түзсэ эли будныны

Билиг уқуш адрымын асғын айур

283 Тилэким сөз эрди э билгэ бөгү
Уқушуғ билиглиг[11] өзүм сөзлэгү

284 Уқуш-ул йула-тэг қараңқу түни
Билиг-ул йаруқлуғ йарутты сэни

285 Уқушун ағар-ул билигин бэдүр
Бу экки билэ эр ағырлық көрүр

286 Муңар бүтмэсэ көр бүтүсин раван
Уқуш көзи бирлэ йарутты жаҳан

273 Энди боқиб кўрсанг бу турк беглари,
Бу турк бегларининг янада яхшилари.

274 Турк беглари орасида оти белгилик,
Тўнга Алп Эр эди, қути белгилик.

275 Билими — буюк, ҳунар(лар)и — талай.
Билимли, заковатли, халқ орасида сараси.

276 Тожиклар уни Афросиёб деб атайдилар,
Бу Афросиёб элларни ўз тасарруфига олиб тутди.

277 Ўта ортиқ санъат (ва) билим лозим,
Сўнг жаҳон тутишга қўл сунса (бўлади).

278 Тожиклар уни китобда ёзиб қолдирганлар,
Китобда бўлмаса, уни ким биларди.

279 Озиғли, ботир киши жуда яхши айтибди,
Озиғли кишилар қаттиқ тугунларни ечади [яъни барча
мушкулларни ҳал қила олади]:

280 Жаҳонни қўлга киритиш учун минглаб ҳунар керак,
Қулон босиш учун ботир арслон (бўлиш) керак.

281 Жаҳонгирга минг туман санъат-шижоат керак,
Унга таянса ва элдан туманни (зулматни) кўтарса.

282 Қилич урса, ёв бўйнини янчса,
Адолатли сиёсат билан эли ва халқини тузса.

Билим, ўқув-идрок фарқини, нафини айтади

283 Тилагим сўз эди, эй билағон доно,
Ўқув-идрок, билим ҳақида сўзлашим шарт бўлган.

248 Ўқув-идрок зулмат тунидаги машъал кабидир,
Билим сенга нур сочган рўшноликдир.

285 Ўқув-идрок билан киши юксалади, билим билан улғаяди,
Бу икки(си) туфайли эр қадр-қиммат қозонади.

286 Бунга ишонмасанг, далилини кўр, руҳ
Заковат кўзи билан жаҳонни ёритган.

287 Мэңәр тэгди мундағ билиглиг сөзи
Тамудын йырар тэб тамулуқ өзи

288 Төру түз йурытты байуды будун
Атын эдгү қылды ул эдгү өдүн

289 Кичиг оғланығ көр уқушқа улам
Йашы йэтмәгинчә йурымаз қалам

290 Уқушлуғ киши көр қарыса мунар
Уқуш кэтти тэб ҳам қалам ма тынар

291 Қалы тэлвә өлсә көр урса[12] киши
Өлүм йоқ аңар ҳам тирилмэз шиши

292 Нэкүлүг гэсә-сэн уқушсуз турур
Уқушсуз кишиләр үлүгсүз турур

293 Уқушқа турур бу ағырлық этиг
Уқушсуз киши бир авучча йэниг

18a 294 Көрү бэрсә барча эрүр бу кәд-өк
Уқушлуғ билиглиг көр аслы кәд-өк

295 Киминдә уқуш болса аслы болур
Қайуда билиг болса бэглик алур

296 Йағыз йэр үзэ йаңлуқ оғлы әлиг
Көтүрди қамуғқа йэтүрди билиг

297 Уқуш бирлә аслы аталур киши
Билиг бирлә бэгләр этәр эл иши

298 Түмән миң тү эрдәм өкүш өгдиләр
Уқуш бирлә қылмыш үчүн өгдиләр

299 Уқуш азын азланма асғы өкүш
Билиг азын азланма эркә көшүш

300 Бу төрт нәң азын азқа бүтмә тэгү
Бөгү сөзләмиш сөз эшитгү өгү

287 Менга билимлининг мана бундай сўзи маълум,
(Билим туфайли) дўзахи дўзахдан халос бўлади, деган.

288 Хоқон адолатли сиёсат юритди, халқ бойиди,
У эзгулик даврон билан ўз номини эзгу қилди.

289 Кичик ўғлонга қарагин, уқув-идрокка доим
Ёши етмагунча қалам юритмайди.

290 Уқув-идрокли кишиларга қарагин, улар қариса путурдан кетади,
Уқув-идрок кетти, деб қалам ҳам тинади.

291 Агар телба ўлса, назар сол, киши англаса,
Унга ўлим йўқ [яъни унинг ўлик, тириги бефарқ], марази
тузалмайди [яъни дарди бедаво].

292 Уқув-идроксиз қандай бўлади, десанг
Уқув-идроксиз киши бебаҳра бўлади.

293 Қадр-қиммат, етуклик билим туфайлидир,
Уқув-идроксиз киши бир ҳовуч (нарса) каби енгилдир.

294 Боқиб кўрилса, бу барчаси дуруст,
Уқув-идрокли, билимлининг асли яхшидир, кўр.

295 Кимда уқув-идрок бўлса, у асил бўлади,
Қайси бир (киши)да билим бўлса, у беглик қозонади.

296 Қора ер юзида инсон зоти кўл
Кўтарди, барча нарсаларга билимни ишга солди.

297 Уқув-идрок туфайли киши асил аталади,
Беглар эл ишини билим билан битиради.

298 Туман минг турли санъатни, талай мақтов(га лойиқ ишлар)ни,
Уқув-идрок билан (иш кўрганлари учун) жам қилдилар (қўлга
киритдилар).

299 Уқув-идрок озини оз дема, (унинг) нафи кўпдир,
Билим озини оз дема, (у) киши учун қимматлидир.

300 Бу (қуйидаги) тўрт нарсанинг озини оз деб тушунма,
Доно сўзлаган сўзни зеҳн билан тинглаш керак.

301 Бу тэрттэ бири от бириси йағы
Үчүнчи иг-ул көр тириглик ағы

302 Басасы билиг-ул буларда бири
Бу төрт нэң ужуз тутма бэгсиг йуры

303 Бу тэкмэ бири асғы йасы тэлим
Қайусы бэрим-тэг қайусы алым

304 Билиг кимйэ-тэг ул нэң ирклү турур
Уқуш ордусы ул нэң өглү турур

305 Йыпарлы билигли нэңи бир йаңы
Тутуб кэзлэсэ болмаз өздэ өңи

306 Йыпар кэзлэсэ сэн йыды бэлгүрэр
Билиг кэзлэсэ сэн тилиг[13] үлгүлэр

307 Билиг байлық-ул бир чығай болғусуз
Тэгиб оғры тэвлиг аны алғусуз

308 Кишэн-ул кишикэ билиг ҳам уқуш
Кишэнлиг йарағсызқа бармас өкүш

18б 309 Сэвүгрэк атын эр кишэнлиг тутар
Кэрэклиг атын эр көдэзлиг тутар

310 Кишэнлиг көрэмэз кэрэкчэ йурыр
Тышағлығ йырамаз тилэкчэ барыр

311 Уқуш-ул сэңэр эдгү андлыг адаш
Билиг-ул сэңэ кэд бағырсақ қадаш

312 Билигсизкэ билги қылынчы йағы
Адын болмаса таб бу экки чоғы

313 Муңар мэңзэтү кэлди түркчэ масал
Оқығыл муны сэн кэңүл өгкэ ал

314 Укушлуғ кишикэ эши таб уқуш
Билигсиз кишикэ аты таб сөкүш

301 Бу тўртдан бири — ўт, бири — ёв,
Учинчиси — хасталик, тириклик тузоғы [яъни заволи].

302 Булардан бир бошқаси билимдир,
Бу тўрт нарсанинг қимматини арзон тутма [яъни уларга лоқайд бўлма], бег сифат бўлиб юр.

303 Булардан ҳар бирининг фойда ва зарари талайдир,
Қай бири берим, қай бири олим кабидир [яъни қай бири фойдали, қай бири зарарлидир].

304 Билим — кимиё каби, у жам бўлиб туради,
У заковат ўрдасидир, доим уюлиб туради.

305 Ипор ва билим бир-бирига ўхшаш нарсалардир,
(Уни) ўзидан бўлаклардан беркитиб, яшириб сақласа бўлмайди.

306 Чунки сен ипор яширсанг, унинг ҳиди ошкора қилади,
Билим яширсангчи, тилинг уни (улашади) намойиш қилади.

307 Билим қашшоқ қилмовчи (битмас-туганмас) бир бойликдир,
Ўғри, айёр қўл уриб уни ҳеч ола олмайди.

308 Билим ҳам заковат киши учун гўё бир кишандир,
Кишанли эса ортиқ яроқсиз (ишлар)га бора олмайди.

309 Севимлироқ отини киши кишанда тутади,
Керакли отини эр авайлаб тутади.

310 Кишанланган (жонивор) кўздан кочмайди, лозим ерда юради,
Тушоқланган (жонивор) узоққа ошмайди, эгаси истаган ерда бўлади.

311 Заковат сен учун эзгу онтли дўстдир,
Билим сен учун ўта меҳрибон қариндошдир.

312 Билимсизга билганлари, қилмишлари ёвдир,
Бошқа бўлмаса ҳам, шу икки ёвнинг ўзи кифоядир.

313 Туркчада бунга ўхшайдиган масал мавжуд,
Сен бу масални уққин, кўнгилга ва миянгга жойла:

314 Заковатли киши учун заковат етарли эшдир,
Билимсиз кишининг оти фақат таҳқирга лойиқдир.

315 Билиглигкә билги түгәл тон аш-ул
Билигсиз қылынчы йавуз қолдаш-ул

316 Уқушлуғ кәд эр өвкә өздин йырат
Билиглиг йэг эр бушма эдгү қыл ат

317 Бу экки билә ишкә бақма эвә
Қалы бақса қылдың тиригли йава

318 Өкүнчлүг болур тутшы өвкә иши
Йазуқлуғ болур ишдә бушса киши

319 Амуллуқ кэрәк эркә қылқы оңай
Өрүглүк кэрәк эркә туғса күн ай

320 Түзүнлүг кэрәк ҳам силиглиг кэрәк
Уқушлуғ кэрәк ҳам билиглиг кэрәк

321 Уқушлуғ кэрәк кәд өдүрсә билиг
Билиглиг кэрәк кәд битүрсә ишиг

322 Йарағлығ йарағсызни йэтрү көрүб
Кэрәклиг кэрәксизни киртү сүрүб

323 Адырса өдүрсә сэчә билсә өз
Қамуғ иш ичиндә тута билсә өз

19*a* 324 Болур өтрү ишләр бүтүн ҳам бышығ
Билиглиг кишиләр бышығ йэр ашығ

325 Тиләккә тэгир-ул бу йаңлығ киши
Экәгү ажунда этиглиг иши

326 Бушақлық билә эркә өвкә йавуз
Бу экки билә тутчы эмгәр эт өз

327 Эшитгил нэкү тэр бөгү билгә бэг
Бу сөз ишкә тутғыл айа қырғу эң

328 Бушы болса йаңлуқ билигсиз болур
Қалы өвкә кэлсә уқушсуз қылур

329 Бушылық йавуз эркә алтур билиг
Отунлуқ қылур бушса қылқы силиг

315 Билимлига унинг билими тугал кийим ва емишдир,
Билимсизнинг қилмиши унга ёвуз (ниятли) қўлдошдир.

316 (Эй) заковатли яхши киши, ғазабни ўзингдан йироқ тут,
Эй билимли яхши киши, қаҳр қилма, номингни эзгу қил.

317 Бу иккиси (ғазаб ва қаҳр) билан шошилиб иш кўрма,
Агар (шундай) қилсанг, тирикликни беҳуда қиласан.

318 Ғазабли киши доим ўкинчли бўлади,
Киши ишда қаҳр қилса, у адашади.

319 Эр кишига вазминлик даркор, унинг қилмишлари тўғри бўлиши керак,
Кун, ой чиққанидаги каби эр киши учун рўшнолик лозим.

320 Киши мулойим ҳам хушфеълли,
Заковатли ҳам билимли бўлиши керак.

321 Киши заковатли бўлиши керак, токи билимни яхши танлай билса,
У билимли бўлиши керак, токи ишларни яхши битира олса.

322 Ёруқли, ёруқсиз (нарсалар)ни тугал кўриб,
Керакли, кераксиз (нарсалар)ни ўз ўрнига қўйиб.

323 Айирса, фарқласа ва ажрата билса,
Барча ишда ўзини тута билса.

324 Сўнг барча ишлар тугал ҳам пишиқ бўлади,
Билимли кишилар овқатни пишиқ ейдилар.

325 Бу янглиғ киши тилакка етади,
Иккала жаҳонда ҳам иши чиройли бўлади.

326 Қаҳр билан ғазаб киши учун ёвуз душмандир,
Бу иккаласи билан жон доим азият чекади.

327 Билағон, доно бег нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга амал қил, эй қизил юзли.

328 Қаҳрли бўлса, одам билимсиз бўлади,
Агар ғазаб келса, кишини заковатдан маҳрум қилади.

329 Жоҳил, ёвуз кишига билим олдир,
Агар хулқи гўзал киши ғазабга кирса, пасткашлик қилади.

330 Эшитгил нэкү тэр билиглиг киши
Билиглиг сөзи чин сэвүг жан түши

331 Бу бир қач нэң-ул көр кишикә йавуз
Муны билсә йаңлуқ ылықар эт өз

332 Буларда бириси бу тил йалғаны
Буларда басасы сөзүң қыйғаны

333 Үчүнчи тақы бир бор ичсә сэвә
Сэзигсиз болур болды бэртәм йава

334 Тақы бири эркә бу артуқ қылынч
Бу артуқ қылынчығқа болмаз сэвинч

335 Йана бир арығсыз бу қылқы сгүң
Кишиләр эвиндә бу қопрур түтүн

336 Йана бир тили йэл тушы өвкәлиг
Өлитүр кишиг сөксә ачса тилиг

337 Бу қач нэң бириксә бирәгү үзә
Анындын йырар-ул ыдуқ қут тэз-ә

338 Болу бэрмэз эврэн башы тэзгинүр
Аның бирлә қылқы йаңы тэзгинүр

19б 339 Йуры эдгүлүк қыл эй эдгү киши
Этиглик болур тутчы эдгү иши

340 Нэкү тэр эшит эмди қылқы силиг
Сынайу тэгиб элкә сунмыш элиг

341 Қарымаз бу эдгү нэчә йылласа
Эсизлик эдикмэз нэчә өдләсә

342 Йашы қысқа эсиз өкүнчүн қарыр
Узун йашлыг эдгү өкүнчсүз йурыр

343 Тиләкин булур эдгү күндә йаңы
Эсизниң күнингә мың артар муны

330 Билимли киши нима дейди, эшитгин,
Билимли (киши) сўзи чиндан ҳам севик жон тенгидир:

331 Кўргин, бу бир қатор нарсалар кишига душмандир,
Одам буларни (билиб) олса, жони роҳатда бўлади:

332 Булардан бири — бу тил ёлғони,
Булардан бошқаси — сўзнинг устидан чиқмаслик.

333 Учинчи яна бири — севиб ичимлик ичса,
Шубҳасиз бўлар (иш) бўлади, (умр) бутунлай зое кетади.

334 Яна бири эр киши учун қилмишнинг (ҳаддидан) ортиқлигидир,
Бу (ҳаддидан) ортиқ қилмишли кишининг севинчи бўлмайди.

335 Яна бир ярамас нарса — бу тубан хулқлилик,
Одамлар уйида бу (пасткашлик) тутун қўпоради.

336 Яна бири — тил ёмонлик, доимий дарғазаблик,
Ундай киши сўкса, (дашномга) тил очса, одамни ўлдиради.

337 Бу бир қатор нарсалар бири иккинчиси билан бирикса,
Ундан [яъни ундай кишидан] муқаддас бахт йироқлашади.

338 Фалак унга боқмайди, боши айланади,
Шу билан бирга унинг феъл-атвори айнийди.

339 Кел, эй эзгу киши, эзгулик қил,
Эзгулар иши ҳар доим чиройли бўлади.

340 Энди хулқи хуш киши нима дейди, эшитгин,
Синаб, тушуниб элга қўл узатган (киши):

341 Неча яшамасин, бу эзгу(лик) қаримайди,
Ёмонлик, уни қанча эъзозлаган билан, азиз бўлмайди.

342 Ёмоннинг ёши қисқа, у ўкинч билан қарийди,
Эзгунинг ёши узун, у доим ўкинчсиз юради.

343 Эзгу кунда янги-янги тилакларини топади,
Ёмоннинг мунги кунда юз ҳисса ортади.

Китаб аты түзүгин авучғалықыны айур

344 Қитаб аты урдум Қутадғу билиг
Қутадсу оқығлықа тутсу әлиг

345 Сөзүм сөзләдим мән битидим битиг
Сунуб экки ажунны тутғу әлиг

346 Киши экки ажунны тутса қутун
Қутадмыш болур бу сөзүм чын бүтүн

347 Бу Кунтуғды элиг тэдим сөз башы
Түзүгин айайын э эдгу киши

348 Баса айдым эмды бу Айтолдыны
Аныңдын йарыйур ыдуқ қут күни

349 Бу Кунтуғды тэгли төрү-ул көни
Бу Айтолду тэгли қут-ул көр аны

350 Баса айдым эмди көр Өгдүлмишиг
Уқуш аты-ул бу бэдүтүр кишиг

351 Анында басасы бу Өдғурмыш-ул
Муны ъафийат тэб өзүм йормыш-ул

20а 352 Бу төрт нәң үзә сөзләдим мән сөзүг
Уқыса ачылғай йэтиг қыл көзүг

353 Сэвүнчин йүрүгли эй эдгү йигит
Сөзүмни йава қылма көңлүн эшит

354 Қатығлан йаңылма көнилик йолын
Йигитлик йава қылма асғын алын

355 Көшүш тут йигитлик кэчәр сэндә тэрк
Қачар бу тириглик нэчә тутса бэрк

356 Сэниңдә бар эркән йигитлик күчи
Йава қылма таъат тапуғ қыл тучы

357 Күсәр-мән йигитликкә өкнүр өзүм
Өкүнчүм асығ йоқ кэсәр-мән сөзүм

Китобга ном берилиши ва ўз қарилигини айтади

344 Китобга «Қутадғу билиг» деб ном бердим,
Ўқувчини бахтга элтсин, уни қўлласин.

345 Мен ўз сўзларимни сўзладим,
(Менинг бу китобим) қўл чўзиб иккала жаҳонни қамраб олади.

346 Киши икки жаҳон бахтини қозонса,
У бахтли бўлади, барча сўзларим чиндир.

347 Сўзимни Кунтуғди элиг номи билан бошладим,
Эй эзгу киши, бу (ном берилиши)нинг сабабини айтайин.

348 Сўнг Ойтўлди ҳақида гапирдим,
Муқаддас бахтли кунлар у туфайли ёрийди.

349 Бу Кунтуғди дегани(м) чин адолатдир,
Бу Ойтўлди дегани(м) бахтдир, унга бир боққин.

350 Кейин, кўргин, Ўгдулмиш ҳақида сўзладим,
Унинг оти заковат, у кишини юксалтиради.

351 Ундан сўнггиси — бу Ўзғурмишдир,
Буни мен ўзим офиятга йўрдим.

352 Сўзни шу тўрт нарса устида юритдим,
Уни ўқиб тушунилса, рўшнолик бўлади, кўзингни оч.

353 Севинч билан юрувчи, эй эзгу йигит,
Сўзларимни беҳуда тутма, кўнглинг билан эшит.

354 Дадил бўл, тўғрилик йўлидан озма,
Йигитликни беҳудага берма, ундан фойдалан.

355 (Йигитликнинг) қадрига ет, у сендан албатта, кетади,
Қанча берк (қаттиқ) тутмагин, тириклик (сендан) қочади.

356 Сенда йигитлик кучи бор экан,
Уни беҳуда қилма, доим тоат ва ибодат қил.

357 (Ўтган умримни) орзу қиламан, (ўтиб кетган) йигитлик умримга ўкинаман,
Ўкинишимдан фойда йўқ, сўзимни кесаман.

358 Кимүң қыркда кэчсэ тириглик йили
Эсэнлэшти эркэ йигитлик йили

359 Тэгүрди мэңэ элги эллик йашым
Қуғу қылды қузғун түси-тэг башым

360 Оқыр элик эмди мэңэр кэл тэйү
Пусуғ болмаса бардым эмди нару

361 Кимүң йашы алтмыш түгэтсэ сақыш
Татығ барды андын йайы болды қыш

362 Отуз йығмышын йандру алды элиг
Нэкү қылғай алтмыш тэгүрсэ элиг

363 Нэкү қылдым эрди мэн элиг сэңэ
Нэлүг турдуң эмди бу өчкэ мэңэ

364 Татығ эрди барча йигитлик ишим
Ағу қылды эмди мэнэр йэр ашым

365 Бодум эрди оқ-тэг көңүл эрди йа
Көңүл қылғу оқ-тэг бодум болды йа

366 Йигитлик нэкү йығды эрсэ мэңэ
Қарылық кэлиб алды кэлгэй сэңэ

20б 367 Айа чэргүчи кэл мэни чэргүлэ
Йыл ай тутғуны болдум эмгэк билэ

368 Кишэнсиз көлүнди маңумаз адақ
Түнэрди йарумаз көрүгли қарақ

369 Татығ барды өчти қуруғсақ оты
Йырады мэниңдин йигитлик аты

370 Удунғыл э көкчин өлүмкэ анун
Бу кэчмиш күнүңгэ сығыт қыл үнүн

371 Кэчиб барды өд күн йавалық билэ
Бу қалмыш күнүң бирлэ ъузрун тилэ

358 Қимнинг тириклик йили (ёши) қирқдан ўтса,
У киши билан йигитлик йили хайр-маъзур айтишади.

359 Эллик ёшим менга қўл тегизди,
Қора (қузғун) тусидек бошимни оқ (қуш) қилди [яъни сочим оқарди].

360 Эллик (ёш) энди мен томон кел, деб чорламоқда,
Пистирма [яъни ногаҳоний ўлим] бўлмаса, энди у томон бораман.

361 Кимнинг ёши олтмиш ҳисобини тугатса,
Ундан ҳаловат кетди, ёзи қишга бадал бўлади.

362 Ўттиз (ёш) йиғганларини эллик (ёш) қайтариб олди,
Агар олтмиш (ёш) қўл тегизса, нималар қилар экан.

363 Эй эллик (ёш), мен сенга нималар қилган эдим,
Нима учун сен менга бу (турли) ўчлар билан турдинг.

364 Йигитликдаги барча ишларим ширин эди,
Энди (қарилик) менинг ейдиган ошимни заҳар қилди.

365 Қаддим ўқдек (тўғри), кўнглим эса ёй (дек шай) эди,
Кўнгил орзулари ҳануз ўқдек, (лекин) қаддим ёй бўлди.

366 Йигитлик менга нималарни йиғиб берган бўлса,
(Уларни) қарилик келиб (қайта) олди, у сенга ҳам келади.

367 Эй оламапаноҳ, кел мени паноҳингга ол,
Машаққатлар билан йил, ой тутқуни бўлдим.

368 Оёқларим кишансиз чалишди, кўтарилмайди,
Кўрар кўзлар(им) қоронғулашди, асло ёримайди.

369 Ҳаловат кетди, бағир ўти сўнди,
Мендан йигитлик оти йироқлашди.

370 Уйғонгин, эй кекса (ёшли), ўлимга ҳозирлан,
Бу ўтган кунларингга ўкириб йиғла.

371 Давр ва кунлар беҳудалик билан ўтиб борди,
Бу қолган кунларингда ўзинг учун узр тила.

372 Э мунсуз идим мэну тутчы тириг
Өлүмкә төрүттүң бу сансыз тириг

373 Тиләр-мэн сэниндин дуъам бу сөзүн
Тириг тутғыл анча йашым қыл узун

374 Сэниндин қулуб куч бу сөз башладым
Түгәл қылғуқа куч сэн-өк бэр идим

375 Тилим тынма өггил йаратығлыны
Йарағсызны мэндин йыратығлыны

376 Өдүрды төрүтти йарутты көнүл
Қони йол үзә тутты көнлүм амул

377 Қараңқуда эрдим йарутты түнүм
Түнәр-тэгдә эрдим туғурды күнүм

378 Азыб йүгрүр эрдим айу бэрди йол
Күйәр эрдим отқа көдәзмәсә ул

379 Өдүрди адырды көтүрди мэни
Азуқлар йолындын кэтәрди мэни

380 Көңүлүг бэзәди йаруқлуқ билә
Тилимни бэзәди тануқлуқ билә

381 Ҳабиб савчы йолы мэни йэттәчи
Ул-оқ савчы болсу элиг туттачы

21*a* 382 Бу барча идим фазлы эрди қамуғ
Ағырлады мэн-тэг тапуғсуз қулуғ

383 Мунуң шукры эмди нэкү-тэг өтәй
Тириг болса өзүм йылын ҳам бу ай

384 Илаҳа былүр-сэн бу ъажизлықым
Сэңәр-оқ ачар-мэн мунум ҳам йығым

385 Қылумаз-мә шукрун сэңә мэн бир-ә
Мэниндин шукр қыл сэңәр сэн сэрә

372 Эй мунгсиз эгам, сен мангу ва доим тириксан,
Бу сонсиз тирикларни ўлим учун яратдинг.

373 Сендан бу сўзларим орқали ўзим учун дуо тилайман,
Яна бир муддат тирик тут, ёшимни узун қил.

374 Сендан қувват тилаб ушбу сўзни бошладим,
Тугатиш учун сен ўзинг мадад бер, эгам.

375 Тилим, яратувчини тинмай ҳамд этгин,
Яроқсиз(лар)ни мендан йиратувчини.

376 Танлади, яратди, кўнгил(лар)ни ёритди,
Кўнглимни омон ва тўғри йўл узра тутди.

377 Қоронғида эдим, тунимни ёритди,
Зулматга кираётгандай эдим, кунимни туғдирди [яъни рўшнолик берди].

378 Адашиб юрган эдим, йўл айтиб берди,
У асрамаса, мен ўтда куяр эдим.

379 Сайлади, танлади, мени юксалтирди,
Хатолар йўлидан мени чиқарди.

380 Кўнгил(лар)ни рўшнолик билан безади,
Тилимни шаҳодат билан безади.

381 Мени (камолга) элтувчи — севимли паёмбар йўли,
Ўша паёмбарнинг ўзигина менга (иноят) қўлини узатгувчи бўлсин

382 Буларнинг барчаси эгамнинг тугал фазли эди,
Мендайин тоат-ибодатсиз қулини азиз тутди

383 Бунинг шукрини энди қандай қилиб ўтайин,
Агар ўзим ой ва йиллар тирик бўлсам.

384 Илоҳо, менинг бундай ожизлигимни биласан,
Мунгим ва йиғиларимни сенгагина очаман.

385 Мен сенга сазо бўларли шукрингни қилишга қодир эмасман,
Сен собирлик билан ўзинг учун ўзинг мендан шукр қил.

386 Көни йол үзә түз тута бэр мэни
Сучулма мэниндин бу иман тоны

387 Танымдын чықарда мэниң бу жаным
Шаҳадат билә кэсгил ахир тыным

388 Өзүм қалса йаңлуз қара йэр қатын
Мэңәр ыдғыл анда өкүш раҳматын

389 Тапуғсуз қулуң-мә йазуқум өкүш
Өзүң фазлы бирлә кэчүр эй көшүш

390 Қамуғ моъминығ сэн түзү йарлықа
Йарынқы бақадын бу күн қыл лиқа

Сөз башы Күнтуғды элиг үзә

391 Уқуш оңутур көр билиг билдүрүр
Йайығ дунйа қылқын сэңәр уқгурур

392 Бу ирсәл йайығ қылқы қуртқа ажун

Қылынчы қыз-ул көрсә йашы узун

393 Ара қылқы қыз-тэг қылынчы силиг
Сэвитүр сунуб тутса бэрмәз элиг

21б 394 Сэвүглини сэвмәз кэдик-тэг қачар
Қачығлықа йапчур адақын қучар

395 Ара көрсә йүгрүр бэзәниб уду
Ара көрмәдүк-тэг қылур йэр қуду

396 Ара көрсә эврәр йана тэрк йүзин
Авағлар нэчә тутса бэрмәз өзин

397 Нэчә бэг қарытты қарымаз өзи
Тэлим бэг кэчүрди кэсилмәз сөзи

398 Бэг эрди ажунда бөгү билгә баш
Бу бэглик үзәлә ажун болды йаш

386 Мени тўғри йўл узра тўғри тута бер,
Мендан бу имон тўнини ечиб олма.

387 Менинг жоним танимдан чиқишида,
Сўнгги нафасимни шаҳодат билан кесгин.

388 Қора ер қатида ўзим ёлғиз қолсам,
Унда менга талай раҳматларингни ёғдиргин.

389 Тоат-ибодатсиз қулингдирман, гуноҳларим кўп,
Уларни ўз фазлинг билан кечиргин, эй азиз.

390 Барча мўминлар жумласини сен ўзинг ёрлақагин,
У дунёлик боқи ҳаётдан бу кун нишона бер.

Сўз боши Кунтуғди элиг тўғрисида

391 Заковат (киши ишини) ўнглайди, билим билдиради,
Бевафо дунё қилиқларини сенга уқтиради.

392 Бу жафокор, бевафо, қилиқлари қари кампир [яъни маккор, ҳийлакор] дунё,
Боқиб кўрсанг, қилмишлари қиз (ёш), ёши (умри) эса узундир.

393 Гоҳо қилиқлари қизларникидек, қилмишлари чиройли,
(Кишини) ўзига мафтун қилади, қўл чўзсангчи, тутқазмайди.

394 Дунё севувчиларни севмайди, кийикдек қочади,
Ундан қочувчига ёпишиб олади, оёғини қучади.

395 Гоҳо кўрса(нг), безаниб кетма-кет югуриб юради,
Гоҳо кўрмагандек, ерга боқиб тағофил қилади.

396 Гоҳо кўрса(нг), яна юзини тескарига ўгиради,
Қанча тутмоқчи бўлма, ўзини авайлайди, тутқич бермайди.

397 Қанча-қанча бегларни қаритди, ўзи қаримайди,
Талай бегларни ўтказди, ўзининг сўзи ҳануз кесилмайди [яъни ўзи ҳануз мавжуд].

398 Жаҳонга билағон, доно саркор бег бўлган эди,
Бу(нинг) беглиг(и) даврида олам яшариб кетди.

399 Бу Күнтуғды эрди аты бэлгүлүг
Ажунда жавықмыш қуты бэлгүлүг

400 Қылынчы көни эрди қылқы оңай
Тили чын бүтүн ҳам көзи көңли бай

401 Билиглиг бэг эрди уқушлуғ удуғ
Эсизкә от эрди йағықа йудуғ

402 Йана кур кuваз эрди қылқы көни
Күнингә көтүрди бу қылқы аны

403 Сийасат қылур эрди ҳиммат билә
Бу ҳиммат йарашур сийасат билә

404 Муңар мэңзәтү кэлди шаъир сөзи
Оқыса ачылғай оқығлы көзи

405 Кэрәк эркә ҳиммат мурувват йаңы
Йавуз йынчығ андын йыраса өңи

406 Кишиликкә ҳиммат мурувват кэрәк
Киши қадры ҳиммат мурувват тэңи

407 Бу Күнтүғды элиг бу қылқы билә
Йаруды ажунқа күн ай-тэг йула

408 Уқушлуғ ким эрсә оқыды аны
Билиглиг ким эрсә бэдүтти аны

22*a* 409 Йумытты аңар бэг ажун өдрүми
Уқушлуғ билиглиг будун көдрүми

410 Өзи этти түзди көр эл күн иши
Тақы ма тиләр эрди өдрүм киши

411 Өзингә басут қылса иш башласа
Өзи тынса анча ул иш ишләсә

412 Муңадыб айур олдуруб күн өзи
Бэдүг иш бу бэглик иши ҳам сөзи

413 Баш ағрығ көп ул көрсә иши өкүш
Өкүш ишни сүргән уқушлуғ көшүш

399 Бу (бег) Кунтуғди эди, оти таниқлик эди,
Оламда донг таратган ва бахту давлати барқарор эди.

400 Қилмишлари тўғри ва феълу рафтори рост,
Тили чин, етук ҳамда кўзи ва кўнгли бой (эди).

401 Билимли, заковатли ва ҳушёр бег эди,
Ёмонларга (мисли бир) олов, ёвга офат эди.

402 Яна баҳодир, ғурурли, қилмишлари рост эди,
Бу феъл-рафторлари уни кундан-кунга юксалтирди.

403 Сиёсатни ҳиммат билан юритар эди,
Чунки ҳиммат сиёсат билан жуда ярашиб тушади.

404 Шоирнинг сўзи бунга ўхшатиш учун мос келди,
Уни ўқиса, ўқувчининг кўзи очилади:

405 Эр киши учун (кифоятли даражада) ҳиммат, мурувват керак,
Ёвуз, ярамас (нарса)лар ундан узоқ бўлса яхши.

406 Одамгарчилик учун ҳиммат, мурувват керак,
Кишининг қадру қиммати унинг ҳиммат ва мурувватига лойиқдир.

407 Бу Кунтуғди элиг ўзининг феълу рафтор(лар)и билан
Жаҳонга кун ва ой каби жило бериб ёруғлик сочди.

408 Кимки заковатли бўлса, уни ўз атрофига чорлади,
Кимки билимли бўлса, уни юксалтирди.

409 Дунёнинг сара беглари унинг атрофига жам бўлди,
Заковатли, билимли кишиларнинг саралари (тўпланди).

410 Эл ва замона ишларини ўзи бажо келтирди ва тузди,
У яна сара кишиларни истар эди.

411 Токи (бу киши) унга кўмак қилса, иш бошласа,
Элигнинг жони тинса, у (киши) ишларни ижро этса.

412 Бир куни у ўзи ўтириб, қайғуриб (бундай) дейди:
Бу беглик ишлари ва муомалалари жуда улуғ ишдир.

413 Бунинг бош оғриқлари кўп, ишлари уюм-уюмдир,
Шу уюм-уюм ишларни бажара олган заковатли киши
қимматлидир.

414 Қылумаз өзүм бу қамуғ эл ишин
Мэңәр эр кэрәк бир билир иш башын

415 Кэрәк бир мэңәр эмди өдрүм киши
Уқушлуғ билиглиг кишиләр башы

416 Бағырсақ бутун чын қылынчы көни
Тили көңли түз болса билсә муны

417 Қылу бэрсә эрди мэниң ишләрим
Көрү бэрсә эрди ичим ташларым

418 Нэкү тэр эшит бу сынамыш киши
Башында кэчүрмиш йэтүрмиш йашы

419 Басутчы кэрәк эркә йарычылар
Уқушлуғ билиглиг бөгү элчиләр

420 Басутчы кэрәк барча ишни билүр
Билиб ишләсә эр тиләккә тэгүр

421 Басутчы тэлим болса бэг эмгәмәз
Иши барча этлүр төрү артамаз

422 Басутчы кэрәк барча иштә билин
Бу бэглик ишингә тақы көп қылын

423 Басутчы тиләб булмады көр элиг
Тэгүрди өзи барча ишкә элиг

22б
424 Тэгир болды күндә көр эмгәк өкүш
Әриж болса эмгәк тэгир-ул үлүш

425 Көрү бэрсә йахшы айур ушбу сөз
Сынаб сөзләгүчи ыдуқ кутлуғ өз

426 Әриж қулса эмгәк туташы барыр
Сэвинч қулса қадғу туташы йурыр

427 Нэчә эр бэдүсә баш ағрығ бэдүр
Нэчә баш бэдүсә бэдүг бөрк кэдүр

428 Элиг көз қулақ тутты элдә қамуғ
Ачылды аңар барча бэклиг қапуғ

414 Менинг якка ўзим элнинг бу барча ишларини қила олмайман,
Менга барча ишнинг кўзини биладиган бир эр киши керак.

415 Энди менга сара бир киши лозим,
Заковатли, билимли, кишилар саркори.

416 Меҳрибон, ишончли, ҳаққоний, қилмишлари тўғри,
Тили ва кўнгли рост ва шуларни биладиган (киши) бўлса.

417 Менинг ишларимни қилаверса,
Ич ва таш (сир-асрорларим ва мақсадлар)имни кўра ва била олса эди.

418 Синаган (бу) киши нима дейди, эшитгин,
Ёши етишиб, бошидан кечирган (киши):

419 Эр кишига кўмакчи ва ёрдамчилар керак,
Заковатли, билимли, доно эл (бошлов)чилар (лозим).

420 Барча ишларни биладиган ёрдамчилар керак,
(Чунки) киши ишни билиб ишласа, тилакка етади.

421 Ёрдамчи кўп бўлса, бег машаққат чекмайди,
Барча ишлари муҳайё бўлади, қонун-сиёсат бузилмайди.

422 Барча ишда ёрдамчи керак, билгин,
Бу беглик ишига яна кўп тадбирларни амалга ошир.

423 Элиг ёрдамчи истаб топа олмади, кўргин,
Барча ишга ўзи қўл урди.

424 Ҳар куни унга кўп машаққатлар юз урди,
Фароғат бўлса, унга тенг машаққат ҳам бўлади.

425 Боқиб кўрса(нг), ушбу сўзда (бу ҳақда) жуда яхши айтибди,
Синаб сўзлагувчи муқаддас бахт эгаси:

426 Фароғат истасанг, машаққат унга туташиб боради,
Севинч истасанг, қайғу туташиб юради.

427 Киши қанча улғайса, (унинг) бош оғриғи (шунча) кўпаяди,
Бош қанча катталашса, шунчалик катта бўрк кияди.

428 Элиг бугун элда кўз, қулоқ тутди,
Унинг учун барча берк эшиклар очилди (барча маълум бўлди).

429 Йарағсызны боғды әлигдә уруб
Эсизиг йыратты элиндин сүрүб

430 Бу сақлық *билә* көр элин башлады
Қуты күндә артты өрү йуқлады

431 Муңар мәңзәйү кәлди шаъир тили
Бу шаъир тили болды сөзкә улы

432 Удуғлуғ бу сақлықны өгди эрән
Осаллық билә өлди эр миң түмән

433 Осал болма сақлан қамуғ ишдә сэн
Осайуқ арутты экәгүдә сан

434 Киши эмини көр осаллық қылур
Йағы йэтсә өңдүн осаллар өлүр

435 Нэкү тэр эшит бу *ажун* тутмыш эр
Түгәл сақлаб өтрү йағығ урмыш эр

436 Элиг қулса сақлан ажунчы киши
Бу *сақлық* эрүр ҳам шариъат иши

437 Осал эртикәр көр осалын удыр
Осал болма сақлан э қылқы қадыр

438 Элиг сақлықы қылды элкә асығ
Бу асғы билә болды элдә татығ

23а 439 Элин этти түзди байуды будун
Бөри қой билә сувлады ул өдүн

440 Сэвүгли сэвүнчин аны өгдиләр
Йағылары эштиб бойун эгдиләр

441 Қайу сығну кэлди *тиләди* күшик
Қайу кэлди өпти элигкә эшик

442 Нэкү тэр эшит эмди көңли удуғ
Сөзи көр чэчәк-тэг түмән тү бодуғ

429 Ярамаслар(и)ни ўз қўли билан бўғиб урди,
Ёмонларни элидан суриб чиқарди.

430 Бу (янглиғ) соқлик (ҳушёрлик) билан элини бошлади, кўргин,
Давлати кундан-кунга ортди, (ўзи) юқори кўтарилди.

431 Бунга нисбат бериш учун шоир сўзи (жуда) мос келди,
Бу шоир (тили) сўзи сўзларга асос бўлди:

432 Эр кишилар ҳушёрлик ва соқликни мақтадилар,
Ғофиллик сабабли минг туманлаб кишилар ўлиб кетди.

433 Барча ишда сен ғофил бўлма, (ўзингни) сақла,
Ғофиллик (кишини) икки дунёда оздиради, деб билгин.

434 Киши(лар)нинг беғами (хотиржами) ғофиллик қилади(лар),
Ёв босса, аввало ғофиллар ўлади.

435 Жаҳонгир киши нима дейди, эшитгин,
Тугал ҳушёр бўлиб, сўнг ёвни урган киши:

436 Элни (яшнатишни) истасанг, соқ бўл, эй жаҳонгир киши,
Бу соқлик (ҳушёрлик), шариатнинг ҳам ишидир [яъни шариат ҳам ҳушёрликни талаб қилади].

437 Ғофил ғафлатга ботиб вақти ўтади, боқ,
Эй феъли-рафтори қодир киши, гофил бўлма, соқ бўл.

438 Элигнинг соқлиги (ҳушёрлиги) элга фойда келтирди,
Унинг бу фойдалари туфайли элда тотувлик қарор топди.

439 Элида тартиб ўрнатди, уни тузди, халқ бойиди,
У даврда бўри қўй билан бирга сув ичди.

440 Севувчилар муҳаббат билан уни мадҳ қилдилар,
Ёвлари (унинг овозасини) эшитиб бўйин эгдилар.

441 Баъзилари сиғиниб келиб (ундан) паноҳ истадилар,
Баъзилари келиб элигнинг эшигини ўпдилар (унга сиғиндилар).

442 Энди кўнгли уйғоқ [яъни ҳушёр] киши нима дейди, эшитгин,
(Бу кишининг) сўзларини кўр, у(лар) гул каби туман турли рангдадир:

443 Бу бэглик уд̇уғлуқ эд̇и эд̇гү нэң
Йорықы көни эрсэ э қызғу эң

444 Эд̇и эд̇гү бэглик тақы эд̇гүрэк
Төрү-ул аны түз йүритгү кэрэк

445 Нэ қутлуғ болур өд̇ буд̇унқа киши
Бэги эд̇гү болсэ йурыса көни

446 Нэ қутлуғ қут-ул эркө эд̇гү аты
Бу эд̇гү аты бэрди мэңү қуты

447 Нэ эд̇гү булур бэг ул эд̇гү киши
Қишилик билэ этсэ эл күн иши

448 Түзү элкэ тэгди элиг эд̇гүси
Ажунқа йад̇ылды бу жавы күси

449 Дуъа артты күндэ көр эдгү аты
Бэд̇үди күнингэ аты ҳам қуты

450 Аж̇ун буд̇ны эштиб аны арзулаб
Ақа йығлу кэлди аңар өз улаб

Айтолды Күнтуғды тапғынга оғрамышын айур

451 Бир Айтолды атлығ эр эрди йэтиг
Эшитти бу жавығ этинди этиг

23б 452 Йигит эрди оғлан қылынчы амул
Уқушлуғ билиглиг ҳам өглүг амул

453 Йүзи көрклүг эрди көрүб көз қамар
Сөзи йүмшақ эрди тили түз тамар

454 Қамуғ түрлүг эрдэм түгэл өгрэниб
Йурыр эрди эрдэм элигкэ алыб

455 Өзингэ бақыб айды мэн ма бу күн
Түмэн эрдэмүм бирлэ халқда бурун

456 Нэку-тэг йурыр-мэн бу йэрдэ қуруғ
Элигкэ барайын қылайын тапуғ

443 Беглик — бу ҳушёрлик, у жуда эзгу нарсадир,
Агар (унинг) йўл-йўриғи тўғри бўлса, эй чеҳраси очиқ.

444 Беглик — жуда эзгу, янада эзгуроғи
Сиёсатдир, уни тўғри юритиш шарт.

445 Замона халқ учун нечоғли бахтли бўлар эди, (агар) киши(лар)нинг
Беги эзгу бўлса, тўғри йўл тутса.

446 Эзгу ном — (эр) киши учун қандай муқаддас бахт,
Бу эзгу ном мангулик, саодат бахш этади.

447 Бег нечоғли эзгуликларга эришади, агар у эзгу киши [яъни бег хизматидаги киши],
Эл — халқ ишини одамгарчилик юзасидан бажарса.

448 Элигнинг эзгулиги барча элга насиб бўлди,
Унинг шуҳрати, овозаси жаҳонга ёйилди.

449 Кундан-кунга дуо ортди, кўргин, оти эзгу бўлди,
Оти ва давлати кундан-кунга зиёда бўлди.

450 Жаҳон халқи эшитиб, уни орзу қилиб,
Унга ўзини улаб, оқиб, йиғилиб келаверди.

Ойтўлди Кунтуғдининг *хизматига киришини айтади*

451 Ойтўлди отли бир идрокли эр (киши) бор эди,
Бу овозани (элиг овозасини) эшитди, ҳозирлик кўрди.

452 Жавонмард йигит эди, фъли-рафтори мулойим,
Заковатли, билимли, ақлли, вазмин киши эди.

453 Юзи (шу даражада) кўркли эди(ки), кўриб кўз қамашарди,
Сўз(лар)и юмшоқ эди, тилидан ҳақиқат ёғарди.

454 Барча хил санъат-ҳунарни тугал ўрганиб,
Санъат-ҳунарларни қўлига олиб [яъни эгаллаб] юрар эди.

455 Ўз-ўзига (қараб) айтди: Мен-ку бу кунларда
Беҳисоб санъат-ҳунарларим билан халқдан ажралиб.

456 Нима учун юрибман бу ерда бекорга,
Элиг ҳузурига борайин, (унга) хизмат қилайин.

457 Элигкә тосулсун бу эрдәмләрим
Ачылсун мэниң кэтсү эмгәкләрим

458 Уқушлуғ билиглиг бэг эрмиш амул
Тиләр эрмиш эрдәм адабларын ул

459 Сөзин айды шаъир муңар мэңзәтү
Тили лафзы бирлә аңар йаңзату

460 Уқуш қадрыны ҳам уқушлуғ билир
Билиг сатса билгә билиглиг алыр

461 Нэкү билгә тэлвә билиг қадрыны
Билиг қайда болса билиглиг билир

462 Билиглиг билир-ул билигниң аты
Билигсиз нэ билгә билиг қыйматы

463 Билиг қадрыны ҳам билиглиг билир
Гуҳар қадрыны ҳам гуҳар-оқ билир

464 Бу Айтолды айтты кәр ат тон толум
Айур көндүрэйин тапуғқа йолум

465 Өзингә кэрәкини қылды этиг
Элигкә йүз урды бу билгә тэтиг

466 Йана айды мундын бәрыр-мэн туруб
Элиг тапғинга бу өзүм йүз уруб

24a 467 Ғарыблуқ йэриндә кэрәк болға нэң
Бу нэңим түгэнсә сарығ болға эн

468 Сэзигсиз кэрәк болға алтун күмүш
Өзүм ишләтәйин тэсә мэн өкүш

469 Нэкү тэр эшит эмди билги тэңиз
Сөзин бэркитүр эмди қызғу мэниз

470 Ким эрсә тапуғқа кирэйин тэсә
Эки нэң кэрәклиг сөз айдым кэсә

471 Тириглик кэрәк бир тушы игсизин
Тапунса қыйықсыз йарутса йүзин

457 Элигга ярасин бу санъат-ҳунарларим,
(Элиг) хурсанд бўлсин, менинг ташвишларим кетсин.

458 Заковатли, билимли, юмшоқ феълли бег эмиш,
Санъат-ҳунарли ва одобли (киши)ларни орзу қилаётган эмиш.

459 Шоир сўзини бунга ўхшатиб айтди,
Тили ва лафзини унга мослаб (сўзлади):

460 Заковат қадрини ҳам заковатли (киши) билади,
Доно билим сотса, билимли олади.

461 *Нечук билгай телба билим қадрини,*
Билим қайда бўлса, билимли билади.

462 Билимнинг отини билимли билади,
Билимнинг қимматини билимсиз не билгай.

463 Билимнинг қадрини ҳам билимли билади,
Гавҳар қадрини ҳам гавҳар (шунос)гина билади.

464 Кўргин, бу Ойтўлди айтди: От, кийим ва жабдуқларни (ҳозирлаб)
Деди: *Йўлимни (элиг) хизмат(и)га тўғрилайин.*

465 Ўзига кераклн (нарса)ларни ҳозирлади,
Бу доно, идрокли (киши) элиг томон жўнади.

466 *Яна деди: Мен бундан туриб кетаётирман,*
Элиг хизматига ўзим равона бўлиб бораётирман.

467 Ғариблик ерида (бегона жойда) нарса керак бўлади,
Бу нарсаларим тугаса, юз(им) сарғаяди.

468 Шубҳасиз олтин-кумуш керак бўлади,
Мен ўзим ишлатадиган бўлсам кўплаб (керак бўлади).

469 Билими денгиз (каби кенг) киши нима дейди, эшит,
Сўзини сир тутувчи ёруғ юзли киши:

470 Кимда-ким бўлмасин (сарой хизматига) кирайин деса,
(Бунинг учун) икки нарса лозим, сўзни кесиб айтдим:

471 Биринчидан, соғлом тириклик керак,
У (киши) оғишмай хизмат қилиб юзини ёруғ қилади.

472 Тақы бир сун алтун кэрәк эй тэтиг
Аны ишләтиб этсә өзкә этиг

473 Анында басалар йарар бу тапуғ
Муны булса болмаз бу бэклиг қапуғ

474 Көтүрди сав̇ алтүн күмүш нәң тавар
Айур өз муңад̇са мэңә бу йарар

475 Эв̇индин туруб чықты кэлди бару
Бир анча йурыйу бир анча туру

476 Ахир тэгди элиг бару ордуқа
Өги көңли қулмыш тиләк арзуқа

477 Қириб кэнд ичинда тиләди түшүн
Түшүн булмады көр таруды ажун

478 Муңад̇ты мүйәнликдә түшти барыб
Кэчә йатты анда түнәди сэриб

479 Нэкү тэр эшит эмди билгә билиб
Сэңә сөзләди сөз билигдин алыб

480 Эд̇и тэрс болур көр билишмәз киши
Қалын йат ара кирсә йаңлуз башы

481 Эд̇и сарп болур бу йаңы кэлгүчи
Билиши йоқ эрсә муңад̇са тучы

24б 482 Билишмәз кишиләр қарағу саны
Қарағу йорық азса сөкмә аны

483 Қиши кирмәдүк элкә кирсә қалы
Кэлин-тэг болур эр ағын-тэг тили

484 Йатығ йарлықағыл ичүр бэр йэгү
Өмәк эд̇гү тутғыл э билгә бөгү

485 Йатығ эд̇гү тутса йарур эр көзи
Өмәк эдгү тутса йадылды сөзи

486 Кишкә кэрәк тэгмә йэрдә билиш
Билиш бирлә этлүр қамуғ түрлүг иш

472 Яна бири, ёмбу (соф олтин) керак, эй идрокли киши,
(Токи) уни ишга солиб ўзи учун барча ҳозирликларни кўрсин.

473 Шулардан сўнггина хизмат шоиста бўлади,
Буларга эришса, (киши учун) бирор эшик ҳам берк бўлмайди.

474 (Ўзи билан бирга) ёмбу (соф олтин), кумуш, мол, товарлар олди,
Ўзим тангликка тушсам, булар менга яраб қолар, деди.

475 Уйидан туриб чиқди, бу томон (элиг томон)га келди.
Бир муддат (йўл) юрди, бир муддат тўхтаб (дам) олди.

476 Охири элиг томонга, ўрдага етди,
Ақли ва дили тақозо қилган тилак-орзусига (етди).

477 Шаҳар ичига кириб қўниш учун жой излади,
Тушарга жой топмади, кўргин, олам унга торайди.

478 Қайғурди, мусофирхонага бориб тушди,
Кечаси ўша ерда ётди, сабр қилиб тунади.

479 Энди билиб сўзлагувчи доно нима дейди, эшит,
У сенга сўзни билимдан олиб сўзлади:

480 Кўргин, таниш-билишсизлик киши учун жуда қийин бўлади,
У ёлғиз боши билан бутунлай ёт одамлар орасига
кириб қолса.

481 Жуда мушкул бўлади, агар бу янги келувчи (киши)нинг
Таниш-билиши йўқ бўлса, у доим мунгли юрса.

482 Таниш-билишсиз кишилар мисли бир нобийно кабидир,
Нобийно йўлдан адашса, уни сўкма.

483 Киши агар ҳеч бир кирмаган элга кириб қолса,
Эр (киши) келин каби (уятчанг), тили лол бўлади.

484 Ётни ёрлақагин, ичиргин ва емиш бер,
Мусофирни эзгу тутгин, эй, билағон доно.

485 Ётни эзгу тутса, эр кўзи ёришади,
Мусофирни эзгу тутса, овозаси ёйилади.

486 Кишига ҳар ерда таниш-билиш керак,
Турли хил иш таниш-билиш туфайли бажарилади.

487 Бу Айтолды анча йурыды бу йаң
Ғариблуқ сақынчы сарығ қылды эң

488 Билишти көрушти кишилэр билэ
Отағ тутты өзкэ йаруды күлэ

489 Йэмэ тутты эш түш йақын тутты өз
Улуғқа кичигкэ ачуқ тутты йүз

490 Адаш тутты Айтолды эдгү киши
Көсэмиш аты эрди эдгү иши

491 Аңар айды Айтолды көңли сөзи
На эрмиш тилэки ким эрмиш өзи

492 Йэриндин бу элкэ нэ күн кэлмиши
Айу бэрди барча өзи билмиши

493 Элигкэ йақын хас ҳажиб эрди бир
Аты Эрсиг элиг билэ сөзкэ бир

494 Көсэмиш аңар барды бир күн туруб
Сөзин сөзлэди сөзкэ ул йол қулуб

495 Айытты бу ҳажиб сөзин йэтрүрэк
Тилэки нэ эрмиш тақы бүтрүрэк

496 Көсэмиш айу бэрди барча сөзин
На эрмиш тилэки ким эрмиш өзин

25*a* 497 Ҳажиб айды ашну мэңэ кэлсүни
Көрайин аны мэн мэни көрсүни

498 Йана уқтурайын элигкэ бу сөз
Қайу күн көрүнгү қачан кэлгү өз

499 Көсэмиш туруб чықты андын йана
Кэлиб айды Айтолды туғды күн-э

550 Йуры бир билиш эмди ҳажиб билэ
Тилэкиң нэкү эрсэ андын тилэ

501 Сэни көрсү билсү эшитсү сөзүн
Тилэкиң нэ эрсэ тилин ай өзүн

487 Бу Ойтўлди шу тарзда бир қанча муддат юрди,
Ғарибликнинг ғами юзини сарғайтирди.

488 Кишилар билан танишди, кўришди,
Ўзига ҳужра олди, кулиб чеҳраси очилди.

489 Яна ёр-дўст орттирди, ўзини уларга яқин тутди,
Улуғга ва кичикка чеҳрасини очиқ тутди.

490 Ойтўлди бир эзгу кишини ўзига дўст тутди,
(Унинг) оти Кўсамиш, ишлари эзгу эди.

491 Ойтўлди унга ўз кўнглидаги сўзларни айтди,
Тилаги нима эканию ўзининг кимлигини (сўзлади).

492 Ўз еридан бу элга қандай қилиб келганини,
Ўзи билган-кўрганларининг барчасини сўзлаб берди.

493 Элигга яқин бир Хос Ҳожиб бор эди,
Оти Эрсиг, ҳукм ва фармонда элиг билан баробар эди.

494 Кўсамиш бир кун туриб унинг ҳузурига борди,
Сўз учун ижозат сўраб, унга ўз сўзларини сўзлади.

495 Бу Ҳожиб унинг сўзларини яна тушунарлироқ қилиб,
Тилаги нима эканини янада равшанроқ қилиб (сўраб олди).

496 Кўсамиш барча мақсадларини сўзлаб берди,
Тилаги нима ва ўзи ким эканлигини (айтди).

497 Ҳожиб айтди: Олдин у (Ойтўлди) менинг ҳузуримга келсин,
Мен уни кўрайин, у мени кўрсин.

498 Яна бу сўзларни элигга тушунтирайин,
У қайси кун учрашишини ва қачон келишини аниқлайин.

499 Кўсамиш у ердан туриб қайтиб чиқди,
Келиб айтди: Ойтўлди, кун(инг) туғди.

500 Юргин, энди Ҳожиб билан бир танишгин,
Нимаики тилагинг бўлса, ундан тила.

501 Сени кўрсин, билсин, сўзларингни эшитсин,
Нимаики тилагинг бўлса, ўз тилинг билан сўзла.

502 Аңар сөзләдим мэн сөзүңни сэчә
Тақы мэндә йэгрэк сэн айғыл бичә

503 Эди йахшы аймыш тили көңли түз
Көрү бэрсә бүтрү көни-өк бу сөз

504 Киши сөзләр-өк көр кишиниң сөзи
Кишидә бағырсақ өз ишкә өзи

505 Нэчә кәд киши болса өзкә йақын
Өзиндә бағырсақ болур-му сақын

506 Бағырсақ тиләсәң өзүңгә өзүң
Өзүңдә бағырсақ йоқ-ул кэс сөзүң

507 Тоңын кәдти Айтолды турды өрү
Көсәмиш билә чықты барды нару

508 Қапуғқа тэгиб түшти кирди йурыб
Көру алды ҳажиб кишиси кэлиб

509 Көсәмиш кириб түшти йандру чықыб
Алыб кирди ҳажиб табару оқыб

510 Көрү алды ҳажиб орун бэрди төр
Исиг сөзләди сөз тилин йахшы көр

511 Айытты ҳажиб эмди көңлүң нэ-тэг
Кэлиб қайда түштүң нэ орнуң нэ-тэг

25б 512 Билишиң нэ бар-му адаш йа қадаш
Көриглиг нэ бар-му йэгү ичгү аш

513 Йана ма айытты тиләкиң нэ-ул
Нэкү иш қылур-сэн кэрәкиң нэ-ул

514 Бу Айтолды айды э ҳажиб қуты
Эшиттим бу Күнтуғды элиг аты

515 Эшиттим йырақтын аның жавыны
Билигин уқушун силиг савыны

516 Тапунғалы кэлдим аның тапғынга
Өзүм арзулады аның қапғынга

502 Сенинг сўзларингни мен унга тушунтириб айтдим,
Яна мендан дурустроқ қилиб, келиштириб ўзинг сўзла.

503 Тили ва кўнгли тўғри (киши) жуда яхши айтибди,
Қараб кўрса(нг) бу сўз(лар) мутлақ тўғридир:

504 (Бошқа) кишининг сўзини ўзга такрор сўзлайди, холос,
Ҳар бир киши ўз ишига ўзгадан кўра яқинроқ бўлади.

505 Ўзингга яқин яхши кишилар қанчалик бўлмасин,
(Ўзингга) ўзингдан меҳрибонроқ бўла оладими? Ўйлаб кўр.

506 Агар ўзинг учун меҳрибон (киши) истасанг,
Ўзингдан меҳрибони йўқ, сўзингни кес.

507 Ойтўлди кийимларини кийди, ўрнидан турди,
Кўсамиш билан чиқди, у томонга борди.

508 (Элиг) эшигига етиб тушди, юриб (ичкарига) кирди,
Ҳожибнинг хизматкори келиб қарши олди.

509 Кўсамиш ичкари кириб қайтиб чиқди,
Чорлаб Ҳожиб томон олиб кирди.

510 Ҳожиб қарши олди, тўрдан ўрин берди,
Тилидан яхши сўзлар чиқарди, илиқ сўзлади, кўргин.

511 Энди Ҳожиб кўнглинг нечук, деб сўради,
Келиб қаерга тушдинг, жойинг қаерда, қандай?

512 Таниш-билишларинг кимлар, дўст ёки биродарларинг борми?
Кўрган-билганларинг қалай, ейдиган, ичадиган озуқанг борми?

513 (У) яна сўради, тилакларинг нималар?
Нима билан машғулсан, сенга нималар керак?

514 Бу Ойтўлди жавоб берди, эй, бахтиёр Ҳожиб.
Бу Кунтуғди элиг отини эшитдим.

515 Йироқдан унинг овозасини эшитдим,
Билимини, заковатини, мулойим сўзларини (эшитдим).

516 Хизмат этиш учун унинг хизматига келдим,
Ўзим унинг даргоҳини орзуладим.

517 Тиләк бу элигкә тапунса өзүм
Йарағ көрсә ҳажиб өтүнсә сөзүм

518 Көрүб сэвди ҳажиб бу Айтолдыны
Тилиндә йурытты қамуғ өгдини

519 Йүзи көрки көрклүг қылынчы көни
Қамуғ анда көрди көнилик тоны

520 Нэкү тэр эшитгил сэвитмиш киши
Сэвитсә киши көр мун эрдәм башы

521 Киши сэвсә ъайбы көр эрдәм болур
Кими сэвмәсә эрдәм өгтәм болур

522 Бу сөзкә тануқы муну кэлди сөз
Оқыгыл муны сэн ай-а эдгү өз

523 Көңүл кимни сэвсә мун эрдәм болур

Қамуғ тәтрүси оң қуқузы толур

524 Көңүл кимни сэвсә қамуғы сэвүг

Көрүр көзкә урса көрүнмәз болур

525 Йанут бэрди ҳажиб көр Айтолдықа
Айур эмди эвмә мэңә тур бақа

526 Эң ашну элигкә айайын бу сөз
Қайу күн көрүнгү қачан кэлгү өз

26а 527 Сэни билсү өтрү йүзүң көрсүни
Ужуз тутмасуны ағыр көрсүни

528 Сэңә мэн кэрәкиң бақа турға-мэн
Қамуғ ишләриңни сэвә қылға-мэн

529 Өкүш эдгү сөзләр тилин сөзләди
Ишиң этгә-мэн тэб қатығ қур бады

530 Бу йаңлығ болур бу киши эдгүси
Киши эдгүси-ул будун йудғусы

517 Тилагим шуки, ўзим элигга хизмат қилсам,
Агар Ҳожиб (шуни) раво кўрса, сўзларимни изҳор этсам.

518 Ҳожиб бу Ойтўлдини кўриб севиб қолди,
Барча мақтовларни тўкиб солди.

519 (Ойтўлдининг) юзи кўркли, феъли-рафтори тўғри (эди),
(Ҳожиб) барча ростлик либосларини унда мужассам кўрди.

520 Ўзини севдиролган киши нима дейди, эшитгин:
Агар киши севилса, нуқсонлари фазилатнинг бошланиши, кўр

521 Киши севса, (севимлиниг) нуқсони фазилат бўлиб кўринади,
Агар ким севилмаса, одоб-ахлоқлари нуқсон кўринади.

522 Бу сўзнинг исботи учун мана бундай сўз мавжуд,
Эй эзгу киши, сен буни тушуниб олгин:

523 Кўнгил кимни севиб қолса, унинг нуқсонлари ҳам афзал кўринади,
Барча терсликлари ўнг (кўриниб), раҳналари [яъни камчиликлари] тўлади.

524 Кўнгил кимни севиб қолса, унинг бутун борлиғи севимли кўринади,
Кўриб турган кўз олдида урса, кўрмагандай бўлади [яъни унинг айблари кўринмайди].

525 Кўргин, Ҳожиб Ойтўлдига жавоб қайтарди,
Энди шошмай тур, менга қара, деди.

526 Энг олдин бу сўзларни элигга айтайин,
Қайси кун учрашишинг ва қачон келишингни (ундан сўрайин).

527 Сенинг тўғрингда билсин, сўнг ўзингни кўрсин,
Сенинг қадрингга етмай ўтирмасин, қадрли тутсин.

528 Мен сенга керагича қараб тураман,
Сен учун бўладиган барча тадбирларни муҳаббат билан кўраман.

529 Тилида кўп эзгу сўзларни юритди,
Сен учун барча чораларни кўраман, деб қаттиқ бел боғлади.

530 Кишиларнинг эзгуси мана бу янглиғ бўлади,
Кишиларнинг эзгуси бу халқнинг мушкулини осон қилувчидир.

531 Нэку тэр эшитгил будун башлар эр
Қамуғ ишни йэтру көруб ишлэр эр

532 Кимуң давлаты баш көтурсэ өру
Қамуғ эдгу қылғу будунқа тэру

533 Кимуң элги болса будунқа узун
Силиг болсу қылқы қылынчы тузун

534 Йорық болса кимуң будунқа сыры
Сучиг тутсу тил сөз нэ қусқы уры

535 Йайығ-ул бу давлат этэр ҳам бузар
Нэ ирсэл турур тэрк ириксэ тозар

536 Бу қутқа ынанма оса эдгу қыл
Бу кун мунда эрса йарын анда бил

537 Бу қутқа кувэнмэ э қут булғучы
Кэлигли турур қут йана барғучы

538 Э давлат идиси бу давлат билэ
Турайын тэсэ турсу эдгу билэ

539 Мэнэ[14] тэгсэ бэглик улуғлуқ оқа
Кичиглик ануқ тут өзуң болғуқа

540 Йана айды ҳажыб сэн эмди йуры
Сэвинчин тирилгил бадың қут қуры

541 Сэн ар эвмэ ишлэр өдингэ тапуғ
Өди кэлсэ ачлур бу бэклиг қапуғ

26б 542 Йана йахшы аймыш билиглиг сөзи
Билиглиг сөзи көрсэ барчын тузи

543 Қайу ишкэ эвэр озар кэч қалур
Эва қылмыш ишлэр өкунчлуг болур

544 Өдингэ көдэзгу ишиң эвмэгу
Қамуғ иш өдиндэ болур эй бөгу

531 Халқни бошловчи киши нима дейди, эшитгин,
Барча ишларни тугал кўриб бажарувчи киши:

532 Кимнинг давлати зиёда бўлса,
У халққа мутлақ эзгу сиёсат юритиши керак.

533 Кимнинг қўли халқ учун узун бўлса [яъни ким халқни идора қилса],
Унинг хулқи хуш ва феъли-рафтори тўғри бўлиши керак.

534 Кимнинг сир-асрори халққа аён бўлса,
Тил ва сўзи ширин, мулойим, хушмуомала бўлсин.

535 Бу дунё, давлат бевафо, у яшнатади ва (сўнг) бузади,
У шундай беқарорки, жам бўлгач яна тўзиб кетади.

536 Сен бу (ўткинчи) бахтга ишонма, андишали бўл, яхшилик қил.
(Бахт) бугун бунда бўлса, эртага унда деб билгин.

537 Эй бахтга эришувчи (киши), бу бахтга қувонма,
Бахт келиб яна қайта кетувчи (бир нарса)дир.

538 Эй давлат соҳиби, бу давлат билан (доим)
Турайин десанг, яхшилик билан тургин.

539 Сенга беглик ва улуғлик мероси насиб бўлса,
Ўзингни кичик-камтар тутишни аниқ мақсад қилиб қўй.

540 Ҳожиб яна айтди, кел энди сен,
Шодликда яшагин, чунки бахт камарини боғладинг.

541 Сен қунимли бўл, хизмат ишларини адо этар пайтида шошилма,
Пайти келса, барча берк эшиклар (ўзи) очилади.

542 Билимлининг бу ҳақда айтган сўзи янада яхшироқдир,
Билимлининг сўзини кўрсанг, барчаси шоҳи мато [яъни қимматли]дир.

543 Кимки ишда шошилса, илгарилаca, у кеч қолади,
Шошилиб қилинган ишлар оқибати аянчли бўлади.

544 Ишни ўз вақтига мўлжаллаш лозим, шошмаслик керак,
Барча иш ўз фурсатида битади, эй доно.

545 Эшитти бу Айтолды барча сөзүг
Айур сэрнэйин мэн тутайин өзүг

546 Мэнн көрди ҳажиб сөзүм тыңлады
Йарағы көрү турсу вақты өди

547 Қайу өдтә ҳажиб тиләсә мэни
Ул өдтә кэләй тэди бу сөз көни

548 Туруб чықты Айтолды андын йана
Эвингә кэлиб барды қопты түн-ә

549 Ҳажиб көрди Айтолды қылқы йаңы
Эрәндә адынсығ кишидә өңи

550 Айур көрмишим йоқ бу йаңлығ киши
Билиглиг уқушлуғ бүдүндә башы

551 Бу мундағ кишиләр элигкә кэрәк
Элигкә кэрәк нэң көр элкә кэрәк

552 Бу мундағ кишиләр болур эди қыз
Бу қыз қызлықы қылды қыз аты қыз

553 Қайу нэң қыз эрсә ошул нэң көшүш
Көшүш нэң тиләб булмаз эмгәр өкүш

554 Қамуғқа тосулур бу эрдәмлүг эр
Бу эрдәм билә эр тиләк арзу йэр

555 Өди болды ҳажиб элигкә сөзи
Ача айды Айтолды қылқы түзи

556 Айу бэрди қылқын қылынчы сөзин
Сайу бэрди билги уқушы йаңын

27*a* 557 Эшитти элиг айды кэлдүр қаны
Қайуда турур бир көрәйин аны

558 Тиләр эрдим эмди бу йаңлығ киши
Уду барса қылса бу бэглик башы

545 Ойтўлди барча сўзларни эшитди,
Деди: мен сабр этайин ва ўзимни тутайин.

546 Ҳожиб мени кўрди, сўзларимни тинглади,
Қулай келадиган фурсат ва вақтини ўзи ҳал қилсин.

547 Ҳожиб мени қайси вақтда истасалар,
Ўша вақтда келайин, деди, ушбу сўз тўғри.

548 Ойтўлди у ердан туриб қайтиб чиқди,
Уйига қараб кетди, кеч кирди.

549 Ҳожиб Ойтўлдининг хулқини ва рафторини кўрди,
У одамлардан бошқачароқ, кишилардан ўзгачароқ эди.

550 (Ҳожиб) деди: Бу сифат кишини кўрган эмасман,
Билимли, заковатли, одамлар ичида сара кишини.

551 Бундай кишилар элиг учун жуда кераклидир,
Кўргин, элигга керак нарса — бу элга керак нарса.

552 Бу сифат кишилар жуда қиз (ноёб) бўлади,
Бу ноёб нарса ноёблигини қилади, чунки қиз (ноёб) бўлганлиги учун оти қиз (ноёб)дир.

553 Қайси нарса қиз (ноёб) бўлса, ўша нарса азиздир,
Азиз нарсани излаб топиш қийин, киши (уни излаб) кўп машаққат чекади.

554 Бу санъат-ҳунарли киши (Ойтўлди) барча ишга ярайди,
Бундай санъат-ҳунарлар билан киши орзусига етади.

555 Пайти келгач Ҳожиб ўз сўзларини элигга
Очиб айтди, Ойтўлдининг (барча) гўзал хулқини сўзлади.

556 Унинг хулқини, феъли-рафторларини, (ақлли) сўзларини айтиб берди.
Билими, заковати, сифатларини санаб берди.

557 Элиг эшитди, айтди: Келтир, қани,
Қаерда туради у, мен уни бир кўрайин.

558 Мен шундай кишиларни излар эдим,
Токи у менга эргашса ва бу беглик ишига бош бўлса.

559 Тиләк барча булдум бу-ул тәр сөзүм
Бу йаңлығ кишикә муңадур өзүм

560 Йуры түз оқығыл аны сэн мэңа
Тапуғқа көрүндүр эй эрсиг тоңа

561 Туруб чықты ҳажиб қапуғқа кэлиб
Бир оғлан йүгүртти тилин сөз ыдыб

562 Бу оғлан йүгүрди тэгүрди сөзи
Тонын кэдти турды сэвинчин өзи

563 Атын мүнди кэлди қапуғқа түшүб
Йурыб өтрү ҳажиб өтүнди оқыб

564 Ағырлады ҳажиб орун бэрди төр
Адаб бирлә Айтолды олтурды көр

565 Элиг айды үндә мэнә кирсүни
Көрәйин аны мэн мэни көрсүни

566 Ҳажиб чықты айды Айтолды тур
Элигкә көрүнгил кутуң бады қур

Айтолды элигкә көрүнмиши

567 Бу Айтолды кирди көрүнди сөкүб
Ачилды элиг көңли ул көз йаруб

568 Йүкүнди элигкә көр ачты сөзи
Сүчитти сөзи ҳам сэвитти өзи

569 Элиг айды ким-сэн нэкү-ул атың
Қайудын кэлир-сэн нэкү-ул йатың

27б 570 Амуллуқ билә ачты Айтолды тил
Силиглик билә өз сөзин айды бил

571 Амуллуқ силиглик уқуш қылқы-ул
Уқушсуз кишиләр қамуғ йылқы-ул

572 Мунар мэңзәтү айды шаъир бу байт
Ишиң бүтсә эвмә сабр бирлә эт

559 Бошқа барча тилагимни топганман, айтадиган сўзим шуки,
Ўзим шу сифатли киши учун муштоқман.

560 Тўғри бор ва уни (сен) менинг ҳузуримга чақир,
Менинг хизматимга ҳозир қил, эй мард баҳодир.

561 Ҳожиб туриб чиқди ва дарвозага келиб,
Сўз тайинлаб бир ўғлонни югуртирди.

562 Бу ўғлон югуриб борди ва унинг сўзларини етказди,
(Ойтўлди) кийимларини кийди ва севинч билан кўтарилди.

563 Отини минди, саройга юз уриб келди,
Юриб кирди, сўнг Ҳожиб уни чорлаб қарши олди.

564 Ҳожиб уни жуда иззат қилди, тўрдан жой берди,
Кўргин, Ойтўлди (ҳам), одоб билан ўлтирди.

565 Элиг айтди; Чорла, менинг ҳузуримга кирсин,
Мен уни кўрайин, у мени кўрсин.

566 Ҳожиб чиқди, деди: Ойтўлди, тур,
Элигга бир кўрингин, бахт камаринг боғланди.

Ойтўлдининг элигга кўриниши

567 Ойтўлди кирди, чўкиб таъзим билан кўринди,
Элигнинг кўзи равшанлашиб, кўнгли ёзилди.

568 (Ойтўлди) элигга таъзим қилди, кўргин, сўз бошлади,
Ширин сўзлади ва ўзини элигга севдирди.

569 Элиг сўради: Ким сен, отинг нима?
Қаердан келаётирсан, ғариблигинг нима туфайли?

570 Ойтўлди осойишталик билан сўз бошлади,
Билгин, ўз сўзларини фасоҳат билан баён қилди.

571 Сокинлик ва ширин сўзлилик — заковатли кишининг сифати,
Заковатсиз кишилар тугал йилқидир.

572 Бунга ўхшатиб шоир ушбу байтни айтибди:
Ишинг бўлса шошилма, сабр билан қил.

573 Эвә кирмә ишкә сабр қыл сэрин
Эвә қылмыш ишләр өкүнчи йарын

574 Қамуғ иштә эвмә сэрин өз тутун
Сэринсә булур қул бу бэглик қурын

575 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Тапуғ бирлә хуш болды қуллуқ аты

576 Атым қул тапуғчы көр орнум қапуғ
Қылынчым кишилик бу қылқым тапуғ

577 Сэңә кэлдим оғраб узун йол йуруб
Тиләккә бу күн тэгдим арзум қаныб

578 Тиләким бу-ул сэн мэни бармадын
Тапуғқа йақын тут мэңә ирмәдин

579 Эшитти бу сөз көр сэвинди элиг
Тиләк-тэг булулды сынады эриг

580 Элиг айды Айтолды кәрдүм сэни
Сэвитти бу көркүң бу қылқың мэни

581 Тапын өз уғурлуғ бағырсақлықын
Қапуғда ашунғыл мэңә бол йақын

582 Мэниндин ачығ болсу сэндин тапуғ
Тапуғ болса өтру ачар қут қапуғ

583 Бу кундә нару сэн қыйылма тапын
Тапунса өтәр бэг тапуғчы ҳақын

584 Йэр өпти көр Айтолды айды элиг
Йарутса көзин бэрди давлат элиг

28*a* 585 Тапунмақ үчүн кэлдим эвдин туруб
Узун йол йурыдым сэңә йүз уруб

586 Байат бэрсү күч бу тапуғ қылғуқа
Көдәзсү сэңәр өз тапуғ барғуқа

587 Туруб чықты сэвнү қапуғқа күлә
Өги көңли ачлыб йаруды йула

573 Ишга шошилиб киришма, сабр қил, эҳтиёт бўл,
Шошилиб қилинган ишнинг охири вой ва аттангли бўлади.

574 Барча ишда ҳам шошилма, эҳтиёт бўл, ўзингни тута бил,
Эҳтиёт бўлса қул беглик мартабасини топади.

575 Ойтўлди айтди: Эй бахтли элиг,
Қуллик оти бу хизмат билан ярашиқ бўлади.

576 Менинг отим қул, ўзим хизматкор, ўрним эса эшик (олди),
Феълу рафторим — одамгарчилик, қиладиган ишим — хизмат.

577 Узоқ йўл юриб сенинг даргоҳингга аҳд қилиб келдим,
Орзу-умидларим қониб, энди (бугун) тилакка етдим.

578 Тилагим шуки, сен мени қайтармасдан,
Мендан кўнглинг иримасдан, ўз хизматингга яқин тут.

579 Кўргин, бу сўзларни эшитгач, элиг севинди,
Тилагидагича саналган кишини топди.

580 Элиг айтди: Ойтўлди, мен сени кўрдим,
Чиройинг ва хулқинг мени мафтун этди.

581 Ўзинг ўз вақтида ва сидқи диллик билан хизмат қил,
Менинг эшигимда илғор бўл, менга яқин бўл.

582 Мендан мукофот, сендан хизмат бўлсин,
Хизмат жоиз бўлса, сўнг бахт эшиги очилади.

583 Бу кундан буён сен оғишма, хизмат қил,
Хизмат сингдирса, бег хизматчисининг ҳақини бажо қилади.

584 Кўргин, Ойтўлди ер ўпди ва айтди: Элиг
Кўзи билан нур сочса [яъни қиё боқса] давлат қўл беради.

585 Уйдан чиқиб сенга хизмат қилиш учун келдим,
Сенга юз уриб узун йўл юриб келдим.

586 Хизмат қилиш учун худо қувват берсин,
Сенга хизмат қилмоқ учун бу жонларни асрасин.

587 Ўрнидан туриб севиниб, кулиб эшикка чиқди,
Хотири шод бўлиб, кўнгли очилиб, машъалдек ёрди.

588 Нәкү тәр эшит бу қутун қуммыш эр
Қуты бирлә арзу тиләк булмыш эр

589 Қулә бақса бәгләр кишикә көзин
Өги көңли тирлүр күвәнүр өзин

590 Йазуқ тутса бәгләр кишикә йүзи
Йарур эр көзи ҳам йарайур сөзи

591 Кими тутса бәгләр өзингә йақын
Қамуғ нәң йақынлық қылур көр бақын

592 Қут-ул бәг йақын болса қутқа киши
Тиләкин булур барча этлүр иши

593 Тапунды бу Айтолды анда нару
Қапуғда қыйылмады эртә туру

594 Күнүн турды турға түнүн йатғақын
Тапунды қыйықсыз бағирсақлықын

595 Элигкә кирә ҳам чықа төрчиди
Элиг эдгү көзүн бақа төрчиди

596 Тапуғ арттуру барды күндә йаңы
Ағырләди элиг күнингә өни

597 Тапуғ бирлә бәгләр ағырлар қулуғ
Тапуғ сиңсә болды кичиг өз улуғ

598 Тапуғ қыл тапуғ бирлә қул бәг болур
Тапуғ сиңмәгинчә тиләк ким булур

599 Эшит эмди билгә сөзи на тәйүр
Сөзин йаңзатур сөзкә йинчкә айур

28б 600 Тәгимсиз тапуғ бирлә төркә тәгир

Йарағсыз йаранса көр илкә тәгир

601 Тапынғу қыйықсыз тапуғ қылғучы
Тапуғ сиңсә өтру тиләккә тәгир

588 Бахти гуркираган шодон киши нима дейди, эшитгин,
Бахти туфайли орзу-тилакларига етишган (киши):

589 Беглар кишига (кўзи билан) кулиб боқса,
(Унинг) хотири ва кўнгли яшнайди, ўзи қувонади.

590 Беглар кишига рўйхуш бериб боқса,
У кишининг кўзи равшан, амри вожиб бўлади.

591 Беглар кимни ўзига яқин тутса,
Кўргин ва қарагин, барча нарса унга раво бўлади.

592 Бег—бу қут, агар киши бу қутга яқин бўлса,
Барча тилакларини топади, ишлари бажо келади.

593 Ойтўлди шу даврдан бошлаб хизмат қила бошлади,
Эрта туриб, элиг эшигида ҳозир бўлишини канда қилмади.

594 Кундузлари посбонликда, кечалари соқчиликда турди
Ҳеч оғишмай сидқи диллик билан хизмат ўтади.

595 Элиг ҳузурига кириб ва чиқиб кўриниб иш қилиб юрди,
Элиг ҳам унга яхши кўз билан қараб кузатди.

596 Кундан-кунга янги хил хизматлар бажаришни орттира борди,
Элиг ҳам уни кун сайин ортиқроқ қадрлай берди.

597 Беглар хизматкор қулини хизматлари туфайли қадрлайди,
Хизмати манзур бўлса, кичик кишилар улуғликка эришади.

598 Хизмат қил, (чунки) хизмат туфайли қул бегликка етади,
Хизмати сингмагунча, ким тилагини топади.

599 Энди доно сўзини эшит, нима дейди,
У сўзини (юқоридаги) сўз(лар)га мослаб, жуда нозик
қилиб айтади:

600 (Ҳеч нарсага) эришмаган киши хизмат туфайли тўрга (юқори
ўринга) эришади,
(Ҳеч нарсага) ярамайдиган киши, бирор нарсага яраб қолса,
(пойгада) ўзига муносиб ўринга чиқади.

601 Хизмат қилувчи киши оғишмай хизмат қилиши керак,
Хизматлари синггач, киши сўнг тилакка етади.

602 Бу Айтолды күндә йэтүрди тапуғ
Элиг ма ачығ бирлә ачты қапуғ

603 Күнингә өрү барды инчрәк болу
Қуқуз болды қад̇ғу сэв̇инчи толу

604 Тапуғқа сүчинди бу Айтолды кәд̇
Элиг ма ачынды бары артты әд̇

605 Қамуғ түрлүг ишкә сынады элиг
Тиләк-тэг түгәл булды тапнур эриг

Айтолды өзи давлат эрдүкин айур

606 Элиг бир күн олдруб өзи йалңузун
Оқыб кирди Айтолды сэв̇нүр узун

607 Кириб турды Айтолды отру өрү
Элиг имләди кэлгил олдур бэрү

608 Чықарды тобық код̇ты Айтолды көр
Аны йастаныб отру олдурды көр

609 Айытты элиг тэгмә түрлүг билиг
Йанут бэрди Айтолды ачты тилиг

610 Сэв̇инди элиг көр йарутты йүзин
Аны көрди Айтолды йумды көзин

611 Сөзин кэсти элиг ҳэч үндәмәди
Көзин йумди Айтолды ҳэч ачмады

612 Йана айту кирди элиг өз сөзин
Йанут бэрди Айтолды түгди йүзин

29*а* 613 Бақа көрди элиг қамуғ түрлүгүн
Түгәл билди билги уқушун өгүн

614 Сэв̇ә бақты элиг ав̇ытты өзин
Бу Айтолды тэркин эв̇үрди йүзин

615 Элиг бушты артуқ қарартты мэңиз
Айур эй эв̇әклик кишикә эсиз

602 Бу Ойтўлди хизмати кунда бажо келтириб юрди,
Элиг ҳам марҳамат билан эшигини очиқ тутди.

603 У саранжом бўлиб кундан-кунга улғая борди,
Қайғулар шодликка эваз бўлди, севинчи ортди.

604 Ойтўлди хизматга жуда киришиб, кўникиб борди,
Элиг ҳам марҳаматда орта борди, мол-дунё зиёда бўлди.

605 Элиг (Ойтўлдини) турли ишда синади,
Хизмат(ини) қилувчи кишини тилагидагидек топди.

Ойтўлди ўзи давлат эканлигини айтади

606 Элиг бир куни ўзи ёлғизликда ўлтириб,
Ойтўлдини чақиртириб кирди, у ҳамиша севинарди.

607 Ойтўлди кириб қаршисида тик турди,
Элиг имлади, келгин, ўтиргин, деди.

608 Ойтўлди (ёнидан) тўп чиқарди, (остига) қўйди, кўргин,
Уни босиб рўпарага ўлтирди, кўргин.

609 Элиг турли-туман билимлар соҳасидан савол қилди,
Ойтўлди сўзга тил очди, жавоб берди.

610 Элиг севинди, кўргин, унинг чеҳраси очилди,
Уни кўрган Ойтўлди кўзларини юмиб олди.

611 Элиг сўздан тўхтади, ҳеч индамади,
Ойтўлди ҳам кўзини юмди, ҳеч очмади.

612 Элиг ўз сўзини давом қилдириб яна сўрай бошлади,
Ойтўлди жавоб берди, у юзини тумуриб олди.

613 Элиг турлича йўл билан кузатиб кўрди,
Билими, заковати, зеҳнини тугал билиб олди.

614 Элиг илтифот билан боқди, ўзини мамнун қилди,
Ойтўлди тезликда юзини ўгирди.

615 Элиг жуда қаҳрга келди, юзидан ғазаб ёғди,
Деди: Эй, шошқалоқлик киши учун ярамасдир.

616 Йаңылды бүтүшдә мэниң бу өзүм
Нэку-тэг ачайын кишикә сөзүм

617 Нэкү тэр эшитгил билиглиг тилин
Эвә қылмыш ишләр экүнчи йылын

618 Эвә қылмыш ишләр нэчә йиг болур
Эвә бышмыш ашны йэсә иг болур

619 Эвәклик турур барча йаңлуқ иши
Амуллук турур барча эдгү иши

620 Эвәклик бу эрди сэни билмәдин
Йақын туттум өзкә тапунтурмадын

621 Қайу эрсә бэгләр тапуғчы қулын
Тапундурғу өтрү ачынса йолын

622 Бышырғу тапуғда сынағу көрү
Ағырласа өтрү көтүргү өрү

623 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Нэкүкә түшәр[15] эрки толды оты

624 Йазуқум нэ эрки билүмәз өзүм
Айу бэрсү эврә эшитсү сөзүм

625 Бар эрсә йазуқум қына эрк сэңә
Йоқ эрсә йүзүңни қарартма мэңә

626 Нэкү тэр эшитгил уқуш мэңзәтү
Қыйас маъни бирлә аңар йаңзату

627 Тапуғчы йаңылса оқығу кэрәк
Нэкүкә йаңылмышны сорғу кэрәк

29б 628 Йазуқы бар эрсә қынағу тутуб
Йоқ эрсә миң эдгүн авытғу кэрәк

629 Йана-оқ бушуб айды элиг сөзи
Айур эй билигсиз киши мундузы

616 Ишонч ҳосил қилишда мен ўзим янглишдим,
Ўзимнинг бу сўзимни (хатомни) кишиларга қандай қилиб айтайин.

617 Билимли сўзини эшитгин, у нима дейди:
Шошилиб қилинган ишларнинг ўкинчи йилларга чўзилади.

618 Шошилиб қилинган ишлар нечоғлик ярамас бўлади,
Шошиб пиширилган ошни истеъмол қилса, (киши) хаста бўлади.

619 Шошқалоқлик — барча адашган кишилар иши,
Эҳтиёткорлик—барча эзгу кишилар иши.

620 Менинг шошқалоқлигим шу бўлдики, сени яхши билмасдан,
Аввал хизмат қилдириб кўрмасдан, ўзимга яқин тутдим.

621 Қайсики бег бўлмасин ўз хизматкор қулини
Хизмат қилдириб кўриши керак, сўнг унга йўл берса бўлади.

622 Хизматда уни пишиқ билиб олиши, синаб кўриши керак,
Унинг қадрини билса, сўнг улуғласа бўлади.

623 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Нима учун ғазабланасан, қаҳрга тўласан.

624 Гуноҳим нима экан, ўзим билолмайман,
Айтиб берсанг, сўнг сўзларимни тингласанг.

625 Гуноҳим бор бўлса, қийна, эрк сенда,
Агар йўқ бўлса, менга юзингни буриштирма (ғазаб қилма).

626 Заковат бунга мослаб нима дейди, эшитгин,
Мажозий мазмун билан унга ўхшатиб (нима дейди):

627 Хизматкор янглишса, уни чорлаш керак,
Нима сабабдан янглишганини сўраб билиш лозим.

628 Гуноҳи бор бўлса, тутиб жазолаш керак,
Агар йўқ бўлса, минг хил эзгуликлар билан хурсанд қилиш керак.

629 Элиг яна ҳам ғазабга келиб сўз бошлади,
Деди: Эй нодон, кишиларнинг ақлдан озгани.

630 Өзүңгә баҡа көр ким эрдиң мәңә
Ҡайудын кәлир бу фузуллуҡ сәңә

631 Тапуғлуғ тәсә-мән өзүң тапғы йоҡ

Тосуғлуғ тәсә-мән йана асғы йоҡ

632 Тапуғсуз ағырлаб ачындым сәни
Орун бәрдим эрсә басындың мәни

633 Тобыҡ йастадың эмди олдурғуҡа
На олдурғ йәри бу айу бәр мәңә

634 Сәңә сөзләдим мән сөзүң тыңладым
Көзүң йумдуң эрсә өзүм таңладым

635 Кәчүрдүм йана сөзләдим сөз сәңә
Нәлүг йүз эвүрдүң айу бәр мәңә

636 Эшитмәз-му эрдиң бөгүдин бу сөз
Йаҡын болса бәгкә көдәзгү кәд өз

637 Айу бәрмәди-му атаң йа анаң
Эй оғлум бәгиңгә өзүң ҡылма тәң

638 Йәтүрмәди-му көр сәңә хайл башың
Басынма бәгиңни көдәзгил башың

639 Бу бәгләр от-ул отҡа барма йағуҡ
Ҡалы бардың эрсә күйүрмәк ануҡ

640 Осал болма бәгләр күйәр от турур
Күйәр отҡа йаҡса аңар йут турур

641 Баҡа көрсә бәгләр күйәр от саны
Басынса үзәр баш сорар өз ҡаны

642 Баҡа турса артуҡ аны ҡорҡытур
Ҡалы ҡорҡмаса сән күчүн ҡорҡытур

Айтолды элигкә давлат сифатыны көргитүр

643 Күлә айды Айтолды уҡты өзүм
Айыттың муны сән эшитгил сөзүм

630 Сен ўзингга бир қара, менга ким бўласан,
Бу фазилатларни сен қаердан олаётирсан?

631 Менга хизматлари бор дейдиган бўлсам, ҳали хизматинг сингмаган,
Менга фойданг теккан дейдиган бўлсам, ҳали нафинг тегмаган.

632 Ҳали сендан хизмат кўрмасдан илтифот қилдим,
Сенга (илтифот билан) жой берсам, мени оёқ ости қилдинг

633 Сен тўп қўйиб дарҳол ўлтиришга ҳозирландинг,
Бу сен учун ўлтирадиган жойми, менга (шуни) айтиб бер?

634 Мен сенга сўзладим ва сенинг сўзларингни тингладим,
Сен кўзингни юмгач, ўзим ҳайратда қолдим.

635 Сени кечирдим ва яна сенга сўзладим,
Нима учун сен юз ўгирдинг? Менга айтиб бер.

636 Донодан ушбу сўзларни эшитмаган эдингмики,
Агар бегга яқин бўлсанг, ўзингга жуда эҳтиёт бўл, (деган).

637 Отанг ёки онанг сенга айтмаган эдимики,
Эй ўғлим, ўзингни бегингга тенг қилма, (деб).

638 Ҳайл бошинг (тоифа улуғи) сенга тушунтирмаган эдими,
Бегингни оёқ ости қилма, ўзингни эҳтиёт қил, деб.

639 Бу беглар мисли бир оловдир, сен бу оловга яқин борма,
Агар борсанг, унинг куйдириши аниқ.

640 Ғофил бўлма, беглар бамисоли ёниб турган бир ўтдир,
Ким куяр ўтга яқинлашса, унга бало ёпишади.

641 Боқиб кўрсанг беглар ёниб турган ўт кабидир,
Агар уни боссанг, бошни узади, киши қонини сўради.

642 Қараб турса беглар (кишини) жуда қўрқитади,
Агар қўрқмаса, улар куч билан даҳшат қилади.

Ойтўлди элигга давлат сифатини кўрсатади

643 Ойтўлди кулиб айтди: Мен бу сўзларни тушундим,
Сен мендан буларни сўрадинг, энди сўзларимни эшит.

644 Уқуб қойтум эмди бу ишләрни мэн
Кэрәк эрди сэн ма муны уқса сэн

645 Муну мэн ма эмди сэңә кэлдүгүм
Мениң қылқым эрди бу көргүттүгүм

646 Орун бэрдиң ашну мэн олдурмадым
Орун йоқ мэңә сэн муны уқ тэдим

647 Тобық йэрдә урдум бу сөз бэркитү
Өзүм йаңзағыны сэңә көргитү

648 Нэ-тэг ким орунсуз тобық йувлынур
Анық-тэг ма давлат өзүм тэзгинүр

649 Сэвә бақтың эрсә көзүм йүмдүгүм
Сэңә көргитүр-мэн нэкү эрдүгүм

650 Бу кун мэн ма давлат қарағу саны
Мэңә ким илинсә тутар-мэн аны

651 Йана сөзләдиң сэн йэмә сөзләдим
Сэвә бақтың эрсә йүзүм кэзләдим

652 Өзүм көргитүр өз қылынчын сэңә
Айур қылқым ирсәл ынанма мэңә

653 Нэкү тэр эшит эмди түркчә масал
Башында кэчүрмиш бу көкчин сақал

654 Күвәнмә қывы қутқа қутлуғ киши
Осанма өзүң қутқа атлығ киши

655 Ақар сув йорық тил бу қут турмады
Ажун тэзгинүрләр йурыб тынмады

30б 656 Ынанчсыз турур қут вафасыз йайығ
Йурырда учар тәрк адақы тайығ

657 Элиг айды уқтум ачылды сөзиң
Йазуқ ъузры қулдуң қутулды өзиң

644 Мен бу ишларни энди тушуниб олдим,
Сен ҳам энди мана буларни тушуниб олишинг керак бўлади.

645 Мана, энди менинг сенинг ҳузурингга келишим(нинг сабаби),
Менинг сенга намойиш қилганларим менинг одатим эди.

646 Сен ўрин бердинг, аввалига мен ўлтирмадим,
Чунки менга ўрин йўқ, сен буни тушуниб ол, демоқчи бўлдим.

647 Ерга тўп (копток) қўйишимда шу мазмуннинг сири бор эдики,
Ўзимнинг нимага ўхшашлигимни сенга кўрсатмоқчи эдим.

648 Тўп (копток) (бир барқарор) ўринсиз думалаб юргани каби,
Мен [яъни давлат] ҳам унинг каби (ўринсиз) кезаман.

649 Илтифот билан боққанингда кўзимни юмганим (сабаби),
Сенга ўзимнинг қандайлигимни кўрсатмоқчи эдим.

650 Бу кунларда мен [яъни давлат] ҳам бир кўр киши кабиман,
Ким менга илашиб қолса, унга қаттиқ ёпишиб оламан.

651 Сен яна сўзладинг, мен ҳам сўзладим,
Сен илтифот билан боққач, мен юзимни яширдим.

652 (Бу билан) мен сенга ўз қилиқларимни кўрсатдим,
Менинг барча қилмишларим жафо, менга ишонма, дедим.

653 Энди (бу) туркча масални эшитгин, (унда) нима дейди,
Ўз бошидан кечирган оқсоқол (ёши улуғ киши).

654 (Эй) бахтли киши, бахт ва давлатга қувонма,
(Эй) номдор киши, бахт, давлат билан бўлиб ўзинг ғафлатда қолма.

655 Оқар сув, равон тил, бахт-давлат бу ерда турмайди,
Жаҳон кезувчилар юриб тинмайди.

656 Бахт-давлат ишончсиз, бевафо, қўнимсиздир,
Юриб кетаётиб тўсатдан учади, унинг оёғи тайғанчиқдир.

657 Элиг айтди: Тушундим, сўзларинг равшанлашди,
Гуноҳларингга узр сўрадинг, ўзинг халос бўлдинг.

658 Мэңә айғыл эмди на-ул эрдәмиң
Бэдүг сөзләди сәз бу өгдәм тилиң

659 Бу Айтолды айды көр эрдәм өкүш
Мэниңдин тэгир тэгсә эркә үлүш

660 Қылынчым оңай көрсә йашым кичиг
Қамуғ бэг бэдүгкә мэниңдин кэчиг

661 Йүзүм көрки көрклүг йа қылқым силиг
Тиләмиш тиләккә йэтүрдүм әлиг

662 Өзүм қайда болса түгәл арзулар
Мэниң бирлә йүгрүр мэңә өз улар

663 Эрәж мендә эмгәк мэниңдин тозар

Сэвинч мэндә сақынч мэңә йол азар

664 Мэңә үзнәсә ким үзәлиб өлүр
Мэңә ким бойун эгсә арзу булур

665 Урайын тэгүчи өзи урсықар
Басайын тэгүчи өзи бассықар

666 Муңар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Муны эштиб уқсу билиглиг кәд өз

667 Бу қут қайда болса бойун бэр йараш
Қалы орнасаң қутқа қадғун күрәш

668 Бу қут кэлсә йаңлуқ кутадур күни
Түмән арзу бирлә толулаб йараш

669 Элиг айды уқтум бу эрдәмләриң
Мунуң бар-му айғыл биләйин сэниң

670 Бу Айтолды айды мэңә йас қилур
Мунум йоқ валэкан кишиләр айур

31*а* 671 Мунум бу мэни йалңуқ ирсәл тэйү
Айыглаб йурырлар кишикә айу

672 Мун эрмәс мэңә көр бу ирсәлликим
Йаны нэң толулар-мә өзкә бэгим

658 Менга энди айтиб бер, санъат-ҳунарларинг қай даражада,
Сенинг ўктам тилинг жуда қимматли сўзларни сўзлади.

659 Ойтўлди айтди, кўргин, менда ҳунар кўп,
Агар кишиларга наф (дан баҳра) тегса, мендан тегади.

660 Қилмишларим (барчаси) рост, кўрсанг ёшим (ҳам) кичикдир,
Барча бег ва улуғларга мендан узр.

661 Юзимнинг сурати чиройли, қилмишларим гўзал,
Барча тилаган тилакларимга қўлим етди.

662 Менинг ўзим қаерда бўлсам, тилак ва орзулар
Мен билан бирга (югуриб) юради, менга ўзини пайванд қилади.

663 Фароғат (ҳамиша) мен билан бирга, машаққат, ғам мендан тўзиб қочади,
Севинч (доим) мен билан бирга, қайғу-ҳасрат мендан бегона.

664 Ким менга қаршилик қилса, қийналиб ўлади,
Ким менга бўйин эгса, орзусига етади.

665 Мени урайин деганнинг ўзи урилади,
Мени янчайин деганнинг ўзи янчилади.

666 Энди мана бу сўз бунга ўхшатиш учун жуда мос келди,
Билимли, яхши кишилар буни эшитиб, уқиб олсин:

667 Бахт-давлат қаерда бўлса, унга бўйин бер, яраш,
Агар бахтга эришсанг, қайғу билан кураш.

668 Бахт келса, киши албатта бахтиёр бўлади,
Туман (хил) орзуларга тўлиб, бахт билан яраш.

669 Элиг айтди: Сенинг санъат-ҳунарларингни тушундим,
Сенинг нуқсон-камчиликларинг борми? Айтиб бер, билайин.

670 Ойтўлди айтди: Менда зиён етказувчи
Нуқсонларим йўқ, лекин кишилар бор, деб айтадилар.

671 Менинг нуқсоним шуки, кишилар мени бевафо-беқарор, деб,
Одамларга айтиб ёмонлаб юрадилар.

672 Бу беқарорлигим мен учун нуқсон эмас, кўргин,
(Эй) бегим, мен ўзим учун янги нарса (сифат) йиғмоқдаман.

673 Қамуғ эски нәңләр эринчиг болур
Эринчиг болур ҳам йэринчиг болур

674 Йаңы нәң булурда бу эски нэрәк
Талу нәң булурда йавуз нэ кэрәк

675 Йаңыда болур көрсә барча татығ
Татығны тиләб эр көр эмгәр қатығ

676 Йайығ тэб сөкәрләр бу қылқым үчүн
Мэңә мун урурлар бу атым үчүн

677 Муңар мэңзәтү айды алп эр ачуқ
Аның маъниси көр бу сөзкә тануқ

678 Төрүмиш нәң эрсә йоқалғу турур
Төрүтүгли халиқ нэ қулса қылур

679 Тиригликтэдүкүң бу йэл-тэг кэчәр
Қачар йэтсә болмас аны ким булур

680 Күвәнмә бу қутқа кэлир ҳам барыр
Инанма бу давлат бэрүр ҳам алыр

681 Йайығ эрмәс эрсә бу давлат өзи
На эдгү нәң эрди бу қут эй қозы

682 Кэлиб бармас эрсә бу давлат йана
Түнәрмәгәй эрди йарумыш күн-ә

683 Элиг айды уқтум бу ирсәлликиң
Ириб кэтгү йэрдә болур-му бэкиң

684 Бу Айтолды айды мэниң бу өзүм
Кэйик-тэг турур қылқы кэстим сөзүм

685 Мэни тәрк булумас тиләгли сэвә
Қалы булса тутмас қылур тәрк йава

31б 686 Мэни булдачы эр тутуб бэкләсә
Қачумас-мэ андын сөз айдым кэсә

687 Элиг айды айғыл бу бэркиң қайу
Бу бир қач нән-ул көр бэрәйин сайу

673 Барча эски нарсалар номатлуб бўлади,
Номатлуб бўлади ҳамда манфур бўлади.

674 Янги нарсалар топилганда, бу эски (нарса) нега керак?
Етук (яроқли) нарса турганда, ярамас (нарса) нега керак?

675 Агар кўрсанг, барча лаззат-ҳаловат янги (нарса)да бўлади,
Лаззат-ҳаловат излаб киши кўп машаққат чекади, кўргин.

676 Бу қилмишларим учун мени бевафо (дунё), деб сўкадилар,
Шу номим учун менга айб тақадилар.

677 Ботир киши бунга ўхшатиб жуда очиқ қилиб сўз айтган,
Кўргин, унинг маъноси бу (юқорида айтилган) сўзга исботдир:

678 Яратилган нарса бўлса албатта йўқ бўлади,
Яратувчи холиқ нимани истаса қилади.

679 Тириклик деганинг бу елдек ўтиб кетади,
У қочади, унга етиб бўлмайди, уни ким топа олади?

680 Бу бахтга қувониб ғурурланма, у келади ва яна кетади,
Бу давлатга ишонма, уни беради ва яна олади.

681 Бу давлат ўзи бевафо-беқарор бўлмаса эди,
Бахт-давлат қандай яхши нарса бўлар эди, эй қўзи.

682 Бу давлат келиб яна кетмас бўлса эди,
Ёриган кунлар қоронғулашмас эди.

683 Элиг айтди: Тушундим сенинг бу ўткинчилигингни,
Сен нафратланиб (юз ўгириб) кетганерингда кароринг бўладими.

684 Ойтўлди айтди: Менинг ўзим,
Қилиқларим кийик кабидир, сўзимни кесдим.

685 Истаган киши мени зинҳор топа олмайди,
Агар топсачи, мени ушлаб туролмайди, яна тез йўқотади.

686 Мени топган киши агар қўлга олиб қаттиқ тутса,
Сўзимни кесиб айтаманки, ундан қоча олмайман.

687 Элиг айтди: Сўзла, сени қаттиқ тутишнинг йўли қандай,
Бу бир қанча нарсалардан иборат, санаб берайин.

688 Элиг айды айғыл бу бэркиң қайу
Нэкү-тэг нишан ул сэни бэрклэгү

689 Бу Айтолды айды мэңэ бэрк кишэн
Бу бир қач нэң-ул көр бэрэйин нишан

690 Мэни булғучы қылқы алчақ кэрэк
Көңүл қусқы тил сөздэ йумшақ кэрэк

691 Өзини көдэзсэ айы артмаса
Йавуз йунчығ ишкэ йақын турмаса

692 Тэңи бирлэ тутса тэрилмиш нэңин
Йорық түзсэ қылқы қылынчы йаңын

693 Өзиндэ улуғқа тапуғ қылса өз
Өзиндэ кичигкэ сүчиг тутса сөз

694 Кишиг сатғамаса күвэзлик билэ
Басытмаса өздэ кичиғкэ күлэ

695 Йавалық билэ борқа баш сукмаса
Йавалыққа бошлағ нэңин сачмаса

696 Өйунқа қатылмаса элгин тилин
Көнилик үзэ тутса қылқы йаңын

697 Йайығ қут нишаны бу нэңлэр турур
Бу йаңлығ баса қут нэ качмас қалур

698 Бу сөзкэ тануқы бу шаъир сөзи
Бу шаъир сөзи сөзкэ қатты түзи

699 Кэйик саны давлат кишикэ тэзиг
Қалы кэлсэ бэклэ туша ҳам тизиг

700 Тута билсэ давлат тозумас турур
Қалы тозса тэгмэс йана тэрк кэзиг

701 Элиг айды уқтум айа қут сэни
Қатығ сэвдүм эрди ирэр-сэ мэни

688 Элиг айтди: Сўзла, сени қаттиқ тутишнинг йўли қандай,
Сени қаттиқ тутишнинг қандай белгилари бор?

689 Ойтўлди айтди: Мени қаттиқ тутувчи кишан,
Бу бир неча нарсалардан иборат, қара, мен (ундан) белгилар берайин.

690 Менга эришувчи киши зариф бўлиши керак,
Кўнгли мулойим, тили, сўзи юмшоқ бўлиши керак.

691 Ўзини эҳтиёт тутса, зинҳор мағрурланмаса,
Ёвуз ва ярамас ишларга яқин турмаса.

692 Йиғилган нарсаларини меъёрида тутса,
Ўз хулқи, феълу рафтори, сифатларига мос йўл-йўриқ тузса.

693 Ўзидан улуғларга таъзимда бўлса,
Ўзидан кичикларга ширин сўз бўлса.

694 Мағрурлик билан кишиларга қасд қилмаса,
Ўзидан кичикларга кулиб оёқ ости қилмаса.

695 Беҳудаликка, ичимликка муккасидан кетмаса,
Беҳудага, бекорга нарсаларини совурмаса.

696 Қўлда ва тилда ҳийла-найранг қилмаса,
Хулқи, атворини тўғри тутса.

697 Бу нарсалар барчаси бевафо қутнинг белгиларидир,
Бу сифат қут қандай қилиб қочмай қолади.

698 Бу айтилганларга шоирнинг бу сўзлари мисол бўла олади,
Шоирнинг бу сўзлари сўзга шаҳду шакар аралаштиради:

699 Давлат кийик каби, у кишидан қочади,
Агар у келиб қолса, маҳкам тут, тизгинлаб ол.

700 Тута билсанг, давлат тўзимайди, туриб қолади,
Агар тўзиб кетса, яна қайтиб келмайди, бот қочади.

701 Элиг айтди: Эй қут, сени (яхши) тушуниб олдим,
Мен сени қаттиқ севиб қолган эдим, сен мендан безиб, таъқиб қилаётирсан.

702 Йайығлық йоқ эрсэ бу ирсэлликиң
Нэ эдгү иш эрди сэниң кэлмэкиң

703 Валэкан йайығ-сэн өзүң бэвафа
Вафа көргитүр-сэн қылыр-сэн жафа

704 Анада атада бағырсақ болуб
Айада тутар-сэн күлэр йүз уруб

705 Ара көрмэдүк-тэг йүз эврэр өзүң
Адынсығ болур барча қылқың сөзүң

706 Тэрэр-сэн йумытса сачар-сэн қамуғ
Өқыса йүз урса йапар-сэн қапуғ

707 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Мунум эрдэмим барча айдым аты

708 Мэни ким булуб бэк тутайын тэсэ
Айу бэрдим ул нэңни тутсун оса

709 Мэңэ урмаса өрк мэни туттачы
Кэйик-тэг қачар-мэн ким-ул йэттэчи

710 Нэкү тэр эшитгил сынамыш қары
Сынамыш қарылар сөзи сөз қоры

711 Кэлир қут тута билмэсэ-сэн барыр
Бэрүр нэң йэйү билмэсэ-сэн алыр

712 Йайығ қутны булса эди эдгү тут
Қалы бэклэмэсэ йана барды бүт

713 Элиг айды уқтум мунуң эрдэмиң
Бу Айтолды атың нэ-ул бу сэниң

714 Нэкү-ул мунуң маъниси ай мэңэ
Билэйин уқайын бүтэйин сэңэ

715 Бу Айтолды айды мэниң атымы
Бөгү мэңзэтүр айқа бу қылқымы

32б 716 Бу ай туғса ашну эди аз туғар
Күнингэ бэдүйүр йуқару ағар

702 Бевафолик ва беқарорлигинг бўлмаганда эди,
Сенинг юз тутиб келишинг нечоғлик эзгу иш бўлган бўлар эди.

703 Ва лекин сен беқарорсан, ўзинг бевафо,
Вафога ваъда айлаб, жафо қиласан.

704 Отадан ва онадан меҳрибонроқ бўлиб (кўриниб),
Илтифот билан кафтингда тутасан.

705 Гоҳо кўрмагандек (тағофил билан) юзингни ўгирасан,
Бутун қилиқларинг ва сўзларинг ўзгаради.

706 (Давлатни) терасан, жамланса яна қайтиб сочиб юборасан,
Сени чорласа, сенга юз урса, сен (у кишига) эшик ёпасан.

707 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Нуқсонларим ва санъат-ҳунарларимнинг барчасини ном-баном сўзладим,

708 Кимда-ким менга эришгач, қаттиқ тутайин деса,
Унинг тадбирларини айтиб бердим, уларни ўзинг танлаб амал қил.

709 Мени тутган киши менга бошбоғ солмаса,
Мен кийикдек қочаман, ким менга ета олади?

710 (Кўп нарсаларни) синаган қари (киши) нима дейди, эшитгин,
Синаган қариларнинг сўзлари сўзнинг қўр-қути (мояси):

711 Бахт бир келади, сен уни маҳкам тута билмасанг, у кетади,
Сенга насиба беради, сен уни ея билмасанг, қайтиб олади.

712 Мабодо беқарор қутга етишсанг, уни жуда эзгу тут,
Агар уни қаттиқ тутмасанг, яна қайтиб кетади, ишонгин.

713 Элиг айтди: Нуқсон ва фазилатларингни тушундим,
Ойтўлди деб аталишингнинг боиси нимада?

714 Бунинг маъниси нима, менга айтиб бер?
Мен билиб олайин, тушунайин ва сенга ишонч ҳосил қилайин.

715 Ойтўлди айтди: Менинг отимни,
Доно (киши) қилиқларимни ойга нисбат бериб атаган.

716 Ой туғ(ил)ганда, дастлаб, у жуда кичик туғ(ил)ади,
Сўнг кундан-кунга улғаяди, юқори кўтарилади.

717 Толун болса толса ажунда йарур
Ажун халқы андын йаруқлуқ булур

718 Түгэл болса көр ай бу ағса әдиз
Йана эрлү төрчир кэтәр көрк мэңиз

719 Йаруқлуқы әксүр йана йоқ болур
Туғар кэчә азын йана-оқ толур

720 Мэниң бу өзүм ма бу йаңлығ турур
Ара бар болур-мэн ара йоқ болур

721 Нэчә йунчығ өзкә йүз урса өзүм
Бару көрки артар кэсәр-мэн сөзүм

722 Байуса бэдүсә йадылса жавы
Кэтәр-мэн аныңдын кэтәр йүз сувы

723 Йана сачлур андын тэрилмиш нэңи
Сөги[16]-тэг болур йандру қылқы йаңы

724 Муңар мэнзэтү кэлди шаъир сөзи
Бу шаъир сөзи-ул билигсиз көзи

725 Кэлир қут кишикә аты жавланур
Йаңы ай-тэг артар йаруқы болур

726 Йайығ тэлвә давлат көңүл бамағыл
Толун-тэг бу давлат йана эрилүр

727 Тақы бир бу маъни айайын сэңә
Эшитгил аны сэн муну бүт мэңә

728 Бу ай орны болды эви мунқалиб
Орунсуз болур мунқалиб нэң қылыб

729 Бу ай буржи Сар(а)тан бу эв эврүлүр
Эви эврүлүр ҳам өзи чэврүлүр

730 Қайу эвкә кирсә бу ай тәрк чықар
Чықары үчүн тәрк батарын йықар

717 Ой тўлин бўлса, тўлишса оламни ёритади,
Жаҳон халқи ундан рўшнолик топади.

718 Ой тугал тўлишиб энг баландга кўтарилгач, кўргин,
Яна емирила, камая боради, юз чиройи кетади.

719 Ёруғлиги камаяди ва яна маҳв бўлади (йўқ бўлади),
Қайта туғ(ил)ган кечасидан бошлаб оз-оздан яна тўлишади.

720 Менинг ўзим ҳам шу (ой) сифатлидирман,
Гоҳо пайдо бўламан, гоҳо маҳв бўламан.

721 Нечоғлик заифу нотавон киши(лар)га юз урсам,
У(лар)нинг кўрки тобора ортади, сўзим қатъий.

722 У киши(лар) бойиса, улғайса, шуҳрати-овозаси ёйилса,
Сўнг ундан кетаман, (мен билан) унинг обрў-эътибори (ҳам) кетади.

723 Унинг йиғилган нарсалари яна сочилиб кетади,
Қилиқлари (ва) рафтори қайта бурунгидек бўлиб қолади.

724 Бунга қиёслаш учун шоир сўзи жуда мос келди,
Шоирнинг бу сўзи билимсизлар учун кўздир:

725 Кишига бахт келади, оти шуҳрат қозонади,
Янги ойдек ортади, ёруғлиги бўлади.

726 Давлат бевафо, гумроҳдир, унга кўнгил боғламагин,
Давлат — тўлин ой каби, у яна емирилади.

727 Яна бири — шу маънини сенга сўзлайин,
Уни сен эшитгин, мана, менга ишонгин.

728 Бу ойнинг ўрни ўзгарувчан уйдир,
У ўзгарувчан ҳаракатлар қилиб ўринсиз бўлиб қолади.

729 Ойнинг буржи Саратондир, бу уй доим айланади,
(Унинг) уйи айланади, (шунинг учун унинг) ўзи ҳам чарх уриб ўгирилади.

730 Қайси уйга (буржга) кирмасин, бу ой яна тез (қайтиб) чиқади,
Чиқиш (уйи бўлгани) учун тезда ботган (уй)ини йиқитади [яъни тарк этади].

33*a* 731 Мэниң ма өзүм көр анар охшады
Ара қылқым илди ара йуқлады

732 Қэлир-мә барыр-мә йурыр-мә бурун
Ажунуғ кэзәр-мә мәңә йоқ орун

733 Бу маъни үчүн атым Айтолды тэб
Атады билиглиг сөзин йинчкә йэб

734 Муну мэн ма давлат мунум эрдәмүм
Айу бэрдим эмди игим ҳам эмүм

735 Ача сөзләдим сөз мәңә эмди бүт
Ыдайын тэсә ыд қалы тутса тут

736 Элиг айды барча эшиттим сөзүң
Йарутты сөзүң ҳам йарады өзүң

737 Тиләр эрдим эмди сэни-тэг киши
Байат бэрди эмди эй эрдә башы

738 Байат кимкә бэрсә тиләк арзусы
Аның шукры болды йанут қылғусы

739 Бу күндә нару бу өзүм тынмадын
Мунуң шукры қылғу кэрәк ирмәдин

740 Нэкү тэр эшит эмди билгә тэтиг
Өзи қодты барды бизиңгә битиг

741 Шукр қыл э нэъмат идиси үнүр
Шукр қылса нэъмат байат арттурур

742 Бу нэъмат идиси унытур өзин
Мунуң шукры билсә эвүрмәс йүзин

743 Аз эдгүкә артуқ өкүш шукры қыл
Өкүш болса нэъмат аның қадры бил

744 Шукр қылса нэъмат бири он болур
Бири он болур көр эви нәң толур

745 Элиг бэрди алқыш көр Айтолдықа
Айур түнлә күндүз мәнә тур йақа

731 Кўргин, менинг ўзим ҳам унга (ойга) ўхшайман,
Гоҳо менинг тарзи рафторим қуйилашади, гоҳо юқорилашади.

732 Келаман, кетаман, илгарилаб юраман,
Жаҳонни кезаман, менинг ўрни-жойим йўқ.

733 Шу мазмундан менинг отимни Ойтўлди деб,
Донишманд сўзини жуда нозик қилиб шундай атади.

734 Мана, мен — давлат ўзимнинг барча нуқсон ва фазилатларимни,
Дардим ва (унинг) даволарини энди сенга сўзлаб бердим.

735 Сўзни очиб сўзладим, энди менга ишонгин,
Қайтариб юбормоқчи бўлсанг, юбор, олиб қолмоқни истасанг, олиб қол.

736 Элиг айтди: Барча сўзларингни эшитдим,
Сўзинг дилларни ёритди, ўзинг ҳам маъқул бўлдинг.

737 Сендек кишини орзу қилиб юрган эдим,
Энди менга сени худо етказди, эй, йигитлар сардори.

738 Худо кимга тилак-орзусини берса,
Худога шукр қилиш бу ишга жавоб бўлди.

739 Бу кунлардан бошлаб мен тинмасдан,
Ҳеч койинмасдан бунинг шукрини қилишим керак.

740 Энди эшитгин, тетик, доно нима дейди,
У бизга китоб ёзиб қолдириб, ўзи дунёдан ўтган:

741 Эй, униб-ўсгур неъмат соҳиби, шукр қил,
Шукр қилсанг, худо неъматни зиёда қилади.

742 Неъмат соҳиби (дарҳол) ўзини унутиб қўяди,
Агар унга шукр қилса, билсанг, у (худо) юз ўгирмайди.

743 Озгина карами учун беҳисоб шукр қил,
Агар неъмат кўплаб насиб бўлса, унинг қадрига ет.

744 (Киши) шукр қилса, неъматнинг бири ўн бўлади,
Бири ўн бўлади ҳамда уйи нарсага тўлади, кўргин.

745 Элиг Ойтўлдига таҳсин ўқиди,
Деди: Кеча ва кундуз менга яқин тур.

33б 746 Тэлим нэң тавар бэрди өгди өгүш
Ағырлады бэрди көр алтун күмүш

747 Аңар сөзлэди сөзни барча элиг
Аныңдын тилэди қамуғ өг билиг

748 Көр Айтолды ма бу ағырлық булуб
Тапунды бүтүн чын бағырсақ болуб

749 Бир анча йурыды сынады элиг
Қамуғдын түгэл булды булмыш эриг

Баб. Күнтуғды элиг Айтолдыққа ъадл сифатыны айту

750 Элиг бир күн олдруб өзи йалнузун
Эвин қылды хали ирикти узун

751 Оқыды көр Айтолдықа қылды йол
Бу Айтолды кирди қавуштурды қол

752 Элиг өтру турды адақын өру
Элиг сөзлэмэди бир анча туру

753 Бақыб көрди элиг көзин имлэди
Ишарат билэ кэлгил олдур тэди

754 Бу Айтолды олдурды акру амул
Көзин йэркэ тикди тарутты көңүл

755 Элигкэ бақа көрди йашру көзүн
Қашы көзи түгмиш ачытмыш йүзни

756 Күмүш күрси урмыш үзэ олтурур
Бу күрси адақы үч адры турур

757 Бэдүг бир бичэкиг элигдэ тутар
Солындын урағун оңындын шакар

758 Аны көрди эрсэ бу Айтолды чын
Қатығ көрқты өзкэ қуды алды тын

759 Бир анча туруб баш көтүрди элиг
Бу Айтолдықа айды тэбрэт тилиг

746 Талай нарса ва (буюм) мол берди, кўп мақтади,
Эъзоз кўрсатди, кўргин, олтин, кумуш бахш этди.

747 Элиг (иш борасидаги) барча сўзларни унга айтиб берди,
Бу ишлар учун барча ақл ва билимни ундан кутди.

748 Кўргин, Ойтўлди ҳам бундай эҳтиром ва қадр-қимматга эришиб,
Холис, рост ва сидқи дил бўлиб юмуш қилди.

749 Ойтўлди бир муддат шу тариқа юрди, элиг уни синади,
Ўзи етишган кишисини барчадан етук топди.

Боб. Кунтуғди элиг Ойтўлдига адл сифатларини айтади

450 Элиг бир куни ёлғиз ўзи ўлтириб,
Уйини (барчадан) ҳоли қилди, узоқ муддат (ёлғизликда) сиқилди.

451 Кўргин, у Ойтўлдини чақирди, унга (киришга) йўл берди,
Ойтўлди кирди, қўл қовуштириб турди.

452 У элиг қаршисига келиб тик турди,
Элиг бир муддат сўзламай турди.

453 Элиг унга қараб, кўзи билан имлади,
Ишорат билан келгин, ўлтиргин, деди.

454 Ойтўлди оҳиста, эҳтиёт билан ўлтирди,
Кўзини ерга тикди, юраги сиқилди.

755 Кўз қири билан элигга қараб кўрди,
(Элиг) қош-қовоғини солган, юзини буриштирган (эди).

756 Кумуш курси қўйиб устида ўлтирарди,
Бу курсининг оёғи уч айрилик эди.

757 Қўлида улкан бир пичоқ тутган,
Сўл томонида — уроғун (бир хил дори), ўнгида эса шакар (шарбат).

758 Уни кўргач Ойтўлди чиндан (ҳам)
Ўзидан қаттиқ қўрқди, чуқур нафас олди.

759 Бир оз тургач элиг бошини кўтарди,
Ойтўлдига айтди: Тилингни тебрат.

760 Нэлуг сөзләмәс-сэн ағын-тэг болуб
Мэни мунда йалңуз бу йаңлығ булуб

761 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Мэниң сөзләгүкә өзум йоқ шаты

762 Адынсығ көрур-мэн бу күн қылқ этиг

Аңар ийманүр-мэн э билгә тэтиг

763 Қарақа билиг бэрди билги ачуқ
Бушар өдтә бэгләркә барма йағуқ

764 Тақы йақшы аймыш билиглиг бөгү
Бушар өдтә бэгләр болур от ағу

765 Қалы болса бэгләр бушуб өвкәлиг
Йақын турма анда э қылқы силиг

766 Бушар болса бэгләр кэлиб өвкәси
Йырақ турғыл анда тэгүргәй йасы

767 Мунар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Көңүлкә алынғыл көдәзгил кәд өз

768 Бушар өдтә бэгләркә барма йағуқ
Қалы бардың эрсә ужузлуқ ануқ

769 Күр арсланқа охшар бу бэгләр өзи
Бушурса кэсәр баш э билги йаруқ

770 Элиг айды кэлдур мэңә ай сөзүң
Нэкүни таңырқады эмди өзүң

771 Бу Айтолды айды таңым бу мэниң
Күмүш күрси уруң[17] на-ул бу сэниң

772 Ну олдурғ нэ күрси йэри-ул сэңә
Ну маъны уқайын айу бэр мэңә

773 Экинчи элигдә нэ-ул бу бичәк
Муны ма өзум йэтрү билгү кэрәк

34б 774 Үчүнчи оңундын нэку-ул шакар
Солундын урағун нэ-ул бу сэңәр

760 Лолга ўхшаб нима учун сўзламайсан,
Мени бу ерда бу янглиғ ёлғиз кўриб.

761 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Сўзлаш учун менда журъат йўқ.

762 Бугун сенинг хулқинг ва хатти-ҳаракатларинг бошқача кўринаётир,
Шунинг учун ийманиб-тортиниб турибман, эй доно.

763 Билими равшан (киши) омийга (шундай) таълим берди:
Дарғазаб бўлганда бегларга яқин борма.

764 Билимли доно (бу ҳақда) янада яхшироқ айтибди:
Дарғазаб бўлган пайтида беглар олов (ва) оғу бўлади.

765 Агар беглар дарғазаб бўлиб қаҳрга кирса,
Унга яқин турма, эй хулқи хуш (киши).

766 Беглар қаҳрга келиб дарғазаб бўладиган бўлса,
У(лар)дан йироқ тургин, бўлмаса зиён етказадилар.

767 Мана бу сўз энди бунга ўхшатиш учун мос келди,
Уни дилингга жойлаб ол ва ўзингни сақлагин:

768 Даргазаб бўлган пайтларида бегларга яқин борма,
Агар боргудек бўлсанг, қадрсизлик (насибанг бўлиши) турган гап.

769 Беглар — бу юракли арслонга ўхшайди,
Уларни ғазабга келтирсанг, бош кесади, эй равшан фикрли.

770 Элиг айтди: Қани, менга ўз сўзларингни айт,
Нима учун сен ажабланиб тонг қолдинг?

771 Ойтўлди айтди: Менинг ажабланишим шуки,
Сенинг кумуш курси қўйишингнинг сабаби нима.

772 Бу қандай ўтириш, бу қандай курси, сен учун ўтириш жойи бўлди?
Бунинг маъниси нима? Айтиб бер, мен уқайин!

773 Иккинчидан, қўлингдаги бу пичоқ нима учун?
Буни ҳам мен тугал тушунишим керак.

774 Учинчидан, ўнг томонингдаги бу шакар (шарбат) нима учун?
Сўл томонингдаги уроғун (бир хил дори) нима учун?

775 Бақа көрдум эрсә өзум[18] өвкәлиг
Муны көрдум эрсә йитурдим билиг

776 Бу йаңлығ көруб бу өзум иймәниб
Өтук өтнумәс-мән тилимни йазыб

Баб. Кунтуғды элиг Айтолдықа ъадл сифаты нэ-тэг эрдукин ай

777 Элиг айды уқтум сөзуң бэлгуләб
Ачайын сөзумни сэңә улгуләб

778 Сэни мән оқыдым эң ашнуқы кун
Ағырлық билә бэрдим ул кун орун

779 Бу таң таңсуқ ишләр мэңә көргутуб
Бушурдуң мэни сэн ишиң бэркутуб

780 Көруб буштум эрсә иләнди өзуң
Сэрилдим сэңә мән букулди сөзуң

781 Сэн айдың мэңә қут-мә билгил мэни
Сэңә уқтур[19] қылдым уққыл муны

782 Нэку қылмышыңни сэн адра сэчә
Йөрә бэрдиң уқтум қамуғны ача

783 Кэчурдум мән анда сэниң ъузруңы
Ағырладым өтру ул эрдәм тэңи

784 Бу кун ма мэниң бу өзум қылқларын
Сэңә көргитур барча эрдәмләрин

785 Муну мән ма көргил көнилиг төру
Турықлықлары бу бақа тур көру

786 Бу курси узәлә өз олдурдуқы
Адақы уч-ул көр э көңлум тоқы

35*а* 787 Қамуғ уч адақлығ эмитмәс болур
Үчәгу турур туз қамытмас болур

788 Қалы уч адақта эмитсә бири
Экиси қамытар учар ул ары

775 Боқиб қарасам ўзинг дарғазабсан,
Бу ҳолатни кўргач, ақлимни йўқотдим.

776 Сени бу янглиғ кўргач, ўзим қўрқиб, андиша қилиб,
Тил очиб сенга арз қила олмай қолдим.

Боб. Кунтуғди элиг Ойтўлдига адл сифати қандай эканини айтади

777 Элиг айтди: Сўзларингни аниқлаб, тушуниб олдим,
(Энди мен сенга) ўз сўзларимни бир-бир баён қилайин.

778 Сени мен дастлабки кун чақирганимда,
Эҳтиром билан сенга ўрин бердим.

779 Сен тонг қоларли ажойиб ишларни менга кўз-кўз қилиб,
(Асл) ишларингни мендан яшириб, мени дарғазаб қилдинг.

780 Буни кўриб мен дарғазаб бўлгач, ўзинг қўрқиб титрадинг,
Мен сенга қаҳр қилдим, (сенинг) сўзинг узилди.

781 Сен менга айтдинг: Мен қутман, мени билиб ол,
Сенга тушунтирдим, буларни уқиб ол.

782 Нимаики қилган бўлсанг сен шарҳлаб, изоҳлаб,
Йўриқ бердинг, мен барчасини очиқ уқиб олдим.

783 Ўшанда мен сенинг узрингни қабул этиб кечирдим,
Сўнг ўша фазилатларинг баробарида қадрладим.

784 Энди мен ҳам ўзимнинг қилиқларимни,
Барча санъат-ҳунарларимни сенга намойиш қилаётирман.

785 Мана, менга қарагин, мен ҳам одил сиёсатнинг
Макони (турар жойи) ман, кўриб, қараб тур.

786 Мен устига ўлтирган бу курсининг
Оёғи учтадир, кўргин, эй кўнгил тўқим.

787 Барча уч оёқли нарса силжимас бўлади,
Ҳар учаласи (поялари) баробар, қимирламайдиган бўлади.

788 Агар учала поядан бирортаси оғса, силжиса,
Қолган иккаласи ҳам силжийди, у курси йиқилади.

789 Қамуғ үч адақлығ көни түз турур
Қалы болса төрт көр бир эгри болур

790 Қайу нәң түз эрсә қамуғы уз-ул
Қамуғ уз көрү барса қылқы түз-ул

791 Қайу нәң эмитсә көр эгри болур
Қамуғ эгриләр эсиз урғы болур

792 Қайу түз эмитсә турумас түшәр
Қайу түз көни болса түшмәс сэрәр

793 Мэниң қылқым ул көр эмитмәс көни
Көни эгри болсә көнилик күни

794 Көнилик үзәлә кэсәр-мэн ишиг
Адырмас-мә бэгсиг йа қулсығ кишиг

795 Бу бәгдә бичәк ким әлигда тутар
Бычығлы кэсигли турур эй үнәр

796 Бичәк-тэг кэсәр-мэн бычар-мэн ишиг
Узатмас-мә даъва қылығлы кишиг

797 Шакар ул киши йэр аңа күч тэгиб
Төрү булса мэндин қапуғқа кэлиб

798 Шакар-тэг сүчинү барыр ул киши
Сэвинчлиг болур анда йазлур қашы

799 Урағун йэмә ул кишиләр ичәр
Өзи күчкәй эрсә көнидин қачар

800 Мәңә кэлсә тутшу төрү бэрсә-мэн
Урағун ичәр-тэг ачыр көрсә-мэн

801 Бу қашым түгүги бу көрксүзлүкүм
Күчәмчи кэлиркә бу йүзсүзлүкүм

35б 802 Кәрәк оғлум эрсә йырақ йа йағуқ
Кәрәк барқын эрсә кэчигли қонуқ

803 Төрүдә экигү мәңә бир саны
Кәсәрдә адын булмағай ул мэни

789 Барча уч пояли (оёқли) нарса тўғри ва рост туради,
Агар тўрт (пояли) бўлса, кўргин, бири эгри бўлади.

790 Қайсики нарса тўғри бўлса, унинг бутун борлиги фузун бўлади,
Агар кўра билсанг, барча фузун (нарса)нинг қилмишлари рост бўлади.

791 Қайсики нарса оғадиган бўлса, у эгри бўлади, кўргин,
Барча эгриларнинг эса ёмон уруғи бўлади.

792 Қайси бир тўғри (нарса) оғса, у яшамайди, йиқилади,
Қайси бир тўғри (нарса) рост бўлса, йиқилмайди, барқарор туради.

793 Менинг қилиқларимни кўргин, у оғмас, тўғридир,
Хоҳ тўғри, хоҳ эгри бўлсин, ҳукм чиқариш пайтида.

794 Ишни адолат юзасидан ҳал қиламан,
Бег (сифат) ёки қул (сифат) кишиларни ажратиб, фарқлаб ўтирмайман.

795 Мен қўлимда тутиб турган ханжар (сифат) пичоқ эса
Қирқувчи ва кесувчи бир нарсадир, эй униб-ўсувчи.

796 Пичоқдек кесаман, ишларни бичиб ташлайман,
Даъво-туҳмат қилувчи кишининг (ишини) узатиб, чўзиб ўтирмайман.

797 Шакарни шу киши ейдики, унга мабодо зўрлик-зулм ўтган бўлса,
Ва даргоҳимга келиб мендан ҳақ-адолат топса.

798 У киши шакардек чучук бўлиб [яъни шод бўлиб] кетади,
Севинчга тўлади ва хурсанд бўлади.

799 Уроғун (бир хил дори)ни шундай киши(лар) ичадики,
Унинг ўзи зўравон-золим ва тўғриликдан қочадиган бўлса.

800 Жанжаллашиб менга келса, мен ҳукм қилсам,
Менинг назаримга тушса, уроғун ичгандек ачийди [яъни азият чекади].

801 Бу қовоғимнинг солиқлиги, бу кўрксизлигим,
Зўравонлик қилувчиларга менинг юз хотир қилмаслигимнинг рамзидир.

802 Хоҳ ўғлим бўлсин, хоҳ йироқ, хоҳ яқин кишим бўлсин,
Хоҳ чақмоқ каби ўткинчи меҳмон бўлсин.

803 Адолат борасида ҳар иккаласи мен учун бирдек,
Ҳукм буюришда улар мени ўзгача кўрмайди.

804 Бу бэглик улы көр көнилик турур
Көни болса бэглэр тиригликбулур

805 Муңар мэңзэтү сөзлэр өглүг киши
Қим өглүг сөзи тутса этлүр иши

806 Көнилик узэ болды бэглик улы
Бу бэглик көки-ул көнилик йолы

807 Төру қылса элкэ көни болса бэг
Тилэк арзу булғай бу қулса қалы

808 Йана айды Айтолды элиг қуты
Нэкү болды Күн туғды элиг аты

809 Элиг айды билгэ мэнин қылқымы
Көрүб мэңзэтү урды бу атымы

810 Күнүг көр эрилмэс толу-оқ турур
Йаруқлуқы бир-тэг талу-оқ турур

811 Мэнин ма қылынчым аңар охшады
Көнилик билэ толды эксүмэди

812 Экинчи туғар күн йарур бу ажун
Түзү халққа тэгрүр йоқалмас өзүн

813 Мэниң ма төрүм бу йоқалмас өзүм
Қамуғ халққа бир-тэг нэ қылқым сөзүм

814 Үчүнчи бу күн туғса йэркэ исиг
Чэчэк йазлур анда түмэн мың түсиг

815 Қайу элкэ тэгсэ мэниң бу төрүм
Ул эл барча этлүр таш эрсэ қурум

816 Туғар күн арығ йа арығсыз тэмэс
Қамуғқа йаруқлуқ бэрүр эксүмэс

36а 817 Мэниң ма қылынчым бу-ул бэлгүлүг
Түзүкэ тэгир барча мэндин үлүг

818 Йана ма бу күн буржы сабыт турур
Бу сабыт тэдүкүм түби бэрк болур

804 Бегликнинг пойдевори, кўргин, тўғриликдир,
Беглар тўғри бўлса, яшаб-яшнайди.

805 Оқил киши бунга ўхшатиб сўзлайди,
Кимда-ким оқил сўзини тутса, унинг ишлари юришади:

806 Бегликнинг пойдевори, мояси тўғриликка асосланди,
Бегликнинг томири (асоси) тўғрилик йўлидир.

807 Элга адолатли сиёсат юритса, бег тўғри бўлса,
У истаган барча тилак-орзуларини топади.

808 Ойтўлди яна айтди: (Эй) бахтиёр элиг,
Нима сабабдан элигнинг оти Кунтуғди бўлди?

809 Элиг айтди: Доно менинг қилиқларимни
Кўриб, мажозий қилиб, менга ушбу отни қўйди.

810 Кунга боққин, ҳеч камаймайди, фақат тўлин бўлиб туради,
Ёруғлиги бирдек, етук ва сарадир.

811 Менинг қилиқларим ҳам унга (кунга) ўхшади,
Тўғрилик билан етилди, тўлди, камаймади.

812 Иккинчидан, кун туғади, олам ёруғ бўлади,
У ёруғлигини барча (халқ)га етказади, ўз-ўзи билан бўлиб йўқолмайди.

813 Менинг ҳам низом-қоидам (одатим) шундай, ўзим йўқолмайман,
Феълим ва муомалам барча халқ учун бирдекдир.

814 Учинчидан, агар кун чиқса ерга иссиқлик беради,
Ундан туман минг турли гул очилади.

815 Менинг адолатим қайси бир элга етса,
У эл барчаси яшнайди, гарчи тош, қоя бўлса ҳам.

816 Туққан кун (чиққан кун) яхши ёки ёмон демайди,
Барчага бирдек нур сочади, ўзи камаймайди.

817 Менинг ҳам қилиқларим аниқ шундайдир,
Мендан барчага баравар баҳра етади.

818 Яна шу борки, Кун буржи собитдир (барқарор, турғундир),
Собит деганимнинг маъниси шуки, унинг асоси маҳкамдир [яъни Кун буржи ўзгармасдир].

819 Бу күн буржы Арслан бу бурж тэбрэмэс
Эви тэбрэмэсэ үчүн артамас

820 Мэниң қылқыми көр йэмэ бир йаңын
Өзүм тэкшүрүлмэс йаруқта өңин

Айтолды савалы элигкэ

821 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Ашасу ажун эл йадылсу аты

822 Мэниң ма өзүм бу узун йол йурыб
Сэңэ кэлди эмгэб ҳам артуқ арыб

823 Бу қылқың бу эрдэмлэриң бар үчүн
Көсэб кэлдим эмди тапуғқа күчүн

824 Айу бэр мэңэ сэн нэ-тэг тапнайын
Сэвинчиң қайу-ул аны тутнайын

825 Тапуғ бэг тапысы үзэ болмаса
Йарамас бу тапғы нэчэ эмгэсэ

826 Нэкү тэр эшитгил Ыла атлығы
Тапуғун бэдүмиш киши қутлуғы

827 Тапунса тапуғчы бэгингэ қалы
Қатығ тутғу бэглэр сэвинчи йолы

828 Бу бэглэр тапысы үзэ қыл тапуғ
Бэги тапласа тапғы ачты қапуғ

829 Тапуғчы тапуғ билсэ төркэ тэгир
Тапуғ билмэсэ төрдин илкэ кэлир

36б 830 Бэгин кэд сэвүндүрсэ тапнур қулы
Ачылды бу қулқа ағырлық йолы

Элиг жавабы Айтолдықа

831 Элиг айды уқтум мэн эмди сөзүң
Сэвинчим тилэ кэд көдэзгил өзүң

819 Кун буржи Арслондир, бу бурж тебранмайди,
Уйи (буржи) тебранмайди, (шу) сабабдан ўзи бузилиб камаймайди.

820 Менинг қилиқларимни кўр, сифатим бир, ўзгармасдир,
Ерўғликдан бошқа жиҳатим йўқ, ўзим ўзгармайман.

Ойтўлдининг элигга саволи

821 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Жаҳон ва элларга молик бўл, номинг шуҳрат топсин.

822 Менинг ўзим ҳам бунчалик узун йўл юриб,
Кўп машаққатлар чекиб, ортиқ ҳориб-чарчаб сенинг даргоҳингга келдим.

823 Бу сифат қилиқларинг, фазилатларинг мавжуд бўлгани учун,
Сени орзу қилиб, қўмсаб бор кучимни сарфлаб хизматингга келдим.

824 Айтиб бер сен менга, мен қандай қилиб хизмат этайин,
Сен нима билан севинасан, мен ўшани қилайин.

825 Хизмат бегни рози қиларли даражада бўлмаса,
(Кишининг) хизмати, у қанчалик машаққат чекмасин, мақбул бўлмайди.

826 Или донгдор (кишиси)и нима дейди, эшитгин,
Хизмат туфайли мартабаси ошган кишилар қутлуғи:

827 Агар хизматкор бегларга хизмат қилса,
Бегларни севинтириш йўлини қаттиқ тутиши керак.

828 Бегларнинг розилигига қараб манзур бўларли хизмат қил,
(Чунки) беги манзур кўрсагина, унинг хизмати эшик очади.

829 Хизматкор хизмат қилишни билса, тўрга чиқади,
Хизмат қилишни билмаса, тўрдан пойгага тушади.

830 Хизмат қилувчи қули бегини жуда хурсанд қилса,
Бу қул учун ҳурмат ва қадр-қиммат йўли очилади.

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

831 Элиг айтди: Энди мен сўзларингни тушундим,
Сен менинг севинчимни тила, ўзингни эҳтиёт қил.

832 Сэңә ма айайын йарағсызларығ
Йарағсызқа йақма йурығыл фариғ

833 Өзүм тапламас нәң бири йалған-ул
Мунуңдын басасы бу күч қылған-ул

834 Суқ эрсә қылынчы бэк эрсә өзи
Эвәк эрсә қылқы овутсуз көзи

835 Бушы эрсә иштә йэмә өвкәлиг
Йава эрсә борчы йа қыйған элиг

836 Бу йаңлығ кишиләр йарамас мэңә
Айу бэрдим эмди ачуқлуғ сэңә

837 Йарайын тэсә сэн мэңә бэлгүлүг
Бу қач нәң өзүңдин йырат эй күлүг

838 Йақын болға-сә күндә өтру мэңә
Ағырлық ачығ артға мэндин сэңә

Айтолды савалы элигкә

839 Бу Айтолды айды эшиттим муны
Тақы бир сөзүм бар айу бэр аны

840 Бу эдгү қайу-ул нэ-тэг-ул өзи
Нэкү-тэг болур эдгү қылқы түзи

Элиг жавабы Айтолдыка

841 Элиг айды эдгү бу қылқы йаңы

Тосулур болур халққа асғы өңи

842 Түзү халққа барча қылар эдгүлук
Йана миннат урмас кишикә күлук

843 Өз асғын тиләмәс кишикә асығ
Бэрүр ул асығдын бу қулмас йанығ

Айтолды савалы элигкә

844 Йана айды Айтолды уқтум бу сөз
Тақы бир тиләкимни айтур бу өз

832 Мен сенга яроқсиз нарсалар ҳақида сўзлайин,
Яроқсиз нарсаларга яқинлашма, фориғ юргин.

833 Ўзим ёқтирмайдиган ишлардан бири ёлғон(чилик)дир,
Бундан бошқа бири зўр(авон)лик қилишдир.

834 Ишлари суқ(лик) бўлса, ўзи қаттиқ, қурумсоқ бўлса,
Қилиғи шошқалоқлик бўлса, кўзи (боқиши) уят-андишасиз бўлса.

835 Иш (бажаришда) ғазабли ва қаҳрли бўлса,
Нафи йўқ, ичувчи, эгри қўл бўлса.

836 Бу янглиғ кишилар менга ярамайди,
Буни сенга очиқ айтиб бердим.

837 Сен менга айни муносиб бўлайин десанг,
Бу бир қанча нарсаларни ўзингдан йират, эй шуҳратли.

838 Кундан-кун (ўтиб) менга яқинроқ бўласан,
Менинг сенга иззат-икромим ва илтифотим ортади.

Ойтўлдининг элигга саволи

839 Ойтўлди айтди: Буларни эшитдим,
Яна бир сўзим бор, уни ҳам айтиб бер.

840 Эзгу (киши) ким, унинг ўзи қандай бўлади?
Эзгу кишининг гўзал қилиқлари қандай бўлади?

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

841 Элиг айтди: Эзгу шундай кишики, унинг қилиш-қилмишлари, рафтори,
Халққа нафи баробарида фойда берадиган бўлади.

842 Барча халққа фақат яхшилик қилади,
Унинг эвазига яна кишилардан мукофот кутмайди.

843 Ўз фойдасини кўзламайди, кишиларга фойда келтиради,
Бу фойдасидан ўзи учун эваз миннат қилмайди.

Ойтўлдининг элигга саволи

844 Ойтўлди яна айтди: Бу сўзларни тушундим,
Яна бир тилагимни сендан сўрайман.

845 Мэңэ ай көнилик қайу-ул көни
Аның бирлэ йалңуқ йарутса күни

846 Қайуны айурлар көнилик йолы
Нэкү-тэг болур бу көнилик улы

Элиг жавабы Айтолдықа

847 Элиг айды көргил көнилэр өзи
Тили көңли бирлэ бирикэр сэзи

848 Ташы-ул ичи-ул ичи-тэг ташы
Бу йаңлығ болур-ул көни чын киши

849 Көңүлни чықарса айада уруб
Йурыса уйадмаса йалңуқ көрүб

37б 850 Көнилик кэрэк эркэ қопсун қутун
Көнилик аты-ул кишилик бүтүн

851 Қыз эрмэс бу йалңуқ кишилик қыз-ул
Аз эрмэс бу йалңуқ көнилик аз-ул

852 Муңар мэңзэтү айды шаъир бу сөз
Сэңэр сөзлэди эмди көргил бу сөз

853 Йурығлы бу йалңуқ эди-өк өкүш
Көни чын бүтүн эр мэңэ кэз көшүш

854 Қыз эрмэс киши көр кишилик қыз-ул
Көни чын кишилэрни өгди уқуш

Айтолды савалы элигкэ

855 Йана айды Айтолды элиг қуты
Мэңэ ачсу эмди бу сөзнүң қаты

856 Бу эдгү кишилэр болур-мэ эсиз
Эсиз ма урур-му көр эдгүкэ из

Элиг жавабы Айтолдықа

857 Элиг айды эдгү эки түрлүг-ул
Мунунда бири чын тутар эдгү йол

845 Менга тўғрилик ҳақида сўзла, тўғрилик қандай бўлади?
Токи инсон у туфайли рўшноликка чиқса.

846 Тўғрилик йўли деб қандай (йўлни) айтадилар,
Тўғриликнинг пояси (асоси) қанақа бўлади?

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

847 Элиг айтди: Кўргин, тўғриларнинг
Тили, дили билан сўзи бир бўлади.

848 Ичи сиртидек, сирти эса ичидек,
Тўғри, рост киши мана шу янглиғ бўлади.

849 Дилини кафтига олиб сиртга чиқарса,
Юрса, токи одамларни кўрганда уятли бўлмаса.

850 Тўғрилик киши учун жуда лозим, у бахт билан улғайсин,
Тўғрилик — бу айнан инсонлик демакдир.

851 Одам қимматли эмас, одамгарчилик қимматли,
Одам оз (ноёб) эмас, тўғрилик оз (ноёб)

852 Бунга қиёс қилиб шоир ушбу сўзни айтибди,
Мен бу сўзни энди сенга сўзладим, кўргин:

853 Юрувчи инсон жуда-жуда кўпдир,
Тўғри, чин, етук киши мен учун жуда азиз.

854 Киши қиммат эмас, кўргин, кишилик қиммат,
Уқув-идрок тўғри, чин кишиларни мадҳ этди.

Ойтўлдининг элигга саволи

855 Ойтўлди яна айтди: Бахтиёр элиг
Мен учун бу сўз(лар)нинг тахини очсин.

856 Бу (янглиғ) эзгу кишилар ёмон бўлиши ҳам мумкинми?
Ёмон (кишилар) ҳам (ўз навбатида) яхшиларга эргашиши мумкинми?

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

857 Элиг айтди: Эзгу (кишилар) икки турлидир,
Булардан бири чин ва яхши йўл тутувчилардир.

858 Бир эдгү болур кәр анадын туғуб
Йурыр ул көни чын көр эдгү болуб

859 Тақы бири эдгү көр өткүнч болур
Эсизкә қатылса ул эсиз қылур

860 Эки түрлүг-ул көр бу эсиз йэмә
Экигүни бир тэб эсизкә сама

38*а* 861 Туға эсиз-ул көр мунуңда бири
Бу эр өлмәгинчә арымас кири

862 Тақы бири өткүнч болур бу эсиз
Эши эдгү болса түзәр бу ма из

863 Туға эдгүдин тутчы эдгү кэлир
Ажун будны андын асығлар алыр

864 Туға эсиз эрсә аңар йоқ оты
Ажунқа бала-ул будунқа йуты

865 Муңар мэңзәтү айды түркчә масал
Эшитгил муны сэн уқыб өзкә ал

866 Өрүң сүт билә кирсә эдгү қылық
Өлүм тутмағынча эвүрмәс йорық

867 Таду бирлә қатлыб төрүмиш қылынч
Өлүм бузмағынча бузылмас эринч

868 Қарында төрүмиш қылынч өгрәтиг
Йағыз йэр қатында кэтәр эй тэтиг

869 Қалы эдгүкә болса эсиз эши
Эсиз болды қылқы ул эсиз түши

870 Эсизкә қатылса көр эдгү билә
Қамуғ эдгүлүгкә бу болды йол-а

871 Тақы бир сабаб көр бу эдгү эсиз
Йақынлық йолындын түзәр түзсә из

872 Бэги эдгү болса будун барча түз
Болур қылқы эдгү йорықлары уз

858 Яна бир хил яхши бўладики, онадан туғилиб,
Тўғри ва рост (йўлда) юради, доим яхши бўлади.

859 Яхшиларнинг яна бири, кўргин, ўткинчи бўлади,
Ёмонга аралашса, у ҳам ёмон (ишлар) қилади.

860 Ёмон (кишилар) ҳам икки турли бўлади, кўргин,
Иккаласини бир ҳисоблаб ёмонга санама.

861 Булардан бири туға ёмондир, кўргин,
Бундай киши ўлмагунча унинг кири (нуқсони) аримайди.

862 Яна бир ёмон — бу ўткинчидир,
Унинг жўралари соз бўлса, у ҳам тўғри йўлга киради.

863 Туға яхши кишидан пайваста яхшилик келади,
Жаҳон халқи ундан манфаат топади.

864 Туға ёмон бўлса унга даво йўқ,
У жаҳонга бир бало ва халқ учун бир офат.

865 Бунга ўхшатиб туркча масал айтилган,
Сен буни эшитгин, уқиб уни ўзингга олгин:

866 Яхши қилиқ оқ сут билан кирса,
Ўлим келиб тутмагунча ўз тарзини ўзгартирмайди.

867 Мизожга аралашиб яратилган қилиқ,
Ўлим бузмагунча асло бузилмайди.

868 Қоринда вужуд бўлган қилиқ, одат,
Қора ер қатида кетади, эй тетик.

869 Агар яхшининг ёмондан жўраси бўлса,
Яхшининг қилиқлари ҳам ёмон жўра тенгида ёмон бўлади.

870 Яхши била туриб ёмон билан қўшилса,
Тамоми яхшиликлар учун бу бир йўл бўлади.

871 Яна бир сабаб шуки, кўргин, яхши билан ёмон
Яқинлик туфайлидан изини (йўлини) тўғрилайди.

872 Агар беги яхши бўлса, барча халқи соз бўлади,
Унинг қилиқлари яхши, феълу рафтори гўзал бўлади.

873 Йақын тутса бэглəр көр эдгү кишиг
Эсиз барча эдгү қылур-ул ишиг

874 Эсизлəр йақын болса бэглəр тапа
Узады эсиз элги элкə түпə

875 Эсиз баш көтүрсə көр эдгү йитəр
Бу эдгү элиг булса эсиз кэтəр

38б 876 Қалы эдгү болса бу бэглəр қутун
Қамуғ эдгү болды қарасы бүтүн

877 Бу бэглəр эсиз болмағынча эсиз
Ул элдə сэвүнчүн қызартмас мэңиз

878 Нэ эдгү төрү урды бэглəр бэги
Эсизкə бу қын бэркə зиндан бэки

879 Қалы эдгү болса будун башчысы
Қамуғ эдгү болды аның ишчиси

880 Апаң эдгү болса бу бэглəр өзүн
Байур будны барча көр этлүр ажун

Айтолды савалы элигкə

881 Йана айды Айтолды уқтум муны
Элиг йарлықады бу сөзлəр көни

882 Бу эдгүг билир-ул киши эдгү тэб
Асығлығ эрүрин муны қылғу тэб

883 Тавар барча йалңуқ тилəр арзулар
Аны қулдачылар нэлүг булдылар

884 Элиг айды эдгү талу нəң турур
Талу нəңни тутши талулар қулур

885 Қайу нəң талу болса өдрүм болур
Аның қылмақы барча əзкə болур

886 Эсизлик ужуз-ул аны қылдачы
Йавуз иш ужуз-ул эсиз болдачы

873 Кўргин, беглар эзгу кишиларни ўзига яқин тутса,
Барча ёмонлар ҳам ишни яхши қилади.

874 Бегларга ёмонлар яқин бўлса,
Ёмонларнинг қўли эл устидан баланд бўлади.

875 Агар ёмон(лар) бош кўтарса, кўргин, яхшилар маҳв бўлади,
Агар яхшиларнинг қўли баланд бўлса, ёмон(лар) кетади.

876 Агар бахтиёр беглар яхши бўлсалар,
Уларнинг барча табааси ҳам тугал яхши бўлади.

877 Токи бегларнинг ўзлари ёмон бўлмагунча, ёмонлар
Бу бегларнинг элида севинч билан чеҳраси очилмайди.

878 Қанчалик тўғри сиёсат юритди беглар беги,
Ёмон(лар) учун қийноқ, калтак ва зиндон хифзини қўллаб.

879 Агар халқнинг бошчиси яхши бўлса,
Унинг хизматчилари барчаси яхши бўлади.

880 Агар беглар ўзлари яхши бўлсалар,
Барча халқи бойийди, олам гулистон бўлади.

Ойтўлдининг элигга саволи

881 Ойтўлди яна айтди: Буларни тушундим,
Элиг айтган бу сўзлар жуда тўғри.

882 Яхши(лик)ни биладиган киши яхши, деб,
Фойдали бўладиганини, бу ишни қилиш керак, деб (тўғри айтдинг).

883 Мол-дунёни барча халқ истайди, орзу қилади,
Уни истовчилар қандай қилиб (етишадилар) топадилар?

884 Элиг айтди: Яхши(лик) бу асл нарсадир,
Бу асл нарсани ҳамма вақт асл кишилар истайдилар.

885 Қайси нарса асл бўлса, ўша (нарса) сара бўлади,
Уни қилиш барча кишига ярашади.

886 Ёмонликчи, уни қилувчи киши тубандир,
Ярамас иш ёмонликка олиб келадиган тубан нарсадир.

887 Қайу нәң ужуз болса йэрдә йатур
Ағы жуз ағыр болды төрдә йатур

888 Бу эд̇гү ағыш-тэг ағыр ағқуқа
Йав̇уз нәң иниш-ул ужуз болғуқа

39*a* 889 Муңар мәңзәтү сөзләди көр уқуш
Уқушлуғ сөзи тутса асғы өкүш

890 Ағыш-тэг бу эд̇гү ағулмаз киши
Тэгиб тэкмә йаңлуқ қылумаз иши

891 Ағыр-тэг қамуғы ағыр қылгуқа

Қылумаз бу ишни билигсиз киши

892 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Бу өгди билә мунча эд̇гү аты

893 Муны бар-му йаңлуқ аны сөзләгү
Уқушлуғ уқар-му билир-му нэкү

Элиг жавабы Айтолдыққа

894 Элиг айды эд̇гү тучы өгдилүр
Муны бу эсизләр ара сав̇ланур

895 Йақынлық қылур эр кишикә түши
Йав̇уз болмаса қылмаз эд̇гү иши

896 Бу сатғағ басынчақ үчүн эд̇гүни
Эсизләр йурыб көр йарутмас күни

897 Ким эд̇гү қылур болса эд̇гү булур
Басынчақ йа сатғағқа бақмаз болур

898 Ким эрсә бу күнлүг тиләсә сэв̇инч
Эсизлық[20] қылур-ул йарын йэр сақынч

899 Бу эд̇гү тиләгли нэкү тэр эшит
Қамуғ эд̇гүлүк қыл өзүнгә иш эт

900 Ким эд̇гү бэрәр эрсә эсиз булур[21]
Тиләр-мэн эй эд̇гү сэни мэн қулуб

887 Қайси нарса беқадр бўлса, ерда ётади,
Ипак, шоҳи қимматли бўлганлиги учун тўрда ётади (қадрланади).

888 Яхши(лик) улуғлашиш учун юксалиш каби қимматлидир,
Ярамас иш беқадр бўлиш учун юз тубан кетишдир.

889 Заковат бунга мослаб сўзлади,
Заковатли киши сўзини тутилса, фойдаси кўпдир:

890 Яхши(лик) бу юксакликдир, лекин киши юксала олмайди,
Ҳар киши ҳам насиб бўлиб бу (иш)ни қила олавермайди.

891 Улуғлашиш учун (эзгунинг) борлиғи юқорига кўтарилиш кабидир.
Бу ишни эса билимсиз, нодон киши қила олмайди.

892 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Эзгу деган ном бунчалик мақтовлар билан экан.

893 Унинг инсон гапириши мумкин бўлган (ҳеч бир) нуқсони борми?
Уқув-идроклилар уни тушунадими, била оладими?

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

894 Элиг айтди: Эзгу доим мақталади,
Яхши хислатлари ёмонлар орасида ҳикоя қилинади.

895 Яқинлик қилувчи мард кишига дўстлик учун
Эзгу(лар) ишини қилмайдиган ёвузлар (зинҳор) ярамайди.

896 Жабру ситамдида (бўлганлиги) сабабли яхшилар
Рўшноликка чиқмай, ёмонлар роҳатда яшамоқдалар, кўргин.

897 Ким яхши(лик) қилса, яхши(лик) топади,
У жабру ситамдийдаликка қарамайди.

898 Кимда-ким бу кунлик (ҳозирги) севинчини (ҳузурини) тиласа,
У ёмонлик қилади, сўнг пушаймон ейди.

899 Яхшилик тиловчи (киши) нима дейди, эшит:
Фақат яхшилик қил, (яхшиликни) ўзингга касб қилиб ол.

900 Кимда-ким ёмонлик кўриб яхшилик қиладиган бўлса,
Эй эзгу, мен сени орзу қилиб тилайман.

901 Эй эдгү сэңәр ким тодар ай мэңә
Бару кэл ачайын сэнәр мэн үлүб

39б 902 Йас эрмәз бу эдгү бу күнлүг сэңә
Йарын болға асғың бу күн бүт муңа

903 Асығ көр йүз урса бу күнлүг сэңә
Йарын йас қылур анда бүтгил аңа

904 Бу эдгү оң-ул көр эсизлик сол-ул
Солундын таму орны уштмаҳ оң-ул

905 Нэчә ма эрәжлэнсә эсиз бу күн
Өкүнч бирлә эмгәр йарынқы күнүн

906 Нэчә сатғағ эрсә бу эдгү киши
Өкүнмәз йарын анда этлүр иши

907 Ҳақиқат муны бил эй Айтолды сэн
Өкүнчсүз ма эдгү атын өлсә сэн

908 Айа эдгү аймыш көни эр тили
Көни эр тили урды сөзкә улы

909 Ким эдгү қылур болса эсиз булуб
Тиләр-мэн эй эдгү аны мэн қулуб

910 Эй эдгү сэңәр ким тодар ай мэңә
Бару кэлгил эмди мэн ич[22]-мэн сэңә

911 Нэчә сатғағ эрсә бу эдгү киши
Тапы-мэн болайын бу эдгү эши

912 Эсизлик биләболса бэглик мэңә
Кэрәкмәс бу бэглик қодур-мэн сэңә

913 Киши қылқы эсиз көрүр-мэн көзүн
Эрижи аз-ул көр өкүнчи узун

914 Муңар мэңзәтү айды шаъир бу сөз
Уқыса ачылғай йэти қыл бу көз

901 Эй эзгу, сенга ким тўяди, менга айтиб бер,
Бери кел, мен сенга бирма-бир баён қилайин.

902 Эзгулик сенга бугунгилик (кунинг учун) зарар эмас,
У сенинг эрталик кунинг учун фойда бўлади, бугун менга ишонгин.

903 Сенга бугунлик [яъни ҳозирги-ҳузурги] манфаат насиб бўлса, кўргин,
Эрта бу манфаат сенга унда [яъни у дунёда] зиён қилади, унга иқрор бўлгин.

904 Эзгу(лик) ўнгдир, кўргин, ёмон(лик) эса сўлдир,
Сўлингда дўзах ўрни, жаннат ўнгингдадир.

905 Ёмон бу кунги ҳаётида қанчалик роҳатда бўлса,
Кейинги кунларида ўкинч билан машаққат чекади.

906 Эзгу киши қанчалик ситамдийда бўлса,
Кейин у ерда [яъни у дунёда] ўкинмайди, барча ишлари соз бўлади.

907 Эй Ойтўлди, сен ҳақиқат мояси деб шуни билгинки,
Сен ўкинчсиз ва яхши ном чиқариб ўлсанг.

908 Тўғри киши тили жуда яхши айтибди,
Тўғри киши тили эса сўзларга асос бўлади:

909 Кимда-ким ёмонлик кўриб яхшилик қилса,
Эй эзгу, мен уни орзу қилиб истайман.

910 Эй эзгу, сенга ким тўяди, айтиб бер менга,
Энди бери кел, мен сенга (жуда) очман!

911 Эзгу киши қанчалик ситамкаш бўлмасин,
Розиман, шу эзгу кишининг эши бўлайин.

912 Беглик менга ёмонлик билан бўладиган бўлса,
Бундай беглик менга керак эмас, уни сенга топширдим.

913 Кишиларнинг қилиғи ярамас, мен (буни) ўз кўзим билан кўриб турибман,
Уларнинг ҳаловати жуда оз, ўкинчи эса узундан-узоқ.

914 Бунга ўхшатиб шоир ушбу сўзларни айтди,
Уни уқсанг, маъниси очилади, кўзингни зийрак қил:

915 Қайу эдгү өкнүр көр эдгү үчүн
Атықмыш эсиз ахир өк(ү)нүр күчүн

916 Эсиз қылса эсиз йануты өкүнч
Оса эдгүлүк қыл эсизкә өчүн

40a 917 Нэкү-тэг өгэйин бу эсиз кишиг
Нэкү-тэг тилэйин бу эсиз эшиг

918 Отунлуқ бывалық йавалық қамуғ
Эсизләр қылынчы болур эй йулуғ

919 Бала мэҳнат эмгэк өкүнчүн сығыт
Эсизләр йануты болур эй йигит

920 Қалы сэвмэйин көр бу эдгү кишиг
Қалы өгмэйин мэн бу эдгү эшиг

921 Ақылық кишилик асығ эдгүлүг
Бу эдгү кишидин кэлүр бэлгүлүг

922 Бу эдгү киши барча эш эдгүси
Бу эдгү эш-ул барча эш эдгүси

923 Эшиң эдгү болса нэкү қулса қыл
Эш эдгү кэрәк-ул өзүң булса бул

924 Эрәж арзу нэъмат күвәнчин авынч
Бу эдгү йануты болур бу сэвинч

925 Элиг айды Айтолды уққыл бу сөз
Айытмыш сөзүңгә йанут қылды өз

926 Йэр өпти көр Айтолды турды өрү
Айур эй ыдуқ бэг эй эдгү төрү

927 Ажун эрки булдуң узун болсу йаш
Эрәж эдгү бирлә эсән болсу баш

928 Бузулмасу бэгләр бэдүглүк билә
Авынчын тириглик сэвинчин күлә

929 Улуғлуқ билә бул өкүш элкә эрк
Бу эрк бирлә бэглик улы болсу бэрк

915 (Қилган) эзгуликлари учун қайси эзгу ўкинади, кўр,
Ёмонлик билан ном чиқарган эса оқибат ноилож пушаймон қилади.

916 Ёмонлик қилинса, ёмонлик эвази — ўкинч,
Андишали бўл, атайлаб ёмонга яхшилик қил.

917 Қандай қилиб ёмон кишини мақтайин,
Қандай қилиб ёмон эшни истайин.

918 Тубанлик, пасткашлик, беҳудакорлик барчаси
Ёмонлар қилиғидир, эй фидойи.

919 Бало, меҳнат, машаққат, ўкинч билан йиғи,
Ёмонлар мукофоти бўлади, эй йигит.

920 Қандай қилиб севмайин бу эзгу кишини, кўр,
Қандай қилиб мақтамайин бундай эзгу эшни.

921 Саховат, одамгарчилик, наф ва эзгуликлар
Эзгу кишилардан келади, бу аниқ.

922 Эзгу киши барча эшлар эзгусидир,
Эзгу эш барча эшлар эзгусидир.

923 Эшинг эзгу бўлса, нима истаса қил,
Эзгу эш керакдир, ўзинг истасанг эзгу эш иста.

924 Ҳаловат, орзу, неъмат, қувонч ва овинч,
Севинч — булар эзгулар мукофоти бўлади.

925 Элиг айтди: Ойтўлди, бу сўзларни уққин,
Сўраган сўзларингга мен жавоб қилдим.

926 Ойтўлди ер ўпди, кўр, (ўрнидан) юқори турди,
Айтди: Эй табаррук бег, эй эзгу сиёсатли.

927 Жаҳонга ҳукмрон бўлдинг, ёшинг узун бўлсин,
Фароғат, эзгуликлар билан бошинг эсон бўлсин.

928 Беглар буюклигидан айрилмасин,
Севинч билан кулиб овунчда яшасин.

929 Улуғлик билан талай элларга эрк топ [яъни ҳукмрон бўл],
Бегликнинг пойдевори шу эрк билан мустаҳкамлансин.

930 Ақа кэлсү арзу қурымас болуб
Қапуғ тутсу давлат қарымас болуб

931 Сэвинч барча йумқы сэңә кэлсүни
Сақынч бирлә душман сызыб өлсүни

40б 932 Нэкү тэр эшитгил тапуғ қылмыш эр
Тапуғ бирлә арзу тилэк булмыш эр

933 Тапуғ қылма қылса сазақа тапын
Саза бэг билир-ул тапуғчы ҳақын

934 Тапунма тапунса ақы тапғы қыл
Ақы эви алтун күмүш қапғы бил

935 Саранқа тапунма э тапнур киши
Тириглик йава болға эсиз башы

936 Өзингә эсиргәр саран өз нәңин
Кишикә қачан бэргә айғыл нәңин

937 Сөзин кэсти Айтолды чықты туруб
Эвингә йүз урды сэвинчлиг болуб

938 Қыйықсыз тапуғ қылды анда нару
Түни йатты йатғақта күндүз өру

939 Ҳақиқат тапунды бағырсақлықын
Элиг тутты күндә өзингә йақын

940 Йэмә кэчти өдләр бир анча бу йаң
Бу Айтолды тапғун қызыл қылды әң

Баб. Сөзләмәк-му эдгүрәк азу йа шүк турмақ-му эдгүрәкини айтур

941 Элиг бир күн Айтолдыны үндәди
Орун бэрди олтур тэйү имләди

942 Бу Айтолды олтурды ақру силиг
Көзин йэркә тикти бэкүтти тилиг

943 Элиг айды Айтолды сөзлә сөзүң
Нэлүг шүк турур-сә на болды өзүң

930 Орзулар қуримас (сув) бўлиб оқиб келсин,
Қаримайдиган (безавол) бўлиб давлат эшик очсин.

931 Севинч барчаси йиғилиб сенга келсин,
Алам билан душман(ларинг) заифлашиб ўлсин.

932 Хизмат қилган киши нима дейди, эшитгин,
Хизмати туфайли орзу-тилакларига етган киши:

933 (Аввало) хизмат қилма, агар қилсанг, сазовор (киши)га қил,
Сазовор бег хизматчи ҳақини билади.

934 Аввало хизмат қилма, қилсанг саховатли (киши) хизматини қил,
Саховатли (киши)нинг уйи олтин ва кумуш кони, бил.

935 Эй хизмат қилувчи киши, хасисга хизмат қилма,
Тириклигинг беҳуда кетади, афсусга бош (сабаб) бўлади.

936 Хасис ўз нарсасини ўзидан ҳам аяйди,
Айтчи, у ўз нарсасини ўзгага қачон беради?

937 Ойтўлди сўзини тугатди, туриб (ташқари) чиқди,
Севинчли бўлиб, ўз уйига юз урди.

938 Шундан бошлаб оғишмай хизмат қилди,
Тунлари пойлоқчилик қилди, кундузлари хизматда юрди.

939 Ҳақиқатан садоқат билан хизмат қилди,
Кундан-кунга элиг уни ўзига яқинроқ тутди.

940 Шу тарзда яна бир қанча вақтлар ўтди,
Ойтўлди ўз хизмати билан юзини ёруғ қилди.

Боб. Сўзламоқ яхшироқми ёки сўзламай жим турмоқ (яхшироқми) эканлигини айтади

941 Элиг бир куни Ойтўлдини чақирди,
Жой кўрсатди, ўлтир, деб имлади.

942 Ойтўлди тавозе билан аста ўлтирди,
Кўзини ерга тикди, тилини беркитди [яъни тилига эҳтиёт бўлди].

943 Элиг айтди: Ойтўлди, сўзларингни сўзла,
Нима учун жим турибсан, сенга нима бўлди?

944 Бу Айтолды айды э бэглэр бэги
Қулы бэг йүзи көрсэ йитрүр өзи

41*a* 945 Элиг йарлықамас нэкү сөзлэйин
Айытмаста ашну нэкү өтнэйин

946 Билиглиг сөзи сэн эшит узнама
Айытмаста ашну сөзүң сөзлэмэ

947 Кишиг ким оқыса кэрэклэб тилэб
Ул-оқ сөзлэгү ашну сөзни улаб

948 Айытмаста ашну сөзүң сөзлэмэ[23]
Көни сөзлэди ким э йылқы тэсэ

949 Тақы тэлвэ мундуз киши бу билин
Айытмады бэглэркэ ачса тилин

950 Қызыл тил қылур қысға йашлығ сэни
Эсэнлик тилэсэ қатығ ба аны

951 Нэкү тэр эшитгил өзин қысған эр
Эсэн тирлүр инчин өзин басган эр

952 Қара баш йағысы қызыл тил турур
Нэчэ баш йэди бу тақы ма йэйүр

953 Башыңны тилэсэ тилиңни көдэз
Тилиң тэкмэ күндэ башыңны йэйүр

954 Элиг айды уқтум сөзүңни түгэл
Тириг сөзлэмэсэ эди-өк маҳал

955 Магар экки түрлүг киши-ул билин
Бириси билигсиз бириси ағын

956 Ағын кэндү бэрклиг тили сөзлэмэс
Билигсиз тили-ул сөзин кэзлэмэс

957 Билигсиз тили тутчы бэрклиг кэрэк
Билиглик киши тылқа[24] эрклиг кэрэк

958 Билиглиг сөзи йэркэ сув-тэг турур
Ақытса сувуғ йэрдэ нэъмат үнүр

944 Ойтўлди айтди: Эй беглар беги,
Қули бег юзини кўрса, ўзини йўқотади.

945 Элиг буюрмасдан қандай қилиб сўзлайин,
Сўрамасдан аввал қандай қилиб арз қилайин.

946 Сен билимли сўзини эшит, бўйин товлама,
Сўрамас(лари)дан олдин сўз(лар)ингни сўзлама.

947 Кимда-ким (бирор) кишини лозим топиб, истаб чақирса,
У (чақирган)гина сўзни улаб аввал гапириши керак.

948 Сўрамас(лари)дан олдин сўз(лар)ингни сўзлама,
(Агар сўзласанг) ким, эй йилқи, деса, у тўғри гапирган бўлади.

949 Яна телба, тентак киши шуки, билгин,
(Сўз) сўрамаган бегларга сўзга тил очса.

950 Қизил тил сени қисқа ёшлик қилади,
Эсон бўлайин десанг, сен уни қаттиқ боғла.

951 Ўзини тутган эр нима дейди, эшитгин,
Ўзини босган киши фароғатда эсон-омон яшайди:

952 Қора бошнинг ёви қизил тилдир,
У қанчадан-қанча бошларни еди, яна ҳам ейди.

953 Бошим омон бўлсин десанг, тилингни эҳтиёт қил,
Тилинг истаган бир кунда бошингни ейди.

954 Элиг айтди: Сўзларингни тугал тушундим,
Тирик (киши) сўзламаслиги ҳам жуда маҳол.

955 Ахир киши икки турли бўлади, билгин,
Бири — нодон, яна бири — лол.

956 Лолнинг тили ўзи табиатан берк, у сўзлай олмайди,
Нодоннинг тили эса сўзини яшира олмайди.

957 Нодоннинг тили доим берк бўлиши керак,
Билимлининг тили сўзга эркин бўлиши керак.

958 Билимлининг сўзлари ер учун сув кабидир,
Сувни оқизилса, ерда анвойи неъматлар унади.

959 Билиглиг кишиниң савы әксүмәс
Ақығлы сүзүг йул сувы әксүмәс

41б 960 Өйүг чим осуғлуғ болур билгәләр
Чықар сув қайуда адақ урсалар

961 Билигсиз киши көңли қум-тэг турур
Өкүз кирсә толмас ап от йэм үнүр

962 Йана айды Айтолды элиг уқар
Бу тил йасы тэгсә тириглиг түгәр

963 Тириг болсә йалңуқ қалы сөзләмәс
Кәрәклигни сөзләр киши кэзләмәс

964 Айытғу кэрәк сөз киши сөзләсә
Айытмаса сөзни қатығ кэзләсә

965 Айытмақлық эркәк турур эй элиг
Жавабы тиши-ул йэтүрсә билиг

966 Тишикә бир эркәк болур көр эри
Анындын туғар туғса экки уры

Элиг савалы Айтолдыка

967 Элиг айды уқтум сөзүң барча чын
Айытқу сөзүм бар тақы бир адын

968 Бу тил йасы айдың эшиттим аны
Аның асғы бар-му айу бэр көни

969 Бу тил йасынга қорқса эмди өзүң
Йиту қалға барча асығлығ сөзүң

Айтолды жавабы элигкә

970 Бу Айтолды айды сөз асғы тэлим
Қалы сөзләйү билсә ош бу тилим

42а 971 Йава сөз билигсиз тилиндин чықар
Билигсиз кишиг билгә йылқы атар

972 Қара қылқы тэнсиз йава сөзләгән
Йава сөз турур бу қара баш йэгән

959 Билимли кишининг овозаси камаймайди,
Оқувчи зилол булоқнинг суви камаймайди.

960 Донолар чим (кўк) ўсадиган сероб ер каби бўладилар,
Унинг қаерига оёқ урилса, сув чиқади.

961 Нодон киши кўнгли қум (чўл) каби бўлади,
Емиш, ўт ўсиши у ёқда турсин, унга дарё оқиб кирса ҳам тўлмайди.

962 Ойтўлди яна айтди: элиг (буни) яхши уқадики,
Агар тилнинг зиёни етса, тириклик тугайди.

963 Киши тирик экан, у қандай қилиб сўзламайди,
Киши кераклн сўзни сўзлайди, яширмайди.

964 Агар киши сўзлаши керак бўлса, аввал ундан сўз сўралган бўлиши керак,
Агар сўралмаса, у киши сўзни ниҳоятда сир тутиши яхши.

965 Сўрамоқлик — бу эркак (каби)дир, эй элиг,
Жавоби эса занфа (каби)дир, агар билим етказсанг [яъни ўйлаб кўрсанг].

966 Занфага бир эркак эр бўлади,
Тугса, ундан икки ўғил туғилади [яъни сўроқдан жавоб кўпроқ].

Элигнинг Ойтўлдига саволи

967 Элиг айтди: Тушундим, барча сўзларинг чин,
Яна бир сўрайдиган сўзим бор.

968 Тилнинг зарарларини гапирдинг, улар ҳақида эшитдим,
Унинг нафлари ҳам борми? (Буларни) ҳам тўғри айтиб бер.

969 Агар энди ўзинг тилнинг зарарларидан қўрқадиган бўлсанг,
Барча фойдали сўзларинг ҳам йўққа чиқади.

Ойтўлдининг элигга жавоби

970 Ойтўлди айтди: Сўзнинг фойдаси (жуда) кўп,
Агар бу тилим уни таърифлаб бера олса.

971 Беҳуда сўз билимсиз тилидан чиқади,
Билимсиз кишини доно йилқи атайди.

972 Жоҳил одати тенги йўқ беҳуда сўзлашдан иборат,
Қора бошни еган нарса беҳуда сўздир.

973 Йава сөзләсә сөз нэчә йас қылур
Агар сөзләйү билсә асғы болур

974 Қара қарны тодса көр уд-тэг йатур
Йава сөзкә авнур өзин сэмритүр

975 Йэсә тодса йатса бу йылқы турур
Бу йылқы тэдүкүм бу қылқы турур

976 Билиглиг кишиләр этөз йаврытур
Билиг бирлә авнур жанын сэмритүр

977 Этөз үлги барча боғуздын кирүр
Бу жан үлги чын сөз қулақдин кирүр

978 Билиг бэлгүси көр эки нәң турур
Бу экки билә эр қызыл эң урур

979 Бири тил турур көр бириси боғуз
Бу экки баса тутса асғы өкүз

980 Билиглиг боғуз тылқа эрклиг кэрәк
Боғуз тил көдәзгән билиглиг кэрәк

Элиғ савалы Айтолдықа

981 Элиг айды уқтум бу сөз бэлгүлүг
Сөз аслы нэчә-ул нэкү-ул үлүг

982 Қайудын чықар сөз қайуқа барыр
Муны ма айу бэр мэңә эй билир

983 Нэчә сөзләмәгү нэчә сөзләгү
Нэкү тэр уқушлуғ билиглиг нэкү

42б

Айтолды жавабы элигкә

984 Бу Айтолды айды сөз орны сыр-ул
Сөз үлги он-ул сөзләгүси бир-ул

985 Бири сөзләгү-ул тоқузы тыдығ
Тыдығ сөз түби аслы барча йыдығ

973 Сўзни беҳуда сўзласанг, қанчадан-қанча зиён келтиради,
Агар сўзлай билсанг, унинг фойдаси бўлади.

974 Жоҳил қорни тўйса, ҳўкиздек ётади, кўр,
Беҳуда сўзга ғарқ бўлиб ўзини семиртиради.

975 Еса, тўйса ва ётса — бу демак йилқидир,
Бу йилқи деганим унинг қилиқлари (учун)дир.

976 Донишманд кишилар ўз жисмларини койитадилар,
Билим билан овуниб ўз жонларига ором берадилар.

977 Жисм (тана)нинг ҳиссаси бўғиздан киради,
Жон (руҳ)нинг ҳиссаси эса чин сўз бўлиб, у қулоқдан киради.

978 Билимнинг белгиси икки нарсадир, кўр,
Бу икки (нарса) билан кишининг юзи ёруғ бўлади:

979 Бири — тил, бири эса бўғиздир (нафсдир),
Шу иккаласини тия билсанг, фойдаси дарё кабидир.

980 Билимли, нафс (ва) тилга иродали бўлиши керак,
Нафс (ва) тилни тиядиган киши билимли бўлиши керак.

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

981 Элиг айтди: Бу сўзларни айнан тушундим,
Сўзнинг асли қанақа (ва) ундан бўладиган баҳра қандайлигини (уқдим).

982 Сўз қаердан чиқади ва қаерга боради?
Менга шуларни ҳам айтиб бер, эй билағон.

983 Қанча сўзламаслик, қанча сўзлашлик керак (андазаси қанақа)?
Уқув-идрокли (ва) доно бу ҳақда нима дейди?

Ойтўлдининг элигга жавоби

984 Ойтўлди айтди: Сўзнинг ўрни сир [яъни киши учун номаълум]дир,
Сўз ўн ҳисса, сўзланадигани эса бир (ҳисса)дир.

985 Бири — сўзланадиган, тўққизи эса — тийиладиган,
Тийилган сўзнинг негизи, асли бутунлай саранжомликдир.

Элиг савалы Айтолдыҡа

986 Йана айды Айтолды сөз асғы нэчэ
Йасы ма нэчэ-ул мэңэ ай ача

Айтолды жавабы элигкэ

987 Бу Айтолды айды сөз асғы улуғ
Йэринчэ түшүрсэ бэдүтүр ҡулуғ

988 Сөз асғы билэ көр йағыз йэрдэки
Йашыл көккэ йуҡлар болур төрдэки

989 Ҡалы сөзлэйү билмэсэ тил сөзүг
Йашыл көкдэ эрсэ көр индүр[25] өзүг

Элиг савалы Айтолдыҡа

990 Йана айды сөзнүң өкүши нэчэ
Азы ма нэчэ-ул мэнэ ай ача

43*а*

Айтолды жавабы элигкэ

991 Бу Айтолды айды өкүш сөз ул-ул
Айытмады сөзлэб ириксэ көңүл

992 Бу аз сөз ул-ул ким айытмышҡа өз
Жаваб бэрсэ сөзкэ йанут ҡылса сөз

993 Муңар мэңзэтү айды шаъир сөзи
Тили сөз билэ түзди ачты йүзи

994 Сөзүг йаҡшы сөзлэ эди саҡну өз
Айытуҡта сөзлэ йана тэркин уз

995 Өкүш сөз эшитгил тэлим сөзлэмэ
Уҡуш бирлэ сөзлэ билиг бирлэ түз

Элиг савалы Айтолдыҡа

996 Элиг айды уҡтум бу сөзни йэмэ
Таҡы бир сөзүм бар сэн ай кэзлэмэ

997 Киминдин эшитгү кэрэк сөз чыны
Сөзүг кимкэ айғу мэңэ ай көни

Элигнинг Ойтўлдига саволи

986 Ойтўлди яна айтди: Сўзнинг фойдаси қай даражада,
Зарари қай даражада? Шуларни менга очиқ айт!

Ойтўлдининг элигга жавоби

987 Ойтўлди айтди: Сўзнинг фойдаси (жуда) улуғ,
Агар уни жойига қўйса, қулини улуғлайди.

988 Сўз фойдаси туфайли, кўргин, қора ердаги
Яшил кўкка юксалади, тўрга чиқади.

989 Агар тил сўзни уддалаб сўзлай олмаса,
Яшил кўкда бўлса ҳам, у кишини пастга туширади, кўр.

Элигнинг Ойтўлдига саволи

990 Яна айтди: Сўзнинг кўпи қанча,
Ва ози қанча? Менга очиқ айт!

Ойтўлдининг элигга жавоби

991 Ойтўлди айтди: Сўзнинг кўпи шулдирки,
Сўрамаган (сўз)ни сўзлаб кўнгилга тегса.

992 Сўзнинг ози шулдирки, сўраганга киши
Жавоб берса, сўзга (тенг) сўз билан жавоб қилса.

993 Шоир сўзини бунга ўхшатиб айтди,
(У) тилини сўз билан безади, юзини очди [яъни хушрўй бўлди]:

994 Ўзинг жуда ўйлаб сўзни яхши сўзла,
Сўраганда сўзла, яна тезликда тамом қил.

995 Сўзни кўп эшитгин, лекин ортиқ сўзлама,
Идрок билан сўзла, билим билан андазала.

Элигнинг Ойтўлдига саволи

996 Элиг айтди: Бу сўзларни ҳам тушундим,
Яна бир сўзим бор, айтиб бер, яширма:

997 Сўзнинг чинини кимдан эшитиш керак?
Сўзни кимга айтиш керак, менга тўғрисини айт!

Айтолды жавабы элигкә

998 Бу Айтолды айды сөзүг билгәдин
Эшитгу билигсизкә айса кәдин

999 Улуғдын эшитгү кәрәклиг сөзүг
Қичигкә айу бәргү тутса өзүг

43 б 1000 Өкүш тыңлағу сөз бирәр сөзләгү
Мәңә мундағ айды билиглиг бөгү

1001 Өкүш сөзләйү билгә болмас киши
Өкүш эштү билгә болур түз башы

1002 Ағын болса йалнуқ билир ҳам билиг
Йаңу болса тәгмәс билигкә әлиг

Элиг савалы Айтолдықа

1003 Йана айды элиг уқулды бу сөз
Тақы бир сөзүм бар аны айсун өз

1004 Тылығ шүк-му тутғу азу сөзләсә
Сөзүг ачса-му йәг азу кәзләсә

Айтолды жавабы элигкә

1005 Бу Айтолды айды эшитгил элиг
Тилин сөзләмәсә қалыр бу билиг

1006 Тылығ сөксә болмас тәлим өггүси
Сөзүг өггүси бар йәмә сөкгүси

1007 Қамуғ тәбрәнигли бу сансыз қалын
Тануқлуқ бәрүр бир байатығ тилин

1008 Төрүтти түмән миң халайиқларығ
Тили бирлә таңрығ[26] өгәрләр арығ

1009 Этөзлүг кишикә кәрәки бу-ул
Бириси тилин сөз бириси көңүл

1010 Көңүл тил төрүтти көңүл сөз үчүн
Сөзи эгри болса күйәр ул күчүн

Ойтўлдининг элигга жавоби

998 Ойтўлди айтди: Сўзни донодан
Эшитиш керак, сўнг нодонга айтса бўлади.

999 Лозим сўзни улуғ(лар)дан эшитиш керак,
Агар ўзини тута билса, сўнг кичикка айтиб бериш керак.

1000 Сўзни кўп тинглаш, бирин-бирин (оз-оз) сўзлаш керак,
Билимли доно менга шундай деган.

1001 Кўп сўзлаб киши доно бўлмайди,
Кўп эшитиб доно барчага бош бўлади.

1002 Инсон лол [яъни камгап] бўлса, билимли бўлади,
Эзма бўлса, билимга қўли тегмайди.

Элигнинг Ойтўлдига саволи

1003 Элиг яна айтди: Бу сўзларни тушунилди,
Яна бир сўзим бор, уни ўзинг айтиб бер:

1004 Тилни тек тутиш керакми ёки сўзлаш?
Сўзни очиш яхшими ёки яшириш?

Ойтўлдининг элигга жавоби

1005 Ойтўлди айтди: элиг, эшитгин,
Тилда сўзлаб баён қилмаса, билим (яширин) қолади.

1006 Тилни сўкса ярамайди, унинг мадҳи жуда кўп,
Сўзнинг мақтовлиси бор (ва) яна сўкишлиги ҳам.

1007 Тамоми тебранувчи, бу сон-саноқсиз зич (одамлар),
Яккаю ягона худонинг мавжудлигидан тили билан шаҳодат береди.

1008 У туман минг халойиқни яратгандир,
(Улар эса) тангрини тилларида холис мадҳ қиладилар.

1009 Танасида жони бор киши учун кераги ушбудир,
Бири тил (ва) сўз, бири эса кўнгил (дил)дир.

1010 Дил (ва) тилни яратди, дил (эса) сўз учундир,
Сўзи эгри бўлса, у киши ночор куяди.

44a 1011 Қөни сөзләсә сөз көр асғы өкүш
Қалы сөзләсә эгри барча сөкүш

1012 Көни сөзләр эрсә тилиң тэбрәсү
Сөзүң эгри эрсә өзүң кэзләсү

1013 Тилин сөзләмәсә ағын тэр киши
Өкүш сөзләсә аты йаңшақ башы

1014 Кишида йавузы киши йаңшақы
Кишида ағыры киши-ул ақы

1015 Бу сөзләр эшитти сэвинди элиг
Көзин көккә тикти көтүрди әлиг

1016 Байатқа шукр қылды өгди өкүш
Айур эй идим-сә бағырсақ көшүш

1017 Қамуғ эдгүлүк тэгди сэндин мэңә
Тапуғсуз қулуң-мә йазуқлуғ сэңә

1018 Тиләкимни бэрдиң қамуғ арзулар
Эрәж дунйа давлат өкүш эдгүләр

1019 Бу шукруғ нэкү-тэг өтәй өз өзүн

Мунуң шукры сэн қыл сэңә эй түзүн

1020 Сөзин кэсти ачты ағы қазнақы
Үләди өкүш нэң чығайлар ҳақы

1021 Ағырлади элиг бу Айтолдыны
Ачығ бэрди әлгин тилин өгдини

1022 Вазирлығ аңар бэрди тамға айағ
Туғы күврүги бирлә бэрди қыйағ[27]

1023 Қамуғ элкә қылды көр әлги узун
Бойун эгди душман кэтәрди өзүн

1024 Бу Айтолды сүрди қамуғ иш күдүг
Күвәнч қылды өзкә бу булмыш өдүг

1025 Байуды будун ҳам этилди эли
Элигкә дуъа қылды будны тили

1011 Сўзни тўғри сўзласа, кўр, фойдаси кўп,
Агар эгри сўзласачи, барчаси — сўкиш.

1012 Агар тўғри сўзласанг, тилинг тебрасин (гапиргин),
Сўзинг эгри бўлса, сен уни яширгин.

1013 Тилинг билан сўзламасанг, кишилар лол дейдилар,
Кўп сўзласа, унинг оти эзмалар бошидир.

1014 Кишиларнинг ёвузи — бу эзма кишидир,
Кишиларнинг қадрлиси — бу саховатли кишидир.

1015 Бу сўзларни эшитиб элиг севинди,
Кўзини кўкка тикди, (дуога) қўл кўтарди.

1016 Худога шукр қилди, беҳисоб ҳамд қилди,
Деди: Эй эгам, сен ўзинг меҳрибон ва азизсан.

1017 Менга барча эзгуликлар сендан етди,
Мен сенинг тоат-ибодатсиз гуноҳкор қулингман.

1018 Барча тилак-орзуларимни бердинг,
Роҳат, дунё, давлат (ва) талай эзгуликлар (ато қилдинг).

1019 Менинг ўзлик ўзим сенинг бу шукроналарингни қандай қилиб адо этай?!
Бунинг шукрини мен учун ўзинг қил, эй яхши.

1020 Сўзини тугатди, қимматбаҳо моллар хазинасини очди,
Муҳтожлар ҳақи учун талай нарсаларни улашиб берди.

1021 Элиг Ойтўлдини жуда қадрлади,
Қўли билан инъомлар, тили билан мадҳлар қилди.

1022 Унга вазирликни (ва унинг белгиси) тамға, идиш берди,
Туғи, ноғораси билан жиғасини берди.

1023 Барча элга унинг қўлини узун қилди, кўр,
Душман бўйин эгди, ўзини четга тортди.

1024 Ойтўлди барча юмуш ва ишларга бош бўлди,
Бу келган даврни ўзига қувонч деб билди.

1025 Халқ бойиди, эли яшнади,
Халқ тили элигни дуо қилди.

44б 1026 Қутулды будун кэтти эмгэклэри
Қозы бирлэ қатлыб йурыды бөри

1027 Этилди эли ҳам түзүлди төрү
Элиг давлаты болды күндэ өрү

1028 Йурыды бир анча бу йаңлығ қутун
Түзүлди эли будны барча бүтүн

1029 Тэлим артты элдэ йаңы кэнд улуш
Элиг қазнақы толды алтун күмүш

1030 Сэвинди элиг инчкэ тэгди өзи
Ажунда йадылды кү аты сөзи

Баб. Қут қывылықын давлат ирсэлликин байан қылур

1031 Түгэл булды Айтолды арзу тилэк
Қывы қут қарыб йықты арқа йөлэк

1032 Йэмэ йақшы аймыш билиглиг бөгү
Түгэл болса нэъмат булунмас йэгү

1033 Тақы мунда йэгрэк билиг сөзлэмиш
Түгэл болса нэъмат түгэр йаш тэмиш

1034 Эди йақшы аймыш билиглиг сөзи
Бу билгэ сөзи-ул билигсиз көзи

1035 Инигли ағар-ул ағығлы инэр
Йаруғлы түнэр-ул йурығлы тынар

1036 Нэ ким ишлэр эрсэ түгэли көдэр
Түгэгли түгэсэ инишдэ инэр

1037 Бу Айтолды булды тилэкин түгэл
Түгэтти тириглик туру қалды мал

1038 Йана эрлү кирди бу толмыш айы
Қадыр қышқа йанды йарумыш йайы

45а 1039 Йарашук тадулар қарышты ичин
Күчэнди бири тутты басты үчин

1026 Халқ бахтиёр бўлди, мушкул-машаққатлари кетди,
Кўзи билан бўри аралашиб юрди.

1027 Эли яшнади, адолатли сиёсат тузилди,
Элигининг давлати кундан-кунга зиёда бўлди.

1028 Бу сифат бахт билан бир қанча муддат юрди,
Эли, халқи барчаси тугал яшнади.

1029 Элда янги-янги вилоят ва қишлоқлар жуда кўпайди,
Элиг хазинаси олтин-кумушлар билан тўлди.

1030 Элиг севинди, ўзи ҳаловат топди,
Жаҳонга овозаси, номи, таърифи ёйилди.

Боб. Бахтнинг бебақолиги ва давлатнинг бевафолигини баён қилади

1031 Ойтўлди орзу-тилакларини тугал топди,
Бебақо қут қаригач, орқа таянчни йиқитди.

1032 Бу ҳақда билимли доно янада яхши айтибди:
Неъмат тугал бўлса-да, ундан баҳрамандлик насиб бўлмайди.

1033 Заковат бундан ҳам яхшироқ таъриф берибди:
Неъмат тугал бўлгач, ёш тугайди, дебди.

1034 Билимли сўзи бу ҳақда жуда яхши айтилибди,
Бу билимли сўзи билимсиз учун кўздир:

1035 Йиқилган кўтарилади, кўтарилган йиқилади,
Ёришган қоронғулашади, юрган тинади.

1036 Нимаики иш қилинса, барчасини эҳтиёт қил,
Тугайдиган (нарса) тугаса, инқирозга юз ургач, йўқ бўлади
[яъни йўқ бўладиган нарса юз тубан кетади].

1037 Ойтўлди барча тилакларини тугал топди,
(Лекин) тириклигини тугатди, мол-дунё қолиб кетди.

1038 Тўлган ойи яна (қайта) емирилиб сўнди,
Ёриган ёзи яна қодир қишга эваз бўлди.

1039 Мос мизожлар ўзаро аралашиб кетди,
Бири кучайди, ғолиб келди, учтасини босди.

1040 Таду тэкшүрүлди ашы болды йиг
Ағыр болды көңли қатығ тутты иг

1041 Таду артады көр күчи эксүди
Қағыл-тэг көни бод эгилди қуды

1042 Тутуб чалды йэркә ағыр иг кэлиб
Төшәккә кириб йатты муңлуғ улыб

1043 Отачы тэрилди тамур көрдиләр
Ул иг ким нэ эрмиш айу бэрдиләр

1044 Қайу айды қан тутмыш эмди муны
Ача бэргү экчәк ақытғу қаны

1045 Қайу айды өтрүм ичиргү кэрәк
Өзи қатмыш эмди бошутғу кэрәк

1046 Қайусы соғық этти қатты жулаб
Қайу қылды бэрди кэрәклиг шараб

1047 От эм қалмады көр нэчә қылдылар

Йарашық нэ эрсә аны бэрдиләр

1048 Асығ қылмады күндә артты иги
Қурады күчи күндә йитти өги

1049 Нэку тэр эшитгил сақынуқ киши
Сақынуқ киши-ул кишиләр баны

1050 Кэрәк қат шалиса кэрәк тарйақ эт
Кэрәк Митридус қат йа чурны өгит

1051 Кэрәк тут отачы кэрәк эрсә қам
Өлүгликә харгэз асығ қылмас эм

1052 Осал болмағыл эй тириг болдачы
Тириг болдуң эрсә өзүң өлдәчи

1053 Бу Айтолды халын эшитти элиг
Өлүм тутғақы иг тэгүрмиш элиг

45б 1054 Элиг айту кэлди бу Айтолдыны
Кэлиб көрди элиг йатур халыны

1040 Мизож айниди, овқати (бир) бало бўлди,
Кўнгли (руҳи) оғирлашди, хасталик унга қаттиқ ёпишди.

1041 Мизожи бузилди, кўр, кучи камайди,
Ниҳолдек тўғри бўй қуйи эгилди.

1042 Оғир касаллик келиб тутди, ерга чалиб (йиқитди),
Мунг билан йиғлаб тўшакка кириб ётди.

1043 Табиблар йиғилишди, томир кўрдилар,
У касаллик нима эканлигини (ўзларича) айта бердилар.

1044 Баъзилари айтдилар: Уни қон тутибди [яъни босими ошибди],
Томирини очиб қртиқ қўйиш, қонини оқизиш [яъни олиш] керак

1045 Баъзилари айтдилар: Сурги ичириш лозим,
Ичи қотибди, энди ични юмшатиш керак.

1046 Баъзилари совуқликка солдилар, гулоб тайёрлаб бердилар,
Баъзилари керакли ширалар тайёрлаб бердилар.

1047 (Ҳеч) дори-дармон қолмади, назар сол, барчасини қилиб кўрдилар,
Нимаики лозим бўлса, ўшани бердилар.

1048 Бирортаси ҳам фойда бермади, касали кундан-кунга орта борди,
Кундан-кунга мадори қуриди, эси-ҳуши йўқола борди.

1049 Тадбирли киши нима дейди, эшитгин,
Тадбирли киши — барча кишиларнинг боши.

1050 Иста шалисо[27] ишлат, иста тарёқ[28] истеъмол қил,
Иста Митридус[29] ишлат ёки чурни[30], ўгит[31] истеъмол қил.

1051 Иста табиб сақла, иста дуохон коҳин сақла,
Бари бир ўладиган (жон)га даво ҳаргиз наф қилмайди.

1052 Эй тирик юрувчи, ғофил бўлмагин,
Тирик экансан бари бир (бир куни) ўзинг ўласан.

1053 Элиг Ойтўлдининг ҳолини эшитди,
Ўлим хабарчиси касаллик унга чангал урибди.

1054 Элиг Ойтўлдининг ҳолини сўраб келди,
Унинг қай ҳолда ётганини элиг келиб кўрди.

1055 Айытты элиг эмди көңлүн нэ-тэг
Нэкү-ул игиң эмди уйқуң нэ-тэг

1056 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Мэни тутты ул иг анар йоқ оты

1057 Толу эрди ишим изилди толу
Талу эрди қылқым барыр йоқалу

1058 Сэвинчин туғар эрди туғмыш күнүм
Күнүм батғалыр-тэг йарумас түнүм

1059 Кувәнчлик тириглик көтүрди өзин
Йайығ дунйа мэндин эврди йүзин

1060 Сэвинч арзу нэъмат туру қалғалыр
Сақынч қадғу мэҳнат мэңә кэлгәлир

1061 Муну адрылур-мэн сэниңдин бу күн
Өлийү барыр-мэн өкүнчүн муңун

1062 Нэку тэр эшитгил бөгу эл бэги
Будун башлағучы кишидә йэги

1963 Нэ эдгү нэң эрди бу давлат кэлиб
Йана бармас эрсә тиләкчә йэлиб

1064 Нэ йақшы нэң эрди бу бэглик иши
Өлүм тутмас эрсә турыса киши

1065 Нэ көрклүг күн эрди йигитлик күни
Қарылық йоқ эрсә йурыса көни

Элиг жавабы Айтолдыќа

1066 Элиг айды Айтолды қодғыл бу сөз
Бу сөз сөзләмәгил айа көңли түз

46*а* 1067 Киши барча игләр көр эдгү болур
Сэнә йалңуз эрмәс бу иг эй үнүр

1068 Нэлүг тилда көрксүз йурыр бу сөзүң
Нэлүг көңли[28] артатур-сэн өзүң

1055 Элиг ундан сўради: Энди кўнглинг нечук,
Дардинг қандай, уйқуларинг қалай?

1056 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг!
Мени шундай дард тутганки, унинг давоси йўқ.

1057 Ишларим тўла (тугал, етук) эди, бу тўлалик емирилди,
Қилиқларим тугал эди, энди у йўқолиб бораётир.

1058 Чиқадиган куним (отадиган тонгим) шодлик билан чиқар эди,
(Эндиликда) куним ботаётгандек зулмат туним ёримайди.

1059 Қувончли тириклик мендан ўзини олиб қочди,
Бевафо дунё мендан юзини ўгирди.

1060 Севинч, орзу, неъмат, қолиб бораётир,
Алам, қайғу, меҳнат менга юз уриб келаётир.

1061 Мана, бу кун мен сендан жудо бўлаётирман,
Ўкинч (ва) мунг билан ўлиб кетаётирман.

1062 Доно эл беги нима дейди, эшитгин,
Халқни бошловчи кишиларнинг энг яхшиси:

1063 Қандай яхши нарса бўлар эди, агар давлат келиб,
Яна қайтиб кетмаса, истаганингча юрса!

1064 Беглик иши қандай яхши нарса бўлар эди,
Агар ўлим келиб тутмаса, киши (доим саломат) юрса!

1065 Йигитлик даври қандай ажойиб давр бўлган бўлар эди,
Агар қарилик бўлмаса, киши доим (қаддини рост тутиб) юрса!

Элигнинг Ойтўлдига жавоби

1066 Элиг айтди: Ойтўлди, бундай сўзларни қўйгин,
Бундай сўзларни сўзлама, эй кўнгли тўғри.

1067 Барча киши ҳам касалланади, кўр, яна яхши бўлиб кетади,
Бу касаллик ёлғиз сенгагина келган эмас, эй униб-ўсгур.

1068 Нега тилингда бунчалик хунук сўзлар юритасан,
Нега сен ўз кўнглингни (бўлмағур фикрлар билан) бузасан.

1069 Сэңә эмди авныб йурыр эрди өз
Мэңә йэнтгү-тэғ-сэн адын болды сөз

1070 Байат эдгү қылға бу сөз сөзләмә
Бу күн урма отун мэниң көңлүмә

Айтолды жавабы элигкә

1071 Бу Айтолды айды эй элиг қуты
Бу игкә эми йоқ тиләмә оты

1072 Қайу ким туғар эрсә өлгү кэрәк
Қайу нәң ағар эрсә илгү кэрәк

1073 Ағышқа иниш-ул эдизкә батығ
Сэвинчкә сақынч-ул ачығқа ытығ[29]

1074 Йана ма сэнә айдым ошбу сөзүм
Қылынчым йайығ тэб нэ ирсәл сөзүм

1075 Мэнин қылқымы айдым эрди сэңә
Көңүл бамағу эрдиң эмди мэңә

1076 Барыр-мэн муңар сэн сэзиг тутмағыл
Туғуғлы ким өлмәс тэсә бүтмәгил

1077 Ынанчсыз тэмә эмди сөкмә мәни
Ынанч қылмаға дунйа қодға сэни

1078 Жафа қылды тэб сэн иләнмә мэңә
Мениңдә жафачы бу дунйа сэнә

1079 Осанма өлүр-сэн мэниңдә баса
Ынанма бу дунйакә бүтмә оса

46б 1080 Ағырладың эрди тапуғсуз мэни
Тапуғ йэтрүмәдим эй элиг қаны

1081 Тиләк арзун эрмәс мэниң өлмәким
Бу күн булмыш эрмәс кэлиб бармақим

1082 Үзәлү өлүр-мэн өз эрксиз болуб
Қутулғу йэрим йоқ тириглик булуб

1069 Мен сен билан овуниб роҳатланиб юрардим,
Менингча сен тузалиб кетасан, лекин сўзларинг бошқача бўлди.

1070 Худо шифо беради, бундай сўзларни сўзлама,
Менинг бағримга ўт билан урма (бағримни ёқма).

Ойтўлдининг элигга жавоби

1071 Ойтўлди айтди: Эй бахтиёр элиг,
Бу дарднинг давоси йўқ, унга чора излама.

1072 Кимки туғилса, у, албатта, ўлиши керак,
Қайси бир нарса кўтарилса, у, албатта, пасайиши керак.

1073 Юксалишнинг пасайиши, баландликнинг пастлиги,
Севинчнинг алами, чучукликнинг аччиғи бўлади.

1074 Яна мен сенга ушбу сўзларимни айтган эдим:
Қилиқларим бевафо, сўзларим, бебақо, деб.

1075 Мен қилиқларимни сенга айтган эдим,
Сен менга кўнгил қўймаслигинг керак эди.

1076 Мен (албатта) ўламан, сен бунга ҳеч шубҳа қилмагин,
Ким туғилган ўлмайди, деса ишонмагин.

1077 Ишончсиз деб энди сен мени қоймагин,
Дунё ишончли бўлмайди, у сендан (албатта) кетади.

1078 Жафо қилди деб сен мени айблама,
Бу дунё сен учун мендан ҳам жафокорроқдир.

1079 Ғофил бўлма, сен ҳам мендан сўнг ўласан,
Бу дунёга инонма, ғафлатга қолиб ишонма.

1080 Хизматсиз мени қадрлаган эдинг,
Қани, (мен қаноатланарли) хизмат қила олмадим, эй элиг.

1081 Менинг ўлишим тилак-орзудан эмас,
Менинг келиб-кетишимни бундан буён топиб бўлмайди.

1082 Мен эрксиз бўлиб қийналиб ўлаётирман,
Тириклик топиб, қочиб қутуладиган жойим йўқ.

1083 Йоқ эрдим төрүтти игидти мэни
Кичиг оғлан эрдим бэдүтти мэни

1084 Йалың йүзлүг эрдим бүтүрди сақал
Қара қузғун эрдим қуғу қылды чал

1085 Бодум эрди оқ-тэг эгилди бодум
Тириглик түгэди йэтилди өдүм

1086 Йэмэ йақшы аймыш бөгү билги кэң
Эшитгил муны сэн айа қызғу эң

1087 Қайу башқа кирсэ қуғу қыртыши
Қуғу-тэг өрүң қылғу көңлин киши

1088 Кимиң эгри болса көни-тэг боды
Қуғу қылғу көңлин йэтилди өди

1089 Өрүң болды эрсэ қара сач сақал
Анунғу пусуғчы өлүмкэ түгэл

1090 Мунар мэнзэтү айды шаъир бу сөз
Эшитгил муны сэн айа эдгү өз

1091 Қара сач өрүңи өлүмдин йумуш
Қылур ул тиригкэ тириглик көшүш

1092 Бу нэъмат йэдүкүң тириглик йэдиң

Өлүм йэр сэни сэн осанма өкүш

1093 Элиг айды Айтолды эвмэ сэрин
Иг ул бу йазуқларқа йулғы йарын

1094 Өлүр эрди эрсэ қамуғ игләгэн
Киши қалмағай эрди рози йэгэн

47*а* 1095 Байат эдгү қылғай бу игдин сэни
Көңүлүң чөкүрмэ сэн инч йат көни

1096 Дуъа қылды элиг көр ачты тилиг
Шифа қулды раббдын көтүрди элиг

1097 Туруб чықты андын сақынчын түгүг
Кэлиб қаршықа кирди көңли түшүг

1083 Мен йўқ эдим, мени яратди, парвариш қилди,
Кичкина бола эдим, мени улғайтирди.

1084 Яланғоч юзли эдим, соқол (битирди) пайдо қилди,
Қора қузғун эдим, оққуш [яъни чол] қилди.

1085 Бўйим (қоматим) ўқ каби эди, қоматим эгилди,
Тириклиг(им) тугади, менинг (ўлим) фурсатим етди.

1086 Билими кенг, доно жуда яхши айтибди,
Эй ёруғ юз (киши), сен буни эшитгин:

1087 Қайси бир бошга оққуш туси кирса (ўрнаса),
Киши кўнглини оққуш каби оқ тутиши керак.

1088 Кимнинг (ўқ каби) тўғри бўйи (қомати) эгри бўлса (эгилса),
Кўнглини оқ қилиши керак, (чунки) ўлим фурсати етилди.

1089 Қора соч, соқол оқаргудек бўлса,
Ногаҳоний ўлимга тугал тайёр бўлиш керак.

1090 Бунга ўхшатиб шоир ушбу сўзни айтибди,
Эй эзгу киши, сен буни эшитгин:

1091 Қора сочнинг оқариши ўлимдан даракдир,
У тириклар учун тирикликни арзанда (ширин) қилиб қўяди.

1092 (Насибанг бўлмиш) неъматларни ейишинг — бу тирикликни еганингдир,
Ўлим ҳам сени ейди, сен кўп ғофил бўлма.

1093 Элиг айтди: Ойтўлди, шошма, сабр қил,
Касаллик эртага гуноҳлар учун гаровдир.

1094 Барча касалланган ўлиб кетаверса эди,
Ризқи рўз ейдиган киши қолмаган бўлар эди.

1095 Бу дардингга худо шифо беради,
Кўнглингни чўктирмасдан сен тинч, тўғри (андишалар билан) ёт.

1096 Элиг дуо қилди, кўр, тил очди,
Раббдан шифо тилаб, фотиҳага қўл кўтарди.

1097 Хафачилик ва алам билан у ердан туриб чиқди,
Кўнгли маъюс бўлиб саройга келиб кирди.

1098 Чығайқа үләди өкүш нәң тавар
Асығ қылға-му тэб сақынды анар

1099 Асығ қылды эрсә өлүмкә күмүш
Күмүш қылғай эрди эр өзкә йулуш

1100 Өлүмкә йулуш қылды эрсә киши

Йулуб өлмәгәй эрди элчи башы

1101 Бу Айтолдының көр иги ағруды
Умунчсуз болуб жандын әлгин йуды

1102 Өкүнди айур эй тириглик эсиз
Йавалыққа ыдтым эсиз көрк бәдиз

1103 Тириглик кэчүрдүм осаллық билә
Йигитликни ыдтым йавалық билә

1104 Көрәмиш көрәк эрди ошбу өзүм
Ажал тутты элтүр нэ асғы сөзүм

1105 Ажүн малы тэрди өзүм сукълукун
Қалыр нәң барыр-мә өзүм йоқлуқун

1106 Әлиг тил узун қылдым эрди өкүш
Өлүм кэлди тутты тыным қысты ош

1107 Бу йанлығ өкүнди өкүш йығлады
Өкүнчи өлүмкә асығ қылмады

1108 Нэ мунлуг турур бу апа оғланы
Тиләк-тэг булумас тириглик күни

1109 Тиләк булса болмас тириглик тэгү
Тириг болса булмас тиләк эй бөгү

47б 1110 Аз эдгүкә тэгсә үнитүр өзин
Йашыл көктә үстүн йурытур сөзин

1111 Ағырлыққа тэгсә күвәз күр болур
Өлүм тутсә удлур өкүнчүн өлүр

1112 Йэсә тодса қылқы болур боғрағу
Қалы қарны ачса билиб йэр ағу

1098 Қамбағалларга кўп мол-товар улашди,
Шояд унга наф [қилгаймикан], деб умид қилди.

1099 Ўлимни даф қилишга кумуш яраганда эди,
Киши ўз жони учун кумуш фидо қилар эди.

1100 Агар киши ўлимга (бирор нарса) фидо қилиб ундан қутуладиган бўлганда,
Эл бошилар (бирор нарса) фидо қилиб ўзлари ўлмаган бўлар эдилар.

1101 Ойтўлдинининг дарди оғирлашди, кўр,
Умидсиз бўлиб, жонидан қўлни ювиб қўлтиққа урди.

1102 Афсус қилди, айтди: Эй эсиз тириклик,
Уни беҳудага ўтказдим, эсиз гўзал юзим.

1103 Ғофиллик билан тириклик кечирдим,
Йигитликни беҳудага ўтқазиб юбордим.

1104 Мен яшнаган барг каби эдим,
Ажал тутди, олиб кетаётир, сўзларимдан на фойда.

1105 Ўзим суқлик билан жаҳон молини тердим,
Нарсалар қолаётир, ўзим йўқликка кетаётирман.

1106 Қўл ва тилимни ортиқча узун қилган эдим,
Ўлим келди, тутди, мана, нафасим қисди.

1107 Шу тариқа ўкинди, кўп йиғлади,
Ўкиччи ўлимга фойда қилмади.

1108 Одам боласи қанчалик мунглидир,
Ҳаёт кунлари тилаганидек бўлмайди.

1109 Тилак-орзу рўёбга чиқса, тириклик деган нарса,
Тирикликда эса тилак-орзу рўёбга чиқмайди, эй доно.

1110 Киши оз давлатга эришса ўзини унутади,
Сўзларини яшил кўкдан ҳам юқори юритади.

1111 Мартабага эришса, такаббур, мағрур бўлади,
Ўлим тутгач уйғонади, ўкинч билан ўлади.

1112 Феъли шундайки еса, тўйса, ёрилгудек бўлади.
Агар қорни очса, била туриб оғу ейди.

1113 Сақынчқа сызар көр эрәжкә ирәр
Сэвәрин булур эрсә тәркин йырар

1114 Өкүнди бу Айтолды тынды улуғ
Айур мэн йитүрдүм көнилиг йолуғ

1115 Нэлүг тэрдим эрди бу алтун күмүш
Нэлүг қылмадим мэн чығайқа үлүш

1116 Нэлүг қодтум эрки бу эдгү ишиг
Нэлүг сөктүм эрки йазуқсуз кишиг

1117 Бурун ыдғум эрди қамуғ эдгүлүг
Асығ қылғай эрди йарын бэлгүлүг

1118 Нэкү асғы бар бу өкүнчүм бу күн
Өлүм тутты кэсти бу сөз бирлә үн

1119 Нэкү тэр эшитгил йэти көзлүг эр
Кишикә бағырсақ көни сөзлүг эр

1120 Түзү тын тоқырқа өлүм бир қапуғ
Кирүр бу қапуғқа йурығлы қамуғ

1121 Нэкү-ул тириглик нэкү-ул өлүм
Қайудын кэлир-мә қайуқа йолум

1122 Нэлүг туғдум эрки йана өлгәли
Нэлүг күлдүм эрки сығыт көргәли

1123 Ажунда өлүмдә қатығрақ қайу
Туғуғлы киши өлди мундағ айу

1124 Муңар мэңзәтү айды шаъир сөзи
Мунуң маъниси уқса ачлур көзи

48a 1125 Нэкү бар ажунда өлүмдин қатығ
Өлүмүг сақынса кэтәр миң татығ

1126 Өлүм бир тэңиз-ул үчи йоқ түби
Бақа көрсә йэтрү түби йоқ батығ

1127 Өлүмни билигли осанса узун
Өлүм тутса асғы болумас сөзүн

1113 Кулфатдан азият чекади, фароғатдан зерикади,
Севганини топгудек бўлса, тезда (ундан) узоқлашади.

1114 Ойтўлди ўкинди, чуқур хўрсинди,
Айтди: Мен ҳақиқат йўлини йўқотдим.

1115 Бу олтин, кумушларни мен нима учун тердим?
Нима учун уларни камбағалларга улашмадим?

1116 Нима учун бу хайрли ишни қўйган эканман?
Гуноҳсиз кишиларни нима учун сўккан эканман?

1117 Аввал фақат хайрли ишларни қилишим керак эди,
(Улар) кейин шубҳасиз фойдалар келтирган бўлар эди

1118 Бугун бу ўкинчларимнинг қандай фойдаси бор?!
Ўлим келиб тутди, сўз ва унимни кесди.

1119 Кўзи пишган киши нима дейди, эшитгин,
Кишига меҳрибон, тўғри сўзли киши:

1120 Барча нафас олувчилар учун ўлим бир эшикдир,
Барча юрувчилар бу эшикка киради.

1121 Тириклик нима ва ўлим нима?
Мен қаердан келаётирман, йўлим қаерга йўналган?

1122 Яна қайта ўлиш учун нега туғилдим экан?
Йиғи кўргани нега келдим экан?

1123 Дунёда ўлимдан қаттиқроқ нима бор?
Туғилган киши шундай гапларни айтиб ўлди.

1124 Шоир ўз сўзини бунга ўхшатиб айтибди,
Бунинг маъносига етса, (кишининг) кўзи очилади:

1125 Дунёда ўлимдан қаттиқроқ нима бор?
Ўлимни ўйласа, минг-минг ҳаловат кетади.

1126 Ўлим бир денгизки, унинг юзаси ва туби йўқ,
Боқиб кўрилса, у туби йўқ чуқурдир.

1127 Ўлимни билувчи (киши) узоқ ғофиллик қилса,
Ўлим тутганда сўзларининг (тавбасининг) фойдаси бўлмайди.

1128 Эрәж̇ләркә ав̇ныб осал болғучы
Өлүм тутса уд̇лур йәтимәс күчи

1129 Өкүш нәңкә тод̇мас көзи суқ киши
Аж̇ал тутса өкнүр этүмәс иши

1130 Йайығ қутқа ав̇ныб күв̇әнир кур эр
Йағыз йэр қатында йүрәкин йарар

1131 Сәвинчләркә ав̇ныб өкүш күлгүчи
Сығытқа анунғу айа өлгүчи

1132 Нәку тәр эшитгил уқушлуғ билир
Бу сөз ишкә тутса көр асғы алыр

1133 Йарынлық орун эд̇гү қулса узүн
Эсиз қылмасуны бу экки аж̇ун

1134 Эсиз қылмағыл сән э қылқы түзүн
Бу күн эд̇гү қылғыл қылынчын сөзүн

1135 Бу Айтолды өкнүб өкүш йығлады
Өкүнчи бу йәрдә асығ қылмады

1136 Чығайқа үләди көр алтун күмүш
Қад̇ашларқа қалды қумару өкүш

1137 Көзин көккә тикти айур эй ид̇им
Сәниңдин ад̇ын мән иди билмәдим

1138 Төрүттүң игид̇тиң бәд̇үттүң мәни
Сәниң фазлың эрди билир-мән аны

1139 Сәңә тапнур эрди мәниң бу өзүм
Мунуқы аж̇ал тутты кәсти сөзүм

18б 1140 Қутулғу йәрим йоқ йәтүрдүм билиг
Сәниң раҳматың тутсу эмди элиг

1141 Отунлуқ билә қылдым эсиз өкүш
Түзүнлүк билә сән кәчүр эй көшүш

1142 Йав̇алыкта кәчти тириглик эсиз
Сүрә ыд̇тым өд̇ күн бу бәглик эсиз

1128 Ҳаловат-неъматларга маст бўлиб ғафлатга ботган киши,
Ўлим тутгач, кўзи очилади, лекин (ҳеч нарсага) кучи етмайди.

1129 Талай нарсаларга тўймайдиган кўзи суқ киши,
Ажал тутгач ўкинади, лекин ҳеч тадбир қила олмайди.

1130 Ўткинчи давлатга овуниб юрувчи кеккайган, мағрур киши,
Қора ер қатида юраги ёрилади [яъни дили азият чекади].

1131 Севинчларга овуниб кўп кулгувчи киши,
Ўкиниб йиғлашга ҳозир бўл, эй ўлгувчи.

1132 Заковатли, билимли киши нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга ким амал қилса, у ундан манфаат олади:

1133 Кимда-ким ўзи учун пайваста эзгу ўрин истаса,
Икки дунёда ёмонлик қилмасин.

1134 Эй хулқи гўзал, сен ҳеч ёмон иш қилмагин,
Амалда ва сўзда бу кун фақат яхшилик қилгин.

1135 Ойтўлди ўкиниб кўп йиғлади,
Унинг ўкинчи бу ерда фойда қилмади.

1136 Қамбағалларга олтин-кумуш улашди, кўр,
Қариндошларига талай мерос эсдалик қолди.

1137 Кўзини кўкка тикди, айтди: Эй эгам,
Мен сендан ўзга эга (худо)ни билмайман.

1138 Сен мени яратдинг, парваришладинг, улғайтирдинг,
(Булар барчаси) сенинг фазлинг эди, мен уларни яхши билaман.

1139 Менинг ўзим сенга тоат-ибодат қилардим,
Мана, энди ажал келиб менинг сўзларимни кесди.

1140 (Ўлимдан) қутуладиган ерим йўқ, ақлимни етказдим,
(Энди) сенинг раҳматинг (менга) насиб бўлсин.

1141 Пасткашлик билан кўп ёмонликлар қилдим,
Марҳамат билан сен мени кечир, эй азиз.

1142 Эсиз, тириклигим беҳудага ўтиб кетди,
Эсиз, давру даврон ва бу бегликни беҳудага ўтказиб юбордим.

1143 Сөзин кэсти анча сақынды туруб
Ақытты көзүн йаш көр оғлын көрүб

Баб. Айтолды оғлы Өгдүлмишкә панд бэрмишин айур

1144 Бир-өк оғлы эрди бу Айтолдының
Кичиг эрди йашы ошул оғлының

1145 Аты эрди Өгдүлмиш аслы арығ
Йүзи көрклүг эрди нэ фэълы арығ

1146 Оқыды бу оғлын өзингә йақын
Тутуб қучты көздә ақытты ақын

1147 Айур эмди оғлум барыр-мэн муну
Сэңә қалды орнум бары нәң уну

1148 Сэн эрдиң мэңә көз йарукы түгәл
Барыр-мэн сэниңдин эсән эдгү қал

1149 Йэмә йақшы аймыш бу түрк буйруқы
Көрүр көз йаруқы оғул-қыз уқы

1150 Оғул-қыз сақынчы бу түбсүз тэңиз
Оғул-қыз сарығ қылды қырғу мэңиз

1151 Кимүң болды эрсә оғул-қыз киси
Нэкү-тэг кэлир ул кишиниң усы

1152 Оғул-қызда отру ата йэр этин
Оғул-қыз атамас атасы атын

49*а* 1153 Бу Айтолды айды эшит эй оғул
Сөзүмни унутма мэңә тут көңүл

1154 Мэни көр ата эрдим эмди сэңә
Атым эрди Айтолды бақ көр мэңә

1155 Тириглики толды бу Айтолдының
Өкүнчүн өлир көр асығ йоқ аның

1156 Сүчүг бу тириглик ачығ бу өлүм
Анунды қаны эмди қачғу йолум

1143 Сўзини кесди, анча ўйланиб турди,
Кўр, ўғлини кўриб кўзидан ёшини оқизди.

Боб. Ойтўлди ўғли Ўгдулмишга панд беришини айтади

1144 Ойтўлдининг биргина ўғли бор эди,
Ўша ўғлининг ёши кичик эди.

1145 Оти Ўгдулмиш, асли тоза эди,
Юзи кўркли ва феъли хуш эди.

1146 Бу ўғлини ўзига яқинроқ чақирди,
Ушлаб уни қучоғига олди, кўзидан ёш оқизди.

1147 Айтди: Мана, ўғлим, мен энди ўлаётирман,
Ана, барча нарса ва ўрним сенга қолди.

1148 Сен менинг ёлғиз нури дийдам эдинг,
(Энди) мен сендан кетаётирман, эсон, яхши қол.

1149 (Бу ҳақда) турк саркори янада яхши сўзлабди:
Кўрар кўзнинг нури ўғил-қиздир, билгин.

1150 Ўғил-қиз ғами — бу тубсиз денгиздир,
Қизил юзни ўғил-қиз (ғами) сарғайтиради.

1151 Кимнинг ўғил-қиз ва хотини бўлса,
Қандай қилиб у кишининг уйқуси келади?

1152 Ўғил-қиз туфайли ота тараддуд кўради,
Ўғил-қиз (эса) отасининг отини ҳам атамайди.

1153 Ойтўлди айтди: Эй ўғил, эшит,
Сўзларимни унутма, менга кўнглингни тут.

1154 Мени кўр, (энди) ахир мен сенга ота эдим,
Отим Ойтўлди эди, менга қара, назар сол.

1155 Бу Ойтўлдининг тириклиги (паймонаси) тўлди,
У ўкинч билан ўлаётир, кўр, унга ҳеч нарсадан манфаат йўқ.

1156 Тириклик ширин, ўлим аччиқдир,
(Ўлим менга) қасд қилди, қани энди қочадиган йўлим.

1157 Авындым бу дунйақа көңлүм бэриб
Вафа қылмады көр мэниндин ириб

1158 Мэни арды дунйа оқыды сэвә
Көңүл бэрдим эрсә црикти эва

1159 Жафа қылды дунйа қарыды бу қут
Сэни армасуны муну сөзкә бут

1160 Қэрәклиг ишим барча йэрдә қодуб
Кэрәксизни қылдым ҳавақа удуб

1161 Түби йэл кәчәр-тэг тириглик кэчиб
Асығсыз өлүр-мә өзүмкә ачыб

1162 Урунчун йа малын этилмәс ишим
Әлиг туттачы йоқ бу күн бир кишим

1163 Нэкү тэр эшитгил удулмыш киши
Өлүмүг уқуб йэтрү билмиш киши

1164 Бөгү билги кэтти өлүмүг көрүб
Уқушлуғ өги йитти өгсүз болуб

1165 Нэ йавлақ нэн-ул бу өлүм тармақы
Нэ йавлақ эрүр бу кишиг урмақы

1166 Этиглиг сарайығ бузуғлы өлүм
Қамуғ йумқыларығ сачығлы өлүм

1167 Мунар мэңзәтү айды шәһр айғучы
Оқығыл муны сэн айа билгүчи

49б 1168 Нэкү бар ажунда аңар ҳийласыз
Нэкү ҳийла бар ким аңар чарасыз

1169 Қамуғ нэнгә ҳийла этиг чара бар
Магар бу өлүмкә өлүм ҳийласыз

1170 Эшитти оғул көр атасы сөзин
Тыл ачты атақа эвүрди йүзин

1171 Айур эй атам бир сөзүм бар сэңә
Аны айтайын мэн айу бэр мэңә

1157 Бу дунёга кўнгил бериб у билан маҳлиё бўлдим,
У эса мендан қочиб вафо қилмади.

1158 Дунё мени алдади, севиб ўзига чорлади,
Мен кўнгил қўйгач, шошилиб мендан қочди.

1159 Дунё жафо қилди, қут эса қариди,
Энди у сени алдамасин, мана бу сўзларга ишонгин.

1160 Барча керакли ишларимни бир четга қўйиб,
Ҳавасга ғарқ бўлиб кераксиз (ишлар)ни қилдим.

1161 Тўзон, ел эсиб ўтиб кетгани каби,
Ўз-ўзимга ачиниб манфаат кўрмасдан ўлиб кетаётирман.

1162 Пора ёки мол (бериш) билан ишим битмайди,
Бугун қўлимдан тутувчи кишим йўқ.

1163 Ғафлатдан уйғонган киши нима дейди, эшитгин,
Ўлимни тўлиқ тушуниб билган киши:

1164 Ўлимни кўриб дононинг билими кетди,
Заковатлининг ақл-идроки йўқолди, ақлдан қолди.

1165 Ўлимнинг чангали қандай ярамас (ашаддий) нарса,
Унинг кишини уриши қандай ярамас (ашаддий)дир.

1166 Обод саройларни бузувчи — ўлим,
Барча жамланган (нарса)ларни сочувчи — ўлим.

1167 Шеър айтувчи бунга ўхшатиб айтибди,
Эй билгувчи, сен буни ўқигин:

1168 Оламда нима борки, унинг ҳийласи бўлмасин,
Қандай ҳийла борки, у чорасиз бўлсин.

1169 Барча нарса учун ҳийла, тадбир, чора бор,
Фақат бу ўлимга (чора) йўқ, ўлим ҳийласиздир.

1170 Ўғил отасининг сўзини эшитди, кўр,
Сўзга тил очди, отаси томонга юз ўгирди.

1171 Айтди: Эй ўғам, сенга бир сўзим бор,
Уни сенга айтайин, сен менга айтиб бер.

1172 Бу дунйа ичиндэ тирилдиң өкүш
Билиг билдиң эрдэм уқыдың уқуш

1173 Айыттың эшиттиң йэмэ өгрэнү
Сынайу тирилдиң қамуғны көрү

1174 Нэкү эрсэ бар-му өлүмкэ этиг
Аны отру тутғыл э билгэ тэтиг

1175 Агар ҳийла чара йоқ эрсэ адын
Қамуғ нэң хазина улэгил барын

1176 Хазина бу нэң болса башқа йулуш
Эсэн бол йана болға алтун-күмүш

1177 Нэкү тэр эшитгил көзи тоқ киши
Туз этмэк идиси аʼқы эр башы

1178 Үлэ нэң кишикэ йэтур ҳам ичүр
Сэни нэң кэчүргэй сэн аны кэчүр

1179 Эсэнлик кэрэк эркэ нэң-эксүмэс

Тириглик кэрэк қушқа мэң эксүмэс

1180 Тириг болса йалнуқ тилэки ануқ
Эт өз баш эсэн болсэ арзу йағуқ

Айтолды жавабы элигкэ

50*a* 1181 Йанут бэрди Айтолды айды оғул
Эшитгил сөзүмни бу ишдин тоңул

1182 Өлүмкэ асығ қылмас алтун күмүш
Өлүмүг тыдумас билиг йа уқуш

1183 Өлүмүг тыдар эрсэ дунйа нэңи
Болуб өлмэгэй эрди бэглэр бэги

1184 Ҳакимлэркэ ҳикмат асығ қылмады
Бөгүлэркэ билги элиг тутмады

1185 Өлүмкэ асығ қылды эрсэ от эм
Отачы туру қалғай эрди улам

1172 Бу дунё (ичи)да кўп яшадинг,
Билим ўргандинг, ҳунар олдинг, заковатли бўлдинг.

1173 (Ўзинг) сўрадинг, эшитдинг ҳамда ўрганиб,
Синаб, барча нарсаларни кузатиб умр кечирдинг.

1174 Қанақа бўлмасин ўлимга (қарши) бирор тадбир борми?
Уни ўз ўлимингга тутгин, эй билимли, идрокли.

1175 Агар ўзга ҳийла ва чора йўқ бўлса,
Барча нарса ва хазинангда борини улашгин.

1176 Хазина ва бу нарсалар бошингнинг омон қолишига гаров бўлса,
Ўзинг эсон бўл, олтин-кумуш яна топилади.

1177 Ўзи тўқ киши нима дейди, эшитгин,
Туз ва нон [яъни неъмат] соҳиби, сахий кишилар сарвари:

1178 Кишиларга нарса улаш, едир ва ичир,
Чунки нарса сени (умрингни) ўтказади, шунинг учун сен уни ўтказ.

1179 Киши учун саломатлик керак, мол-дунё эса камаймайди (топилади),
Қушга ҳаёт керак, дон эса камаймайди (топилади).

1180 Инсон тирик бўлса, унинг тилаги равшандир,
Жон ва бош эсон бўлса, орзу яқиндир.

Ойтўлдининг Ўгдулмишга жавоби

1181 Ойтўлди жавоб берди, айтди: Ўғлим,
Сўз(лар)имни эшитгин, бу ишлардан умидингни узгин.

1182 Олтин-кумушнинг ўлимга фойдаси бўлмайди,
Ўлимни билим ёки заковат ҳам тўхтата олмайди.

1183 Дунё нарсалари ўлимни тўхтата олса эди,
Беглар беги ҳаёт бўлиб, ўлмай қолган бўларди.

1184 Ҳакимларга ҳикмат манфаат келтирмади,
Доноларга билими қўл тутмади.

1185 Дори-дармон ўлимга қарши фойда қилганда эди,
Табиблар абадий ҳаёт бўлиб қолган бўларди.

1186 Өлүм йүз қылур эрди эрсә көрүб
Ағыр савчылар қалғай эрди туруб

1187 Туғуғлы тиригләр өлүмкә саны
Өлүмкә туғуғлы тириг ким қаны

1188 Түшүн-ул бу дунйа кэлигли көчәр
Йанан йэл бөкә-тэг йэр эркән ачар

Өгдүлмиш жавабы Айтолдықа

1189 Эшитти көр Өгдүлмиш айды ата
Эди кәд уқулмыш өлүмүг йана

1190 Нэкүлүг осандың тириглик ыдыб
Нэкүкә иләнүр-сә эмди улыб

1191 Нэлүг тэрдиң эрди бу қалғу нэңиң
Нэкүкә үләмәдиң артғу нэңин

1192 Тирилсә осал болса йалнуқ өзүн
Өкүнсү өзингә иләнсү сөзүн

1193 Бу күн өкнүб асгы нэкү эй ата
Башын йэркә чалса улыб миң қата

50б

Айтолды жавабы Өгдүлмишкә

1194 Бу Айтолды айды эй оғлүм эшит
Мэни көр унытма йарынлық иш эт

1195 Осаллық мэни алқты өкнүр өзүм
Удунғул осал болма көрклүг йүзүм

1196 Туғуғлы нэчә туғды өлгү үчүн
Нэчә бармаса ахыр элтүр күчүн

1197 Өлүгли киши барча өдкә тутуғ
Йэтилсә өди көр маңытмас бутуғ

1198 Муңар мэңзәтү айды шаъир тили
Түгәл сөз турур бу уқылса қалы

1186 Ўлим кўриб юз-хотир қиладиган бўлганда эди,
Табаррук паёмбарлар (ўлмай) туриб (ҳаёт) қолган бўларди.

1187 Туғиладиган тирикларни ўлимга маҳкум деб ҳисобла,
Ўлим учун туғилган тирик ким, борми, қани?

1188 Бу дунё бир работдир, унга келиб тушган кўчади,
У (дунё) фил ва аждаҳо каби ер экан яна очиқади
[яъни еб тўймайди].

Ўгдулмишнинг Ойтўлдига жавоби

1189 Ойтўлди эшитди, кўр, айтди: Ота,
Ўлимни жуда яхши тушунилган экан, яна.

1190 Нима учун тирикликни (беҳуда) ўтказиб ғафлатда бўлдинг,
Нима учун энди йиғлаб ўзингни айблаб қойийсан?

1191 Бу қолиб кетадиган нарсаларни нега терган эдинг,
Ортиб қоладиган нарсаларни нега улашмадинг?

1192 Инсон яшаса ва ўзи ғафлатда қолган бўлса,
Ўзи учун қайғурсин, сўзда ўз-ўзини айблаб қойисин.

1193 Бу кун (энди) қайғуришдан нима фойда бор, эй ота,
Минг бор йиғлаб бошини ерга урган билан.

Ойтўлдининг Ўгдулмишга жавоби

1194 Ойтўлди айтди: Эй ўғлим, эшит,
Мени кўр (менинг аҳволимдан ибрат ол), (бу ҳолни) унутма,
(ўзинг учун) келгуси кунингга ҳозирлан.

1195 Ғофиллик мени хароб қилди, ўзим қайғураётирман,
Ҳушёрлан, ғофил бўлма, (эй), чиройли юзлигим.

1196 Қанча-қанча туғилганлар ўлиш учун туғилган,
(Киши) қанчалик ўлмаслик учун интилмасин, охири зўр билан
олиб кетади.

1197 Ўлувчи киши(лар) барчаси вақт-фурсат тутқунидир,
Вақти-соати етса, кўр, оёқни қимирлатмай қўяди.

1198 Шоир тили бунга ўхшатиб айтибди,
Агар (маъниси) уқилса, бу жуда етук сўздир:

1199 Қамуғ нэңгэ вақт-ул күни бэлгүлүг
Нафас тын тоқырқа саны бэлгүлүг

1200 Йыл ай күн кэчэр-тэг тириглик кэчэр
Кэчэр күн кэчүргэй сэни бэлгүлүг

1201 Йана айды Айтолды көр эй оғул
Нэ ҳалын барыр-мэ мэни көр удул

1202 Сэн-өк-сэ сақынчым барыр-мэ муңун

Кичигликдэ мэнсиз қалыр-сэ бу күн

1203 Нэкү-тэг болур-сэ мэниңдин кэдин
Мэниң йоқ сақынчым мунуңда адын

1204 Ата эмгэки болса оғлы үзэ
Ул оғлы билир өтрү қылқ йаң үзэ

1205 Қыса туса оғлын көр эдгү болур
Атасы анасы йарунғу болур

1206 Қалы қыстачы болмаса ул оғул
Йава болды сэн ул оғулдын тоңул

51a 1207 Оғулуғ ата қылса билгэ тэтиг
Қыса тутғу тутчы эми бу битиг

1208 Нэкү тэр эшитгил оғуллуғ киши
Башында кэчүрмиш йэтүрмиш йашы

1209 Кимүң оғлағу болса оғлы-қызы
Аңар йығлағу болды муңлуғ өзи

1210 Кичигдэ ата ыдса оғлын йава
Оғулдын йазуқ йоқ атадын жафа

1211 Оғул-қыз эсиз болса қылқы йаны
Ул эсиз ата қылды андын өңи

1212 Қыса тутса оғлан ата өгрэтү
Улуғ болса сэвнүр оғул қыз тэйү

1199 Барча нарсанинг вақти-соати ва куни белгиликдир,
Нафас ва тин олишнинг сони белгиликдир.

1200 Йил, ой, кун ўтганидек тириклик ҳам ўтади,
Ўтаётган кунлар сени ҳам албатта ўтказади.

1201 Ойтўлди яна айтди: Эй ўғил, кўр,
Мен қандай аҳволда (ўлиб) кетаётирман, мени кўриб
ибрат ол, ҳушёрлан.

1202 Менинг бирдан-бир қайғум сенсан, (сени ўйлаб) ғам билан
ўлаётирман,
Чунки бу кун кичиклигингдан менсиз қолмоқдасан.

1203 Мендан кейин қандай бўлар экансан,
Бундан бошқа менинг қайғу-ташвишим йўқ.

1204 Болага отанинг меҳнати сингган бўлса,
Сўнг у боланинг хулқ-атворида билинади.

1205 (Ота) болани назоратда тутса, у яхши, эзгу бўлади,
Отаси ва онасининг юзи ёруғ бўлади.

1206 Агар бола назоратсиз бўлса,
У ярамас, беҳудакор бўлади, ундай боладан умидингни уз.

1207 Ота болани доно ва идрокли қилиб тарбияламоқчи бўлса,
Уни доим назоратда тутиши керак, бунинг тадбири шу
(ёзилган нарса).

1208 Болали киши нима дейди, эшитгин,
Ёши етилган ва бошидан ўтказган киши:

1209 Кимнинг ўғил-қизи эрка бўлса,
Унга шу кишининг ўзи мунгли бўлиб йиғлайди.

1210 Ота болани кичиклигидан бебош қилиб қўйса,
Болада гуноҳ йўқ, барча жафо отанинг ўзида.

1211 Ўғил-қизнинг хулқ-атвори ярамас бўлса,
Бу ярамас ишни ота қилган бўлади, ундан бошқа эмас.

1212 Ота болани назорат қилиб, (турли ҳунарларга) ўргатиб ўстирса,
(Улар) улғайгач ўғил-қизим (бор), деб севинади.

1213 Оғулуғ қыса тут ата болғучы
Сэңә күлмәсүни кэдин күлгүчи

1214 Оғул-қызқа өгрэтгү эрдәм билиг
Бу эрдәм билә болсу қылқы силиг

Өгдүлмиш жавабы Айтолдықа

1215 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды ата
Сэниң қадғуны йэб күйәр-мә түтә

1216 Сэниңдә кэдин мэн тириг турмайын
Сэниң қадғуларың көзин көрмәйин

1217 Сэниң жайыңы бир бағырсақ иди
Мэңә бэрсү қадғун мэни қодмады

1218 Қалы бэрмәс эрсә йэтилсә ажал
Битилмиш болур бу ажалкә азал

1219 Байат ҳукмықа бу бэзәк-ул сығыт
Иди ҳукмы кэлди сығытны ағыт

1220 Тэлим дунйа йэгли сэниңдә үзә
51б Қодуб барды барча бу ынжық үзә

1221 Билир эрдиң эмди жафачы ажун
Жафа қылғусын сэн осандың узун

1222 Қамуғ дунйа болса бирәгүкә түз
Тэгир дунйа үлги сэңә экки бөз

1223 Тириглик үчүн өкнүр эрсә өзүң
Өкүн тутшы йығла қурытма көзүң

1224 Йана йанғу эрмәс кэчүрмиш күнүң
Нэкү қылдың эрсә анунды түнүң

1225 Мэңәр эрсә эмди бу қадғу сақынч
Сақынч қылма эмди нэ эдгү сақынч

1226 Төрүтүлмиш эрдиң төрүгли өлүр
Төрүгли өлүр-ул төрүтгән қалур

1213 Болани назоратда сақла, (эй) ота бўлгувчи,
Токи кейин сенга кулувчилар кулмасин.

1214 Ўғил-қизга ҳунар ва билим ўргатиш керак,
Токи бу ҳунарлар билан феълу атвори гўзал бўлсин.

Ўгдулмишнинг Ойтўлдига жавоби

1215 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: Ота,
Мен сенинг қайғунгни еб тутаб куяётирман.

1216 Сендан кейин мен тирик турмайин,
Сенинг қайғуларингни кўз билан кўрмайин.

1217 Сенинг жойингни бир меҳрибон эгам
Менга берсин, мени қайғуда қўймасин.

1218 Агар бермаса, бордию ажал етишса (не чора),
Бу ажал азалдан (пешанага) ёзилган бўлади.

1219 Худонинг буйруғига йиғи бир безакдир,
(Эндиликда) худонинг ҳукми келди, йиғини чиқар.

1220 Сендан аввал дунёга эришган талай кишилар,
Барчаси мана шундай йиғи билан (мол-дунёсини)
қолдириб, ўзи ўлиб кетди.

1221 Дунёнинг жафочи эканлигини билар эдинг,
Лекин унинг жафо қилишига узоқ муддат ғофил бўлиб юрдинг.

1222 Барча дунё бир ерга жам бўлганда ҳам,
Сенга бу дунёдан икки энлик бўз насиб бўлади.

1223 Ўзинг тириклик учун қайғураётган бўлсанг,
Қайғур, доим йиғла, кўз (ёш)ингни қуритма.

1224 Ўтказиб юборган кунларинг яна қайтиб келмайди,
Нимаики қилган бўлсанг, у ўтди, энди тунинг (яқинлашди).

1225 Сенинг бу қайғу-ташвишларинг мен учун бўлса,
Ташвиш тортма, ташвишдан қандай яхшилик (фойда) бор?

1226 Сен яратилган эдинг, яратилган эса ўлади,
Яратилган ўлади, яратган эса қолади.

1227 Атам эрдиң артуқ бағырсақ тақы
Сэниндә бағырсақ тәрүткән бақы

1228 Сэни ул төрүтти сэңәр бэрди қут
Мэңә бэрмәгәй-му муну сөзкә бүт

1229 Ужузқа ағырлық анындын тэгир
Кичигкә улуғқа ул ыдса алыр

1230 Муңар мэңзәтү көрсә өглүг сөзи
Бу өглүг сөзи көрсә көзсүз көзи

1231 Бу өглүг сөзини өгүң бирлә уқ
Аның бирлә сүзгил қамуғ булғануқ

1232 Ъазиз-ул ъазиз-ул ъазизларқа ъиз
Анындын тэгир ъиз ъазиз эмди қыз

1233 Ужузқа ағырлық кичигкә улуғ
Йавузқа йөләки бэдүгкә әдиз

1234 Эшитти көр Айтолды оғлы сөзин
Көтүрди әлиг көккә тикти көзин

2а 1235 Байатқа шукр қылды артуқ өкүш
Байат бэрмиш үчүн оғулқа уқуш

1236 Айур оглума болды көңлүм бүтүн
Байат фазлы бирлә тирилгил қутун

1237 Чын аймыш уқушлуғ көр[30] бэр бу сөз
Аның маънисы бил йэти қылға көз

1238 Байат кимкә бэрсә уқуш өг билиг
Қамуғ арзуларқа узатты әлиг

1239 Кимүн қылқы эдгү қылынчы оңай
Тиләкини булды йарутты күн ай

1240 Қамуғ эдгүкә мун бу эдгү қылынч
Қылынч эдгү болса болур миң сэвинч

1241 Бу Айтолды әлгин көтүрди йана
Байатығ өкүш өгди қылды йана

1227 Менинг ортиқ меҳрибон отам эдинг,
Сендан ҳам меҳрибонроқ яратган (эгам) боқийдир.

1228 Сени у яратди, сенга бахт-давлат берди,
У (бахт-давлатни) менга бермайдими, бу сўзга ишон.

1229 Қадрсизга қадр ундан насиб бўлади,
Кичикка, улуғга у насиба ато қилса, уни олади.

1230 Кўрсанг, донoнинг сўзи бунга ўхшайди,
Кўрсанг, донoнинг сўзи кўзсиз учун кўздир.

1231 Донoнинг бу сўзини ақлинг билан тушун,
Тамоми касофатларни у билан сузгин:

1232 У азиздир, азизлар учун иззатдир,
Иззат ундан насиб бўлади, шунинг учун азиз энди ноёб.

1233 (У) қадрсизга қадр, кичикка улуғликдир,
Ёмонга ҳоди, буюкка юксакликдир.

1234 Кўр, Ойтўлди ўғли сўзини эшитди,
(Дуога) қўл очди, кўзини кўкка тикди.

1235 Худога кўп ва ортиқ шукр қилди,
Худо ўғлига уқув-идроқ бергани учун.

1236 Айтди: Ўғлимдан кўнглим тинчиди,
Худонинг фазли билан бахтли бўлиб яшагин.

1237 Кўргин, заковатли (киши) бу сўзни жуда тўғри айтибди,
Унинг маъносини билиб ол, кўзингни пиширади:

1238 Худо кимга заковат, ақл, билим берса,
У барча орзуларга қўл узатади.

1239 Кимнинг хулқи яхши, феълу атвори тўғри бўлса,
У тилагини топади, кун ва ой унга боқади.

1240 Яхши феъл-атвор барча эзгуликларга моядир,
Хулқ-атвор яхши бўлса, минг-минг севинч бўлади.

1241 Ойтўлди яна (дуога) қўлини кўтарди,
Худони яна кўп ҳамд қилди.

1242 Айур эй идим сэн тѳруттүң түзүг
Йэми бирлә игдүр-сә сансыз ѳзүг

1243 Тѳруттүң мэни сэн кѳтүрдүң құтун
Йазуқлуғ қулуң-мэн тапуғсуз отун

1244 Эди эдгү туттуң бу ѳдкә тэги
Қамуғ арзу бэрдиң бу дунйа нэңи

1245 Түзү арзу нэъмат түгәл мэн йэдим
Сэвүнчлүг-мә сэндин эй эдгү идим

1246 Мэңәр тэгди ҳукмуң барур-мэн муну

Бир-ѳк оғлум эрди қодур-мэн уну

1247 Ата эрдим эрди ѳлүр бу ата
Идим сэн тириглик аңар бэр қут-а

1248 Эрәжкә йақын тут йырақ тут бала
Экәгү ажунда муны сэн йѳлә

1249 Эсиздин кѳдәзгил ула эдгүкә
Муңадтурмағыл сэн йэгү кэдгүкә

52б 1250 Кѳңүлдә бэру қылды эдгү дуъа
Эй эдгү дуъа таб баладын йыға

1251 Нэку тэр эшитгил киши эдгүси
Бу эдгү кишидин болур бэлгүси

1252 Байат кимкә бэрсә инайат басут
Экәгү ажунда бу эр булды қут

1253 Қайу қулқа болса байаттын йѳләк
Бу булды экәгүн ажунда тиләк

1254 Байат фазли болса ким эрсә үзә
Қамуғ арзу нэъматқа тэгди түз-ә

1255 Муңар мэңзәтү айды ѳглүг киши
Ким ѳглүг сѳзи тутса этлүр иши

1256 Кѳдәзилди кимни кѳдәзсә иди
Тиләк булды нэъмат талусы йэди

1242 Айтди: Эй, худойим, сен тамоми мавжудотни яратдинг,
Сон-саноқсиз жонларни ризқи билан парвариш қиласан.

1243 Сен мени яратдинг, бахт-давлат билан улуғладинг,
Мен сенинг гуноҳкор, тоат-ибодатсиз тубан қулингман.

1244 Шу вақтга қадар мени жуда эзгу тутдинг,
Бу дунё нарсаларидан ҳамма орзуларимни бердинг.

1245 Барча орзу-неъматларга тугал муяссар бўлдим,
Эй эзгу эгам, мен сендан жуда мамнунман.

1246 Менга (сенинг) ҳукминг келиб етди, мана мен бораётирман (ўлаётирман),
Биргина ўғлим бор эди, ана, уни қолдираётирман.

1247 Мен ота эдим, энди бу ота ўлаётир,
Эгам, сен унга ҳаёт ато эт, бахтиёр қил.

1248 Ҳаловат ва офиятга яқин тут, бало-офатдан узоқ тут,
Икки дунёда буни сен ўз паноҳингга ол.

1249 Ёмондан асрагин, эзгуликка ула,
Сен уни егу ва кийгуга муҳтож қилмагин.

1250 Сидқи диллик билан эзгу дуолар қилди,
Эй, эзгу дуолар, зинҳор, балолардан эмин тут.

1251 Кишиларнинг яхшиси нима дейди, эшитгин,
Бу (сўзлар) эзгу кишидан белги-нишона бўлади:

1252 Худо кимга иноят, ёрдам берса,
Бу киши иккала дунёда бахтга эришади.

1253 Қайси бир қулга худодан ҳидоят насиб бўлса,
У иккала дунёда ўз тилакларини топади.

1254 Кимга ким бўлмасин худонинг фазли насиб бўлса,
У ҳамма орзу-неъматларга тугал етади.

1255 Оқил киши бунга ўхшатиб айтибди,
Кимки оқил сўзига амал қилса, ишлари саранжом бўлади:

1256 Эга(м) кимни асраса, у асралади [яъни эсон бўлади],
Тилагини топади, неъматни тугал ва тўла ейди.

1257 Қайу қул ынанса байатқа туруб
Бала қадғу қапғын өзингә туды

1258 Йана айды Айтолды уқ эй оғул
Өлүмүг унытма анун тур удул

1259 Ынанма тиригликкә йэл-тэг кэчәр
Осанма бу дунйа йэмә тәрк көчәр

1260 Байатқа тутуздум сэни мэн қатығ
Тиләсә көдәзгәй йэтүргәй татығ

1261 Муну адрылур-мэн сениндин бу күн
Өкүнчүн сығыт бирлә йығлаб өтүн

1262 Мэниңдә кэдин сэн нэкү қылғуңы
Айайы эшитгил уқулмыш нәңи

Айтолды Өгдүлмишкә өтәләмишин айур

53a 1263 Көңүл тил көни тут байатқа тапын
Ынанма йарынлық ишиңни этин

1264 Қамуғ эдгү эсиз байат ҳукмы бил
Аңар-оқ ынанғыл аның тапғы қыл

1265 Нэкү ким кэрәкликни андын тилә
Аныңдын адын йоқ сэңә күч бил-ә

1266 Ағыр тут нэкү эрсә йарлығларын
Ағыр қылға тэңри бу күн ҳам йарын

1267 Йорықың көни тут унытма өзүң
Көңүл тил кичиг тут бэдүтмә сөзүң

1268 Өзүң отқа атма бу дунйа үчүн
Киши нәңи алма күчәмә күчүн

1269 Тирилдим бир анча барыр-мэн сақын
Нэкү қылды дунйа мэңә көр бақын

1270 Тәрә билди бу өз йэйү билмәди
Күнүм кэчти өкнүб асығ қылмады

1257 Қайси бир қули худога ишонса,
Ўзи учун бало, қайғу эшигини ёпади.

1258 Ойтўлди яна айтди: Эй ўғил, уқ,
Ўлимни унутма, ҳозир тур, ҳушёр бўл.

1259 Ҳаётга ишонма, у ел каби ўтиб кетади,
Ғофил бўлма, бу дунё-давлат ҳам тез кўчади.

1260 Мен сени худога топширдим,
Хоҳласа асрагай, ҳаловат бергай.

1261 Мана, бу кун сендан айрилаётирман,
Қайғули кўз ёши билан йиғлаб ўтин.

1262 Мендан кейин сенинг нималар қилишинг (ҳақида)
Тушунган нарсаларимни айтайин, эшитгин.

Ойтўлди Ўгдулмишга насиҳат қилишини айтади

1263 Кўнгил ва тилингни тўғри тут, худога тоат-ибодат қил,
(Бу дунёга) ишонма, кейинги ишларингга ҳозирлик кўр.

1264 Барча яхши-ёмон ишлар худонинг ҳукми деб бил,
Унгагина ишонгин, унинг буйруғини бажо келтир.

1265 Нимаики керакли нарса бўлса, ундан сўра,
Сен учун ундан бўлак куч йўқ, билиб қўй.

1266 Буйруқлари қанақа бўлса уларни қадрли тут,
Тангри сени бугун ва эрта [яъни икки дунёда] қадрли тутади.

1267 Феъл-атворингни тўғри тут, ўзингдан кетма,
Кўнгил, тилингни кичик тут, сўзингда ҳаво қилма.

1268 Бу дунё-давлат учун ўзингни ўтга отма,
Киши нарсаларини (тортиб) олма, зўравонлик қилма.

1269 Бир муддат яшадим, энди ўлаётирман, андиша қилиб кўр,
Дунё менга нималар қилди, кўр, хулоса чиқариб ол.

1270 Жон (нарса) тера билди, (лекин) ея билмади,
Кунларим афсус чекиб ўтди, фойда қилмади.

1271 Сэңә қалды малым мәңә болды йук
Эрәж̇ бирлә йэб йат сэв̇инч бирлә шук

1272 Тута билсә тут бу тэрилмиш нәңиң
Экәгү аж̇унда қызартға эңиң

1273 Тута билмәсә-сэн адын мунча нәң
Сэңәр йэтмәгәй көр сарығ қылға әң

1274 Көни бол бүтүнлүк билә тут қылынч
Көнилик ичиндә турур бу сэв̇инч

1275 Нэкү тэр эшит бу көни қылқлығ эр
Бу экки аж̇унуғ көни қылқлығ йэр

1276 Эриж̇лиг тиләсә киши өз күнин
Көнилик ичиндә тиләсүн эмин

1277 Өзүң бэг болайын тэсә бэлгүлүг
Көнилик ичиндә бу болды үлүг

53б 1278 Бэд̇үглүк тиләсә буд̇унқа улуғ
Өзүңгә ачуқ тут көнилик йолуг

1279 Оңай болса йалнуқ нэ қылқы көни
Экәгү аж̇унда төрүтүр күни

1280 Йана айды Айтолды оғлум эшит
Өзүң эд̇гү бирлә тамудын күшит

1281 Қамуғ эд̇гүлүк қыл эсиздин йыра
Қамуғ эд̇гу кэлгәй сэн олдур йэрә

1282 Эсиз ишкә йақма сэңә қылға қор
Эсизлик йылан-ул сэни тэгкә көр

1283 Бор ичмә отунқа қатылма йуры
Өзүң эд̇гү болға эсәнин йуры

1284 Бу экки қылықтын ыд̇уқ қут қачар
Ул эркә чығайлық йолыны ачар

1285 Эки түрлүг эркә сөзүг сөзләмә
Йад̇ылғай сөзүң хам ачылғай йэмә

1271 Молларим сенга қолди, менга эса юк бўлди,
(Уларни) роҳатда еб ёт, севинч билан осойишта бўл.

1272 Тута билсанг, бу йиғилган нарсаларингни тутгин,
У икки дунёда юзингни ёруғ қилади.

1273 Сен бунча нарсани тутишни билмасанг,
У сенга етмайди, оқибатда юзингни сарғайтиради.

1274 Тўғри бўл, феъл-атворингни тугал тут,
Севинч деган нарса тўғриликка боғлиқдир.

1275 Феъл-атвори тўғри киши нима дейди, эшитгин,
Тўғри феъл-атворли кишига икки дунё насиб бўлади:

1276 Киши ўз кунининг фароғатли бўлишини истаса,
Фароғат ва эминликни тўғриликдан қидирсин.

1277 Ўзинг албатта бег бўлайин десанг,
Бу сенга тўғрилик туфайли насиб бўлади.

1278 Улуғ халқ устидан буюк бўлайин десанг,
Ўзинг учун тўғрилик йўлини очиқ тут (танлаб ол).

1279 Одам рост ва унинг феъл-атвори тўғри бўлса,
Икки дунёда ҳам куни туғади.

1280 Ойтўлди яна айтди: Ўғлим, эшит,
Яхшиликлар билан сен ўзингни дўзахдан муҳофаза қил.

1281 Фақат яхшилик қил, ёмон (иш)дан узоқ бўл,
Сен ўлтирган ерингга фақат яхшилик келади.

1282 Ёмон ишга яқинлашма, сенга зиён қилади,
Ёмонлик илондир, у сени чақади, кўргин.

1283 Ичимлик ичма, тубанларга аралашмай юр,
Эмин юр, ўзинг эзгу бўласан.

1284 Бу икки хулқдан муқаддас қут қочади,
У киши учун қашшоқлик эшигини очади.

1285 Икки турли кишига сўз сўзлама,
Сўзинг (ҳамма ерга) ёйилади ҳамда (сиринг) очилади.

1286 Өзүңгә йағутма ушақчы кишиг
Бүтүн элкә йадғай көрүб билмишиг

1287 Сынамыш танулмыш кишиг тут қатығ
Сэңә тэгкэй андын түмән миң асығ

1288 Сөзүг барча тыңла йэма бүтмә тэрк
Көңүл сирры ачма қатығ кэзлә бэрк

1289 Кишиг тэпсәмәгил силиг қыл өзүң
Бу экки қылынчығ булур тутшы муң

1290 Тишиг бошлағ ыдма йапа тут қапуғ
Тишидин тэгир эркә шаксиз тамуғ

1291 Йатығ эвкә ыдма чықарма тишиг
Қатылмазда ашну сынагыл кишиг

1292 Қылынч эдгү тут нәңгә қадғурмағыл
Қылынч эдгү болса кэлир нәң тэгил

54a 1293 Муңар мэнзәр эмди бу сөзни эшит
Бу сөз ишкә тутғыл өзүңгә иш эт

1294 Тириг бэг кишикә кэрәк эдгү йаң
Кэрәк болса булғай қамуғ эдгү нәң

1295 Эсизкә нэкүлүг кэрәкмас тавар
Нэчә кирсә болғай чығай бирлә тэң

1296 Увутсуз кишидин йырақ тур тэз-ә
Мэниңдин миң алқыш увутлуғ үзә

1297 Қамуг иштә эвмә сэрин өз бақа
Сэримлүг кишиләр тэгир арзуқа

1298 Қайу йэрдә эрсә йорық отру тут
Йорық отру тутса сэңә өргә құт

1299 Тилиңни көдәзгил көзүңни көдәз
Боғузны көдәзгил ҳалал йэгил аз

1300 Будун муңқа болса йырақ тур қача
Қара булғақынга қатылма сэчә

1286 Сўз ташувчи кишини ўзингга яқинлаштирма,
Кўрган-билганини бутун элга ёяди.

1287 Синалган, танилган кишини маҳкам тут,
Ундан сенга туман минг манфаат тегади.

1288 Ҳар қанақа сўзни ҳам тингла, лекин тезда ишонма,
Кўнглингдаги сирингни очма, қаттиқ ва маҳкам тут.

1289 Кишига ҳасад қилма, ўзингни яхши тут,
Бу икки қилиқдан доим ғам-ташвиш келади.

1290 Аёлларни бўш қўйма, эшикни беркитиб тут,
Аёллардан эр кишига, шубҳасиз, кулфатлар етади.

1291 Ётни уйга қўйма, аёлни эса (ташқари) чиқарма,
Аралашмасдан олдин кишиларни синагин.

1292 Хулқингни хуш тут, нарса учун қайғурмагин,
Хулқинг хуш бўлса, нарсанинг ўзи келаверади, деб билгин.

1293 Энди бунга ўхшаш мана бу сўзни эшит,
Бу сўзга амал қил, уни ўзингга амал қилиб ол:

1294 Тирик бег киши учун яхши хислатлар керак,
У керак бўлса, барча яхши нарсаларни топади.

1295 Ёмон учун мол-товарнинг нима кераги бор?
(Мол-дунё) унга қанчалик келмасин, у бари бир қошиқ билан
тенг бўлади

1296 Уятсиз кишидан зинҳор йироқ тур,
Уятлиларга мендан минг-минг олқишлар бўлсин.

1297 Барча ишда ҳам шошилма, сабрли бўл, ўйлаб кўр,
Сабрли кишилар орзуга етади.

1298 Қаерда бўлмасин феъл-рафторни мўътадил тут,
Феъл-рафторни мўътадил тутсанг, қут сенга ўрмалаб
келаверади

1299 Тилингга эҳтиёт бўл, кўзингни асра,
Нафсингни сақла, ҳалол ва оз егин.

1300 Халқ хиёнатга ҳозир турган бўлса, улардан йироқ тур, қоч,
Авомнинг исёнига била туриб аралашма.

1301 Тилиндә йурымасу бэгләр сөзи
Магар эдгүлүкдә өңин эй қозы

1302 Киши йасы қулма өзүң қылма йас
Нэчә эдгүлүк қыл ҳава арзу бас

1303 Қайу йэркә кирсәң чықышыңны көр
Чықыш билмәсә иш болур эркә қор

1304 Қачан кэлсә өвкәң қатығлан сэрин
Сэримлүг кишиниң сэвинчи йарын

1305 Нэкү тэр эшитгил сэрингән киши
Сэринсә этәр эр бузулмыш иши

1306 Сэринсә киши өз тиләкин тапар
Сэриб турдачы эр өрүң қуш тутар

1307 Апаң тэгсә эмгәк йа қадғу сақынч
Сэринсә кэлир отруқыра сэвинч

54б 1308 Қалы арса давлат билишсә қутуғ

Сэриб ирмәсә барча этлүр қамуғ

1309 Сэрингил сэринмәк эрән қылқы-ул
Сэринсә булур эр масал көккә йол

1310 Өлүмүг унытмаануқ тур сақын
Өзүңни унытма түбүңгә бақын

1311 Тилиндә чықарма бу йалған сөзүң
Бу йалған сөз-өк тәрк ужузлар өзүн

1312 Қадашқа йақынқа йағуқлуқ ула
Улуғқа кичигкә сэвүг бол күлә

1313 Туз-этмәкни кэң тут кишикә йэтүр
Киши ъайбы көрсәң сэн ачма йитүр

1314 Тапуғқа ириг бол байатқа тапын
Йазуқдын йырақ тур өзүңни сақын

1315 Болу бэрсә давлат кувәзләнмәгил
Оса эдгүлүк қыл эсиз қылмағыл

1301 Тилингда беглар сўзи такрорланиб юрмасин,
Фақат яхшилик сўзидан бошқа сўз, эй қўзи.

1302 Бошқаларга зиён соғинма, ўзинг ҳам зиён кўрма,
Фақат яхшилик қил, ҳавас ва орзуни босгин.

1303 Қандай ерга кирсанг, чиқишингни кўра бил,
Агар чиқишни билмасанг, ишинг кони зиён бўлади.

1304 Қачон қаҳринг келса, ўзингни тут, сабрли бўл,
Сабрли кишининг севинчи олдида.

1305 Сабр қилган киши нима дейди, эшитгин,
Киши сабр қилса, бузилган ишини тўғрилайди:

1306 Киши сабр қилса, ўз тилагини топади,
Сабр қилиб тургувчи киши оққуш тутади.

1307 Агар меҳнат-машаққат ёки қайғу-алам юз урса,
(Уларга) сабр қилсанг, ўнгингдан шодлик келади.

1308 Давлат ҳовлиқтиргудек бўлса қут ҳаддини билса,
Ўзини йўқатиб қўймаса, борчаси тугал соз бўлади.

1309 Сабр қилгин, сабр қилмоқ кишиларнинг одати,
Сабр қилса киши бамисоли кўкка ҳам йўл топади.

1310 Ўлимни унутма, ҳозир бўлиб тур, ёдда тут,
Ўзингдан кетма, аслингга назар ташла (кимсан?).

1311 Тилингдан ёлғон сўзингни чиқарма,
Шу ёлғон сўзгина дарҳол қадрингни тўкади.

1312 Қариндошларга, яқинларга яқинлик қил,
Улуғга ва кичикка кулиб боқувчи очиқ чеҳрали бўл.

1313 Туз ва нонга (феълингни кенг) тут, одамларга едир,
Кишининг айбини кўрсанг, очма, яшир.

1314 Тоат-ибодатга рағбатли бўл, худога тоат-ибодат қил,
Гуноҳлардан узоқ тур, ўзинг ҳақингда ўйла.

1315 Давлатинг зиёда бўла берса, сен унга мағрурланиб кетмагин,
Андишали бўл, яхшилик қил, ёмонлик қилмагин.

1316 Авынма бу дунйака артар барыр

Ынанма бу давлатқа тэркин қарыр

1317 Ынанма тиригликкә түш-тэг кэчәр
Кувәнмә қовы қутқа қуш-тэг учар

1318 Тириглик йава қылма эдгү қылын
Кэчәр күн ичиндә кэрәкиң алын

1319 Бор ичмә фасадқа қатылма йыра
Зина қылма фасиқ атанма тур-а

1320 Бу экки қылықдын ыдуқ қут қачар
Ул эркә чығайлық йолыны ачар

1321 Нэкү тэр эшитгил сынамыш киши
Сынамыш кишиләр билир иш башы

1322 Бор ичмә зинакә йағума ҳазар
Бу экки чығайлық топыны кэдәр

55*a* 1323 Бу бордын қопар миң йазуққа йүрэк

Зинадын қачар кут йүзүңгә сүдәр

1324 Сөзин кэсти Айтолды айды оғул
Унутма сэңә сөз кэрэки бу-ул

1325 Түгәл сөзләдим мэн муңа бүтсә сэн
Сэвинч эксүмәгәй сөзүм тутса сэн

1326 Сэңәр сөзләдим мэн қумару аты
Унытма бу сөзләр көңүлдә бити

Айтолды элигкә қумару битиг қодмышын айур

1327 Битигүнлә алды бу кағаз битиг
Байат аты бирлә битиди битиг

1328 Байат аты бирлә сөзин башлады

Төрүтгән игидгән кэчүргән иди

1316 Бу мол-дунёга маҳлиё бўлма, у кўпаяди ва яна емирилади (камаяди),
Бу бахт-давлатга инонма, у тезда қарийди, эскиради.

1317 Тирикликка инонма, (у) тушдек ўтиб кетади.
Омонат бахтга махсизу маҳлиё бўлма, у қушдек учиб кетади.

1318 Тирикликни беҳуда кетказма, яхшилик қил,
Ўтаётган кунларда ўзингга кераклигини қилиб ол.

1319 Ичимлик ичма, ярамасларга қўшилма, узоқлаш,
Зино қилма, фосиқ номини олма, зинҳор эҳтиёт тур.

1320 Бу икки қилиқдан табаррук қут қочади,
У (нарса) кишига гадолик йўлини очади.

1321 Синаган киши нима дейди, эшитгин,
Синаган кишилар ишнинг бошини (кўзини) билади:

1322 Ичимлик ичма, зинҳор зинога яқинлашма, ҳазар қил,
Бу икки нарса гадолик тўнини кийгазади.

1323 Ичимликдан юрак (ботирлашиб) минг-минг гуноҳларга қўзғолади,
Зинодан қут қочади, юзингга тупуради.

1324 Ойтўлди сўзини кесди, айтди: Ўғлим,
Унутмагин, сенга керакли сўзлар шулардир.

1325 Мен етарли сўзладим, агар сен буларга ишонсанг,
Сўзларимни тутсанг, сенинг севинчнинг камаймайди.

1326 Мен сенга сўзлаганларим оти насиҳатдир,
Сен бу сўзларни унутма, дилингга ёзиб ол.

Ойтўлди элигга насиҳатнома ёзиб қолдиришини айтади

1327 Сиёҳдон билан ёзув қоғози олди,
Худо номи билан [яъни бисмилло деб] хат ёзишга киришди.

1328 Сўзини худо номи билан [яъни бисмиллони ёзиш билан] бошлади,
Яратган, парваришлаган, афв этган эга(м)дир.

1329 Төрүтти халайиқ түмән миң тириг
Тирилгү бэрүр қодмаз ачын бириг

1330 Тиләсә төрүтүр қылур қулмышы
Тиләб болды барча аның қылмышы

1331 Йурытур қамуғқа тиләмиш тиләк
Кэрәк болмаз анда бирәр бу йөләк

1332 Өлумкә төрүтти бу сансыз қонум
Тириг барча өлгү аңар йоқ өлүм

1333 Ҳабыб савчықа миң мэниндин салам
Тэгүрсүн байатым кэсүгсүз улам

1334 Түзү эшләрингә йэмә-өк адын
Саламум тэгүрсү идим кэсмәдин

1335 Узун кэч йашағыл эй элиг қуты
Өкүш эл ашағыл бу бэглик аты

55б 1336 Атым эрди Айтолды қылқым толу
Эрилди толулуқ түгәр өз өлү

1337 Өлүм тутғақы кэлди тутты қатығ
Қутулғу йэрим йоқ кэтәрди татығ

1338 Мэни эдгү туттуң ачындың өкүш
Сэңә тапнумады барыр бу өз ош

1339 Ул ачығ йануты қумару битиг
Битиб қодтум эмди сэңәр эй тэтиг

1340 Бу дунйа ишингә эш эрдим билә
Ишиңни йэтүрдүм көнилик билә

1341 Муну эмди артуқ бағырсақлықын
Битиб қодтум өт сав қумару оқын

1342 Нэкү тэр эшит бу бағырсақ киши
Бағырсақлық-ул көр кишилик башы

1343 Бағырсақ кишиниң сөзи тут савы
Бу өт сав сэңә болға давлат авы

1329 У халойиқ ва туман минг тирикларни яратди,
(У барчага) ризқ беради, биттасини ҳам оч қўймайди.

1330 Хоҳласа яратади, истаганини қилади,
Барча унинг қилганлари унинг истаги билан вужуд бўлди.

1331 Ўзи истаган истагини барчага жорий этади,
Бу ишда унга ҳеч бир кўмак керак бўлмайди.

1332 Бу сон-саноқсиз омонатларни ўлим учун яратди,
Барча тириклар ўлади, лекин унга ўлим йўқ (у абаддир).

1333 Севимли паёмбарга мендан минг-минг саломлар
Етказсин худойим пайваста ва каму кўстсиз.

1334 Барча саҳобаларига яна бошқа (такрор)
Саломларимни етказсин худойим камайтмасдан.

1335 Узун ва узоқ яшагин, эй бахтиёр элиг,
Кўп элларга муяссар ва беглик отига пайваста бўл.

1336 Отим Ойтўлди, феъл-атворим тўкис, тўла эди,
Эндиликда тўкислик емирилди, ўзлигим ўлиб тугаётир.

1337 Ўлим жарчиси келди, қаттиқ тутди,
Қутулар жойим йўқ, ҳаловатимни олди.

1338 Мени жуда яхши тутдинг, кўп иноятлар кўрсатдинг,
Мен эса сенга сазовор бўларли хизмат қила олмадим, мана энди ўлаётирман.

1339 Ўша иноятларингга жавобан ушбу пандномани
Энди сен учун ёзиб қолдирдим, эй тетик.

1340 Бу дунёнинг ишларига дўст эдим, билгин,
(Барча) ишларингни тўғрилик билан бажардим.

1341 Мана, энди ўта меҳрибонлик билан
Панд-насиҳат ёзиб қолдирдим, ўзинг учун ўқигин.

1342 Меҳрибон киши нима дейди, эшит,
Меҳрибонлик — бу инсонликнинг бош (белгиси)дир:

1343 Меҳрибон кишининг сўзини ва нақлларини тутгин,
Бу панд ва насиҳат (сўз)лар сенга давлат ови бўлади.

1344 Бағырсақ киши-ул кишидә чыны
Бағырсақ сөзи тут бәд̇үтгә сәни

1345 Эй элиг муну мэн бағырсақ сәңә
Сөзүм ишкә тутғыл эй эрсиг тоңа

1346 Өлүм отру кэлди өкүнди өзүм
Асығ қылмады бу өкүнчүм сөзүм

1347 Кәрәк болды эмди бу қылмыш тапуғ
Өкүнч болды қылмыш эсизлик қамуғ

1348 Туру қалды тэрмиш бу алтун-күмүш
Мэңә тэгди сақыш анындын үлүш

1349 Өлүр-мэн өкүнчүн нэ асғы өкүнч
Өзүмдин тоңулдум көтүрдүм умунч

1350 Бу күн мэн барур-мэн муну эрксизин
Йарын сэн кэлир-сэн уд̇у шаксизин

56*а* 1351 Өлүм тутмаз эркән уд̇ул эй элиг
Ишиңни этиңгил йэтүргил силиг

1352 Эсәнлик өд̇индә сэн эд̇гү титүр
Тав̇ар нэң барында үлә ҳам йэтүр

1353 Бала күч йэриндә сэн эд̇гү қылын
Буд̇унуғ сэв̇үндүргил әлгин тилин

1354 Нэкү тэр эшитгил көни сөзлүг эр
Кичигдә уд̇унмыш йэти көзлүг эр

1355 Ажал кәлмәз эркән өлүмкә этин
Тириглик өд̇индә тапуғ қыл тапын

1356 Өлүм кэлсә тутса өкүнч асғы йоқ
Нәчә ма улыса қара йэр қатын

1357 Эй элиг қатығлан мэниңдә кэд̇ин
Йав̇а қылма өд̇ күн өзүң тэңликин

1358 Сэни армасун дунйа давлат биләә
Қамуғ иш ичиндә көнилик тилә

1344 Кишиларнинг энг чини меҳрибон кишидир,
Меҳрибон (киши) сўзига амал қил, (у) сени буюкликка элтади.

1345 Эй элиг, мана, мен ҳам сенга меҳрибонман,
Сўзларимга амал қил, эй мардона баҳодир.

1346 Ўлим (менга) юз уриб келди, ўзим ўкиндим,
Бу ўкинч ва сўзларим фойда бермади.

1347 Кунимга қилган тоат-ибодатларим ярадн,
Қилган барча ёмон (ишларим) менга ўкинч бўлди.

1348 Йиққан олтин-кумушларим қолиб кетди,
Ундан менга (улар борасида) ҳисоб беришгина насиб бўлди.

1349 Ўкинч билан ўлмоқдаман, ўкинчнинг фойдаси йўқ,
Ўзимдан (жонимдан) умидимни уздим, ишончни йўқотдим.

1350 Мана, бу кун (энди) мен беихтиёр ўлаётирман,
Сўнг, ҳеч шаксиз, орқама-орқа сен ҳам (бизнинг ёнимизга)
келасан

1351 Ҳануз ўлим ёпишмаган экан, ҳушёр бўл, эй элиг,
Тадбирларингни кўр ва муҳайё қил.

1352 Соғ-саломатлик пайтингда сен яхшилик уруғини соч,
Мол-дунёнг борида (кишиларга) улаш ва едир.

1353 Бало, зўрлик ўрнига сен яхшилик қил,
Қўл ва тилингда халқни севинтиргин.

1354 Тўғри сўзли киши нима дейди, эшитгин,
Кичиклигидан ҳушёр бўлган, кўзи пишган киши:

1355 Ҳали ажал келмаган экан, ўлимга ҳозирлик кўр,
Ҳаёт пайтингда тоат-ибодат қил, топин.

1356 Ўлим келса, тутса, ўкинчдан фойда йўқ,
Қора ер қаърида қанча улиб йиғлама (бефойда).

1357 Эй элиг, мендан кейин пишиқ бўл,
Ўзинг кези келган фурсат ва кунларни беҳуда кетказма.

1358 Дунё давлат билан сени аврамасин,
Ҳамма ишларда ҳам ростлик иста.

1359 Төрү түз йурытғыл будунқа көни
Күнүң эдгү болғай тириглик күни

1360 Өзүң отқа атма бу дунйа үчүн
Ҳава бойны йәнчгил эт-өзкә өчүн

1361 Бу дунйа нэңи сэн аңар болма қул
Сэни қодмаз эркән аны қодмағыл

1362 Күвәзләнмә артуқ көтүрмә көңүл
Ынанч қылғу эрмәз бу дунйа тоңул

1363 Йақын тут өзүңгә киши эдгүси
Эсиздин йырақ тур тоқығай йасы

1364 Киши суқынга бэрмәгил сэн ишиң
Вафасыз кишикә йэтурмә ашың

1365 Өзүң тапну тынма йазуқдын тыдын
Сэңәр тэггү эрмәс тапуғда адын

56б 1366 Өлүмүг унытма оса эт толум
Пусуғдын чықар-тэг чықар бу өлүм

1367 Нэчә қачса ахир өлүм тутғусы
Нэчә қалса ахир өлүм йэтгүси

1368 Өлүмкә осанма көңүл тут тириг
Нэчә кэч тирилсә төшәнгү йэриг

1369 Қаны ким қутулды өлүмдин қачыб
Қаны ким ашунды өдиндин кэчиб

1370 Эди йақшы сөзләр элиг[31] йәңзәтү
Бу өд күн тириглик ләриң мәңзәтү

1371 Апа оғланы көрсә арқыш саны
Өрүк турғу болмаз өрүкләр қаны

1372 Ата арқасында туғулса оғул
Ана қарны манзил қач айлық амул

1373 Анасында туғса атанса аты
Мусафир болуб мүнди өдләк аты

1359 Халққа тўғри ва адолатли сиёсат юритгин,
Ўзингнинг ҳаёт кунларинг ҳам эзгу бўлади.

1360 Мол-дунё учун ўзингни ўтга-чўққа урмагин,
Тану жонга қасдма-қасд ҳавас бўйнини янч.

1361 Сен бу дунё буюмисан, унга қул бўлма,
Сени(ки) қўймас эканми, сен уни қўйма.

1362 Ортиқ мағрурланмагин, кўнглингни кўтарма [яъни гердайма],
Бу дунё ишонадиган нарса эмас, ундан умидингни уз.

1363 Кишиларнинг эзгусини ўзингга яқин тут,
Ярамаслардан узоқ тур, сенга зиёни тегади.

1364 Кишиларнинг суқига ишингни бермагин,
Вафосиз кишиларга ошингни едирма.

1365 Ўзинг тоат-ибодат қилиб тинма, гуноҳдан сақлан,
Тоат-ибодатдан бошқа (ҳеч бир нарсадан) сенга баҳра бўлмай

1366 Ўлимни унутма, ўйла, жабдуқни ҳозирла.
Бу ўлим пистирмадан чиққандай ногаҳон чиқиб қолади.

1367 (Киши) қанча қочмасин, ўлим охир тутади,
(У) қанчалик (ўлмай) қолмасин, ўлим охир етади.

1368 Ўлимга ғофил бўлма, кўнглингни ҳушёр тут,
Қанчалик узоқ яшама, албатта ерга ястанасан.

1369 Қани, ўлимдан ким қочиб қутулди?
Қани фурсатидан ўтиб ким ошиқча яшади?

1370 Таълимда бунга мослаб жуда яхши сўзланган,
Давр, кун ва тирикликларни қиёслаб:

1371 Одам боласи, агар кўрсанг, карвон кабидир,
Улар узоқ турмайди, узоқ турганлари қани (борми)?

1372 Ўғил [яъни фарзанд] отанинг белидан пайдо бўлса,
Она қорни (раҳми) унинг учун бир неча ойлик сокин бир манзил

1373 Онасидан туғилиб унга от қўйилгач,
У мусофир бўлиб даврон (фалак) отини минади.

1374 Күни бир мәңим-ул түни бир мәңим
Иләтүр өлүмкәр қурытур әңим[32]

1375 Ажун бир түшүн-ул көрүң бир түшүн
Бу түшкүн қопар-сән түшүн-ул ажун

1376 Көрәр[33] ул ажунда сәңә экки йол
Бу экки йолунда қайу эрки йол

1377 Йолуң оңча кэлсә этилди ишиң
Қалы солча кэлсә улыб чал башың

1378 Тарығлағ эрүр дунйа элиг қуты
Тарыса орар эр тирилгү оты

1379 Нэкү эксә йэркә йана ул үнүр
Нэкү бэрсә эврә аны-оқ алур

1380 Киши нәңи алма йэмә төкмә қан
Бу экки йазуққа улыр чықса жан

1381 Бу туш-тэг тириглик кэчәр бэлгүсүз
57a Кәрәк қул кәрәк бэг барыр кэлгүсүз

1382 Қаны түш саны болды кэчмиш күнүң
Өкүнчдә адын йоқ бу қалмыш күнүң

1383 Нэкү тэр эшитгил удунмыш киши
Удунмышда кэдин өкүнмиш киши

1384 Эди йақшы сөзләр бу шаъир аны
Бу шэър маънисини уқығыл қаны

1385 Түшүң-тэг кэчүрдүң тириглик удуғ
Қаны асғы көргит мәңә бир бодуғ

1386 Күнүңни кэчүрдүң тиләк арзуқа
Тириглик түгәди өкүнч ул қамуғ

1387 Осанма тиригликкә артуқ сақын
Тириглик өлүмкә эди кәд йақын

1388 Саран болма сақлан эй элиг ақы
Қалыр мәңү өлмәз ақылық аты

1374 Кундузги ҳар бир хўрагим (ва) тунги ҳар бир хўрагим,
Мени ўлимга яқинлаштиради, чеҳрамни сўндиради.

1375 Дунё бир работдир, кўринг, бир работдир,
Бу работдан қўзғаласан, бу дунё работдир.

1376 Бу дунёда сенга икки йўл дуч келади,
Бу икки йўлдан сенинг йўлинг қайси бири бўлар экан?

1377 Йўлинг ўнг(идан) келса, (барча) иш(лар)инг битади,
Агар сўл(идан) келса, йиғлаб бошингга ур.

1378 Бахтиёр элиг, бу дунё бир экинзордир,
Экин унса, киши ўз ейдиган ўтини ўради.

1379 Ерга нима экса, ўша нарса унади,
Сенга (табиат) нимани берса, ўшани яна қайта олади.

1380 Ўзгаларнинг нарсасини (тортиб) олма ва қон тўкма,
Бу икки гуноҳ учун жон чиқарда киши қаттиқ йиғлайди.

1381 Бу тушга ўхшаш ҳаёт билинмай ўтиб кетади,
Хоҳ қул бўлсин, хоҳ бег бўлсин қайта келмайдиган бўлиб кетади.

1382 Ўтган кунларинг тушдек бўлиб қолди, қани у?
Қолган кунларинг афсусдан бошқа нарса эмас.

1383 Ҳушёр бўлган киши нима дейди, эшитгин,
Ҳушёр тортгандан сўнг ўкинган киши.

1384 Ушбу шоир бу ҳақда жуда яхши сўзлабди,
Қани, энди бу шеър маънисини уққин:

1385 Уйғоқ ҳолда умрингни тушинг каби ўтказдинг,
Қани унинг фойдаси? Менга ундан нишона кўрсат!

1386 Кунларингни тилак-орзулар билан ўтказдинг,
Тириклигинг тугади, унинг барчаси ўкинчдан иборат.

1387 Тириклигингда ғофил бўлма, кўп ўйлаб андиша қил,
Тириклигинг ўлимга жуда-жуда яқиндир.

1388 Бахил бўлма, сақлан, эй, саховатли элиг,
Саҳоватли деган ном мангу қолади, ўлмайди.

1389 Эрэт сү бу нәңгә ынанма өкүш
Асығ қылмағай сү бу алтун-күмүш

1390 Йулуғ қылма өзни адынлар үчүн
Суйурқа өзүңни күйәрмә күчүн

1391 Сэниндә узақы ажун бэгләри
Ажун қодты барды йэтүр көз көри

1392 Сәңә ма анунмыш турур бу өлүм
Өдингә көдәзэй йүрумыш күнүм

1393 Нэкү тэр эшит дунйа ъайбын йэтиб
Сэнәр сөзләгүчи уқушдын алыб

1394 Ачығ сув-тэг-ул көр бу дунйа малы
Нэчә ичсә қанмаз өлимәз тили

1395 Көликәң-тэг-ул көр бу дунйа тоңа
Ударса качар қачса йапчур сэңә

57б 1396 Сақығ-ул көрү бэрсә дунйа иши
Тутайын тэйү сүнсә йитрүр киши

1397 Эй элиг қатығлан өзүң эдгү бол
Бэги эдгү болса будун эдгү-ул

1398 Қапуғда тэрилди қамуғ ач бөри
Эй элиг қапуғ кэд көдәзиб йуры

1399 Будун қой саны-ул бэги қойчысы
Бағырсақ кэрэк қойқа қой түтгүчи

1400 Бушы болма ишдә сэн өвкәтә тын
Бушы болса бэгләр бузар бэгликин

1401 Ириг сөзләмәгил кишикә тилин
Иригликот-ул от күйүрмә йалын

1402 Өрүг бол амул бол түзүн бол силиг
Қамуғ эдгүлүгкә тэгүргил элиг

1403 Йүз отру турур бу узун йол сафар
Уқушлуғ бу йолқа азуқ көп этәр

1389 Суворийларга, лашкар ва нарсаларга ортиқ ишонма,
Лашкар ва бу олтин, кумушлар фойда бермайди.

1390 Ўзгалар учун ўзингни фидо қилма,
Ўзингни тақдирла, зўр-базўр куйиб ёнма.

1391 Сендан илгариги дунё беглари
Дунёни қўйди, (ўлиб) кетди, кўзингни югуртир, кўриб қўй.

1392 Бу ўлим сенга ҳам келишга отлангандир,
(Яшаб) юрган кунларимни фурсатида эҳтиёт тутай.

1393 Нима дейди, эшитгин, дунё айбларини тушуниб,
Заковатдан (андаза) олиб, сенга сўзлагувчи киши:

1394 Бу дунё моли шўр сув кабидир, кўр,
Уни (киши) қанча ичса ҳам қонмайди, тили намланмайди.

1395 Эй баҳодир, кўргин, бу дунё кўланкаиг кабидир,
Кетидан борсанг, қочади, қочсанг, сенга ёпишади [яъни эргашади]

1396 Кўрсанг, дунёнинг ишлари бир соқиғ[32] кабидир.
Тутайин деб қўл сунса, киши уни йўқотади.

1397 Эй элиг, дадиллан, ўзинг эзгу бўл,
Беги эзгу бўлса, халқи эзгу бўлади.

1398 Саройда талай оч бўрилар йиғилгандир,
Эй элиг, саройни жуда авайлаб сақлаб юр.

1399 Халқ бир қўй каби, бег эса қўйчивонидир,
Қўй учун қўй тутувчиси меҳрибон (жонкуяр) бўлиши керак.

1400 Барча ишда ҳам ғазабли бўлма, қаҳрдан ўзингни тий,
Беглар ғазабли бўлса, ўз беглигини бузади.

1401 Кишиларга тилингда дағал сўзламагин,
Дағаллик оловдир, у куйдирадиган ёлиндир.

1402 Сокин, оғир, афзал ва мулойим бўл,
Ҳар турли эзгуликларга қўл ургин.

1403 Қаршингда бу узун йўл, сафар туради,
Тадбиркор киши бу йўл учун озуқни кўп ҳозирлайди.

1404 Сарай қаршы этмә эй элиг қуты
Анунды сәңә эв қара йэр қаты

1405 Нэрэк ганч урур-сэн бу алтун-күмүш
Сэңәр тэггүси-ул эки бөз үлүш

1406 Муңар мэңзәтү айды шаъир тили
Бу шаъир сөзи урды сөзкә улы

1407 Осал йаңлуқ оғлы өкуш нэң тэрәр
Нэкүкә тэгәр-му сақынмаз бирәр

1408 Байуса тиләкини булса түгәл
Түгәтүр тириглик ажал жан бэрәр

1409 Авынма эрәжкә кувәнмә э бэг
Авыңчың кувәнчиң одыға от-тэг

1410 Тириглик йава қылма дунйа үчүн
Кэчигли турур ош бу эмгәк үчүн

58*а* 1411 Ағы жуз төшәнгү өзүң оғлағу
Қара йэр төшәнгү турур эй бөгү

1412 Авынчу сэвүгләр билә авнур өз
Қара йэр қатында кириб йатғу өз

1413 Йайылмаз йорыға кэвалдин түшүб
Эдәрсиз йығач мингу муңлуғ болуб

1414 Буларны сақынғыл өлүмкә этин
Өкүнмә йарын сэн қара йэр қатын

1415 Қамуғ ишкә тавфиқ байатдын тилә
Байат бэргә шаксиз сэңә күч бил-ә

1416 Нэкү кэлсә тапла көдәзгү эсиз

Бойун бэр қазақа көни тут ағыз

1417 Өзүң булса экки ажун бэглиги
Бу бэш ишкә йақма бу-ул йэглиги

1418 Ҳарамқа қатилма йэма қылма күч
Киши қаны төкмә хасм қылма өч

1404 Сарой, қаср бино қилма, эй бахтиёр элиг,
Қора ер қаъри сен учун уй қилиб ҳозирланган.

1405 Бу олтин, кумушларни нима учун хазинага йиғасан?
Ахир сенга икки (газ) бўз насиб бўладику!

1406 Шоир (ўз) сўзини бунга ўхшатиб айтибди,
Шоирнинг бу сўзи сўзларга асос бўлади:

1407 Ғофил одам боласи кўп нарса йиғади,
Нима учун? Бу унга насиб қиладими, бирор марта ўйламайди.

1408 У бойигач, тилакларига тугал етгач,
Ажал (унинг) тириклигини тугатади, у жон беради.

1409 Фароғатга овунма, мағрурланма, эй бег,
Овунчларинг ва ғурурларинг ўт каби ўчади.

1410 Дунё учун ҳаётингни беҳуда ўтказма,
Бу ўтиб кетадиган нарсадир, машаққат учунгинадир.

1411 Шоҳи, ипакка ўралган тўқликда ўсган ўзинг,
Қора ерни тўшанади, эй доно.

1412 Кўнгил хуши маҳбубалар билан овуниб юрган ўзинг,
Қора ер қаърига кириб ётади.

1413 Чарчамайдиган йўрға отдан тушиб,
Мунгли бўлиб, эгарсиз ёғоч от (тобут) минади.

1414 Буларни ўйлагин, ўлимга ҳозирлик кўр,
Сўнг қора ер қаърида ўкинмагин.

1415 Барча ишларга худодан тавфиқ тила,
Шубҳасиз, худо сенга куч-қувват беради, билгин.

1416 (Бошингга) нимаики иш келса, рози бўл, афсус айтишдан сақланиш керак,
Қазога бўйин бер, оғзингни (сўзингни) тўғри тут.

1417 Ўзинг икки олам беглигига эришсанг,
Мана бу беш ишга яқинлашма, яхшиси шу.

1418 Ҳаромга аралашма ва зўравонлик қилма,
Ўзгалар қонини тўкма, хусумат ва ўч қилма.

1419 Бор ичмә фасаддын йырақ тур тэз-э
Бу қач нәң йурыр тутчы бэглик буза

1420 Өзүң мәңү бэглик тиләсә тучы
Төрү қыл будунқа кэтүргил күчи

1421 Будунқа башы-сэн эй элиг бу күн
Будунуғ көдәзгил удуғ тур өгүн

1422 Улуғ йүк йүдүрдүң бойунқа элиг
Осал болма сақлан э қылқы силиг

1423 Этөз арзу сүргән ҳавақа болун
Болун болма болса өзүңни йулун

1424 Кэчүрмиш тириглик туби болды йэл
Йоқалмыш тириглик нэчә бэргә әл

1425 Йава қылма эмди бу қалмыш күнүң
Өзүңни унытғыл йорықың йолун

58б 1426 Вафа қылғу эрмәс бу дунйа сэңә
Вафа қылды-му эмди бақғыл мэңә

1427 Нэкү тэр эшит бу сақынуқ киши
Сақынуқ билиглиг кишиләр башы

1428 Бу ажун түшүн-ул сан арқыш саны
Түшүндә нэчә болғай арқыш саны

1429 Сарай бил ажунны бу қазғанч йэри
Нэкү булса мында нару ыд йуры

1430 Өзүң көчгү мындын көчүң ыд бурун

Кэрәкликни алғыл кэрәксиз қодун

1431 Муну мэн барур — мэн мэни көр удун
Қатығлан өзүңгә ат эдгү қодун

1432 Эй элиг бу бэглик узун қулса-сэн
Қач иш қыл қач иш қөд қылур эрсә-сэн.

1419 Ичимлик ичма, фисқу фасоддан зинҳор узоқ тур,
Бу бир қатор нарсалар доимо бегликни бузиб юради.

1420 Ўзинг мангу беглик тиласанг, доим
Халққа адолат қил, зулмни бартараф эт.

1421 Эй элиг, бу кун сен халққа бошсан,
Халққа паноҳ бўл, оқиллик билан ҳушёр тур.

1422 Ўз бўйнингга оғир юк олдинг, (эй) элиг,
Ғофил бўлма, ҳушёрлан, эй феълу атвори гўзал.

1423 Тан ва жон орзу кетидан чопади, у ҳаваснинг қулидир,
(Унга зинҳор) қул бўлма, бўлсанг, (дарҳол) ўзингни қўтқар.

1424 Кечирган ҳаёт бўрон (ва) ел каби ўтиб кетди,
Зое кетган тириклик қандай қилиб қўл тутади.

1425 Энди қолган кунларингни беҳуда қилма,
Ўзингни унутгин, йўриғинг, йўлинг шу.

1426 Бу дунё сенга вафо қилмайди,
У менга вафо қилдими, менга қарагин (менга вафо қилмаганидан ибрат ол).

1427 Тадбирли киши нима дейди, эшитгин,
Тадбирли киши — билимли кишилар боши:

1428 Бу дунё бир работ, сен эса карвон кабидир,
Работда карвон қанча туради? Ҳисоб қил.

1429 Дунёни бир сарой бил, у (мол-мулк) қозониш еридир,
Бундан нимаики топсанг нарига [яъни у дунёга] суриб юргин.

1430 Ўзинг бундан [яъни бу ердан] кўчасан, (шунинг учун) кўчларингни бурунроқ юбор,
Керакли (нарса)ларни олгин, кераксизларни қўй.

1431 Мана, мен кетаётирман, мени кўриб (ғафлатдан) уйғонгин,
Қаттиқлан (тириш), ўзингдан яхши ном қолдиришга интил.

1432 Эй элиг, беглигим абадий бўлсин десанг,
Иш қиладиган бўлсанг, бир қатор ишларни қил, бир қатор ишларни эса қилма.

1433 Төрү қыл қатығлан булыб қылма куч
Тапуғ қыл байатқа анын қапғы қуч

1434 Экинчи осал болма сақ тур удуғ
Сэңә тэгмәсүн бир муфача йудуғ

1435 Эки өдтә қылма қайу болса иш
Ҳава өвкә кэлсә сэриб қылғу иш

1436 Бу қач нәң көдәзгил көдәзилди эл
Ажун турға бэглик сэңә бэргә әл

1437 Қамуғ эдгүләриң ағыр тут көтүр
Эсизләрни тутма элиңдин қопур

1438 Эсиз өңди урма төрү эдгү ур
Күнүң эдгү болға қутуң баға қур

1439 Нэкү тэр эшитгил э билгә күлүг
Бу сөздин көтүргил өзүңгә үлүг

1440 Төрү эдгү урғыл эй элчи бөгү
Эсиз болса булмаз ажунуғ йэгү

59а 1441 Ким эрсә уруб қодса эдгү төрү
Анын тикти атын адақын өрү

1442 Өзүңни йаңылма э билгә йақын
Түбүңни унытма айу тур сақын

1443 Эсиз қылқы тутма эй элги узун
Эсиз қылқ улытур экәгүн ажун

144 Кэчигли турур дунйа кэчти сақын
Кэлигли өлүм отру кэлди сақын

1445 Мэни көр мэниндин көтүр өт ириг
Өкүнмә йарын сэн бу күн сэн тириг

1446 Киши өлсә андын қумару қалыр
Мунуқы қумарум сэңә эй билир

1447 Сэвәрим сэн эрдиң эй элиг мэңә
Асығлығ кумарумны қодтум сэңә

1433 Адолат қил, мустаҳкам бўл, зулмни ортиқ қилма,
Худога тоат-ибодат қил, унинг эшигини қуч.

1434 Иккинчидан, ғофил бўлма, соғ ва ҳушёр бўл,
Токи сенга бирорта ҳам ногаҳоний меҳнат-машаққат юз урмасин.

1435 Қандай иш бўлмасин икки фусратда қилма,
Ҳавас уйғонса, ғазаб келса, сабр билан иш қилиш керак.

1436 Бу бир қатор нарсаларга риоя қилсанг, элинг омон бўлади,
Дунё барқарор туради, беглик сенга қўл келади.

1437 Барча яхшиларнинг қадрига ет, улуғла,
Ёмонларни сақлама, элингдан уларни кўтар (чиқар).

1438 Ёмон низом юритма, адолатли сиёсат юрит,
Кунларинг яхши бўлади, бахтинг камар боғлайди.

1439 Доно ва машҳур киши нима дейди, эшитгин,
Бу сўздан ўзингга тегишли ҳисса ол:

1440 Эй эл бошловчи доно, тўғри сиёсат юрит,
(Сиёсат) ёмон бўлса, жаҳонни қўлга киритиб бўлмайди.

1441 Кимда-ким эзгу сиёсат юритиб қўйса,
У билан ўз номини оёққа қўйди [яъни ўз номини ёдгор қилиб қолдирди].

1442 Эй энг яхши билувчи, ўзингнинг кимлигингдан янглишма,
Аслингни унутма, (ўз-ўзингга) сўроқ бериб тур, мулоҳаза қил.

1443 Ёмонлар одатини касб этма, эй қўли узун,
Ёмон одат икки дунёда ҳам улитади (йиғлатади).

1444 Дунё ўткинчидир, уни ўтиб кетди, деб ҳисобла,
Келадиган ўлим қарши (юзма-юз) келди, деб ҳисобла.

1445 Менга қара ва мендан панд-насиҳат кўтар [яъни ибрат ол],
Бу кун (ҳозир) тирик экансан, ҳозирлик кўр, кейин ўкиниб юрма.

1446 Киши ўлса, ундан эсдалик мерос қолади,
Менинг сенга эсдалигим мана шулар, эй доно.

1447 Мен учун сен севикли киши эдинг, эй элиг,
Фойдали эсдалик сенга қолдирдим.

1448 Асыглығ қумару кишикә сөз-ул
Қумару сөзи тутса асғы йүз-ул

1449 Муну сөз битиб қодтум эмди чыны
Унытма бу сөзни унытма мэни

1450 Нэчә ким йашаб өз тириг йурса-мэн
Өлум болды ахир йаныш көрсә-мэн

1451 Сэзигсиз өлүм бир күн ахир кэлир
Тирилмиш бу жанлығ жанын алғалыр

1452 Оқығчы кэлүркә анунғу кэрәк
Узун йол йурыркә этингү кэрәк

1453 Өлүмдин қутулгу йэри йоқ билин
Өлүмкә этингил кэрәкиң алын

1454 Нэкү тэр эшит бу улы йатмыш эр
Өлүмүн өлүрдә үзә аймыш эр

1455 Кәзикчә кэлир бу өлүмнүң қуры
Өлүмкә өзүң чын ануқлан йуры

59б 1456 Қур алтун бағучы муну мэн тэйү
Өлүм тутты эрсә үзүлди қуры

1457 Эй элиг муну мэн өтәдим ҳақың
Түгәл қылдым эмди бағырсақлықың

1458 Байат бэрсү тавфиқ қамуғ эдгүкә
Қутадсу бу эдгү йэгү кэдгүкә

1459 Эсәнин тириглик[34] өкүш миң йаша
Күвәнчин авынчын өкүш эл аша

1460 Бағырсақлық эрди түгәл бу сөзүм
Эсән қал саламат э көрклүг йүзүм

1461 Муну мэн барыр-мэн эй элиг қуты
Туру қалды оғлум бу бағрым оты

1462 Байатқа тапуздум муны йалвара
Тиләсә кәдәзгәй күйәр от ара

1448 Киши учун фойдали эсдалик сўздир,
Эсдаликка амал қилинса, фойдаси юз-юздир.

1449 Мана, мен чин сўзларни ёзиб қолдирдим,
Бу сўзларни ва мени унутма.

1450 Мен қанча яшаб тирик юрган бўлсам ҳам,
Оқибат қайтиш, мен қараб кўрсам, ўлим бўлди.

1451 Шубҳасиз охири бир кун ўлим келади,
Яшаб турган бу жонли(лар)нинг жонини олади.

1452 Ундовчи (Азроил) келишига ҳозир туриш керак,
Узоқ йўл юришга (у дунёга кетишга) тайёрланиш керак.

1453 Ўлимдан қутуладиган ҳеч жой йўқ, билиб қўй,
Ўлимга тайёрлангин, ўзингга кераклиларингни олгин.

1454 Чириб ётган бу киши нима деган, эшит,
Ўлимини ўлишидан олдин айтган киши:

1455 Ўлим навбати сенга пайти билан келади,
Ўлимга ҳақиқий ҳозирлик кўриб юр.

1456 Мана ман, деб олтин камар боғлаб юрувчилар,
Ўлим тутгач, камарлари узилади.

1547 Эй элиг, мана, мен сенинг ҳақингни ўтадим,
Сенга бўлган меҳрибонлигимни тугал бажо келтирдим.

1458 Барча яхшиликлар учун худо сенга тавфиқ берсин,
Бу эзгуликлар егу-кийгуда бахтингни очсин.

1459 Саломат ҳаёт кечир, кўп минг (йиллар) яша,
Шод ва хуррамлик билан кўп элларга эга бўл.

1460 Бу сўзларим барчаси меҳрибонликдан иборат,
Эсон ва саломат қол, эй юзи кўрклигим.

1461 Мана, мен ўлиб кетаётирман, эй бахтиёр элиг,
Менинг ўғлим — бағримнинг ўти қолиб кетаётир.

1462 Уни ёлвориб худога топширдим,
Хоҳласа уни ёнар ўт орасида ҳам асрайди.

1463 Сэцәр ҳажатым бу көрү бэр муны
Сүрә ыд̇ма болғай йавалар саны

1464 Қамуғ нэнгә тэңри қылур-ул сабаб
Қамуғ эд̇гү эсиз аңар өз улаб

1465 Оғул-қыз сабабы ата-ул ана
Қылынч артаса йа этилсә йана

1466 Муну мэн атасы өлүр-мэн бүкүн
Кичиг қалды оғлум йэтим өгсүзүн

1467 Бар эрсә қалы бу тапуғчы ҳақы
Сабаб бол муны эд̇гү йолқа оқы

1468 Көрү ыд̇ма өгрәтгил эрдәм билиг
Билиг эрдәмүн булсу элкә әлиг

1469 Этилсү қылынчы түзүлсү йорық
Тосулсу тапуғқа алынсу алық

1470 Йава ыд̇ма бошлағ йығa тут қыса
Қыса тутса оғлан булур қут баса

60а 1471 Қичигликда билсә оғул-қыз нэни
Қарыб өлмәгинчә унытмаз аны

1472 Нэкү тэр эшитгил қары көкләмиш
Сынамыш уқуб ҳам билиб сөзләмиш

1473 Кичиг эркән өгрәт оғулқа билиг
Кичигдә билиг билсә көтрүр әлиг

1474 Айама оғул-қызқа бэркә йэтүр
Оғул-қызқа бэркә билиг өгрәтүр

1475 Түгәтти битиг түрди бады тутуб
Алыб оғлынга бэрди әлгин сунуб

1476 Айур бу битиг тут йитүрмә оғул
Элигкә тэгүргил қумару бу-ул

1477 Битигим оқысун сөзүм тутсуны
Өлүмкә анутсун ишиг тутсуны

1463 Сендан ҳожатим шуки, уни кузатиб тур,
Ташлаб қўйма, ярамаслар қаторига киради.

1464 Тангри барча нарсага сабаб яратади,
Барча яхши-ёмон (ишлар) унга [яъни у сабабга] боғлиқдир.

1465 Ўғил ва қизнинг сабаби ота ва онадир,
(Уларнинг) хулқи бузилса ёки яна қайтадан яхшиланса (улар унга сабаб).

1466 Мана, мен — унинг отаси энди ўлаётирман,
Ўғлим кичик, етим ва онасиз қолди.

1467 Агар сенда хизматимнинг ҳақи бор бўлса,
Сен сабаб бўл ва уни (ўғлимни) яхши йўлга унда.

1468 Кузатиб қараб турма, унга ҳунар-илм ўргатгин,
Билим, ҳунар туфайли элга қўл топсин [яъни бош бўлсин].

1469 Хулқи ёқимли бўлсин, йўл-йўриқлари тузилсин,
Хизматга ярасин, ўз оладиганларини олсин.

1470 Беҳуда ва бўш қўйма, йиғиб, тергаб тут,
Тергаб тутилса, сўнг бола бахт топади.

1471 Ўғил-қиз кичиклигида нимани ўрганса,
То қариб ўлмагунча уни унутмайди.

1472 Улғайган қари (киши) нима дейди, эшитгин,
Синаган, уққан ҳамда билиб сўзлаган киши:

1473 Кичик экан ўғилга билим ўргат,
Кичикликда билим ўрганса, қўли баланд бўлади.

1474 Аяма, ўғил-қизга калтак едириб тур,
Калтак ўғил-қизга билим (адаб) ўргатади.

1475 Номани тугатди, ўради, тутиб боғлади,
Олиб, қўлини узатиб ўғлига берди.

1476 Айтди: Ўғлим, бу номани сақла, йўқотма,
Уни элигга етказ, бу васиятномадир.

1477 Номамни ўқисин, сўзларимга амал қилсин,
Ўлимга ҳозирлик кўрсин, ишларни (яхши) тутсин.

1478 Йана алды оғлин қойынга[35] куча
Өпүб йығлады бар бу йашын сача

1479 Айур эй оғул көрдүң эмди мэни
Нэ ҳалын барур-мэн унытма муны

1480 Сэңэр ма сэзигсиз бу күн кэлгү-ул
Осал болма ахир өзүң өлгу-ул

1481 Кэрэклиг сөзүм мэн йэтүрдүм сэңә
Уқыб сэн сөзүмни дуъа қыл мэңә

1482 Қалы элиг үдлэб тиләсә сэни
Йорық түз тапуғ қыл сынама аны

1483 Йава болма бошлағ йүгүрмә узун
Көни бол силиг бол қылынчын түзүн

1484 Кэчә йатса кэч йат йана эртә тур
Йатыб эрта қопған қутын эр турур

1485 Байат йарлығын сэн ағыр тут ағыр
Элигкә тапуғ қыл исингил бағыр

60 1486 Эсизкә йағума йырақ тур тэз-ә
Йуры эдгүлүк қыл йорық йол түз-ә

1487 Сөзүңни көдәзгил саламат йуры
Өзүңни көдәзгил эсәнин қоры

1488 Сөзин кэсти оғлын қучуб йығлады
Улынды йана ул өкүнчләр йэди

1489 Айур эй ынанчсыз ажун бэвафа
Нэлүг қылдың эмди мэңәр сэн жафа

1490 Бу нэъмат билә бу игидмиш өзүм
Кирүр бу қара йэркә көрклүг йүзүм

1491 Анадын нэ-тэг тугдум эрсә букүн
Анын-тэг барыр-мэн йалыңын муңун

1492 Нэкү тэр эшитгил өлүги он эр
Өлүмкә өкүнүб улығлы бэг эр

1478 Яна қайта ўғлини қучиб бағрига олди,
Уни ўпиб кўзидан бор ёшини тўкиб йиғлади.

1479 Айтди: Эй ўғил, энди сен менинг (аҳволимни) кўрдинг,
Мен қандай аҳволда ўлиб кетаётирман, буни унутма.

1480 Бу кун шак-шубҳасиз сенга ҳам келади,
Ғофил бўлма, охири сен ҳам ўласан.

1481 Лозим сўзларимни мен сенга тушунтирдим,
Сен сўзларимни уқиб, менинг ҳақимга дуо қил.

1482 Агар элиг сени истаб йўқласа,
Йўл-йўриғингни тузат, хизмат қил, уни синаб ўлтирма.

1483 Беҳуда бўлма ва бекорга кўп югурма,
Тўғри бўл, мулойим бўл, хулқингни гўзал қил.

1484 (Элиг) кечаси кеч ётса, сен ҳам кеч ёт, яна эрта тур,
(Кеч) ётиб эрта турувчи — бахтли кишидир.

1485 Худонинг буйруқларини сен қадрли тут, қадрли,
Элигга хизмат қил, кўнглингни унга нисбатан иситгин.

1486 Ярамасларга яқинлашма, зинҳор йироқ тур,
Кел, яхшилик қил, йўл-йўриқларингни яхшила.

1487 Сўзингга эҳтиёт бўл, саломат юргин,
Ўзингга эҳтиёт бўл, эсон-омонлик билан қўриқлан.

1488 Сўзини кесди, ўғлини қучиб йиғлади,
Яна уввос тортди, афсуслар чекди.

1489 Деди: Эй ишончсиз, бевафо дунё,
Нима учун энди сен менга жафо қилдинг.

1490 Бунчалик неъматлар билан парвариш топган жоним
Қора ерга кириб бораётир, (эй) юзи кўрклигим.

1491 Онадан қандай туғилган бўлсам, эндиликда
Ўшандай яланғоч ва мунг билан ўлаётирман.

1492 Ўлиши муқаррар бўлган киши нима дейди, эшитгин,
Ўлимдан ўкиниб ўлиб йиғловчи бег киши:

1493 Қарындын чықардың қарынқа кирүр
Шакардин игидтим йыланқа бэрүр

1494 Эсйзим тириглик эсизим тириглик
Өкүнчүн сығыт бирлә гөркә кирүр

1495 Кәчиг қулды барча қадашларқа ул

Йэләр болды жаны йашыл көккә йол

1496 Сығыт қодты Айтолды йэтрүб өгин
Қумару үләди кишикә нәқин

1497 Көзин көккә тикти айур эй элиг
Шаҳадат билә кәсти тэбрәр тилиг

1498 Йаруқ жан үзүлди түнәрди күни
Байат аты бирлә кәсилди тыны

1499 Әдизлик тиләди сүзүг жан туруғ
Учуб барды жан қалды кәлбат қуруғ

1500 Болуб туғмадуқ-тэг йитиб барды жан
Ажунда аты қалды бэлгү нишан

61*a* 1501 Нэкү тэр эшит эмди көңли көни
Осаллық усындын удунмыш күни

1502 Этөзнүн эти[36]-ул тэриглик эшик
Сүзүг жан эви-ул әдизлик йитик

1503 Қуруғ қалды кәлбат учуб барды жан
Байат билди қанча барыр эрсә жан

1504 Әдиз болды орны э қутлуғ қут-а
Түңисә қуды инсә болды йут-а

1505 Экидә бири болды шаксиз үлүг
Тирилди өлүмсүз узун мәңүлүг

1506 Нэ йаңлығ турур көрсә йаңлуқ өзи
Йурырда этәр аты кәслүр сөзи

1507 Қайудын кәлир эрки қанча барыр
Қайуда турур эрки қайда йурыр

1493 Қориндан чиқардинг, қорингa кираман,
Лаззатлар билан парвариш топдим, илонларга ем бўламан.

1494 Эсиз тириклигим, эсиз тириклигим,
Ўкинч ва йиғилар билан гўрга кираман.

1495 Барча қариндошларидан у узр сўради (яхши-ёмон гап ва ишлари учун кечирим сўради),
Жони яшил кўкка йўл олиб еладиган бўлди.

1496 Ойтўлди ақлини югуртириб йиғини қўйди,
Ўз давлатини одамларга улашишни васият қилди.

1497 Кўзини кўкка тикди, айтди: Эй элиг,
Тебровчи тилни (худо) шаҳодат билан кесди (сўздан қолдирди).

1498 Равшан жон узилди, куни тунади [яъни тунга бадал бўлди],
Худо номини ёд этиш билан нафас олиши тўхтади.

1499 Покиза руҳ юқорига, аъло маконга интилди,
Жон (руҳ)и учиб кетди, қуруқ келбати қолди.

1500 Бўлмаган ва туғилмагандек жон (руҳ) йўқолиб кетди,
Жаҳонда унинг номидангина белги ва нишона қолди.

1501 Энди кўнгли тўғри (киши) нима дейди, эшит,
Ҳақиқатан ғафлат уйқусидан уйғонган киши:

1502 Жасаднинг макони териладиган эшикдир [яъни қабристондир],
Покиза руҳнинг макони арши аълодир.

1503 Келбат қуруқ қолди, жон учиб кетди,
Руҳ қаерга борадиган бўлса, уни худо билади.

1504 Ўрни арши аълода бўлса, эҳ, қандай муқаддас бахтдир,
(Агар) эгилса, тубан кетса, бир бало бўлади.

1505 Унинг қисмати шубҳасиз, шу иккидан бири бўлади,
(Ҳар икки ҳолда ҳам) у ўлимсиз, абад ва мангу яшайди.

1506 Боқиб қаралса, инсон ўзи нимага ўхшайди,
Ҳаётида ном чиқаради, сўнг сўзи кесилади.

1507 У қаердан келади, қаерга боради?
Қаерда туради, қаерда юради?

1508 Билигли билир-му нэкү тэр нэкү
Уқуғлы уқар-му нэку тэр нэкү

1509 Билигли йана йоқ билир бу ишиг
Уқуғлы уған-ул уқар бу ишиг

1510 Ара бир[37] ичэр көр йурыр бэлгүсүз
Ара көз көрэрдэ болур бэлгүсүз

1511 Эди қысға өзлүг бу йаңлуқ өзи
Сақынчы бэдүг ҳам узун тил сөзи

1512 Көрү бэрсэ йалңуқ бу эрксизликин
Нэлүг мунча йавлақ кэтүрди эгин

1513 Иги көңли артар ажунуғ булуб

Нэлуг кэрди көксин қайа-тэг болуб

1514 Нэкү тэр эшит бу удунмыш киши
Өлүмүг уқуб йолқа көнмиш киши

1515 Нэ тэңсиз өлүм-сэн эй йавлақ өлүм
Басунмаз сэңэ этсэ йүк миң толум

61б 1516 Түзүкэ тэгир-сэн қутулмаз бири
Эсиз эдгү нэңгэ сэн-өк-сэн бөри

1517 Кэрэк эрди билгэ тирилсэ қутун
Қамуғ өлсүн эрди билигсиз отун

1518 Эсиз эдгү қалмаз нэчэ йүз өлүр
Улуғ йа кичиг бүт қара йэр толур

1519 Өлүмкэ кэчиг йоқ тириг болдачы
Нэчэ ма тирилсэ өлүм кэлдэчи

1520 Нэ йақшы айур бу будун башлар эр
Билигин уқушун ишин ишлэр эр

1521 Нэ эдгү иш эрди өлүм болмаса
Нэ көрклүг иш эрди киши өлмэсэ

1522 Эрижкэ тэгүрди мэни бу өлүм
Өлүм-ул бузуғлы түбүм ҳам улум

1508 Доно биладими? (Бу ҳақда) у нима дея олади?!
Заковатли уқадими? (Бу ҳақда) у нима дея олади?!

1509 Бу ишни биладиган донони нг (ўзи) йўқ,
Бу ишни тушунадиган якка қодирнинг ўзидир.

1510 Гоҳо ейди, ичади, белгисиз юради,
Гоҳо кўзга кўринганда яна нишонаси ўчади.

1511 Бу инсон ўзи жуда қисқа умрлидир,
Ташвиши кўп ҳамда тили узун, сўзи баландпарвоздир.

1512 Боқиб кўрилса, инсон бунчалик эрксиз бўла туриб,
Нега бунчалик ярамаслик билан гердаяди!

1513 Жаҳонни қўлга киритгач, кўнгил ҳасратлари ортадию (гуноҳи ортадию),
Яна нима учун у қоя каби кўксини керади (керилади)?!

1514 Ҳушёр киши нима дейди, эшит,
Ўлимнинг моҳиятини тушуниб, йўлга тўғриланган (ҳозирланган) киши:

1515 Эй шафқатсиз ўлим, сен қандай ярамас ўлимсан,
Сенга минг-минг жабдуқ-қурол юкланса ҳам босилмайсан.

1516 Сен барчага (бориб) етасан, бирортаси ҳам қутула олмайди,
Ёмон ва яхши нарсаларга сен бир бўрисан.

1517 Донолар бахтиёр яшасалар яхши бўлар эди,
Барча тубан нодонлар ўлсалар яхши бўлар эди.

1518 Ёмон ва яхши қолмайди, неча юзлаб ўлади,
Катта ёки кичик бўлмасин, ишон, қора ер (улар билан) тўлади.

1519 Ўлимдан халос бўлиш чораси йўқ, (эй) тирик юргувчи,
Қанча яшамагин, (оқибат) ўлим келади.

1520 Халқ бошловчи киши қандай яхши гапиради,
Билим, заковат билан ишларини бажарувчи киши:

1521 Ўлим бўлмаса қандай эзгу иш бўлар эди,
Киши ўлмаса қандай чиройли иш бўлар эди.

1522 Бу ўлим мени тинчликка етказди,
Таг-томиримни қўпорувчи ўлимдир.

1523 Киши эсиз эрмәс кишилик эсиз
Эрән эсиз эрмәс көр эрдәм эсиз

1524 Өлумкә таң эрмәз туғуғлы өлүр
Туғуғлы өлүр көр қара йэр толур

1525 Нэ қуртға қылынчы бу-ул игдүси

Кэрәк өңду тутғыл кэрәк төңдүси

Элиг хақан Өгдүлмишкә панд бэрмишин айур

1526 Бу Айтолды йасын кэчүрди элиг
Оқыб оғлынга бэрди өт сав әлиг

1527 Айур эй оғул қылма артуқ сақынч
Сақынч кэчсә ахир түбиндә сэвинч

1528 Сэңә тэгмәди бу сақынч йаңлузун
Мэңәр тэгди эмгәк бу сақынч узун

62a 1529 Көңүлдә кэчүрмә өзүңни авыт
Бақа тур мэңә өз тапуғқа эвит

1530 Атаң өлди эрсә атаң-мэн сэңә
Аталық қылайын оғул бол мэңә

1531 Йэр өпти көр Өгрүлмиш айды элиг
Узун кэч йашағыл ашайу элиг

1532 Мэн игдиш қулуң-мен тапуғчы мэниң[38]
Йулуғ болсу жаным элигкә мэниң

1533 Атам жаны болды элигкә йулуғ
Йулуғ қылсу тэнри сэңә бу қулуғ

1534 Чықарды атасы битигин оғул
Элигкә өтүнди көр ақру амул

1535 Элиг алды ачты оқыды битиг
Сөзин уқты айды эсиз эй тэтиг

1536 Айур эй бағырсақ кишидә бурун
Қапуғум қурыттың қураттың орун

1523 Инсон эсиз эмас, инсонгарчилик эсиздир,
Одам эсиз эмас, хислат-фазилат эсиздир.

1524 Ўлимга ажаб йўқ, туғилган ўлади,
Туғилган ўлади, кўр, қора ер (қаъри) тўлади.

1525 Унинг қилиқлари жуда кўҳна [яъни ўлим эскидан бор], бу унинг ҳунари,
Хоҳ унинг қоидаларига амал қил, хоҳ унинг аксини қил, бефарқ.

Элиг хоқон Ўгдулмишга панд беришини айтади:

1526 Элиг Ойтўлдининг мотамини ўтказди,
(Ҳузуриға) чақириб унинг ўғлига панд-насиҳат берди ва иноят қўлини чўзди.

1527 Деди: Эй ўғил, ортиқ алам чекма,
Ғам-алам кечирилса, кетидан севинч келади.

1528 Бу алам ёлғиз сенгагина етмади,
Мусибат ва оғир алам менга ҳам етди.

1529 (Бу ҳақда) ўйлама, ўзингни овут,
Менга яқин тур, хизматга ҳозирлан.

1530 Отанг ўлган бўлса, мен сенга отаман,
(Мен) оталик қилайин, (сен) менга ўғил бўл.

1531 Ўгдулмиш ер ўпди, айтди: Элиг,
Элга эга бўлиб узун ва узоқ яшагин.

1532 Мен сенинг содиқ тарбиялаган хизматкор қулингман,
Элигга менинг жоним фидо бўлсин.

1533 Отамнинг жони элигга фидо бўлди,
Энди тангри бу қулни ҳам сенга фидо қилсин.

1534 Ўғил отасининг номасини чиқарди,
Уни аста-секинлик билан элигга берди.

1535 Элиг олди, номани очди, ўқиди,
Сўзларини уқди, деди: Эсиз, эй ўткир зеҳнли (киши).

1536 Айтди: Эй меҳрибон, кишилар сардори,
(Менинг) эшигимни ҳувиллатдинг, ўрнини қуруқ қолдирдинг.

1537 Тириглə тапундуң өтадин ҳақым
Өлүрдə мунадыб йэдиң ҳам ғамым

1538 Ҳақыңны өтəйумəдим мэн сэниң
Йана йоқ[39] өтəсүн сэниң ҳақларын

1539 Нэ-тэг ким сэвүнчлүг-мə сэндин бу күн
Байат бэрсүни миң сэвүнчүн қутун

1540 Сөзин кэсти элиг көзи йаш сача
Туруб чықты көргил сақынчығ қуча

1541 Эвингə кэлиб кирди көңли түшүг
Қапуг йапты бир күн сақынчын түгүг

1542 Йэмə қылды оғлы атасы йуғы
Чығайқа үлəди күмүш ҳам ағы

1543 Кэчүрди йэмə бу ата қадғусы
Йақын қылды өзкə киши эдгүси

62б 1544 Ата панди тутты йурыды көни
Қуты артты күндə йаруды күни

1545 Нэкү тэр эшит эмди өглүг киши
Башында кэчүрмиш билир эл иши

1546 Атаң пандини сэн қатығ тут қатығ
Қутадға күнүң болға күндин татығ

1547 Атаңны ананны сэвиндүр тушы
Йанут бэргə тапғың түмəн миң асығ

1548 Элиг ма қатығланды анда нару
Күникə уру барды эдгү төрү

1549 Байуды будун ҳам этилди эли
Элигкə дуъа қылды будны тили

1550 Элиг бир күн олдурды йаңлуз өзүн
Кэмишти китаб отру бақты көзүн

1551 Таңулды өги көңли тыдулмады
Тилəди айытғу киши булмады

1537 Тириклигингда хизмат қилдинг, ҳақимни ўтадинг,
Ўларингда ҳам ташвиш билан ғамимни единг.

1538 Мен сенинг ҳақингни ўтай олмадим,
Сенинг ҳақларингни худогина ўтасин (берсин).

1539 Бу кун мен сендан нечоғлик хурсанд бўлсам,
Худо сенга минг карра севинч ва қут билан қайтарсин.

1540 Элиг кўзидан ёш тўкиб сўзини кесди,
Қайғу, аламга тушиб туриб чиқди, кўргин.

1541 Кўнгли чўкиб келиб уйига кирди,
Эшик беркитди, бир кун ғам ва хафаликда бўлди [яъни аза тутди].

1542 Ўғли эса отасига аза очди,
Йўқсилларга кумуш ва қимматбаҳо нарсалар улашди.

1543 Ота учун қайғу, ғамни ҳам ўтказди (унутди),
Кишиларнинг яхшиларини ўзига яқин қилди.

1544 Отасининг панд-насиҳатларини тутди, тўғри юрди,
Қути кундан-кунга ортди, кунлари ёриди (рўшноликка чиқди).

1545 Энди ақлли киши нима дейди, эшит,
Бошидан кечирган эл ишини билгувчи (киши):

1546 Отангнинг пандини сен қаттиқ тут, қаттиқ,
Сени бахтга элтади, кунинг кундан-кунга ширин бўлади.

1547 Отангни, онангни доим хурсанд қил,
Хизматларинг эвазига туман минг ҳисса фойда оласан.

1548 Элиг ҳам бундан буён қаттиқ киришди,
Бир кун ҳам оғишмай эзгу сиёсат юрита берди.

1549 Халқ бойиди ҳамда эл яшнади,
Халқ тили элигни дуо қилди.

1550 Элиг бир кун ёлғиз ўзи ўлтирди,
Китобни қўйди, кўзини узоққа тикди.

1551 Ақли ҳайратда қолди, кўнгли тинчимади,
Истаб сўрайдиган киши тополмади.

1552 Сақынды көр Айтолды эрдэмлэри
Айур эй дарыға эрэндэ эри

1553 Қапуғ көрки эрди мэнэ эд̇гү эш
Буд̇ун асғы эрди аңар тэгсэ иш

1554 Қуруғ қалды орны изилди ишим
Эрүклэр бүтүргү қаны бир кишим

1555 Йана сақыну алды көр Өгдулмишиг
Айур мэн унытмас-мэ ошбу эшиг

1556 Өлүрдэ ул Айтолды оғлын мэнэ
Тапузды аны мэн унуттым таң-а

1557 Ата өлди эрсэ оғул бар тириг
Бирисин йитүрдүм тутайы бириг

1558 Киши ыд̇ты тэркин көр Өгдүлмишиг
Ав̇ынды өзингэ бэкитти эшиг

63a 1559 Йурыб кирди Өгдүлмиш отру туруб
Элигкэ көрүнди сэв̇үнчлүг болуб

1560 Элиг көрди эрсэ оқыды аны
Айытты нэкү қылды өд̇лэк сэни

1561 Нэкү-тэг кэчэр бу кэчигли күнүң
Көни-му йурыр-сэн йа эгри йолуң

1562 Нэкү қылды өд̇лэк а анда кэд̇ин
Сэв̇инч-му йурыр-сэн сақынч қад̇ғудын

1563 Өтүнди бу Өгдүлмиш элиг қуты
Узун кэч тирилсү йад̇ылсү аты

1564 Йырақ болдум элиг тапуғында таш
Иригләди өд̇лэк мэңэр түгди қаш

1565 Бүтэ кэчти элиг йүзин көрмэдим
Сақынч қад̇ғу бирлэ йурыб күлмэдим

1566 Бу күн үд̇лэб элиг мэни үндэди
Умынчлыққа давлат мэңэр қур бады

1552 Кўр, Ойтўлдининг фазилатларини эслади,
Деди: Эй дариғ, кишиларнинг кишиси.

1553 У менинг эшигимнинг кўрки, энг яхши дўстим эди,
Унинг қўлидан чиққан иш халқ учун манфаатли эди.

1554 Унинг ўрни қуруқ қолди, ишларим барбод бўлди,
Бузуқликларни бартараф қилувчи одамим (борми), қани?

1555 Ўгдулмиш ҳақида яна ўйлаб олди, кўр,
Деди: Мен ушбу эшимни унутмайман.

1556 Ўлар чоғида Ойтўлди ўғлини менга
Топширган эди, мен уни унута ёздим.

1557 Ота ўлган бўлса, ўғил ҳаёт-ку,
Бирини йўқотдим, бас бирини тутайин.

1558 Тезликда киши юборди ва Ўгдулмишни
Ўзига улфат қилди, эшик беркитди.

1559 Ўгдулмиш юриб кирди ва рўбарў туриб,
Хурсанд бўлиб элигга кўринди.

1560 Элиг кўргач, уни чақирди,
Сўради: Фалак сени қандай ҳолга солди?

1561 Ўтаётган кунларинг қандай кечмоқда?
Тўғри юрибсанми ёки йўлинг эгрими?

1562 Отангдан сўнг фалак нималар қилди?
Хурсанд юрибсанми ёки ҳасрат, қайғу биланми?

1563 Ўгдулмиш сўз очди: Бахтиёр элиг
Узун ва узоқ яшасин, номи ёйилсин.

1564 Мен элиг хизматидан ташқарига чиқдим, узоқлашдим,
Фалак мендан юз ўгирди, қовоғини уйди.

1565 Кўп вақт ўтди, элиг юзини кўрмадим,
Алам, қайғуда юриб, (зинҳор) кулмадим.

1566 Бу кун элиг мени истаб чорлади,
Яхши ниятлар учун давлат менга бел боғлади.

1567 Элиг йарлығыны эшитти өзүм
Күнүм эдгү болды йаруды көзүм

1568 Элиг тэкмә түрлүг айытты билиг
Өтүнди бу Өгдүлмиш ачты тилиг

Өгдүлмиш элигкә тапуғқа кирмишин айур

1569 Элиг айды мунда нару эй оғул
Мәңә тапну турғыл чөкүрмә көңүл

1570 Атаң тапғы бар эрди артуқ тәлим
Өтәйүмәдим барды қалды бэрим

1571 Өтәгү кэрәк мэн бу хақлар сэңә
Кишиләр тили болмаса тэр мэңә

63б 1572 Нэкү тэр эшитгил Үч орду бэги
Билиб сөзләмиш сөзкә йэтрүб өги

1573 Киши эмгәк ыдса сэңә бэлгүлүг
Унытма ул эмгәкни болма өлүг

1574 Кишиликни қодма эй асли киши
Кишилик қылу тур кишикә тушы

1575 Кимүң эмгәки кирсә кимкә бирәр
Йанутын окүш қыл сэн отру аңар

1576 Кишиликни көр ат урунды киши
Кишилик билә ат көтүрди киши

1577 Йуры уд атанма кишилик қыл-а
Кишикә киши бол кишилик бил-ә

1578 Йэр өпти көр Өгдүлмиш айди илиг
Элиг көз йарутса мэңәр болды эг

1579 Тапуғчы қулуң-мә бэгим-сә улуғ
Улуғ бэг ағырлар тапуғчы қулуғ

1580 Тиләсә ағыр тут тиләсә ужуз
Йулуғ қылдым эмди сэңә мэн бу өз

1567 Мен элигнинг ёрлиғини эшитгач,
Куним эзгу бўлди, кўзларим ёруғлашди.

1568 Элиг ҳар турли билимлардан сўраб кўрди,
Ўгдулмиш жавоб берди, сўзга тил очди.

Ўгдулмишнинг элиг хизматига киришини айтади

1569 Элиг айтди: Бундан буён, эй ўғил,
Менга хизмат қилиб юр, кўнглингни чўктирма.

1570 Отангнинг хизматлари ортиқ ва кўп синган эди,
Мен унинг ҳақларини ўтай олмадим, у ўлиб кетди, ҳақи эса (менда) қолди.

1571 Энди бу ҳақларни мен сенга ўташим керак,
Токи мен кишилар оғзида гап бўлиб юрмайин.

1572 Учўрду беги нима дейди, эшитгин,
Сўзга фаросатини етказиб билиб сўзлаган (киши):

1573 Биров сенга муайян бир меҳнат сингдирса,
У меҳнатни унутма, мисли ўлик бўлма.

1574 Эй асл киши, одамгарчиликни қўйма,
Кишиларга доим одамгарчилик қилиб тур.

1575 Кимнинг кимга бирор меҳнати кирган бўлса,
Сен эвази учун унга кўпроқ меҳнат сингдир.

1576 Одамгарчиликни қара, киши у туфайли ном чиқаради,
Одам одамгарчилик билан танилади,

1577 Кел, мол деган ном олма, одамгарчилик қил,
Одамга одам бўл, одамгарчиликни бил!

1578 Ўгдулмиш ер ўпти, кўр, деди: Аввал [яъни биринчи бўлиб]
Элиг менга эътибор кўзи билан қараса, (бу) мен учун яхшилик (нишонаси) бўлади.

1579 Хизматкор қулингман, сен улуғ бегимсан,
Улуғ бег хизматкор қулини қадрлайди.

1580 Истасанг қадрла, истасанг таҳқирла,
Энди мен бу жонимни сенга бағишладим.

1581 Туруб чықты ақру қапуғқа кэлиб
Бир анча йурыб барды эвкә тэгиб

1582 Қурын бады Өгдүлмиш анда нару
Қыйықсыс тапуғ қылды эртә бару

1583 Тапунды кэчә танда тэбрәмәди
Түнин йатты йатғақ аш анда йэди

1584 Элиг көңлингә сығды эрсә тапуғ
Әлиг бэрди давлат ачылды қапуғ

1585 Нэкү тэр эшит бу тапуғ қылғучы
Тапуғ бирлә давлат атын мүнгүчи

1586 Э бэгләр сэвинчи тиләгли киши
Қамуғ бэг тиләги үзә қыл иши

64а 1587 Бэги тапламас ишни қылса қулы
Ыланч өзкә қылсун сэрилсә қалы

1588 Қалы қылмаса бэг тиләмиш тапуғ
Йава болды йэтмиш тириглик қамуғ

1589 Йақын тутты элиг көр Өгдулмиши
Төрүчә айу бэрди тэкмә иши

1590 Йана бир күн отруб мунадты элиг
Айур эй дариға йитүрдим эриг

1591 Қапуғда қулын бод тэрилди толу
Қаны бир ишимкә йарағлы талу

1592 Ишим барча сэндин йоқ-ул билдәчи
Қаны бир бағырсақ ишим қылдачы

1593 Нэкү тэр эшит бу сынамыш киши
Сынаб эдгү эсизни билмиш киши

1594 Тиләсә булур барча арзу киши
Тиләк-тэг киши билмәз эдгү башы

1595 Бу бодсын йурығлы қара баш қалын
Киши тэб ынанғу киши йоқ билин

1581 Аста туриб ташқарига чиқди, дарвозага келиб,
Бир оз юриб уйига етиб борди.

1582 Шундан бошлаб Ўгдулмиш (хизмат) камарини боғлади,
Барвақт бориб оғишмай хизмат қила бошлади.

1583 Кечаю кундуз хизмат қилди, оғишмади,
Тунлари соқчилик қилиб ётди, овқатни ўша ерда еди.

1584 Хизмат элигга манзур бўлса,
Давлат юз уради, (берк) эшиклар очилади.

1585 Хизмат қилувчи киши нима дейди, эшит,
Хизмат туфайли давлат отини мингувчи (киши):

1586 Эй беглар хурсандчилигини истовчи киши,
Барча ишни беглар хоҳишига мос қил.

1587 Қули беги ёқтирмайдиган иш қилгач,
Қайғу билан жони койиса, ўзини айбласин.

1588 Агар у беги хоҳлаган хизматни қилмаса,
Етишган тириклигининг ҳаммаси беҳуда бўлади.

1589 Кўр, элиг Ўгдулмишни яқин тутди,
У турли ишларни қоидаси билан айтиб берди.

1590 Элиг бир куни ўлтириб яна қайғурди,
Деди: Эй дариғо, (асл) киши (Ойтўлди)ни йўқотдим.

1591 Даргоҳимда қул ва хизматкорлар талай йиғилди,
Лекин менинг ишларимга яровчи етук бир киши қани?!

1592 Барча ишларимни сен (Ойтўлди)дан яхши биладиган киши йўқ,
Менинг юмушларимни қиладиган бир меҳрибон киши қани?!

1593 Синаган киши нима дейди, эшитгин,
Синаб ёмон ва яхшини билган (фарқлаган) киши:

1594 Одам истаса барча орзусига етади,
Лекин тилагандек эзгулар сарвари бўлган киши топилмайди.

1595 Бош кўтариб юрган инсон жуда кўп,
Лекин (ҳақиқий) инсон деб аташ мумкин бўлган киши йўқ,
билгин.

1596 Қишидә кәрәки йарағлысы йоқ
Йараб ҳам тосулуб йурығлысы йоқ

1597 Нәкү тәр эшитгил бу шэър айғучы
Сөзүг маъны бирлә түзүб қодғучы

1598 Йурығлы көрүр-мән йарағлысы йоқ
Йараглы булунса йурығлысы йоқ

1599 Қалын бод қарабаш йумытты өкүш
Тәлимдә тиләсә тосулғусы йоқ

1600 Йана айды элиг масалда кәлир
Уруғлуғ киши өлсә урғы қалыр

1601 Бу Айтолды оғлы атайур нә-ул
Ата барды эрсә оғул орны-ул

64б 1602 Ата барды орны қуруғ ҳам қуқуз
Қуқуз толғуқа көрдүм оғлын кәд уз

1603 Муны эдләйин мән бу болсун киши
Киши болмыш асғын билусин иши

1604 Болуғлуғ көрүр-мән йарағу муны
Кичигликдә таштын адын йоқ муны

1605 Эди йақшы аймыш будун атлығы
Будунда талусы киши қутлуғы

1606 Элиг урса бэгләр кими эдләсә
Йа қур баш болур бу бэгиндә баса

1607 Кими тутса бэгләр өзингә йақын
Йағуды тиләки кәрәки бақын

1608 Өтәмиш болайы атасы ҳақын
Қылайын кишилик бағырсақлықын

1609 Бу Айтолды тапғы тәлим эрди көр
Кишилик қылайы аның йанғы көр

1610 Киши эдгү асли унытмас болур
Киши урғы көңлин айытмас болур

1596 Одамлар орасида кераклиси, яроқлиси йўқ,
Кишининг кунига яраб, фойда келтириб юрувчиси йўқ.

1597 Ушбу шеър айтувчи нима дейди, эшитгин,
Сўзни маъни билан тузиб қўювчи киши:

1598 Юрувчиларни (кўплаб) кўраман, ярайдигани йўқ,
Яроқлиси топилса-чи, у юрмайди (умри қисқа бўлади).

1599 Талай хизматкор ва қуллар кўплаб йиғилди,
Шу кўпчилик ичидан ахтарсанг, фойдалиси йўқ.

1600 Элиг яна деди: Масалда шундай келади:
Уруғли киши ўлса, унинг уруғи қолади.

1601 Ойтўлдининг ўғли деб аталувчи ўзи нима (ким ахир)?
Ота ўлса, ўғил унинг ўрни-ку, ахир.

1602 Ота ўлди, унинг ўрни қуруқ ва бўш қолди,
Бу бўшни тўлдириш учун ўғлини жуда муносиб кўрдим.

1603 Мен уни тарбиялайин, у одам бўлсин,
Одам бўлганлигининг нафини ўз ишларида била олсин.

1604 Унинг (менга) яраб қолишини тугал кўриб турибман,
Ёшлигидан ташқари бўлак нуқсонлари йўқ.

1605 Халқ ичида ном чиқарган киши жуда яхши сўзлабди,
Халқнинг сараси, кишиларнинг бахтлиси:

1606 Беглар қўл чўзиб кимни қўллаб-қувватласа,
Бегидан бир даража қуйи аъён боши бўлади.

1607 Беглар кимни ўзларига яқин тутсалар,
У кишининг тилаги ва лозималари яқинлашди, кўргин.

1608 Мен отасининг (Ойтўлдининг) ҳақини ўтайин,
(Ўғлига) меҳрибон бўлиб инсонийлик қилайин.

1609 Ойтўлдининг (менга синган) хизмати талай эди,
(Энди) унинг эвазига одамгарчилик қилайин, кўр.

1610 Эзгу кишининг аслини унутиб бўлмайди,
Одамзоднинг кўнглини олиб бўлмайди.

1611 Нэкү тэр эшит бу авычға сөзи
Авычға сөзин тут унытма қози

1612 Бу эдгү қылу тур эй эдгү киши
Қарымаз болур эдгү мәңү йашы

1613 Бу эдгү қарымаз йэмә опрамаз
Йашы кәд узун-ул аты артамаз

1614 Ағырлады элиг көр Өгдулмишиг
Сынады аңар бэрди барча ишиг

1615 Ачынды элиг көр көтүрди өрү
Болу бэрди эврән йумытты төрү

1616 Оңарды төрү ҳам тоқу ич тапуғ
Ачылды тутуғдын тиләмиш қутуғ[40]

65a 1617 Муны болды эрдәм сөзи болды сөз
Элиг турды эрсә аңар ачты көз

1618 Элиг айды эмди тиләмиш ишим
Түзү йэтлү барғай ичим ҳам ташым.

1619 Йөләки бар эрди мунуң бэлгүлүг
Аны эдләдим қылдым ачығ улуғ

1620 Муну булдум эмди тиләк-тэг киши
Тақы толғусы бар йэтилсә йашы

1621 Улуғ болғу оғлан йэ эрсиг йаған
Кичигдә болур барча эдгү нишан

1622 Муңар мэңзәтү эмди байтығ оқы
Уқа бэрсә маъни ачылғай тақы

1623 Тапунды бу Өгдулмиш отру туруб
Қылумады танда кэчә өд булуб

1624 Кэтәрди өзиндин йарағсыз маҳал
Тосулды қамуғ түрлүг ишкә түгәл

1611 Ушбу қария сўзини эшит, нима дейди,
Қария сўзига амал қил, унутма, кўзичоқ:

1612 Эй эзгу киши, (доим) эзгу (лик) қилавер,
Эзгу(лик) қаримайдиган бўлади, унинг умри боқий.

1613 Эзгу (лик) қаримайди ҳам, емирилмайди ҳам,
Унинг умри жуда узун, номи эса бузилмасдир.

1614 Кўр, элиг Ўгдулмишни жуда қадрлади,
Синади, барча юмушларни унга топширди.

1615 Элиг уни сийлади, кўр, уни улуғлади,
Фалак унга кулиб боқди, низом-қоидалар тартиблашди, марказлашди.

1616 Сиёсат ва низомларни ва (мамлакатдаги) ички хизматларни йўлга қўйди,
У истаган эшикнинг тилсими очилди.

1617 Унинг нуқсон-камчиликлари ҳам санъатга (ютуққа) бадал, айтгани айтган бўлди,
Элиг мушкул аҳволда қолганда, унга йўл-йўриқлар кўрсатди.

1618 Элиг деди: Энди (барча) истаган ишларим
(Мамлакат) ичида ёки ташқарисида бўлмасин, барчаси тугал бажарилаверади.

1619 Бу (иш)нинг муайян бир тадбир-чоралари бор эди,
Мен унинг кетига тушдим, ўзимга оғирликни олдим.

1620 Мана, оқибатда кўнгилдагидек кишини топдим,
Ёши етишгач, у яна ҳам етилиши, камол топиши аниқ.

1621 Бўладиган бола ёинки забардаст фил
Кичиклигида барча белги-нишонлари бўлади.

1622 Энди бунга мос келадиган ушбу байтни ўқи,
Уқа борсанг, унинг маъниси яна ҳам очилаверади[33].

1623 Ўгдулмиш ўтириб ҳам, туриб ҳам хизмат қилди,
Кундузи қила олмаган (иш)ларни кечаси фурсат топиб бажарди.

1624 Барча яроқсиз ва маҳол нарсаларни ўзидан кўтарди (кетказди),
Турли хил ишларга тугал фойдаси тегди.

1625 Қутулды элиг кэтти эмгәкләри
Будун асғы артты йэниб йүкләри

Элиг савалы Өгдүлмишкә

1626 Элиг үндәди бир күн Өгдулмишиг
Анар сорды барча нә сөз билмишиг

1627 Элиг айды эмди эшит эй оғул
Сөз айтур өзүм сэн мэңә тут көңүл

1628 Айу бэр мэңер сэн тосулмаз қайу
Қайу-ул тосусы мэңә ай сайу

1629 Йанут бэрди Өгдулмиш йады э бэг
Билиг ордусы эй кишиләрдә йэг

65б 1630 Кишикә тосулғу экәгү ажун
Қылынч эдгүси-ул йа қылқы түзүн

1630 Экинчи овут-ул үчүнчи көни
Бу үчи билә эр булур қут күни

1632 Қылынч эдгү болса қамуғ халқ сэвәр
Қылынчы көни болса төркә ағар

1633 Овут-ул тыдығлы қамуғ тэңсизиг
Овутсузлуқ эркә эди тэңсиз иг

1634 Көнилик овут ҳам бу эдгү қылынч
Үчәгүн бириксә бу болды сэвинч

1635 Тақы бир силиглик қылынчы көни
Экәгүн ажунда кутадур күни

1636 Йана айды элиг эшиттим бу сөз
Тосулмаз қайу-ул кишикә йавуз

Өгүлмиш жавабы элигкә

1637 Йанут берди Өгдулмиш айды бу сөз
Йанулаб эшитсү элиг билгә өз

1625 Элиг халос бўлди, машаққатлари кетди,
Юклари енгиллашиб (ташвишлари камайиб) халқнинг манфаати ортди.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1626 Бир куни элиг Ўгдулмишни чорлади,
Нимаики (сўз) билса, барчасини ундан сўради.

1627 Элиг айтди: Эй ўғил, энди эшит,
Мен сендан сўз сўрайман, менга кўнгил тут.

1628 Сен менга айтиб бер: Бефойда қайси,
Фойдалиси қайси? Менга санаб айтиб бер.

1629 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: Эй бег,
Билимнинг ўрдаси, эй одамларнинг яхшиси.

1630 Икки оламда кишига керакли нарса:
Эзгу қилиқ ва гўзал хулқдир.

1631 Иккинчиси — шарм-ҳаё, учинчиси — ростлик,
Бу учи туфайли киши чиндан бахтга эришади.

1632 Хулқ гўзал бўлса, барча халқ севади,
Хулқи тўғри бўлса, (у киши) тўрга чиқади.

1633 Шарм-ҳаё ҳамма ярамас (ишлар)дан тияди,
Уятсизлик киши учун жуда ярамас иллатдир.

1634 Ростлик, шарму ҳаё ҳамда гўзал хулқ —
Учаласи бирикса, бу севинч демакдир.

1635 Яна бири — софлик ва рост феъллик, булар
Икки оламда кишини бахтиёр қилади.

1636 Элиг яна айтди: Бу сўзларни эшитдим,
Кишига фойдасиз, ярамас нарса нима?

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1637 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: Бу сўз(лар)ни
Элиг қулоқ бериб эшитсин, билиб олади.

1638 Қишикә тосулмаз тугәл үч нәң-ул
Үчини айу бэрдим эдгү оғул

1639 Бири арқуқ эрсә бу қылқы йавуз
Тақы бири йалған түзәр эрсә сөз

1640 Тақы бир саран-ул кишидә йэли
Бу үч нәң учәгү билигсиз тили

1641 Кимүң болса артуқ қылынчы отун
Иши барча татру болур туғса күн

1642 Ким эрсә жавықса бу йалған тилин
Савы барды йаңлуқ ара сэн билин

66а 1643 Нэкү тэр эшитгил сараныг билиг
Э чырғу э муңлуғ э тэгмиш әлиг

1644 Саранлықда ынға нэкү бар адын
Тэрәр нәң йэйүмәз қалур нәң кэдин

1645 Тэрә билдиң алтун йэйә билмәдиң
Бу алтун йағың бир нәлүг бэрмәдиң

1646 Э дунйа тэриб сэн йэйүмәз киши
Йэгүчи ануқ ош анут сэн ашы

Элиг савалы Өгдүлмишкә

1647 Йғна айды элиг эшиттим муны
Тақы бир сөзүм бар айу бэр аны

1648 Анадан-му билга туғар бу киши
Азу өгрәнүр-му йэтилсә йашы

1649 Йанут бэрди Өгдулмиш элиг қуты
Билиг ҳам уқуш-ул бу эрдәм аты

1650 Билигсиз туғар-ул төрү өгрәнүр
Билиг билсә өтрү қамуғқа үнүр

1651 Анадын туғуғлы билигсиз туғар
Билү өгрәнү өтрү төркә ағар

1638 Киши учун бефойда аниқ уч нарсадир,
Бу учаласи борасида сўзлаб бердим, яхши ўғил[34].

1639 Биринчидан, ўжар, феъли ёмон бўлса,
Иккинчидан, ёлғон сўз тўқийдиган бўлса.

1640 Кишиларнинг ярамасларидан яна бири бахил, очкўз кишидир,
Бу уч хусусият уч тоифа нодонлар учун хосдир.

1641 Кимнинг феъл-атвори ортиқча тубан бўлса,
Унга кун туққач [яъни омад келиши билан] барча иши чаппасига кетади.

1642 Кимда-ким ёлғончилик билан донг чиқарса,
Халқ ўртасида унинг обрўси кетади, сен буни билиб ол.

1643 Маърифатда очкўз ҳақида нима дейилган, эшитгин,
Эй, кўзи ёшли, эй, мунгли, эй, азоб чеккан:

1644 Очкўзликдан ҳам ўтадиган бошқа нима бор,
Нарсани теради, ея олмайди, нарсалар қолиб кетади.

1645 Олтинни тера билдинг, лекин ея билмадинг,
Бу олтинлар сенга ёвдир, нима учун сен уни улашмадинг.

1646 Эй сен, мол-дунёни териб ея олмайдиган киши,
У (мол-дунё)ни егувчи аниқ, сен ошини ҳозирла.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1647 Элиг яна айтди: Буларни эшитдим,
Яна бир сўзим бор, уни (ҳам) айтиб бер.

1648 Инсон она(си)дан доно бўлиб туғиладими,
Ёки ёши етилгач ўрганадими?

1649 Ўгдулмиш жавоб берди: Бахтиёр элиг,
Билим, уқув ва бу санъатлар (ҳақида гапирсам),

1650 (Киши) билимсиз туғилади, низомларни ўрганади,
У билим билгач, сўнг барча (ишлар)га ярайди.

1651 Онадан туғилувчилар билимсиз туғилади,
Билиб, ўрганиб, сўнг тўрга чиқади.

1652 Уқуш-ул аны йаңлуқ өгрәнмәди
Төрү бирлә қатлыб төрү билмәди[41]

1653 Уқушда адын барча эрдәмләриг
Киши өгрәнүр өтрү йэтлүр әлиг

1654 Сэвүнди элиг көр эшитти бу сөз
Айур өз тиләкини булды бу өз

1655 Атасын йитүрдим мунуқы оғул
Ата орны тутты билиб эдгү йол

66б 1656 Байатқа шукр қылды айды өкүш
Будунқа төрү қылғу эдгү үлүш

1657 Бағырсақ кәрүр-мэн бу Өгдулмишиг
Бүтүнлүк билә қылды барча ишиг

1658 Аңар ма бу күн қылғу эдгү йанут
Ул эдгу йанутын бу болсу йанут

1659 Нэкү тэр эшит бу киши өдрүми
Киши өдрүми ҳам будун көдрүми

1660 Кишилик қылурқа кишилик анут
Кишилик тэңинчә тэрә қыл йанут

1661 Вафақа вафа-ул кишилик ҳақы
Вафа қыл көни бол атыңны бэдүт

1662 Күнингә ағырлады элиг аны
Бүтүн элкә йадты көр аты үни

1663 Будунда бэдүг болды бэлгү нишан
Ажунда жавы барды эдгү дуъан

1664 Улуғ болды эш түш ара бэлгүлүг
Бэдуг болды бэгләр ара бу күлүг

1665 Көңүл тил кичиг тутты қылқы оңай
Йараштты төрү бирлә кэчти күн ай

1666 Көңүл қусқы тутты тилин сөз сүчиг
Будунуғ иситти ташығ ҳам ичиг

1652 Уқув шуки, инсон уни ўрганмайди,
(Уни) эгам мизожга қўшиб яратади.

1653 Уқувдан ўзга барча фазилатларни
Киши ўрганади ва сўнг қўли ишга қовушади.

1654 Элиг бу сўзларни эшитиб севинди,
Мен ўз тилагимни топдим, деди.

1655 Отасини йўқотган эдим, мана бу ўғил
Эзгу йўлни билиб, ота ўрнини босди.

1656 Худога шукр қилди, деди: Кўплаб (беҳисоб)
Халққа адолат (ва) эзгулик инъом қилиш [лозим].

1657 Ўгдулмишни меҳрибон киши сифатида кўрдим,
Барча ишларни етуклик билан ижро этди.

1658 Энди унга эзгулик билан жавоб қилиш [лозим],
У эзгуликка бу эзгулик жавоб бўлсин.

1659 Кишиларнинг сараси нима дейди, эшит,
Кишиларнинг сараси ҳамда халқнинг етуги:

1660 Одамгарчилик қилувчига одамгарчилик қилишга ҳозирлан,
Одамгарчиликка лойиқ вафо билан жавоб қайтар.

1661 Одамгарчиликнинг ҳақи вафога вафо қилишдир,
Вафо қил, тўғри бўл, номингни улуғла.

1662 Элиг уни кундан-кунга қадрлай борди,
Унинг оти ва овозасини оламга ёйди.

1663 Унинг белги ва нишони халқ ўртасида буюк бўлди,
Эзгу дуолар билан оламга шуҳрати таралди.

1664 Эш-тушлари орасида ҳақиқатан улуғ бўлди,
Беглар орасида бу баҳодир буюк бўлди.

1665 Кўнгил ва тилини камтар тутди, тўғри хулқ унга ярашди,
Кун ва ойлар адолатда ўта берди.

1666 Кўнглини очиқ, тил ва сўзини ширин тутди,
(Мулк) ичидаги ва ташидаги халқларда ўзига муҳаббат уйғотди.

1667 Адаш қолдаш эрдәш тутунды тэлим
Адаш қолдаш эркә көр асғы тэлим

1668 Кимүң арқасы болса күчлүг болур
Бу күчлүг киши қутқа түблүг болур

1669 Нэ эдгү болур қутқа қусқы көңүл
Нэ көрклүг болур билгә болса амул

1670 Йэмэ йақшы аймыш бу өглүг киши
Ким өглүг сөзин тутса этлүр иши

67а 1671 Кимүң бирлә давлат йарашса кэлиб

Көңүл қусқы қылғу кичиглик қылыб

1672 Кэлир эрсә давлат кишикә күлә
Тутуб бэкләгүси кичиглик билә

1673 Көчүт-тэг болур қут болур ҳам төзи
Көңүл қусқысы ҳам аның йылдызы

1674 Нэ эдгү болур қылқы алчақ киши
Нэ күрклүг болур күндә этлүр иши

1675 Улуғсығ күвәз күр киши-ул туры
Күнингә қуды-ул күвәзлик қуры

1676 Қамуғқа йарашур бу қут урса йүз
Уқушлуғқа артуқ йарашур кәд уз

1677 Муңар мэңзәтү эмди байтығ оқы
Оқығыл уқа бу эй әлги ақы

1678 Билигсизкә давлат йарашса кэлиб
Билигликкә артуқ йарашур тэгиб

1679 Билигсиз билә турса давлат қалы
Билиглиг билә турға тэң түш көриб

1680 Билигсиз бэдуг болса давлат билә
Билиглигкә артуқ йарашур күлә

1667 Талай ёру биродарлар, қўлдошлар, тенгқурлар орттирди,
Кишига ёру биродарлар ва қўлдошларнинг нафи талайдир.

1668 Кимнинг таянчи бўлса, у кучли бўлади,
Бу кучли кишининг бахти-давлати барқарор бўлади.

1669 Очиқ кўнгил бахт-давлатга нечоғлик ярашади,
Доно камтарин бўлса, нечоғлик чирой бўлади.

1670 Мана бу оқил киши янада яхшироқ айтибди,
Кимда-ким оқил сўзига амал қилса, иши ривож топади:

1671 Ким билан давлат келиб ярашса [яъни кимга давлат кулиб боқса],
Очиқ кўнгил (камтар) бўлиб ўзини кичик тутиши керак.

1672 Агар давлат кишига кулиб келадиган (боқадиган) бўлса,
Камтаринлик билан уни маҳкам тутиб сақлаши керак.

1673 Қут кўчат кабидир, (унинг) асоси ҳам бўлади,
Кўнгилнинг ювошлиги (эса) унинг илдизидир.

1674 Феъли мулойим киши нечоғлик яхши бўлади,
Нечоғлик хушрўй бўлади, иши кунига ривож топади.

1675 Кибрли, гердайган, мағрур киши ярамасдир,
Мағрурлик мартабаси кундан-кунга юз тубан кетади.

1676 Давлат барчага юз урса ҳам ярашади,
Лекин укувли кишига юз урса, ортиқ мос тушади.

1677 Бунга мос келувчи (бу) байтни ўқи,
Буни уқиб ўқигин, эй қўли очиқ:

1678 Агар нодонга келган давлат унга ярашса,
Донога келган давлат унга ниҳоятда ярашади.

1679 Агар (давлат) нодонга келиб қарор топса,
У (давлат) доно учун мос ва мувофиқ бўлиб қарор топади.

1680 Нодон давлат билан улуғ бўлса.
Доно учун бу давлат кулиб боқади ва жуда ярашиқли бўлади.

1681 Билиғсизкә давлат кэлир эрсә қут
Турумаз бу давлат анынг бирлә бут

1682 Мунуқы бу сөзкө танук кэлди сөз
Оқығыл аны сэн ай-а көңли түз

1683 Кәлир қут кишикә ағырлар аны
Сиңәр ул агырлық ағырлар күни

1684 Болумсузқа давлат кҳлү бэрсә қут
Тутар давлатын ул кэчүрмәз күни

1685 Сынады бу элиг көр Өгдүлмишиг
Көнилик узә булды барча ишиг

67б 1686 Ағырлады анча көтүрди өрү
Ужузлады азрақ бир анча кирү

1687 Ағырлық өдиндә киши сэрмәди
Ужузлуқ өдиндә тапуғ кэсмәди

1688 Элигкә йышығ болды көңли бүтүб
Ағы қазнақы бэрди көңли бүтүб

1689 Аманат йүдүрди бойнуқа улуғ
Аманат йүдәр эркә жаным йулуғ

1690 Ишин сүрди Өгдүлмиш артуқ көни
Күнингә йақын тутты элиг аны

1691 Ача адра тутты қамуғ ишләрығ[42]
Сақышлығ битиб қодты йумқыларығ

1692 Қөдәзди бэгин кэд өзин сақлады
Тапунды бу қылча қыйық қылмады

1693 Нэкү тэр эшитгил йэтилмиш йашы
Тиригликдә қорқуқ бүтүн чын киши

1694 Ағыр нэн кишикә бу алтун-күмүш
Өзин тутғучы эр күмүшдә көшүш

1695 Билиглик билиг бэрди билгә көр-ә
Көни чын киши болса көзкә сүр-ә

1681 Агар нодонга давлат ва саодат юз урса (келса),
Бу давлат унда қарор топиб туролмайди, ишон.

1682 Мана, ушбу сўзга қуйидаги сўзлар далил бўлади,
Сен уни тушунгин, эй соф кўнгил (киши):

1683 Юз урган (келган) давлат кишини улуғлайди,
Бу улуғлик унга сингиб кунларини табаррук қилади.

1684 Нокасга давлат ва бахт юз урса (келса),
У бир кунини ҳам ҳаловатда ўтказмай давлатни маҳкам тутади.

1685 Элиг Ўгдулмишни синади, кўр,
Барча ишларининг тўғри эканлигини кузатди.

1686 Уни жуда қадрлади, кўкларга кўтарди,
Кейин бир оз қадрсиз ҳам тутиб кўрди.

1687 У қадрлилик пайтларида хизматсиз қараб турмади,
Қадрсиз тутилган пайтларида ҳам хизматни қўймади.

1688 Кўнглида ишонч ҳосил қилгач элигга ҳижоб бўлиб қолди,
Элиг тўла ишонч ҳосил қилиб унга хазина жавоҳирларининг
ихтиёрини топширди.

1689 Унинг зиммасига улуғ омонат иш юклади,
Зиммасига омонат иш олган кишига жоним фидо бўлсин.

1690 Ўгдулмиш ишларини ортиқ ростлик билан юритди,
Элиг уни кундан-кунга ўзига яқин тутди.

1691 Барча ишларни фарқлаб, ажратиб ижро қилди,
Барча жамғармаларни ҳисобдан ўтказиб қўйди.

1692 Бегини жуда авайлади, ўзини эҳтиёт тутди,
У хизмат қилди, қилча ҳам оғишмади.

1693 Ёши етилган (киши) нима дейди, эшитгин,
Ҳаётида жуда эҳтиёткор, етук, чин киши:

1694 Киши учун олтин ва кумуш қимматли нарсадир,
Ўзини тута билувчи киши эса кумушдан ҳам азиз.

1695 Донишманд (бундай) таълим берди, доно, кўргин:
Соф, рост киши учраса, уни кўзга сургин.

1696 Тақы мунда йэгрэк айур көр уқуш
Бағырсаққа жан бэрсə эрмəз өкүш

1697 Көни тэб айурлар қайу-ул көни
Көнилик қылығлы аманат күни

1698 Эрэтдə қайу-ул түгəл эр тэгү
Көни эрсə қылқы аны эр тэгү

1699 Кишидə қайу-ул киши өггүси
Ақы өггуси-ул саран сөкгүси

1700 Апа оғланын көрсə муңлуғ тэгү
Бу түн күн тэрəр нəң булумаз йэгү

68а 1701 Қайу йүгрү тынмаз ажун тэзгинүр
Қайу жан йулуғлар тэңизкə кирүр

1702 Киши эмгəк ыдса сэңə бэлгүлүг
Унытма ул эмгəкни болма өлүг

1703 Қайу тағ қазар көрсə қутлуғ қайағ

Қайу йэр қолачлар бу йүгрүр йадағ

1704 Қайу арт ашар көр өкүзлəр кэчəр
Қайу йэр қазар сув қудуғлар ичəр

1705 Қайүсы чэрикдə қылыч балду йэр

Қайу жан йулуғлар йатыб жан бэрир

1706 Қайу оғры тэвлиг қарақчы қонуқ
Қайусы басымчы өлүтчи қыруқ

1707 Бу эмгəк нэчə боғзы эгни үчүн
Нэрəк нəң-тэг эмгəр йэтүрмəз күчүн

1708 Бу барча билигсиз киши қылқы-ул
Билигсиз кишилəр түгəл йылқы-ул

1709 Байатқа бутүгли билиглиг киши
Түгəмиш өдиндə түгəл йэр ашы

1696 (Бу ҳақда) дид бундан ҳам лурустроқ айтади,
Меҳрибон кишига жон фидо қилсанг ҳам кўп эмас(кам).

1697 Тўғри, деб айтадилар, у тўғри ўзи қанақа бўлади?
(Бу) омонат (топширилган) кунлари тўғрилик қилувчидир.

1698 Лашкар орасида етук эр деб аталадигани қайси бири?
Хулқ-атвори тўғри бўлса, уни мард киши, деб атаса бўлади.

1699 Кишилар орасида мақтовга лойиқ қайси?
Сахий мақтовга, бахил таҳқирга лойиқдир.

1700 Одам боласини кўрсанг, мунгли дейишга лойиқ.
(Чунки) бутун кун нарса теради, лекин тутиб еярли ризқ топа олмайди.

1701 Айримлари югуриб тинмайди, оламни кезади,
Айримлари жон фидо қилади, денгизга киради.

1702 Биров сенга муайян меҳнатини сингдирса,
У меҳнатни унутма, мисли ўлик бўлма.

1703 Кўрса(нг) айримлари (улкан) тоғ ва забардаст қояларни қазийди, қўпоради.
Баъзилари ер қулочлайди, яёв кезади.

1704 Айримлари давон(лар) ошади, кўргин, дарёлар кечади,
Баъзилари ер қазийди, сув кавлаб чиқарди, ичади.

1705 Айримлари лашкарда қилич ва болти (жанг қуроли)дан зарба ейди,
Баъзилари жон фидо қилади, ётиб жон беради.

1706 Айримлари ўғри, фирибгар, қароқчи, йўлтўсардир,
Баъзилари босмачи, қотил, қирғинчидир.

1707 Бу ҳаракатлар барчаси фақат томоқ (ва) эгин учун экан,
Нима учун молдек қийналади, эркини қўлига олмайди.

1708 Буларнинг барчаси нодон кишининг ишидир,
Нодон кишилар эса барчаси йилқидир.

1709 Худога ишонувчи билимли киши,
(Ҳаёти) тугаган пайтида ризқини тугал ейди.

1710 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ амул
Йурығлы тынығлы көдэзчи көңүл

1711 Қэрэк йат керэк дунйа тэзгин йүгүр
Нэкү эрсэ қисмат сэңэ ул тэгүр

1712 Көңүл тил көни тут э билгэ бөгү
Сэңэр эксүмэди өдиндэ йэгү

1713 Бу байлық тилэсэ ажун өгдиси
Кишилик билэ-ул анық эдгүси

1714 Тақы бир ажунуғ булайын тэсэ
Көнилик билэ-ул муны қыл оса

1715 Йэмэ йақшы аймыш өги йэтмиш эр
Көнилик билэ бу ажун булмыш эр

68б 1716 Бу дунйада байлық тилэсэ өзүң
Көни бол көнилик үзэ тут сөзүң

1717 Тақы бир ажунуғ тутайын тэсэ
Көнилик билэ тут көңүл тил өзүң

1718 Эй элиг көрү бэр кишилэр күни
Нэ көрклүг кэчэр-ул кэчүрсэ көни

1719 Көнилик бүтүнлүк билэ қыл бу иш
Кишилик билэ қыл қамуғ түрлүг иш

1720 Қопурды қуты күндэ Өгдүлмишиг
Сав айды будунқа эшитти кишиг

1721 Бүтүн булды элиг көр Өгдулмиши
Сэсигсиз көни тэб нэкү қылмышы

1722 Элиг ма сақынды қамуғ түрлүгүн
Бүтүнлүк билэ булды бақты өгүн

1723 Нэкү тэр эшит эмди билгэ өгэ
Билигсиз уқуб эмди бойнун эг-э

1724 Көрү турғу бэглэр тапуғчы қулын
Тапундурғу қулны сынайу улын

1710 Ўқувли вазмин киши нима дейди, эшитгин,
Юрган, тинган ва кўнглини эҳтиёт қилган киши:

1711 Иста ёт, иста дунёни кез, югур,
Қисматинг нима бўлса, сенга ўша тегади.

1712 Кўнгил ва тилни тўғри тут, эй билағон доно,
Ўз вақтида сенинг ризқинг камаймайди.

1713 Бойлик ва дунёнинг мақтовини истаса(нг),
Бу нарсанинг афзаллиги инсонийлик билан боғлиқдир.

1714 Бундан ташқари, оламни қўлга киритмоқ истасанг,
Бу нарса адолат билан боглиқ, адолат қил, андишали бўл.

1715 Фаросати етган киши бундан ҳам афзалроқ айтибди,
Оламни адолат туфайли қўлга киритган киши:

1716 *Ўзинг бу дунёда бойлик истасанг,*
Тўғри бўл, сўзларингни тўғри тут.

1717 Бундан ташқари, оламни қўлга киритмоқ истасанг,
Кўнгил, тил ва ўзингни тўғрилик билан тут.

1718 Эй элиг, кўргин, кишиларнинг куни (тириклиги),
Агар уни тўғри ўтказа олса, қандай чиройли ўтади.

1719 Бу ишларни тўғрилик ва ростлик билан қил,
Барча турли ишларни инсонийлик билан қил.

1720 Саодат(и) Ўгдулмишни кундан-кунга юқорилатди,
Одамларга маслаҳатлар қилди, одамларнинг сўзларини ҳам тинглади.

1721 Элиг Ўгдулмишнинг етуклигига ишонч ҳосил қилди,
Барча хатти-ҳаракатлари шак-шубҳасиз тўғри деб билди.

1722 Элиг, шунингдек, ҳар жиҳатдан синаб кўрди,
Унга тугал ишонди, яхши назар билан қаради.

1723 Билимдон доно нима дейди, эшит,
Нодон, энди сен уни тушуниб, бўйин эг:

1724 Беглар хизматкор қулини кузатиб туриши керак,
Қулнинг аслини синаб (сўнг) хизмат қилдириши керак.

1725 Бэгингэ йарағлығ көрүнсә қулы
Анар өтрү ачғу агырлық йолы

1726 Тилэкчэ болур иш тапуғчы бэдүр
Тапуғчы бэдүсэ бэг аты бэдүр

1727 Эди йақшы аймыш бу Йагма бэги
Қамуғ ишкэ билги йэтилмиш өги

1728 Айа бэг ишиң иш билигликэ бэр
Йарағлы көни йол йурығлықа бэр

1729 Қайу бэг йарағсызқа бэрсэ иши
Йарағсыз өзи қылды қылмаз киши

1730 Байат кимни эрсэ көтүрсэ қутун
Аңар бэрүр ишчи йарағлығ бүтүн

69a 1731 Көтүрмишни инмэк тилэсэ йана
Аңар ишчи бэрүр йарутмаз күн-э

1732 Йана бу билигсиз барыр бу отун
Иши барча бузлур қопар миң түтүн

1733 Ағырлады элиг көр Өгдүлмишиг
Вазырлық аңар бэрди йумқы ишиг

1734 Қамуғ элкэ қылды көр әлгин узун
Узун болды әлги йорық тил сөзүн

1735 Айағ бэрди гамга ат устам кэдүт
Ағырлады өтрү аңар болды қут

1736 Өкүш эдгү йарлығ тилин эдгү сөз
Элиг йарлықады йақын болды өз

1737 Қапуғдақы эрэт кичиг йа улуғ
Таңуқ тутты барча қылыб жан йулуғ

1738 Қамуғ ишчи барча көрүнди кэлиб

Тапуғ тузғу бирлэ нэң артут қылыб

1739 Уру барды Өгдулмиш эдгү төрү
Ағырлады барча кишисин көрү

1725 Бегига қули манзур бўлиб кўринса,
Сўнг унга каромат йўлини очиши керак.

1726 (Шундагина) иш кутганча бўлади, хизматкор эътибор топади,
Хизматкор эътибор топса, бегнинг номи шуҳрат қозонади.

1727 (Бу ҳақда) Яғмо(лар) беги жуда яхши гапирибди,
(Унинг) фаҳм ва фаросати барча ишга ҳам етган:

1728 Эй бег, ишингни иш кўзини биладиганга бер,
Дуруст ва тўғри йўл(дан) юрувчига бер.

1729 Қайси бег (ўз) ишини ярамас (киши)га берса,
Бу ярамас (иш)ни (унинг) ўзи қилади, бошқа киши қилмайди.

1730 Худо кимда-кимни бахт-давлат билан улуғласа,
Унга яроқли, ишончли хизматкор ато қилади.

1731 Улуғлаганини яна тубанлаштиришни истаса,
Унга рўшноликка чиқармайдиган ишчи ато қилади.

1732 Бу жоҳил яна шундай ўт туташтириб кетадики,
(Унинг) ишлари барчаси барбод бўлади, минг тутун кўтарилади.

1733 Кўр, элиг Ўгдулмишни қадрлади,
Вазирликни, барча ишларни унга топширди.

1734 Барча элларга унинг қўлини узун қилди,
Қўли узун, сўзда тили равон бўлди.

1735 Аёғ (махсус идиш), тамға, от, зийнат (асбоблари), либос берди,
Ҳурматлади, сўнг унга бахт келтирди.

1736 Талай табаррук ёрлиқлар, тилда эса эзгу сўзлар билан
Элиг унга марҳаматлар кўрсатди, ўзи яқин бўлди.

1737 Саройдаги мулозимлар, хоҳ кичик, хоҳ улуғ бўлсин,
Жон фидо қилиб ҳадялар тутдилар.

1738 Жумла хизматкорлар барчаси келиб кўриниш бердилар [яъни ҳузурида ҳозир бўлдилар],
Таъзимлар бажо келтириш билан моллар тортиқ қилдилар.

1739 Ўгдулмиш эзгу сиёсат юрита берди,
Барча одамларини кўздан кечириб, қадрига етди.

1740 Будундын көтүрди қамуғ күч басынч
Өзиндин кэтәрди йарағсыз қылынч

1741 Түзүлди төрү ҳам этилди эли
Йигит инчкә тэгди бэкиб эл улы

1742 Сэвүгли тэлим болды сэвмәз йағы
Элин қодты қачты сүрүлди туғы

1743 Қутулды элиг қылды инчин сэвинч
Татынды тиригликдә болды авынч

1744 Бу йаңлығ асығлар билигдин кэлир
Уқушлуғ билиглиг силигдин кэлир

1745 Қалы өгмәгү бу уқушлуғ кишиг
Нэ-тэг йэрмәгү бу уқушсуз эшиг

69 б 1746 Уқушлуғ киши барча үлгүлүг-ул
Билигсиз иши барча тэлгүлүг-ул

1747 Йэмә уз йарашур уқушлуғқа қут
Нэ эдгү қылынч-ул билиг эркә бүт

1748 Нэкү тэр эшит бу Ыла бэг сөзи
Сөзи маъниси-ул билигсиз көзи

1749 Эди йақшы сөзләр бу шаъир тили
Уқулса татығы йыпар-тэг йыды

1750 Билигсизкә давлат йаранса кэлиб
Билиглигкә артуқ йарашур кэлиб

1751 Билигсиз билә турса давлат қалы
Билиглиг билә турға тэң түш көриб

1752 Билиглиг сэвүнчүн көтүрсә башы
Билигсиз көр от-тэг өчәр-тэг қалыб

1753 Элиг инчкә тэгди йаруды күни
Байатқа шукр қылды өгди аны

1754 Көзин көккә тикти айур эй элиг
Айур эй идим сэн бэригли билиг

1740 Халқ устига тушган барча зулм ва жабрни бартараф қилди,
Ўзини эса барча ярамас хулқлардан фориғ қилди.

1741 Адолатли сиёсат ривож топди, эли гуллаб-яшнади,
Йигит (Ўгдулмиш) эса давлат асоси мустаҳкамлангач, фароғатга етди.

1742 Севувчилари кўпайди, севмовчи ёвлари эса
Элини қўйиб қочди, уларнинг туғи мажақланди.

1743 Элиг (ташвишлардан) қутулди, фароғатдан севинди,
Тирикликдан лаззатланди, шод-хуррам бўлди.

1744 Бу янглиғ манфаатлар билим туфайли келади,
Заковатли, билимли, фазилатли кишидан келади.

1745 Бу(ндай) заковатли кишини қандай қилиб мадҳ этмай бўлади,
Бу(ндай) жоҳил улфатга қандай қилиб дашном бермай бўлади.

1746 Заковатли кишилар барчаси баҳралидирлар,
Нодонларнинг барча иши раҳналидир.

1747 Заковатли кишига қут жуда яхши ярашади,
Билим киши учун нечоғлик ярашиқли хислатдир.

1748 Ило беги сўзини эшит, у нималар дейди,
(Унинг) сўзларининг мазмуни нодонлар учун кўздир:

1749 Шоир тили бу ҳақда жуда яхши сўзлайди,
Маънисига етилса, татимлилиги нпор ҳиди кабидир:

1750 Юз уриб келган давлат нодонга ярашса,
Донога юз уриб келган давлат жуда муносиб бўлади.

1751 Агар давлат нодон билан турса,
Доно билан жуда мос ва мувофиқ бўлиб туради.

1752 Доно севинчлар билан бош кўтариб юрса,
Нодон ўчиб қолаётган ўт каби (бўлади), кўр.

1753 Элиг фароғатга етишди, рўшноликка чиқди,
Худога шукр қилди, унга ҳамд ўқиди.

1754 Кўзини кўкка югуртирди, эй подшо [яъни худо], деди,
Айтди: Эй эгам, сен билим берувчидирсан.

1755 Билиг бәрдиң илик әлиг бәрдиң эрк
Көнилик үзә тут көңүл болсу бәрк

1756 Сән-өк бир мәңә күч нәчә эдгүкә
Әлиг асрақылар йүкин йүдгүкә

1757 Чығайқа үләди өкүш мал тавар
Көңүл бүрди раббқа қамуғдын сыңар

1758 Тирилди бу йаңлығ сәвүнчүн күн ай
Түзү эл қарасы түгәл болды бай

1759 Киши өдруми ким бу йаңлығ болур
Эсизим бу йаңлығ кишиләр өлүр

1760 Мәңилиг будун ким бу йаңлығ бәги

Мәңилиг бә-ул болса будны көни

70а 1761 Эсиз эдгүләр өлсә тупрақ болур
Нәчә болса тупрақ көр аты қалур

Элиг савалы Өгдүлмишкә

1762 Элиг бир күн олдурды йаңлуз өзи
Оқыды кәрәкләб көр Өгдүлмиши

1763 Айур ким эй Өгдүлмиш эмди мәңә
Атаң эмгәки кирмәди тәр[43] сәңә

1764 Атаң өлди қалдың сән оғлан кичиг
Кичигкә бәдүгтин болур йол кәчиг

1765 Атаң өгрәтүмәди эрдәм билиг
Тәгүмәди андын сәңә өг билиг

1766 Нә-тәг-мәт йумытты бу эрдөм сәңә
Айу бәргил эмди муны сән мәңә

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1767 Йанут бәрди Өгдулмиш айды элиг
Узун кәч йашасу тиләкчә элиг

1755 Аввал билим бердинг, қўл (қудрат) ва эрк бердинг,
(Энди) мени тўғриликда тут, кўнгил маҳкам бўлсин.

1756 Барча эзгуликлар учун менга бирдан-бир куч сенсан,
Қўл остимдагиларнинг ғамини ейиш учун.

1757 Фақирларга талай мол ва товар улашди,
Ҳар жиҳатдан раббга кўнгил боғлади.

1758 Шундай севинчлар билан кун ва ойлар (ўтаверди) яшайверди,
Бутун эл табааси тугал бой бўлди.

1759 Кишиларнинг сарасигина бу сифат бўлади,
Афсуски, бу янглиғ (сифат) кишилар ўлади.

1760 Қайси халқнинг беги шу сифатли бўлса, у (халқ) саодатли бўлади,
Қайси бегнинг халқи тўғри бўлса, у (бег) саодатли бўлади.

1761 Ёмонлар ва яхшилар ўлгач, тупроқ (билан тенг) бўладилар,
Қанчалик тупроқ (билан тенг) бўлмасин, номлари қолади.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1762 Элиг бир кун ёлғиз ўзи ўлтириб,
Ўгдулмишни истаб, чорлади.

1763 Деди: Эй Ўгдулмиш, энди менга қара,
Отанг сенга оз бўлса ҳам меҳнат сингдира олмади.

1764 Отанг ўлиб кетди, сен (эса) гўдак қолдинг,
Кичикларга улуғлардан йўл-йўриқ бўлади.

1765 Отанг сенга ҳунар ва илм ўргата олмади,
Сенга ундан ақл ва илм ўрганиш насиб бўлмади.

1766 (Шундай экан) сенда бу санъат-ҳунарлар қаердан жам бўлди,
Булар ҳақида сен менга гапириб бер.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1767 Ўгдулмиш жавоб берди ва деди: Элиг
Элда қанча узоқ яшашни истаса шунча узоқ яшасин.

1768 Байат кимкә бэрсә ъинайат үлүг
Тиләккә тэгир болды атлығ күлүг

1769 Муңар мәңзәтү айды түркчә масал
Башында кэчүрмиш бу көкчин сақал

1770 Байат фазлы бирлә бэдүр-ул киши
Тиләкин булур күндә этлүр иши

1771 Байат бэрмишин халқ тыдурмаз күчүн
Йағыз йэр йашыл көк тэрилсә өчүн

70б 1772 Байатдын кэрәк барча арқа йөләк
Анын булса өтрү киши өз тиләк

1773 Йана ма эй элиг ата алқыщы
Оғулқа тэгир-ул сэвүнчи тушы

1774 Әлиг урды элиг мэни өдләди
Болу бэрди эврән өзүм йуқлады

1775 Қулә бақса бэгләр кими өдләсә
Эвә йығлур арзу кэрәк ул йэсә

1776 Киши көнли бағ-тэг йашарғу сувы
Бу бэгләр сөзи-ул көдәзгү савы

1777 Қайу бағқа тэгсә сув эксүмәдин
Чэчәк йазлур анда түмән тү йыдын

1778 Бэги йарлығы болса эдгү сөз-ә
Қулы көнли йүксәр йазар қаш көз-ә

1779 Қалы болмаса йарлығ эдгү тилин
Йашармыш чэчәкләр курыр тэрк билин

1780 Байат фазлы қулғу көдәзгү қамуғ
Байат фазлы болса ачылды қапуғ

1781 Байат фазлы бирлә ағырлар қулуғ
Билиг қапғы ачлур оңарур йолуғ

1782 Билиг билсә күндә қутадур күни
Нэчә ма кичиг эрсә болды улуғ

1768 Худо кимга иноят насиб қилса,
У тилагига етади ва маълуму машҳур бўлади.

1769 (Ушбу) туркча масални шунга ўхшатиб айтган,
Бошидан кечирган бу оқсоқол:

1770 Киши худонинг фазли билан улғаяди,
Тилагини топади ва кунда ишлари яшнайди.

1771 Худо берганини одам куч билан тия олмайди,
(Агарчи) қора ер ва яшил осмон ўчга турса ҳам.

1772 Худодан барча кишига иноят лозим,
Шу билан киши тилагига етса бўлади.

1773 Бундан ташқари, ота олқишининг, эй элиг,
Савоби ва севинчи ўғилга доимо тегиб туради.

1774 Элиг қўл берди, мени йўқлади,
Давр менга кулиб боқди, ўзим улғайдим.

1775 Агар беглар кулиб боқса (ва) кимни йўқласа,
Орзулари тўпланиб йиғилади, киройи ундан баҳра олса (арзийди).

1776 Киши кўнгли боғ кабидир, уни яшнатувчи суви (эса),
Беглар сўзидир, бу сўзни жуда эҳтиётлаш, қадрлаш керак.

1777 Қайси боққа сув тегса, у кам бўлмайди,
Унда туман-турли ҳидлар билан гуллар очилади.

1778 Бегининг ёрлиқ-буйруқлари эзгу сўзлардан иборат бўлса,
Қулининг кўнгли кўтарилади, чеҳраси очилади.

1779 Агар ёрлиқ эзгу сўзли бўлмаса,
Яшнаб очилган гуллар тез қуриб қолади, билгин.

1780 Худо фазлининг барчасига интилиш ва эҳтиёт тутиш керак,
Худо фазли насиб бўлса, (берк) эшик очилади.

1781 Худо қулини ўз фазли билан улуғлайди,
Унга маърифат эшиги очилади, йўли тўғри бўлади.

1782 (Агар киши) билим билса, кунлари бахтли ўтади,
Қанчалик кичик бўлмасин, у улуғ бўлади.

1783 Йана айды элиг эй Өгдүлмиш-ә
Билиг билгүчиләр нә-тәг билмиш-ә

1784 Киши өгрәниб-му болур эр бөгү
Азу табъы бирлә туғар-му тәгү

1785 Йанут бәрди Өгдүлмиш ачты тилин
Айур мән урайын бу сөзкә улын

1786 Төрүтүрдә бәрсә байат өг көңүл
Түгәл майа болды биликкә оғул

71a 1787 Күнингә тәгәдүр бару өгрәнүр
Нәкүни тиләсә билур өгрәнүр

1788 Биликкә тәгир өтрү билгә болур
Бу билги билә элкә асғы болур

1789 Төрүтүр әдиндә көңүл бәрмәсә
Тиләккә тәгүрмәз бу анда баса

1790 Тақы бир сабаб қылса оглан билиг
Кичигдә тәгүргү биликкә әлиг

1791 Кичиг оғлан эркән билиг өгрәнүр
Магар бу уқушлуғ төрүдин айур

1792 Билиг эрдәм әдгү қылынч йа қылық
Киши өгрәнүр өтрү түзлүр йорық

1793 Билиг тут йа эрдәм киши өгрәнүр
Улуғ болса өтрү биликкә тәгүр

1794 Муңар мәңзәтү кәлди түркчә масал
Оқығыл муны сән асығ өзкә ал

1795 Киши өгрәнүр билги артар өкүш
Нәчә өгрәниб уқса булмас уқуш

1796 Байатдын эрүр бу уқуш билгүси
Таду бирлә кирсә болур бәлгүси

1797 Байатдын ъата-ул уқуш бәлгүлүг
Уқушдын болур болса эркә үлүг

1783 Элиг яна деди: Эй Ўгдулмиш,
Билим билувчилар қандай қилиб ўрганганлар?

1784 Киши ўрганиб доно бўладими?
Ёинки табиатан (донишманд) туғиладими?

1785 Ўгдулмиш жавоб берди, (сўзга) тил очди,
Деди: Мен бу сўзга асос қўяйин [яъни тегишли жавоб берай].

1786 Агар (худо) яратишда ақл ва кўнгил бахш этса,
Болада билимга тугал моя (асос) бўлади.

1787 Кунига илгари босади ва ўрганади,
Нимани истаса, уни билиб олади.

1788 Билимга эришади ва сўнг доно бўлади,
Шу билимлари туфайли элга нафи тегади.

1789 Яратар пайтида кўнгил бермаса,
Сўнг (ҳеч маҳал) мақсадларга етказмайди.

1790 Яна бир сабаб шуки, болани билимли қилинмоқчи бўлинса,
У билим олишга ёшлигидан киришиши керак.

1791 Бола кичик экан, у (аста-секин) билим ўрганади,
Фақат идроклиликкина туғма бўлади.

1792 Билим, ҳунар, эзгу қилиқ ва ё хулқни
Киши ўрганади, сўнг йўриқ тузилади.

1793 Билим-ми ёки санъат-ҳунар-ми — (буларни) киши ўрганади,
Улғайгач, сўнг билимга муяссар бўлади.

1794 Туркча масал бунга ўхшатиш учун мос келди,
Уни сен ўқигин ва (ундан) ўзингга манфаат ол:

1795 Киши ўрганади ва билими кўп ортади,
(Лекин) қанча ўрганиб уқмоқчи бўлмасин, уқувга муяссар бўла олмайди.

1796 Уқув ўрганиш бу худодандир,
У табиатига қўшиб яратилса, белгиси зоҳир бўлади.

1797 Уқув, ҳеч шубҳасиз, худодан атодир.
Агар бўладиган бўлса, кишининг улуши идрок-уқувдан тегади.

1798 Қишидә улуғрақ уқушлуғ киши
Уқуш болды эркә мин эрдәм башы

1799 Уқушсуз кишини киши тэмәгү
Нэчә сөзләсә сөз йэмә бүтмәгү

Элиг савалы Өгдүлмишкә

71б 1800 Йана айды элиг эшиттим бу сөз
Тақы бир сөзүм бар айытғу бу өз

1801 Уқушнуң адурқы билигдә өңи
Нэкү-тэг болур ай сөзүңнүң оңы

1802 Нэкү-ул уқуш орны қайда турур
Қайудын қопар қопса қайда барур

1803 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Ағыр нәң турур көр кишикә билиг

1804 Уқуш орны үстүн мэңәдә турур
Ағыр нәң үчүн орны башда эрүр

1805 Қишән-ул кишикә уқуш бэлгүлүг
Қылынчы көни-ул иши үлгүлүг

1806 Бағырсақ байат-ул өдүрмиш қулын
Кишәди билиг бирлә қылқын тилин

1807 Уқушлуғ тириг-ул уқушсуз өлүг
Йуры эй уқушсуз уқуш ал үлүг

1808 Қараңқу эв-ул бу киши түн саны
Уқуш бир йула-тэг йарутур аны

1809 Уқушдын кэлүр көр қамуғ эдгүлүг
Билигин бэдүр эр болур бэлгүлүг

1810 Бу экки билә болды йаңлуқ улуғ
Бу экки оңарур көнилик йолуғ

1811 Муңар мэңзәтү сөзләди көр уқуш
Уқуш ишкә тутса көр асғы өкүш

1798 Уқув-идрокли киши (бошқа) кишилардан улуғроқдир,
Уқув-идрок кишилар учун минг санъат-ҳунарга сабабчи бўлади.

1799 Уқув-идроксиз кишини киши деб бўлмайди,
У қанча сўзламасин, унга зинҳор ишониш керак эмас.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1800 Элиг яна айтди: Бу сўзларни эшитдим,
Сўрайдиган яна бир сўзим бор.

1801 Билимдан уқув-идрокнинг фарқи,
Қандай бўлади, айт сўзингнинг тўғрисини.

1802 Уқув-идрок ўзи нима ва унинг ўрни қаерда,
У қаердан қўпади ва кўзғалгач қаерга боради?

1803 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: Элиг,
Билим киши учун жуда қимматли нарсадир.

1804 Уқув ўрни бош миядадир,
Асл нарса учун ўрни бошдадир.

1805 Уқув-идрок кишига мисли бир кишандирки,
У кишининг хулқ-атвори тўғри, иши эса баҳралидир.

1806 Меҳрибон худо (ўз) қулларини саралаб-сийлаб,
Хулқ ва тилларини билим билан кишанлади.

1807 Уқув-идрокли тирикдир, уқув-идроксиз ўликдир,
Кел, эй уқувсиз-идроксиз, ўзингга тегишли (мос) уқув-идрок ол.

1808 Киши зулмат босган қоронғи бир уй кабидир,
Уқув-идрок эса бир машъалдирки, уни ёритади.

1809 Кўргин, турли яхшиликлар уқув-идрокдан келади,
Киши билим туфайли улгаяди, машҳур бўлади.

1810 Бу иккаласи туфайли инсон улуғ бўлади,
Адолат ва тўғрилик йўлини шу иккаласи тузади.

1811 Уқув-идрок бунга ўхшатиб сўзлади, кўр,
Уқув-идрокка амал қилсанг, нафи талай, кўр.

1812 Қиши йылқы бирлә адырты билиг
Билиг бирлә йаңлуқ көтүрди элиг

1813 Йуры йылқы болма билиг бил уқуш
Билиг бирлә сөзлә йорық тут тилиг

1814 Йана айды элиг тақы бир сөзүм
Эрур бу айур-мэн э көрклүг йүзүм

72a 1815 Мэңә айдың эмди уқуш сувраты
Нэкү-тэг болур-ул түзүги ақы

1816 Йүзи көрки қылқы қылынчы нэ-ул
Йашы қуры бод сын авынчы нэ-ул

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1817 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды уқуш
Қылынчы көни көр күвәнчи өкүш

1818 Йүзи көрки көрклүг нэ йашы кичиг
Қамуғ эдгүләркә аныңдын кэчиг

1819 Өрүг ҳам силиг-ул нэ қылқы амул
Қамуғ тэбрәнүркә бағырсақ көңүл

1820 Қайуқа элиг урса этлүр барыр
Қайуқа сөзи тэгсә этлүр барыр

1821 Исиг йүзлүг-ул көр қамуғқа сэвүг
Кишиләркә андын асығлар улуг

1822 Йэтиг көзлүг-ул көр бақышы йырақ
Қайу ишкә тэгсә бэкитүр адақ

1823 Нэчә булғануқ ишкә тэгсә сүзәр
Нэчә бэрк түгүн болса бақса йазар

1824 Бақар солдун оңдын ҳам өңдин кэдин
Ҳам ишләр йарағы билир ҳам өдин

1825 Қачығлығ эйтәр-ул учуғлуғ тутар
Сынуқуғ йасар-ул бузуқуғ этәр

1812 Кишини билқидан билим фарқлади,
Билим билан инсон қўл кўтарди.

1813 Кел, билқи бўлма, билим ва уқув-идрок ол,
Билим билан сўзла, тилингни равон қил.

1814 Элиг яна айтди: Тағин бир сўзим
Бу эрур, мен айтаман, эй чиройли юзлим:

1815 Сен менга уқув-идрок суратини [яъни таърифини] айтдинг,
Унинг тузилиши, қандай бўлишини, эй сахий.

1816 Юз кўрки, хулқ-атвори қандай?
Ёши, мояси, вужуди, овунчи қандай?

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1817 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Уқув-идрокнинг
Хулқ-атвори тўғри, қувончи талайдир, кўр.

1818 Юз кўрки чиройли ва ёши ҳам навқирон,
Ҳамма яхши (иш)ларга йўл ўшандан бўлади.

1819 Муқим ҳам гўзал ва хулқи хуш, вазмин,
Жами жонлиларга меҳрибон кўнгил.

1820 Қаерга қўл урса, яшнай беради,
Қаерга сўзи етса, яшнай беради.

1821 Иссиқ юзлидир у ва барчага севимли,
Кишиларга ундан манфаатлар насиб (бўлади).

1822 У ўткир кўзлидир, кўргич, узоқларни кўради,
Қандай иш бўлмасин, у пухта қилади.

1823 Қанча булғониқли ишларга қўл урса, уларни сузиб тозалайди,
Қанча маҳкам тугун (жумбоқ)ларга боқса, ечади.

1824 Ўнгдан ҳам сўлдан, олддан ҳам кетдан кузатади,
Ҳамда ишларнинг маврудини ва пайтини билади.

1825 Қочганга етади ва учганни тутади,
Синиқни бутайди у ва бузуқни тузатади.

1826 Уқушсуз өкүнди айур эй уқуш,
Сэнинсиз муңадур-мә артуқ өкүш

1827 Мэңэр тэгмэди бир сэниндин үлүг,
Сэнинсиз киши көңли болды өлүг

72б 1828 Йула-ул уқуш көр қарағуқа көз,
Өлүг тангэ жан-ул ағын тылқа сөз

1829 Уқушлуғ уқушқа айур эй эшим
Нэ эдгү эшим-сэн этигли ишим

1830 Қылынч оң тутар ҳэч солы йоқ уқуш
Бүтүн чын турур ҳэч иги йоқ уқуш

1831 Уқуш кимдэ болса бу-ул бэлгүси
Бу бэлгү билэ-ул уқуш билгүси

1832 Уқушлуғ силиг ҳам көни тил сөзи
Бүтүнлүк билэ болды қылқы түзи

1833 Уқушнуң эң ашну қылықы оңай,
Көнилик билэ-ул йорықы күн ай

1834 Өрүг-ул амул-ул сэримлүг манур
Көрүб ишни йэтрү ул ақру тэгүр

1835 Қылынчы қары көрсэ йашы йигит

Аңар арзулуғ муңлуғ өзлэр тэгит

1836 Муңар мэнзэтү эмди сөзни уқы
Уқа турса маъни ачылғай тақы

1837 Қылынчы қары оғлан өзлүг уқуш
Уқуш қайда болса аңар бар йапуш

1838 Кичиги сэвүглүг қарысы амул
Өзи түзүн алчақ көр асғы өкүш

1839 Бу сөзлэр эшитти сэвүнди элиг
Айур эй удунмыш сөзи өг билиг

1840 Байат бэрди барча түгэл эдгүлүг
Байатдын ъата-сэн мэңэ бэлгүлүг

1826 Уқув-идроксиз(лар) ўкинди, улар, эй укув-идрок,
(Мен) сенсиз ҳаддан ортиқ ғам чекарман, дейдилар.

1827 Менга сендан заррача насиб бўлмади,
Сенсиз киши(лар)нинг кўнгли (мисли)) ўлик бўлади.

1828 Уқув-идрок бир машъал, кўр, нобийнога кўздир,
Ўлик тан(лар)га жон ва лол тил(лар)га сўздир.

1829 Уқув-идрокли уқув-идрокка айтади: Эй эшим,
Ишларимни гуркиратувчи қандай эзгу эшимсан.

1830 Уқув-идрок (фақат) рост хулқ тутади, унинг чапи йўқ,
Уқув-идрок (фақат) рўй-рост ва чин, нуқсони йўқ.

1831 Уқув-идрок кимда бўлса, унинг белгиси бўлади,
Бу белги билан уқув-идрокни билса бўлади.

1832 Заковатли (киши) гўзал ва тил-сўзи тўғри,
Ва тамоми қилиқлари тугал-тўкис бўлади.

1833 Заковатнинг, ҳаммадан аввал, хулқи хуш,
Унинг йўл-йўриғи доим тўғридир.

1834 Нурафшон, вазмин, сабрли, босиқ,
Ишни тугал тушуниб, сўнг оҳиста унга киришади.

1835 (Агар) кўрсанг (унинг) қилмишлари қари, ёши (эса) навқирон,

Унга орзули ва армонли кишиларни етказ.

1836 Энди (мана) шунга ўхшайдиган (бу) сўзларни уқ,
Уни тушуна борсанг, маъниси яна ҳам очилади:

1837 Заковат қарилардек иш тутувчи навқирон йигит кабидир,
Заковат қаерда бўлса, (сен) унга бориб ёпиш.

1838 (Унинг) навқиронлиги — муҳаббат, қарилиги — салобат,
Ўзи афзал, саховатли, кўргин, нафи талайдир.

1839 Бу сўзларни эшитгач элиг севинди,
Айтди: Эй ҳушёр, сўзлари доно ва билимдан иборат.

1840 Худо барча эзгуликларни тугал ато қилди,
Сен ҳам менга худонинг атосидирсан, албатта.

1841 Бу эмгәк йүк-ул бир ағыр йүдгүкә
Аны йүдгән өтрү тэгир арзуқа

1842 Йүкүмни йүдәр-сэн тиләк эш барыр

Мэни тындурур-сэн сэңә йүк тэгир

73а 1843 Байат бэрсү тавфиқ мэңә эмди күч
Ҳақыңны бэрәйин йанут биркә үч

1844 Билир-мә бу йаңлығ тапуғ қылдуқуң
Бағырсақлық-ул бу мэни қулдуқуң

1845 Бағырсақ тапуғчы түгәл ул болур
Өз асғын тиләмәз бэг асғын қулур

1846 Нэкү тэр эшит бу тапуғчы тили
Бэгин инчкә тэгрүр тапуғсақ қулы

1847 Мэңилиг болур бэг түгәл қут башы
Бағырсақ қулы болса қылса иши

1848 Тапуғчы билә бэг көтүрди эгин
Тиләк-тэг тапуғ қылса тындур бэгин

1849 Баш ағрығ йүк эмгәк көтүрсә қулы
Бэгингә ача бэрсә арзу йолы

1850 Қайу бэг булур эрсә мундағ қулуғ
Байатдын ъата-ул аңар ул улуғ

1851 Ажун бэгләри өлди биздә оза
Өкүшрәки барды бу арзу үзә

1852 Ажун будны тынды авынчын қутун
Элигкә дуъа қылды будны бүтүн

1853 Адын эл кишиси эшитти муны
Йүзин көргүкә арзулады аны

1845 Кэчүрди йыл ай күн бу арзу билә
Элин этти түзди төрүси билә

1841 Бу машаққатлар кўтариш учун оғир бир юкдир,
Буларни ўз устига олган(лар) сўнг орзусига етади.

1842 Менинг юкларимни сен ўзингга олдинг, тилагинг (эса) сенга жўр юрибди,
Мени тиндирасан, (лекин) сенга оғирлик тушади.

1843 Худо берсин менга энди тавфиқ ва куч,
Бирга уч (ҳисса) қилиб ҳақингни ўтайин.

1844 Сенинг бу сифат хизмат қилганингни биламан,
Мени орзулаганинг — бу меҳрибонлигингдир.

1845 Тугал меҳрибон хизматчи шу киши бўладики,
У ўз манфаатини эмас, бег манфаатини кўзлайди.

1846 Хизматкор тили нима дейди, эшитгин:
Ўз хизматига содиқ қул бегини роҳатга етказади.

1847 Бег ҳаловатли (ва) боши бутунлай бахтда бўлади,
Агар унинг меҳрибон қули бўлса (ва) ишларини қилса.

1848 Хизматкор билан бег(лар) қад(лар)ини ростлади(лар),
(Қул) айни муддаодагидек хизмат қилса, бегини тиндиради.

1849 Ташвишларни, меҳнат ва машаққатларни қул ўз устига олса,
Бегига орзу йўлларини очаверса (яхши бўлар эди).

1850 Қайси бир бег шундай қулни топса,
Бу унга худодан жуда улуғ бир неъмдир.

1851 Биздан илгари (жуда кўп) олам беглари ўлиб кетди,
(Уларнинг) кўпчилиги мана шундай орзу билан ўтди.

1852 Олам халқи шодлик ва бахт билан тинди,
Бутун халқ элиг ҳаққига дуо(лар) қилди.

1853 Бошқа эл кишилари буни эшитди(лар),
Унинг юзини кўришни орзулади(лар).

1854 (Бег) йил, ой ва кунларни шу орзулар билан кечирди,
Элини гуллатиб-яшнатди, сиёсатлари ривож топди.

Элиг савалы Өгдүлмишкә

1855 Элиг бир күн үндәди Өгдүлмишиг
Айур сөзләйин мэн сэн ай билмишиг

73б 1856 Этөз йэтти андамақа бақса көрәр
Татығ болды барча өз үлгин сүрәр

1857 Көңүл татғы нэ-ул бу көз татгы нэ
Бу экки татығдың өзүм үлги нэ

1858 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды татығ
Көңүл арзу қулса бөкүртсә қатығ

1859 Сэвимиш йүзин көрсә көзкә татығ
Көңүл арзусын булса өзкә татығ

1860 Йана айды элиг эй Өгдүлмиш ай
Сэвүглүг нишаны нэкү эрмиш ай

1861 Сэвәр-мэн тэйү барча даъва қылур
Бу даъвақа маъны нэкү-тэг болур

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1862 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды болур
Сэвүг йүзкә бақса сэвәрин билүр

1863 Қамуғ нэңгә өртүк болур бақса көз
Көңүлкә йоқ өртүк муны билгү өз

1864 Сэвәр сэвмәзин өз биләйин тэсә
Көңүлкә бақа көргү билгә оса

1865 Сэвүгләр йүзиндә болур бэлгү нэң
Көзи көзкә тэгсә аны билгү тэң

1866 Муңар мэңзәтү айды шаъир сөзи
Уқыб тыңлайу ал киши эрбүзи

1867 Сэвигли кишиниң йүзи бэлгүлүг
Тили ачса маъни сөзи бэлгүлүг

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1855 Элиг бир кун Ўгдулмишни чақирди,
Деди: Мен сўзлайин ва сен билганларингни айт.

1856 Жисму жон етти андомга (вужудга) қараса кўради,
Унинг барчаси ширин (ва ҳар бири) ўз ҳиссасини талаб қилади.

1857 Кўнгилнинг хушлиги (муддаоси) нима ва бу кўзнинг хушлиги (муддаоси) нима?
Бу икки муддаодан (ширин) жоннинг муддаоси нима (қайси)?

1858 Ўгдулмиш жавоб берди ва айтди: Хушлик (муддао)
Шулдирки, агар кўнгил орзу қилса ва оҳ чектирса.

1859 (Киши) севгилининг юзини кўрса — бу кўзга хушдир,
(Агар) кўнгил орзусини топса — бу жонга хушдир.

1860 Элиг яна айтди: Эй Ўгдулмиш, айт(чи),
Севгининг нишонаси нимадан иборат.

1861 Севаман, деб барча даъво қилади,
Бу даъвонинг маъниси қандай бўлади?

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1862 Ўгдулмиш, жавоб берди, айтди: Маъқул,
Севимли юзига қараса, севишини (киши) билади.

1863 Кўз барча нарсага қараса, унга тўсиқ топилади,
Лекин кўнгилга тўсиқ йўқ, буни (киши) билиши лозим.

1864 Агар киши севиши ёки севмасини билайин деса,
Кўнгилга қўл солиб кўриш керак, албатта, билинади.

1865 Ошиқлар юзида белгили нарсалар бўлади,
Кўзи кўзга тушганда уни лозим даражада билиб олиш мумкин.

1866 Шоир (ўз) сўзини бунга ўхшатиб айтган,
Ўқиб, қулоғингга жойлаб ол, (эй) кишилар марди:

1867 Севикли кишининг юзи белги беради,
Агар тил очса, гапининг маъниси ва сўзи белги беради.

1868 Сэвәр сэвмәзин өз биләйин тэсә
Сэңә тэтрү бақса көзи бэлгүлүг

Элиг савалы Өгдүлмишкә

74а 1869 Элиг айды уқтум эшиттим бу сөз
Тақы бир сөзүм бар аны айсун өз

1870 Кәрәклиг сөз айтур-мэн эмди сэңә
Эди кәд бақыб сөзләйү бэр мэңә

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1871 Йанут бэрди Өгдүлмиш элиг куты
Билиг бирлә бэгләр бэдүтти аты

1872 Билиг ордусы-ул бу бэгләр өзи
Билигсиз болур кул нэрәк кул сөзи

1873 Айытмақ оңай болды тэрси жаваб
Жавабқа элиг билги болғай саваб

1874 Оңайын элиг тутты тэрси мэңә
Кәмишмәгил эмди эй эрсиг тоңа

Элиг жавабы Өгдүлмишкә

1875 Элиг айды айтығлы муңлуғ болур
Өзи билмәдүкин аныңдын қулур

1876 Қалы мундағ эрсә сэвингү кэрәк
Айытмыш сөзүмни сэн айғу кэрәк

Өгдүлмиш жавабы элигкә

74б 1877 Йанут бэрди айды эй эдгү төрү
Эшитмәк кәд-ул сөзләмәктә көрү

1878 Сөзүг сөзләгүчи бу жан йаврытур
Эшитгүчи авнур эт өз сэмритүр

1879 Нэкү тэр эшитгил сынамыш бөгү
Сөзүг сөзләмәгү эшитгү өгү

1868 Агар ўзинг севиш ёки севмаслигини билайин десанг,
Сенга тик (қараб) боққанда, кўзи белги беради.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

1869 Элиг айтди: Бу сўзларни эшитдим, уқдим,
Яна бир сўзим бор, уни ҳам айтиб бер.

1870 Мен сендан керакли сўзни сўрайман,
Сен жуда диққат қилиб менга сўзлаб бер.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1871 Ўгдулмиш жавоб берди: (Эй) бахтиёр элиг,
Беглар ўз номини билим билан улуғлади.

1872 Бегларнинг борлиқ вужуди билимнинг ўрдасидир,
Қул(лар) эса билимсиз, қул сўзига не ҳожат бор.

1873 Сўрамоқ осон (иш), жавоб бермоқ мушкул,
(Бунинг) жавобига элигнинг билими(гина) қодирдир.

1874 Осонини (сен) элиг тутди, менга қийини қолди,
Энди сен бунинг фарқига борма [яъни бунинг учун мени
маъзур кўргин], эй шижоатли баҳодир.

Элигнинг Ўгдулмишга жавоби

1875 Элиг айтди: Сўровчи ҳожатманд бўлади,
Ўзи билмаганини ундан (бошқадан) сўрайди.

1876 Гар шундай экан, бунга севиниш керак,
Сўраган сўз(лар)имни сен айтишинг керак.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1877 Жавоб берди, айтди: Эй эзгу сиёсатли,
Сўзлашдан кўра эшитиш афзалдир.

1878 Сўзни сўзловчи жонини койитади,
Тингловчи бўлса роҳат қилади, тани яйрайди.

1879 Синаган доно (бу ҳақда) нималар дейди, эшитгин,
Сўзни сўзламагин, диққат билан эшитгин.

1880 Эшитмәк билә болды билгә киши
Бу сөзләмәкидин барыр эр башы

1881 Эшитсә болур-ул қулаққа татығ
Тәлим сөзләмиш сөздә болмас асығ

1882 Сөзүг сөзләмәсә сав алтун саны
Бақыр болды тилдин чықарса аны

1883 Элиг айды эмди көни сөзләдиң
Сэн эмди өзүнгә қутун қур бадың

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1884 Йанут бэрди Өгдүлмиш элиг қуты
Өзүм йэгләдүки бу қуллуқ аты

1885 Қулы жан сызурғу авынса бэги
Қалы йэтлүр эрсә бу қулнуң өги

1886 Эшитсү айайын өзүм билмишин
Элиг ма кэчүрсү хата болмышын

Б а б. Бэгликкә саза болғу-тэғ бэг нэкү-тэг кэрәкини айтур

1887 Элиг айды эмди айытғу сөзүм
Бу эрди муны эмди айтур өзүм

75*а* 1888 Төрүтти апа оғланын бир байат
Улуғ бар кичиг бар эсиз эдгү ат

1889 Билиглиг билигсиз чығай бар йа бай
Уқушлуғ уқушсуз отун бар гадай

1890 Нэкү-тэг кэрәк бэг муны башласа
Жавы барса аты ишин ишләсә

1891 Этилсә эли ҳам байуса будун
Аты эдгү болса ул артар будун

1892 Хазина урунса күмүш ҳам ағы
Йағы бойны йанчса кэтәрсә чоғы

1880 Киши эшитиш туфайли доно бўлади,
Сўз сўзлашдан кишининг боши кетади.

1881 Эшитишдан қулоққа роҳат етади,
Кўп сўзланган сўздан манфаат бўлмайди.

1882 Сўзни сўзламаса, у соф олтинга тенг,
У тилдан чиқарилса, сариқ чақага тенг.

1883 Элиг айтди: Албатта тўғри сўзладинг,
(Бу билан) энди ўзингга давлат камарини боғладинг.

Угдулмишнинг элигга жавоби

1884 Ўгдулмиш жавоб берди: (Эй) бахтиёр элиг,
Менга манзур нарса — бу қуллик отимдир.

1885 Беги (шу билан) хурсанд бўлса, қули жон фидо қилади,
Агарда қул шундай ишнинг уддасидан чиқа олса.

1886 Эшитсинлар, мен ўз билганларимни айтайин,
Агар хато бўлгидай бўлса, бег (мени) кечирсин.

Боб. Бегликка лойиқ бег қандай бўлишини айтади

1887 Элиг айтди: Менинг сўрайдиган сўзларим
Ушбулар эди, энди шуларни сўрайман.

1888 Одам боласини ёлғиз худо яратди,
(Улар орасида) улуғи бор, кичиги бор, ёмон ва яхши номлар бор.

1889 Билимли, билимсиз, қашшоқ ва бой бор,
Уқувли, уқувсиз, ночор ва гадой бор.

1890 Буларга бош бўлиш учун бег қандай бўлиши керак?
Токи унинг овозаси ёйилса, ишларига ривож берса?

1891 Эли яшнаса ҳамда халқ бойиса,
Эзгу ном чиқарса, халқи кўпайса.

1892 Кумуш ҳам жавоҳирлар билан хазинани тўлдирса,
Ёв бўйнини янчса, адоватга барҳам берса.

1893 Йумытса эрәт болса күчлүг элиг
Йурытса төрү түз йэтүрсә билиг

1894 Жавықса ажунда йадылса аты
Бэдүсә күнингә көтүрсә қуты

1895 Эрәжин авынса йэсә эл узун
Бүтүн жан узулса йэсә ул ажун

Өгдүлмиш жавабы элигкә

1896 Йанут бэрди Өгдулмиш айды элиг
Эди тэрс айтытты мэңә бу билиг

1897 Бу бэглик ишин барча бэгләр билир
Төрү өнди қылқ йаң улардын кэлир

1898 Анасында туғса туғар бэгликин
Көрү өгрәнүр иш билир йэгликин

1899 Байат кимкә бэрсә бу бэглик иши
Бэрүр өг көңүл көр ул ишкә түши

1900 Кими бэг төрүтмәк тиләсә байат
Бэрүр ашну қылқ йаң уқуш йүг қанат

75б 1901 Бу бэглик иши болды бэгләр иши
Бу бэгләр ишин билди бэглиг киши

1902 Бу ишни элиг мэндә йэгрәк билүр
Атасы бэг эрди өзи бэг турур

Элиг жавабы Өгдүлмишкә

1903 Элиг айды уқтум бу сөз барча чын
Көни сөзләдиң сөз йыпар бурды кин

1904 Бу иш қылғучы эр қылур өз иши
Мун эрдәм билигли көрүгли киши

1905 Мэн иш қылғучы-мэн сэн иш көргүчи
Ишиг көргүчидин билүр қылғучы

1906 Байат бэрди эмди сэңә өг көңүл
Уқуш ҳам билиг бирлә болдуң амул

1893 Лашкар тўпласа, қўли кучли бўлса,
Тўғри сиёсат юритса, (ҳар нарсада) билимга амал қилса.

1894 Жаҳонга овозаси, номи ёйилса, таралса,
Кундан-кунга юксалса, давлати зиёда бўлса.

1895 Роҳатда яшаса, элга узоқ бош бўлса,
Бутун жон завол топса, у дунёлигини топса.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

1896 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: Элиг
Мендан жуда қийин сўзларни сўрадилар.

1897 Бегликнинг ишини барча беглар билади,
Сиёсат, низом, ахлоқ ва расм-қоидалар улардан чиқади.

1898 Онадан туғилганда беглик учун туғилади,
Иш кўриб ўрганади ва (унинг) яхши томонларини билиб олади.

1899 Худо кимга беглик ишини ато қилса,
Унга доимо бу иш учун идрок, фаросат ва кўнгил беради.

1900 Худо кимни бег қилиб яратишни истаса,
Аввал унга қобилият, йўриқ ва уқувдан пар ва қаноат беради.

1901 Беглик иши — бу бегларнинг ишидир,
Беглар ишини бегликка эга бўлган киши билади.

1902 Бу иш(лар)ни элиг мендан яхшироқ билади,
(Унинг) отаси бег эди, ўзи ҳам бегдир.

Элигнинг Ўгдулмишга жавоби

1903 Элиг айтди: Уқдим, бу сўзлар барчаси чин,
Сўзни тўғри сўзладинг, гўё қиндан[35] ипор ҳиди таралди.

1904 Иш қилувчи киши ўз ишларини қилаверади,
(Унинг) яхши ёки ёмонлигини кузатувчи киши билади.

1905 Мен иш қилувчиман, сен (шу) ишларни кузатувчисан,
Иш қилувчи иш камчиликларини кузатувчидан ўрганади.

1906 Худо сенга энди ақл-идрок бахш этди,
Заковат ва билим билан етилдинг.

1907 Мэңә-оқ тапундуң кичигдә бару
Көрү өгрәнү билдиң эдгү төрү

1908 Қамуғ ишни уқтуң ма билдиң өзүн
Мэңә ма бағырсақ-сә қылқын сөзүн

1909 Бағырсаққа айтур киши өз сөзин
Бағырсақ йулуғлар кишикә өзин

1910 Бағырсақ үчүн сэн бүтәр-мэн сэңә
Бағырсақлықын ай бу сөзләр мэңә

1911 Нэкү тәр эшитгил бағырсақ киши
Бағқрсақлық-ул көр кишилик башы

1912 Бағқрсақны өгди уқушлуғ өкүш
Бағырсақ кишиләр кишикә көшүш

1913 Бағырсақны булса бағырқа урун
Мэңә мундағ айды билиг ҳам уқуш

76а 1914 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Эсән инч тирилгил эй үстәг элиг

1915 Бу бэгликкә ашну түб аслы кэрәк
Атым алп қатығ қурч йана тоң йүрәк

1916 Атасы бэг эрсә оғул туғды бэг
Оғул туғса бэг ҳам аталары-тэг

1917 Уқушлуғ кэрәк ҳам билиглиг кэрәк
Ақылық кэрәк ҳам силиглиг кэрәк

1918 Билиг бирлә бэгләр будун башлады
Уқуш бирлә эл күн ишин ишләди

1919 Бэг аты билиг бирлә бағлығ турур
Билиг лам(и) кэтсә бэг аты қалур

1920 Кәд өглуг кэрәк ҳам билигли уқуш
Билиглиг кишининг йағысы өкүш

1921 Нэкү тәр эшитгил билиг билмиш эр
Башында кэчүрмиш өкүш уқмыш эр

1907 Кичиклигингдан бошлаб менга хизмат қилдинг,
Кўриб, кузатиб адолатни ўргандинг.

1908 Барча ишларни ўргандинг, моҳиятига етдинг,
Амалларинг ва сўзларинг билан ҳам менга содиқсан.

1909 Киши ўз сўзларини садоқатлига айтади,
Садоқатлилар одамга жонини фидо қилади.

1910 Садоқатли бўлганлигинг учун сенга умид боғлайман,
Садоқат билан бу сўзларнинг (маънисини) менга айтиб бер.

1911 Содиқ киши нималар дейди, эшитгин,
Одамгарчиликнинг боши садоқатдир, кўр:

1912 Заковатли (киши)лар содиқ (киши)ларни кўп мақтаганлар,
Содиқ кишилар кишига (жуда) азиздир.

1913 Содиқ (киши)ни топсанг, бағрингга ол [яъни қўлдан чиқарма],
Билим ва заковат менга шундай деб таълим берган.

1914 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди; Элиг,
Эсон ва тинч яшагин, эй қўли баланд.

1915 Беглик (иши) учун ҳаммадан аввал теги асл (киши) керак,
Мерган, ботир, қаттиқ, чиниққан ҳамда қўрқмас юракли
(бўлиши керак).

1916 Отаси бег бўлса, ўғил ҳам бег (бўлиб) туғилади,
Бег бўлиб туғилган ўғил ҳам оталаридек (бўлади).

1917 Заковатли (бўлиши) керак ҳамда билимли (бўлиши) керак,
Саховатли (бўлиши) керак ҳамда улуғ сифат (бўлиши) керак.

1918 Билим билан беглар халққа бошчилик қилади,
Заковат билан эл-юрт ишларини юритади.

1919 Бег оти билиг билан боғлиқдир,
Билиг ломи кетса бег оти қолади[36].

1920 Жуда ақлли, билимли, ҳунарвар бўлиши керак,
Билимли кишининг ёви кўп бўлади.

1921 Билимли киши нима(лар) дейди, эшитгин,
Бошидан кечирган, кўп тушунган киши:

1922 Билиглиг кэрэк бэг уқушлуғ удуғ
Анар тэгмэсэ бир мофажа йудуғ

1923 Қылынч эдгү эрдэм кэрэк миң түмэн

Аты эдгү болса тутунса бодуғ

1924 Апа оғланы барча аслы бэдүг
Билиг бирлэ болды көр өдрүм кэд өг

1925 Уруғ эдгү болса эр эдгү болур
Эр эдгү болуб өтру төркэ барур

1926 Ыдуқ ул[44] бэглик арығлық тилэр
Арығлық билэ элдэ сақлық тилэр

1927 Будунқа талусы кэрэк алп атым
Бэдүг ишкэ өтру бу болса тэтим

1928 Нэкү тэр эшитгил Өтүкэн бэги
Сынаб сэзлэмиш сөзни йэтрүб өги

76б 1929 Будунқа бэги артуқ өдрүм кэрэк
Көңүл тил көни қылқы көдрүм кэрэк

1930 Билиглиг уқушлуғ будунқа талу
Ақы ҳам көзи тоқ нэ көңли толу

1931 Қамуғ эдгүкэ болса элги узун
Увутлуғ силиг ҳам қылынчы түзүн

1932 Саза бэг болур бу будунқа улуғ
Мунуңдын кэлир өтру эдгү уруғ

1933 Билиг бирлэ башлар киши иш башы
Уқуш бирлэ уқса оңарур иши

1934 Будунуғ билиг бирлэ басты бэги
Билиг болмаса ишкэ йақмас өги

1935 Йаңылса бу бэглэр эй элиг қуты
Аның бэглики иглэр этгү оты

1936 Бу бэглик игингэ оты өг билиг
Уқуш бирлэ эмлэ э қылқы силиг

1922 Бег билимли, заковатли, зийрак (бўлиши) керак,
Токи унга ногаҳоний бало ва меҳнат етмасин.

1923 Феъл-атвори эзгу (бўлиши), минг турли ҳунар (эгаси бўлиши) керак,
Эзгу ном чиқариши, ўзини тутиши керак.

1924 Барча асли улуғ одам боласи
Билим туфайлигина сарвар бўлди, кўр, англа.

1925 Уруғи яхши бўлса, киши яхши бўлади,
Киши яхши бўлса, сўнг тўрга чиқади.

1926 Бу беглик муқаддас, у софликни тақозо қилади,
Софлик билан (бирга) эл ичида зийракликни тақозо қилади.

1927 Халқ сардори баҳодир ва абжир бўлиши керак,
Сўнг буюк ишга у (қўл урса) арзийди.

1928 Ўтукан беги нима(лар) дейди, эшитгин,
(У) сўзни синаб мулоҳаза билан сўзлабди:

1929 Халқнинг беги жуда сара бўлиши керак,
Кўнгли ва тили тўғри, феъл-атвори, хулқи хуш бўлиши керак.

1930 Билимли, заковатли, халқ орасида етук,
Саховатли, кўзи тўқ ҳамда кўнгли тўла (бўлиши керак).

1931 Турли яхшиликлар (қилиш)га қўли узун бўлса,
Андишали, хушрўй ва феъл-атвори яхши (бўлса).

1932 (Бундай киши) халққа киройи улуғ бег бўлади,
Сўнг ундан эзгу уруғ-авлод таралади.

1933 Киши иш кушойишини билим билан бошлайди,
Уқув-идрок юритса (ўз) ишларини ўнглайди.

1934 Беги халқни билим билан тутиб туради,
Билим билмаса ишга ақли етмайди.

1935 Бу беглар янглишса, эй бахтиёр элиг,
Унинг беглиги заифлашади, уни даволаш лозим бўлади.

1936 Бу беглик дардининг давоси ақл ва билимдир,
(Уни) заковат билан давола, эй хулқи хуш.

1937 Билиглиг уқушлуғ кэрәк бэг тэтиг
Анын қылса өтрү игингә этиг

1938 Билиглиг уқушлуғ бөгү элчи бэг
Экигүн ажунда болур орны йэг

1939 Экигүн ажунуғ булуғлы киши
Эди қутлуғ-ул бу түгәл қут башы

1940 Муңар мэңзәтү айды шаъир бу сөз
Көрү барса маъни билигсизкә көз

1941 Мэңилиг қайу-ул мэнә ай йөрә
Киши қутлуғы ким кишиләр ара

1942 Йэсә бэрсә дунйа тирилсә қутун
Тақы бир ажунда бу булды төр-э

1943 Қылынчы оңай болса қылқы көни
Сэвинчин кэчәр-ул ошул бэг күни

77а 1944 Байат кимкә бэрсә бу эдгү қылық
Бу эдгү қылық бирлә эдгү йорық

1945 Анын болды дунйа бу нэъмат билә
Тиләсә өзүң йэ тиләсә үлә

1946 Байат бэрсә фазлы қулынга қутун
Болур қылқы эдгү қылынчы бүтүн

1947 Қылынч эдгү эрдәм кэрәк миң түмән
Анын тутса эл кэнд көтүрсә туман

1948 Нэ эдгү турур бу қылынч эдгүси
Қылынч эдгү эркә йэгү кэдгүси

1949 Байат кимкә бэрсә қылынч арқуқы
Аны эмгәтүр бу замана оқы

1950 Қайу бэгдә болса бу арқуқ қылынч
Иши барча тэтрү сэвинчи сақынч

1951 Сақынуқ кэрәк бэг нэ қылқы арығ
Арығлық тиләр тутчы урғы арығ

1937 Бег билимли, заковатли, эпчил (бўлиши) керак,
Сўнг шу(лар) билан дардига даво қилса (бўлади).

1938 Билимли, заковатли, доно элдор бег
Иккала дунёда (ҳам) ўрни улуғ бўлади.

1939 Иккала дунёга муяссар бўлган киши
Жуда бахтиёрдир, (унинг) боши бутунлай бахт (ичида)дир.

1940 Бунга ўхшатиб шоир ушбу сўз(лар)ни айтибди,
Кўрсанг (унинг) маъниси билимсиз учун кўздир:

1941 Фароғатли қайси, менга очиқ айт,
Кишилар орасида бахтли киши ким?

1942 Дунёдан баҳра олса, ўзгаларга берса, бахтиёр яшаса,
У дунёда (ҳам) у тўрдан жой олади.

1943 Феъл-атвори равон, ахлоқи тўғри бўлса,
Уша бегнинг кунлари (тўла) севинч билан кечади.

1944 Худо кимга эзгу ахлоқ бахш этса,
Эзгу ахлоқ билан бирга эзгу йўл-йўриқ (бахш этса).

1945 Дунё тўла неъматлари билан уники бўлади,
Истаса (буларни) ўзи есин, истаса улашсин.

1946 Худо қулига қутли фазилатларини бахш этса,
(Унинг) хулқи эзгу ва тутган ишлари етук бўлади.

1947 Эзгу хулқ ва минг туман хил ҳунар лозим,
(Токи) шулар билан эл ва шаҳарларни бошқарса, зулматни кўтарса.

1948 Феъл-атворнинг эзгуси қандай яхши нарса!
Феъл-атвор эзгуси кишига ҳам емиш, ҳам кийимдир.

1949 Худо кимга ножўя феъл-атвор бахш этса,
Уни бу замона ўқи қаттиқ кулфатга солади.

1950 Қайси бег ножўя феъл-атворли бўлса,
Унинг барча иши чаппа, севинчлари қайғу бўлади.

1951 Бег андишали ва ахлоқи соф бўлиши керак,
Асли тоза (киши)лар доим софликка интиладилар.

1952 Сақынуқ киши көңли қорқлық болур
Көңүл қорқса бэглэр ишиг түз қылур

1953 Қалы болмаса бэг сақынуқ сүзүг
Арығсыз болур барча қылқы үзүг

1954 Өрүглүк амуллуқ болур бэгкэ көрк
Бу бэглик ишингэ бу-ул бағу өрк

1955 Кэд өглүг кэрэк бэг оңарса ишин
Билиб башласа өтрү ишлэр ишин

1956 Бу өглүг кишилэр оңарур ишиг
Йырақ тутғу іштэ бу өгсуз кишиг

1957 Кэңүл болмаса эр көзи асғы йоқ
Өги болмаса эр өги осғы йоқ

1958 Нэкү тэр эшитгил эй элчи башы
Өрүг кэд көңүллүг сынамыш киши

77б 1959 Қайу эрдэ болса уқуш бирлэ өг
Аны эр атағыл нэчэ өгсэ өг

1960 Уқуш өг билиг кимдэ болса түгэл
Йавуз эрсэ кэд тэ кичиг эрсэ өг

1961 Нэ эдгү турур бу кишикэ өгэ
Өги болса өтрү атағу өгэ

1962 Эвэклик билин-ул қамуғқа йавуз
Қалы болса бэгкэ йүзи болды боз

1963 Эвэк қурғу қылқы қылынчы бушы
Билигсизкэ бэлгү болур бу иши

1964 Эвэ қылмыш ишлар бичэ йиг болур
Эвэ йэсэ аш сув бичэ иг болур

1965 Қамуғ иш ичинда амуллуқ өдүр
Магар таъат эрсэ эвингил йүгүр

1966 Көзи тоқ кэрэк ҳам овутлуғ түзүн
Ачуқ ҳам йазуқ болса қылқын сөзүн

1952 Андишали кишининг кўнгли қўрқувли бўлади,
Кўнгил қўрқса, беглар ишни тўғри юритади.

1953 Агар бег андишали, софдил бўлмаса,
Барча қилмишлари нопок, нуқсонли бўлади.

1954 Қарор ва сабр бег учун ярашиқ (нарсалар)дир,
Булар беглик юмушларини боғловчи бошбоғидир.

1955 Бег (ўз) ишларини юритмоқчи бўлса, ниҳоятда ақл-идрокли бўлиши керак,
(Чунки) у билиб бошласа (гина) (ўз) ишларини юрита олади.

1956 Ақлли кишиларгина (ўз) ишларини юрита оладилар,
Жоҳилни ишдан (зинҳор) йироқ тутиш лозим.

1957 Кишининг дили бўлмаса, унинг кўзининг фойдаси йўқ,
Кишининг ақли бўлмаса, унинг ақлида ривож йўқ.

1958 Эй, эшитгин, элга бош (бўлган) киши нималар дейди,
Равшан, ҳақиқий дил эгаси, синаган киши:

1959 Қайси (бир) кишида заковат ва ақл бўлса,
Уни киши деб атагин, қанча мақтасанг мақта.

1960 Заковат, ақл, билим кимда етук бўлса,
Ёмон бўлса (ҳам) яхши де, кичик бўлса (ҳам) мақта.

1961 Ақл киши учун қандай яхши нарса!
Ақли бўлса (гина) сўнг уни доно (деб) атагин.

1962 Шошқалоқлик [яъни енгилтаклик] барча нарсага ёвдир, билинг,
Агар (шошқалоқлик) бегда бўлса, унинг юзи ёқимсиз (қора) бўлади.

1963 Шошқалоқлик, енгил табиат, феъли тез кишининг
Бу ишлари нодон кишиларга хос белгилардир.

1964 Шошиб қилинган ишлар бир қадар кўнгилсиз бўлади,
Овқат ва сувни шошиб еб-ичилса, (киши) бир қадар касал бўлади.

1965 Барча ишлар учун сабрлиликни танла,
Лекин тоат-ибодатга бўлса, шошил, югур.

1966 Кўзи тўқ бўлиши, уят-андишали, тузук бўлиши керак,
Амалда ҳам, сўзда ҳам очиқ (чеҳра) ва мулойим бўлса.

1967 Тод̇умсуз болур-ул көзи суқ киши
Көзи суққа йэтмәз бу дунйа ашы

1968 Бу суқлуқ иг-ул бир оты йоқ эми
Аны эмләйүмәс бу дунйа қамы

1969 Қамуғ ач йэсә ичсә ахир тод̇ур
Көзи ач киши өлсә ачлық қод̇ур

1970 Көзи суқ киши нэңгә болмас бу бай
Қамуғ дунйа булса ахир суқ чығай

1971 Уқушлуғ кэрәк бэг кишидә талу
Уқушлуғ қылынчы изилмәз толу

1972 Киминдә ов̇ут болса қылқы силиг
Қамуғ тэңсиз ишкә тэгүрмәс әлиг

1973 Байат кимкә бэрсә ов̇ут көз сув̇ы
Аңар бэрди давлат түгәл йүз сув̇ы

78a 1974 Қамуғ тэңсиз ишдин йығығлы ов̇ут
Қамуғ эд̇гү ишкә улағлы ов̇ут

1975 Бу эд̇гү нэң-ул бу ов̇ут эркә көрк
Қамуғ эд̇гү ишкә ов̇ут болды өрк

1976 Тили чын кэрәк болса көңли көни
Буд̇унқа асығ қылса туғса күни

1977 Қалы болса бэгләр хийанат көңүл
Буд̇унқа асығ болмас андын тоңул

1978 Көңул тил оңай болмаса көр қылық
Ул элдин қачар қутқа болмас йорық

1979 Сөзин қыйғучы бэгкә тутма умунч
Тириглик йав̇а болға қылға өкүнч

1980 Эд̇и сақ кэрәк бэг йана кәд̇ уд̇уғ
Осал болса бэгләр тоқынур йуд̇уғ

1981 Эки нэң турур элкә бағы бэки
Бири сақлық-ул бир төрү эл көки

1967 Кўзи суқ киши тўймас бўлади,
Бу дунё неъматлари кўзи суқ учун етмайди.

1968 Бу суқлик бир касалликдир, унинг дори ва дармони йўқ,
Бу (дард)ни бу дунё коҳинлари даволай олмайди.

1969 Барча оч еса, охири тўяди,
Кўзи оч киши эса ўлгандагина очлигини қўяди.

1970 Кўзи суқ киши мол-дунё билан бой бўлмайди,
Бутун дунё (мол-дунёси)ни қўлга киритса ҳам, у табиатан
суқ ва гадой(лигича қолади).

1971 Бег кишилар орасида етук, заковатли бўлиши керак,
Заковатли (киши)нинг иши заволсиз, баркамолдир.

1972 Ким андишали, хулқи хуш бўлса,
Ҳар хил ножўя ишларга қўл уравермайди.

1973 Худо кимга андиша-уят ва фазилат бахш этса,
Унга давлат ва тугал иззат-обрў беради.

1974 Барча нолойиқ ишлардан тиювчи (нарса) андишадир,
Барча хайрли ишларга йўлловчи (нарса) андишадир.

1975 Андиша жуда гўзал нарса, у киши учун чиройдир,
Барча эзгу ишлар учун андиша бошбоғ (бўлиб келган)дир.

1976 Тили рост, кўнгли тўғри бўлиши керак,
(Токи) халққа манфаат келтирса, (ўзининг ҳам) куни туғса

1977 Агар беглар хиёнат кўнгилли бўлсалар,
Ундан халққа манфаат бўлмайди, умид(ингни) узгин.

1978 Кўнгил, тил ва феъл-рафтор рост, тўғри бўлмаса, кўргин,
У элдан қочаётган қутнинг чораси бўлмайди.

1979 Сўзидан қайтувчи бегга умид боғлама,
Тирикдигинг зое кетади, афсус келтиради.

1980 Бег ниҳоятда ҳушёр ва жуда зийрак бўлиши керак,
Беглар ғофил бўлсалар, меҳнат ва машаққат юз тутади.

1981 Икки нарса эл учун мустаҳкам боғ(ич)дир,
Бири — ҳушёрлик, бири — сиёсат, (булар) элнинг асосидир.

1982 Қайу бэг сақ эрсэ элин бэкләди
Йағы бойны йанчты үзэ игләди

1983 Қайу бэг төрү бэрсә элдә кэни
Элин этти қодты йарутты күни

1984 Бу бэглик бағы көр бу экки болур
Бу экки түгәл болса бэглик турур

1985 Нэкү тэр эшитгил йағычы күр эр
Бу сақлық билә өз йағысын урар

1986 Айа элчи бэгләр элиг қулса сақ
Бу сақлық билә сэн түзү элкә бақ

1987 Бу сақлық билә артты бэгләр эли
Осаллық көрү бузды бэглик улы

1988 Бу сақлық билә сэн йағы бойны йанч
Будунқа төрү қыл тирил кэңрү инч

1989 Экн нэң билә элчи бэглик бузар
Кирүр эгри йолқа көнидин азар

78б 1990 Бири күч бириси осаллық қылур
Бу экки билә бэг элин артатур

1991 Йағы бойны йэнчмэк тиләр эрсә сэн
Қулақ кәд кэрэк сақ қылыб турсә сэн

1992 Бу сақлық билә сэнчти бэгләр йағы
Осаллық билә бузды бэглик бағы

1993 Осал болса бэгләр ишин бүтрүмэз
Осал бэг бүтүн билгү бэглик йэмэз

1994 Сақ эр тутчы этниб осалығ бушар[45]
Осал болмағынча йағығ ким басар

1995 Сақ эрсә бэги элкә тэгмэс элиг
Қалы тэгсә йэтрүр уқуш өг билиг

1996 Бу күчкэй киши кэнд ва бэглик йэмэс
Бу күчкэй күчини будун кэтрүмэс

1982 Қайси (бир) бег ҳушёр бўлса, (ўз) элини мустаҳкамлайди,
Ёви бўйнини янчади, (унинг) устига балолар ёғдиради.

1983 Қайси (бир) бег элда тўғри сиёсат юритса,
У элини яшнатиб қўяди, ёруғликка чиқади.

1984 Бегликнинг (боғловчи) боғи шу икки нарсадир, кўр,
Шу икки нарса тугал бўлса, беглик (барқарор) туради.

1985 Ботир жангчи киши нима дейди, эшитгин,
Ҳушёрлик билан ўз душманига зарба берувчи киши:

1986 Эй элга бош беглар, агар ҳушёр элиг истасангиз,
Ўзинг(из) бутун элга ҳушёрлик билан қара(нгиз).

1987 Бегларнинг эли ҳушёрлик туфайли ортди,
Ғофиллик туфайли бегликнинг пойдевори бузилди.

1988 Сен ҳушёрлик билан ёв бўйнини янч,
Халққа адолат қил, тугал роҳатда яша.

1989 Эл бошлиғи икки нарса билан бегликни бузади,
Эгри йўлга киради, тўғри (йўл)дан озади

1990 Биринчидан, зўравонлик, иккинчидан, ғофиллик қилса,
Бег бу икки нарса билан элини бузади.

1991 (Агар) сен ёв бўйнини янчмоқ истасанг,
Сен қулоқни ғоят ҳушёр тутиб турншинг керак.

1992 Беглар ёвни ҳушёрлик туфайли енгдилар,
Ғофиллик билан бегликнинг боғи(чи)ни буздилар.

1993 Беглар ғофил бўлса(лар), иш(лар)ини битира олмайди(лар),
Ғофил бег, чиндан билиш керакки, бегликни сура олмайди.

1994 Ҳушёр киши доим ҳозир туриб ғофилни уради,
Токи ғофил бўлмас экан, ёвга ким қўққисдан ҳужум қилади.

1995 Беги ҳушёр бўлса, элига (ҳеч бир) қўл кўтарилмайди,
Агарда (қўл) кўтарилса, (беги) зеҳн, ақл ва билимни ишга солади.

1996 Золим киши кенд ва бегликни идора қила олмайди,
(Чунки) золимнинг зулмини халқ кўтара олмайди.

1997 Нэкү тэр эшитгил билиглиг сөзүн
Йэйүмэди залим элин кэч узун

1998 Күйэр от турур күч йағуса күйэр
Төрү сув турур ақса нэъмат үнэр

1999 Узун эл йэйи тэб тэсэ эй бөгү
Төрү түз йурытғу будунуғ көгү

2000 Эл артар төрү бирлэ этлүр ажун
Эл эксүр бу күч бирлэ бузлур ажун

2001 Тэлим ордулар бузды күчкэй күчин
Туру өлди ахир бу күчкэй ачын

2002 Көңүл түзсэ бэглэр йурытса төрү
Бу бэглик бузулмас турур кэч өрү

2003 Қамуғда йарағсыз эй элиг қуты
Бу бэглэр үзэ қопса йалған аты

79а 2004 Сөзи чын кэрэк бэг нэ қылқы қутун[46]
Ынанса аңар халқ тирилсэ қутун

2005 Бу йалған кишилэр вафасыз болур
Вафасыз киши халққа тэңсиз қылур

2006 Нэкү тэр эшитгил вафалығ киши
Вафа-ул кишикэ кишилик башы

2007 Тили йалған эрниң жафа қылқы-ул
Жафа кимдэ эрсэ ошул йылқы-ул

2008 Киши йалғанындэ тилэмэ вафа
Бу бир сөз сынамыш өкүш йылқы-ул

2009 Йүрэклиг кэрэк эр йэмэ алп атым
Йүрэк бирэ болды йағықа татым

2010 Сү башлар эрэн көр йүрэклиг кэрэк
Йүрэксиз эрэт алса андын йүрэк

2011 Йүрэклиг йүрэксизкэ болса башы
Йүрэклиг болур өтрү тэгмэ киши

1997 Доно нима(лар) дейди, сўз(лар)ини эшитгин:
Золим элини узоқ идора қилиб тура олмади.

1998 Зулм ёниб турган ўт (каби)дир, яқинлашса куйдиради,
Адолат (эса) сув (каби)дир, у оқса, неъмат унади.

1999 Элни узоқ идора қилайин десанг, эй доно,
Сиёсатни тўғри юритиш, халқни шарафлаш керак.

2000 Адолат билан эл ривожланади. олам гулистон бўлади,
Зулм туфайли эл инқироз топади, олам бузилади.

2001 Золим зулми билан талай шаҳарларни бузди,
Оқибатда (бундай) золим очликдан тик туриб ўлди.

2002 Беглар кўнгилни тўғри қилиб, адолатли сиёсат юритсалар,
Беглик (зинҳор) бузилмайди, узоқ муддат барқарор туради.

2003 Барча (нарса)дан яроқсизи, эй бахтиёр элиг,
Беглар борасида ёлғончи деган ном тарқалишдир.

2004 Бег сўзи чин ва қиладиган ишлари тўғри бўлиши керак,
(Токи) халқ унга ишонсин ва бахтиёр яшасин.

2005 Ёлғончи кишилар вафосиз бўлади(лар),
Вафосиз киши халққа ножўя ишларни қилади.

2006 Вафоли киши нима(лар) дейди, эшитгин,
Одам учун одамгарчиликнинг боши вафодир:

2007 Тили ёлгон кишининг қиладиган иши жафодир,
Жафо кимда бўлса, ўша йилқидир.

2008 Кишининг ёлғончисидан вафо кутма,
Бу сўз кўп йиллардан бери синалгандир.

2009 Киши юракли, жасоратли ва мерган бўлиши керак,
Юрак (жасорат) билан (киши) ёвга (урушга) лаёқатли бўлади.

2010 Лашкар бошловчи кишилар ботир ва жасоратли бўлиши керак,
(Токи) юраксиз лашкар ундан юрак олса [яъни жасоратидан ибрат олса].

2011 Юракли юраксиз(лар)га бош бўлса,
Сўнг барча киши юракли бўлади.

2012 Бу сөзкә тануқы бу байтығ оқы
Бу сөзкә ануқ тут көңүл өг тақы

2013 Қур арслан болу бэрсә ытқа башы
Бу ыт барча арслан болур өз түши

2014 Қалы болса арсланқа ыт башчысы
Бу арслан болур барча ыт сақышы

2015 Ақылық кэрәк бэгкә қусқы көңүл
Бу қусқы көңүл бирлә қылқы амул

2016 Ақы болса бэгләр аты жавланур
Аты жавы бирлә ажун бэкләнүр

2017 Ақа йығлу тэрлүр эрәт сү болур

Эрәт сү билә эр тиләкин булур

2018 Нэку тэр эшитгил уруб йэгли эр
Уруб ал эй алп эр йана эркә бэр

79б 2019 Ақы бол бағышла ичүр ҳам йэтүр
Қалы эксүсә ур йана ал йэтүр

2020 Азығлығ күр эркә бу нэң эксүмәс
Туғуғлы өрүң қушқа мэң эксүмәс

2021 Қылыч балду оқ йа қавы күч йүрәк
Бар эркән кәд эр нэңгә қорқмас кэрәк

2022 Ажунчы бөгү бэг нэлүг ганч урур
Эрәт қайда болса аиуқ ганч урур

2023 Бу эл тутғуқа көп эрәт сү кэрәк
Эрәт тутғуқа нэң тавар тү кэрәк

2024 Бу нэң алғуқа бир кэрәк бай будун
Будун байлыкынга төрү түз қодун

2025 Буларда бири қалса төрти қалур
Бу төрти йэмә қалса бэглик өлур

2026 Адын ма бу бэш нәң йырақ тутғу бэг
Аты эдгү болса кү жав булғу бэг

2012 Бу сўзнинг исботи учун ушбу байтни ўқи,
Яна бу сўзга кўнгил ва ақл кўзи билан боқ:

2013 Кўргин, агар арслон ит(лар)га бош бўлса,
Бу итлар барчаси унинг тенгида арслон бўлади.

2014 Агар арслон(лар)га ит бошчи бўлса,
Бу арслон (лар) барчаси итга тенг бўлади.

2015 Бег учун саховат ва хушфеъллилик лозим,
Хушфеъллилик билан бирга ювош (феъл)лик лозим.

2016 Беглар сахий бўлсалар, номлари шуҳрат топади,
(Улар) номининг шуҳрати туфайли олам қарор топади.

2017 Ҳар томондан мардлар оқиб, йиғилиб келиб лашкар тўпланади, қўшин ташкил бўлади.
Лашкар, қўшин билан киши тилагини топади.

2018 Йиғиб олиб ёювчи киши нима дейди, эшитгин:
Йиғиб ол, эй баҳодир киши, яна мардларга бер,

2019 Сахий бўл, инъом қил, ичир ҳамда едир,
Агар камайса, йиғ, яна ол, едир.

2020 Ризқли, мард киши учун мол-дунё (ҳеч) камаймайди,
Туғилган [яъни бунёд бўлган] оққуш учун дон (ҳеч) камаймайди.

2021 Қилич, балду[37], ўқ, ёй, қувват, куч, шижоат
Бор экан, зинҳор эр киши мол-дунё учун (қайғуриб) қўрқмаслиги керак.

2022 Жаҳонгир, доно бег қандай қилиб ганж йиғади,
Лашкар қайда бўлса албатта ганж йиғади.

2023 Элларни олиш учун кўп лашкар, қўшин керак,
Лашкарни сақлаш учун эса беҳисоб нарса — мол-дунё керак.

2024 Мол-дунё олиш учун эса бой халқ керак,
Халқ бой бўлиши учун эса тўғри, адолатли сиёсат юритгин.

2025 Булардан бирортаси бўлмаса, тўрттаси ҳам бўлмайди,
Бу тўртталаси бўлмасачи, беглик барбод бўлади.

2026 Бундан бошқа беш нарсани бег ўзидан узоқ тутиши керак,
Токи донг ва шуҳрат таратиш даражасида эзгу номга эга бўлсин

2027 Бириси эвәклик бириси саран
Үчүнчи бушылық сэрин өз йыран

2028 Бу төртинч йавуз бэгкә арқуқ қылынч
Бэшинчи йарағсыз бу йалған эринч

2029 Бу қач нэндә бэгләр йырақ тутғу өз
Аты артамаса йорық болса сөз

2030 Буларда эң ынға бу арқуқ қылынч
Бу арқуқ қылынчлығ нэ муңлуғ эринч

2031 Муңар мэңзәтү сөзни шаъир айур
Бу шаъир сөзи тутса сөзкә байур

2032 Ағыр йүк кишикә қылынч арқуқы
Қылынч арқуқ эрсә болун ыт оқы

2033 Йағы қылмағусын қылынчы қылур
Йағы бу йағыдын нэ бар адруқы

80a 2034 Өкүш эл тутайын тэсә эй элиг
Үч иш қылғу өтрү йэтилсә элиг

2035 Оң әлгин қылыч тутса урса салыб
Сол әлги билә нэң үләсә алыб

2036 Тилин сөзләсә сөз шакардә сүчиг
Бойун бэрди бэг қул улуғ йа кичиг

2037 Эй элиг бу қач нэң кэрәк бэгкә көр
Будунқа сэвүлсә орун булса төр

2038 Күләр йүз сүчиг сөз силиг өз кэрәк
Қылынчы буларқа түгәл түз кэрәк

2039 Көңүл тутса қусқы ҳам әлги ақы
Буларқа йарашы бағырсақлықы

2040 Қамуғ түрлүг эрдәм бу билсә түгәл
Йырақ эрсә андын йарағсыз маҳал

2041 Киши әдрүми бу будунда талу
Талу әдрүм-ул бу ирүксүз толу

2027 Бири — шошқалоқлик, бири — очкўзлик,
Учинчиси — жаҳолат, ундан эҳтиёт бўл, узоқ тур.

2028 Тўртинчиси — бег учун бузуқ феъллилик ярамайди,
Бешинчиси — ёлғончилик номаъқул ишдир.

2029 Бу бир қатор нарсалардан беглар ўзини йироқ тутишлари керак,
(Токи) номи булғанмаса, сўзи равон бўлса [яъни амри вожиб бўлса]

2030 Булардан энг пасти — бузуқ феъллилик,
Бузуқ феълли (киши) қандай бебахт бўлади.

2031 Бунга мос келадиган сўз(лар)ни шоир айтади,
Шоир сўзини тутсанг, сўзга бойийсан:

2032 Киши учун феълнинг бузуқлиги оғир юкдир,
Феъли бузуқ бўлса, уни тутқун ит деб билгин.

2033 Еви қилмас ишни феъли қилади,
Бу — ёв, (унинг) ёвдан нима фарқи бор.

2034 Кўп элларни олайин десанг, эй элиг,
Агар қудрат етса, аввал уч ишни амалга ошириш керак.

2035 Ўнг қўли билан қилич ушласа ва ялтиратиб тортиб урса,
Сўл қўли билан мол-дунё олиб улашса.

2036 Тилида эса шакардан ширин сўз сўзласа,
Унга бег, қул ёки улуғ, кичик бўйин беради.

2037 Эй элиг, кўргин бег учун бу бир қатор нарсалар керак,
Токи у халқ (ораси)да севилсин ва тўрдан ўрин олсин.

2038 Қулар юз, чучук сўз ва ўзи латиф,
Феъл-атвори эса шуларга тўла мос бўлиши керак.

2039 Юмшоқ кўнгил ҳамда очиқ қўл бўлса,
Шуларга яраша меҳрибон, раҳмдил бўлса.

2040 У турли санъат-ҳунарларни тугал билса,
Яроқсиз-маҳол нарсалар ундан йироқ бўлса.

2041 У(нлай киши) — кишилар сарвари, халқ орасида етуги,
У етук ва сара, ҳеч камчиликсиз, комилдир.

2042 Ажун будны өгрү аңар қул болур
Ажун йэр бу бэгләр тиләкин булур

2043 Түгүг йүз ириг сөз күвәз күр қылық
Кишиг тэзкүрүр көндру билмәс йорық

2044 Отунлуқ эвәклик йэниг қурғулуқ
Қара қылқы-ул бу йырақ турғулуқ

2045 Қара қылқы бэгкә кэрәксиз йағуқ

Йағуқ болса бэгкә ужузлуқ ануқ

2046 Қара қул қарасы болур бэг өрүң
Қаралы өрүңли адыртты көрүң

2047 Талу бэг болайын тэсә бэлгүлүг
Талу тутғу эрдәм эй атлығ күлүг

2048 Қалы бэг болур болса қылқы қара
Қарада бу ынға болур халқ ара

80б 2049 Йүзи көрки көрклүг кэрәк бэг йүлүг
Боды орту болса нэ жавлуғ күлүг

2050 Көрүгли йүзин көрсә сэвсә көруб
Эли будны бақса күвәнсә туруб

2051 Йағықа қатығ болса эрсиглики
Көрүр көзкә сув бэрсә көрклүглики

2052 Эйи бод узун болса өгмәс билиг
Эйи ма чөкүт болса болмас силиг

2053 Қалы мундағ эрсә бод орту кэрәк
Боды орту болса болур эдгүрәк

2054 Нэкү тэр эшитгил сынамыш киши
Башында кэчүрмиш йашамыш киши

2055 Боды қысға йүнчығ қылынчы бушы
Бушы қайда болса түтүшкә башы

2056 Бод орту кэрәк ҳам тэңинчә йарағ
Ишиң орту тут[47] эй билиглиг киши

2042 Олам халқи, сўнг, ўта қул бўлади,
Бундай беглар жаҳонга эга бўлади, тилагини топади.

2043 Бадрўйлик, дагал сўзлилик, ғурур кўзли ва ғурур феъллилик
Кишини саргардон қилиб қўяди, у ўз йўлини тўғрилай олмайди.

2044 Тубанлик, шошқалоқлик, енгил табиатлилик,
Бу — тубанларнинг иши, ундан (зинҳор) йироқ туриш керак.

2045 Қора авом қилмиши бег учун бефойда яқин киши [яъни жоҳил дўст] кабидир,
Жоҳил дўст (бегга яқин) бўлса, тубанлик(нинг содир) бўлиши аниқдир.

2046 Қора — бу қуллар қорасидир, бег эса оқдир,
(Яратувчи) қора билан оқни фарқлади, кўринг.

2047 Етук бег бўлайин десанг, албатта,
Хислатларингни тугал тутгин, эй номдор, шуҳратли.

2048 Агар бег тутган ишлари қора бўлса,
Бу бег халқ орасида қорадан ҳам тубан бўлади.

2049 Бег юз кўрки чиройли, силлиқ бўлиши керак,
Бўйи ўртача бўлса ва машҳур, овозаси кетган бўлса (янада яхши).

2050 (Унга) боққанлар юзини кўриб севиб қолса,
Эли, халқи унга боқса, туриб қувонса.

2051 Шижоатда ёвига нисбатан беаёв бўлса,
Чиройи кўрувчи кўзларга сув бахш этса.

2052 Албатта, бўй жуда узун бўлса, билим уни мақтамайди,
Ҳа, шунингдек, жуда калта бўлса ҳам яхши эмас.

2053 Агар шундай экан, бўй ўртача (бўлиши) керак,
Бўйи ўрта (бег) бўлса яхшироқ бўлади.

2054 Синаган киши нима дейди, эшитган,
Бошидан кечирган, (кўп) яшаган киши;

2055 Бўйи қисқа (киши) нотавон, қилмиши ғазаб, жаҳолат бўлади,
Жаҳолат қаерда бўлса, урушларга бош (сабаб) бўлади.

2056 Бўй ўрта бўлиши ва унга муносиб яроқлари бўлиши керак,
Ишларингни ўртача тут, эй билимли киши.

2057 Бор ичмәс кэрәк бэг фасад қылмаса
Бу экки қылықдын қачар қут баса

2058 Сүчигкә сүчинсә ажун бэглэри
Ачығ болды эл күн будун иглэри

2059 Ойнуқа авынса ажун тутғучы
Элин бузды болды өзи қултғучы

2060 Өдиндә кэчүрсә бу бэглик ишин
Аны йэтсә болмас эзэрсә қушын

2061 Нэкү тэр эшитгил билиг бэргүчи
Билигсизни бордын сөкүб тыдғучы

2062 Бор ичмә айа борчы боғзы қулы
Бор ичсә ачылды чығайлық йолы

2063 Қара борчы болды нэңи болды йэл
Бэги борчы болса қачан турға эл

81*a* 2064 Йағы-ул бу бор ичми алтун күмүш
Қылынчы тутуш болды қылқы уруш

2065 Эсүрсә киши тэлвә мундуз болур
Бу тэлвә иши көр қачан түз болур

2066 Нэкү тэр эшитгил сақынуқ киши
Бу сөз ишкә тутғыл э боғзы қулы

2067 Нэчә қылғу ишлэр бор ичсә қалур
Нэчә қылмағу иш эсүрсә кэлүр

2068 Бор ичсә ойунқа авынса бэги
Қачан йэтгәй эл күн ишингә өги

2069 Нэчә йаңсыз[48] ишлэр боз[49] ичсә болур
Нэчә эдгү ишлэр эсурсә қалур

2070 Фасад қайда болса қачар қут тэз-ә
Фасадчын йурыр тутчы бэглик буза[50]

2071 Арығ-ул бу қут қыв арығлық тилэр
Сүзүг-ул бу давлат сүзүгни йулар

2057 Бег ичимлик ичмайдиган, фасод қилмайдиган бўлиши керак,
Бу икки қилмишдан зинҳор қут қочади.

2058 (Агар) дунё беглари ичимликка (маишатга) берилса,
Эл ва халқнинг дардлари (қисмати) аччиқ бўлади.

2059 Жаҳонгир киши айш-ишратга маҳлиё бўлса,
Элини бузади (хароб қилади), ўзи (эса) тиламчи бўлиб қолади.

2060 Беглик ишларини ўз вақтидан ўтказиб юборилса,
Қуш каби учиб (унинг кетидан) изланса ҳам етиб бўлмайди.

2061 Таълим бергувчи нима(лар) дейди, эшитгин,
Нодонни ичимликдан сўкиб тийгувчи (киши):

2062 Ичимлик ичма, эй майпараст, бўғзининг қули,
Май ичсанг, сенга гадолик йўли очилади.

2063 Қора авом майхўр бўлса, мол-дунёси барбод бўлади,
Беги майхўр бўлса, эли қачон барқарор туради.

2064 Ичимлик — бу ёв, (унинг) ичими эса олтин, кумуш (ширин),
Унинг (келтириб чиқарадиган) ишлари ёқалашиш, юмушлари эса урушдир.

2065 Маст бўлгач, киши телба, тентак бўлади,
Телбанинг иши, кўргин, қачон тўғри бўлади.

2066 Андишали киши нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга амал қилгин, эй бўғзининг (нафсининг) қули:

2067 Қанчадан-қанча қилиниши лозим ишлар май ичгач, қолиб кетади,
Қанчадан-қанча ножўя ишлар кайф қилгач, содир бўлади.

2068 Беги май ичса, айш-ишратга маҳлиё бўлса,
Қандай қилиб эл-халқ ишига унинг ақли етади.

2069 Қанчадан-қанча нолойиқ ишлар май ичгач, содир бўлади,
Қанчадан-қанча хайрли ишлар кайф қилгач, қолиб кетади.

2070 Фасод қаерда бўлса, у ердан давлат тезда қочади,
Фасодчи доимо бегликни бузиб юради.

2071 Бахт ва қут пок нарса, у покизаликни талаб қилади,
Давлат — мусаффо, ҳалол, у софлик, ҳалолликни талаб қилади.

2072 Бэги ичгүчи болса муфсид отун
Қамуғ ичгүчи болды будны бүтүн

2073 Қара тэңсизин барча бэглэр этэр
Бэги қылса тэңсиз аны ким йэтэр

2074 Арығсызны йалңуқ сувун йуб арыр
Қалы артаса сув нэкүн йуб арыр

2075 Киши иглэсэ от отачы бэрүр
Отачы игингэ эмин ким қылур

2076 Арығ тутғу бэглэр көни қылқ қылық

Будун бэг йолындын түзэр йол йорық

2077 Нэ-тэг тутса бэглэр кэр өнди төрү
Будун болды андағ ул өнди көрү

2078 Бу сөзкэ тануқы муну бу сөз-ул
Сөзингэ бақа көрсэ маъни түз-ул

81б 2079 Бу бэглэр нэ йолча йурыса қалы
Ошул бэг йорықы бу қулнуң йолы

2080 Бэги эдгү болса йорықы көни
Тақы артуқ эдгү йурығай қулы

2081 Күвэз-ул кэрэксиз нэ көңли улуғ
Күвэзлик азытур көнилик йолуғ

2082 Улуғ болды бэглэр қутун бэлгүлүг
Кичиг тутса көңлин көтүрсэ үлүг

2083 Нэкү тэр эшитгил укушлуғ йэг эр
Будунда талусы билиглиг бэг эр

2084 Улуғсығ бэдүг тутса бэглэр көңүл
Сэзигсиз ужузлуқ көрүр эй оғул

2085 Күвэзлик билэ көккэ ағмас киши
Қалы қусқы[51] болса бузулмас иши

2086 Күвэзлик асығсыз көңүл тумлытур
Көңүл қусқы тутса кишиг йуқлатур

2072 Беги ичағон, фасодчи, пасткаш бўлса,
Борлиқ халқининг барчаси ичағон бўлади.

2073 Қора авомнинг номаъқулчиликларини беглар тузатади,
Беги номаъқул иш қилса, унинг иложини ким қилади.

2074 Нопок нарсани халқ сув билан ювиб поклайди,
Агар сув ифлосланса, у нима билан ювиб покланади?

2075 Одам дардга гирифтор бўлса, табиб дори-дармон қилади,
Табибнинг дардига ким дори-дармон қилади?!

2076 Бегларнинг тутган ишлари, феълу рафторлари тўғри ва покиза бўлиши керак,
Халқ бег йўлидан ибрат олиб йўл-йўриқ тузади.

2077 Бегларнинг низом ва сиёсати қандай йўсинда бўлса,
Халқ ўша низом-сиёсатни кўриб, унга мос бўлади.

2078 Мана, ушбу сўзлар бу сўзнинг исботи учундир,
Бу сўзга қулоқ бериб диққат қилсанг, маънога тўла:

2079 Беглар қандай йўлда юрсалар агар,
Ўша бегларнинг йўли унинг қулларининг (табааларининг) йўлидир.

2080 Беги эзгу бўлса, тутган ишлари тўғри бўлса,
Унинг қуллари (табаалари) янада яхшироқ юради.

2081 Кибр ҳамда кўкрак кериш (гердайиш) кераксиздир,
Кибр тўғри йўлдан адаштиради.

2082 Беглар давлати зиёда бўлиб улуғликка эришадилар,
Агар улар кўнгилларини кичик тутиб ўз баҳраларини орттирсалар.

2083 Фозил, яхши киши нима дейди, эшитгин,
Халқ орасида етук, доно бег киши:

2084 Беглар кўнгилни улуғ, катта тутсалар,
Шубҳасиз уларга қадрсизлик насиб бўлади, эй ўғил.

2085 Кибр билан киши кўкка кўтарила олмайди,
Агар у камтар бўлса, ишлари бузилмайди.

2086 Кибрлилик бефойда, у кўнгилни совутади,
Кўнгилни камтар тутилса, кишини улуғлайди.

2087 Бэг алчақ кэрәк болса қутқы көңүл
Муны-тэг йоқ эрсә сэн андын тоңул

2088 Бэг алчақ кэрәк болса көңли ачуқ
Йазуқлуғ кишидин кэчүрсә йазуқ

2089 Исинүр эт эр тэрк бағырсақ болур

Бағырсақ кишилар тапуғсақ болур

2090 Будун башчы бэгкә бу ҳиммат кэрәк
Бу ҳиммат билә ҳам муруввaт кэрәк

2091 Бу ҳиммат муруввaт билә барса жав
Булур бэг тиләки йурыр өтрү ав

2092 Кимиң ҳимматы болмаса ул өлүг
Экәгүн ажунда бу булмас үлүг

2093 Бу ҳиммат билә ҳам сийасат кэрәк
Сийасатқа бэклиг райасат кэрәк

82а 2094 Сийасат билә бэг түзәр эл төрү
Қара қылқы этлүр сийасат көрү

2095 Бу сөзкә йануты бу байт-ул тануқ
Тануқ қайда болса бу ҳужжат ануқ

2096 Бу бэгләр қапуғын сийасат бэзәр
Сийасат билә бэг элини түзәр

2097 Эсизкә сийасат йурытғу кэрәк
Будун булғануқын сийасат сүзәр

2098 Бу эл тутруқы ҳам түби бэклики
Эки нэң турур аслы йылдыз көки

2099 Бириси будунқа төрү-ул үлүш
Бириси эрәтқа үләсә күмүш

2100 Төрү бирлә будны сэвинсә туруб
Күмүш булса эрәт йарунса көрүб

2101 Бу экки қуту булса бэгдин сэвинч
Эли қапғы этлүр булур бэг авынч

2087 Бег мулойим ва юмшоқ кўнгилли бўлса,
Бундай бўлмаса, сен ундан умидингни уз.

2088 Бег мулойим ва очиқ кўнгилли бўлса,
У гуноҳкор кишиларнинг гуноҳини кечирса.

2089 Унга баданнинг (кишиларнинг) муҳаббати ортади,
сўнг эса кишилар унга садоқатли бўлади,
Садоқатли кишилар эса хизматга шай бўлади.

2090 Халққа раҳбар, бегга ҳиммат лозимдир,
Ҳиммат билан бирга мурувват лозимдир.

2091 Бундай ҳиммат ва мурувват билан овозаси тарқалса,
Бег тилагини топади, ови унинг (олдида) домида юради.

2092 Кимнинг ҳиммати бўлмаса, у ўликдир,
Иккала дунёда ҳам у бебаҳра бўлади.

2093 Ҳиммат билан бирга (адолатли) сиёсат ҳам керак,
Сиёсат (юритиш) учун эса пишиқ-пухта раҳбарлик керак.

2094 Сиёсат билан бег эл тузади ва низом ўрнатади,
Сиёсат туфайли авомнинг ишлари изга тушади.

2095 Бу сўзнинг исботи учун ушбу байт гувоҳлик беради,
Қаерда гувоҳлик бўлса, бу аниқ ҳужжатдир:

2096 Бегларнинг даргоҳини сиёсат безайди,
Сиёсат билан беглар элини тузади.

2097 Ёмонларга сиёсат юритиш керак,
Халқ орасидаги ярамасликларни сиёсат тозалайди.

2098 Элни идора қилиш ҳамда унинг мустаҳкам мояси,
Унинг асли, туб илдизи икки нарсадан иборатдир.

2099 Бири — халққа адолат бахш этиш,
Иккинчиси — лашкарга кумуш инъом қилиш.

2100 (Токи) адолати туфайли халқи севинса,
Лашкари кумушга эришиб, уни кўриб қувонса.

2101 Бу икки тоифа бегдан миннатдор бўлса,
Унинг эли ва даргоҳи яшнайди, бег фароғат топади.

2102 Қайу бэг будунқа төрү бэрмэсэ
Көдэзмэсэ будныи йэгүчи йэсэ

2103 От ыдты будунқа бузулды эли
Йықылды сэзигсиз бу бэглик улы

2104 Қайу бэг эрэтни сэвүндүрмэсэ
Қылыч қында чықмас анында баса

2105 Қылыч бирлэ бэглэр узатур элиг
Қылычсыз осал бэг басумас элиг

2106 Қылыч балду болды бу эл сақчысы
Қылычын алыр бэг будун башчысы

2107 Нэкү тэр эшитгил ажун тутғучы
Қылыч балду бирлэ йағығ утғучы

2108 Айа эл тутуғлы элиг сақлағу
Осаллық билэ йэр йэгүчи ағу

82б 2109 Қылыч балду сақчы тутун эй үнүр
Қылыч сақчы болса бэг инчлиг болур

2110 Қылыч тэбрэр эркэн йағы тэбрэмэз
Қылыч қынқа кирсэ бэг инчлик йэмэз

2111 Сэвүнчлүг тут эй бэг қылыч урғучығ
Сэвинчин тирил тутчы көрмэ ачығ

2112 Йана айды Өгдүлмиш элиг қуты
Бу эл ишлэри тэрс улуғ көр аты

2113 Бэдүг иш будун башламақы ағыр
Баш ағрығ билэ тутчы эмгэк тэгир

2114 Сэвинчи аз-ул көрсэ қадғу өкүш
Аз-ул өггүчиси тэлимрэк сөкүш

2115 Қайуқа бақа көрсэ қорқынч турур
Сэвинчин сора көрсэ азрақ эрүр

2116 Өкүш сэвмэгүчи сэвэри аз-ул
Кэриши тэлимрэк эрэжи аз-ул

2102 Қайси бег элига адолат қилмаса,
Халқини ҳимоя қилмаса, (унинг молини) талаган талайверса.

2103 Халқи ўртасига раҳна солади, эли бузилади,
Шубҳасиз, бегликнинг пойдевори йиқилади.

2104 Қайси бег лашкарни хурсанд қилмаса,
У (лашкар)нинг қиличи зинҳор қинидан чиқмайди.

2105 Қилич билан бегларнинг қўли баланд бўлади,
Қиличсиз бег — ночор, у элларни боса олмайди.

2106 Қилич ва ойболта — бу элнинг посбонидир,
Бег қилич билан элга бошлиқ бўлади.

2107 Жаҳонгир нима дейди, эшитгин,
Қилич ва ойболта билан ёвни енгувчи:

2108 Эй элларни олувчи ва элни сақловчи,
Киши ғафлат туфайли заҳар ичиб қўяди.

2109 Эй униб-ўсгур, қилич ва ойболтани посбон сифатида тутгин,
Қилич посбон бўлса, бег хотиржам бўлади.

2110 Қилич тебраб турар экан ёв бош кўтармайди,
Қилич қинга кирсачи, бег хотиржам бўлмайди.

2111 Қилич соҳибларини хурсанд тут, эй бег,
Ўзинг ҳамиша хурсандликда яша, ҳеч аччиқлик (ғам) кўрма.

2112 Ўгдулмиш яна айтди: (Эй) бахтиёр элиг,
Бу эл ишлари (жуда) қийин, (унинг) номи жуда улуғ.

2113 Халқ — бу буюк нарса, унга раҳбарлик қилиш оғир,
Ундан доим ташвиш ва машаққат келади.

2114 Кўрсанг унинг хурсандчилиги оз, қайғу-ташвиши талайдир,
Унинг раҳмат келтирувчиси оз, кўпроғи лаънатлидир.

2115 Қайси томонига қарасанг, даҳшатдан иборат,
Шодлик томонини қидирсанг, у озроқдир.

2116 Севмайдигани кўпроқ, севгувчиси оздир,
Ғавғоси кўпроқ, фароғати оздир.

2117 Бүтүнсүз болур тэгмә йэрдә көңүл
Көңүл бүтмәсә эркә артуқ муң-ул

2118 Көрү бэрсә тэгмә ишиндә хатар
Хатарлығ ишиг көрсә татығ кэтәр

2119 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ сөзи
Уқушлуғ сөзи көрсә йүнжү түзи

2120 Элиг бойны қылча өкәкчә башы
Аңар кәд ынанмаз уқүшлуғ киши

2121 Қылынч баш узала масал бэглик-ул
Күнингә аңар миң хатарлығ иши

2122 Бу йанлығ турур барча бэглик иши
Қайусы эрәж йэр қайу өз башы

2123 Өзүң дунйа ъуқба булайын тэсә
Бу қач ишни қодма қатығлан оса

83a 2124 Кәни тут көңүл тил байатқа сығын
Иди йарлығын сэн ағыр тут тапын

2125 Нэкү кэлсә раббдын тапы бол тапы
Өзүң қуллуқы-ул тапылық тапы

2126 Түзү халққа көңлүн бағырсақ болун
Тучы эдгүлүк қыл сэн эдгү булун

2127 Будунқа асығ қыл болуб қылма йас
Қылынч эдгү тутғыл эсиз йасы бас

2128 Сэниң болды дунйа тиригликь билә
Тириглик булунса йатыб йэ күлә

2129 Бүтүн жан узулса умунч тут улуғ
Байат бэргә эдгүкә эдгү йулуғ

2130 Мунуқы мэн айдым эшитти элиг
Бу йаңлығ кэрәк бэгкә эрдәм билиг

2131 Қайу эрдә болса бу эрдәм төрү
Аны бэг атаб элкә тэггү өрү

2117 Ҳар бир ерда кўнгил ишончсиз бўлади,
Кўнгил ишонмадими, бу кишига ортиқча ташвишдир.

2118 Қўраверсанг ҳар бир ишида хатар бор,
Хатарли ишни кўриб, кишининг роҳати кетади.

2119 Фозил киши нима дейди, (унинг) сўзини эшитгин,
(Кўрсанг) фозил киши сўзининг барчаси инжуга тенг.

2120 Элигнинг бўйни қилча (нозик), боши эса бурждай (катта),
Фозил киши эса (бўйин ва бошга) жуда ҳам ишонмайди.

2121 Қилмиш ишлар эса бош узра мисли бир подшолик кабидирки,
Унинг кундалик иши минг хатардан иборат.

2122 Барча бегликнинг ишлари бу янглиғдир,
(Бегларнинг) баъзилари фароғат топади, баъзилари ўз бошини ейди.

2123 Ўзинг дунёнинг тагига етайин десанг,
Ушбу бир қанча ишларни (қилишни) қўйма, тириш, жўръатли бўл.

2124 Кўнгил ва тилни тўғри тут, худога сиғин,
Эгамнинг буйруғини ҳурмат қил, топин.

2125 Раббдан нимаики келса, рози бўл, рози,
Розилик ва ризолик бу сенинг қуллигингдир.

2126 Барча халққа кўнгилдан меҳрибон бўл,
Доим хайрли иш қил, ўзинг эзгулик топ.

2127 Халққа манфаат келтир, **зарарли бўлма,**
Феълингни яхши тут, ёмонларнинг касофатини бос.

2128 Ҳаёт билан мол-дунё сеники бўлади,
(Шундай) ҳаёт насиб бўлса, ётиб, ўйнаб-кулиб давр сур.

2129 Нақд жон узилса, (у дунёга) катта умид тут,
Худо эзгуга эзгу мукофот беради.

2130 Мана, мен айтдим, элиг эшитди,
Бегга бу янглиғ сифат-фазилат, билим керак.

2131 Қайси кишида шундай фазилат, одат (мужассам) бўлса,
Уни бег (деб) атаб, эл устидан (бош қилиб) қўйса бўлади.

2132 Түгәл бэг болур бу будунқа башы
Анындын булур эдгү тэкмә киши

2133 Нэкү тэр эшитгил билиглиг тэтиг
Билиглиг тэтиг билги элкә этиг

2134 Билиглиг кэрәк бэг уқушлуғ көни
Йүрәклиг ҳам өглүг бэдүсә үни

2135 Ақы ҳам түзүн ҳам уқушлуғ силиг
Бағырсақ болуб кэд көдәзсә элиг

2136 Көзи тоқ сэримлиг йа қусқы көңүл
Суйурқаб кэчүргән нэ қылқы амул

2137 Қамуғ эрдәми болса эрдә өрү
Будунқа бэрүр болса эдгү төрү

2138 Қайу элкә болса бу йаңлығ бэги
Қутулды ул эл будны кэтти иги

83б 2139 Туғар қут күни элкә инчлиг болур
Дарыга бу йаңлығ кишиләр өлүр

2140 Бу эрди эй элиг мэниң билмишим
Мунуқы өтүндүм сэңә уқмышым

Элиг савалы Өгдүлмишкә

2141 Элиг айды уқтум көни сөзләдиң
Кэрәки бу эрди билиг йазмадың

2142 Тақы бир айытғу сөзүм бар сэңә
Аны ма ачуқлуғ айу бэр мэңә

2143 Бу йаңлығ бэги болса эрдәм толу
Вазири нэкү-тэг кэрәк эй талу

2144 Қалын қазнақ урса көр алтун күмүш
Этилсә эли артса эл кэнд улуш

2145 Элин этсә басса түз өндүн болуб
Исинсә эрәт көңли эдгү булуб

2132 Бундай киши халққа муносиб бошлиқ бўлади,
Ҳар бир киши ундан хайру эҳсонлар топади.

2133 Билимли, зийрак (киши) нима дейди, эшитгин,
Билимли, зийрак (киши)нинг билими эл учун безакдир:

2134 Бег билимли, заковатли, тўғри бўлиши керак,
Фаросатли ҳам ақлли бўлиб овозаси тарқалса.

2135 Саховатли, саришта ҳамда заковатли, зеҳнли,
Садоқатли бўлиб элини жуда ҳам ҳимоя қилса.

2136 Кўзи тўқ, андишали ва юмшоқ кўнгилли (бўлса),
Ёрлиқаб кечирувчи ва феъл-одати мўътадил (бўлса).

2137 Барча фазилатлари бошқаларникидан устун бўлса,
Халққа адолатли сиёсат юритса.

2138 Қайси бир элнинг бёги бу янглиғ бўлса,
Ўша элнинг халқи (барча нарсадан) халос бўлади, дарди арийди.

2139 Элнинг бахт куни туғади, роҳат-фароғатли бўлади,
Афсус, бу янглиғ кишилар ўлади.

2140 Менинг билганларим шу(лар) эди, эй элиг,
Мана, билганларимни сенга ўтиндим.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

2141 Элиг айтди: Уқдим, тўғри сўзладинг,
(Менга) кераги бу эди, билимдан адашмадинг.

2142 Яна бир сўрайдиган сўзим бор сендан,
Уни ҳам аниқ қилиб айтиб бер менга.

2143 Бу янглиғ беги фазилатларга тўла бўлса,
Вазири қандай бўлиши керак, эй етук (киши).

2144 Олтин, кумушдан кўп хазина тўпласа, кўр,
Эли яшнаса, эл, кенд ва улушлар кўпайса.

2145 Адолатли қонунларга амал қилиб элини яшнатса, бошқарса,
Ундан эзгулик кўриб лашкарнинг муҳаббати ортса.

2146 Будун инчкэ тэгсэ элиг тэгмэсэ
Бэги аты эдгүн йадылса баса

Баб. Бэглэркэ вазир болғу нэку-тэг эр кэрэкини айтур

2147 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Вазир болды бэглэркэ сунғу элиг

2148 Сэзигсиз кэрэк болды бэгкэ вазир
Вазир эдгү болса бэг инчин удыр

2149 Вазир-ул йүдүгли бу бэглэр йүкин
Вазир-ул бэкүтүгли бэглик көкин

84a 2150 Эди артуқ өдрүм талу эр кэрэк
Өги көңли йэтсэ урунса йүрэк

2151 Уқушы өкүш болса билги тэңиз
Қамуг иш бүтүрсэ қызартса мэңиз

2152 Удуғлуқ кэрэк ҳам сақынуқ көни
Көнилик үзэ кэчсэ өтрү күни

2153 Улуг иш бу ишкэ эр өдрүм кэрэк
Бүтүнлүк билэ қылқы көдрүм кэрэк

2154 Уқушлуғ кэрэк ҳам билиглиг кэрэк
Тэтиглиг кэрэк ҳам силиглиг кэрэк

2155 Уқушлуғ киши урғы эдгү уруғ
Қопар қайда болса бу қалмас қуруғ

2156 Сақынуқ кэрэк дин идиси арығ
Эмин болса эл будны андын арығ

2157 Сақынуқ киши-ул киши өдрүми
Муңадмышқа барча бу-ул от эми

2158 Сақынуқ киши иштэ сақлық қылур
Йарағсызқа йақмас иш оғрын билүр

2159 Бэгиндэ баса элкэ элги узун
Вазир-ул элигкэ қылынчын сөзүн

2146 Халқ фароғат топса, унга зўрлик қўли узатилмаса,
Бегининг номи яхшилик билан (ҳар томонга) ёйилса.

Боб. Бегларга вазир бўлгувчи қандай киши бўлиши кераклигини айтади

2147 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) элиг,
Бегларга ёрдам қўлини узатувчи вазирдир.

2148 Шубҳасиз бегларга вазир лозим бўлади,
Вазир яхши бўлса бег осойишта ухлайди.

2149 Беглар юкини кўтарувчи вазирдир,
Бегликнинг бебошликларини йўлга солиб мустаҳкамловчи вазирдир.

2150 (Вазирликка) жуда ҳам сара, етук киши керак,
(Токи) ақл-идроки, фаҳми (ҳар ишга) етса, ишга юраги урса [яъни серғайрат бўлса].

2151 Зеҳни чуқур, билими денгиз бўлса,
Турли ишларни бажо қилса, юзини ёруғ қилса.

2152 Зийраклик лозим, тадбиркор ва тўғри бўлиши керак,
Токи кунлари тўғрилик билан (бехавотир) кечсин.

2153 Бу (вазирлик) жуда улуғ иш, бунга сара киши керак,
У тугал ишончли (етук), феъл-атвори аъло бўлиши керак.

2154 Заковатли ҳамда билимли бўлиши керак,
Зеҳни ўткир ҳамда илтифотли бўлиши керак.

2155 Заковатли киши уруғи — эзгу уруғ,
У қаерда турмасин, қуруқ (бенасиб) қолмайди.

2156 Андишали, имон соҳиби, соф бўлиши керак,
Эл-халқининг ундан кўнгли тўқ бўлса [яъни унга ишонч ҳосил қилса].

2157 Мулоҳазали киши — кишиларнинг сараси,
Барча бечоралар (дарди) учун, у дори-дармон, малҳамдир.

2158 Мулоҳазали киши ишларда ҳушёрлик қилади,
Яроқсиз (ишлар)га яқинлашмайди, ишнинг маврудини билади.

2159 Бегидан сўнг элга қўли узун [яъни ҳукм юритувчи киши],
Бег учун ўз ишлари ва сўзлари билан вазирдир.

2160 Уруғсуз кишиләр арығсыз болур
Арығсыз вазирқа йарағсыз болур

2161 Вафалығ болур бу уруғлуғ киши
Жафачы болур-ул арығсыз иши

2162 Нәкү тәр эшитгил төрүлүг киши
Төрүлүг киши болды эл түз башы

2163 Уруғлуғ кишиләр қылынчы силиг
Вафа бирлә халққа йадығлы әлиг

2164 Арығсыз қылынчы вафасыз жафа
Нәчә ма йэтүрсә шакар ҳам йилиг

84б 2165 Овутлуғ кэрәк ҳам көзи тоқ кэрәк[52]
Овутсуз киши ул кишидә нэрәк

2166 Көзи тоқ кэрәк нәңгә суқланмаса
Көзи ач тодумас бу дунйа йэсә

2167 Кишидә талусы овутлуғ киши
Овутлуғ киши-ул кишидә башы

2168 Овут кимдә эрсә қамуғ ишни ур
Овут бирлә йалңуқ отун қапғы түр

2169 Овутсуз киши-ул кишидә или
Көни сөзләмәс сөз овутсуз тили

2170 Нәкү тәр эшитгил овуглуғ түзүн
Сәңә өтләр эмди бағырсақ өзүн

2171 Овутсуз кишидә йырақ тур йырақ
Овутсуз болур үстәригли қарақ

2172 Овутсуз йүзи көрсә этсиз сөңүк
Овутсуз өзи көрсә бүтмәс ирүк

2173 Овут бирлә йалнуқ йүзи сувланур
Овут болса өтрү көзи сувланур

2174 Йүзи көрки көрклүг кэрәк ҳам йүлүг
Қылынчы көни тэгсә халққа үлүг

2160 Уруғсиз (таг-тубсиз) кишилар нопок,
Нопок (таги паст) кишилар вазирликка ярамайди.

2161 Таглик киши вафоли бўлади,
Таги паст кишининг ишлари жафоли бўлади.

2162 Ботадбир киши нима дейди, эшитгин,
Ботадбир киши эл ва мамлакатга бош бўлади:

2163 Таглик кишиларнинг хулқи аъло бўлади,
Вафо билан халққа қўл узатадилар.

2164 Нопокнинг хулқи — бевафолик, жафо,
Агарчи у шакар ва илик едирса ҳам.

2165 Уятли, кўзи тўқ, чин (киши) керак,
Уятсиз кишининг кишига нима кераги бор.

2166 Кўзи тўқ бўлиши керак, токи молга суқланмасин,
Кўзи оч бу дунёни еса ҳам тўймайди.

2167 Кишилар орасида етуги уятли кишидир,
Уятли киши кишиларнинг боши (сараси)дир.

2168 Кимда уят бўлса, барча ишни (унга) бер,
Уят (номус) билан адашган, пасткаш эшигини ёп.

2169 Уятсиз киши — кишиларнинг тубани,
Уятсиз тили тўғри сўз сўзламайди.

2170 Номусли, бамаъни киши нима дейди, эшитгин,
Сидқи дил билан у сенга насиҳат қилаётир:

2171 Уятсиз кишидан йироқ тур, йироқ,
Уятсизнинг кўзи қаттиқ бўлади.

2172 Ор-номуссиз кишининг юзи, кўрсанг, гўштсиз сўнгакдир,
Ор-номуссиз кишининг ўзи эса битмас мараздир.

2173 Ор-номус билан кишининг юзи ёруғ бўлади [яъни обрўси ортади],
Ор-номус бўлса, сўнг киши шарафга эришади.

2174 Юз кўрки чиройли ҳамда хушчеҳра бўлиш керак,
Тутган ишлари тўғри бўлиши керак, токи халққа ундан баҳра тегсин.

2175 Қылынчы көни болса қылқы оңай
Мунундын тэгир халққа эдгү йыл ай

2176 Көни болмаса иштә ишчи башы
Қамуғ эгри болды бу бэгләр иши

2177 Көнилик бүтүнлүк кэрәк ишчикә
Анын бүтсә бэгләр ишин бэргүкә

2178 Бу көрклүг киши қылқы көрклүг болур
Қылынч болса көрклүг эл асғы толур

2179 Кимиң болса көрклүг йүзи таш өзи
Ташы-тэг йэмә көрклүг-ул ич йүзи

85*а* 2180 Нэкү тэр эшитгил сынамыш киши
Сынаб эдгү эсизни билмиш киши

2181 Киши көркингә ич қылықы эш-ул
Йүзи көрки бирлә қылынчы түш-ул

2182 Ташы көрсәтиб тут ичингә тануқ
Ташы-тэг ичи-ул ичи-тэг таш-ул

2183 Йүлүг болса қашығ болур ул вазир
Вазир болса қашығ иши кәд йурыр

2184 Сақышчы кэрәк болса билгә тэтиг
Билиг бирлә билсә бу түрлүг битиг

2185 Вазир иши барча сақышлар болур
Сақыш билмәсә ишчи иши қалур

2186 Сақыш бирлә сақлар киши иш күдүг

Сақышын сэчәр эр йыл ай күн өдүг

2187 Сақыш сақлықын болды аты сақыш

Көрү бэрсә сақыш эди-өк сақ иш

2188 Тэтиг болмаса иш оңармас киши
Тэтиглик билә қылды йалңуқ иши

2175 Тутган ишлари тўғри, феъл-атвори ўзига муносиб бўлса,
Ундан халққа ой ва йиллаб хайрлар тегади.

2176 Ишда ишчи боши тўғри бўлмаса,
Бегларнинг барча ишлари эгри бўлади.

2177 Ишчи (хизматкорлар) учун тўғрилик, чинлик керак,
Токи беглар унга ишини топширишга ишонсин.

2178 Қўркли кишининг феъл-атвори ҳам чиройли бўлади.
Феъл-атвори чиройли бўлса, элнинг манфаати тўлиб тошади.

2179 Кимнинг юзи ва ташқи қиёфаси кўркли бўлса,
Унинг ич юзи (ички дунёси) ҳам ташқи қиёфасидек кўркли бўлади.

2180 Синаган киши нима дейди, эшитгин.
Синаб яхши-ёмонни билган киши:

2181 Киши чиройига ички дунёси эшдир,
Юз кўрки билан унинг феъл-атвори тенгдир,

2182 Унинг ташини кўриб ички дунёсидан андаза ол,
Унинг ичи ташидек, таши эса ичидекдир.

2183 Хушрўй, салобатли бўлса, (у) вазир(ликка мос) бўлади,
Вазир салобатли бўлса, ишлари жуда юришиб кетади.

2184 Ҳисоб-китобга уста, доно тетик бўлса,
Илм билан турли ёзувлардан хабардор бўлса.

2185 Вазирнинг иши бутун ҳисоб-китобдан иборат,
Хизматкор ҳисоб-китобни билмаса, иши юришмайди.

2186 Ҳисоб-китоб туфайли киши ўз иш-амалларини (узоқ эсда) сақлайди,
Ҳисоб-китоб туфайли одам йил, ой, кун, вақтни аниқлайди.

2187 Ҳисоб-китоб ҳисоблилик, тўғрилик бўлганлиги учун номи ҳисоб бўлди,
Кўра билсанг ҳисоб-китоб жуда ҳам соқ ишдир.

2188 Тетик бўлмаса киши ишни ўнглай олмайди.
Одам ишни тетиклик билан қилади.

2189 Битиг бирлә йалңуқ битир билмишин
Битисә билүр эр нэкү қылмышын

2190 Тэтиглик нишаны турур бу битиг
Битиг билгүчи эр болур кәд̇ тэтиг

2191 Битиг билмәс эрсә апа оғланы
Нэкү билгәй эрди йыл ай күн саны

2192 Битиб қод̇маса эрди билгә битиг
Сақышқа нэкү эрди ал йаң этиг

2193 Төрүтмәстә ашну байат бу ъалам
Төрүтти йурытты бу лавҳта қалам

2194 Фариштa битир қул нэкү қылмышын
Ид̇и өтрү айтур йарын ул ишин

85б 2195 Көңүл қусқы болса сэв̇итүр кишиг
Сэв̇итмиш кишиләр ав̇ытур эшиг

2196 Нэкү тэр эшитгил көр алчақ амул
Нэ эд̇гү болур эркә қусқы көңүл

2197 Буд̇унда сэвүг болды қусқы киши
Сэвүгсүз болур көңли қатқы* киши

2198 Улуғлуқ узун йэр киши қусқысы
Бэд̇үглүккә тэгмәс буд̇ун қатқысы

2199 Вазирлыққа артуқ бүтүн эр кэрәк
Оқығлы битигли кәд̇ өглүг кэрәк

2200 Тили көңли бир ҳам қылынчы көни
Овутлуғ бағырсақ кишидә чыны

2201 Көзи тоқ уд̇уғсақ билигли ишиг
Ад̇ырған йарағлығ йарағсыз кишиг

2202 Тапуғсақ нэ өзгәй йэмә иймәнүг
Аманат билә болса көңли сүзүг

2203 Түгәл кимдә болса бу эрдәм билиг
Вазирлық аңар бэрсә болға элиг

2189 Ёзув билан одам билган нарсаларини ёзади,
Ёзиб қўйса, киши нималар қилганини билади.

2190 Тетиклик белгиси ёзувдир,
Ёзувни билувчи киши жуда ҳам тетик бўлади.

2191 Одам фарзанди ёзувни билмаганда,
Йил, ой, кунларнинг ҳисобини қандай қилиб биларди.

2192 Донолар ёзув (китоб) ёзиб қолдирмасалар эди,
Ҳисоб учун қандай чора, илож, тадбир бўлар эди.

2193 Худо бу оламни яратмасдан аввал,
Лавҳ яратди ва у узра қалам юритди[37].

2194 Қуллари нима қилганини фаришталар ёзиб юради,
Сўнг эгам у дунёда унинг бу ишларини сўрайди.

2195 Кўнгил юмшоқ бўлса, кишини хурсанд қилади,
Хурсанд кишилар эса ишни ўрнига қўяди.

2196 Юмшоқ табиатли, мулойим киши нима дейди, эшитгин,
Юмшоқ кўнгиллилик киши учун қандай эзгу бўлади:

2197 Юмшоқ кўнгилли киши халқ орасида севимли бўлади,
Тошбағир киши номатлуб бўлади.

2198 Кишининг мулойими доим улуғликда яшайди,
Одамнинг дағали буюкликка ета олмайди.

2199 Вазирликка жуда ҳам етук киши керак,
Ўқимишли, ёзувни билувчи жуда ақлли (киши) керак.

2200 Тили ва дили бир ҳамда ишлари тўғри,
Номусли, меҳрибон, одамларнинг энг чини (бўлиши керак).

2201 Кўзи тўқ, ҳушёр, ишбилармон,
Ярокли ва яроқсиз кишини ажрата оладиган (бўлиши керак).

2202 (Шаръий) хизматга содиқ, берилган ҳамда ўзини тутган,
Имони комил, кўнгли соф бўлса.

2203 Бундай фазилат ва билим кимда тугал бўлса,
Элиг унга вазирликни берса бўлади.

2204 Бу йаңлығ киши болса бэгкә вазир
Бэги бирлә буд̇ны көр инчкә тэгир

2205 Тиләкчә түгәл болға элиг иши
Этилгәй эли ҳам байуғай киши

2206 Вазир болса элкә йарағсыз йав̇уз
Ул эл буд̇ны бузлур чығай байы түз

2207 Вазир эд̇гү болса буд̇унқа асығ
Буд̇ун асғы бирлә элигкә татығ

2208 Нэкү тэр эшитгил э билги өкүз
Билиг бирлә көңли йарунмыш көкүз

2209 Бэги эд̇гү болса нэ көңли тили
Тутар ишчиләри көнилик йолы

86a 2210 Қалы болса бэгләр бу күчкәй эсиз
Анын ишчиләри бузар эд̇гү из

2211 Бэги эд̇гү болса анын ишчиси
Болур қылқы эд̇гү тэгүрмәс йасы

2212 Эсиз болмағынча бу бэгләр бақын
Эсизиг йақурмас өзингә йақын

2213 Эсиз қайда болса эсизләр билә
Эй эд̇гү йуры сэн эш эд̇гү тилә

2214 Эсиз эд̇гү бирлә йарашмас болур
Көни эгри бирлә көрәшмәс болур

2215 Қара түн йаруқ күнгә йақмас йағуқ
Йашыл сув̇ қызыл отқа болмас қонуқ

2216 Билишмәс кишиг сэн биләйин тэсә
Билишин айытғыл уқулғай бас-а

2217 Қамуғ нэң қатылды өз эгри билә
Көни тур қатылма сэн эгри билә

2218 Бу сөзкә тануқы бу байт-ул оқы
Бу байтығ оқыса көнүлкә тоқы

2204 Бу янглиғ киши бегга вазир бўлса,
Беги ҳамда халқи роҳатга етади.

2205 Элигнинг ишлари тилакдагидек тугал бўлади,
Эли яшнайди ҳамда одамлар бойийди.

2206 Ярамас, ёвуз (киши) элга вазир бўлса,
Ўша элнинг халқи бузилади, гадой ва бойи баббаравар бўлиб қолади

2207 Вазир яхши бўлса — бу халқнинг фойдаси,
Бу — халқ фойдаси ҳамда элигнинг ҳаловати.

2208 Эй, эшитгин, билими дарё (киши) нима дейди,
Билим билан кўнгли ва кўкси ёриган киши:

2209 Беги эзгу, кўнгли ва тили (тўғри) бўлса,
(Унинг) хизматкорлари тўғрилик йўлидан боради.

2210 Агар беглар ашаддий золим бўлса(лар),
Унинг хизматкорлари хайрли йўлни бузади.

2211 Беги эзгу бўлса, унинг хизматкорлари
Хулқи эзгу бўлади, (ҳеч) зарар етказмайди.

2212 Беглар (ўзи) ёмон бўлмагунча, боққин,
Ёмонларни ўзига яқин келтирмайди.

2213 Ёмон қаерда бўлса, ёмонлар биландир,
Эй яхши, кел, сен яхши жўралар излагин.

2214 Ёмон яхши билан (ҳеч) кўришмайди,
Тўғри эгри билан (ҳеч) курашмайди.

2215 Қора тун ёруғ кунга яқин келмайди,
Яшил сув қизил оловга қўноқ бўлмайди.

2216 Билмайдиган кишини сен билайин десанг,
(Уни) биладигандан сўрагин, сўнг тушунилади.

2217 Ҳамма нарса ўз тўдаси билан аралашади,
Тўғри тур, аралашма сен эгри билан.

2218 Бу сўзнинг исботи ушбу байтдир, (уни) ўқи,
Бу байтни ўқисанг, у кўнгилга озуқ бўлади:

2219 Йурығлы учуғлы қамуғ нэңни көр
Тутар өзкә эш түш өзи тэңни көр

2220 Эсиз эдгү бирлә қатылмас қачар
Қамуғ нэңгә йанзағ бу бир йаңны көр

2221 Вазир бэгкә тутчы кэңәшчи болур
Кэңәшчи кишиләр тэңәшчи болур

2222 Эсизкә қатылма қара эдгүси
Эсиз болды қылқы ағыр йүдгүси

2223 Бу бэгләр йақын тутса эсиз киши
Эсиз қылды аты ҳам эл күн иши

2224 Бу йаңлығ булунса эй элиг вазир
Бэгин инчкә тэгрүр қарасы удыр

86б 2225 Булур бэг тиләки анындын түгәл
Иши барча этлүр қайу эрсә ҳал

2226 Байур өтрү будны ҳам этлүр эли
Хазина көпәдүр қутадүр йылы

2227 Болур аты мәңү қарымас болуб
Болур орны эдгү қарыса улуб

2228 Йэди бу ажунуғ йэгей ул ажун
Тирилгәй қутун тутчы мәңү узун

2229 Элиг айды уқтум бу сөзләр өгүн
Эди эдгү сөзләр йурыды бу күн

2230 Мәңә айғыл эмди сү башлар киши
Нэкү-тэг кэрәк қылса бэгләр иши

2231 Сүсин башласа ҳам ишин ишләсә
Ишин башқа элтсә хата түшмәсә

2232 Айу бэр мәңә сэн қайусы йарар
Чэрикин сөкүб ул йағысын тарар

2219 Юрувчи, учувчи ҳамма нарсани (жониворларни) кўргин,
Ўзига ўз тенгини эш-туш тутади.

2220 Ёмон яхши билан қоришмайди, қочади,
Барча нарсага хос бу бир (умумий) тарзни кўр.

2221 Вазир бегга доим кенгашчи бўлади,
Кенгашчи кишилар (эса) тенг (мос) келувчи киши бўлади.

2222 Ёмонга зинҳор аралашма, (ундан) фуқаронинг яхшиси (ҳам)
Хулқи ёмон бўлади, унинг ташвиши оғир.

2223 Беглар ёмон кишини яқин тутса(лар),
Ўз ном(лар)ини ҳамда эл, мамлакат ишини бад қилади(лар).

2224 Эй элиг, шу сифатли вазир топилса,
Бегини роҳатга етказади, фуқароси (осойишта) ухлайди.

2225 Бег ундан тилакларини тугал топади,
Қандай аҳволда бўлмасин ишининг барчаси бажарилади.

2226 Бинобарин халқи бойийди, эли яшнайди,
Хазинаси кўпаяди, йиллари қутли бўлади.

2227 Оти (бир умр) қаримас бўлиб мангулашади,
Қариб чириганда (эса) ўрни яхши бўлади.

2228 Бу дунёнинг роҳатини кўрган, у дунёнинг ҳам роҳатини кўради,
Доим, мангу, узоқ бахтиёр бўлиб яшайди.

2229 Элиг айтди: Бу сўзларни ақл (қулоғи) билан уқиб олдим,
Жуда эзгу сўзлар айтилди бугун.

2230 Менга айтгин энди, лашкар бошловчи киши,
Қандай бўлиши керак, агар у беглар хизматига кирса:

2231 Лашкарини бошласа ҳамда хизматларини қилса,
Ишларини охирига етказса, (ҳеч бир) хатолик содир бўлмаса.

2232 Айтиб бер менга сен, (лашкарбошиликка) қанақаси ярайди?
Лашкарини тор-мор келтириб, ёвини тарқатувчи
(лашкарбошиликка).

Б а б. Өгдүлмиш эликкә сү башлар исфахсалар нэкү-тэг кэрэкин айур

2233 Йанут бэрди Өғдүлмиш айды элиг
Йағықа тучы болса үстәң элиг

2234 Сэзигсиз кэрәк бэгкә сү башчысы
Йарашмас йағыдын кэтәрсә усы

2235 Бу ишкә эди қурч қатығ эр кэрәк
Башында кэчүрмиш түгэл тоң йүрәк

2236 Эди-өк улуғ иш бу сү башламақ
Чэрик түзмәки ҳам йағыны сымақ

2237 Талу эр кэрәк сақ бу ишкә удуғ
Аңар тэгмәсә бир осалын йудуғ

87*а* 2238 Ақы алп атым болса алчақ көңүл
Тузы этмәки кэң нэ қылқы амул

2239 Акы болғу артуқ сү башлар киши
Тэрилсә аңар өтрү өдрүм башы

2240 Үләсә эрәтқа қамуғ бар малын
Адаш қолдаш эрдәш тутунса қалын

2241 Өзингә бир ат тон толум қодса таб
Жавықса ажунда атын йадса таб

2242 Оғул-қыз кишим тэб нэңин иркмәсә
Йа йэр сув бағым тэб күмүш тэрмәсә

2243 Қылынчын тиләсә қамуғ арзусын
Уруб алса бэрсә бэдүтсә күсин

2244 Йэтүрсә ичүрсә кэдүрсә кэдим
Ат устам қыз оғлан бу бэрсә тэлим

2245 Аңар тэрлүр өтрү көр эрсиг эрән
Сэвүг жан йулуғлаб йатур тағ қайан

2246 Йүрәклиг кэрәк артуқ өглүг кэрәк
Көкүзлүг кэрәк ҳам көңүллүг кэрәк

Боб. Ўгдулмиш элигга лашкарбоши, сипоҳсолор қандай (бўлиши) кераклигини айтади

2233 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Элиг,
Ёв устидан қўли доим баланд бўлсин.

2234 Шубҳасиз бегга лашкарбоши керак бўлади,
(Токи) дўст бўлмайдиган ёвнинг уйқусини қочирса.

2235 Бу ишга жуда пишиқ, чидамли киши керак,
Бошидан (кўп иш) кечирган мутлақ ботир юракли (киши керак).

2236 Жуда ҳам улуғ ишдир лашкар бошламоқ,
Лашкарга тартиб бермоқ ҳамда ёвни синдирмоқ.

2237 Бу ишга етук, зийрак, ҳушёр киши керак,
(Токи) унга ғофилликдан заррача ташвиш етмасин.

2238 Очиқ қўл, ботир, мерган, мулойим кўнгил бўлса,
Тузи, нони (дастурхони) кенг ва хулқи барқарор (бўлса).

2239 Лашкарбоши киши ниҳоятда очиқ қўл, сахий бўлиши керак,
(Токи) унинг атрофига сараларнинг сарвари жам бўлса.

2240 (У) лашкарга барча бор молларини улашса,
Дўст, қўлдош, ёр-биродар орттирса.

2241 Ўзига лойиқ от, кийим, қурол-аслаҳа қолдирса,
Жаҳонга шуҳрати, кетса, муносиб номини таратса.

2242 Ўғил, қиз, хотиним деб дунё-мол тўпламаса,
Ё сув, боғим демаса, кумуш (бойлик) йиғмаса.

2243 Барча орзуларини ўз фазилатларидан кутса,
Йиғиб олса, яна улашса, шуҳратини кўтарса.

2244 Едирса, ичирса, кийим(лар) кийгазса,
Кўплаб от, қурол-аслаҳа, чўри ва ғуломлар берса.

2245 Сўнг баҳодир мардлар унинг атрофига йиғилишади,
Ширин жонларини фидо қилиб тоғ ва қояларда ётишади.

2246 Ўта юракли ва ўта ақлли бўлиши керак,
Довюрак ҳамда жасур бўлиши керак.

2247 Йағыда кэрэксиз йүрэксиз киши
Йүрэксиз киши-ул ишэрлэр эши

2248 Йүрэксиз кишилэр чэрик артатур
Чэрик артаса ар эриг артатур

2249 Йағыда йүрэклиг сэрингү кэрэк
Йағы ат кэмишсэ тирэңү кэрэк

2250 Айықлық турур бу өлүм бэлгүлүг
Өди кэлмэгинчэ эр өлмэс күлүг

2251 Нэкү-тэр эшитгил азығлығ күр эр
Өлүмүг унытса йағысын урар

87б 2252 Киши өдсүз өлмэс анадын туғуб
Нэлүг қорқар өзүң йағыны көрүб

2253 Йағықа йалың-тэг эрэн-тэг уруш
Ажалсыз өлүм болмас өзкэ болуб

2254 Овутлуғ кэрэк эр овуты үчүн
Йағы бирлэ қаршур қадытмас өчүн

2255 Овут бирлэ йалңуқ йағысын сачар
Йағыда эң аншу овутсуз қачар

2256 Овутқа болуб қорқлық алплық қылур
Өкүнчкэ болур эр өзин өлдүрүр

2257 Йүрэклиг тэгүчи овутлуғ болур
Овутлуғ киши өлсэ уршу өлүр

2258 Қылынчы оңай болса қусқы көңүл
Будунқа сэвитүр өзин бу йаң-ул

2259 Иситүр киши көңлин алчақ киши
Йыратур эрэниг тили иг бушы

2260 Бэдүг тутса көңлин бу сү башлар эр
Сэзигсиз йағыдын бу эр бэркэ йэр

2261 Бу көңли бэдүг эр осаллық қылур
Осал эр йа бузлур йа өдсүз өлүр

2247 Урушда юраксиз киши кераксиздир,
Юраксиз киши заифларнинг эшидир.

2248 Юраксиз кишилар лашкарни бузади,
Лашкар бузилса, жасур мардларни бузади.

2249 Урушда жасурлар сабр-матонатли бўлиши керак,
Ёв от солиб келганда, (маҳкам туриб) даф қилиш керак.

2250 Шубҳасиз бу ўлим муҳаққақдир,
(Лекин) вақт-соати етмагунча, мард, баҳодирлар ўлмайди.

2251 Озиқли, довюрак киши нима дейди, эшитгин,
Ўлимни эсламаган ёвини енгади:

2252 Киши онадан туғилиб бемаҳал ўлмайди,
Нега (сен) ўзинг ёвни кўриб (беҳуда) қўрқасан.

2253 Ёвингга ўтдек (ваҳшатли) бўл, мардларча уруш,
Ажалсиз бошқачароқ бирор ўлим бўлмайди.

2254 Ор-номусли бўлиш керак, киши ор-номуси учун,
Ёви билан қаршилашади, талашади, ўчидан қайтмайди.

2255 Ор-номус билан одам ёвини тарқатади (қувади),
Ёвдан энг аввал ор-номуссиз қочади.

2256 Ор-номусни ўйлаб қўрқоқ ботирлик қилади,
Аянчли бўлган киши ўзини ўлдиради.

2257 Юракли деган ор-номусли бўлади,
Ор-номусли киши ўлса (ҳам) урушиб ўлади.

2258 Хулқи манзур бўлса, кўнгли очиқ бўлса,
Бу сифатлар билан ўзини халққа севимли қилади.

2259 Хушмуомала киши одамлар кўнглини иситади,
Тили ўткир, жаҳолатли кишиларни ўзидан қочиради.

2260 Лашкар бошловчи киши кўнглини катта тутса,
Шубҳасиз, ёвидан (бундай) киши калтак ейди.

2261 Кўнгли катта (ғурурли) киши ғафлатда қолади,
Ғофил киши эса барбод бўлади ё бевақт ўлади.

2262 Қүр эрсиг кэрәк болса қашығ йүлүг
Йадылса аты болса жавлуғ күлүг

2263 Эсизләркә қашығ кэрәк қорқсалар
Йэвәшләркә эдгү кэрәк сэвсәләр

2264 Сийасат йурытғу кэрәк сү башы
Сийасатқа ашлығ болур сү иши

2265 Сийасат йурытса сү башлығ болур
Сүси башлығ эрсә ар ашлығ болур

2266 Қайу сү болур болса башсыз түшәк
Ошул сү бузулды элиг кэч йэшәк

88а 2267 Эсизләркә ҳашмат сийасат кэрәк
Йана эдгүкә тутчы ҳурмат кэрәк

2268 Тэгүр эдгүләркә түгәл эдгүлүк
Сэвинчин тиләгү йүдүрмәгү йүк

2269 Бу эдгүг тиләр барча йалңуқ туруб
Киши қул болур эркә эдгү булуб

2270 Нэку тэр эшитгил э қылқы түзүн
Бу байтығ оқығыл аванғыл узун

2271 Бош азад киши барча эдгү қулы
Сэн эдгү қылу ач көнилик йолы

2272 Кишилик қылурқа киши бол тушы
Киши мундағ урды кишилик улы

2273 Кэрәк сү башынга бу бир қач қылық
Йағықа йүз урса бу түзсә йорық

2274 Йағыда күр арслан йүрәки кэрәк
Қарыштуқта асры биләки[53] йорық[54]

2275 Тоңуз-тэг тэтимлиг бөри-тэг күчи
Адығлайу ырғар қотуз-тэг өчи

2276 Йэмә алчы болса қызыл тилкү-тэг
Тэтир буғрасы-тэг көр өч сүрсә кэг

2262 Ботир, мард, салобатли, хушруй бўлиш керак,
Токи унинг номи тарқалса, донги кетган машҳур бўлса.

2263 Ёмонларга салобатли (одам бўлиш) керак, токи улар қўрқсинлар,
Яхшиларга эзгу (одам бўлиш) керак, токи улар севсинлар.

2264 Лашкарбоши сиёсат юритиши керак,
Сиёсат учун лашкар юмушлари озуқадир.

2265 Сиёсат юритса лашкар итоаткор бўлади,
Лашкар итоаткор бўлса, у одам озуқаси бўлади.

2266 Қайси бир лашкар бебош, (ўз холига) ташланган бўлса,
Ўша лашкар бузилади, (эй) элиг, узоқ умр кўринг.

2267 Ёмонларга (нисбатан) ғазаб, сиёсат лозим,
Яхшиларга (нисбатан) доим ҳурмат лозим.

2268 Эзгуларга фақат эзгулик қил,
Уларнинг хурсандчилигини исташ, (ҳеч) ташвиш торттирмаслик лозим.

2269 Барча халқ туриб эзгуликни истайди,
Эзгулик кўриб кишилар одамга (ҳатто) қул бўлади.

2270 (Бу ҳақда) нима дейилган, эшитгин, эй хулқи хуш,
Бу байтни ўқигин, доим шод бўлгин:

2271 Эркин, озод киши(лар) барчаси эзгунинг қулидир,
Сен эзгу(лик) қилиб тўғрилик йўлини оч.

2272 Одамгарчилик қилувчига доим одам бўл,
Киши одамгарчиликнинг асосини шундай таърифлаган.

2273 Лашкарбошига бу бир қанча ишлар лозимдир,
Токи ёвга дуч келганда режа туза билсин.

2274 Урушда ботир, арслон юрак(ли) бўлиш керак,
Жангга кирганда қоплон билак(ли) бўлиш керак.

2275 Тўнғиздек човут қилувчи, бўридек кучли,
Айиқдек ҳийлакор, қўтосдек қасоскор бўлиш керак.

2276 Яна қизил тулки каби ҳийлачи бўлса,
Туя эркагидек узоқ ўч сақласа, кўр.

2277 Сақызғанда сақрәк[55] кәрәк тутса өз
Қайа қузғуны-тәг йырақ тутса көз

2278 Улуғ тутса ҳамйат көр арсланлайу
Өги-тәг усуз болса түнлә сайу

2279 Бу йаңлар билә эр йағычы болур
Йағычы болур ҳам йарағчы болур

2280 Йағычы йарағчы киши-ул тучы
Йағы санчғучы ҳам йэтүргән өчи

2281 Тузы этмәки ҳам ашы кәң кәрәк
Аты тон толумы аңар тәң кәрәк

88б 2282 Аш ичгү туз этмәк йадар эр аты
Аш ичгү турур бу тириглик оты

2283 Нәкү тәр эшитгил Ылa атлығы
Туз этмәк кәңүт эй киши қутлуғы

2284 Кү жав ат тиләсә туз этмәк йэтүр
Тириглик тиләсә аны-оқ йэтүр

2285 Кишилик қылығлы ынанчлығ ақы
Туз этмәк ҳақы тэб өтәр эр ҳақы

2286 Улуғлуқ тиләсә аш ичгү үлә
Узун йаш тиләсә булур аш билә

2287 Кәрәк хайл башықа бу бир қач қылық
Этилсә иш(и)[56] өтрү түзсә йорық

2288 Сөзи чын кәрәк болса қавлы бүтүн
Агар болса йалған ынанмас будун

2289 Экинчи ақылық кәрәк бәрсә нәң
Саранқа йумытмас киши алғу йаң

2290 Үчинчи йүрәклиг кәрәк көкси күр
Йүрәксиз йағы көрсә игләб йатур

2291 Бу төртинч кәрәк алчы ҳийла билир
Бу ҳийла билир эркә арслан өлир.

2277 Ўзини зағизғондан ҳушёррок тутиши керак,
Қоя қузғуни каби узоқ-узоқларга кўз югуртириши керак.

2278 Ботир арслон каби ҳимматини улуғ тутса,
Тунлари хаёлчан бедор она каби бўлса.

2279 Бу(ндай) сифатлар билан(гина) киши ҳарбий (жангчи) бўлади,
Ҳарбий (жангчи) бўлади ҳам яроғдор бўлади.

2280 Ҳарбий (жангчи), яроғдор киши доим ўшадирки,
(У) ёвини тор-мор қилувчи ҳамда ўчини олувчи бўлса.

2281 Тузи, нони ҳамда оши мўл-кенг бўлиши керак,
Оти, кийимлари, аслаҳаси унга мос-тенг бўлиши керак.

2282 Ош, ичимлик, туз, нон киши номини ёзади,
Ош, ичимлик — ҳаётнинг дори-дармони, давоси.

2283 Ила номдори нима дейди, эшитгин:
Туз, нонни мўл тут, эй киши қутлуғи.

2284 Донг, овоза, ном (чиқармоқ) истасанг, туз, нон едир.
Тириклик истасанг, шу(лар)нигина амалга ошир.

2285 Одамгарчилик қилувчи инончли сахий
Тузу нон ҳақи, деб киши ҳақини ўтайди.

2286 Улуғлик истасанг, ош ва ичимлик улаш,
(Ким) узун ёш истаса, ош туфайли топади.

2287 Хайл (тўда) бошига бу бир қанча хислатлар зарур,
Токи унинг ишлари юришса, сўнг режалар тузса.

2288 Сўзи чин, қавли рост бўлиши керак,
Агар ёлғон бўлса, халқ инонмайди.

2289 Иккинчи(дан), сахийлик керак, токи мол-дунё берса,
Бахил (атрофи)га одам йиғилмайди, (бу сўздан) ибрат олиш керак.

2290 Учинчи(дан), шижоатли, юраги ботир (бўлиши) керак,
Юраксиз(лар), ёвни кўрса, талвасага тушиб ётади.

2291 Тўртинчи(дан), макр ва ҳийла билувчи бўлиш керак,
Ҳийла билувчи кишидан арслон ҳам ўлади.

2292 Тэтимлиг кэрәк ҳам түбүлсә чэрик

Йэтилиг кэрәк кәд қумытса эрик

2293 Бу эрдәм билә болса сү башчысы
Йағы санчға йудға йағының күси

2294 Бу йаңлығ сү башчы бу сү башласа
Әлиг булға душман үзә ишләсә

2295 Йүз урса йағықа бу сү башчысы
Удуғ турғу түн күн кэтәрсә усы

2296 Өкүш эр кэрәксиз эр өдрүм кэрәк
Эр өдрүм булунса толум түм кэрәк

89а 2297 Өкүш сү чэрик эрсә башсыз болур
Бу башсыз чэрик сү йүрәксиз болур

2298 Сынамыш йағычы кишиг таңламас
Он экки миң эр сү өкүш сү тэмәс

2299 Чэрик санчмыш алп эр тутузмыш айу
Мәңә төрт миң эр сү түгәл сү тэйү

2300 Қалын сү йайылса ичин булғашур
Аны этсә болмас йарағсыз түшүр

2301 Жавықмыш күр алп эр йэмә сөзләмиш
Эр өдрүм кэрәк сү толумлуғ тэмиш

2302 Нэкү тэр атықмыш йағычы эшит
Бу сөз эштиб өтрү өзиңгә иш эт

2303 Өкүш сү тиләмә эр өдрүм тилә
Эр өдрүм тилә ҳам толум түм тилә

2304 Этиглиг аз эдгү өкүштә көрү
Тэлим түшти артақ өкүш сү билә

2305 Йағықа қалы йортса сү башлар эр
Йақын тутғу өзкә йағығ ишләр эр

2292 Татимли [яъни арзирли бўлиш] керак, токи лашкарни
ҳаракатлантирса,
Шаҳдамлик керак, токи илҳомни қўзғатса.

2293 Лашкарбошиси шундай хислатларга эга бўлса,
Ёвни яксон қилади, ёвнинг шуҳратини сўндиради.

2294 Бу янглиғ лашкарбоши лашкар бошласа,
Душманга ҳужум қилса, қўли баланд келади.

2295 Бундай лашкарбоши ёвга қарши (урушга) борганда,
Уйқуни қўйиб, тун-кун бедор (ҳушёр) туриши керак.

2296 Кўп киши кераксиз, сара кишилар керак,
Сара кишилар топилгач, тўлиқ қурол-аслаҳа керак.

2297 Кўп лашкар, қўшин бўлса бебош бўлади,
Бундай бебош лашкар, қўшин юраксиз бўлади.

2298 Синаган жангчи киши (сони)га ҳайрон қолмайди,
Ўн икки минг кишилик лашкарни кўп лашкар демайди.

2299 Қўшин(лар)ни тор-мор қилган ботир киши уқтириб айтибди:
Мен учун тўрт минг кишилик лашкар етарли лашкар, деб.

2300 Кўп лашкар йиғилса, ичидан бузилади,
Уни эвга келтириб бўлмайди, ярамас бўлади.

2301 Донғи кетган қўрқмас ботир ҳам айтган:
Сара кишилар қурол-аслаҳали лашкар керак, деган.

2302 Шуҳрати кетган жангчи нима дейди, эшит,
Бу сўзларни эшитиб, сўнг ўзинг амал қил:

2303 Кўп лашкар истама, сара киши(лар)ни иста,
Сара киши(ларни) иста ҳамда тўлиқ қурол-аслаҳа иста.

2304 Тартибли оз яхши кўпдан кўра,
Кўп лашкар билан кўп бузуқликлар содир бўлган.

2305 Лашкар бошлар киши агар ёви устига (жангга) отланса,
Ёвни урувчи киши(лар)ни ўзига яқин тутиши керак.

2306 Адырғу өдүрғү йэзэк тутғақы
Йырақ тутғу сақлаб көзи қулғақы

2307 Йэзэк ҳам тэлим йэтсэ тутғақ кэтиб
Йағығ сығу болса уру сақыныб

2308 Сусин этсэ йапса нэ йортуғ түзүб
Кэдин қалмаса эр йа өндүн озуб

2309 Түшүн билсэ йортуғ түзэ билсэ кэд
Эрэт тутса сақчы удуғ турса кэд

2310 Йорықын көдэзсэ алам башлар эр
Өңи турмаса бир йағығ ишлэр эр

2311 Түшүрсэ тутуғ кэд көрүб бэрк йэри
Йырақ ыдмаса тыдса йығса эри

89б 2312 Осал болмаса болса артуқ удуғ
Осал болса тэгрүр басымчы йудуғ

2313 Йағықа йағуса йэзэкин алу
Түшүрсэ тутуғ көрсэ от сув талу

2314 Сусин кэд көдэзсэ тил ычғынмаса
Суси аз өкүшин йағы билмэсэ

2315 Қатығланғу ашну тил алғу кэрэк
Бу тилдин йағы қылқы билгү кэрэк

2316 Агар тыңласа өтрү этсэ ишин
Йағы бойны йанчса кэтэрсэ башын

2317 Бу сақлық болур ҳам удуғлуқ болур
Йағыда қайусы сақ эрсэ үнүр

2318 Удуғ бэг сөзи көр бөгэ йолчылығ
Күр арслан мүнүгли қылыч қамчылығ

2319 Йағы санчғуқа тутғу экки толум
Бу экки толумдын йағығ йэр өлум

2306 Илғор саф (авангард) ва айғоқчи саф (разведкачилар)ни
танлаш, саралаш керак,
Кўз ва қулоғини соқ қилиб узоқ-узоқларга тутиши керак.

2307 Айғоқчи саф олдинга кетиб, илғор саф ҳам анча етиб қолганда,
Зарба бериб ёвни синдириш имкони туғилиб қолса.

2308 (У) лашкарни ҳозирлаб ташласа ва (атрофига) соқчи саф
тузиб,
Мардлар кейинда қалмаса ё илгарилаб кетмаса.

2309 Қароргоҳ (танлай) билса, соқчи саф тузишга моҳир бўлса,
Мардлардан соқчи тутса, ниҳоятда ҳушёр турса.

2310 Байроқдор (йўлбошловчи) киши ўз режаларини сир тутса,
Ёвга зарба берувчи бирорта киши (ҳам) четда ажралиб қолмаса.

2311 Мустаҳкам ерни кўриб кўплаб қисм (бўлинмалар)ни туширса,
(Бирорта) кишини (ҳам) узоқлаштирмаса, тийса, йиғса.

2312 Ғофил бўлмаса, ниҳоятда ҳушёр бўлса,
Ғофил бўлса, босқинчи (унга) машаққат етказади.

2313 Илғорини (олдинги сафни) олиб ёвга (жангга) яқинлашса,
Кўплаб бўлинмалар туширса, (атрофида) етарли ўт, сув кўра
билса.

2314 Лашкарини жуда эҳтиёт қилса, тил олдириб қўймаса,
Лашкари оз-кўплигини ёв билмаса.

2315 Мустаҳкамланиб, сўнг тил олиш керак,
Бу тилдан ёв қилиғини билиш керак.

2316 Агар (тилни) тингласа [яъни ундан маълумот олса], сўнг ишга
киришса,
Ёв бўйнини янчса, бошини мажақлаб йўқ қилса.

2317 Бу соқлик ва ҳушёрлик бўлади,
Жангда қайси бири соқ бўлса, (ўшаниси) унади.

2318 Ҳушёр бег сўзи(ни) кўр, (у) оқилона йўлланма (каби)дир:
Қўрқмас арслон минувчи қилич ва қамчили бўлиши керак.

2319 Ёвни енгишга икки (турли) қурол-аслаҳа ишлатиш керак,
Бу икки қурол-аслаҳадан ёвни ўлим ейди.

2320 Эң ашну йағықа кэрәк ҳийла ал
Бу ҳийла билә қыл йағы мэңзи ал

2321 Экинчи бу сақлық удуғлуғ турур
Қайусы сақ эрсә ул үстэң болур

2322 Қайусы сақ эрсә йағыда удуғ
Сэзигсиз йағықа бу тэгрүр йудуғ

2323 Йағың сү тэлим тутса азрақ сэниң
Тоқышқа эвимақ йарағ көр аның

2324 Йарашғу йарағы бар эрсә йараш
Йоқ эрсә йарықлан бэл алшыб күрәш

2325 Қатығлан осандур уса бас кэчә
Кэчә аз өкүшүг нэ билгэй ача

2326 Қалы басғуқа булмаса сэн йоры
Йалавач ыдыб сэн бар эллэш йуры

90a 2327 Тилин арсық эл бол көдэзгил өзүң
Тоқушқа эвинмэгү кэсгил сөзүң

2328 Тақы болмас эрсә йағы оғраса
Тоқышмақ тиләсә көңүл бэрмэсә

2329 Узатма ишиң сэн чэрик тэр тоқыш
Үлә нэң эриг өг тоқыш ат үқыш

2330 Тоқышығ узатса йағы өгләнүр
Өкүш көрсә эрниң көзи өгрэнүр

2331 Нэкү тэр эшитгил йағы санчмыш эр
Башында кэчүрмиш көзүн көрмиш эр

2332 Көрүшмәс йағының күси кэд йырақ
Көрүшсә басынур көрүгли карақ

2333 Йағықа йалың тэг йаңың алмасу
Узатса басыттың йэти қыл адақ

2334 Чэрикдэ бир анча пусуғқа кэкүр
Йадағ оқчы түшрүб сэн өндүн йүгүр

2320 Энг аввал ёвга (нисбатан) ҳийла-найранг (ишлатиш) керак,
Бу ҳийла билан ёв бўйнини қизил (қон) қил.

2321 Иккинчи (қурол-аслаҳа) соқлик ва ҳушёрликдир,
Ким соқ бўлса, у ғолиб бўлади.

2322 Қайси бири жангда соқ ва ҳушёр бўлса,
Шубҳасиз, у ёвга кулфатлар келтиради.

2323 Ёвинг кўп лашкар тутса, сеники оз (бўлса),
Унинг жангга ташланишини мувофиқ кўр.

2324 Ярашиш иложи бор бўлса, яраш,
Йўқ бўлса, совут кий, бел олишиб кураш.

2325 Тириш, ғафлатда қолдир, ухлатиб кечаси бос,
Кечаси (лашкар) оз-кўплигини аниқ қандай билади.

2326 Агар босишга сен илож тополмасанг,
Элчи юбориб сен бор, эл бўлиб юр.

2327 Тилда юзаки эл бўл, ўзингни эҳтиёт қил,
Урушга шошилмаслик керак, сўзни тугат.

2328 Шунда ҳам бўлмайдиган бўлса, ёв қасд қилса,
Урушишни истаса, (ҳеч) кўнгил бермаса.

2329 Ишингни чўзма сен, лашкар торт, уруш,
Нарса улаш, кишиларни мақта, уруш, от, тутиш.

2330 Жангни чўзсанг, ёв (сирларни) тушуниб олади,
Кўп кўрса, кишининг кўзи ўрганади.

2331 Нима дейди, эшитгин ёвни тор-мор қилган киши,
Бошидан кечирган, (ўз) кўзи билан кўрган киши:

2332 Синалмаган ёвнинг хабари жуда йироқ (мавҳум),
Синалса, кўрган кўз дадиллашади [яъни тушунча пайдо қилади].

2333 Ёвга алангадек ёпирил, у режангни (билиб) олмасин,
(Жангни) чўзсанг, (ёв сени) босади, оёғингни илдам қил.

2334 Қўшиндан бир қисмини пистирмага кирит,
Пиёда ўқчилар тушириб сен олдинда югуриб (бор).

2335 Йағычы өрүң қырғыл эрсигләриг
Йағықа алын қыл көтүрсү чәриг

2336 Өрүң қырғыл артуқ йағычы болур
Йағычы болур ҳам йарағчы болур

2337 Кичиг қур йигитләр болур кэд̇ йэти

Қалы йүз эв̇үрсә од̇ытур оты

2338 Ынанур эриг қылғыл өңдүн кэд̇ин
Эгиңдин солундын бир анча ад̇ын

2339 Йағуса чәригкә илишсә эри
Түшинчә тэгишгү кэмишсә уры

2340 Эң ашну йырақдын тэгишгү оқун
Йағуса сүңүн тэггү бэрсә бойун

2341 Қатылса қылыч балду бирлә тэгиш
Тышын тырңақын тэг йақа тут илиш

90б 2342 Тирән арқа бэрмә йағықа болуб
Йағыг санч йоқ эрсә уруш йат өлүб

2343 Нэкү тэр эшитгил қарышған күр эр
Сэрингил сэрингән йағысын урар

2344 Кәлин қыз сэв̇инчи көд̇ән түнләри
Күр алп эр кув̇әнчи чәриг күнләри

2345 Күр алп эр сэкиртиб чәриг бойны сыр

Йағыны болунлар алур ҳам асир

2346 Йағы көрсә алп эр көпиртүр эриг
Бу қаршур ад̇ынларқа тэгмәз кэзиг

2347 Чәриг көрсә алп эр күр арслан болур
Сэкиртүр йа өлдрүр йа уршу өлүр

2348 Йағы көрсә алп эр қызартур мәңиз
Қарышса бод̇улур қызыл ҳам йағыз

2335 Жанговар, синчи, ёши катта (тажрибали) баҳодирларни
Ёвга қарши олдинги қаторга қўй, токи лашкарга далда берсин.

2336 Синчи, ёши катта (тажрибали)лар жуда жанговар бўлади,
Жуда жанговар бўлади ҳамда тадбиркор бўлади.

2337 Кичик ёшли йигитлар (аскарлар) жуда тез бўлади(лар),
(Лекин) агар улар (ёвга) юзлансалар, ўт(лар)ини сўндирадилар.
[яъни ўзларини йўқотиб қўядилар].

2338 Инонадиган кишиларни олдиндан ва кейиндан қўйгин,
Ўнгингдан ва сўлингдан бир оз бошқачароқларини (қўйгин).

2939 (Ёв) лашкарга яқинлашгач, ботирлари ҳамла қилса,
Муносиб ҳолда кураша олувчи ўғлонлари (жангга) ташланса.

2340 Энг аввал узоқдан ўқ билан уришиш керак,
Яқинлашса найза билан уришиш керак, (ёв) агар бўйин берса.

2341 (Ёв) аралашиб кетса, қилич ва ойболта билан уриш,
Тиш ва тирноғинг билан ёпиш, ёқа тут, олиш.

2342 Тиран, ёвга бўш келиб орқа берма,
Ёвни санч ёки бўлмаса ўлиб уриш [яъни ўлгунча уриш].

2343 Нима дейди эшитгин, жангларда чиниққан ботир киши:
Сабрли бўлгин, сабрли (киши) ёвини уради.

2344 Келин ва қиз севинчи (кўнгли)ни никоҳ кечалари (овлагин),
Қўрқмас, ботир мардлар қувончи (кўнгли)ни жанг кунлари
(овалагин).

2345 Қўрқмас, ботир мардлар (от) ўйнатиб (ёв)лашкари бўйнини
қайиради,
Ёвни қул қилади ҳамда асир олади.

2346 Ботир мард ёвни кўрса ғайрати жўшади,
(Фақат) у уришади, бошқаларга навбат етмайди.

2347 Ботир мард лашкар кўрса, қўрқмас арслон бўлиб кетади,
От ўйнатиб ё (ёвни) ўлдиради, ё уришиб ўлади.

2348 Ботир мард ёв кўрса, юзини қизартиради,
У жангга кирса, қизил ва бўз (ранглар) бўялади
[яъни ер қонга бўялади].

2349 Ат үстәм йарықлар болур қыб қызыл
Қызыл қызғу эңләр болур йаб йашыл

2350 Йағы ат кэмишсә сэңә оғраса
Сэрин арқа бэрмә сачылса баса

2351 Йағы тэбрэсә сэн уду тэбрэгил
Этә уд адақын йуры турмағыл

2352 Қалы қачса сэндин йағы турмаса
Эриг йэтгү тутғу болун тутмаса

2353 Йағы санчмыш эрсиг эрэн йултуқуб

Йана эврә санчты йағысын утуб

2354 Йағы қачса таб қыл эдәрмә йырақ
Қалы йандру йанса қачумас адақ

2355 Муңуқса йағы йүз өлүмкә урур
Өлүмкә йүз урса ким өтрү турур

2356 Осал болса эр көр йурырда өлүр
Осал болмаса эр тиләкин булур

91*a* 2357 Бу йэрда өзүңни көдәзгил оғул
Көдәзгил йоқ эрсә өлүмдин тоңул

2358 Мэңә мундағ айды сынамыш киши
Сынамыш кишиләр сөзг сөз башы

2359 Йағы қачса таб қыл эдәрмә уду
Эдәртчи йэди көрсә бэркә тоду

2360 Йағығ бир сачытса йана тэрлүмәс
Отуғ сув одытса йана тирлүмәс

2361 Муңуқмыш кишиләр өлүмүг қулур
Өлүмүг қулуғлы эр өлдрүр өлүр

2362 Ким иш қылса тэркин аңар бэргү нэң
Ошул нэң билә эр қызыл қылса эң

2349 От, жабдуқ, совут ва қалқонлар қип-қизил бўлади,
Қизил, қизғин юзлар ям-яшил бўлади.

2350 Ёв от солдирса, сенга қасд қилса,
Бардошли бўл, орқа берма, (у ҳар тарафга) тарқалганда (уни) босгин.

2351 Ёв (жойидан) силжиса, сен ҳам кетидан силжигин,
Таъқиб этиб изидан бор, (қараб) турмагин.

2352 Агар ёв сендан қочса, (бир ерда) турмаса,
Тез (қувиб) етиш, қўлга тушириш керак, лекин (у сендан) асир олмасин.

2353 Ёвни мажақлаган ботир мардлар шошилмасдан [яъни нафасни ростлаб олиб],
Яна қайта ёвни енгиб мажақлаганлар.

2354 Агар (ёв) қочса, бас қил, узоқ изидан борма,
(Чунки) орқага қайтсанг, оёқ қоча олмайди [яъни оёқ чарчайди].

2355 Танг аҳволда қолса, ёв ўлимга юз уради,
Ўлимга юз урса [яъни тик қараса], ким (унга) рўбарў келади

2356 Киши ғофил бўлса, кўргин, юриб турганда (ҳам) ўлади,
Киши ғофил бўлмаса, тилагини топади.

2357 Бундай ерда ўзингга эҳтиёт бўл, ўғил,
Эҳтиёт бўл, бўлмаса ўлим муқаррар.

2358 Синаган киши менга шундай (деб) айтди,
Синаган кишилар сўзи (барча) сўзларнинг бошидир:

2359 Ёв қочса, бас қил, кетидан таъқиб қилма,
Таъқиб қилувчи, кўрсанг, тўйиб калтак еган.

2360 Ёвни бир тарқатилса, яна (қайта) терила (йиғила) олмайди,
Ўтни сув ўчирса, яна (қайта) жонлана олмайди.

2361 Танг аҳволда қолган кишилар ўлимни тилайдилар,
Ўлимни тиловчи киши эса ўлдиради ва ўзи ҳам ўлади.

2362 Ким иш кўрсатса, дарҳол унга нарса [инъом] бериш керак,
Токи ўша нарса билан киши юзини қизартсин [яъни миннатдор бўлсин].

2363 Ким эр тутса өггү ачынғу кәрәк
Ул ачығ билә эр урунса йүрәк

2364 Йавуз өгди булса эди кәд болур
Кәдиг өгсә кәндү қачан кән қалур

2365 Эриг өгсә әлгин күр арслан тутар
Атығ өгсә йүгрүр учарығ йәтәр

2366 Балықмыш бар эрсә сән эмләт көрү
Болун болмыш эрсә йулуб ал кирү

2367 Қалы өлмиш эрсә ағырлаб көтүр
Оғул-қыз бар эрсә аңар ҳақ йәтүр

2368 Эрәт көрсә өтрү сәвинчлиг болур
Йағы оғры болса сәвүг жан бәрүр

2369 Исиг сөз күләр йүз билә бәргү нәң
Бу уч нәң кишкә болур эдгү йаң

2370 Бош азад кишиләр муңар қул болур
Бу қул жан йулуғлар сәвинчин қулур

2371 Муңар мәңзәр эмди бу сөз эй бөгү
Көрү барса йәтрү чын аймыш тәйү

91б 2372 Күләр йүз исиг сөз үлә нәң тавар
Бош азад кишиләр бу үчкә авар

2373 Сән алтун күмүш бирлә алма қулуғ
Бу үч нәң йулуғ қыл қамуғ қул йығар

2374 Сү башлар киши болса мундағ кәрәк
Анын башласа сү болур эдгүрәк

2375 Сән алтун күмүшни үләгил нәңиң
Йулуғ қылға жанын сав алтун тәңиң

2376 Бу үч нәңгә болур тапуғчы қулы
Муны тутса бәгләр қамуғ нәң улы

2377 Бу йаңлығ сү башчы булур эрсә бәг
Иши башқа барғай күвәнч болғу-тәг

2363 Ким мард сақласа, мақташи ва инъом бериши керак,
Токи шу инъом билан кишининг юраги урсин.

2364 Ёмон мақталса, жуда яхши бўлади,
Яхшини мақталса, у қачон кейинда қолади.

2365 Мард мақталса, қўли билан қўрқмас арслонни тутади,
Отни мақталса (эркаланса), югуради, учар (қуш)га етади.

2366 Жароҳатланган(лар) бўлса, сен уларни кўриб давола,
Асир тушган(лар) бўлса, (эваз бериб) қутқариб, қайтиб ол.

2367 Агар ўлган(лар) бўлса, ҳурматини келтириб кўтар (дафн қил),
Ўғил-қиз(лар)и бўлса, у(лар)нинг ҳақини бер.

2368 (Буни) сарбоз(лар) кўрса, сўнг севинчли бўлади,
Жанг пайти бўлса, севимли (ширин) жонини беради.

2369 Илиқ сўз, очиқ юз билан нарса (инъом) бериш керак,
Бу уч нарса киши учун (жуда) эзгу сифатдир.

2370 Эркин, озод кишилар бунга қул бўладилар,
Бу қуллар жонини фидо қилади, севинчини истайди.

2371 Бу сўз энди бунга (жуда) мос келади, эй доно,
Яхшилаб қарасанг, тўғри айтилган, дегудек:

2372 Илиқ сўз, очиқ юз (бўл), мол ва товар улаш,
Эркин, озод кишилар бу уч (нарса атрофи)га тўпланади.

2373 Сен олтин ва кумуш билан қул(лар)ни олма,
Шу уч нарсани инъом қил, (улар) жами қул йиғади.

2374 Лашкар бошлар киши шундай бўлиши керак,
Шу (сифатлар) билан лашкар бошласа, яхшироқ бўлади.

2375 Сен олтин, кумуш ва молларингни улашгин,
Соф олтиннинг баробарида сенга жон(лар)ини фидо қилади(лар).

2376 Қул(лар)и шу уч нарса(си) учун хизматчи бўлади(лар),
Беглар шунга амал қилсалар, у ҳамма нарсанинг асосидир.

2377 Бег бу янглиғ лашкарбоши топса,
Қувонса арзигудек, иши ривож топиб боради.

2378 Бу йаңлығ болур эрсә сү башлар эр
Иши йахшы этлиб кувәнчкә тэгәр

2379 Йарағлығ вазир қулса андағ кэрәк
Сү башчы тиләр эрсә мундағ кэрәк

2380 Аңар өтрү бэгләр ынанса болур
Тиләмиш тиләкин бэг андын булур

2381 Йана айды Өгдүлмиш элиг қуты
Эки иш бэдүг иш улуғлуқ аты

2382 Вазир-ул экинчи сү башлар ъалам
Бириси қылыч тутты бири қалам

2383 Бу эл бағы өрки бу экки түзәр
Бу экки бириксә аны ким узар

2384 Эди артуқ өдрүм кэрәк бу киши
Қалы узнаса бэгкә алтур башы

2385 Тосулса эди-ул тосусы өкүш
Қалы узнаса йасы эл кэнд улуш

2386 Бэги болса эдгү киши өдрүми
Бу экки тапуғчы будун көдрүми

92a 2387 Булардын болур өтрү элкә асығ
Бу асғы билә өтрү бэгкә татығ

2388 Нэкү тэр эшитгил көр элчи бөгү
Бөгү сөзләри булса аш-тэг йэгү

2389 Қылыч бирлә алды көр эл алғучы
Қалам бирлә басты ул эл басғучы

2390 Қылыч бирлә алса болур тэрк элиг
Қалам болмағынча басумас элиг

2391 Қылыч бирлә алса қайу эл күчүн
Аны сүрсә болмас өкүш йыл өчүн

2392 Қалам бирлә тутса қайу кэнд улуш
Тиләк тэгрүр анда түзүкә үлүш

2378 Лашкар бошловчи киши бу янглиғ бўлса,
Иш(лар)и яхши юришиб, қувончга молик бўлади.

2379 Ярoқли (лаёқатли) вазир истасанг, (ана) ўшандай (киши) керак.
Лашкарбоши истасанг, (мана) шундай (киши) керак.

2380 Сўнггина бег унга ишонса бўлади,
Тилаган тилакларини бег ундан олади (топади).

2381 Ўгдулмиш яна айтди: Бахтиёр элиг,
Икки иш (жуда) буюк иш, оти улуғ(лик)дир:

2382 (Бири) вазир, иккинчиси — яловбардор лашкарбоши(лик),
Бири (қўлида) қилич тутади, бири — қалам.

2383 Бу элнинг боғичини, жиловини шу иккиси ташкил қилади,
Бу иккиси бирикса, уни ким уза олади.

2384 Бу(ндай) киши жуда ортиқ сара бўлиши керак,
Агар бегга бўйсунмаса, бошини олдир.

2385 Наф келтирса, унинг нафи жуда кўпдир,
Агар бўйсунмаса, зарари эл, кенд ва қишлоқлар баробаридадир.

2386 Беги эзгу кишиларнинг сараси бўлса,
Бу икки хизматчи халқнинг сарасидир.

2387 Сўнг булардан халққа манфаат етади,
Бу манфаат туфайли, сўнг бегга ҳаловат етади.

2388 Кўр, элчи (эл бошлаган) доно нима дейди, эшитгин,
Доно сўзларини топсанг, ошдек есанг бўлади:

2389 Кўр, эл (босиб) олувчи қилич билан олади,
Элни идора қилувчи қалам билан идора қилади.

2390 Қилич билан элни тез босиб олса бўлади,
(Лекин) қалам бўлмаса, қўл (куч) билан идора қилиб бўлмайди.

2391 Қайси элни куч ишлатиб қилич билан олинса,
Уни узоқ муддат адоват билан бошқариб бўлмайди.

2392 Қайси эл ва қишлоқни қалам билан тутилса,
Унда тилакдаги нарсалардан баҳраманд бўлинади.

2393 Бу эрди эй элиг өзүм билмиши
Мунуқы өтүндүм айытмыш түши

2394 Элиг айды уқтум муны бэлгүлүг
Тақы бир сөзүм бар аны ай күлүг

2395 Мэңә сөзлә эмди көрүб эдгүрәк
Улуғ ҳажибығ ай нэ-тэг эр кэрәк

2396 Ҳажиблар үзәлә бу болса улуғ
Бағырсақлықын қылса жанын йулуғ

2397 Элиг айды сөзлә йэмә бу сөзүг
Муны ма айу бэр йарут бу көзүг

Баб. Өгдүлмиш элигкә улуғ ҳажиблуққа нэкү-тэг эр кэрәкин айур

2398 Йанут бэрди Өгдүлмиш ачты тилин
Айур инч тирилсү элиг миң йылын

2399 Улуғ ҳажиб артуқ бүтүн чын кэрәк
Бу чынлық билә кэд бүтүн дин кэрәк

92б 2400 Түб аслы кэрәк эдгү қылқы оңай
Тосулса будунқа туғурса күн ай

2401 Түби эдгү болса көр эдгү болур
Бу эдгү киши халққа эдгү булур

2402 Киши эдгүсиндин кэлир эдгүлүк
Йэгү ичгү мингү тақы кэдгүлүк

2403 Қылынчы онай болса тыңлар сөзүг
Сөзүг тыңлар эрниң иши кэд сүзүг

2404 Көзи тоқ кэрәк ҳам овутлуғ силиг
Тэтиглик кэрәк ҳам түмән тү билиг

2405 Көзи тоқ киши иштә алмас урунч
Урунч алса ҳажиб болур бэг күлүнч

2393 Мана шулар эди, эй элиг, менинг билганларим,
Мана, сўроғинг баробарида баён қилдим.

2394 Элиг айтди: Бу(лар)ни аниқ уқдим,
Яна бир (сўрайдиган) сўзим бор, уни (ҳам) айтиб бер, (эй) донгдор.

2395 Яхшироқ боқиб [яъни диққат қилиб] энди менга сўзлаб бер,
Улуғ Ҳожиб (ҳақида) гапир, (у) қандай киши (бўлиши) керак.

2396 Токи Ҳожиблар устидан у бош бўлса,
Садоқат билан жонини фидо қилса.

2397 Элиг айтди: Яна мана шу сўз ҳақида сўзла,
Буни айтиб бер, бу сўз(лар)ни ёрит (оч).

Боб. Ўгдулмиш элигга улуғ ҳожибликка қандай киши (бўлиши) кераклигини айтади

2398 Жавоб берди Ўгдулмиш, тилини (сўзга) очди,
Деди: Элиг минг йилларча осойишта яшасин.

2399 Улуғ Ҳожиб ниҳоятда рост ва чин (бўлиши керак),
Бундай чинлик билан (бирга) жуда соф, диёнатли (бўлиши) керак.

2400 Теги, асли эзгу, феъли тўғри (бўлиши) керак,
Токи у халққа наф келтирсин, кун ва ойни туғдирсин [яъни рўшноликка чиқарсин].

2401 Теги эзгу бўлса, кўр, (ўзи) ҳам эзгу бўлади,
Бу эзгу киши халққа эзгу(ликлар) кашф қилади.

2402 Киши эзгусидан эзгулик келади,
Егулик, ичгулик, мингулик ва кийгуликлар (келади).

2403 Феъли тўғри бўлса, сўзни тинглайди,
Сўзни тинглаган кишининг иши жуда сузилган (соф) бўлади.

2404 Кўзи тўқ ҳамда уят-андишали, зариф (бўлиши) керак,
Тетиклик ҳамда турли-туман билим(дан хабардор бўлиши) керак.

2405 Кўзи тўқ киши иш(лар)да пора олмайди,
Ҳожиб пора олса, бег кулгили бўлади [яъни уятга қолади].

2406 Урунч-ул бузуғлы оңулмыш ишиг
Урунч йиг қылур-ул бүтүрмиш ишиг

2407 Овутлуғ силиг болса қылқы түзүн
Кәлир андын эдгү қылынчын сөзүн

2408 Овутлуғ киши қылмас эсиз ишиг
Йарағсызқа йақмас бу сэрмәс кишиг

2409 Силиг эркә давлат сиңимлиг болур
Силиг болса қутқа тэгимлиг болур

2410 Тэтиг болса малқа муңадмас болур
Билиг болса иштә йаңылмас болур

2411 Йэмә йақшы йамыш билиглиг бэдүг
Билиглигкә тэгди өз үлги кэд өг

2412 Билиглиг кэрәк қылса бэгләр иши
Қамуғқа йарамас билигсиз киши

2413 Билиг тэгмәсә кимкә эрсә үлүг
Тириг тэсә болмас аны тут өлүг

2414 Билиг бирлә йалңуқ бэдүб жавланур
Кишиләрдә үстәр қамуғ иш үнур

2415 Били[illegible] киши-ул қуруғ сыр бэдиз
Билиглиг киши орны көкдә адыз

2416 Уқушлуғ кэрәк иштә артуқ удуғ
Удуғлуғ билә иштә тутнур йудуғ

2417 Уқуш болса асғы эди-өк өкүш
Қамуғ эдгүлүк үлги-ул бу уқуш

2418 Уқушсуз киши-ул йэмишсиз йығач
Йэмишсиз йығачығ нэку қылсун ач

2419 Уқушлуғ йэсә йэр экигүн ажун
Уқушлуғ атанур атанса түзүн

2420 Уқушлуғ билиглиг киши ул киши
Кишидә талусы будунда башы

2406 Юришиб кетган ишларни пора бузади,
Битаётган ишларни пора барбод қилади.

2407 Уят-андишали, феъли яхши бўлса,
Унинг ишларидан ҳам сўзларидан (фақат) эзгулик келади.

2408 Уят-андишали киши ножўя ишни қилмайди,
Ярамасга яқинлашмайди, у кишига қаҳр-ғазаб қилмайди.

2409 Зариф кишига давлат сингимли бўлади,
Зариф бўлса, (киши) бахтга эришувчан бўлади.

2410 Тетик бўлса, (киши) мол учун қайғурмайди,
Билим бўлса, (киши) ишда янглишмайди.

2411 Буюк билимли (киши бу ҳақда) жуда яхши сўзлаган,
Билимлига фақат яхшиликкина насиб бўлади, тушун:

2412 Беглар ишини қилишга билимли (киши бўлиши) керак,
Билимсиз киши ҳамма (иш)га нолойиқ бўлади.

2413 Кимгаки билимдан ҳисса тегмаган экан,
(Уни) тирик деса бўлмайди, уни ўлик ҳисобла.

2414 Билим туфайли одам буюклашиб, шуҳрат топади,
Кишилар орасидан юқорилашади (ўсади), барча иши унади.

2415 Билимсиз киши қуруқ бўёқ (савлат) ва суратдир,
Билимли кишининг ўрни кўкдан ҳам баланд.

2416 Ишларда ўта зеҳнли ва зийрак (бўлиш) керак,
Зийраклик туфайли ишларда гуноҳларга тойилишнинг олди олинади.

2417 Зеҳн бўлса, нафи жуда ҳам талайдир,
Ҳамма эзгуликлар мояси шу зеҳндир.

2418 Зеҳнсиз киши мевасиз дарахтдир,
Мевасиз дарахтни оч нима қилади.

2419 Зеҳнли икки дунёдан ҳам баҳраманд бўлади,
Яхши (деб) ном олса, зеҳнли олади.

2420 Зеҳнли, билимли киши (ҳақиқий) кишидир
Кишиларнинг етуги, халқнинг сарваридир.

2421 Йузи көрки көрклүг кэрәк ҳам йүлүг
Туған эрсиг үнлүг сөзи бэлгүлүг

2422 Сэвитүр йүзи көрки көрклүглүки
Йарашур кириб чықса эрсиглики

2423 Йүлүг эрсиг эрниң болур ҳашматы
Бу ҳашмат билә-ул киши ҳурматы

2424 Сақынуқ кэрәк дин идиси арығ
Арығ болса қылқы қылынчы арығ

2425 Сақынуқ киши йэр киши қадғусы
Сақынуқ киши-ул киши эдгүси

2426 Йүз отру болур тутчы ҳажиб өзи
Көрүр көзкә көрклүг кэрәк ул йүзи

2427 Бу көрклүг йүзүг көрсә көз сувланур
Көңүл ачлур анда бу жан йэмләнүр

2428 Муңар мэңзәтүр эмди билгә билиг
Билиглиг сөзи тут э қылқы силиг

93б 2429 Эди эдгү нәң бу киши көрки йүз
Бу йүз көркингә сув ичәр экки көз

2430 Қута көрклүгүг көр қылын өзкә фал
Ишиң эдгү болға қамуғ сөзни уз

2431 Көңүллүг кэрәк ҳам кэд өглүг кэрәк
Амул болса қылқы тақы эдгүрәк

2432 Көңүллүг киши сөз унутмас болур
Көңүлсүз сөзүг кэд тутумас болур

2433 Көңүл болмаса эр көрүмәс ишиг
Өги болмаса эр этүмәз ишиг

2434 Көңүлсүз кишиләр қуруғ кэп болур
Көңүл бирлә йалңуқ қамуғ иш қылур

2435 Өги кэд кэрәк көңли алчақ амул
Чығай тул йэтимкә бағырсақ көңүл

2421 Юз кўрки чиройли ҳамда салобатли (бўлиши) керак,
Лочин, мард, овозали, сўзлари маълум (бўлиши) керак.

2422 Юз кўркининг чиройи севимли қилади,
Кирганда ҳам чиққанда мардлиги ярашади.

2423 Салобатли, мард кишининг ҳашамати бўлади,
Кишининг ҳурмати эса ҳашамат туфайлидир.

2424 Андишали (мулоҳазали), диёнатли, пок (бўлиши) керак,
Феъли пок (яхши) бўлса, қилмишлари пок (яхши) бўлади.

2425 Андишали (мулоҳазали) киши кишилар ғамини ейди,
Андишали (мулоҳазали) киши кишилар эзгусидир.

2426 Ҳожиб(лар ўзи) доим (ҳаммага) рўбарў бўлади(лар),
(Шунинг учун) юз(лар)и барча кўрувчи кўз(лар)га кўркли
бўлиши керак.

2427 Бу кўркли юзни кўргач, кўзлар равшанлашади,
Ундан кўнгил очилади, жон(лар) озуқланади.

2428 Билим билувчи (сўзни) энди бунга ўхшатади,
Билимли сўзига амал қил, эй феъли гўзал:

2429 Кишининг кўрки (бўлган) юз жуда яхши нарса,
Бу юз кўркидан икки кўз сув ичади.

2430 Не бахт, кўрклини кўриб ўз ҳақингда ҳукм қил,
Иш(лар)инг хайрли бўлади, ҳар қандай сўзни кес.

2431 Кўнгилли (ҳушли) ҳамда жуда ақлли (бўлиши) керак,
Феъли босиқ бўлса, тағин (ҳам) яхшироқ (бўлади).

2432 Кўнгилли (эс-ҳушли) киши сўзни унутмайдиган бўлади,
Кўнгилсиз (эс-ҳушсиз) киши сўзни жуда ҳам эслаб қололмайдиган
бўлади.

2433 Кўнгли (эс-ҳуши) бўлмаса, одам ишни кўра олмайди,
Ақли бўлмаса, одам ишни қила олмайди.

2434 Кўнгилсиз (эс-ҳушсиз) кишилар қуруқ сурат бўлади(лар),
Кўнгил (эс-ҳуш) билан инсон турли ишларни қилади.

2435 Жуда ақлли, тавозе кўнгилли, босиқ (бўлиши) керак,
Қашшоқ, тул, етим(лар)га меҳрибон кўнгил (бўлиши керак),

2436 Тэтиглик кэрәк ҳам төрү кэд билир
Ажун көрки барча тэтигидн кэлир

2437 Көңүл қусқы болса қамуғқа кичиг
Тили болса йумшақ шакарда сүчиг

2438 Йаруқ тутса йүз көз кишикә күлә
Қылынч эдгү тутса кишилик билә

2439 Нэкү тэр эшитгил киши алчақы
Көңүл тил кичиг тут эй эр қывчақы

2440 Көңүл қусқы болса булур қут эриг
Күләр йүз исиг сөзкә тэрлүр тириг

2441 Күләр йүз исиг сөзкә йалңуқ исир
Исинсә бу йалңуқ болур қул асир

2442 Сэримлик кэрәк ҳам тута билсә өз
Көзин кэд көдәзсә тилин тыдса сөз

2443 Қулақы сақ эрсә өги билги кэң
Йорықы түз эрсә тили көңли тэң

94*a* 2444 Түгәл билсә эрдәм битисә битиг
Қамуғ ишкә билгин бу қылса этиг

2445 Бу эрдәм билиг көр кэрәк барча түз

Улуғ ҳажиб өтрү қызыл қылса йүз[57]

2446 Тапуғларда артуқ бу йиничкә тапуғ
Ҳажиблығ турур бақса йэтрү қамуғ

2447 Бу қач нәң кэрәк ким атанса ҳажиб
Киши башласа йолқа өңдүн кэчиб

2448 Мунар мэңзәр эмди бу шаъир сөзи
Бу шаъир сөзи-ул билигсиз көзи

2449 Ҳажиблыққа ашну бу он нәң кэрәк
Йэти көз қулақ сақ көңүл кэң кэрәк

2450 Йүзи көрки бод тил уқуш өг[58] билиг
Қылынчы буларқа түгәл тэң кэрәк

2436 Зийраклик лозим ҳамда қонунни яхши биладиган (бўлиши) керак,
Жаҳон гўзалликларининг барчаси зийракдан келади.

2437 Кўнгли тавозели, барчага (ҳам) кичик бўлса,
Тили юмшоқ, шакардан (ҳам) ширин бўлса.

2438 Кишига кулиб юз-кўзини ёруғ (очиқ) тутса,
Одам(гарчи)ликни билиб феълини эзгу тутса.

2439 Кишининг хушмуомаласи нима дейди, эшитгин:
Кўнгил ва тилни кичик тут, эй қифчоқ(лардан бўлган) киши.

2440 Кўнгил тавозели бўлса, бахт кишига насиб бўлади,
Кулар юз, илиқ сўзга тирик(лар) йиғилиб келади.

2441 Кулар юз, илиқ сўзга халқ меҳр қўяди,
Меҳр қўйса, бу халқ қул ва асир бўлади.

2442 Сабрли (бўлиши) ҳам ўзини тута билиши керак,
Кўзини жуда эҳтиёт қилса, тилида сўзини тийса.

2443 Қулоғи соқ, ақли, билими кенг бўлса,
Қилар ишлари тўғри, тили ва дили тенг бўлса.

2444 Санъат-ҳунарларни тугал билса, китоб(лар) ёзса,
Барча юмушларда у билимини ишга солса.

2445 Кўр, бу санъат-ҳунар ва билим(ларнинг) барчаси бут бўлиши керак,
(Токи) Улуғ Ҳожиб (шулар баробарида) юзини қизил қилса [яъни юзи ёруғ бўлса].

2446 Хизматлар ичида энг нозик хизмат
Ҳожиблик (хизмати)дир, агар ниҳоятда тушуниб боқсанг.

2447 Ким Ҳожиб атанса, (унга), бу бир қанча хислатлар даркор,
(Токи) олдинда бориб кишиларни йўлга бошласа.

248 Шоирнинг ушбу сўзи энди бунга жуда мос келади,
Шоирнинг бу сўзи билимсиз(ларнинг) кўзидир:

2449 Ҳожибликка (энг) аввал ушбу ўн нарса лозим,
Ўткир кўз, соқ қулоқ, кенг кўнгил керак.

2450 Юз чиройи, қомати, тили, зеҳни, ақли ва билими (тугал бўлиши),
Қилмишлари буларга тўла тенг бўлиши керак.

2451 Узун кэч йашасуны элиг өзи
Улуғ ҳажиб-ул бэгкә көргү көзи

2452 Төрү ҳам тоқу өңди йинчкә тапуғ
Улуғ ҳажиб этсә ачар йол қапуғ

2453 Муңар мэнзәтү кэлди билгә сөзи
Эшитсә көңүл бэрсү алсү өзи

2454 Улуғлуқ турур бу ҳажиблық иши
Муны башқа элтмәс магар кәд киши

2455 Ҳажиблар иши тут йа бэгләр иши
Улуғ йа кичиг тут өтүгчи киши

2456 Ағычы битигчи йа иш тутғучы
Йа тоңчы этүкчи ъамил болғучы

2457 Йа йат баз йалавач кэлиш ҳам барыш
Бушуғ бэргү ачығ уларқа тэгиш

2458 Қонуқлары көргү йа боғзы йэми
Ачығлығ ачығсызқа қылса эми

94б 2459 Йол ағзында эрсә киши башлағу
Төрүсин тоқусын йарым қылмағу

2460 Чығай тул йэтим қысса бэрсә өтүг
Аны барча тыңлаб этүнсә өтүг

2461 Мазалим өдиндә өтүгчиләриг
Көрү алса йол қылса болса ириг

2462 Йана көрсә ич таш йарағсызларығ
Айу бэрсә тыдса көтүрсә арығ

2463 Бу йаңлығ тү ишләр бичә үлгүлүг
Улуғ ҳажиб элги тэгир бэлгүлүг

2464 Бу ишкә басут барча андын кэлир
Қалы артаса қалса андын қалыр

2451 Элиг ўзи узун ва узоқ (йиллар) яшасин,
Улуғ Ҳожиб бегнинг кўрар кўзидир.

2452 Қонун (сиёсат) ҳамда расм-қоида ва низом (ишлари) нозик хизмат,
(Уларни) Улуғ Ҳожиб бажарса, (мушкул) йўл ва эшик(лар) очилади.

2453 Доно сўзи бунга ўхшатиш учун мос келди,
(Ким) эшитса, кўнгил берсин ва ўзига олсин:

2454 Ҳожиблик иши улуғликдир,
Буни фақат яхши кишидан ўзга ҳеч ким қила олмайди.

2455 Хоҳ Ҳожиблар ишини, хоҳ беглар ишини қилгин (бари бир),
Улуғ бўлсин, кичик бўлсин, воситачи киши(лар) тутгин.

2456 (Ё) хазиначи, (ё) котиб, ё (бошқа) иш юритувчи (аёнлар),
Ё тўнчи, (ё) этикчи, (ё ер-мулк ишларини бошқарувчи) саркорлар.

2457 Ё ёт, мусофир элчи(лар бўлсин), борди-келди (қил),
Уларга тортиқ ва инъомлар бериш лозимдир.

2458 (Уларнинг) қароргоҳларини, озиқ-овқатларини кўздан кечириш керак,
Тақдирланган, тақдирланмаганларнинг тадбирини кўриш керак.

2459 Йўлнинг бошида кишиларни бошловчи бўлса,
Қонун, тартиб-қоида низомларини чала-ярим қилмаслик керак.

2460 Қашшоқ, тул, етим(лар) арз-ҳол айтса,
Улар(нинг) барчасини тинглаб (бегга) сўзлаб берса (етказса).

2461 Шикоятларни кўриш пайтида арз қилувчиларни
Кўра олса, йўл қилса [яъни тадбир кўрса], (бу ишда) ғайратли бўлса.

2462 Яна ички ва ташқи ножўя ишларни кўргач,
Тергаса, тийса (олдини олса), савобли ишларни кўпайтирса.

2463 Бу янглиғ турли ишларга бир оз ҳиссада (бўлса ҳам),
Улуғ Ҳожибнинг қўли албатта тегади.

2464 Бу иш(лар)га ҳар қандай ёрдам ундан келади,
Агар (қайси иш) бузилиб юз тубан кетса, ундан кетади [яъни у сабаб бўлади].

2465 Эй элиг ҳажибларқа сақланғу-ул
Бу қач йэрдә артуқ ма қатланғу-ул

2466 Бири бэг сөзини қатығ тутса бэрк
Экинчи ҳавақа уқуш қылса эрк

2467 Үчүнчи көрүрдә көдәзсә өзин
Тилиндә чықармаса тэкмә сөзин

2468 Урунч алмаса қылса барча ишиг
Йағутса бэгингә йырамыш кишиг

2469 Экн нэң кишидә булунса элиг
Аңар бэрмәгил иш узатма элиг

2470 Бири тилдә йалған чықарса сөзин
Бири эгрилик-ул сэкиртсә өзин

2471 Бу экки қылынч кимдә болса көни
Өзүңгә йақурма эй элиг аны

2472 Адын үч иш-ул көр тапуғчы иши
Көдәзмәсә андын өзи йэр башы

2473 Бири сөз эшитсә қатығ тутса бэрк
Бири көрсә тэңсиз көзин йумса бэрк

95*а* 2474 Нэкү тэр эшитгил бөгү билгә бэг
Бу сөз ишкә тутса сэңә болға йэг

2475 Башың қулса бэгләр сөзин сөзләмә
Йана элкә йазма башыңны йэмә

2476 Қара элкә йазса қурытур башын
Тили сөздә йазса үшәтүр тышын

2477 Тэлим көрмишим бар тэгимсиз киши
Туруб элкә йазды кэсилди башы

2478 Өкүш ма эшиттим бу тил сөзләмиш
Көңүл сирры ачлыб эрин башламыш

2479 Йана айды билгә бөгү сөзләди
Өзин тутнумас эр башын йэр тэди

2465 Эй элиг, Ҳожибларнинг (жуда) ҳушёр бўлиши зарур,
Бир қатор ўринларда жуда (ўзини) тийиши зарур.

2466 Биринчидан, бег сўз(лар) ини жуда қаттиқ (сир) тутса,
Иккинчидан, ҳавасни босишга зеҳни ғолиб бўлса [яъни иродаси кучли бўлса].

2467 Учинчидан, (ҳамма билан) дуч келганда ўзини тутса,
Ҳар хил сўз(лар)ни тилидан чиқаравермаса.

2468 Барча ишларни қилганда пора олмаса,
Узоқлашган киши(лар)ни бегига яқинлаштирса.

2469 (Қайси) кошида икки (салбий) хислат пайдо қилсанг, эй элиг,
Унга иш топширмагин, қўл узатмагин.

2470 Бири, тилидан ёлғон сўз(лар)ни чиқарса,
Бири, эгрилик (қилиб) ўзини ҳар куйга (эгриликка) солса.

2471 Бу икки қилмиш кимда аниқ мавжуд бўлса,
Эй элиг, уни (зинҳор) ўзингга яқинлаштирма.

2472 Хизмат қилувчининг яна бошқа уч иши бор,
Эҳтиёт бўлмаса, ундан ўз бошини ейди.

2473 Бири, сўз эшитса, уни қаттиқ сир тутса,
(Яна) бири, ножўяликларни кўрса, унга маҳкам кўз юмса (қарамаса).

2474 Доно, билимдон бег нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга амал қилсанг, сенга яхши бўлади:

2475 Бошинг (саломатлиги)ни истасанг, беглар сўзини сўзлама,
Яна эл орасида ёйма, (ўз) бошингни ема.

2476 Қора авом олдида ким (беглар сўзини) ёйса, бошини қуритади,
Тили сўзда хато қилиб қўйса, тишини ушатади (синдиради).

2477 Талай кўрганим бор, паст даражали киши(лар)
Эл орасида (беглар сўзини) ёйиб, бош(лар)и кесилган.

2478 Шунингдек, кўп эшитганман, бу тил сўзлаб,
Юрак сири очилиб, лаб яраланган (оғиз қонаган).

2479 Яна айтди: Билимдон, доно сўзлаган,
Ўзини тутолмайдиган киши бошини ейди, деган.

2480 Ҳажибларқа артуқ кӧдэзгү өзүг
Көрүрдә көзүг ҳам өтүгдә сөзүг

2481 Өди болмағынча өзи кирмәсә
Айытмаста ашну өтүг бэрмәсә

2482 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ тили
Уқушлуғ тили ачты маъни йолы

2483 Өди болса көргит маликләркә йүз
Айытуқта сөзлә тилин сөзкә сүз

2484 Қамуғ нэңгә вақт-ул өди бэлгүлүг
Өди болды эрсә көрүр экки көз

2485 Бу йаңлығ кэрәк барча эрдәм билиг
Улуғ ҳажиб өтрү узатса элиг

2486 Бу эрди эй элиг өзүм билмиши
Мунуқы өтүндүм айытмыш түши

2487 Элиг айды уқтум эшиттим бу сөз
Тақы бир сөз айтур сэниндин бу өз

2488 Мэңә айғыл эмди қапуғ башлар эр
Нэкү-тэг кэрәк ай бу иш ишләр эр

95б

Б а б. Өгдүлмиш элигкә қапуғ башлар эр нэкү-тэг кэракин айур

2489 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Эсэн инч тирилгил э қылқы силиг

2490 Қапуғ башлар эр кэд бағырсақ кэрәк
Таны жаны бирлә тапуғсақ кэрәк

2491 Қапуғда йарутса қараңқу түнүг
Қапуғда батурса йарумыш күнүг

2492 Төрү ҳам тоқу билсә қылса тапуғ
Оңай болса қылқы қылынчы қамуғ

2493 Тузы этмәки кэң ақы болса кэд
Күмүш бэрсә алтун эрэт тэрсә кэд

2480 Ҳожиблар ўзига жуда эҳтиёт бўлиши керак,
Кўрганда кўзга, арз қилганда сўзга (эҳтиёт бўлиши керак).

2481 Пайти бўлмагунча ўзи (бег ҳузурига) кирмаса,
Сўрамасдан олдин (ишлар) ҳақида) арз баён қилмаса.

2482 Зеҳнли(нинг) тилини (сўзларини) эшитгин, (у) нима дейди,
Зеҳнлининг тили маъни йўлини очади:

2483 Фурсати келгандагина маликларга юз кўрсат,
Сўраганда сўзла, тилингла сўз юрит.

2484 Ҳар нарсанинг вақти ва фурсати аниқ (бор),
Фурсати келса, икки кўз кўради.

2485 Барча санъат-ҳунар ва билимлар шу янглиғ (бўлиши) керак,
Сўнг Улуғ Ҳожиб қўлини узун қилса (бўлади).

2486 Менинг билганларим шу(лар) эди, эй элиг,
Мана, сўраганинг баробарида баён қилдим.

2487 Элиг айтди: Уқдим, бу сўз(ларни) эшитдим,
Мен ўзим сендан яна бир сўз сўрайман.

2488 Энди менга айтгин, дарвозабон боши киши
Қандай бўлиши керак, айт, бу ишни бажарувчи киши.

Боб. Ўгдулмиш элигга дарвозабонлар боши киши қандай бўлиши керагини айтади

2489 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (эй) элиг,
Эсон ва тинч яшагин, эй феъли яхши.

2490 Дарвозабонлар боши киши жуда меҳрли (бўлиши) керак,
Тани ва жони билан хизматга берилган (бўлиши) керак.

2491 Дарвозада қоронғи тунни ёритса [яъни тунни кунга уласа],
Дарвозада ёриган (чиққан) кунни ботирса [яъни кунни тунга уласа].

2492 Қонун ҳамда одатларни билса, хизмат қилса,
Феъли ва амаллари барчаси тўғри бўлса.

2493 Тузи, нони (дастурхони) кенг, жуда саховатли бўлса,
Кумуш ва олтинлар бериб, мардонаворларни кўплаб йиғса.

2494 Кэчэ болса йатғақ бу йатса бурун
Айу бэрсэ тэкмэ кишикэ орун

2495 Узақ йат баз эрсэ айытғу кэрэк
Удуғрақ ким эрсэ йағутғу кэрэк

2496 Көрү бэклэтиб чықса қаршы қапуғ
Түгэл болды ул күнки барча тапуғ

2497 Йана эртэ турса қапуғ башласа
Кэчэ таңда турғақны тэбрэтмэсэ

2498 Қалы йол өди болса башлаб кириб

Көрүнсэ хылын барча йумқы тэриб

2499 Өзи чықса көрнүб өкүш турмаса
Қапуғда киши қодса өздэ баса

2500 Эрэт кирсэ хилча көрүнсэ түзү
Бу көрсэ йарағлығ йарағсыз азу

2501 Қалы йол кэсилсэ қапуғ башчысы
Йана киргү болса эрэт сөзчиси

96a 2502 Өтүнсэ эрэт өтки қулса тилэк
Мунадмыш кишикэ бу болса йөлэк

2503 Алу бэрсэ ачығ көр алтун күмүш
Қайуқа ат алса қайуқа йүмүш

2504 Эриг тапнуры ким бағырсақ сэвэ
Тапунмас қайусы йурығлы йава

2505 Йарағлығ қайу-ул асығлығ қайу
Болуғлуғ қайу-ул тосуғлуғ қайу

2506 Өтүнсэ бэгингэ бу тэкмэ бириг
Ача адра бэрсэ көтүрсэ эриг

2507 Чықыб эдгү йарлығ тэгүрсэ тилин
Эрэт көңли мундағ истисэ алын

2508 Қапуғда этэ турса өлтруғ туруғ
Түзүлсэ орун қалмаса бир қуруғ

2494 Кечаси соқчилар бўлса, у ётса, (ётмасидан) бурун
Ҳар бир кишига (ўз) ўрнини айтиб (тайин қилиб) берса.

2495 Адашган, ёт, мусофирлар бўлса, (уларни) суриштириш керак,
Ким ҳушёррoқ бўлса, (уларни ўзига) яқинлаштириш керак.

2496 Сарой дарвозаларини кузатиб ёптириб чиқса,
Шу кунги ишларнинг барчаси тугал (бажарилган) бўлади.

2497 Яна эрта турса, дарвоза (ишлари)ни бошқарса,
Кеча ва тонгда (кундуз) посбонларни узмаса.

2498 Агар йўл фурсати [яъни элиг ҳузурига қабулга кириш пайти] бўлса, бошлаб кириб,
Барча хилларини (қаторидагиларини) йиғиб, жам қилиб кўриниш берса.

2499 Ўзи кўриниш бериб (дарҳол) чиқса, кўп турмаса,
Эшикдан ўзидан бошқа киши(лар)ни киритса.

2500 Сарбозлари (ўз) хили билан кирса, барчаси кўриниш берса,
Хоҳ яроқли, хоҳ яроқсиз (барчаси)ни у (кўриб) кузатса.

2501 Агарда қабул тугаса, дарвоза (бонлар) бошлиғи
Сарбозлари вакили сифатида қабулга кирса.

2502 (Вакил) сарбозлар арзини баён қилса, тилак тиласа,
Тангликда қолган кишиларга у таянч бўлса.

2503 Олтин, кумушлардан инъомлар олиб берса, кўр,
Баъзисига унвон, баъзисига лавозим (олиб берса).

2504 Содиқ, севиб астойдил хизмат қилувчиси ким?
Беҳуда юриб хизмат қилмайдигани қайси бири?

2505 Маъқули қайси, манфаатлиси қайси?
Бўладигани қайси, фойдалиси қайси?

2506 Мана шу(лар)нинг ҳар бирини бегига баён қилса,
Аниқлаб, айириб берса, кишиларни (улуғласа).

2507 Чиққач тилидан эзгу фармонлар берса,
Сарбозларининг кўнглини тадбирлар билан шундай иситса.

2508 Дарвозада ўлтирар ва турар жойларни қила берса,
(Ҳамма ер) тартибга тушса, бирорта ҳам ўрин бўш қолмаса.

2509 Көрү алса йат баз кэлигли кишиг
Ағыр тутса қолдаш қылынмыш ишиг

2510 Лэв̇әш тэрги кирсә көрү ыд̇са көз
Йарағсызны көрсә аны тыд̇са өз

2511 Ширани чықарда көрүб сақласа
Аңар тоғру йолда элиг тэгмәсә

2512 Қапуғда чықарса лэв̇әш тэргини
Көрү түз улатса бэги көркини

2513 Нэчәқа тэгүргү кэрәк бу ашығ
Қуруғ код̇маса бир ичиг ҳам ташығ

2514 Эки нәң бэд̇үтүр бу бэгләр жавы
Илиндә туғы көр төриндә лэв̇и

2515 Ад̇ын ма эки нәң қапуғ көрки-ул
Бэд̇үтүр бэг атын ачар кутқа йол

2516 Улуғ ҳажиби болса азад киши
Тақы бир йарағлығ қапуғ эл башы

96б 2517 Бу экки киши бирлә этлүр қапуғ
Улуғлуқ билә аты йад̇лур қамуғ

2518 Ыд̇ышчы тэшәкчи йана ашчықа
Түзү көз кэмишсә йэмә туғчықа

2519 Йэмә қушчы кэшчи йэмә оқ йачы
Ануқ тутса күндә қапуғда тучы

2520 Туруб барса эвкә хылын қолдашын
Өзи бирлә элтсә йэтүрсә ашын

2521 Йэтүрсә ичүрсә тод̇урса қарын
Қуруғ ыд̇маса бэрсә өздә барын

2522 Өзингә бир ат тон толум қылса таб
Ад̇ынын улэсә бирәр қод̇са таб

2523 Тапуғқа кэлир эрсә йат баз киши
Көрү алса айтса отағы иши

2509 Ет-бегона, мусофир киши(лар)ни кўра олса,
Яқинлари қилган ишларни қадрли тутса.

2510 Лаган-дастурхон келтирилганда кузатиб кўз югуртирса,
Ярамайдиганини кўрса, уни тўхтатса (қайтарса).

2511 Шарбатни чиқарилаётганда кузатиб эҳтиёт қилса,
Унга тўғри йўлда қўл урилмаса [яъни хиёнат қўли урилмаса].

2512 Неъматлар (ва) лаган-дастурхонни эшикдан чиқаргач,
Назорат қилиб бегининг кўркини (неъматларини) тўғри улаштирса.

2513 У ошни (неъматларни) қанча-қанча (одам)ларга етказиши керак,
(Токи) бирорта ичкари ва ташқари(даги киши)ни қуруқ қўймасин.

2514 Бегларнинг шуҳратини икки нарса кўтаради:
Пойгагида (бўсағасида) — туғи, кўргин,
тўрида — неъмат (тўла) дастурхони.

2515 Бошқа яна икки нарса дарбоза (даргоҳ) ярашиғидир,
(У) бег номини улуғлайди, саодатга йўл очади.

2516 (Бири), Улуғ Ҳожиби озод киши бўлса,
Яна бири, лаёқатли элбоши, дарвозабон боши (сарой боши) бўлса.

2517 Бу икки киши туфайли даргоҳ яшнайди,
Улуғлик билан (бег) номи ҳар ёққа таралади.

2518 Идишчи (соқий), тўшакчи (ётоқ бошлиғи) яна ошчи(ларга)
Ҳамда тугчиларга доим кўз ташлаб турса.

2519 Яна лочиндор, сувсар тутувчи ҳамда ўқ-ёйчиларни
Ҳар куни узлуксиз саройда тайин тутса.

2520 Туриб уйига борса, хиллари ва қўлдошларини
Ўзи билан элтса, ошини едирса.

2521 Едирса, ичирса, қоринларини тўйдирса,
Қуруқ (қайтариб) юбормаса, ўзида борини берса.

2522 Ўзига лойиқ бир от, кийим, қурол-аслаҳа қолдирса,
Бошқасини улашса, бир оз қолдирса етарли.

2523 Ет, бегона киши хизматга келадиган бўлса,
Синаб олса, турар жойи (ва) машғулотини суриштирса.

2524 Тапуғқа көрүнгинчә көрсә аны
Ашы боғзы орны аты ҳам тоны

2525 Йэмә айту турса эрәт ҳалыдын
Ачы ҳам тоқы йа тонын опрақын

2526 Муңадығлы бар-му әлиг тарлықын
Муңынга йараса өтаса ҳақын

2527 Ким эрсә қапуғқа бирәр кэлмәсә
Эшитсә тиләсә нэ болмыш тэсә

2528 Қалы иглиг эрсә айытғу кэрәк
Йавалық қылур эрсә тыдғу кэрәк

2529 Бу барча бэгингә бағырсақлық-ул
Сэвинчин тиләб бу тапуғсақлық-ул

2530 Нэкү тэр эшитгил тапуғ қылмыш эр
Тапуғ бирлә бэгдә ағыр булмыш эр

2531 Тапуғчы бэгингә бағырсақ кэрәк
Бағырсақ тэгүчи тапуғсақ кэрәк

97*а* 2532 Тапуғсақ бир өзкәй бағырсақ қулы
Бэкүтүр бары күндә бэғлик улы

2533 Өз асғы тиләмәс бағырсақ болуб
Бэг асғы тиләр күндә эдгү қулуб

2534 Бағырсыз тосулмас оғулда көрү
Бағырсақ тапуғчы тосусы өрү

2535 Асығ қылса азған анын-мэн қулы
Чэчәк йаслығ эрсә бичәр-мэн улы

2536 Асығсыз тосулмас қадаш эрсә қод
Тосулур адаш тут асығ бирлә тод

2537 Тили бирлә йумшақ сүчиг тутғу сөз
Көңүл тутса алчақ йаруқ тутсә йүз

2538 Түгүг йүз ачығ тил кишиг тумлытур
Тиригликдә кэтмәс көңүлдә йатур

2524 Хизматга (келиб) кўрингунча уни кўрса,
Овқати, озуқи, жойи, оти, кийимларини (суриштириб билса).

2525 Яна (ўз) одамлари ҳолини сўраб турса,
Очи-тўқини ё кийимини, эски-тускиларини (суриштирса).

2526 Қўл қисқалигидан тангликда қолганлар бор бўлса,
Мунг(лар)ига яраса, ҳақларини ўтаса.

2527 Кимда-ким саройга бирор марта келмаса,
(Буни) эшитгач, сўраса, нима бўлди, деса.

2528 Агар бетоб бўлса, (ҳолини) сўраш керак,
Беҳуда ишлар қилиб юрган бўлса, тийиш керак.

2529 Булар (нинг) барчаси бегига садоқатдир,
(Унинг) шодлигини тилаб (қилинадиган) хизматга содиқликдир.

2530 Хизмат қилган киши нима дейди, эшитгин,
Хизмат туфайли бег наздида қадр топган киши:

2531 Хизматкор бегига садоқатли бўлиши керак,
Садоқатли деган (киши) хизматга содиқ бўлиши керак.

2532 Хизматга содиқ, яқин меҳрибон қул
Ҳар куни беглик моясини мустаҳкамлайди.

2533 Содиқ бўлиб (у) ўз манфаатини кўзламайди,
Эзгулик тилаб кунда беги манфаатини истайди.

2534 Меҳрсиз бефойда ўғилдан кўра,
Содиқ хизматчи(нинг) нафи юқори.

2535 Озғон[39] фойда келтирса, мен унинг қулиман,
Гул зарарли бўлса, томирини кесаман.

2536 Фойдасиз, манфаати тегмайдиган қариндош бўлса, тарк эт,
Манфаат келтирадиган дўст тут, фойда билан тўй.

2537 Тилини юмшоқ, сўзини ширин тутиши керак,
Кўнглини тавозели, юзини очиқ тутса.

2538 Туруш юз, аччиқ тил кишини совутади,
Тирикликда кетмайди (эсдан чиқмайди), кўнгилда сақланади.

2539 Муңар мәңзәр эмди бу байтығ оқы
Сөзи маъни бирлә уқылғай тақы

2540 Сөзүн сөксә йалңуқ ачытса тилин
Сөңуккә сызығ-ул көңүлкә йалын

2541 Уруб бәрка башы бүтәр тәрк сөнар
Тилин сөксә бүтмәс ачығы йылын

2542 Қалы атланур болса бәгләр сүкә
Йа қушқа чөгәнгә йа эл көргүкә

2543 Эди сақ кө̇дәзгү бу йэрдә бәгин
Йу̇дуғ тәгмәсә анда теңсизликин

2544 Қалы түшсә бәгләркә йалңуқ хата
Түшәр ат үзә қушта авда сүдә

2545 Бүтүнсүз бар эрсә йыратғу аны
Сәзиглиг бар эрсә сақынғу аны

2546 Бүтүн чын сәвүгли бағырсақ киши
Йақын йортса бегкә кө̇дәзсә башы

97б 2547 Сү башчы түзә турсә йортуғ қурын
Иригләрни йығсә йэтүрсә сөңин

2548 Кичиг қор улуғлар ара кирмәсә
Йырақ таш йурығлы йақын йортмаса

2549 Қапуғда нә-тәг эрсә олтруғ туруғ
Бу йортуғда андағ кәрәк эй улуғ

2550 Қапуғ башлар эрниң бағырсақлықы
Бу йаңлығ кәрәк эй ажунчы ақы

2551 Бу йаңлығ кәрәк бу қапуғ башләр эр

Бэги этмәки йэб ишин ишләр эр

2552 Мунуқы мэн айдым эшитти элиг
Талу эр тиләсә ө̇дүрсү билиг

2553 Элиг айды уқтум муны бәлгүлүг
Тақы бир сөзүг ай мәңә үлгүлүг

2539 Энди бу байтни ўқи, (у) бунга жуда мос келади,
(Унинг) сўзлари маъноси(ни чақиш) билан янада уқилади:

2540 Одам сўзида сўкса, тилида заҳар сочса,
Суякка (урилган) тиғ, дилга (ёқилган) ёлиндир.

2541 Қалтак яраси битади, тез эсдан чиқади,
Тил билан сўкса, битмайди, заҳри абадий қолади.

2542 Агар беглар лашкарга (жангга) отланса,
Ё қуш (ови)га, чавгон (ўйнаш)га ёки эл кўришга.

2543 Бу ер(лар)да бегини жуда эҳтиёт қилиши керак,
(Токи) у ерда (унга) ўринсиз малол етмасин.

2544 Агар бегларга (нисбатан) янглишлик ва хато содир бўлса,
Қуш (ови)да ва жангда от устида ҳам юз беради.

2545 Ишончсиз (киши)лар бор бўлса, у(лар)ни узоқлаштириш керак,
Шубҳали (киши)лар бор бўлса, у(лар)ни ҳисобга олиш керак.

2546 Ишончли, чиндан севувчи, содиқ киши(лар)
Бегга яқин юрса, (унинг) бошини муҳофаза қилса.

2547 Лашкар боши соқчи сафларини тузиб тартиб берса,
Абжирларни йиғса, (соқчи саф) сўнгидан етказса.

2548 Кичик саф(лар) катталар орасига кирмаса,
Узоқда, четда юрувчилар (бег соқчи сафига) яқин юрмаса.

2549 Саройда ўлтириш, туриш қандай бўлса,
Сафарда ҳам шундай (бўлиши) керак, эй улуғ.

2550 Дарвозабонлар боши (сарой боши) кишининг садоқати
Шу тарзда бўлиши керак, эй жаҳонгир сахий.

2551 Дарвозабонлар боши (сарой боши) киши мана шундай бўлиши керак,
Бегининг нонини еб, хизматини қилувчи киши.

2552 Мана, мен айтдим, элиг эшитти,
Етук киши истасанг, билим танласин (билимни ишга сол).

2553 Элиг айтди: Буни аниқ уқдим,
Менга тегишли яна бир сўзни айт.

2554 Билир-сә сәзигсиз ажун бәгләри
Йалав̇ач ыд̇ур элдин элкә эри

2555 Айу бәр мәнә бир билиг сөз өзи
Йалав̇ач ыд̇ур элдин элкә өзи

2556 Нәкү-тәг кәрәк бу йалав̇ачлық эр
Аңар бүтсә бәгләр қарылатса йәр

Б а б. Өгдүлмиш элигкә йалавач ыдғуқа нә-тәг эр кәрәкин айур

2557 Йанут бәрди Өгдүлмиш айды элиг
Бу ишкә эд̇и кәд̇ йәтүрсә билиг

2558 Қамуғ эрдә өд̇рүм йалав̇ач кәрәк
Билиглиг уқушлуғ талу кәд̇ кәрәк

2559 Байат қулларында эң өд̇рүндүси
Йалав̇ачлар эрди киши эд̇гүси

98*a* 2560 Йалав̇ачдын этлүр тәлим түрлүг иш
Йалав̇ачдын өтрү кәлүр көрклүг иш

2561 Уқушлуғ кәрәк кәд̇ йалав̇ач өрүг
Билиглиг кәрәк сөзкә билгә йөрүг

2562 Йана билсә сөзнүң ичи ҳам ташы
Этилсә анын өтрү бузмыш иши

2563 Нәкү тәр эшитгил ажунчы эг эр
Буд̇ун башлағучы билиглиг бәг эр

2564 Өкүштә талу эр уқушлуғны бил
Буд̇унда бәд̇үги билиглигни қыл

2565 Қайу иштә ашну ашунса уқуш
Ул иш бақса барды сынадым өкүш

2566 Қайу ишкә билгә йәтүрди билиг
Аны йәтти тутты тәгүрди элиг

2567 Уқуш ишкә тутса билиг башласа
Өкүш ишләр этлүр киши ишләсә

2554 Биласан, шубҳасиз, дунё беглари
Элдан нари элларга элчи юборади(лар).

2555 Менга бир билим, сўз мағзини айтиб (чақиб) бер,
Элдан элга элчи юборувчи киши (ҳақида).

2556 Элчи(ликка борадиган) киши қандай бўлиши керак?
(Токи) беглар унга ишонса, ер ўлчатса [яъни узоқ ерларга юборса].

Боб. Ўгдулмиш элигга элчи қилиб юборишга қандай киши керагини айтади

2557 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) элиг,
Бу ишга билим ишлатса жуда яхши.

2558 Тамоми кишилардан сараси элчи (бўлиши) керак,
Билимли, заковатли, жуда етук (бўлиши) керак.

2559 Худонинг қуллари орасида энг сайланганлари,
Кишиларнинг яхшиси элчилар бўлганлар.

2560 Турли хил ишлар элчи туфайлигина битади,
Хайрли ишлар элчилар туфайли содир бўлади.

2561 Элчи жуда заковатли, хотиржам (бўлиши) керак,
Билимли, сўзга доно, тадбирли (бўлиши) керак.

2562 Яна сўзнинг ичи ҳам ташини билса,
(Токи) унинг туфайли бузилган ишлар тузалса.

2563 Жаҳонгир, яхши киши нима дейди, эшитгин,
Халқни бошловчи, билимли бег киши:

2564 Кўпчиликдан етук киши деб заковатлини бил,
Халқ орасида буюги (бошлиғи) қилиб билимлини тайинла.

2565 Қайси ишда аввал заковат ғолиб бўлса,
Ўша иш, назар солинса, кетаверади, кўп синадим.

2566 Қайси ишга доно билим ишлатса,
Унга етади, тутади, қўл уради.

2567 Идрокни ишга солса, билим раҳнамо бўлса,
Киши ишласа, кўп ишлар бажарилади.

2568 Бағырсақ кэрэк ҳам көзи көңли тоқ
Бүтүн чын қылықы көни болса-оқ

2569 Бағырсақ тапуғчы бэг асғын тилэр
Бэг асғын тилэгли бэгин чын сэвэр

2570 Бэгингэ асығчы бағырсақны бил
Бағырсақны булса өзүң бағры қыл

2571 Бағырсақ тапуғчы бағыр саны-тэг
Бағырда йақынрақ йүрэк қаны-тэг

2572 Көзи суқ киши өзкэ эрксиз болур
Бу суқлар йалаваччқа тэңсиз болур

2573 Көзи тоқ чығай эрсэ байқа санур
Сэринсэ киши тэкмэ иштэ үнүр

2574 Суқ эр умдучы-ул йавуз умдучы
Киши умдучысы аты қулғучы

98б 2575 Нэкү тэр эшитгил көзи тоқ киши
Көзи тоқ киши болды байлар башы

2576 Чығай қылса кимни көзи суқлуқы
Байутмас аны бу ажун тоқлуқы

2577 Кими эрсэ умду қылур эрсэ қул
Анын бошлуқы көр өлүм бирлэ-ул

2578 Тақы йақшы аймыш билиг бэргүчи
Көзи суққа өт сав ириг бэргүчи

2579 Түгэл бай болайын тэсэ бэлгүлүг
Көңүл байлықы қыл эй эрсиг күлүг

2580 Нэчэ ма қул эрсэ көзи тоқ бэг-ул
Суқ өз бэгликиндин бу қуллуқ йэг-ул

2581 Қайу бэг суқ эрсэ чығай-ул чығай
Қайу қул көзи тоқ бэг-ул көңли бай

2582 Овутлуғ кэрэк кэд амул ҳам силиг
Силиглик билэ билсэ түрлүг билиг

2568 Садоқатли ҳамда кўзи тўқ (бўлиши) керак,
Ишончли, чин, қиладиган ишлари фақат тўғри (бўлиши) керак.

2569 Садоқатли хизматкор бег манфаатини истайди,
Бег манфаатини истовчи бегини чиндан севади.

2570 Бегига манфаатли деб садоқатлини бил,
Садоқатлини топсанг ўз дилинг қил(иб ол).

2571 Садоқатли хизматкор бағир (дил) кабидир,
Бағирдан ҳам яқинроқ, юрак қонидекдир.

2572 Кўзи суқ киши ўзига (нисбатан) иродасиз бўлади,
Бу суқлар элчи(лик)га нолойиқ бўлади.

2573 Кўзи тўқ гадой бўлса ҳам бойга саналади,
Сабр этса, киши ҳар бир ишда барака топади.

2574 Суқ киши тамагир бўлади, тамагир(лик) (эса) ёвуздир,
Тамагир кишининг оти гадойдир.

2575 Кўзи тўқ киши нима дейди, эшитгин,
Кўзи тўқ киши бойларнинг боши бўлади:

2576 Кимни кўзи суқлиги қашшоқ қилса,
Уни бу дунё тўқликлари бойитмайди.

2577 Ким бўлсин, тама қиладиган бўлса, қулдир,
Унинг халос бўлиши, кўр, ўлим билан (боғлиқ)дир.

2578 Билим берувчи яна ҳам яхши айтган,
Кўзи суққа насиҳат, ўгит берувчи:

2579 Ҳақиқатан тугал бой бўлайин десанг,
Кўнгил бойлигини қил, эй жавонмард.

2580 Қанчалик қул бўлса ҳам, кўзи тўқ бегдир,
Суқ киши беглигидан қуллик афзалдир.

2581 Қайси бег суқ бўлса, у қашшоқдир, қашшоқ,
Қайси қул кўзи тўқ (бўлса), у — бег, кўнгли бойдир.

2582 Уят-андишали (бўлиш) керак, босиқ ҳам зариф (бўлиш керак),
Билсанг, турли билимлар зарифлик туфайлидир.

2583 Овут болмаса эр отун ил болур
Овут бирлә йалнуқ бутүнлук қылур

2584 Амул болса өтрү атанур түзүн
Силиг болса қылқы сэвитүр өзүн

2585 Тэтиглик билә болса эркә билиг
Түзү ишкә тэгрүр бу билги элиг

2586 Бу байтығ оқығыл нэкү тэр эшит
Билиг бирлә башлаб өзүнгә иш эт

2587 Уқуш бирлә уқ иш билиг бирлә бил
Күнүң болсу қутлуғ қутадсуны йыл

2588 Тэтиглик билә эр тиләккә тэгир
Билиг бил уқуш уқ ишиң өтрү қыл

2589 Тэтиглик билә билсә түрлүг битиг
Битиг билсә өтрү болур эр тэтиг

99*a* 2590 Битисә оқыса эшитсә сөзүг
Анын өтрү билгә қылур өз өзүг

2591 Қамуғ түрлүг эрдәм бу билсә түгәл
Бу эрдәм билә эр мэңиз қылса ал

2592 Китаблар оқыр ҳам билир эрсә сөз
Уқар эрсә шэър ҳам қошар эрсә өз

2593 Нужум билсә тибб ҳам йөрә билсә түш
Анын йөрмиши-тэг сөзи кэлсә түш

2594 Билир эрсә сақыш йэмә ҳандаса
Ъадад жадры қылса масаҳат баса

2595 Йана нарду шатранж билир эрсә кәд
Ҳарифлары андын өлир эрсә кәд

2596 Чөгәнгә кәд эрсә атар эрсә оқ
Йэмә қушчы авчы ажүнда озуқ

2597 Қамуғ тил билир эрсә ачса тилиг
Қамуғ хатны билсә битисә элиг

2583 Уят-андиша бўлмаса, киши тубан, паст бўлади,
Уят-андиша билан одам ҳаққоният қилади.

2584 (Киши) қарорли бўлса, сўнг яхши аталади,
Феъли яхши бўлса, ўзини манзур қилади.

2585 Кишида тетиклик билан билим бўлса,
Бу билими турли ишга қўл уришга имкон беради.

2586 Бу байтни ўқигин, нима дейилган, эшит,
Билим билан бошлаб, ўзингга татбиқ қил:

2587 Ишни уқув-идрок билан уқ, билим билан бил,
Кун(лар)инг қутли бўлсин, йиллар саодатга етказсин.

2588 Тетиклик билан киши тилакка етади,
Билим бил (ол), идрокли бўл, сўнг ишларингни қил.

2589 Тетиклик билан турли ёзувларни (китобларни) билса (ўрганса),
Ёзув (китоб) ўрганса, сўнг киши тетик бўлади.

2590 Ёзса, ўқиса, сўз(лар)ни эшитса,
Шулар туфайли ўз-ўзини доно қилади.

2591 Турли хил санъат-ҳунарларни тугал билса,

Шу санъат-ҳунар(лар) билан киши юзини ёруғ қилса.

2592 Китоблар ўқиса ҳамда сўз(ларни) биладиган бўлса,
Шеър(лар)ни уқадиган бўлса ҳам ўзи қўшадиган (ёзадиган) бўлса.

2593 Нужум ва тибни билса ҳамда туш йўра билса,
Унинг таъбир қилганидек сўзлари тўғри келса.

2594 Сақиш ҳамда ҳандасани билса[40],
Сондан илдиз чиқарса, яна чегараларни аниқлашни билса.

2595 Яна нард ва шатранжни яхши биладиган бўлса,
Рақиблари ундан жуда букилса (мот қолса).

2596 Чавгонга моҳир бўлса, ўқ отадиган (мерган) бўлса,
Яна дунёда илғор лочиндор, овчи бўлса.

2597 Барча тилларни биладиган бўлса, тилини (сўзга) очса,
Турли хатларни билса, қўли (билан) ёзса [яъни қўли хатга равон юрса].

2598 Бу йаңлығ кэрәк барча эрдәм билир
Бу йаңлығ йалавач тиләккә тэгир

2599 Йалавач тэтиг болса билгә удуғ
Бэг асғы булур анда тутнур йудуғ

2600 Йалавач йавуз болса қывчақ қулы
Сэзигсиз түгәр анда бэгләр сувы

2601 Йалавач барыр эр эди кэд кэрәк
Қамуғ түрлүг ишкә бу тутса йүрәк

2602 Қайу түрлүг эрдәм аңар сатсалар
Аны өтсә өтрү ағыр тутсалар

2603 Қайу түрлүг эр ма сөзин сөзләсә
Аны уқса билса йана кэзләсә

2604 Йалавач билир болса эрдәм қамуғ
Бэдүйүр бэги аты элдә улуғ

99б 2605 Нэкү тэр эшитгил билир көк айуқ
Бу сөз уқмаса эр аның өги йоқ

2606 Кимиң эрдәми болса аты йурыр
Қалы болмаса эрдәм атсыз қарыр

2607 Киши эрдәми бирлә эрдин кэчәр
Өкүш болса эрдәм ул өрләб учар

2608 Әлиг сунса эрдәм билә эр тэгиб
Улуғ тағ башын йэркә илдрүр эгиб

2609 Сөз уққан кэрәк болса ҳазир жаваб
Жаваб қылса бэрмиш сөзингә саваб

2610 Бор ичмәс кэрәк кэд өзин тутғучы
Өзин тутғучы эр болур қут күчи

2611 Билиглиг бор ичсә билигсиз болур
Билигсиз эсүрсә адын нэ қылур

2612 Бор-ул бу билигкә уқушқа йағы
Бор аты[59] ҳақықат тутуш-ул чоғы

2598 Бу янглиғ барча санъат-ҳунарларни биладиган (бўлиши) керак,
Бу янглиғ элчи тилакка етади.

2599 Элчи зеҳнли, доно, зийрак бўлса,
Бег ундан манфаат топади, балоларнинг олди олинади.

2600 Элчи ярамас, **қипчоқлар қули бўлса,**
Шубҳасиз у туфайли бег(лар)нинг обрўси тўкилади.

2601 Элчи (бўлиб) борадиган киши жуда яхши (бўлиши) керак,
(Токи)у турли хил ишларга журъат қила олсин.

2602 Қайси хил санъат-ҳунарни унга сотсалар,
У уларни ўзлаштирса, сўнг уни қадрласалар (арзийди).

2603 Ҳар қандай киши яна (ўз) сўз(лар)ини сўзлаганда,
У (сўзлар)ни уқса, билса ҳамда сир тутса.

2604 Элчи ҳамма санъат-ҳунарларни биладиган бўлса,
Бегининг номи элда жуда улуғланади.

2605 Билимли оқсоқол нима дейди, эшитгин,
Киши бу сўз(лар)ни уқмаса, унинг ақли йўқ:

2606 Кимнинг санъат-ҳунари бўлса, номи (таралиб) юради,
Агар санъат-ҳунари бўлмаса, номсиз қарийди.

2607 Киши санъат-ҳунарлари билан кишидан ошади,
Санъат-ҳунари кўп бўлса, юқорилаб учади.

2608 Киши тушуниб, санъат-ҳунар билан қўл узатса,
Улуғ тоғ бошини эгиб ерга энгаштиради.

2609 Сўзни уққан, ҳозиржавоб бўлиши керак,
Берилган сўзга (саволга) тўғри жавоб қилса.

2610 Ичимлик ичмайдиган, ўзини тутган (бўлиши) керак,
Ўзини тутувчи киши қутга қувват бўлади.

Билимли ичимлик ичса, билимсиз бўлади.
Билимсиз маст бўлса, бошқа нима қилади.

2612 Ичимлик билимга, зеҳнга ёвдир,
Ичимлик оти ҳақиқатан уруш ва адоватдир.

2613 Нэчә ма билиглиг уқушлуғ киши
Башын борқа суқса бузар өз иши

2614 Нэчә ма овутлуғ силиг қылқы уз
Бор ичсә отунлуқ қылур барча өз

2615 Эсизим овут йа уқуш өг билиг
Арығсыз бу борқа бэрүр эй силиг

2616 Бор ичмә бор ичсә барур эр қуты
Бор ичсә болур тэлвә мундуз аты

2617 Қарынқа сүчиг кирсә чықрур сөзүг
Бу чықмыш сөзүг йандру өртәр өзүг

2618 Нэкү тэр эшитгил бу байт айғучы
Оқығыл ачылғай ташы ҳам ичи

2619 Қалы ичтиң эрсә эсүргү сүчиг
Көңүл сирры ачты чықарды ичиг

100*a* 2620 Билиглиг бор ичсә билигсиз болур
Билигсиз бор ичсә болур кич кичиг

2621 Тили уз кэрәк ҳам көңүллүг кэрәк
Сөзи уз кэрәк ҳам кәд өглүг кэрәк

2622 Сиңимлиг болур-ул тили уз киши
Сөзи уз йуруса йарар эр иши

2623 Көңүллүг кэрәк кәд унытмаса сөз
Нэкү сөз эшитсә қатығ тутса өз

2624 Йүзи көрки көрклүг кэрәк ҳам боды
Йүлүг болса бодсын кишидә кәди

2625 Өзи эрсиг эрсә бәдүг ҳимматы
Бу экки билә-ул киши қимматы

2626 Сөзи болса йумшақ шакар-тэг сүчиг
Сүчиг сөзкә йумшар улуғ ҳам кичиг

2627 Йалавач иши көр нэчә сөз болур

Сөзи йақшы болса тиләкин булур

2613 Қанча (юқори) билимли, зеҳнли киши (бўлсин),
Бошини ичимликка суқса ўз ишини бузади.

2614 Қанча уят-андишали, зариф, хулқи хуш (киши бўлсин),
Ичимлик ичса, барча (тирик) жон тубанлик қилади.

2615 Афсуски уят-андишани ё зеҳнни, ақлни, билимни,
Нопок(лар) бу ичимликка алмашади(лар), эй гўзал.

2616 Ичимлик ичма, ичимлик ичса, кишининг бахти кетади,
Ичимлик ичса, (кишининг) оти телба, тентак бўлади.

2617 Қоринга май киргач, сўз(лар)ни чиқаради,
Бу чиққан сўз(лар) жонни ёндириб ўртайди.

2618 Ушбу байтни айтувчи нима дейди, эшитгин,
Ўқигин, таши ва ичи (сирлари) очилади:

2619 Агар ичгудек бўлсанг, май маст қилади,
Кўнгил сирингни очади, ичинг(дагиларни сиртга) чиқаради.

2620 Билимли ичимлик ичса, билимсиз бўлади,
Билимсиз ичимлик ичса, жуда бўлмағур бўлади.

2621 Тили ширин ҳам(да) кўнгли очиқ (бўлиш) керак,
Сўзи ёқимли ҳам(да) жуда ақлли (бўлиш) керак.

2622 Тили ширин киши ёқимли бўлади,
Сўзи ёқимли бўлса, кишининг иш(лар)и манзур бўлади.

2623 Хотираси яхши бўлиши керак, (токи) сўзни унутмаса,
Қандай сўз эшитса, (кўнгилда) қаттиқ сақласа.

2624 Юз кўрки чиройли бўлиши керак ҳамда бўйи [яъни қадди-қомати]
Келишган бўлса, қадди-қомати келишган (киши) одамлар
орасида яхши бўлади.

2625 Ўзи мард, ҳиммати буюк бўлса,
Кишининг қиммати шу икки (хислат) биландир.

2626 Сўзи юмшоқ, шакардек ширин бўлса,
Ширин сўзга улуғ ҳам, кичик ҳам юмшайди.

2627 Элчининг иши мутлақ сўз(лар)дан иборат [яъни сўзлар
орқали битади],
Сўзи яхши бўлса, (у) тилагини топади.

2628 Бу йаңлығ киши булса элиг қуты
Аңар бэрсә болғай йалав̇ач аты

2629 Аны ыд̇са болғай йалав̇ачлықын
Йырақ эрсә йат баз өз эрсә йақын

2630 Элиг айды уқтум эшиттим муны
Тақы бир сөзүм бар айу бэр аны

2631 Сэниңдин өтәлсүн мэңә сөз тақы
Мэниңдин өтәлсүн сэңә сөз ҳақы

2632 Битигчи нэкү-тэг кэрәк эй тэтиг
Аңар бэг ынаныб битисә битиг

Б а б. Өгдүлмиш элигкә битигчи ылымға нэкү-тэг кэрәкин айтур

100б 2633 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Бу ишкә эд̇и кэд̇ йэтүрсү элиг

2634 Нэчә ма билиг билсә бэгләр өзи
Битигчи кэрәк-өк битисә сөзи

2635 Битигчикә айғу кэрәк ич сөзин
Көд̇әзсә битигчи өкүш йа азын

2636 Бу ич сөз тутуғлы бүтүн чын кэрәк
Бүтүнлүккә артуқ бүтүн дин кэрәк

2637 Қалы тутмаса бу битигчи сөзүг
Бэги сирры ачлур бу өртәр өзүг

2638 Нэчә ма бу бэгләр сөзин кэзләсә
Бу экки кишикә кэрәк сөзләсә

2639 Бириси битигчи бириси вазир
Бу экки кишикә сөз ачмақ тэгир

2640 Бу экки кишикә сөз ачғу кэрәк
Сөз ачса ав̇ағлары йүдгү кэрәк

2641 Бу экки кишидә болур барча сөз
Бу сөз тутмаса өз ишин бузды өз

2628 Бу янглиғ киши топилса, эй бахтиёр элиг,
Унга элчи оти (мансаби)ни берса бўлади.

2629 Уни элчиликка юборса бўлади,
Йироққа бўлса ёт-бегонани, яқинга бўлса — ўзга якин (кишини).

2630 Элиг айтди: Уқдим, эшиттим бу (сўзлар)ни,
Яна бир сўзим бор, уни ҳам айтиб бер.

2631 Сендан менга яна сўз бурчи ўталсин,
Мендан сенга сўз ҳақи ўталсин.

2632 Котиб қандай (бўлиши) керак, эй зеҳнли,
(Токи) бег унга ишониб, (у) нома(лар) ёзса.

Боб. Ўгдулмиш элигга хат ёзувчи котиб қандай (бўлиши) кераклигини айтади

2633 Ўгдулмиш жавоб берди, айтди: (Эй) элиг,
Бу ишга жуда ҳам муносиб (одам) қўл урсин.

2634 Беглар ўзлари билимни қанчалик билмасинлар,
Хабар ёзгудек бўлса, албатта котиб лозимдир.

2635 Ич сўз(лари)ни [яъни сирларини] котибга айтиш керак,
Озми, кўпми котиб ҳам уларни эҳтиёт қилсин.

2636 Ич сўзларни сақловчи ишончли, чин (бўлиши) керак,
Ишончлиликка (эса) ниҳоятда комил имонли (бўлиш) керак.

2637 Агар бу котиб сўз (сир)ни тутмаса,
Бегининг сири очилади, бу эса жонни ўртайди.

2638 Беглар сўз(лар)ини қанчалик сир тутсалар ҳам,
(Қуйидаги) икки кишига сўзлаш(лари) шарт бўлади.

2639 Бири — котиб, (яна) бири — вазир,
Ушбу икки кишига сўз (сир) очишга тўғри келади.

2640 Шу икки кишига сўз (сир) очиш керак,
Сўз (сир) очгач, (уларнинг) инжиқликларини кўтариш керак.

2641 Барча сўз (сир)лар шу икки кишида бўлади,
У(лар) сўз сақламаса(лар), ўз иш(лар)ини ўзлари бузадилар.

2642 Әди йақшы аймыш Өтүкән бэги
Тилин тутсу бэрмиш сэңә сөз бэки

2643 Э бэгләр ынанчы сөзүң кэзлә бэрк
Сөзүң кэзләмәсә башың барға тэрк

2644 Бу агзың мисалы өңүр саны-тэг
Сөзуң чықса андын сачар тани-тэг

2645 Йазылды ажунқа аны тэргүсүз
Эшитти түзү халқ аны өртгүсүз

2646 Ағыздын ара от ара сув чықар
Бириси йапуғлы бириси йықар

2647 Күйәр от-тэг-ул бу кэрәксиз сөзүң
Ағыздын чықармаҕу күйгәй өзүң

101*а* 2648 Ақар сув-тэг-ул бу тилин эдгү сөз
Қайуқа бу ақса чэчәк үнди түз

2649 Айа эр атанмыш билиглиг бөгү
Көңүл сирры артуқ қатығ кэзләгү

2650 Нэкү тэр эшитгил бу байтығ оқы
Көңүл сирры кэзлә э көнлүм тоқы

2651 Көңүл сирры бэрк тут сэн айма тилин
Қалы ачтың эрсә өкүнчи йылын

2652 Қызыл тил қара башқа йавлақ йағы
Бу йавлақ йағығ бэклә инчин салын

2653 Битигчи билиглиг уқушлуғ кэрәк
Хаты уз балағат тақы эдгүрәк

2654 Битигдә хат уз болса ачлур көңүл
Оқығу кэлир бақса авнур көңүл

2655 Балағат билә хат тэңәшсә қалы
Эди эдгү тил бу битиг сөз тили

2656 Нэкү тэр эшитгил Ыла сир тэңи
Эди эдгү йан бу битиг сөз йаны

2642 Ўтукан беги (бу борада) жуда яхши айтган:
Сенга сир сақлаш учун сўз берган (киши) тилини тийсин.

2643 Эй бегларнинг ишончи, сўзингни қаттиқ сир сақла,
Сўзингни сир сақламасанг, зинҳор бошинг кетади.

2644 Бу оғзинг мисоли ўра кабидир,
Ундан сўзинг чиқса, дона (уруғ)дек сочилади.

2645 Дунёга тарқалади, уни териб бўлмайди,
Уни барча халқ эшитади, пардалаб бўлмайди.

2646 Оғиздан гоҳо ўт, гоҳо сув чиқади,
Бири тузади, бири бузади.

2647 Кераксиз **сўзинг ёнар ўт кабидир,**
(Уни) оғиздан чиқариш керак, эмас, жонинг куяди.

2648 Тилдан чиқадиган эзгу сўз оқар сув кабидир,
Бу (сув) қаерга оқса, ҳамма ёқда чечак унади.

2649 Эй мард (деб) аталган билимли доно,
Кўнгил сирини жуда қаттиқ яширгин.

2650 Бу байтни ўқи, (унда) нима дейилган, эшитгин,
Эй кўнглим тўқи, кўнгил сирини яшир:

2651 Кўнгил сирини маҳкам тут, сен тил билан айтма,
Агар (сирни) очсанг, (унинг) аттанги йилин (бўлади).

2652 Қизил тил қора бошга ашаддий ёвдир,
Бу ашаддий ёвни маҳкам тут, тинч бўл.

2653 Котиб билимли, заковатли (бўлиши) керак,
Хати чиройли, сўзга уста, эзгу фол (бўлиши) керак.

2654 Мактубда хат чиройли бўлса, кўнгил очилади,
Боқса ўқигиси келади, кўнгил қувонади.

2655 Агар фасоҳат билан (хуш) хат тенглашса,
Бу ёзма нутқ тили жуда эзгу тил бўлади.

2656 Ила[41]нинг сирга яқини(?) нима дейди, эшитгин:
Ёзма нутқ усули жуда яхши усулдир.

2657 Қамуғ эдгү сөзләр битигдә болур
Битинмиш үчүн сөз унытмас қалур

2658 Битимәди эрсә битигли битиг
Нэкү билгәй эрдиң бу ҳикмат билиг

2659 Битиб қодмаса эрди билгә бөгү
Бизиңгә узақығ ким эрди тэгү

2660 Йоқ эрсә битиг бу кишиләр ара
Тилин сөзкә ким бүтгәй эрди көр-ә

2661 Киши элдин элкә сөз ыдғу болур
Битиг болмаса тил нэчә сөзләйүр

2662 Эди кәд кэрәклиг турур бу битиг
Битиг бирлә бэгләр этәр эл этиғ

101б 2663 Бу бэгләр ишингә тосулур киши
Бу үч түрлүг-ул көр эй элчи башы

2664 Бириси билиглиг уқушлуғ бөгү
Тақы бир битигчи турур сөзләгү

2665 Үчүнчи күр эрсиг эр-ул тоң йүрәк
Йағықа бөрикә бу эрсиг кэрәк

2666 Уқушлуғ билиглиг бу өглүг бөгү
Кэңәшкә тосулур аңар нэ тэгү

2667 Қамуғ эл ишин барча этгән битиг
Битигин тутар эл киришин тэтиг

2668 Қылыч алса эрсиг эрән ишләсә
Йағы байны йанчса үзә игләсә

2669 Йумытса қайуда бу үч түрлүг эр
Тиләкин булур эр тиләк арзу йэр

2670 Буларда наруқы қалын бу қуту
Бу үчкә уду бардачы-ул бүтү

2671 Қылыч бирлә тутлур қалы тутса эл
Қалам бирлә баслур қалы басса эл

2657 Барча эзгу сўзлар ёзувда бўлади,
Ёзилган бўлганлиги учун сўз унутилмайди, (абадий) қолади.

2658 Ёзувчи(лар) китоб ёзмаганда эди,
Ҳикматни, билимни қандай қилиб билардинг.

2659 Билимдон, доно(лар) ёзиб қолдирмаганда эди,
Бизларга ўтмишни ким айтиб берарди.

2660 Кишилар ўртасида бу ёзув бўлмаса,
Оғзаки сўзга ким ишонган бўларди, кўргин.

2661 Киши(лар) элдан-элга хабар юбориш(лари)га тўғри келади,
Ёзув бўлмаса, тил (уни) қандай қилиб (тугал) сўзлайди.

2662 Ёзув жуда ҳам кераклидир,
Ёзув билан беглар элни идора қилади(лар).

2663 Бегларнинг иш(лар)ига фойдаси тегадиган киши(лар),
Уч турлидир(лар), кўргин, эй элчи боши.

2664 Бири — билимли, заковатли доно(лар),
Яна бири — сўзларни баён қилувчи котиб(лар).

2665 Учинчиси — қўрқмас, баҳодир, ботир юракли киши(лар),
Ёвга, бўрига (қарши бориш учун) бу баҳодирлар керак.

2666 Заковатли, билимли, ақлли, доно(лар)
Нима дейиш [яъни жавоб айтиш] керак бўлганда кенгашга қўл келади(лар).

2667 Ҳамма эл ишининг барчасини хат изга солади,
Тетик(лар) эл даромадини ёзув туфайли қўлга олади.

2668 Баҳодир мардлар (қўлга) қилич олса(лар), (уни)ишга солсалар,
Ёв бўйнини янчса(лар), улар устига бало келтирса(лар) бўлади.

2669 Бу уч турли киши қаерда жам бўлса,
Киши тилагини топади, тилак, орзуга етади.

2670 Булардан ташқари тоифалар талайдир,
(Улар) барчаси бу уч тоифанинг кетидан эргашадилар.

2671 Агар эл олинса, қилич воситасида олинади,
Агар эл бошқарилса, қалам билан бошқарилади.

2672 Билигин уқушун тэгиб эл түзәр
Бу үч нәң билә эр ажунуғ сүзәр

2673 Билиг бирлә башлар бэги ул төрү
Уқуш бирлә ишләр қамуғ иш көрү

2674 Қылыч эл түзәр ҳам будун қазғанур
Қалам эл түзәр ҳам хазина урур

2675 Қылыч қан тамызса бэги эл алыр
Қаламда қара тамса алтун кэлир

2676 Бу экки турур бу ажун тутруқы

Оза кэтмиш иш ҳам кэлир отруқы

2677 Айа бэг бу экки улуғ эрдәм-ул
Бөгү элчи бэгләр муны тутғу-ул

102*a* 2678 Муңар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Эшитгил муны сэн айа эдгү өз

2679 Эди эдгү эрдәм билиг билсә эр
Тақы артуқ эрдәм қылыч урса эр

2680 Қылыч бирлә тутлур талу эдгү эл
Қалам бирлә этлүр тиләк арзу йэр

2681 Көзи тоқ кэрәк ҳам өзи умдусуз
Бағырсақ кэрәк чын өзи қултғусуз

2682 Көзи тоқ киши нәнгә суқланмаз-ул
Киши нәң билә болса арсықмаз-ул

2683 Киши умдучы болса болды болун
Суйурқа аны сэн э көрки толун

2684 Нэчә ма бэг эрсә қул-ул умдучы
Кишидә или умдучы-ул тучы

2685 Суқ эрсә битигчи тилиг артатур
Битир умды бирлә битиг артатур

2686 Күмүш көрсә алтун аңар арсықар
Идиси башын йэр йа баш алсықар

2672 Билим, заковат билан англаб (киши) эл тузади,
Бу уч нарса билан киши дунёни тозалайди.

2673 Бег сиёсатни билим билан бошқаради,
Барча ишларни заковат билан кузатиб бажаради.

2674 Қилич эл тузади ҳамда халқларни қўлга киритади,
Қалам эл тузади ҳамда хазина йиғади.

2675 Қилич қон томизса, беги эл олади,
Қаламдан қора (сиёҳ) томса, олтин келади.

2676 Бу оламнинг тутуруғи [яъни ушлаб турувчи мояси] шу иккисидир.
Ўтиб кетган ишлар (учун ҳам) қаршидан келувчи [яъни келаси] ишлар (учун ҳам).

2677 Эй бег, бу икки (нарса) катта фазилатдир,
Доно эл бошловчи беглар бунга амал қилиш(лари) керак.

2678 Бу сўз энди бунга ўхшатишга (мос) келди,
Сен буни эшитгин, эй эзгу киши:

2679 Киши билим билса, бу жуда яхши фазилатдир,
Киши қилич урса, яна ҳам ортиқ санъатдир.

2680 Сара, эзгу эл(лар) қилич билан тутилади,
(Эл) қалам билан яшнайди, тилак-орзу рўёбга чиқади.

2681 Ўзи кўзи тўқ ҳам тамасиз (бўлиши) керак,
Ўзи садоқатли, самимий, тиламайдиган (бўлиши) керак.

2682 Кўзи тўқ киши нарсага суқланмайди,
(Бирор) киши нарсали бўлса, (унга) ҳарислик қилмайди.

2683 Киши тамагир бўлса, нарсага қул бўлади,
Сен унга эҳсон қил, эй чиройи тўлин ой.

2684 Агарчи тамагир бег бўлса ҳам, қулдир,
Кишилар орасида тубани доим тамагирдир.

2685 Котиб суқ бўлса, тилни бузади,
Тама билан ёзади, ёзувни бузади.

2686 Кумуш, олтин кўрса, унга махлиё бўлади,
Хўжасининг бошини ейди ёки бошини олгудай бўлади.

2687 Бағырсақ тапуғчы ишиг йастанур
Тиләдүктә тутчы қапуғда турур

2688 Бағырсақ тапуғчы бэг асғы тиләр
Таны жаны малын бэгингә үләр

2689 Бор ичмәс кэрәк болса қылқы арығ
Йарағсыз қылынчығ йыратса арығ

2690 Битигчи бор ичсә билигдин тэзәр
Билигдин тэзигли битигдин азар

2691 Битигчи кэчә таңда элдә кэрәк
Нэчәдә кэрәк болса анда кэрәк

2692 Қишидә талула бу экки кишиг
Аңар өтрү бэргил бу экки ишиг

102б 2693 Бириси битигчи хаты бэлгүлүг
Бириси йалавач тили үлгүлүг

2694 Йақында йағуқда йа йат баз ара
Түшәр эрсә өвкә булардын көр-ә

2695 Бу экки кишидин түшәр түшсә иш
Бу экки кишиләр этәр этсә иш

2696 Бириси битигдә йаңылса сөзүг
Бириси тили бирлә этсә сүзүг

2697 Битигчи бу йаңлығ кэрәк эй элиг
Ынанса аңар бэрсә болға әлиг

2698 Бу йаңлығ кишикә ынанса болур
Кишилик тиләсә аныңдын кэлүр

2699 Бу эрди эй элиг мэниң билмишим
Өтүндүм элигкә түгәнди ишим

2700 Элиг айды уқтум муны ма өгүн
Тақы бир сөзүм бар аны ай бу күн

2701 Ағычы нэкү-тэг кэрәк ай мэңә
Аңар бүтсә өзүм йэтүрсә нэң-ә

2687 Садоқатли хизматкор ишга ётиб ёпишади,
Истаганингда доим даргоҳда туради.

2688 Садоқатли хизматкор бег манфаатини тилайди,
Тани, жони, молини бегига бағишлайди.

2689 Ичимли ичмайдиган, хулқи чиройли (бўлиши) керак,
(Токи) ярамас қилиқларни бартараф қилса.

2690 Котиб ичимлик ичса, билимдан янглишади,
Билимдан янглишган ёзувда хато қилади.

2691 Котиб кечаси ҳам кундузи элда (бўлиши) керак,
Қачон талаб қилинса, ўша пайтда (бўлиши) керак.

2692 Бу икки кишини одамлар орасидан танлаб ол,
Сўнг уларга бу икки ишни бергин.

2693 Бири — хати аниқ котиб,
Бири — тили мавзун элчи.

2694 Яқин-ёвуқда ёки ёт, бегона (эллар) орасида,
Адоват содир бўладиган бўлса, булардан кўргин.

2695 Иш орқага кетса, шу икки киши туфайли кетади,
Ишга ривож берса, шу икки киши беради.

2696 Бири — ёзувда сўздан янглишганда,
Бири — тили билан (шу) сўзни тузатса.

2697 Котиб бу янглиғ (бўлиши) керак, эй элиг,
Унга ишонса, қўл берса [яъни иш топширса] бўлади.

2698 Бу янглиғ кишига ишонса бўлади,
Одамгарчилик исталса, ундан келади.

2699 Эй элиг, менинг билганларим шулар эди,
Элигга баён қилдим, вазифам тугади.

2700 Элиг айтди: Буни ҳам диққат билан уқдим,
Тағин бир сўзим бор, бу кун (энди) уни ҳам айт.

2701 Менга айт, хазиначи қандай (бўлиши) керак,
Токи ўзим унга ишонсам, нарса(лар)ни (сақлашга) топширсам.

2702 Ағы қазнақы тутса алтун күмүш
Ул эр башқа элтсә бу аймыш йүмүш

Баб. Өгдүлмиш элигкә ағычы нәкү-тәг эр кәрәкин айтур

2703 Йанут бэрди Өгдүлмиш элиг қуты
Сэвүг нәң бу алтун күмүш жан оты

2704 Эди чын бүтүн кәд кәрәк эр көни
Көңүл йаймаса өтрү тутса муны

2705 Нәкү тәр эшитгил бу сартлар башы
Ажун тәзгиниб нәңгә тәгмиш киши

103*а* 2706 Сәвүг нәң бу жан жанда йәгрәк сэвүг
Күмүш алтун-ул жанда кәдрәк сэвүг

2707 Этилмәс көңүлүг этәр бу күмүш
Эгилмәс кишини эгәр бу күмүш

2708 Күмүш көрсә йаңлуқ көңүл тутмаса
Йарағай аны чын фаришта тэсә

2709 Көр эр көрди алтун өзи йумшады
Ириг сөзлүг эрниң сөзи йумшады

2710 Көзи тоқ кәрәк ҳам қылынчы бүтүн

Бары арта бәрса күнингә қутун

2711 Өкүш нәң көрү тодмыш эрсә көзи
Йана қорқар эрсә байатқа өзи

2712 Ҳалал ҳам ҳарам адрар эрсә ача
Йарағлығ йарағсызны билсә сэчә

2713 Көзи тоқ кишиләр нәңиң эзләмәс
Бүтүн чын кишиләр өзин бэкләмәс

2714 Кичигдә көрү қалса алтун күмүш
Анын суқлуқы болмас анча өкүш

2715 Өзи қорқар эрсә байатқа қалы
Бу эр тутқа шаксиз көнилик йолы

2702 Жавоҳирлар хазинасини, олтин, кумушларни ўз қўлига олса,
Бу айтилган юмушни у киши адо этса.

Боб. Угдулмиш элигга хазиначи қандай киши (бўлиши) кераклигини айтади

2703 Угдулмиш жавоб берди: (Эй) бахтли элиг,
Бу олтин, кумуш севимли нарса, жоннинг дармонидир.

2704 Жуда чин, ишончли, яхши, тўғри киши керак,
Кўнгил паришон бўлмаса, сўнг уни (хазиначи қилиб) тутса (бўлади).

2705 Савдогарлар боши нима дейди, эшитгин,
Олам кезиб мол-дунёга эришган киши:

2706 Бу жон (жуда) ширин нарса, жондан яхшироқ ширин (нарса),
Кумуш (ва) олтиндир, (улар) жондан афзалроқ шириндир.

2707 Юмшамас кўнгилни кумуш юмшатади,
Эгилмас кишини кумуш эгади.

2708 Одам кумуш кўрганда кўнгил бермаса,
Уни ҳақиқий фаришта деса арзийди.

2709 Кўр, киши олтин кўргач, ўзи мулойимлашади,
Дағал сўзли кишининг сўзи мулойимлашади.

2710 (Хазиначи) кўзи тўқ ҳамда тутган ишлари тўғри (бўлиши) керак,
(Токи) саодат билан кундан-кунга тобора улуғлаша берса.

2711 Кўп мол-дунё кўриб кўзи тўйган бўлса,
Яна ўзи худодан қўрқадиган бўлса.

2712 Ҳалол ҳамда ҳаромни аниқ фарқлайдиган бўлса,
Яроқли, яроқсизни ажрата билса.

2713 Кўзи тўқ кишилар молингни бекорга совурмайди,
Ишончли, соф кишилар ўз (мавқе)ини мустаҳкамламайди.

2714 Ёшликда олтин, кумуш кўриб қолган бўлса,
Унинг суқлиги унчалик ғолиб бўлмайди.

2715 Агар ўзи худодан қўрқадиган бўлса,
Бундай киши шаксиз ҳақиқат йўлини тутади.

2716 Көнилик мун-ул барча эдгү асығ
Бу асғы билә болды мәңү татығ

2717 Көни болса йалңуқ күни эдгү-ул
Күни эдгү болса қуты мәңү-ул

2718 Нэкү тэр эшитгил бағырсақ сөзи
Бу сөз ишкә тутғыл эй ажун түзи

2719 Көңүл тил көни тут қылынчың бүтүн
Сэңә кэлгә дунйа бу давлат қутун

2720 Көни болдуң эрсә қутадға күнүң
Саламат тирилгил сэвинчин қутун

103б 2721 Бағырсақ кэрәк ҳам удуғ сақ тэтиг
Тэтиглик билә эр қылур миң этиг

2722 Уқушлуғ кэрәк көр йэмә өг көңүл
Овутсуз кишидә йырақ тур тоңүл

2723 Овут-ул тыдығлы йарағсыз ишиг
Овут этәр-ул қылқы артақ кишиг[60]

2724 Бор ичмәс кэрәк ҳам өзин тутғучы
Өзин тутғучы эр қутуғ тапғучы

2725 Бор ичсә ақылық қылур-ул нәңин
Кишикә үләр нәң алумас тэңин

2726 Бу ишкә ағычы саран эдгүрәк
Саранлық билә нәң көдәзгү кэрәк

2727 Бағырсақ тапуғчы көр өзкәй болур
Бу өзкәй тапуғчы бэгин бай қылур

2728 Бағырсақ киши-ул киши өдрүми
Бағырсақны бэг тут эй эр көдрүми

2729 Ағычы удуғ болса иш артамас
Сақышлығ тутар нәң өзин өртәмәс

2730 Өги болса йаңлуқ унытмас болур
Сану сақну ишләр йаңылмас болур

2716 Тўғрилик қалби покликдир, турган-битгани хайр ва нафдир,
Бу нафи туфайли мангулик ҳаловат бўлади.

2717 Одам тўғри бўлса, унинг куни (ҳаёти) ҳаловатлидир,
Куни (ҳаёти) ҳаловатли бўлса, саодати мангудир.

2718 Меҳрибон сўзини эшитгин, нима дейди,
Бу сўзга амал қил, эй дунё яхшиси (ярашиғи):

2719 Кўнгилни, тилни тўғри, хатти-ҳаракатларингни рост тут,
Сенга дунё ва давлат саодат билан келади.

2720 Тўғри бўлсанг, кунинг (ҳаётинг) саодатли бўлади,
(Сўнг) севинч, саодат билан саломат яшагин.

2721 Марҳаматли ҳамда ҳушёр, соқ, тетик (бўлиш) керак,
Тетиклик билан киши минглаб тадбирларни амалга оширади.

2722 Заковатли ҳамда ақл-фаросатли (бўлиш) керак, кўр,
Андишасиз кишидан йироқ тур, юз ўгир.

2723 Ярамас ишнинг олдини олувчи андишадир,
Феъли бузуқ кишини тузатувчи андишадир.

2724 Ичимлик ичмайдиган ҳамда ўзини тутувчи (бўлиш) керак,
Ўзини тутувчи киши бахтга эришади.

2725 Ичимлик ичса, у (киши) мол-дунё билан сахийлик қилади,
Одамларга мол-дунёни совуради, (лекин) эвазини ола олмайди.

2726 Бу иш учун бахил хазиначи яхшироқ,
Бахиллик билан мол-дунёни эҳтиётлаш керак.

2727 Садоқатли хизматкор жонсарак бўлади,
Бу жонсарак хизматкор бегини бой қилади.

2728 Кишининг сараси садоқатли кишидир,
Садоқатлини бег (ўрнида) тут, эй кишилар афзали.

2729 Хазиначи ҳушёр бўлса, иш бузилмайди,
Мол-дунёни ҳисоб билан асрайди, (ўз) жонини койитмайди.

2730 Одам фаросатли бўлса, унутмайдиган бўлади,
Ҳисоблаб, ўйлаб иш юритади, янглишмайдиган бўлади.

2731 Унытған болур көрсә өгсүз киши
Бу өгсүз ағычы бузар өз иши

2732 Тэтиглик кэрәк қылса түрлүг сақыш

Тетиг болмағынча қалы ад̇рар иш

2733 Битигчи кэрәк уз қамуғ хат билир
Сақышы битигин көд̇әзсә қалыр

2734 Битигчи көд̇әзгү кириш ҳам чықыш
Битиғин көд̇әзгү қамуғ түрлүг иш

2735 Йыл ай өд̇ битисә күни бэлгүлүг
Ачуқлуғ ад̇ыртлығ саны бэлгүлүг

104а 2736 Сақыш сақлықы чын битиг бирлә-ул
Битиб қод̇са сақыш қапуғ ачты йол

2737 Нэкү тэр эшитгил бағырсақ киши
Сақыш бирлә бэк тутғу ишчи иши

2738 Битигсиз ишиг бэк тутумас көңүл

Көңүлкә ышанма бити эй оғул

2739 Битисә қалур сөз осанса барыр
Осал болса ишчи сақышта өлир

2740 Билир болса тэкмә бу түрлүг битиг
Анын сақласа өтрү қылса этиг

2741 Сақышқа осанса қайу ишчиләр
Сақыш бэрдүкиндә өлир башчылар

2742 Элиг сақышын билсә артуқ йэтә
Бышурса өги көңли сақиш тута

2743 Элиг сақышында кэчәр эрсә-сэн
Кэрәк ҳандаса сақышы тутса-сэн

2744 Көрү барса йинчкә сақыш ҳандаса
Муны бирлә йэр көк болур-ул саса

2731 Фаросатсиз киши кўрганини унутадиган бўлади,
Бундай фаросатсиз хазиначи ўз ишларини бузади.

2732 Турли ҳисоб-китоблар қилмоқчи бўлса, (кишига) тетиклик керак,
Тетик (ҳушёр) бўлмас экан, (киши) ишларни қандай қилиб фарқлайди.

2733 Котиб санъатли, турли ёзувларни биладиган (бўлиши) керак,
(Унинг) ҳисоблари ёзув билан собит қилинса, сақланади.

2734 Котиб кирим ҳам чиқим (қоидалари)га риоя қилиши керак.
Турли хил ишларни ёзувда собит қилиши керак.

2735 Йил, ой, вақт кунларини аниқ ёзса,
Ҳисобини очиқ, фарқли қилиб аниқ (ёзса).

2736 Ҳисоб ҳисоблиги ҳақиқатан ёзув биландир,
Ҳисобни ёзиб қўйса, йўл, эшик(лар)ни очади.

2737 Меҳрли киши нима дейди эшитгин:
Хизматкорлар ишини ҳисоб билан маҳкам тутиш керак.

2738 Ёзувсиз (ҳисобга олинмаган) ишни кўнгил (хотира) мустаҳкам тутмайди,
Кўнгилга (хотирага) ишонма, ёз(иб) қўй, эй ўғил.

2739 Ёзиб қўйса, сўз сақланади, ғофил бўлса, эсдан чиқади,
Хизматкор ғофил бўлса, ҳисоб (бериш пайти)да ўлади (қийналади).

2740 Ҳар турли ёзувларни биладиган бўлса,
Шу билан зийракланса, сўнг тадбирлар кўрса.

2741 Қайси бир хизматчилар ҳисобда адашсалар,
Ҳисоб бериш пайтида бошлиқлар ўлади (қийналади).

2742 Яхши тушунган ҳолда элигнинг ҳисоб-китобини билса,
Хотирада, кўнглида ҳисобни пухта тутса.

2743 Элигнинг ҳисоб-китобидан ўтсанг [яъни вақт орттирсанг],
Ҳандаса ҳисобига киришишинг керак.

2744 Кўра билсанг, ҳандаса ҳисоби нозикдир,
Бунинг билан ер-кўкни ҳисобласа бўлади.

2745 Нэкү тэр эшитгил э билгә бөгү
Билиглиг сөзи булса аш-тэг йэгү

2746 Эди ма батығ ҳандаса сақышы
Анын тэзгинүр көр ҳакимлар башы

2477 Ақын-тэг барыр бу йэти қат көкүг
Адырты сачым-тэг бирәр сақышы

2748 Билиглиг уқушлуғ кэрәк қылқы түз
Уқушлуғ кишиләр иши барча уз

2749 Билиглиг кишиләр болур чын көни
Көни қайда болса йаруйур күни

2750 Уқуш болмаса эр өзин тутнумас
Билиг болмаса эр ишин этнүмәс

104б 2751 Болур қаршы ичрә ағычы иши
Өзин кәд көдәзгү бу йаңлығ киши

2752 Көңүл тил көни тутса қылқы бүтүн
Аңар тэгмәсә от йалыны түтүн

2753 Көзин кәд көдәзсә тилин бэкләсә
Уқуш бирлә арзу ҳаваға өркләсә

2754 Көзүн көрсә өтрү көңүл арзулар
Көңүл арзу қулса аны ким йығар

2755 Көңүл бэг түрүр йэтти андам үзә
Бэги башласа қулны йүгрүр түз-ә

2756 Эди йақшы аймыш билиглиг сөзүг
Эй эрсиг көдәзгил көңүлүг көзүг

2757 Эт өз йэтти андам көңүлкә үдәр
Көңүл бирлә йалнуқ ағыр йүк йүдәр

2758 Түгәлсиз бадыз-ул көңүлсүз киши
Көңүлсүз киши билгә атын бодар

2759 Кәрәк әлги бэрк сақ кэрәксиз ақы

Сачылмаса өтрү ақы қазнақы

2745 Донишли нима дейди, эшитгин, эй билимдон,
Билимли сўзини топсанг, ошдек ейиш керак:

2746 Ҳандаса ҳисоби жуда ҳам чуқурдир,
Ҳакимларнинг боши шу билан айланади (банд бўлади).

2747 Бу етти қават кўкни селдек босади,
(Унинг) ҳар бир амали жала томчиси каби фарқланади.

2748 Билимли, заковатли (бўлиши), феъли тўғри (бўлиши) керак,
Заковатли кишиларнинг ҳамма ишлари манзурдир.

2749 Билимли кишилар, чин, тўғри бўладилар,
Тўғри қаерда бўлса, куни равшан бўлади.

2750 Зеҳн бўлмаса, киши ўзини тутолмайди,
Билим бўлмаса, киши ишини қила олмайди.

2751 Хазиначининг иши сарой ичида бўлади,
Бу янглиғ киши ўзини жуда эҳтиётлаши керак.

2752 Кўнгил, тилини тўғри, феълини рост тутса,
(Токи) унга ўт ёлини, тутун тегмаса.

2753 Кўзини жуда сақласа, тилини маҳкамласа,
Заковат билан орзу-ҳавасни боғласа.

2754 Кўз билан кўргач, сўнг кўнгил орзулайди,
Кўнгил орзуни талаб қилса, уни ким тияди.

2755 Кўнгил етти андом (бутун вужуд) устидан бегдир,
Қул(лар)ни беги бошласа, барчаси югуради.

2756 Билимли сўзни жуда яхши айтибди,
Эй баҳодир, кўнгилни (ва) кўзни сақлагин (тийгин):

2757 Тан-жон, етти андом (бутун вужуд) кўнгилга эргашади,
Кўнгил туфайли одам оғир юк кўтаради (машаққат чекади).

2758 Кўнгилсиз киши тугалланмаган суратдир,
Кўнгилсиз киши доно отини булғайди.

2759 (Бу ишга) қўли қаттиқ (тежамли), соқ (киши) керак, сахий киши (керак) эмас,
Токи шу туфайли сахийнинг хазинаси сочилиб кетмасин.

2760 Ақылық эди кәд аны қодмағу
Киши малы бирлә ақы болмағу

2761 Сатығчы кәрәк билсә түрлүг сатығ
Сатығ билмәсә эр қылумас асығ

2762 Қамуғ нәң таварығ билигли кәрәк
Ағырын ужузун уқуғлы кәрәк

2763 Билир болса қиймат ул арсықмаса
Сатығда тавуғда нәң алсықмаса

2764 Алымқа бәримкә оңай болса өз
Улуғқа кичигкә сүчиг тутса сөз

2765 Нәкү өтнү алса йана бәрсә тәрк
Аңар бәргәләр нәң качан қулса тәрк

105а 2766 Сатығқа оңай болса қылқы көни
Аңар эксүмәс нәң кәрәклиг күни

2767 Қалы бәрсә бәгләр эрәтқа ачығ
Тәгүрсә аны булмаса буздачығ

2768 Ачығ тыдса ишчи эрәт көңли сыр

Эрәт көңли сынса алыр бәгкә кир.

2769 Нәкү тәр эшитгил ақылар башы
Көңүлкә алынғыл э чырғуй киши

2770 Сәвәриг сэвүгсүз қылайын тэсә
Тилин айғу нәңни тыдыб бәрмәсә

2771 Айыб бәрмәгү нәң тилин аймағу
Тилин айдың эрсә аны тыдмағу

2772 Сөзин қыйса бәгләр умунч көтрүлүр
Умунч кәтти эрсә нәңиң қутрулур

2773 Удуғ сақ кәрәк кәд кәрәксиз азақ
Азақ болса ишчи болур иш узақ

2760 Сахийлик жуда яхши, уни ташламаслик керак,
(Лекин) ўзга моли билан сахийлик қилиш керак эмас.

2761 Савдога уста бўлиши, турли савдоларни билиши керак,
Савдони билмаса, одам фойда қила олмайди.

2762 Турли мол ва товарларни биладиган (бўлиши) керак,
Қиммат-арзонини тушунадиган (бўлиши) керак.

2763 Баҳони биладиган бўлса, токи алданмаса,
Олди-соттида мол (орттириб) олишга интилмаса.

2764 Олди-бердига ўзи вафоли бўлса,
Катта-кичикка ширин сўз қилса.

2765 Нима сўраб олса, яна тез берса,
(Шундагина) қачон сўраса, унга дарҳол нарса берадилар.

2766 Савдо-сотиқда рост бўлса, феъли тўғри бўлса,
Керак пайтида унга нарса топилмай қолмайди.

2767 Агар беглар аскарларига инъом бергудай бўлса,
Уни тугал етказса, (инъомни берувчилардан бирорта ҳам) ҳиёнат қилувчини топмаса.

2768 Хизматчи (хазиначи) инъомни тутиб қолса, аскарларнинг кўнгли синади (оғрийди).
Аскарнинг кўнгли оғриса, бегга нисбатан (кўнглида) кир сақлайди.

2769 Сахийлар боши нима дейди, эшитгин,
Кўнглингга жо қилиб ол, эй ночор киши:

2770 (Ким) севувчини севмайдиган қилайин деса,
Ваъда қилинган нарсани тийиб, бермайди.

2771 Айтиб қўйиб, бермайдиган нарсани ваъда қилиш керак эмас.
Ваъда қилдингми, у (нарса)ни тиймагин (аямагин).

2772 Беглар ваъдасини бузса, ишонч йўқолади,
Ишонч йўқолса, мол-дунёнг бўшайди (камаяди).

2773 Ҳушёр, соқ (киши) керак, суст (киши) кераксиз,
Хизматчи суст бўлса, иш узоққа чўзилади.

2774 Бу бэгләркә тапнур тапуғчы қамуғ
Муңад̇ыб кэлиб тутты тапғун қапуғ

2775 Муңад̇са тапуғчы элиг тарлықын
Бэги эштиб ыд̇са ачығ йарлығын

2776 Узатса ағычы бу нәң бәрмәсә
Муңад̇мыш тапуғчы тоңулгай баса

2777 Қәрәкиндә булса киши өз муңы
Йам эрсә йаңанча болур-ул тәңи

2778 Нәкү тэр эшитгил бу көкчин сәңә
Муңад̇мыш муңынга йара эй тоңа

2779 Тиләмиштә булса тиләгли нәңин
Йанут қылса болмас жаныда өңин

2780 Қәрәк өд̇тә ḃир йам йаңанча болур
Қамуғ нәңгә йаңзағ муну бу йаңын

105б 2781 Бу йаңлығ киши булса эмди элиг
Уқушлуғ билиглиг овутлуғ силиг

2782 Аңа бэрсә болғай ағы қазнақы
Ынаса йарағай көд̇әзсә ҳақы

2783 Элиг айды уқтум йаруттуң мәни
Тақы бир сөзүм бар айу бэр аны

2784 Айақ тэрги башлар бу аш башчысы
Нэкү-тэг кэрәк айғыл аш ишчиси

2785 Сэзигсиз йэсә бэг аныңдын ашығ
Ынанса аңар бэг көд̇әзсә башығ

2786 Эд̇и тэрс турур бу аш ичгү йэгу
Сэзиглиг кишидин йэсә эй бөгү

2787 Муны ма айу бэргил эмди мәңә
Биләйин уқайын эй эрсиг тоңа

2774 Бегларга хизмат қилувчи хизматкорлар барчаси,
Ҳожатманд бўлиб келиб хизмат эшигини тутади.

2775 Хизматкор қўли қисқалигидан ҳожатманд бўлса,
Беги (буни) эшитиб инъом ҳақида ёрлиғ юборса.

2776 Хазиначи (ёрлиғни) чўзиб мол бермаса,
Ҳожатманд хизматкор зинҳор умидини узади.

2777 Лозим бўлганда киши ўз ҳожатини топса,
Хас бўлса ҳам, у филга тенг бўлади,

2778 Бу мўйсафид сенга нима дейди, эшитгин,
Ҳожатманднинг ҳожатига яра, эй баҳодир:

2779 (Киши) керак нарсасини тилаганда топса,
Жонидан бошқа (нарса)ни эвазига берса бўлмайди.

2780 Керак пайтида бир хас филча бўлади,
Мана бу тарз ҳамма нарсага мос (хос)дир.

2781 Энди элиг бу янглиғ кишини топса,
Заковатли, билимли, уят-андишали, зариф (кишини).

2782 Қимматбаҳо хазинасини унга топширса бўлади,
(Унга) ишонса, унинг ҳақларини (ҳам) инобатга олса арзийди.

2783 Элиг айтди: Тушундим, мени хабардор қилдинг,
Яна бир сўзим бор, уни айтиб бер.

2784 Лаган-дастурхон мутасаддиси, ош (ноз-неъматлар) бошлиғи,
Ош (ноз-неъматлар) хизматчиси қандай бўлиши керак, айтгин.

2785 (Токи) бег ундан овқатларни шубҳаланмасдан еса,
Бег унга ишонса, ўз бошини сақласа.

2786 Овқат ичиш ва ейиш — бу жуда қийин (ҳавфли)дир,
Агар (овқатни) шубҳали киши (қўли)дан ейилса, эй доно.

2787 Энди менга буни ҳам айтиб бергин,
Билайин, тушунайин, эй мард баҳодир.

Б а б. Өгдүлмиш элигкә аш башчы хан салар нэкү-тэг кэрэкин айур

2788 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Бу ишкә бүтүн эр кэрэк кәд силиг

2789 Кишидә талусы көни чын киши
Өдүргү аңар бэргү аш сув иши

2790 Бу ишкә эди чын бүтүн эр тилә
Бағырсақ тапуғсақ овуты билә

2791 Бағырсақ тапуғчы бүтүн чын киши
Бэгингә йулуғлар эт өз жан башы

2792 Боғуздын болур барча бэгкә хатар
Ишин қылса ашчы аны ким йэтәр

2793 Қамуғ йэрдә бэглэр көдәзгү өзин
Йэгү ичгүдә ачғу сақлық көзин

106*а* 2794 Будун башлар эркә болур миң йағы
Йағы болса кимкә йадығлығ ағы

2795 Бүтүн чын бышығ болмаса бу киши
Хатарлығ болур ашта бэгләр иши

2796 Муңар кэчки эски тапуғчы кэрәк

Ачыйу сүчийү ашын бэрсә тәрк

2797 Тэлим тапғы эрсә өкүш эмгәки
Аңар бүтсә болғай ачытмыш бэки

2798 Нэку тэр эшитгил киши эдгүси
Қалы таңламыш-тэг уқуш бэлгүси

2799 Қайу нэңгә эмгәк қатылса өкүш
Сэвүг болды ул нэң қамуғда көшүш

2800 Қайу нэңгә ыдса тириглик киши
Сэвүг болды ул нэң сэвүг жан түши

Боб. Ўгдулмиш элигга ош бошчи — хон солор қандай бўлиши кераклигини айтади

2788 Ўгдулми жавоб берди, айтди: элиг,
Бу иш учун ишончли, жуда хушрўй киши керак.

2789 Одамлар орасидан сара, тўғри, чин кишини
Танлаб олиш ва ош-сув ишини унга топшириш керак.

2790 Бу иш учун жуда чин, ишончли одам иста,
Садоқатли, хизматга содиқ, уят-андишали бўлсин.

2791 Садоқатли хизматкор, ишончли, чин киши
Беги учун вужудини, жонини, бошини фидо қилади.

2792 Бег учун барча хатар бўғиздан (томоқдан) бўлади,
Ошчиси (қиладиган қора) ишларини қилиб қўйса, уни ким билади.

2793 Ҳар қандай ерда беглар ўзини эҳтиёт қилишлари керак,
Ейиш-ичишда соқлик (ҳушёрлик) кўзини очишлари керак.

2794 Халқни бошловчи кишининг минглаб душмани бўлади,
Кимнинг душмани бўлса, (унга) дом ёзилган бўлади.

2795 Бу киши (ош боши) ишончли, чин, пишиқ бўлмаса,
Овқат (ейиш)да бегларнинг иши хатарли бўлади.

2796 Бунга кечки [яъни тажрибали], эски (кўпни кўрган) хизматкор керак.
Аччиқ, чучугини тотиб кўриб тез овқатини берса.

2797 Хизматлари катта, меҳнати кўп (сингган) бўлса,
Унга ишонса бўлади, чунки (унинг) сирлари маълумдир.

2798 Кишиларнинг эзгуси нима дейди, эшитгин,
(Унинг) заковат белгиси қандай танг қоларли даражада:

2799 Қайси нарсага кўп меҳнат қўшилса,
Ўша нарса севимли, ҳамма (нарса)дан азиз бўлади.

2800 Қайси нарсага киши умрини сарф қилса,
Ўша нарса ширин жон баробарида севимли бўлади.

2801 Тириглик эсиз эрмәс эмгәк эсиз
Бу эмгәккә бәрмәс тириглик эсиз

2802 Тириглик барыр эр ачылмас тилин
Йав̇а болса эмгәк ачыр кэч йылын

2803 Көзи тоқ кэрәк кэд̇ йэма көңли бай
Арығлық кэрәк ҳам йүзи көрки ай

2804 Сақынуқ кэрәк дин шариъат билир
Бу мундағ кишидин бүтүнлүк кэлир

2805 Арығ болды бэгләр тад̇усы өзи
Арығ болмаса аш қачан йэр қозы

2806 Арығ болса ашчы арығ аш йайур
Арығ болса аш сув̇ сэв̇ә кэд̇ йэлүр

2807 Көзи суқ киши ашқа суқлуқ қылур
Әлиг тэгрүр ашқа ашығ артатур

2808 Көзи суқ кишиниң қылынчы йиг-ул
Қылынч йиглики эркә тэңсиз иг-ул

106б 2809 Нэчә ма бүтүн чын эр эрсә көни
Аныңда бүтүн чын өзүң бил муны

2810 Бүтүн тутғу барча кишиг бол бышығ
Өзүң кэд̇ көд̇әзиб көд̇әзгү башығ

2811 Муңар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Унытма бу сөзни айа эдгү өз

2812 Қамуғны бүтүн тут көд̇әзгил өзүң
Өзүңгә бағырсақ сэниң өз көзүң

2813 Қамуғда ъазизрәк бу жаның ъазиз
Ъазиз жанны бэк тут узатма сөзүң

2814 Йүзи көрки көрклүг кэрәк қылқы уз
Йүлүг болса бод̇луғ тили көңли түз

2815 Бу көрклүг киши көзкә көрнүр арығ
Арығ болмаса аш боғузқа қарығ

2801 (Ўтган) умр эсиз эмас, (сингган) меҳнат эсиз,
Бу (сингган) меҳнатга (унинг баробарида) умр берилмайди, афсус.

2802 Умр ўтади, (лекин) киши оғиз (ҳам) очмайди,
Меҳнат беҳуда кетса(чи), узоқ йиллаб ачинади.

2803 Жуда кўзи тўқ, яна кўнгли бой (бўлиши) керак,
Софлик даркор ҳам юз чиройи ой(дек бўлиши) керак.

1804 (Чуқур) мулоҳазали, дин, шариатни биладиган (бўлиши) керак,
Бундай кишидан ишончлилик келади.

2805 Бегларнинг табиатлари нозик бўлади,
Овқат покиза бўлмаса, (улар) қачон ейди(лар), (эй) кўзи.

2806 Ошпаз покиза бўлса, покиза овқат ёяди,
Ош-сув покиза бўлса, жуда севилиб ейилади.

2807 Кўзи суқ киши овқатга суқлик қилади,
Овқатга қўл тегизади, овқатни бўлғайди.

2808 Кўзи суқ кишининг қилмиши (тутган ишлари) баддир,
Қилмиш бадлиги киши учун тенгсиз дарддир.

2809 Қанчалик ишончли, чин, тўғри киши бўлмасин,
Ундан (ҳам) ишончли, чин ўзингдирсан, буни билиб қўй.

2810 Барча кишиларни ишончли тут, (ўзинг) пишиқ бўл,
Ўзингни жуда авайла, бошингга эҳтиёт бўл.

2811 Бунга ўхшатишга энди бу сўз (ўринли) келди,
Бу сўзни унутма, эй эзгу жон (киши):

2812 Ҳаммани ишончли тут, ўзингга эҳтиёт бўл,
Жонингга жонкуяр сенинг ўз кўзингдир.

2813 Ҳамма (нарса)дан азизроқ бу жонинг азиздир,
Азиз жонни эҳтиёт қил, сўзингни чўзма.

2814 Юз кўрки чиройли, хулқи хуш (бўлиши) керак,
Хушрўй, келишган, тили ва дили тўғри (бўлиши) керак.

2815 Кўркли киши кўзга покиза кўринади,
Покиза бўлмаса, ош бўғизга тиқилади.

2816 Арығлықны сэвмиш турур бир байат
Арығлық билә эр булур эдгү ат

2817 Арығлықны барча кишиләр тиләр
Арығ болса аш сув киши арзулар

2818 Йырақ тутғу ашта арығсыз киши
Арығсыз кишиниң арығсыз ашы

2819 Көнилик кэрәк ҳам бүтүн чын қылық

Көни болмаса эр түзулмәс йорық

2820 Қалы эгри болса бу аш башчысы
Қамуғ эгри болды аның ишчиси

2821 Йумытса қалын йиг бу аш оғрысы
Қачан көрки кэлгәй бэги тэргиси

2822 Көнилик кэрәк эркә эдгү қылынч
Анын булса өтрү тиләмиш сэвинч

2823 Нэкү тэр эшитгил көни қылқлығ эр
Көни қылқы болса ажун бүтрү йэр

107*a* 2824 Көни қайда болса қутадур күни
Түнәрмәс күни эр йурыса көни

2825 Хийанат қайу йэрдә урса адақ
Асығ бэргү барча қачар кэд йырақ

2826 Хийанат киши қайда урса әлиг
Тэңиз эрсә соғлур қурытур йэриг

2827 Бағырсақ кэрәк кэд бэгини сэвәр
Овутлуғ кэрәк кэд өзини йығар

2828 Бағырсақ киши бэгкә өзкәй болур
Бу өзкәй киши тапғы асғы булур

2829 Уқушлуғ кэрәк ҳам билиглиг кэрәк
Өди болса ашқа эриклиг кэрәк

2830 Төричә йурыса тапуғ қылса өз
Кирүрдә чықарда көни тутса көз

2816 Покизаликни яккаю ягона худо манзур кўради,
Покизалик туфайли киши яхши (деган) ном олади.

2817 Покизаликни барча кишилар истайди,
Ош-сув покиза бўлса, (уларни) орзулайди.

2818 Нопок кишини овқатдан йироқ тутиш керак,
Нопок кишининг овқати нопок (бўлади).

2819 Тўғрилик лозим ҳамда тутган ишлари ишончли, чин (бўлиши) керак,
Киши тўғри бўлмаса, йўл-йўриқ тузилмайди.

2820 Агар ош мутасаддиси эгри бўлса,
(Унинг қўл остидаги) хизматчиларининг барчаси эгри бўлади.

2821 Кўп ярамаслар — бу овқат ўғрилари жамулжам бўлса,
Бегининг дастурхони қачон чирой касб этади (қанақасига тўкин бўлади).

2822 Киши учун тўғрилик, манзур ахлоқ лозим,
(Токи) шу туфайли тилаган севинчига эришса.

2823 Тўғри феълу хуйлик киши нима дейди, эшитгин,
Феъли тўғри бўлса, (киши) оламдан тугал манфаат олади.

2824 Тўғри (киши) қаерда бўлса (ҳам) кунлари бахтиёр бўлади,
Киши тўғри юрса, (ёруғ) туни қоронғулашмайди.

2825 Қаерда хиёнат оёққа турса,
Барча манфаат келтирувчи жуда узоққа қочади.

2826 Хиёнатли киши қаерга қўл урса,
Денгиз бўлса шимиради, ерни қуритади.

2827 Жонкуяр, бегини жуда севадиган киши даркор,
Уят-андишали, ниҳоятда ўзини тутадиган (киши) керак.

2828 Меҳрибон киши бег учун жонкуяр бўлади,
Бу жонкуяр кишининг хизмати фойда келтиради.

2829 Заковатли ҳамда билимли (бўлиши) керак,
Фурсати келганда овқат (тайёрлаш)га чаққон (бўлиши) керак

2830 Қоида бўйича юрса, ўзи хизмат қилса,
Кириш-чиқишда кўзини тўғри тутса.

2831 Уқуш ишкә тутса кө̆дәзсә өзин
Билиг ишкә тутса ты̆дуса көзин

2832 Вафа қылса бәгкә тиләб э̆дгү ат
Ул ат бирлә э̆дгү қалыр мәңү ат

2833 Уқушлуғ кишиләр ат э̆дгү қулур
Билиглиг кишиләр ынанчлығ болур

2834 Уқушлуғ кишидин кишилик кәлүр
Билиглиг кишиләр кишиси болур

2835 Нәкү тәр эшитгил уқушлуғ киши
Уқушлуғ киши-ул кишидә башы

2836 Уқушлуғ вафалығ киши түзүни
Йулуғлар кишикә қамуғ өзини

2837 Арығсыз жафалығ қылынчы отун
Қалы айды эрсәр қыйар сөзини

2838 Муну айдым эмди эй элиг киши
Бу йаңлығ кәрәк болса ашчы башы

107б 2839 Кириб өтрү тәрги айақ башласа
Анындын бәги аш сәзигсиз йэсә

2840 Бу эрди эй элиг өзүм билмишин
Айу бэрдим эмди көңүл булмышын

2841 Элиг айды уқтум эшиттим муны
Тақы бир сөзүм бар айу бэр аны

2842 Мәңә айғыл эмди и̇дишчи башы
Нәкү-тәг кәрәк қылса ичгү иши

2843 Ынанса аңар бәг нә көңли бүтүб
Алыб ичсә ичгү аны чын тутуб

Баб. Өгдүлмиш элигкә идишчи башы нәкү-тәг кәрәкин айур

2844 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Муңар ма э̆ди кә̆д йэтүрсү билиг

2831 Заковат билан иш қилса, ўзига эҳтиёт бўлса,
Билим билан иш қилса, кўзини тийса.

2832 (Ўзига) яхши ном тилаб, бегига вафо қилса,
Бу ном билан мангулик хайрли ном қолади.

2933 Заковатли кишилар эзгу ном тилайдилар,
Билимли кишилар ишончли бўладилар.

2834 Заковатли кишидан одамгарчилик келади,
Билимли — кишиларнинг кишиси бўлади.

2835 Заковатли киши нима дейди, эшитгин,
Заковатли киши — кишилар сарвари:

2836 Заковатли, вафоли, киши(лар)нинг яхшиси
Одамга бутун жонини фидо қилади.

2837 Нопок, жафокор, қилмишлари тубан (киши),
Агарчи ваъда берган бўлса ҳам, сўзидан қайтади.

2838 Мана, айтдим энди, эй элиг киши,
Ош мутасаддиси мана шу янглиғ бўлиши керак.

2839 Кириб ўтириб дастурхон-лаганга бош бўлса,
Беги унинг қўлидан шубҳаланмасдан овқат еса.

2840 (Мана) шулар эди, эй элиг, ўзим билганларимни,
Ақлим етганларни энди сенга айтиб бердим.

2841 Элиг айтди: Буни тушундим, эшитдим,
Яна бир сўзим бор, уни (ҳам) айтиб бер.

2842 Менга айтгин энди, шаробдор(лар) бошлиғи
Қандай бўлиши керак, токи у шарбат иши билан банд бўлса.

2843 Бег унга ишонса ва кўнгли ишониб,
Уни чин деб билиб, (қўлидан) шарбат олиб ичса.

Боб. Ўгдулмиш элигга шаробдор(лар) бошлиғи қандай бўлиши кераклигини айтади

2844 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Элиг
Бунга ҳам билимни жуда яхши ишга солсин.

2845 Уз игд̇иш кэрэк кэд̇ сынамыш йылын
Көңүл басмыш эрсэ көнитмиш йолын

2846 Бүтүн чын бағырсақ көзи көңли тоқ
Көни болса қылқы масал атғу оқ

2847 Анын өтрү болса ид̇иш тутғучы

Йарағай бу ишкэ йэтилгэй күчи

2848 Қамуғ түрлүг отлар ид̇ишчи тутар
Гувариш йа маъжун йа чурны қатар

2849 Тэлим түрлүг отлар анында болур
Йэгү йалғағу от йа ичгү қулур

2850 Қуруғ өл йэмиш тут йа ичгү сүчиг
Анындын болур бу боғузқа кэчиг

2851 Боғуздын болур барча бэгкэ хатар
Боғуз татғы ашчы ид̇ишчи тутар

108*а* 2852 Бу ашчы ид̇ишчи бүтүн болмаса
Эд̇и сарп болур бэгкэ ичсэ йэсэ

2853 Нэкү тэр эшит эй билиглиг бөгү
Боғуз кэд̇ көд̇эзгү аш ақру йэгү

2854 Боғузуғ көд̇эзсэ башынга асығ
Ашығ аз йэсэ бу ағызқа татығ

2855 Өкүш көрдүм эрни йава қылды йаш
Көд̇эзмэди боғуздын болур ҳам аңар от эми

2856 Боғуздын кирүр иг кишикэ кэми
Көд̇эзмэди боғзын қувы қылды йаш[61]

2857 Уқушлуғ кэрэк ҳам билиг кэд̇ билир

Уқушлуғ кишидин кишилик кэлир

2858 Эсизкэ қатылмас уқушлуғ киши
Бүтүн чын болур бу билиглиг иши

2845 Моҳир Эгдиш[42] даркор, йиллар давомида синалган,
Кўнглини босиб олган, йўлини тўғрилаб олган.

2846 Ишончли, чин, жонкуяр, кўзи, кўнгли тўқ,
Феъли мисоли отиладиган ўқ каби тўғри бўлса.

2847 Ана шу (сифатлар) билан қадаҳ тутгувчи бўлса [яъни қадаҳ ишларини бошқарса]
Ярайди, бу ишнинг уддасидан чиқади.

2848 Ҳамма турли дориларни шаробдор сақлайди,
Гувориш[43] ё маъжун[44], ё чурни[45] аралаштиради (ҳозирлайди).

2849 Талай турли дори-дармонлар унда бўлади,
Ейдиган, ялайдиган ё ичадиган (дорилар) сўрасанг.

2850 Қуруқ, ҳўл мева дейсанми ё ичиладиган шарбат,
Бўғизга кирадиган (нарсалар) шуларда бўлади.

2851 Барча бегларга хатар томоқдан бўлади,
Бўғизнинг лаззатини ошпаз, шаробдор тутади.

2852 Бу ошпаз, шаробдор ишончли бўлмаса,
Бег ичиб-ейдиган бўлса, қийин бўлади.

2853 Эй, эшит, билимли доно нима дейди:
Томоққа жуда эҳтиёт бўлиш, овқатни оҳиста ейиш керак.

2854 Томоққа эҳтиёт бўлинса, бошинг учун фойдадир,
Овқатни оз ейилса, бу оғизга лаззатдир.

2855 Бошини увол қилган кишиларни кўп кўрганман,
(Улар) нафсини тиймасдан умрини бахтсиз қилганлар.

2856 Кишига бало кам-кам бўғиздан киради,
Унинг дору-дармони ҳам бўғиздан бўлади.

2857 Заковатли бўлиши ҳамда билимни яхши биладиган (бўлиши) керак,
Заковатли кишидан одамгарчилик келади.

2858 Заковатли киши ёмонга аралашмайди,
Билимлининг иши ишончли, чин бўлади.

2859 Көни эрмәсә күйгәй эрди отун
Көни турмаса көр болур ар болун

2860 Көни бол сэн иш қыл эй эрсиг бэгим
Көниликтә таштын йоқ эрмиш йэгим

2861 Идишчи башы кэд қуйуғ эр кэрәк
Көни тутса өтрү көңүл өг йүрәк

2862 Көнилик үзә ишләсә иш бүтүн
Йақурмаса өзкә йарағсыз отун

2863 Өз элги билә қатса ичгү көрүб
Өзи бэкләсә қодса тамға уруб

2864 Йэгү ичгү қатмыш қамуғ отларығ
Өз элги билә қатса тутса арығ

2865 Қуруғ өл йэмиш йа жулаңбин жулаб
Өзи қатғу тутғу бу барча шараб

2866 Ачыну сүчину бағырсақлықын
Идишин көдәзсә өтәсә ҳақын

108б 2867 Кирүр өтрү эмгәк бэги тапғынга
Ул эмгәк тосулур қулы асғынга

2868 Қайу нәңгә кирсә киши эмгәки
Ошул нәңдә болды жанының көки

2869 Муңар мәңзәтү сөзләди сөз силиг
Силигләр сөзи кәрсә барча билиг

2870 Қайу нәңгә кирсә киши эмгәки
Сэвүг болды ул нәң сэвүг жан көки

2871 Киши эмгәк ыдса тириглик ыдыб
Аны сэвгү йүдгү йүдүрсә йүки

2872 Бу йаңлығ булунса идишчи башы
Аңар бэрсә болғай идишчи иши

2873 Мунунда басақы бу бушғутлары
Сақалсыз кэрәк барча көрки бары

2859 Тўғри бўлмаганида ёғоч ўтда куярди,
Тўғри турмаса мард тутқун бўлади, кўр.

2860 Сен тўғри бўлиб иш тут, эй баҳодир бегим,
Тўғриликдан ташқари (ҳеч қандай) ғаразим йўқ.

2861 Шаробдор жуда самимий киши бўлиши керак,
Сўнг кўнгли, ақли ва юрагини соф тутса.

2862 Барча юмушларни софлик билан бажарса,
Яроқсиз, пасткашларни ўзига яқинлаштирмаса.

2863 Ичимликларни текшириб ўз қўли билан тайёрласа,
Ўзи беркитиб, тамға уриб қўйса.

2864 Ейиш, ичишга ҳозирланадиган барча дориворларни
Ўз қўли билан ҳозирласа, покиза тутса.

2865 Қуруқ, хўл мева ё шарбат (ва) гулобни
(Ва) ҳар хил шаробларни ўзи ҳозирлаши ва сақлаши керак.

2866 Очилиб, ёзилиб, самимият билан
Қадаҳларни сақласа, ўз вазифасини ўтаса.

2867 Сўнграгина меҳнати беги хизматига сингади,
Шу меҳнат қулининг манфаатига қўл келади.

2868 Қайси бир нарсага киши меҳнати сингса,
Жон риштаси ўша нарсада бўлади.

2869 Оқил сўзни бунга (жуда) мослаб сўзлагандир,
Оқиллар сўзи, агар кўра билсанг, мутлақо билимдир:

2870 Қайси бир нарсага киши меҳнати сингса,
Ўша нарса севимли жон риштасидек севимли бўлади.

2871 Киши тириклик сарфлаб меҳнат сарфласа,
Уни севиш, агар торттирса, ташвишини (ҳам бирга) тортиш керак.

2872 Бу сифат соқийлар боши топилгудек бўлса,
Соқийлар ишини унга топширса бўлади.

2873 Бундан ташқари унинг шогирдлари,
Барчаси соқолсиз, чиройли бўлиши керак.

2874 Бу ишкә мунуң-тэг силиг эр кэрәк
Мунуң тапғы көрки йарутса йүрәк

2875 Йалың йүзлүг оғлан толун-тэг йүзи
Бод̇ы тал қара сач бэд̇из-тэг өзи

2876 Бэли болса йылмық йана йарны кэң
Өрүң болса қыртыш қызыл қырғу эң

2877 Йашыл көк сарығ ал ағы тон кэд̇иб
Ашағу көтүрсә йарашур йурыб

2878 Сақалсыз кэрәк бу ид̇ишчи арығ
Көд̇әзилсә ичгүдә қыл түү йамығ

2879 Ид̇иштә түү болса йарағсыз болур
Түү аш сув̇қа түшсә татығсыз болур

2880 Мунын айды болға билиг бэргүчи
Сақалсыз кэрәк тэб ид̇иш тутғучы

2881 Ид̇ишчи арығ болса көрклүг йүзи
Аныңдын сиңәр ичсә ичгү қозы

109а 2882 Нэкү тутса көрклүг киши қылқы уз
Йарашур алыр көр бу жан үлги өз

2883 Нэкү тэр эшитгил бу байт айғучы
Эшитгил муны сэн айа билгүчи

2884 Йүзи көрки көрклүг кэрәк қылқы уз
Нэкү тутса андын тамар барча туз

2885 Қарын ачмыш өзкә йүзи көрсә аш
Усуб сув̇самышқа көрүб қанғусуз

2886 Ид̇ишчи башы көр ош андағ кэрәк
Ид̇иш тутғучылар бу мундағ кэрәк

2887 Ынанса аңар өтрү бэгләр бүтүб
Йақын тутса болғай бүтүн чын тутуб

2888 Эй элиг қач ишкә эр өд̇рүм тилә
Бағырсақ көзи тоқ ов̇уты билә

2874 Бу ишга мана шундай сезгир киши керак,
Токи унинг хизматлари, чиройи дил(лар)ни очса.

2875 Чеҳраси очиқ, навқирон, юзи ойдек,
Қомати дол, қора соч, ўзи қуйиб қуйгандек (бўлса).

2876 Бели хипча, яна яғрини кенг бўлса,
Бадан ранги оқ, юзи қизил, арғувон (ранг) бўлса,

2877 Яшил, кўк, сариқ, арғувон ипакли кийим кийиб,
Таом кўтариб юрса ярашади.

2878 Соқий соқолсиз, покиза бўлиши керак,
Токи ичимликларга қил, тук, хас-чўп тушишига эҳтиёт бўлинса.

2879 Қадаҳда тук бўлса, хунук бўлади,
Тук ош-сувга тушса, лаззатсиз бўлади.

2880 Шунинг учун бўлса керак, таълим берувчи айтган:
Соғар тутувчи соқолсиз (бўлиши) керак, деб (айтган).

2881 Соқий покиза, юзи чиройли бўлса,
Унинг қўлидан ичсанг, ичимлик татийди.

2882 Чиройли, хулқи хуш киши нимаики тутса,

Ярашади, киши жонига баҳра олади, кўр.

2883 Бу байтни айтувчи нима дейди, эшитгин,
Эй билмоқчи бўлган, буни сен тинглагин:

2884 Юз кўрки чиройли, хулқи хуш (бўлиши) керак,
Нимаики тутса, ундан тамоман шаҳду шакар томади.

2885 Қорни очган киши учун (чиройлининг) юзига боқса, ошдир,
Ташна бўлиб сувсаганлар учун (эса) боқиб қонмайдиган нарсадир.

2886 Соқийлар боши ана шундай (киши бўлиши) керак, кўр,
Сағар тутувчилар мана шундай (бўлиши) керак.

2887 Сўнг беглар унга ишонч ҳосил қилиб инонса,
Ишончли ва чин топиб яқин тутсалар бўлади.

2888 Эй элиг, қатор ишлар учун сара киши танла,
Садоқатли, кўзи тўқ, уят-андишали бўлсин.

2889 Бириси йалав̇ач битигчи бири
Тақы бир ид̇ишчи көр ашчы бири

2890 Буларығ эд̇и кәд̇ талула бирин
Қалы түшсә тәңсиз өкүнмә йарын

2891 Йалав̇ач битигчи қалы болса йиг
Анын йасы элкә тоқыр эй тэтиг

2892 Ид̇ишчи йа ашчы йиг эрсә қалы
Анын йасы жан көр тириглик улы

2893 Қатығлан эй элиг бу бир қач кишиг
Талулайу өд̇рү буйурғу ишиг

2894 Йана айды Өгдүлмиш элиг қуты
Бэд̇үг болды бэгләр иши-тэг аты

2895 Бэд̇үг иштә тэңсиз баш ағрығ болур
Баш ағрығ көтүрмәсә бэглик қалур

2896 Нэкү тэр эшитгил кэңәшчи өгә
Кэңәштә төкәр бэгкә йүнжи өгэ

109б 2897 Айа бэг эрәж қулма эмгәк көтүр
Эрәж бирлә эмгәк ад̇ақшу йатур

2898 Бэг эмгәб эл этсә буд̇ун шүк байур
Байуса буд̇ун бэг тиләки болур

2899 Сақынма кәд̇ артуқ эрәжлиг киши
Болур ахир эмгәк эражкә түши

2900 Нэчә ма бу ашчы ид̇ишчи сэңә
Бүтүн эрсә артуқ эй эрсиг тоңа

2901 Уларда бағырсақ өзүнгә өзүң
Ад̇ын булмағай-сэн узатма сөзүң

2902 Нэкү тэр эшитгил өгә буйруқы
Унытма муны сэн битиб ҳам оқы

2903 Сэв̇үг жан үзәлә эминдә эмин
Қулуб булмадым мэн өзүмдә ад̇ын

2889 Бири — элчи, бири — саркотиб,
Яна бири — соқий, бири — ошчи, кўр.

2890 Буларнинг ҳар бирини жуда ҳам танлагин,
Кейин номаъқул ишлар содир бўлса, ўкинмагин.

2891 Элчи, саркотиб агар ярамас бўлса,
Уларнинг касофати элга уради, эй тетик.

2892 Соқий ё ошпаз ярамас бўлса агар,
Унинг зиёни жон(га тегади), кўр тириклик асоси(га).

2893 Қаттиқ тут, эй элиг, бу бир қанча кишиларни,
Танлаб, айириб ишни буюргин.

2894 Яна айтди Ўгдулмиш: (Эй) бахтли элиг,
Беглар оти иши каби буюкдир.

2895 Буюк ишда тенгсиз бош оғриқ бўлади,
Бош оғриқ(ларни) кўтармаса беглик қолади.

2896 Нима дейди, эшитгин, кенгашчи доно,
(У) кенгашда бегга уйиб инжу тўкади:

2897 Аё бег, роҳат истама, машаққат чек,
Роҳат билан машаққат изма-из ётади.

2898 Бег машаққат чекиб эл тузса, халқ сўзсиз бойийди,
Халқ бойиса, бег тилаги(ни) топади.

2899 (Эй) роҳатли киши, жуда ортиқ амин бўлма,
Ахир роҳатга тенг машаққат бўлади.

2900 Бу ошпаз, соқий сенга қанчалик
Ортиқ ишончли бўлса (ҳам), эй мард баҳодир.

2901 Улардан меҳрибон ўзингга ўзинг,
Бўлак тополмайсан, сўзингни чўзма.

2902 Нима дейди, эшитгин доно хитоби(ни),
Унутма буни сен, ёзиб (ол) ҳам ўқи:

2903 Ширин жон учун вафодордан-вафодор,
Истаб топмадим мен ўзимдан бўлак.

2904 Қатығлан көдәзгил қатығ тут аны
Қалы барды эрсә тиләмә эмин

2905 Айытмышны айдым эй элиг қуты
Нэкү-тэг кэрәкин эми ҳам оты

2906 Бу йаңлығ киши бирлә бэгләр бэдүр
Йағы бойны йанчар кү жавын ыдур

2907 Муну сөзләдим-мэн сэңә бэлгүлүг
Тақы бир сөзүм бар адын үлгүлүг

2908 Элиг тыңлар эрсә аны сөзләйин
Йоқ эрсә бу сөзни өзүм кэзләйин

2909 Йанут бэрди элиг айур эй бөгү
Нэкү-ул мэңә ай сөзүң сөзләгү

2910 Сэниңдин эшитгү кэрәк барча сөз
Билигкә тэңиз-сэ уқушқа өкүз

2911 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды илиг
Элигдин тэгир элкә түрлүг билиг

110a 2912 Элигкә өтүндүм тапуғчы йолы
Нэкү-тэг тапынғу бэгингә қулы

2913 Нэмә билгү бэгләр тапуғчы қулын
Нэкү-тэг ачынғу тапунса йылын

2914 Нэчә бэг ҳақы эрсә қуллар үзә
Йэмә қул ҳақы йоқ-му бэгләр үзә

2915 Қалы бэг ҳақы көрсә қуллар туруб

Кэрәк қул ҳақын көрсә тапғын көруб

2916 Тапуғчы тапуғ қылса дунйа үчүн
Қалы булмаса дунйа эмгәр күчүн

2917 Элиг айды кэлдүр мэңә ай ача
Нэкү-ул тапуғчы ҳақы ай сэчә

2904 Эҳтиёт бўл, сақлагин, қаттиқ тут уни,
Агар (жон) кетгудек бўлса, давосини истама (й қўя қол).

2905 Айтадиганларни айтдим, эй бахтли элиг,
Қандай (бўлиши) кераклигини, илож ҳам давоси(ни).

2906 Бу янглиғ киши билан беглар буюклашади,
Ев бўйнини янчади, овоза, шуҳратини тарқатади.

2907 Мана, мен сенга аниқ сўзладим,
Тағин бир бошқа баҳрали сўзим бор.

2908 Элиг тинглайдиган бўлса, уни сўзлайин,
Йўқ эса, бу сўзни ўзим яширин тутайин.

2909 Жавоб берди элиг, айтди: Эй доно,
Нима у, менга айт, сўзлайдиган сўзингни.

2910 Сендан эшитиш керак барча сўзни,
Билимга денгизсан, уқувга дарё.

2911 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Аввал,
Элигдан етади элга турли билим.

2912 Элигга хизматчининг йўл-йўриғини **сўзладим,**
Қули бегига қандай хизмат қилишини.

2913 Яна беглар хизматчи қулини билиши керак,
(Улар) йиллаб хизмат қилса (қандай қилиб тақдирлаши керак).

2914 Қулларда бег(нинг) ҳақи қанча бўлса,
Шунингдек, бегларда қул(нинг) ҳақи йўқми?

2915 Агар қуллар (хизматда) туриб бег ҳақини кўрсалар [яъни ўз зиммаларида бег ҳақи борлигини ҳис этсалар],
(Бег ҳам) хизматини кўриб қул ҳақини кўрса [яъни ўз зиммасида қуллар ҳақи борлигини ҳис этса].

2916 Хизматчи мол-дунё учун хизмат қилса(ю),
Агар мол-дунё топмаса, зўр изтироб чекади.

2917 Элиг айтди: (Сўзингни) келтир, менга айт очиб,
Хизматчи ҳақи нима(лардан иборат), тушунтириб айт.

Б а б. Өгдүлмиш элигкә тапуғчылар ҳақы бәгләр үзә нәкү-тәг кәрәкин айур

2918 Бу Өгдүлмиш айды бу бәгләр үзә
Тапуғчы ҳақы бар тапуғда оза

2919 Эң ашну йэгү ичгү бәргү кэрәк
Тапунғу этигләри этгү кэрәк

2920 Тапуғ қылмақ эмгәк қатығ иш болур
Муны билсә бәгләр тапуғ йыш қылур

2921 Эт-ез жан йулуғлар тапуғ қылғучы
Тиләр бәг сэвинчи бу қул болғучы

2922 Исиг тумлуғ ач тоқ йадағ ҳам йалың

Қылыч балду оқ йэр эй элиг билиң

2923 Кэдин ондүн өң соң болур бу туруб

Бэгин инчкә тэгрүр бу эмгәк көрүб

2924 Йағықа бу өндүн болур бэк толум
Тириглик тиләр бәгкә өзкә өлүм

110б 2925 Бу йаңлығ бәгиниң сэвинчин тиләб
Өзин эмгәтүр түнни күнгә улаб

2926 Бу тапғы үчүн бәг өтәгү ҳақын
Аны эдгү тутғу бағырсақлықын

2927 Нәку тэр эшитгил Үч орду ханы
Будунда талусы кишидә чыны

2928 Айа бәг болуғлы будунқа улуғ
Бэдүт эдгү тутғыл тапуғчы қулуғ

2929 Тапуғчы билә бәгләр элги узар
Тапуғчы билә эрклиг эл кэнт түзәр

2930 Нэчә бәг бэдүг болса аслы улуғ
Тапуғчы билә болды эдгү хулуғ

Боб. Ўгдулмиш элигга хизматчиларнинг бег зиммаларидаги ҳақи қандай (бўлиши) кераклигини айтади

2918 Бу Ўгдулмиш айтди: Бу беглар зиммасида
Хизматчи(нинг) хизматига яраша ҳақи бор.

2919 Энг аввал ейдиган, ичадиган (овқат) бериш керак,
Хизмат қилиш ҳозирликларини муҳайё қилиш керак.

2920 Хизмат қилмоқ меҳнати оғир иш бўлади,
Буни билса, беглар хизмат(ни) улуғлайди.

2921 Тану жон(ни) фидо қилади хизмат қилувчи,
Қул бўлган (киши) бег хурсандчилигини тилайди.

2922 Иссиқ ва совуқ (демасдан), очин-тўқин, яёв ҳамда яланғоч (ҳолда),
Қилич, ойболта ва ўқ ейди, эй элиг, (буни) билгин.

2923 У тик туриб кетдан ҳам, олддан ҳам, олд ҳам, сўнг ҳам бўлиб,
У машаққат чекиб, бегини фароғатга етказади.

2924 (Ҳаммадан) аввал ёвга қарши у мустаҳкам қурол-қалқон бўлади,
Бегига ҳаёт, ўзига эса ўлимни раво кўради.

2925 Мана шу тарзда бегининг севинчини тилаб,
Тунни кунга улаб, ўзини машаққатларга солади.

2926 Бу хизмати учун бег ҳақини ўташи керак,
Меҳрибонлик билан уни эзгу тутиши керак.

2927 Учўрду хони нима дейди, эшитгин,
Халқ (ораси)да сараси, киши(лар ораси) да чини:

2928 Эй халққа улуғ бег бўлувчи,
Хизматчи қулни буюкла, улуғ тутгин.

2929 Беглар қўли хизматчи билан узаяди,
Хизматчи билан эркли [яъни ўз эркини юрита оладиган] бўлади ва эл, кендларни тузади.

2930 Бег қанчалик буюк, асли улуғ бўлса,
Хизматчи туфайли эзгу хулқли бўлади.

2931 Эй элиг кишилик мурувват болур
Мурувват кишикә тариқат болур

2932 Мурувват тариқат бу-ул бэлгүлүг
Киши эмгәки билсә қылса үлүг

2933 Тапуғчы қапуғда умынчқа турур
Умынч бэрмәсә бэг мурувват барур

2934 Көрү барғу бэгләр тапуғчы нэчә
Тосулур нэчә-ул тосулмас нэчә

2935 Тосулғу тэңинчә ачынғу кэрәк
Тапунмыш тэңи ҳақ тэгүргү кэрәк

2936 Киши йылқыда ынғай эрмәс э бэг
Муны тэңләсә иш болур үлгү-тэг

2937 Боғуз тодрур ашну киши йылқының
Баса асғы көтрүр бу йалңуқ аның

2938 Ачығ бэрсә бэгләр тилин эдгү сөз
Тапуғчы йулуғлар бэгингә эт-өз

2939 Исинүр тапуғчы бағырсақ болур
Өзин эмгәтүр бэг сэвинчин қулур

111*a* 2940 Муңар мэңзәтү сөзләмиш сөз тэтиг
Билиг бирлә йаңлуқ узатур элиг

2941 Киши эдгүлүккә сэвүг жан бэрүр
Бир эдгү йануты он эдгү қылур

2942 Асығ булса йалңуқ өзин қул қылур
Аңар қул болур өзкә эмгәк урур

2943 Тапуғқа көрү бэргү эдгү ачығ
Йалыңны бүтүргү тодурғу ачығ

2944 Нэкү-тэг болур ай эй элиг қуты
Кэтәрмәсә қулдын чығайлық аты

2945 Нэкү тэр эшитгил авучқа сөзи
Авучқа сөзи-ул йигитләр көзи

2931 Эй элиг, кишилик мурувват демакдир,
Мурувват кишига тариқат демакдир.

2932 Мурувват, аниқки, тариқатдир,
(Кимки) киши хизматини билса, ҳиссасини берса.

2933 Хизматкор даргоҳда ҳожат учун туради,
Бег (унинг) ҳожатини чиқармаса, мурувват кетади.

2934 Хизматчи қанча (лигини), беглар кузатиб бориши керак,
Фойдалиси қанча, фойдасизи қанча (лигини).

2935 Фойда келтириши баробарида иноят қилиш керак,
Хизматига лойиқ ҳақини бериш керак.

2936 Инсон ҳайвондан жўн эмас [яъни фарқ қилмайди], эй бег,
Бу(лар)ни қиёсланса, иш мўлжалдагидек бўлади.

2937 Инсон аввал йилқининг қорнини тўйдиради,
Сўнг одам унинг фойдасини олади.

2938 Беглар инъом берса, тилда ширин сўз (сўзласа),
Хизматкор бегига тану жонини фидо қилади.

2939 Хизматкор муҳаббат қўяди, содиқ бўлади,
Ўзини қийнайди, бег(нинг) хурсандчилигини тилайди.

2940 Тетик бунга ўхшатиб сўз сўзлабди,
Одам билим билан қўл узайтиради.

2941 Киши эзгуликка ширин жон беради,
Бир эзгуга жавобан ўн (эзгулик) қилади.

2942 Наф кўрса, одам ўзини қул қилади,
Унга [яъни яхшилик қилганга] қул бўлади, ўзига меҳнат олади.

2943 Хизматга қараб яхши инъом бериш керак,
Яланг, юпунни буташ, очни тўйдириш керак.

2944 Қандай бег бўлади, айт, эй бахтли элиг,
(Агар у) қулидан қашшқолик отини йўқотмаса?!

2945 Қари сўзини эшитгин, (у) нима дейди,
Қари сўзи йигитлар кўзидир:

2946 Киши эмгәк ыдса киши йүзингә
Йануты кишилик қылур өзингә

2947 Киши эмгәки билмәгүчи киши
Киши тәб атамағу йылқы түши

2948 Эки түрлүг-ул бу тапуғ қылғучы
Бири бош бири қул умынч тутғучы

2949 Бу қул кәндү эрксиз тапуғчы болур
Тапуғ қылмаса бәгдә бәркә булур

2950 Бошуғ көр бу тапнур өзин қул қылыб

Мунуң эмгәкин йулғу тапғын билиб

2951 Бош азад киши барча эдгү қулы
Буларқа ача бәргү эдгү йолы

2952 Бошуғ қул билә тутса болмас бу түз
Бошуғ дин тәңи тут қулуғ қулча үз

2953 Бу бәгләр қапуғы эрәж қапғы-ул
Эрәж қапғы тутмақ өзүң асғы-ул

2954 Тапуғчы байуса бәг аты болур
Бу аты дуъа бирлә мәңү қалур

111б 2955 Эй элиг тапуғчы билә бәг масал
Сатығчы осуғлуғ болур чын түгәл

2956 Сатығчы бәрүр нәң аңар мун саны
Алығлы алыр элдә эврәр аны

2957 Йыл ай күн түгәсә асығ йумдадур
Йүз отру үләшүр өз асғы алур

2958 Муңар мәнзәр эмди тапуғчы киши
Бәги бирлә ортуқ сақышлығ иши

2959 Бәги нәң бәрүр қулқа эдгү сөзүн
Тапуғчы эт өз бирлә тапнур узун

2960 Урур жан йулуғлаб тапуғчы қылыч
Аның асғы эл кәнд улушлар эринч

2946 Киши кишига хизмат сингдирса,
Жавобан ўзи учун кишилик қилган бўлади [яъни яхшилиги қайтади].

2947 Киши хизматини билмовчи киши,
Киши деб аталмайди, ҳайвонга тенг.

2948 Хизмат қилувчи икки турлидир,
Бири озод, бири ҳожатманд қулдир.

2949 Бу қул — ўзи эрксиз хизматкор бўлади,
Хизмат қилмаса, бегдан таёқ ейди.

2950 Озод (қул) ни кўр, у ўзини қул қилиб хизмат қилади, (қилган хизматлари эвазига),
Хизмат(лар)ини инобатга олиб, меҳнатдан озод қилиш керак.

2951 Эркин-озод киши барчаси—яхшилик қули,
Буларга эзгулик йўлини оча бериш керак:

2952 Озодни қул билан (бир) тутса — бу тўғри бўлмайди,
Озодни дин тенги тут, қулни қуллигича тут.

2953 Бу беглар даргоҳи осойиш даргоҳидир,
Осойиш даргоҳини тутиш ўзинг(нинг) нафингдир.

2954 Хизматкор бойиса, бег номи машҳур бўлади,
Бу оти дуо билан мангу қолади.

2955 Эй элиг, хизматкор билан бег бамисоли
Чиндан тугал иши юришган сотувчи каби бўлади.

2956 Сотувчи унга дастмоя тарзида нарса беради,
Уни олувчи олади (ва) элда айлантиради.

2957 Йил, ой, кун ўтиши билан фойда тўплайди,
Юзма-юз тақсимлайди, ўз фойдасини олади.

2958 Энди (демак) хизматкор киши бунга ўхшайди,
Беги билан иши ниҳоят ҳисоб-китобли.

2959 Беги қулга ширин сўз билан нарса беради,
Хизматкор жон-жаҳди билан узоқ хизмат қилади.

2960 Хизматкор жон фидо қилиб қилич уради,
Унинг фойдаси эл, кенд, қишлоқлардир.

2961 Йағы бойны йанчар хазина урур
Тиләк арзу нәъмат улашу кәлүр

2962 Бу барча асығ саны болды бәгим
Асығ қылғучығ әдгу тутғу бәгим

2963 Нәкү тәр әшитгил бу сартлар башы
Өз асғын тиләр дунйа кәзгән киши

2964 Асығлығ қул эрсә оғулда йақын
Асығсыз оғулны йағы бил сақын

2965 Қамуғ тәбрәнигли асығқа йурыр
Асығ булмаса авчы әвдә қарыр

2966 Эрәт болды бәгләр қанаты йүги
Қанатсыз қуш учмас эй бәгләр бәги

2967 Эрәт бирлә бәгләр күчи бәлгүрәр
Эрәт бирлә бәгләр түгүнлар йөрәр

2968 Йумытса қайу бәгкә эрсиг эрән
Ажунқа бу бәг болды саҳиб қиран

2969 Қайу бәгдә эрдәм йумытса түгәл
Аңар йағлур арзу нә қулса түгәл

112*a* 2970 Ажунчықа эрдәм кәрәк миң түмән
Бу эрдәм билә йәр ажунчы жаҳан

2971 Ужуз тутма эрдәмни өгрән оғул
Бу эрдәм йорығы өрүң қуш-тәг-ул

2972 Өрүң қуш қуты-тәг бу эрдәм қуты
Йуры қуш атағыл сән эрдәм аты

2973 Нәкү тәр әшитгил өрүң башлығ эр
Ажунуғ қарытмыш узун йашлығ эр

2974 Билиг эрдәм өгрән ағыр тут аны
Ағыр тутғай ахыр ул эрдәм сәни

2975 Билиг бил уқуш уқ йурыма йава
Өди кәлсә әдгү йарур ул күни

2961 Ев бўйнини янчади, хазина уради,
Тилак, орзу, неъмат узлуксиз келади.

2962 Бу барчаси манфаат ҳисобида бўлади, (эй) бегим,
Манфаат қилувчини эзгу тутиш керак, (эй) бегим.

2963 Бу савдогарлар боши нима дейди, эшитгин,
Ўз фойдасини тиловчи дунё кезган киши:

2964 Фойдали қул бўлса ўғилдан яқин (бўлади),
Фойдасиз ўғилни ёв (деб) бил, сақлан.

2965 Ҳамма қимирлаган (жон) фойдага юради,
Фойда топмаса овчи уйда қарийди.

2966 Аскар бегларнинг қаноти, пати бўлади,
Қанотсиз қуш учмайди, эй беглар беги.

2967 Аскар билан бегларнинг кучи намоён бўлди,
Аскар билан беглар тугунлар ечади.

2968 Қайси бег (атрофи)га баҳодир мардлар тўпланса,
Бу бег жаҳонга соҳибқирон бўлади.

2969 Қайси бегда санъат-ҳунар тугал мужассам бўлса,
Нима истаса, унга орзу(лари) тугал ёғилади.

2970 Жаҳонгирга минг туман санъат-ҳунар керак.
Бу санъат-ҳунарлар билан жаҳондор жаҳонга эга бўлади.

2971 Қадрсиз тутма, санъат, ҳунарни ўрган, ўғил,
Бу санъат-ҳунарнинг равиши оққушдекдир.

2972 Санъат-ҳунарнинг истиқболи оққуш истиқболидек,
Кел, сен санъат-ҳунар отини қуш (деб) атагин.

2973 Оқ бошли (сочи оқарган) киши нима дейди, эшитгин,
Дунёни қаритган узун ёшли киши:

2974 Билим, санъат-ҳунар ўрган, қадрли тут уни.
Охири бу санъат-ҳунар сени қадрли тутгай.

2975 Билим бил, уқув ўрган, беҳуда юрма,
Хайрли пайти келса (бундай кишининг) куни ёрийди.

2976 Бу сөзләр эшитти сэвинди элиг
Айур эй уқушлуғ уруғы силиг

2977 Эди йақшы урдуң кишилик улы
Бу-ул чын вафалығ кишиләр йолы

2978 Будун эрки булды мэнин бу өзүм

Узун болды әлгим йорық тил сөзүм

2979 Қүвәнмәс-мә эмди бу бэглик булуб
Өз инчлик тиләб ма тириглик булуб

2980 Тиләким бу-ул ким мэңә кэлгүчи
Байуса мэниндин бэдүсэ күчи

2981 Бу бэглик сэвинчи йарынқы асығ

Дуъа таб мэңә эдгү атын йанығ

2982 Бу бары хазина бу олтун күмүш
Эрәтқа үләгүкә тэрдим өкүш

2983 Қишикә бэрүр-мэ тиләб эдгү ат
Дуъа артсу атым йурытсу байат

2984 Тиләким бу-ул ким мэңә тапғучы
Байуб қалса мэндә кэдин қалғучы

112б 2985 Өзүм көчсә барса қалыр бу будун
Дуъа бирлә тапса мэңә ул өдүн

Өгдүлмиш жавабы элигкә

2986 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Йэтүрди бу ишкә түгәл өг билиг

2987 Өлүгли кишикә нэкү бар адын
Магар эдгү аты йурыса кэдин

2988 Бу дунйа тиләсә үләгү күмүш
Қалы ъуқба қулса бу-ул ҳам йулуш

2989 Бу алтун күмүшүң үлә эй элиг
Қайу эл тиләсә йэтилгәй элиг

2976 Бу сўзларни эшитди, элиг севинди,
Деди: Эй заковатли, уруғи тоза.

2977 Кишилик мояси ҳақида жуда яхши гапирдинг,
Чин вафоли кишиларнинг йўли шудир.

2978 Мен ўзим халқ эркини олдим [яъни халқ устидан ҳукм юритиш эркига эга бўлдим],
Қўлим узун, тил (ва) сўзим равон бўлди.

2979 Энди мен бу бегликка эришиб шодланмайман,
Ўз фароғатимни тилаб ва (фаровон) ҳаётга эришиб.

2980 Тилагим шудирки, мен(инг) ҳузурим(га) келгувчи,
Мен туфайли бойиса, кучи ортса.

2981 Бу бегликнинг хурсандчилиги [яъни беглик даврида бошқаларни хурсанд қилиш] келгусининг фойдасидир,
Эзгу ном билан қайтиш, дуо менга кифоядир.

2982 Бу борлиқ хазина, бу олтин-кумуш(лар)ни
Аскарга улашишга кўплаб терганман.

2983 Эзгу от истаб киши(лар)га улашаман,
(Токи) дуо ортсин, худо номимни (эл оғзида) юритсин.

2984 Тилагим шудирки, менга хизмат қилувчи(лар),
Кейин қолувчи(лар) мен туфайли бойиб қолса.

2985 Ўзим ўлсам, (бу дунёдан) кетсам, қолган халқ
Ўша вақтда дуо билан менинг ҳақимга хизмат бажо қилса.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

2986 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: элиг
Бу ишга етарли ақл ва билим етказди.

2987 Ўладиган кишига бошқа нима бор,
(Ўзидан) кейин эзгу номи юришидан ўзга.

2988 Бу дунёни исталса кумуш улашиш керак,
Агар охиратни исталса ҳам ҳадяси—шу.

2989 Бу олтин-кумушингни улаш, эй элиг,
Қайси элни тиласанг қўл етади.

2990 Нэку тэр эшитгил бөгү бэг тили
Бу бэглик ишингэ ул урмыш улы

2991 Үлэгү нэң эр тутғу бэглэр қалын
Қачан қулса тутғай йағысы элин

2992 Хазына нэрэк көп эрэт чоқ кэрэк
Бэги бай кэрэксиз будун тоқ кэрэк

2993 Эрэт болса бэглэр эли эксүмэс
Эрэт болмаса бэг элин кэч йэмэс

2994 Эрэт болса бэгдин сэвинчлиг йаруқ
Қайу эл тилэсэ булур бэг ануқ

2995 Ақы болса элги ажун бэглэри
Экигү ажуннуң бу алды төри

2996 Нэку тэр эшитгил билиглиг тилин
Саранлық билэ бэг йэйүмэс элин

2997 Эки нэң қарышты йақышмас қачар
Саранқа йағумас ақығ бэрк қучар

113a 2998 Сарандын қачар барча эрдэмлүг эр
Ақықа йумытур тилэк арзу йэр

2999 Саранлық билэ болды бэглик йағы
Саранқа қопар тэкмэ йэрдэ чоғы

3000 Адын экки нэң-ул бу эл тутруқы
Бириси сав алтун қылыч бир тақы

3001 Ақылық билэ бэклэгү-ул элиг
Ақылық билэ бэг бэдүр эй элиг

3002 Қур алп эр көтүрсэ йашын-тэг тэмүр
Азығлығ эрэнлэрдэ тэшлүр тамур

3003 Сав алтун билэ тартса бэглэр элиг
Қылычсыз тили бирлэ эврэр элиг

3004 Бу экки билэ этгү ошбу элиг
Бу экки билэ эр бэдүр эй элиг

2990 Доно бег тили нима дейди, эшитгин,
Бу беглик ишига у пойдевор қургандир:

2991 Беглар нарса улашиши, кўп аскар тутиши керак,
(Шунда) қачон истаса ёви(нинг) элини тутади.

2992 Кўп хазина нега керак, кўп аскар керак,
Беги бой (бўлиши) кераксиз, халқ тўқ (бўлиши) керак.

2993 Аскар бўлса беглар эли камаймайди,
Аскар(и) бўлмаса бег элини узоқ тутолмайди.

2994 Аскар бегдан миннатдорчилик, рўшнолик кўрса,
Қайси элни истаса, бег қўлга киритади.

2995 Жаҳон беглари қўли саховатли (очиқ) бўлса,
Иккала жаҳоннинг тўрини у олади.

2996 Билимли тили (сўзи)ни эшитгин, нима дейди,
Бахиллик билан бег элини ея олмайди [яъни элига эга бўлолмайди].

2997 Икки қаршилашган нарса яқинлашмайди, қочади,
Бахилга яқинлашмайди, сахийни қаттиқ қучади.

2998 Барча санъат-ҳунарли киши бахилдан қочади,
Сахий (атрофи)га тўпланади, тилак-орзуга эришади.

2999 Бахиллик билан беглик (бир-бирига) ёвдир,
Бахилга барча ерда адоват кўзғалади.

3000 Бу элни тутувчи бошқа икки нарса бордир,
Бири — тоза олтин, яна бири—қилич.

3001 Элни сахийлик билан мустаҳкамлаш керак,
Сахийлик билан бег буюклашади, эй элиг.

3002 Қўрқмас ботир эр яшин каби темир кўтарса [яъни қилич солса],
Озиқлик баҳодирларнинг томири кесилади.

3003 Беглар тоза олтин билан қўл узатса,
Қиличсиз тили билан элни қайтаради.

3004 Шу икки (нарса) туфайли ушбу элни тузиш керак,
Шу икки (нарса) туфайли эр буюк бўлади, эй элиг.

3005 Сав алтун йазар-ул түгүлмиш кишиг
Сав̇ алтун этәр-ул бузулмиш ишиг

3006 Қылыч қайда урса күмүш анда-ул
Күмүш қайда эрсә қылыч тутты йол

3007 Айа бэг күмүш сач тэрилсү кәд̇ эр
Күмүш йығса сачлур қылычлығ қур эр[62]

3008 Қылычлығ қур эр көр күмүшкә тутуғ
Йумытмыш сав̇ алтун қылычқа йулуғ

3009 Саран бэг тэрәр нәӊ хазина урур
Ақы бэг қылыч бирлә артлаб алур

3010 Бу йаӊлығ турур бу ажун өндүси
Саранқа сөкүши ақы өгдүси

3011 Сөзин кэсти Өгдүлмиш өпти йэриг
Элигкә дуъа қылды өгди бириг

3012 Бу сөзләр эшитти сэвинди элиг
Дуъа қылды раббқа көтүрди әлиг

113б 3013 Айур эй бағырсақ ынанғу ид̇им
Қатығлық йэриндә сығынғу ид̇им

3014 Сэӊиндә ад̇ын йоқ йөләким мэӊә
Күв̇әнчим сэн-өк-сә умунчым сэӊә

3015 Қайу эд̇гү қалды мэӊә қылмадыӊ
Нэкү арзу қалды мэӊә бэрмәдиӊ

3016 Нэ-тэг тапнуғай-мә дуъам бу сөзүм
Айа мәӊү муӊсуз бу муӊлуғ өзүм

3017 Сэниндин қулур-мэ басут күч билә
Көни йол үзә тут мэни сэн йөлә

3018 Қамуғ эд̇гүлүктә тақы артуқы
Бу Өгдүлмиш-ул эмди көӊлүм тоқы

3019 Муны бэрдиӊ эмди мэӊә сэн ъата
Қылур-мэн мунық шукры йүз миӊ қата

3005 Тугулган (хафақон) кишини тоза олтин ёзади (чеҳрасини очади),
Бузилган ишни тоза олтин тузатади.

3006 Қаерда қилич урилса, кумуш ўша ердадир,
Қаерда кумуш бўлса, қилич йўл тутади.

3007 Эй бег, кумуш соч, (атрофингга) яхши кишилар йиғилсин,
Кумуш йиғсанг сочилиб кетади, қиличли (эса уни) тўплайди.

3008 Қиличли ботир киши, кўр, кумушга гаровдир,
Жамғарилган тоза олтин қиличга қурбондир.

3009 Бахил бег мол-дунё теради, хазина уради,
Сахий бег (унинг мол-дунёсини) қилич билан савалаб олади.

3010 Бу дунёнинг қонуни мана шу янглиғдир,
Бахил учун ҳақорат, сахий учун олқиш (дан иборат).

3011 Ўгдулмиш сўзини тугатди, ер ўпди [яъни таъзим қилди],
Элигни дуо қилди, бир (худо)ни ҳамд қилди.

3012 Бу сўз(лар)ни эшитди, элиг севинди,
Раббга дуо қилди, (фотиҳага) қўл кўтарди.

3013 Де(й)ди: Эй меҳрибон, ишон(ади)ган эгам,
Оғирлик пайтларида сиғинадиган эгам.

3014 Сендан бўлак мен учун таянчим йўқ,
Шодлигим сенгинадирсан, умидим сендан.

3015 Қандай эзгу(ликлар) қолди(ки), менга қилмадинг,
Қандай орзу(лар) қолди(ки), менга бермадинг.

3016 Дуом, сўзларим(дан бўлак,) сенга қандай қилиб сиғина оламан,
Эй мангу мунгсиз, менинг ўз(лиг)им эса мунглиман.

3017 Кўмак билан кучни сендан тилайман,
Тўғри йўл узра тут, мени сен қўлла.

3018 Ҳар қандай эзгуликдан янада ортиғи
Энди бу Ўгдулмишдир, кўнглим тўқи.

3019 Буни менга сен ато қилиб бердинг,
Бунинг шукрини юз-минг бор қиламан.

3020 Эт-өз жан йулуғлар мэниң ишимә
Дуъа арттурур бу кэчәр йашыма

3021 Мэңә күч бэр эмди өтәйин ҳақын
Сэвинсүн мэңә болсу көңли йақын

3022 Йана айды элиг эй Өгдүлмиш-ә
Уқушлуғ билиглиг сэни өгмиш-ә

3023 Уқушлуғ тиләсә уқуш-сә түгәл
Кишилик тиләсә билигкә камал

3024 Ынанчлығ бағырсақ бүтүн-сә силиг
Кишилик билә сэн көтүрдүң әлиг

3025 Тапундуң ачығда ашунды тапуғ
Тапуғ қалмады сэн йэтүрдүң қамуғ

3026 Мэниңдин кэрәк эмди эдгу йанут
Сэңә ҳақ өтәйин тириглик анут

3027 Нэ-тэг ким сэвинди сэниңдин көңүл
Байат бэрсү андағ сэвинч эй оғул

114*а* 3028 Сөзүг кэсти элиг сэринди туру
Йэр өпти тапуғчысы қопты өрү

3029 Туруб чықты андын сэвинчлиг болуб
Атын минди кэлди эвингә йуруб

3030 Қыйықсыз кэчә таңда қылды тапуғ
Йарады тапуғ ачты давлат қапуғ

3031 Тэрилди өги ҳам қуйулды билиг
Болу бэрди эврән узады әлиг

3032 Нэкү тэр эшитгил қуты бэлгүлүг
Қуты бирлә элдә жавықмыш күлүг

3033 Кимиң бирлә давлат йарашса кэлиб
Башын көккә тэгрүр йуқару қылыб

3034 Кэлү бэрсә давлат йумытса бу нәң
Киши көңли тирлүр болур қызғу эң

3020 Менинг ишимга тану жонини фидо қилади,
Ўтаётган умримга дуо орттиради.

3021 Энди менга куч бергин, ҳақини ўтайин,
Суюнсин, менга кўнгли яқин бўлсин.

3022 Яна айтди элиг: эй Ўгдулмиш,
Заковатли, билимлилар сени мақтабдилар.

3023 Заковатли исталса, сен тугал заковатлисан,
Кишилик исталса, билимга баркамолсан.

3024 Ишончли, садоқатли, рост ва зарифсан,
Сен кишилик билан қўл кўтаргансан.

3025 Хизмат қилдинг, инъом(лар)дан хизмат(ларинг) ошиб кетди,
Хизмат қолмади, сен ҳаммасини бажо келтирдинг.

3026 Энди мендан хайрли эваз лозим,
Сенинг ҳақингни ўтайин, ҳаётни шайла.

3027 Кўнглим сендан нечоғлик севинган бўлса,
Худо сенга шундай севинч берсин, эй ўғил.

3028 Элиг сўзни тўхтатди, туриб бир оз ўйлади,
Хизматчиси ер ўпди, юқори турди.

3029 Севинчли бўлиб у ердан туриб чиқди,
Отини минди, юриб(отда) уйига келди.

3030 Оғишмай кеча ва кундуз хизмат қилди,
Хизмат кўл келди, давлат [яъни саодат] эшик очди.

3031 Идроки терилди ҳамда билим қуюлди,
Фалак кулиб боқди, қўли узун бўлди.

3032 Давлати белгили (киши) нима дейди, эшитгин,
Давлати билан элда донг таратган машҳур киши:

3033 Ким билан давлат келиб ярашса,
Юқори қилиб бошини кўкка етказади.

3034 Давлат кела берса, мол-дунё йиғилса,
Киши кўнгли тирилади, ёруғ юз бўлади.

3035 Муңар мэңзэтү айды көкчин сэңә
Бу сөз йақшы тыңла эй эрсиг тоңа

3036 Қимиң болса давлат узады әлиг
Қамуғ тэтрүси оң сөзи өг билиг

3037 Ажун фалйасуфы нэңи болмаса
Нэчә тилдәм эрсә кишәлди тилиг

3038 Бу йаңлығ турур бу ажун өңдүси
Йайығ дунйа давлат жавықар күси

3039 Йавузқа йүз урса йүзи сувланур
Кичигкә көз ачса бэдуглүк булур

3040 Тэгир эрсә кимкә бу давлат кэлиб
Түзәр ич ташыны бу барча этиб

3041 Қалы кэлсә кэлдрүр қамуғ арзулар
Ажунқа жавықар аты бэлгүрәр

3042 Қалы барса элтүр бу кэлдүрмишин
Йағыз йэркә илдрүр көтүрмиш башын

114б 3043 Айа өг көңүллүг уқушлуғ удуғ
Айы сэвмә дунйа тоқығай йудуғ

3044 Нэрәк бу қараңқу түнәрик орун

Сүзүг мәңү элкә ашунғыл бурун

3045 Түнэк-ул бу дунйа көтүргил көңүл
Әдиз орду эл қул сэн эмрүл амул

3046 Нэкү тэр эшитгил э көңли сүзүг
Қамуғ иш ичиндә э көңли түзүг

3047 Э ҳиммат идиси ажун қул талу
Талу қулдачы эр қуты тоб толу

3048 Кэчәр дунйа қодғыл тилә ъуқбаны
Қоду бэрмәсә дунйа қодғай сэни

3049 Жафачы бу дунйа жафа қыл аңар
Жафа қылса өтрү йарашур сэңәр

3035 Ешули бунга мослаб сўзлабди сенга,
Бу сўзни яхши тингла, эй мард баҳодир:

3036 Кимнинг давлати бўлса, қўли узун бўлади,
Ҳамма тескариси ўнг, сўзи ақл, билим (бўлади).

3037 Дунё файласуфи мол-дунёси бўлмаса,
Неча сўзамол бўлса (ҳам) тилини тияди.

3038 Бу дунё қонуни мана шу янглиғдир,
Бевафо дунё, давлат шуҳрат таратади.

3039 Евузга юз урса, юзи сувланади [яъни обрўли бўлади],
Кичик (киши)га юз ўрса, (у) буюкликка эришади.

3040 Бу давлат келиб кимга яқинлашадиган бўлса,
Ич-ташини тузиб, бутунлай безайди.

3041 Агар келса, ҳамма орзуларни келтиради,
Дунёга донг таратади, отини танитади:

3042 Агар кетса, у келтирганларини элтади,
Кўтарган бошини қора ерга қуйи қилади.

3043 Эй ақлли, дилли, заковатли, ҳушёр,
Зинҳор дунёни севма, балога дучор бўласан.

3044 Бу қоронғи, тунайдиган [яъни вақтинчалик, омонат дунё] нима учун керак,
Соф, мангу ўринга [яъни у дунёга] илгарилаб ошиққин.

3045 Бу дунё тунаш жойи, кўнгил узгин,
Баланд ўрда жойни [яъни арши аълони] иста, осойишта, сокин бўл.

3046 Нима дейилган, эшитгин, эй кўнгли покиза,
Ҳамма иш(лар) соҳасида (ҳам) эй кўнгли тўғри:

3047 Эй ҳиммат соҳиби, ҳақиқий дунёни иста,
Ҳақиқий дунёни истаган кишининг қути тўла-тўкисдир.

3048 Уткинчи дунёни қўйгин, охиратни иста,
Дунёни тарк этмасанг, (у) сени тарк этади.

3049 Бу дунё жафочи, унга жафо қил,
Жафо қилсанг, сўнг сен билан ярашади.

3050 Айа йолда азмыш башы тэзгинүг
Айы сэвмə дунйағ түби-ул өйүг

3051 Өйүгкə киригли өйүлди қуды
Өрү кэлмəди ул сэвинч булмады

3052 Өрү тартғыл өзни өйүгдин қутул
Өзүң қуллуқын сэн тапуғ бирлə йул

3053 Йана йанғыл эмди тилəк бэргə уз

Тилин эврə йандур туру қалды сөз

3054 Көңүл түзди элиг көр анда нару
Будунқа бэрү турды эдгү төрү

3055 Будун инчкə тэгди toruқ сэмриди
Сэвəри бэдүди йағы йаврыды

3056 Кэчүрди күвəнчин сэвүнчин күни
Ажунқа йадылды жавы ат үни

3057 Тирилди бир анча йурыды бу йаң
Бөри тоқлы бирлə қуры болды тэң

Элиг савалы Өгдүлмишкə

115a 3058 Элиг бир күн олдруб көр Өгдүлмишиг
Оқыды айытты кэчəр күн ишиг

3059 Нэкү-тэг кэчəр кун эй Өгдүлмиш ай
Чығай-му тэлим болды элдə йа бай

3060 Эл ичрə нэкү бар йарағсыз йавуз
Будун ҳалы ачғыл мэңə өртмəсүз

3061 Будун тиллəриндə нэкү сөз йурыр
Сөкүш-му тэлимрəк йа өгди кэлир

3062 Мунум-му өкүшрəк азу эрдəмим
Айу бэр мэңə сэн қылайын эмим

3050 Эй йўлдан озган, боши айланган,
Зинҳор дунёни севма, туби чуқурдир.

3051 Чуқурга кирувчи қуйига чўкади,
У юқори чиқмайди, севинч топмайди.

3052 Юқори торт ўзингни, чуқурдан қутул,
Ўзингнинг қуллуғингни ибодат билан ўта.

3053 Энди яна (бу мудҳиш йўлдан) қайт, яхши тилаклар (ингни) беради,
Тилингни орқага қайтар [яъни тавба қилиб тий], сўз абад туриб қолади.

3054 Ўшандан бошлаб элиг кўнглини тўғрилади, кўр,
Халққа эзгу сиёсат юрита борди.

3055 Халқ осойишталикка эришди, ориқ семирди,
Севувчилари улғайди, ёви заифлашди.

3056 Кун (лари) ни шодлик, севинчда ўтказди,
Шуҳрати, оти, овозаси оламга ёйилди.

3057 Шу тарзда бир қанча вақт юрди, кун кечирди,
Бўри тўқли билан тенгқур бўлди.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

3058 Элиг бир куни ўлтириб Угдулмишни
Чақирди, ўтаётган кунини, ишини сўради.

3059 Кунлар қандай ўтаётир, эй Угдулмиш, айт,
Қашшоқми кўп бўлди элда ёки бой?

3060 Эл ичида қанчалик ярамас, ёвуз бор?
Халқ ҳолини менга бепарда баён қилгин.

3061 Халқ тилида қандай гап-сўз юради,
Сўкишми кўпроқ ёки мақтовми келади?

3062 Нуқсонларимми кўпроқ ёки яхши хислатларимми?
Сен менга айтиб бер, чорамни кўрайин.

Өгдүлмиш жавабы элигкә

3063 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Тиләк кэлди тутты тэгүрди элиг

3064 Элиг давлатында этилди ажун
Сақынч қысға болды сэвинчләр узун

3065 Байуды будун инчкә тэгди йатур
Улуш кэнд бэзэнди көңүл йэлгүтүр

3066 Эрәж бирлә артар будун күнләри
Сэвинчин кэчәр көр бүтүн түнләри

3067 Тилин сөзләди барча эдгү сана
Дуъа бирлә тынмас тынығлы тын-а

3068 Төрү сув-тэг-ул күч көр от-тэг йудуғ
Сүзүг сув ақыттың одытты отуғ

115б 3069 Төрү түз йуруттың этилди ажун
Ким эрсә күчәк элдә көрмәс көзүн

3070 Эй элиг үч ишдин тэгир күч басынч
Бири бэг осал болса тэгсә эринч

3071 Экинчи басынчақ будун башлар эр
Үчүнчи суқ эрсә будун бағры йэр

3072 Сэниңдә йоқ эмди бу үчтә бири
Қайудын тэгәр элкә күчкэй ары

3073 Эй эдгү төрүлүг арығ бэг силиг
Байат бэрди эрдәм сэңә өг билиг

3074 Өзүң болды тавфиқ қамуғ эдгүкә
Будун бодны бүтти йэгү кэдгүкә

3075 Шукр қыл байатқа тапуғ қыл сақын
Эрәж қыл бир анча сэн инчин авын

3076 Ташыртын нэкү түшсә йаңлуқ йазуқ
Муну мэн бу көрдәчи қул-мэн ануқ

Угдулмишнинг элигга жавоби

3063 Жавоб берди Угдулмиш, айтди, (эй) элиг,
Тилак келди, тутти, қўл узатти.

3064 Элиг давлатидан олам гуллади,
Аламлар қисқа бўлди, севинчлар узун.

3065 Бойиган халқ роҳатга эришиб ётибди,
Қишлоқ, шаҳарлар безанган, кўнгилни ўйнатади [яъни мафтун қилади].

3066 Халқнинг кунлари фароғат билан зиёда бўлди,
Бутун тунлари севинч билан кечди, кўр.

3067 Тилда барча эзгу мадҳлар сўзлайди,
Тин олувчилар дуо билан тинмайди.

3068 Адолат(ли сиёсат) сувдек, зулм эса ўтдек офатдир,
Зилол сув оқиздинг, (у) ўтни ўчирди.

3069 Сиёсатни тўғри юриттинг, олам яшнади,
Бирорта ҳам зўравон кўзга кўринмайди [яъни йўқолди].

3070 Эй элиг, уч иш туфайли зўрлик, зулм етади,
Бири — бег ғофил бўлса, ишратга берилса.

3071 Иккинчиси — халқни бошловчи заиф (бўлса),
Учинчиси — халқ бағрини кемирувчи суқ бўлса.

3072 Энди сенда бу учдан бири (ҳам) йўқ,
Элга зўравон бўри қаердан тегади.

3073 Эй эзгу сиёсатли соф (ва) зариф бег,
Худо сенга фазилат, ақл, билим берган.

3074 Ҳар қандай хавфли ишларга ўзинг тавфиқ бўлдинг,
Халқнинг (оғзи) ошга, эгни уст-бошга ёлчиди.

3075 Шукр қил худога, ибодат қил, сақлан,
Бир қадар роҳат қил, сен фароғатла машғул бўл.

3076 Четдан нимаики хатолик, айб содир бўлса,
Мана, мен уни кузатувчи ишончли қулман.

3077 Шукр қылды артуқ сэвинди элиг
Сана қылды раббқа көтүрди элиг

3078 Айур эй бағырсақ идим-сэн улуғ
Ағыр қылдың элдә бу йунчығ қулуғ

3079 Тэгүрдүң мэңә сэн қамуғ эдгүлүк
Мунуң шукры бойнум үзә болды йүк

3080 Бу шукруғ қачан қылға өзүм йэтә

Мунуң шукры мэндин сэңә сэн өтә

Элиг савалы Өгдүлмишкә

3081 Йана айды элиг эй Өгдулмишим
Байат фазлы эрди сэни булмышым

116*а* 3082 Сабаб сэн-сә эмди қамуғ эдгүкә
Күчүг тыдғуқа ҳам төрү бэргүкә

3083 Байат бэрди кэндү қамуғ эдгүлүг
Сэни бэрди артуқ адын он үлүг

3084 Нэчә бэг қатығланса йалңүз өзүн
Болу бэрмәсә қул этүмәс өзүн

3085 Бэг ичтин болур көргү таштын көзи
Бағырсақ қулы-ул көзи ҳам сөзи

3086 Көзүм-сә тилим-сә элим-сә мэңә
Анын эдгү болды атым эй тоңа

3087 Нэкү тэр эшит эмди хақан тили
Ажун башламыш бүтрү басмыш эли

3088 Бағырсақ қулуғ булса бэгләр тиләб
Аны тутғу алтун күмүшкә қалаб

3089 Көни чын киши булса бэгләр қутун
Өзи инчкә тэгди тирилди қутун

3090 Тапуғчы талусы бағырсақ болур
Бағырсақ тапуғчығ тиләб ким булур

3077 Элиг шукр қилди, ниҳоятда севинди,
Раббга сано айтди, (фотиҳага) қўл кўтарди.

3078 Айтди: Эй меҳрибон, сен улуғ эгамсан,
Бу нотавон қул(инг)ни элда қадрли қилдинг,

3079 Менга сен ҳамма эзгулик(ларни) кўрсатдинг,
Бу(лар)нинг шукри(ни қилиш) бўйним узра қарз бўлди.

3080 Бу шукрни мен қачон тугал қиламан [яъни қандай қилиб уддалай оламан],
Бу(лар)нинг шукрини менинг номимдан ўзингга сен ўзинг ўта.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

3081 Яна айтди элиг: Эй Ўгдулмишим,
Сени топишим худонинг фазли эди.

3082 Энди ҳамма эзгу(ликлар)га сабаб сендирсан,
Зулмни тийишга ҳам адолат юритишга.

3083 Ҳамма эзгуликларни худонинг ўзи берди,
Бошқа ўн ҳисса ортиқ (қилиб) сени берди.

3084 Бег ёлғиз ўзи қанчалик тиришмасин,
Қули кўмаклашмаса (у) ўзи (ишни) юрита олмайди.

3085 Бег ич(кари)дан кузатади, сиртдан (унинг) кўзи,
Садоқатли қулидир, (унинг) ўзи ҳам сўзидир.

3086 Кўзимсан, тилимсан, қўлимсан менинг,
Шу сабаблан отим эзгу бўлди, эй, баҳодир.

3087 Хоқон тили нима дейди, энди эшит,
Жаҳонни бошлаган, бутун элларни тутган (киши):

3088 Беглар садоқатли қулни истаб топса,
Уни олтин-кумушга кўмиб тутиши керак [яъни бошидан зар тўкиб сақлаши керак].

3089 Тўғри, чин киши топса беглар бахтли (бўлади),
Ўзи фароғатга эришади, бахтиёр яшайди.

3090 Хизматчининг сараси садоқатли бўлади,
Садоқатли хизматчини излаб ким топади.

3091 Бағырсақ йоқ эрсә ажунда талу
Кишилик қачан турғай эрди толу

3092 Эсиркәр-мә эмди эй Өгдүлмиш-ә
Бир-өк-сә атаңдын мәңә қалмыш-а

3093 Тақы бир бар эрсә сэни-тэг адын
Уда бэргәй эрди кор өңдүн кэдин

3094 Бир-өк-сә мэңә сэн э қылқы көни
Сэни өз йитүрсә адын бир қаны

3095 Бу йалңузлуқуңқа өзүм ыйманур
Тақы бир эш эрсә сэңә эй үнүр

3096 Сэңә тэгмәгәй эрди эмгәк өкүш
Мэңә ма дуъа тэггәй эрди үлүш

116б 3097 Тилә бар-му көргил қадашлар ара
Сэңә удғу-тэг бир айытғыл көра

Өгдүлмиш жабавы элигкә

3098 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Эсән болсу ишкә йэтилгә элиг

3099 Эрәжләнсү элиг тучы ынчруну
Тиләк арзу кэлсү өзи тынчруну

3100 Мэниң эмгәримкә элиг алтуны
Ағыр қылмасу көңли тутсу көни

3101 Мэңә тэгсә эмгәк эрәж ма тэгир
Эрәж бирлә эмгәк йанашу йурыр

3102 Қалы эл ишингә тосулғу киши
Тиләк эрсә элиг будун эл башы

3103 Нэкү тэр эшитгил эй элчи бөгү
Бөгүләб қылур элчи күндә өгү

3104 Өкүш болса элкә басутчы бил-ә
Эл этлүр бэдүр бэг йатыб йэр күлә

3091 Дунёда ҳақиқий садоқатли бўлмаганда эди,
Одамгарчилик қачон тўла-тўкис турар эди.

3092 Энди афсусланаман, эй Ўгдулмиш,
Отангдан менга қолган биргина сендирсан.

3093 Сендек яна бошқа бирортаси бўлганда эди,
Олдинма-кейин эргашиб юра берар эди, кўр.

3094 Биргинадирсан менга сен, эй хулқи тўғри,
Сени мен йўқотсам, бошқа битта қани?

3095 Бу ёлғизлигинг учун мен ноқулай аҳволда қолаётирман,
Сенга тағин бир эш бўлса эди, эй униб-ўсгур.

3096 Сенга кўп меҳнат етмагай эди,
Менга ҳам дуо насиб бўлгай эди.

3097 Изла, борми, кўргин, қариндошлараро
Сенга эргашгудек бир (киши), кўриб суриштиргин.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

3098 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Элиг
Эсон бўлсин, қўл ишга қовушади.

3099 Элиг тинчланиб доим роҳатда бўлсин,
Тилак-орзу ўзи аста-секин келаверсин.

3100 Менинг машаққат чекишимга элиг ҳазратлари
Безовта бўлмасин, кўнглини тўқ тутсин.

3101 Менга машаққат етса, роҳат ҳам етади,
Роҳат билан машаққат ёндашиб юради.

3102 Агар эл ишига фойда келтирадиган киши
Орзунг эрса, (эй) халқ, эл бошлиғи элиг.

3103 Доно нима дейди, эшитгин, эй эл бошловчи,
Донолик билан эл бошловчиларни кунун оқилликка даъват қилувчи:

3104 Эл (ни бошқариш) да ёрдамчи кўп бўлса, билгинки,
Эл юксалади, бег ётиб ейди [яъни ҳузур ва ҳаловатда бўлади].

3105 Тэлим болса элда тосулур тэтиг
Билиг[63] инчкә тэгрүр дылүр бу этиг

3106 Йоқ эрмас қадашлар ара бар мэниң
Бу йаңлығ киши билги артуқ аның

3107 Қамуғ эрдәми бар сақынуқ удуғ
Қайу ишкә тэгсә бодур тү бодуғ

3108 Қылынчы көни аты Одғурмыш-ул
Қамуғ эдгүлүккә әлиг урмыш-ул

3109 Валикан эвүрди бу дунйада йүз
Туруб тағқа кирди көңүл қылды түз

117а 3110 Байат тапғы бирлә өзин эмгәтүр
Тапуғ бирлә йазуқ игин эмлатур

3111 Мэниндә йүз үстәң аның эрдәми
Будундә талусы киши көдрүми

3112 Мэни бирлә болса мениң ул қадаш
Қамуғ ишкә болғай аның билги баш

3113 Элиг алтуны тынға көңли бүтүо
Сэвинчин тирилгәй ажунуғ тутуб

3114 Элиг айды арзум тиләким бу-ул
Аны булса өтрү тайанғай көңүл

3115 Нэкү-тэг қылур-сә бу ишкә этиг
Мэңә йақрү бэрсән аны эй тэтиг

3116 Нэкү-тэг оқылым аны ай бару
Қими ыдса болғай оқытчы нару

3117 Битиг-му кэрәк йа сөз ыдса тилин
Йарағы нэкү-ул сэн андағ қылын

Өгдүлмиш жабавы элигкә

3118 Йанут бэрди Өгдулмиш айды бу сөз
Айытмышқа элиг жаваб қылды өз

3105 Эл орасида ёрдам берувчи, тетиклар кўп бўлса,
Бегни роҳатга етказади, юмушларни улар қилади.

3106 Йўқ эмас, менинг қариндошларим орасида бор
Бу янглиғ киши, унинг билими ортиқ.

3107 Ҳамма хислатларга молик, ўйловли, ҳушёр,
Қандай ишга киришса, турли бўёқлар бўяйди [яъни ҳар қандай ишни аъло бажаради].

3108 Феъли-рафтори тўғри, оти Ўгдулмишдир,
Ҳамма эзгуликларга қўл ургандир.

3109 Ва лекин (у) бу дунёдан юз ўгирди,
Туриб тоққа чиқиб кетди, кўнглини тўғри қилди [яъни беғубор ва пок кўнгил бўлиб, худо йўлига кирди].

3110 Худога тоат-ибодат билан ўзини қийнамоқда,
Тоат-ибодат билан гуноҳ касалини даволатмоқда.

3111 Мендан юз (ҳисса) ортиқ унинг фазилатлари,
Халқ орасида етуги, киши (лар) сараси.

3112 Менинг у қариндошим мен билан бўлса,
Ҳамма ишга унинг билими бош бўлади.

3113 Элиг ҳазратлари таскин топади, кўнгли хотиржам бўлади,
Оламни тутиб, шодликда яшайди.

3114 Элиг айтди: Орзум, тилагим будир (ким),
Уни топсам, сўнг кўнглим далдали бўлади.

3115 Бу ишга қандай ҳозирлик қиласан,
Менга уни яқин қилиб берсанг, эй тетик.

3116 Айт, уни бу ёққа қандай қилиб чақирамиз,
У ёққа чақирувчи сифатида кимни юборамиз.

3117 Мактуб керакми ёки оғзаки сўз юбориш (маъқулми),
Қайси бири маъқул бўлса, сен ўшандек қил.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

3118 Жавоб берди Ўгдулмиш, бу сўз (лар) ни айтди:
Сўраган (савол) ига элиг ўзи жавоб қилди.

3119 Қадашым барыны өтүнди бу өз
Кэлир-му йа кэлмэс ачылмас бу сөз

3120 Қалы кэлсэ эдгү ағырлады сөз
Апаң кэлмэсэ болға йарлығ ужуз

3121 Сарылға-му эрки элиг алтуны
Илэнгэй-му эрки мэңэ ул күни

3122 Элиг айды мэн сөз айыттым сэңэ
Сэн өз билмишиң сөзни айдың мэңэ

117б 3123 Оқы кэлсэ кэлгэй қалы кэлмэсэ
Нэкүкэ илэнгүм сөзүм тутмаса

3124 Сэн өгдүң аның түрлүг эрдэмлэрин
Ул эрдэм үчүн мэн тилэр-мэн эрин

3125 Билиглиг уқушлуғ тэдүкүң үчүн
Аны арзуладым ҳавақа өчүн

3126 Билиглиг уқушлуғ киши ул киши
Аныңда нару барча йылқы түши

3127 Билиглиг уқушлуғ билир билсэ иш
Билиглиг уқушлуғ қылур қылса иш

3128 Мунар мэңзэр эмди бу сөз бэлгүлүг
Эшитгил муны сэн эй эрсиг күлүг

3129 Билиг бирлэ йазлур қамуғ тэрс түгүн
Билиг бил уқуш уқ тирилгил өгүн

3130 Билиг ишкэ тутғыл тақы бил күни
Тақы өгрэнү тур осанма бу күн

3131 Мэңэ йалңуз эрмэс аныңдын асығ
Сэңэ ма қадашдын асыг ҳам татығ

3132 Қадашлығ болурса кэрэк бу қадаш
Қадаш болмаса тутғу эркэ адаш

3133 Эди йақшы аймыш көр элчи башы
Қамуғда күчи бэк қадашлығ киши

3119 Мен қариндошим бор(лиг)ини баён қилдим,
Келадими ёки келмайдими, бу сўз номаълум.

3120 Агар келса, сўз(инг)ни қадрлаган бўлади,
Агар келмаса, фармон(инг)нинг қиммати тушади.

3121 Элиг ҳазратлари азият чекиб қолармикан,
Бир кун келиб у мени айбга қўярмикан.

3122 Элиг айтди: Мен сендан сўз сўрадим,
Сен ўз билган сўзларингни менга айтдинг.

3123 Чақир, келса келгани, агар келмаса,
Нима учун айбга қўяман, (у) сўзимни олмаса:

3124 Унинг турли фазилатларини сен таъриф қилдинг,
Ўша фазилатлари учун мен соҳибини чақираётирман.

3125 Билимли, заковатли деганинг учун,
Ҳавас қасди билан уни орзуладим.

3126 Билимли, заковатли одам одамдир,
Ундан бошқа барча (киши) йилқи тенгидир.

3127 Ишни билса, билимли, заковатли билади,
Иш қилса, билимли, заковатли қилади.

3128 Муҳаққақ (уш)бу сўзлар энди бунга монанддир,
Сен бу (сўзлар)ни эшитгин, эй мард, машҳур:

3129 Ҳамма қаттиқ тугун билим туфайли ечилади,
Билим бил, заковат ўрган, оқилона яшагин.

3130 Билимни ишга солгин, тағин кунун ўрган,
Тағин ўргана бер, бугун ғофил бўлма.

3131 Унинг манфаати ёлғиз мен учунгина эмас,
Сенга ҳам қариндошингдан манфаат ва ҳаловат (бор).

3132 Қариндошли бўлиш (яхши), қариндош керакдир,
Қариндош бўлмаса, кишилардан дўст тутиш керак.

3133 Кўр, эл бошловчи(лар) боши жуда яхши айтибди:
Қариндошли киши ҳаммадан (ҳам) кучи ғолиб бўлади.

3134 Қадашлығ киши күси жаві бэдүг
Адашлығ киши аты саві бэдуг

3135 Қадашың йоқ эрсэ йуры тут қадаш
Адаш эдгү болса бу болды қадаш

Өгдүлмиш жавабы элигкэ

118*a* 3136 Йанут бэрди Өгдулмиш элиг қуты
Аны чын тилэсэ этэйин оты

3137 Элиг йарлықаса барайын өзүм
Оқыйын аны мэн ачайын сөзүм

3138 Тилин сөзлэйин мэн түмэн түрлүгүн
Билигдин уқушдын сөз өдрүб өгүн

3139 Элиг ма битисү өз элгин битиг
Эшитсү элиг йарлығын ул тэтиг

3140 Мэнэ бүтсү мэндин тэйү билмэсү
Йэмэ йарлығ эштиб кэтэ турмасу

3141 Нэчэ ма өзүм сөзлэсэ сөз тилин
Элиг йарлығы бу битиг сөз адын

3142 Нэкү тэр эшитгил эй аслы ағы
Қара көңлин авлар бэги йарлығы

3143 Тақы йақшы аймыш билиглиг өзи
Түгүлмиш көңүлни йазар бэг сөзи

3144 Исиг сөзлэсэ қулқа бэглэр тилин
Унытмас аны қул тирилсэ йылын

3145 Қайу бэг тили йумшақ эрсэ сүчиг
Аны сэвди будны улуғ тут кичиг

Элиг жавабы Өгдүлмишкэ

3146 Элиг айды эмди бу эрсэ йарағ
Битийин битигим аңар болсу ағ

3135 Қариндошинг йўқ бўлса, кел, қариндош тут,
Ер-дўст эзгу бўлса, у қариндош(дай) бўлади.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

3136 Ўгдулмиш жавоб берди: Бахтиёр элиг
Уни чиндан истаса, чорасини этайин.

3137 Элиг буюрса, ўзим борайин,
Уни мен чиқарайин, сўзимни тушунтирайин.

3138 Тилим билан турли-туман (қилиб) сўзлайин,
Ақл билан билим ва заковатдан сўз танлаб.

3139 Элиг ҳам ўз қўли билан мактуб ёзсин,
У тетик элиг фармонини эшитсин.

3140 Менга ишонсин, (бу ишларни) мендан, деб билмасин,
Шунингдек, фармонни эшитиб кетавермасин.

3141 Мен тилда қанча сўз сўзлаганим билан,
Элиг фармони — ёзма сўз бошқадир.

3142 Эй асли покиза, (бу ҳақда) нима дейилган, эшитгин:
Бегининг фармони авом кўнглини овлайди.

3143 Билимли киши янада яхши айтибди:
Тугулган кўнгилни бег сўзи ёзади.

3144 Беглар тилда қулга илиқ сўзласа,
Йиллар яшаганда ҳам қул уни унутмайди.

3145 Қайси бег тили юмшоқ, чучук бўлса,
Улуғдир, кичикдир уни халқи севади.

Элигнинг Ўгдулмишга жавоби

3146 Элиг айтди: Энди чораси шу бўлса,
Мактубимни ёзайин, унга дом бўлсин.

3147 Сэңә барғу эрсә этингил этиг
Муну мэн өзүмдин битидим битиг

Б а б. Күнтуғды элиг Одғурмышқа битиг битиб ыдмышыны айтур

118б 3148 Дават қулды кағаз битиди битиг
Битиг бирлә этти ишингә этиг

3149 Байат аты бирлә сөзүг башлады
Төрүтгән игидгән кэчүргән тэди

3150 Айур мэн битидим байатым аты
Бу ат-ул қамуғ түрлүг игкә оты

3151 Өкүш өгди артуғ тэлим миң сана
Қылур-мэн байатқа аңар йоқ фана

3152 Тиләди төрүтти қамуғ тэбрәриг
Тирилгү бэрүр йэм тутар ул тириг

3153 Уған-ул көни чын турур бэргүчи
Төрүмиш қамуғ халққа йэтрүр күчи

3154 Йашыл көк йаратты йарутты күн ай
Қара түн йаруқ күн сақышлығ йыл ай

3155 Төрүтти бу эврән тучы эврүлүр
Байат ҳукмы тақдир билә тэзгинүр

3156 Төрүтмәстә ашну йурытты қаза
Қазақа тапы бол бойун эг уд-а

3157 Нэкү қулса қылды нэ қулса қылур
Нэкү айса болды нэ айса болур

3158 Иликдин салам көңли айту битиг
Битидим эсәнлик үзә эй тэтиг

3159 Эсән бар-му эрки эт өз инчликин
Нэкү-тэг йүдәр эрки өдләк йүкин

3160 Эшиттим сэниң эдгү қылқың йаңын
Бу өдтә йоқ-ул тэб сэңә түштэңин

3147 Сен борадиган бўлсанг, ҳозирлик қилгин,
Мана, мен ўзимдан мактуб ёздим.

Боб. Элиг Кунтуғди Ўгдулмишга мактуб ёзиб йўллашини айтади

3148 Давот ва қоғоз сўради, мактуб ёзди,
Мактуб билан ишнга замин ҳозирлади.

3149 Худо оти билан сўзни бошлади,
Яратган, парвариш қилган, кечирган, деди.

3150 Айтди: Мен худойим отини ёздим,
Бу от ҳамма турли дардга дармондир.

3151 Кўп ҳамд, ниҳоят талай минг саналор
Қиламан худога, фанолик унга ётдир.

3152 Жамики тебранувчиларни (у) истади (ва) яратди,
У яшаш учун ризқ беради, тирик тутади.

3153 Қодир дарҳақиқат (ва) чин ато қилувчидир,
Яралган ҳамма халққа кучини етказади.

3154 Яшил кўкни яратди, Кун (ва) Ойни ёритди,
Қора тун, ёруғ кун (ва) саноқли йил, ойларни (яратди).

3155 Доимо айланувчи бу фалакни яратди,
(У) худо ҳукми — тақдир билан айланади.

3156 Яратмасдан аввал қазони юритди,
Қазога рози бўл, бўйин эг, эргаш.

3157 Нима истаса қилди, нима истаса қилади,
Нима айтса бўлди, нима айтса бўлади.

3158 Аввало салом, (мен) кўнгил сўровчи мактуб
Ёздим, эзсонликни сўраб, эй тетик.

3159 Тану жон эсон ва тинч борми?
Замона юкини қандай кўтараётир экан?

3160 Сенинг эзгу феълинг ва тарзларингни эшитдим,
Бу замонда сенинг тенгу тушинг йўқ, деб.

3161 Байат қылмыш эмди сэңә эдгүлүг
Билиг бэрмиш эрдәм уқуш өг үлүг

3162 Бу йаңлығ қылынчың эшитти өзүм
Сэни арзулади э көрклүғ йүзүм

119а 3163 Қадашыңны ыдтым бу Өгдүлмишиг
Сөзүмни тэгүргәй уқуб билмишиг

3164 Йақын қаб қадашдын йитүрмишсэ-өз
Улуш кэнд будундын эвүрмиш-сә йүз

3165 Туруб тағқа кирмиш өзүң йалңузун
Тапуғ қылғуқа бу тапуғ кэд узун

3166 Нэкү қылды эрди қадашлар сэңә
Нэлүг йүз эвүрдүн ача ай мэңә

3167 Қалы тэгди эрсә сэңә күч басынч
Бару кэл мэңә ай бу қадғу сақынч

3168 Сэңә мэн бэрәйин төрү күч билә
Бу йэрдә тирилгил сэвинчин күлә

3169 Қадашдын қадашқа асығлар болур
Асығ бирлә йалңуқ татығлар булур

3170 Барышғу кэрәк қаб қадашлар билә
Қатылғу кэрәк эш адашлар билә

3171 Қайуда йарашықлық эрсә йақын
Ул ишдә болур асғы көңлүн бақын

3172 Нэкү тэр эшитгил бу шэър айғучы
Экигү йарашса асығ бир тучы

3173 Йағыз йэр йашыл сув йарашты билә
Ара миң чечәкләр йазылды дүлә

3174 Йарашық йурыса қадаш йа адаш
Улардын болур қаб қадаш қатыла

3175 Қалы бардың эрса талуғ қылғалы
Тапуғ кэндтә қылғыл бу-ул дын йолы

3161 Энди худо сенга эзгулик (ато) қилибди,
Билим, фазилат, заковат, ақл бахш этибди.

3162 Бу янглиғ хислатларингни мен эшитдим,
Сени орзуладим, эй юзи кўрклигим.

3163 Қариндошингни — бу Ўгдулмишни юбордим,
Сўзимни, уқиб билганларини (сенга) етказади.

3164 Яқин қавм-қариндошдан воз кечибсан ўзинг,
Қишлоқ, шаҳар, халқдан юз ўгирибсан ўзинг.

3165 Туриб ёлғиз ўзинг тоққа чиқиб кетибсан,
Тоат-ибодат қилиш учун, бу тоат-ибодат ниҳоятда узундир:

3166 Қариндошлар сенга нима қилган эди,
Нимага юз ўгирдинг, очиб айт менга.

3167 Агар сенга зулм (ва) бедод етган бўлса,
Бу ерга кел, бу қайғу-алам (лар)ни менга айт.

3168 Мен сенга куч билан адолат берайин,
Севинч-ла кулиб бу ерда яшагин.

3169 Қариндошдан қариндошга манфаатлар бўлади,
Манфаат билан одам ҳаловатлар топади.

3170 Қавм-қариндошлар билан боришиш керак,
Эш-адашлар билан аралашиш керак.

3171 Қаерда ярашиқли яқин бўлса,
У ишда манфаат бўлади, кўнгил (кўзи) билан боққин.

3172 Бу шеърни айтувчи нима дейди, эшитгин,
Иккавлон ярашса, бу бир мангу фойдадир:

3173 Қора ер, яшил сув ярашгани туфайли,
Ўртада минг (турли) чечаклар кулиб очилди.

3174 Қариндош ёки ёру дўстлар ярашиб юрсалар,
Улардан қўшилиб қавм-қариндошлар пайдо бўлади.

3175 Агар тоат-ибодат қилгани борган бўлсанг,
Тоат-ибодатни шаҳарда қилгин, дин йўли шудир.

3176 Улуш кэндтә таъат тэлим бар ыдуқ
Ошул йэрдә йэтру көру барса йоқ

3177 Билиг өгрән ашну тапуғқа өкүш
Билигсиз тапуғ асғы болмас үлүш

119б 3178 Қиши экки түрлүг киши атанур
Бири өгрәтигли бири өгрәнүр

3179 Экидә нару барча йылқы саны
Тиләсә муны тут тиләсә аны

Элиг панди Одғурмышқа

3180 Сэн эмди қайу-сә мэңә ай ача
Экидә бири бол үчинчтә қач-а

3181 Билиг билдиң эрсә түгәл өгрәниб
Аны ишләт эмди көр эмгәк ыдыб

3182 Қалы билмәдиң эрсә өгрән билиг
Тапуғларқа өтрү тэгүргил әлиг

3183 Нэкү тэр эшитгил билиг бэргүчи
Билиг бирлә таъат тапуғ қылғучы

3184 Билиг бирлә өгрән[64] байат тапғынга
Билиг тамға болур қамуғ қапғынга

3185 Билиг бирлә таъат муйаны түмән
Билигсиз тапуғ қылса булмас муйан

3186 Билигсиз тапуғ қылмышында көру
Билиглиг удымыш муйаны өрү

3187 Улуш кэнд ичиндә тапуғ бар тэлим
Ошул йэрдә қылса болумас йарым

3188 Сэниң анда тапғуң намаз-ул бири
Тақы бири роза тутар-сә уры

3189 Мунунда адын анда таъат қайу
Мэңә көргиту бэр тилин сөзләйү

3176 Қишлоқ, шаҳарда муқаддас тоат-ибодат кўп бордир,
У ерда, яхшилаб кўра олсанг, (бу даражада) эмасдир.

3177 Аввал тоат-ибодат учун кўп билим ўрган,
Билимсиз тоат-ибодатнинг нафи насиб бўлмайди.

3178 Икки турли киши киши аталади:
Бири — ўргатувчи, бири — ўрганувчи.

3179 Иккисидан бошқа барчаси йилқи тенгидир,
Истасанг буниси бўл, истасанг униси.

Элигнинг Ўгдулмишга панди

3180 Энди сен қайсинисисан, менга очиб айт,
Иккисидан бири бўл, учинчисидан зинҳор қоч.

3181 Тугал ўрганиб, билим(ларни) билиб олсанг,
Энди уни ишлат, меҳнат сингдириб кўр.

3182 Агар (шу вақтга қадар) билмаган бўлсанг, билим ўрган,
Сўнг тоат-ибодатларга қўл тегизгин.

3183 Билим берувчи нима дейди, эшитгин,
Билим билан тоат-ибодат, хизмат қилувчи:

3184 Худонинг тоат-ибодатига билим билан (яқинлашишга) ўрган,
Ҳамманинг эшигига билим тамға бўлади.

3185 Билим билан (қилинган) тоат-ибодатнинг нажоти тумандир.
Билимсиз тоат-ибодат қилса нажот топмайди.

3186 Билимсизнинг тоат-ибодат қилишидан кўра
Ухловчи билимлининг манфаати юқоридир.

3187 Қишлоқ, шаҳар ичида тоат-ибодат кўп бордир,
У ерда тоат-ибоат қисланг (бу ерда қилганингнинг)
ярмича ҳам бўлолмайди.

3188 Сенинг у ерда (қиладиган) ибодатингнинг бири намоздир,
Тағин бири — рўза тутасан, эй ўғил.

3189 Бундан бошқа у ерда қанақа тоат-ибодат (бор),
Тилинг билан сўзлаб менга кўрсатиб бер.

3190 Атанды өзүӊ эмди заҳид аты
Бу атыӊ сэӊә болды таъат йуты

120*a* 3191 Мунар арсықар эрсә эмди өзүӊ
Бу таъат йава болды кэсгил сөзүӊ

3192 Тапуғ қылғу халқдын аны кэзләгү
Өкүш таъат эрсә аны азлағу

3193 Киши эдгүси қылса таъат тапуғ
Аны халққа кэзләр йапар бу қапуғ

3194 Нэкү тэр эшит эмди маъни бу сөз
Бу сөз ишкә тутғыл айа эдгү өз

3195 Эрән эр қатында өзин кэзләди
Тапуғ қылды йүз йыл аны азлады

3196 Тапуғ кэзләйү қыл киши кәрмәсү
Бу сөз мубрам эрди өзүм сөзләди

3197 Бару кэл улуш кэндтә қылғыл тапуғ
Қамуғ эдгүлүккә ачылсу қапуғ

3198 Будунқа тосулғыл муӊынга йара
Қадашқа бағыр бэр йақынлық ула

3199 Тэлим өгсүзүг кәр йа тул тулсақығ
Йа көзсүз йа олдрум йэма ахсақығ

3200 Жамаъат билә қыл фариза намаз
Чығайләр ҳажы қыл адина намаз

3201 Ҳалал дунйа қазған чығайқа үлә
Киши элги тутғыл йанут қыл йөлә

3202 Бу самыш тапуғ барча таъат турур
Бу таъат билә барча раҳат турур

3203 Муны барча йалӊуз қодты өзи йалӊузун[65]
Намаз роза тутты э қылқы түзүн

3204 Намаз роза барча өз асғын турур
Өз асғын тиләгли бағырсыз болур

3190 Энди ўзинг зоҳид, деб атандинг,
Бу отинг сенга тоат-ибодат учун бир бало [яъни гаров] бўлди.

3191 Энди ўзинг бунга мағрурланадиган бўлсанг,
Бу тоат-ибодатларинг беҳуда бўлади, сўзингни кесгин.

3192 Тоат-ибодат қилиш (керак), уни халқдан яшириш (керак),
Тоат-ибодат талай бўлса (ҳам), уни оз деб (ҳисоблаш керак).

3193 Киши эзгуси тоат-ибодат қилса,
Уни халқдан яширади, бу (ишнинг) эшигини ёпиқ тутади.

3194 Маънида нима дейилади, энди бу сўзни эшит,
Бу сўзга амал қилгин, эй эзгу киши:

3195 Мардлар одамлар орасида ўзини яширади [яъни камтар тутади],
Юз йил тоат-ибодат қилади, (бари бир) уни оз деб ҳисоблайди.

3196 Тоат-ибодатни ниҳоний қил, одамлар кўрмасин,
Бу сўз қатъийдир, мен (сенга) сўзладим.

3197 Бу ёққа кел, қишлоқ, шаҳарда тоат-ибодат қилгин,
Ҳамма эзгуликларга эшик очилсин.

3198 Халққа фойданг тегсин, мунгига яра,
Қариндош(лар)га кўнгил бер, яқинлик ула.

3199 Талай онасизларни кўр, ё тул, беваларни,
Ё кўзсиз, ё шол, ёки чўлоқларни [яъни ҳолларидан хабар ол].

3200 Жамоат билан фариза намозини қил,
Қамбағаллар ҳажи (ҳисобланган) жума намозини қил.

3201 Ҳалол мол-дунё қўлга кирит, камбағал(лар)га улаш,
Одамлар қўлини тутгин, жавоб қил, йўл кўрсатгин.

3202 Бу саналган хизматлар барчаси тоат-ибодатдир,
Бу тоат-ибодат билан ҳамма (нарса) роҳатдир.

3203 Буларнинг барчасини қўйиб ўзинг ёлғизликда,
Намоз, рўза билан банд бўлдинг, эй қилиқлари гўзал.

3204 Намоз, рўза барчаси ўз манфаатинг учундир,
Ўз манфаатини истовчи (киши) меҳрсиз бўлади.

3205 Эди йақшы аймыш киши өдрүми
Кишикә багырсақ киши көдрүми

120б 3206 Киши эдгүси бу өз асғын қодуб
Киши асғы қулса көр эмгәк йүдүб

3207 Бағырсақ кэрәк эр нэ бағры сүчиб
Төрү бэрсә эдгү эсизкә ачыб

3208 Тириг йалңуқ оглы тосулған кэрәк
Тосулмаг киши туғса өлгән кэрәк

3209 Кишикә тосулур киши эдгүси
Бу эдгү киши-ул будун тодғусы

3210 Тапуғқа ынаныб қайу эрсә қул

Булумады тэңри сэвинчингә йол

3211 Байатым сэвинчи тиләсэ өзүң
Мусулман сэвинчи тиләгин[66] сөзүң

3212 Сэниң тапғынгә муңлуғ эрмәс байат
Өзүң қуллуқы қыл тилә эдгү ат

3213 Кимиң аты қул болса қылқы тапуғ
Тапуғсуз қул аты мажаз-ул қамуғ

3214 Тапуғ қыл тапуғ тынма қуллуқ бу-ул
Тапуғқа бақа көр ма бэклә бу йол

3215 Эди йақшы йамыш бөгү билги кэң
Муны ишкә тутғыл айа әлги кэң

3216 Тапуғ таъатым тэб күвәнмә өкүш
Тапуғ қыл байатқа тапуғлуғ көшүш

3217 Тапуғ қыл байатқа бу-ул қуллуқуң
Тапундум тэйү сэн унытма уқуш

3218 Эй Өдғурмыш эмди оқыр-мэн сэни
Өз асғын тиләр тэб сақынма мэни

3219 Қалы кэлсәң асғы тосусы сэңә
Йэмә кэлмәсә-сэн йасы йоқ мэңә

3205 Киши(лар)нинг сараси жуда яхши айтибди,
Киши(лар)га меҳрибон, киши(лар)нинг афзали:

3206 Кишининг эзгуси будир, кимки ўз манфаатини қўйиб,
Машаққат чекиб ўзгаларнинг манфаатини истаса, кўр.

3207 Эр (киши) меҳрли бўлиши керак ва меҳри ийиб,
Иноят қилиб яхши-ёмонга карам кўрсатса.

3208 Тирик одам боласи фойдаси тегадиган бўлиши керак,
Фойдаси тегмайдиган киши туғилса, ўлган (бўлиши) керак [яъни ўлгани яхши].

3209 Киши эзгуси кишига фойда келтиради,
Бу(ндай) эзгу киши халқнинг қорин тўқисидир.

3210 Қайси бир банда бўлмасин [яъни ҳеч бир банда] тоат-ибодатга ишониб,
Худонинг севинчига йўл топа олмаган.

3211 Ўзинг худонинг севинчини истасанг,
Мусулмон(лар) севинчини (ҳам) иста, сўзингни кес.

3212 Худо сенинг тоат-ибодатингга муҳтож эмас,
Ўз бандалигингни қил, эзгу ном иста.

3213 Кимнинг оти банда бўлса, қилмиши тоат-ибодат (бўлади),
Тоат-ибодатсиз банда номи мутлақ мажоздир.

3214 Тоат-ибодат қил, тоат-ибодат, тинма, бу бандаликдир,
Тоат-ибодатга назар ташла ҳамда бу йўлни маҳкам тут.

3215 Доно, билими кенг (бу ҳақда) жуда яхши айтибди,
Бунга амал қилгин, эй қўли очиқ:

3216 Хизматим, тоат-ибодатим (кўп), деб ортиқ мағрурланма,
Худога тоат-ибодат қил, тоат-ибодатли эъзоздир.

3217 Худога тоат-ибодат қил; бу бандалигингдир,
Тоат-ибодат қилдим деб заковатни унутма.

3218 Эй Ўзғурмиш, энди сени чорлаётирман,
Ўз манфаатини истаётир, деб ҳисоблама мени.

3219 Агар келсанг, фойдаси, манфаати — сенга,
Шунингдек, сен келмасанг, менга зарари йўқ.

3220 Оқыр-мэн сэни халққа эдгү үчүн
Бу эдгү будун асғы бузма күчүн

121*a* 3221 Бақа көр мэн аймыш бу сөзлэр тапа
Чын эрсэ бару кэлгил андын қопа

3222 Мэни бирлэ турғыл мэңэ қыл басут
Чығайығ йөлэгил нэңин эдгү тут

3223 Өзүңгэ муйан ал мэңэ эдгү ат
Экигүн ажун бэргэ эрклиг байат

3224 Мэни эдгүкэ йэт өзүң эдгү бол
Киши эдгү эрдин түзэр эдгү йол

3225 Сабаб болғыл эмди мэңэ эдгүкэ
Байат бэргэ эдгү сэңэ эй тоңа

3226 Нэку тэр эшитгил тэжик билгэси
Тэжик билгэлэри жавықар күси

3227 Бэги болса эдгү будунқа бүтүн
Аның асғы барча будун йэр қутун

3228 Өзүң эдгү қулма бэгиң эдгү қул

Бэги эдгү болса будун асғы-ул

3229 Қара эдгү болса бир өзкэ болур
Бэги эдгү болса будун күн көрүр

3230 Киши тэб айурлар қайу-ул киши
Кишикэ асығ қылса этсэ иши

3231 Түзү йалнуқ оғлы сэвэр эдгүни
Бу эдгү қайу-ул өгэйин аны

3232 Бу эдгү ул-ул қылса халққа асығ
Бу асғы билэ будны булса татығ

3233 Бағырсақ болур халққа эдгү киши
Бағырсақ болун болдуң эдгү башы

3234 Муну сөзлэдим сөз битигин улам
Түгэттим сөзүмни қурыттым қалам

3220 Мен сени халққа яхшилик учун чақираётирман,
Бу яхшилик халқ фойдасидир, (уни) зўрлик билан барбод берма.

3221 Мен айтган бу сўзларга боқиб кўр,
Чин бўлса, у ердан туриб бери келгин.

3222 Мен билан тургин, менга ёрдам қил,
Камбағалларни мол-дунё билан қувватлагин, эзгу тут.

3223 Ўзингга манфаат ол, менга эзгу от (ол),
Қодир худо иккала дунёни ато қилади.

3224 Мени эзгу(лик)га етказ, ўзинг эзгу бўл,
Киши эзгу эрдан эзгу йўл ўрганади.

3225 Энди менга эзгу(лик)га сабаб бўлгин,
Худо сенга эзгу(лик) беради, эй баҳодир.

3226 Тожик донишманди нима дейди, эшитгин,
Тожик донишмандлари(нинг) овозаси таралади:

3227 Халқнинг беги ишончли, эзгу бўлса,
Унинг барча манфаатини халқ саодат билан кўради.

3228 Ўзингнинг эзгу бўлишингни истама, бегингнинг эзгу бўлишини иста.
Беги эзгу бўлса, бу халқ манфаатидир.

3229 Авом (киши) эзгу бўлса бир ўзи учун бўлади,
Беги эзгу бўлса, халқ кун кўради.

3230 Киши деб айтадилар, қани ўша(ндай) киши,
(Токи) кишиларга манфаат келтирса, ишини қилса.

3231 Барча одам боласи эзгуни севади,
Бу эзгу қайси, уни ардоқлайин.

3232 Бу эзгу шулдирки, у халққа фойдаси тегса,
Бу фойдаси билан халқи ҳаловат топса.

3233 Эзгу киши халққа меҳрибон бўлади,
Меҳрибон бўлгин, эзгуларнинг сарвари бўласан.

3234 Мана, узоқ мактуб билан (бу) сўзларни сўзладим,
Сўзимни тугатдим, қаламни соф қилдим.

3235 Тақы ма нэкү эрди эрсə сөзүм
Қадашың тэгүргэй тилин ай йүзүм

121б 3236 Битиг түрди бады үзə тамғалаб
Сунуб бэрди Өгдулмиш алды улаб

3237 Элиг айды барғыл тақы ма нэкү
Йарағлығ сөз эрсə тэгүр эй бөгү

3238 Қатығлан аны кэлдүр эмди мэңə
Қуруқ кэлмə ансыз мэңə эй тоңа

3239 Билиглиг нэкү тэр эшитгил өзүң
Йалавач тэтиг ыд тутузма сөзүң

3240 Нэкү тутсайын мэн сэңə эмди сөз
Қамуғ сөз сэниңдə айа көңли түз

3241 Нэкү сөзлəгү эрсə сөзлə тилин
Йарағы нэ эрсə сэн андағ қылын

3242 Илэл гэб туруб чықты Өгдүлмиш-ə
Ул эдгү қылынч бирлə игдилмиш-ə

3243 Атын мүнди эвкə йүз урды туруб
Кəлиб түшти кирди йақа қур йөрүб

3244 Йашық йанды йэркə йақурды башын
Йаруқ дунйа мэңзи қарарды эшин

3245 Қуды этти кэсмə йаруқ йүз туды
Сэвүг зулфы толды йуқару қуды

3246 Туруб йунды қылды бу йатғу намаз
Төшəк қулды йатты удыб барды аз

3247 Бэлиңлəб удунды көтүрди башын
Қара зани қылмыш йүзини эшин

3248 Туруб йунды қылды йана таң намаз
Дуъа қылды тасбэҳ йэмə көдти аз

3235 Яна қандай сўзларим бўладиган бўлса,
Қариндошинг (ўз) тили билан етказади, ой юз(лиг)им.

3236 Мактубни ўради, устидан муҳрлаб боғлади,
Узатиб берди, Ўгдулмиш (қўл) узатиб олди.

3237 Элиг айтди: Боргин, яна қанақанги
Яроқли сўз бўлса, етказгин, эй доно.

3238 Маҳкам бўл, энди уни менинг (ҳузуримга) келтир,
Усиз менга қуруқ келма, эй баҳодир.

3239 Донишманд нима дейди, (сен) ўзинг эшитгин;
Тетик элчи юбор, сўзингни уқтириб ўтирма.

3240 Энди мен сенга қандай қилиб сўз уқтирайин,
Ҳамма сўз сенинг ўзингда қолган, эй кўнгли пок.

3241 Нима сўзлаш лозим бўлса, тилинг-ла сўзла,
Чораси нима бўлса, сен ўшандай қилгин.

3242 Ҳа, албатта деб Ўгдулмиш туриб чиқди,
У (шундай) эзгу хулқ билан тарбияланган (эди).

3243 Отини минди, туриб уйига томон йўналди,
Келиб (уйига) тушди, кирди, ёқа, белбоғларини ечди.

3244 Қуёш қайтди, бошини ерга яқинлаштирди,
Ёруғ жаҳон юзи зулмат пардаси билан қарайди.

3245 (Осмон) зулфини туширди, ёруғ юзини ёпди,
Севимли зулфи юқори ва қуйини қоплади [яъни оламни
қоронғилик қоплади].

3246 Туриб таҳорат олди, хуфтан намозини ўқиди,
Ўрин (қилишларини) сўради, ётди (бир)оз ухлаб кетди.

3247 Чўчиб уйғонди, бошини кўтарди,
Қора ҳабаш юзини пардалабди [яъни зулмат кетиб тонг
ёриша бошлабди].

3248 Туриб таҳорат олди, яна бомдод намозини ўқиди,
Тасбеҳ ўгириб дуо қилди, яна бир оз кутди.

3249 Тома турқу қалқан көтурди ушун
Йаруқ йүз күләр-тэг йаруды ажун

3250 Эдәрләди тәркин атыны тутуб
Қадашы тапа барды эвдин туруб

122a 3251 Йақын тэгди эрсә қадашқа барыб
Атындын қуды түшти тэгди йурыб

3252 Тэгиб ақру әлгин тоқыды қапуғ
Туруб чықты Одғурмыш этти тапуғ

3253 Қапуғ ачты чықты қадашын көрүб
Қучушты эсәнләшти йүз көз өпүб

3254 Әлиг алды эвкә кэкүрди бат-а
Өрун бэрди олдурды әлгин тута

3255 Эди-өк сэвинди қадашын көрүб
Байатқа шукр қылды артуқ өгүб

3256 Нэ көрклүг сэвинч-ул киши адрылыб
Саламат қавушса тиләйү кэлиб

3257 Нэ эдгү болур-ул қадашдын йыраб
Барыб тэгсә тушса йағуқлуқ улаб

3258 Нэ көрклүг болур көр бағырсақлықын
Қадашқа қадаш көңли болса йақын

3259 Нэкү тэр эшитгил бағырсақ қадаш
Йақынлық улағлы көңүлдәш адаш

3260 Қамуғ ғайыб өзләр көрүшсә өзүн
Сақынч болды қысға сэвинчи узун

3261 Нэ көрклүг болур көр киши адрылыб
Саламат қавушса эки өз өзүн

3262 Айытты қадашларын Одғурмыш-а
Эсән тэб хабар бэрди Өгдүлмиш-ә

3263 Йана айды Одғурмыш эмди мэңә
Қалы кэлдиң айғыл нэ болды сэңә

3249 Гирдак заррин қалқон [яъни қуёш] қаддини кўтарди,
Қулувчи чиройли юз каби (бўлиб) олам ёришди.

3250 Туриб отини тезликда эгарлади,
Уйидан чиқиб қариндоши томон кетди.

3251 Қариндошига яқин етиб боргач,
Отидан пастга тушди, юриб етди.

3252 Етишиб, аста қўли билан эшик қоқди,
Ўзғурмиш тоат этиб [яъни худога шукрлар айтиб] туриб чиқди.

3253 Эшик очди, чиқди, қариндошини кўриб,
Юз-кўз ўпишиб, қучоқлашишди, эсонлашишди.

3254 Қўлидан олди, тезда уйга (бошлаб) келтирди,
Жой кўрсатди, қўлидан тутиб ўлтирди.

3255 Қариндошини кўриб ниҳоятда севинди,
(Жуда) ортиқ мадҳлар айтиб, худога шукр қилди.

3256 Қандай ажойиб севинчки, киши айрилиб,
Истаб келиб, саломатлик билан (яна топишса).

3257 Қандай эзгу (иш) бўладики, қариндошдан айрилиб,
Яқинлик боғлаб, бориб етишса [яъни қидириб топса], учрашса.

3258 Қандай ажойиб бўладики, меҳрибонлик билан,
Қариндошга қариндошнинг кўнгли яқин бўлса.

3259 Меҳрибон қариндош нима дейди, эшитгин,
Яқинлик боғлаган кўнгилдош, адаш:

3260 Ҳамма ғойиб [яъни айрилган] кишилар ўзаро кўришишса,
Алам қисқа, севинч узун бўлади.

3261 Қандай ажойиб бўлади, кўр, киши айрилиб,
Иккавлон ўзаро саломат топишса.

3262 Ўзғурмиш қариндошларини сўради,
Ўгдулмиш эсон-омон борлар, деб хабар берди.

3263 Яна айтди Ўзғурмиш: Энди менинг ҳузуримга
Қандай келдинг, айтгин, сенга нима бўлди?

3264 Эшиттим сэни мэн элиг бирлә тэб
Буд̇унқа тосулур билиг бирлә тэб

122б 3265 Нэлүг кэлдиң эрки уларығ қод̇уб
Буд̇ун йүкләрин сэн бойунқа йүд̇үб

Өгдүлмиш жавабы Од̇ғурмышқа

3266 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды өзүм
Сэни арзулады э көрклүг йүзүм

3267 Туруб кэлдим эмди көрэйин тэйү
Сақынч қад̇ғу бағын йөрэйин тэйү

3268 Көсәр эрдим артуқ сэни көргүкә
Бу күн булдум инчлиг сэңә кэлгүкә

3269 Бүтә кэчти өд̇ләк сэни көрмәдим
Тиләр эрдим арзун өд̇и булмадым

3270 Өд̇и эмди эрмиш мунуқы өзүм
Сэңә түшти шукрын қылур тил сөзүм

3271 Эсән болса эрмиш бу йалңуқ өзи
Тиләккә тэгир эй бағырсақ қозы

3272 Нэкү тэр эшитгил көсәмиш киши
Кэчәр өд̇ләкиг кәд̇ сынамыш киши

3273 Тириг болса йалңуқ тиләб тапшур-оқ
Эсән болса бармыш йаңа қавшур-оқ

3274 Тириглик тиләгил тиләмә тиләк
Тиләк булғуқа бу тириглик йөләк

3275 Байат бэрды ахир тиләким мэңә
Эсәнлик билә мэн қавуштум сэңә

3276 Ад̇ын ма сөзүм бар бу сөздә баса
Аны ма айайын өзүң тыңласа

Баб. Од̇ғурмыш Өгдүлмиш бирлә муназара қылмақыны айур

123а 3277 Йанут бэрди Од̇ғурмыш айды сөзүң
Эшиттим сөзүмни эшитгил өзүң

3264 Мен сени элиг билан (бирга) деб эшитдим,
Билим билан халққа фойда келтираётир, деб (эшитдим).

3265 Уларни қолдириб қандай келдинг экан,
Халқ ташвишларини сен бўйнингга олиб.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3266 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди; Ўзим
Сени (кўришни) орзуладим, эй кўркли юзим.

3267 Туриб келдим энди, кўрайин деб,
Алам, қайғу чигалини ечайин деб.

3268 Сени кўришни жуда истар эдим,
Бу кун сенга келишга фурсат топдим.

3269 Узоқ давр ўтди, сени кўрмадим,
Орзу билан истар эдим, фурсат топмадим.

3270 Энди фурсат бўлди, мана, ўзим
Сенга (келиб) йўлиқдим, тил-сўзим бунга шукр қилади.

3271 Бу инсон жони эсон-омон бўлса,
Тилакка етади, эй меҳрибон қўзи.

3272 Кусаган (истаган) киши нима дейди, эшитгин,
Ўтаётган фурсат (қадрини) жуда синаган киши:

3273 Инсон тирик бўлса, албатта қидириб топишади,
Эсон бўлса жудо бўлганлар яна қовушади.

3274 Тириклик тилагин, тилак тилама,
Тилак топиш учун бу тириклик мадад бўлади.

3275 Худо менга охири тилагимни берди,
Эсонлик билан мен сенла висол кўришдим.

3276 Бу сўздан бошқа яна сўзим бор,
Сен тингласанг, уни ҳам айтайин.

Ўзғурмиш Ўгдулмиш билан мунозара қилишини айтади

3277 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди; Сўзингни
Эшитдим, сен (менинг) сўзимни (ҳам) эшитгин.

3278 Йақынлық уламыш үчүн бир байат
Муйан бэрсү миң миң түмэн эдгү ат

3279 Киши өз тилэкин йурыса йолуғ
Аңар тэгмэс эмгэк э билги улуғ

3280 Нэкү тэр эшитгил сынамыш сөзи
Аның маъниси уқ э көңли йазы

3281 Қайу ишкэ арзу йурыса тилэк
Адақ урса болды ул арзу йөлэк

3282 Тилэк бирлэ маңса йырақ йэр йақын
Қачан көрсэ йүзин болур жан илэк

3283 Йана айды Өгдүлмиш ошбу сөзүм
Сэңэ қадғура тилда кэсмэс сөзүм

3284 Улуш кэндни қодтуң йақын қаб қадаш
Кишидэ йырадың билиш йоқ адаш

3285 Ағыр йүк йүдүб бу өзүң йалңузун
Йалың ач йурыр-сэ нэ йунчығ узун

3286 Қадаш көңли барча сэңэ қадғурар
Көрү ыдса болмас көңүл йэлгүрэр

3287 Апа оғланы барча йалңуз умас
Өзүң мунда йалңуз қалы игләмэс

3288 Бу қадғу мэни эвдэ йатғурмады
Сақынч қадғу бирлэ өзүм умады

3289 Сэңэ-оқ төрүтмэди тэңри тамуғ
Сэңэ аймады бу ъазабығ қамуғ

123б 3290 Нэкү-ул нэлүг мунча эмгэр өзүң
Мэңэ бэлгүлүг ай билэйин сөзүң

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкэ

3291 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Эшиттим эшитгил жаваб бэрсү өз

3278 Яқинлик улаганинг учун ягона худо
Минг-минг туман барака, эзгу ном ато қилсин.

3279 Киши йўлни ўз тилаги туфайли юрса,
Унга машаққат етмайди, эй билими улуғ.

3280 Синаган (киши) сўзини эшитгин, нима дейди,
Унинг маънисини уқ, эй кўнгли кенг:

3281 Қайси ишга орзу-тилак чопса,
Оёқ урилса, у орзу ёр бўлади.

3282 Тилак билан одимланса, узоқ ер яқиндир,
Қачон юзини кўрса, жон боғланади [яъни фидо бўлади].

3283 Яна айтди Ўгдулмиш: Сўзим шулардир:
Сенга қайғуриб тилдан сўзимни қўймайман.

3284 Шаҳар, қишлоқни, яқин қавм-қариндошларни тарк этдинг,
Одам(лар)дан узоқлашдинг, таниш ва жўралар йўқ.

3285 Ўзинг ёлғизликда оғир машаққатлар чекиб,
Яланг, оч юрибсан, қандай бекиёс нотавонсан.

3286 Барча қариндошларнинг кўнгли сенга қайғурмоқда,
Кўриб, (ташлаб) қўйса бўлмайди, кўнгил тинчимайди.

3287 Одам боласи барчаси (ҳам) ёлғиз (ҳеч нарсага) қудрати етмайди,
Ўзинг бу ерда ёлғиз қанақасига дардга дучор бўлмайсан.

3288 Бу қайғу мени уйда ўтқазмади,
Алам-қайғу билан (курашга) қурбим келмади.

3289 Тангри дўзахни сенгагина яратмаган,
Бу барча азобларни сенга, деб айтмаган.

3290 Бу нима, нечук ўзинг бунча машаққат чекасан,
Менга очиқ айт, сўзларингни билайин.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

3291 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз(ларни)
Эшитдим, (энди) эшитгин, мен жавоб берайин.

3292 Бу сөз ким айыдың бағырсақлық-ул
Қадаш бэлгүси ҳам йағуқ йақлық-ул

3293 Қадаш қадғуларын қадаш йэмэсэ
Адын йат качан йэр қадаш болмаса

3294 Өзүм қаб қадашдын нэчэ адрылыб
Нэлүг турғай эрдим бу йэркэ кэлиб

3295 Бақа көрдүм эмди диним йиглики
Бу йэрдэ көрүнди өзүм йэглики

3296 Анын кэлдим эмди бу йэркэ туруб
Байат тапғы қылса-мэ йалңуз болуб

3297 Бу дунйа ишингэ қатылмыш киши
Қылумас тапуғ бирлэ ъуқба иши

3298 Бу халққа түзү йапмағынча қапуғ
Төрүтүгли раббқа қылумас тапуғ

3299 Ҳава нафс бойны сығу кэд қатығ
Өзүң өтрү булса тапуғда татығ

3300 Нэку тэр эшитгил сақынуқ киши
Ҳава бирлэ болмас бутун дин иши

3301 Ҳава нафс билэ көр йағы-ул улуғ
Бу экки азытур тапуғчы қулуғ

3302 Ҳавақа болу бэрсэ тутғун болур
Эт өз арзу булса мэни қул қылур

124a 3303 Ҳавақа басықма уқуш бирлэ кэс
Эт өз баш көтүрсэ билиг бирлэ бас

3304 Бу йаңлығ үчүн мэн улуш кэнд қодуб
Бу йэркэ сығындым ағыр йүк йүдүб

3305 Кишидэ өңин болдум эрсэ қалы
Қуруғ сөзлэмэс-мэн нэ ғийбат тили

3306 Бу йалңуз турур-сэн тэдиң эй қадаш
Байат йады эш таб мэңэ эй адаш

3292 Бу сўзларки(м), сен айтдинг, меҳрибонликдир,
Қариндошлик белгиси ҳамда ёвиқлик-яқинликдир.

3293 Қариндош қайғуларини қариндош емаса,
Бошқа ёт қачон ейди, қариндош бўлмаса.

3294 Ўзим нима учун қавм-қариндошлардан айрилиб,
Нега бу ерга келиб турар эдим.

3295 Назар солиб энди динимнинг ноқислигини кўрдим,
Бу ерда мен учун афзаллик кўринди.

3296 Шу сабабдан энди туриб бу ерга келдим,
Токи танҳоликда худо тоат-ибодатини қилсам, деб.

3297 Бу дунё ишига аралашган киши
Хизмат билан (банд бўлиб) охират ишларини қила олмайди.

3298 Бу халқ (хизмати)га бутунлай эшик ёпмагунча,
Яратган раббга тоат-ибодат қилиб бўлмайди.

3299 Ҳавас, нафс бўйнини жуда қаттиқ синдириш керак,
Сўнг ўзинг тоат-ибодатдан ҳаловат топсанг (бўлади).

3300 Мулоҳазакор киши нима дейди, эшитгин:
Ҳавас билан дин иши ишончли бўлмайди.

3301 Ҳавас билан нафс улуғ ёвдир, кўр,
Хизматчи қулни бу иккиси (йўлдан) оздиради.

3302 Ҳавасга эрк берса, (киши) тутқун бўлади,
Тану жон орзуга етишса, мени қул қилади.

3303 Ҳавасга енгиш берма, уқув билан тўс,
Тану жон бош кўтарса, билим билан бос.

3304 (Мана) шу янглиғ учун мен шаҳар, қишлоқни қўйиб,
Оғир машаққат чекиб бу ерга сиғиндим.

3305 Кишилардан четлашган бўлсам агар,
Бекорга сўзлаётганим ва ғийбат қилаётганим йўқ.

3306 Ёлғиздирсан, дединг, эй қариндош,
Худонинг ёди менга мос эш, эй жўра.

3307 Йақын қаб қадашдын йырақ болдуқум
Уларқа йүдүрмәдим ачым тоқум

3308 Будун көңли йувқа көдәзмәки сарп
Көңүл сынса хасмы байат ъадлы тап

3309 Нәчә болмаса халққа мәндин асығ
Йэмә көрмәгәйләр мәниңдин йасығ

3310 Асығ йас нә эдгү нә эсиз бары
Байатдын турур көр аның тақдыры

3311 Бу ъаршта қуды көр сарақа тэги
Түзү барча бир-тэг байатқа муңы

3312 Нәкү бар кишиләр ара эй күлүг
Асығ тут йа қор йас сәңә бэлгүлүг

3313 Нәкү асғы бар тэб айур-сә тапуғ
Тапуғ қуллуқ-ул қулқа ачты қапуғ

3314 Қул аты анын болды қулқа атағ
Тапуғ қылса түн күн ула болса тағ

3315 Йаратса йаратмаса эрклиг байат
Тапуғ аты тилдә атамағу ат

3316 Бу йалңузлуқумдын мәңә йасы йоқ
Эт өздин эсәни мунын булдум-оқ

3317 Нәкү тэр эшитгил бу байт айғучы
Ташы көрмә маъни бақа көр ичи

142б 3318 Кишикә қатылмақны өгдүн қадаш
Нәкү-тэг қатылғу йа болса адаш

3319 Мәңә кэлмишиндә бару мэн бу күн
Тапуғдын кэсилдим бақа көр өгүн

3320 Тэг эг бир сәңә өз қатылмыш үчүн
Йасы мунча тэгди күчәмә узун

3321 Өзүм кирсә эмди кишиләр ара
Қачан тэггә элгим тапуғқа көр-ә

3307 Яқин қавм-қариндошдан йироқ бўлганлигим (сабаби),
Уларга очим-тўқим (ташвишини) торттирмадим.

3308 Халқ кўнгли нозик, (уни) олиш мушкулдир,
Кўнгил синса, муносиб хасми худонинг адлидир [яъни оғриган кўнгилни олиш эвази худо адлига тенгдир].

3309 Халққа мендан нечоғлик фойда бўлмаса,
Шунингдек, мендан зиён (ҳам) кўрмайдилар.

3310 Фойда, зарар ва яхши ва ёмон барчаси,
Худодан бўлади, кўр, унинг тақдири.

3311 Кўр, бу аршдан қуйи зах ерга қадар,
Жумла (ва) барча бирдек худога ҳожатмандцир.

3312 Кишилар орасида нимаики бўлса, эй машҳур,
Фойда бўлсин ё зиён, зарар бўлсин, (булар) сенга маълум.

3313 Тоат-ибодатнинг қанақа фойдаси бор, деб айтасан,
Тоат-ибодат қулликдир, у қулга эшик очади.

3314 Қул оти шунинг учун қулга ном бўлди,
(Токи) тоғу тошда туну кун тоат-ибодат қилса.

3315 Қодир худо хуш кўрса ҳам, хуш кўрмаса ҳам,
Тоат-ибодат оти тилда атамайдиган отдир.

3316 Бу ёлғизлигимдан менга зиён йўқ,
Тану жон (ҳаваси) дан халосликни шундагина топдим.

3317 Бу байтни айтувчи нима дейди, эшитгин,
Сиртига қарама, маънисига назар солиб ичини кўр.

3318 Одам(лар)га аралашмоқни таъриф қилдинг, қариндош,
Қандай аралашиш мумкин, ё дўст тутиниш керак?

3319 Менга келганингдан бери мен бу кун
Тоат-ибодатдан ажралдим, ақлинг билан назар солиб кўр.

3320 Тушун, англа, бир сен билан ўзим аралашганим учун,
Шунчалик зарари тегди, узоқ зўрлама.

3321 Ўзим кишилар орасига кирсам,
Тоат-ибодатга қачон қўлим тегади, кўргин.

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

3322 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды сөзүң
Эшиттим эшит сэн эвүрмә йүзүң

3323 Сэн аймыш бу сөз барча андағ турур
Ҳақиқат көрү барса тылдағ турур

3324 Кишикә тосулғу кэрәк бу тириг
Тириг тутса атын қопурса эриг

3325 Тириглик нишаны нэ-ул бэлгүси
Киши көрмәсә бир аның эдгүси

3326 Киси алғу туғса оғул қыз өкүш
Оғулсуз тэсә эркә көрксүз сөкүш

3327 Нэкү тэр эшитгил киши өдрүми
Уруғ кэсмәгүкә киси-ул эми

3328 Оғулсуз өлүрдә өкүнди тилин
Айа кэн кэлигли оғул қыз қылын

3329 Кимиң оғлы қалса атада кэдин
Атама аны сэн тиригдә адын

3330 Оғулсуз киши өлсә кэсти уруғ[67]
Ажунда аты йитти орны қуруғ

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

125а 3331 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу чын
Мунуңда адынсығ йэмә бар адын

3332 Қалы эдгү болса оғул қыз силиг
Аны-тэг болур ким йурыттың тилиг

3333 Қалы болса эсиз улытға сэни
Өзүң өлсә тэркин унытға сэни

3334 Эсиз қылға атың үзә қарғышын
Сэни сөккә йат баз улуғлар башын

3335 Оғул қыз йағы-ул йағы нэ кэрәк
Йағысыз тириглик тақы эдгүрәк

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3322 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Сўзингни
Эшитдим, сен (ҳам) эшит, юзингни ўгирма.

3323 Сен айтган бу сўз барчаси ўшандайдир,
Ҳақиқат кўзи билан қараладиган бўлса, (бу) ёлғондир.

3324 Тирик (жон) одамларга фойда келтириши керак,
(Токи) отини тирик тутсинлар, кишини улуғласинлар.

3325 Тирикликнинг нишони, унинг белгиси нима?
Киши унинг бирор хайрли ишини кўрмаса:

3326 Хотин олиш керак, токи кўп ўғил-қиз туғилсин,
Ўғилсиз [яъни фарзандсиз)] десалар, эр (киши)га ноҳуш ҳақоратдир.

3327 Киши(лар) сараси нима дейди, эшитгин:
Уни сен тирикдан бошыа (ном билан) атама.

3328 Ўғилсиз [яъни фарзандсиз] ўлар чоғида тилида ўкинади;
Эй, кейин келувчи [яъни орқангда қолувчи] ўғил-қиз қилгин [яъни орттиргин], деб.

3329 Отадан кейин кимнинг ўғли қолса,
Уни сен тирикдан бошқа (ном билан) атама.

3330 Ўғилсиз киши ўлса, зурёди тугайди,
Дунёда номи ўчади, ўрни бўш (қолади).

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

3331 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу ҳақиқат,
Бундан бошқачароқ яна бошқаси бор.

3332 Агар ўғил-қиз яхши, афзал бўлса,
Ўшандай бўладики, сен тилингда таърифладинг.

3333 Агар ярамас бўлса, сени ерга қаратади,
Ўзинг ўлсанг, сени тез унитади.

3334 Қарғишлар билан отингни ёмон қилади,
Ёт-бегоналар сени сўкади, бошини кўтаради.

3335 Ўғил-қиз ёвдир, ёв нега керак,
Евсиз ҳаёт янада яхшироқ.

3336 Йағыдын нэку-тэг йаруқлуқ болур
Йағы аты йасқа тануқлуқ бэрур

3337 Нэ эдгү билиг бэрди билги қойуғ
Оғул қыз оты кэтмэс эркэ уйуғ

3338 Муңар мэңзэр эмди билиглиг сөзи
Көни сөзлэмиш көрсэ көңли йазы

3339 Өзүң сызғурур-сэ оғул қыз тэйү
Бу эмгэк билигли оғул қыз қайу

3340 Тэрэр-сэ ҳарамығ барыр-сэ қалыр
Сэн ынчық йэйү бар ул арзу йэйү

3341 Кэмэ мүнди сақын киси алғучы
Тэңиз отра кирди кэмэ миңүчи

3342 Оғул қыз төрүсэ кэмэси сынур
Кэмэ сынса сувда тириг ким қалур

3343 Оғул қыз атасын суйурқағу-ул
Оғул қыз атасы йэми ағу-ул

125б 3344 Оғул қыз атасы эсиздэ кэдин[68]
Атамас анасы атасы атын

3345 Бу йаңлығ ъайалдын қачан бар вафа
Қылықы йавуз-ул қылынчы жафа

3346 Оғул қыз атасы бу эмгэк көрэр
Бала мэҳнат эрсэ йаған-тэг йүдэр

3347 Адаш қолдаш эрдэш тутунғу тэдиң
Бу эдгү эди тэрс йүки йүдмэкин

3348 Йэмэ йақшы аймыш бөгү билги йарп
Киши көңли йувқа көдэзмэки сарп

3349 Сырынчға сақышы турур бу көңүл
Эди кэд көдэз сынмасу эй оғул

3350 Көңүл оғлағу-ул сынағы муңар
Исигкэ эрир тэрк соғуққа тоңар

3336 Ёвдан қандай ёруғлик чиқади,
Ёв оти зарардан гувоҳлик беради.

3337 Қандай эзгу билим беради билими қуюқ:
Ўғил-қиз тадбири кишига (кўз ўнгидан) кетмас шарпадир.

3338 Билимли сўзи энди бунга мос келади,
Назар солсанг, кўнгли очиқ тўғри сўзлабди:

3339 Ўғил-қиз деб ўзингни куйдирасан,
Бу меҳнатни билувчи ўғил-қиз қани?

3340 Ҳаромни терасан, ўласан, (у) қолади,
Сен алам чекаверасан, у орзуга етади.

3341 Хотин олувчи кема минди, деб ҳисобла,
Кема мингувчи (эса) денгиз ўртасига киради.

3342 Ўғил-қиз туғилса, кемаси синади,
Кема синса, сувда ким тирик қолади.

3343 Ўғил-қиз отасини ёрлақаши керак,
Ўғил-қиз отасининг хўраги оғудир.

3344 Ўғил-қиз ёмони отадан кейин
Отаси, онаси номини атамайди.

3345 Бу янглиғ оиладан қачон вафо бўлади,
Қилиқлари ёвуздир, қилмишлари (эса) жафодир.

3346 Ўғил-қиз отаси бу машаққат(лар)ни кўради,
Бало-меҳнатларни эса фил каби кўтаради.

3347 Жўра, қўлдош, улфат тутиниш керак, дединг,
Бу яхши, (лекин) юкини кўтаришинг жуда маҳол.

3348 Билими пухта доно янада яхши айтибди:
Киши кўнгли нозик, (уни) эҳтиёт қилиш мушкул.

3349 Бу кўнгил шиша ҳисобида бўлади,
Жуда яхши эҳтиётла, синмасин, эй ўғил.

3350 Кўнгил нозиклиги бунинг учун исботдир,
Иссиққа тез эрийди, совуққа тўнгийди.

3351 Адаш көңли сынса болур қыр йағы
Йағы қайда болса болур миң чоғы

3352 Йағыдын тириглик татығсыз болур
Йағы болды эрсә йарағсыз болур

3353 Нэчә ма кичиг эрсә душман сэңә
Аны сэн улуғ тут эй эрсиг тоңа

3354 Чибүн болды душман йағанқа бэдүг
Исирсә йағанны сочытур кәд өг

3355 Нэкү тэр эшитгил йағылығ киши
Йағы бирлә уршу түгәмиш йашы

3356 Кичиг душманым тэб осанма узун
Нэлүг қорқайын тэб күвәнмә сөзүн

3357 Йағың болды эрсә осал болмағыл
Йағықа йағы бол түзүнгә түзүн

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә[69]

126a 3358 Йанут бэрди Өгдүлмиш ачты тилин
Айур сөз эшитгил көңүлкә алын

3359 Төрүтти байат бу ажунуғ билиб
Йэгү ичгү ыдты ҳалалдын қылыб

3360 Қатылса қарылса тутуб эдгу эш
Эши эдгү болса қылур эдгу иш

3361 Киши асғы болса кишикә қатыл
Кишикә тосулмақ киши асғы бил

3362 Бу йалңуз йурығлы киши қывчақы
Кишикә тосулмас болур эй ақы

3363 Кишикә тосулмас киши-ул өлүг
Тосулғыл өлүг болма эрсиг күлүг

3364 Тэлим болды эркә адаш қолдашы
Йадылды аты элкә этти иши

3351 Жўра(лар) кўнгли оғриса, махфий ёв бўлади,
Ёв қайда бўлса, минг адовати бўлади.

3352 Ёвдан ҳаёт ҳаловатсиз бўлади,
Ёв бўладиган бўлса, номатлуб бўлади.

3353 Сенинг душманинг қанчалик кичик бўлса (ҳам),
Уни сен улуғ деб бил, эй мард баҳодир.

3354 Чивин филга катта душман бўлди,
Чақса филни жуда (ҳам) ҳуркитади [яъни қўрқитади], бил.

3355 Ёвли киши нима дейди, эшитгин,
Ёв билан уришиб ёши тугаган (киши):

3356 Душманим арзимас, деб узоқ ғофил бўлма,
Нега қўрқайин, деб сўз билан керилма.

3357 Ёвинг бўладиган бўлса, ғофил бўлмагин,
Ёвга ёв бўл, яхшига яхши (бўл).

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3358 Жавоб берди Ўгдулмиш, тилини (сўзга) очди,
Айтди: Сўзни эшитгин, кўнглингга жойла.

3359 Худо бу оламни билиб яратди,
Ҳалолдан (бор) қилиб егулик ва ичгулик юборди.

3360 (Кимки) яхши жўра(лар) тутиб аралашса, қоришса,
Эш(лар)и эзгу бўлса, эзгу иш(лар) қилади.

3361 Кишининг фойдаси бўлса, кишига аралаш,
Кишига наф келтирмоқ киши фойдаси деб бил.

3362 Ёлғизликда юрувчи кишиларнинг қипчоқи
Кишига наф келтирмайдиган бўлади, эй сахий.

3363 Кишига наф келтирмайдиган киши ўликдир,
Наф келтир, ўлик бўлма, (эй) мард, шуҳратли.

3364 Жўра (ва) қўлдошлари кўпайган кишининг
Оти шуҳрат қозонади, ишлари бажарилади.

3365 Бу дунйа ичинда булур бу тиләк
Қалы ъуқба қулса бу-ул ҳам йөләк

3366 Сақынч қадғу болса йулуғлар өзүг
Сәвинч болса сәвнүр йарутур көзүг

3367 Йадар эрдәмин барча халққа айур
Мунын көрсә кэзләр тил ачмас туйур

3368 Йағы-ул эриг йатса одғурғучы
Мунын эрдәмин элкә билдүргүчи

3369 Йағы болмағынча эр эрсиглики
Қачан бэлгүрәр элдә аты көки

3370 Өкүш болса эмди бу эрдәм кимиң
Өкүш болды тэңсиз йағысы анын

126б 3371 Кимиң эрдәми болса аслы ағы
Йэтиз эл кишиси ул эркә йағы

3372 Кәд эркә болур көр йағы бэлгүлүг
Йавүзқа йағы йоқ йавүз эр өлүг

3373 Қайу эркә душман йумытса қалын
Ул эр эрдәми эрдә артуқ билин

3374 Йағы бирлә тэгшиб эр аты бәдүр
Йағысыз киши аты қопмас йатур

3375 Нэкү тэр эшитгил күр эрдәмлүг эр
Бу эрдәм билә эр тиләк арзу йэр

3376 Нэкү эр болур көр миң эр душманы
Миң эр сөзләмәсә күнингә аны

3377 Бөри-му болур көргил ытқа қайар
Удула эшитсә миң ытлар үни

3378 Кишиг сондамас-мэн тэдиң йалнузун
Қуруғ сөзләмәс-мэн тэдин тил сөзүн

3379 Кими сөзләгәй-сэн киши болмаса
Кишиләр арала өзүн турмаса

3365 Бу дунё ичида у тилакка етади,
Агар охиратни истаса ҳам шу мадад бўлади.

3366 Алам, қайғу(нг) бўлса, ўзини фидо қилади,
Севинч(ли) бўлса(нг), севинади, кўзини ёритади.

3367 Хислатларингни ёяди, барча халққа айтади,
Нуқсонингни кўрса кезлайди, тил очмайди, яширади.

3368 Мардни ётганида уйғотувчи [яъни оёққа турғизувчи] жангдир,
Нуқсон, фазилатларини элга билдирувчи.

3369 Жанг бўлмагунча эрнинг мардлиги,
Элдаги оти, насл-насаби қачон билинади.

3370 Кимнинг энди (бундай) хислатлари кўп бўлса,
Унинг ёви беҳисоб кўп бўлади.

3371 Кимнинг хислатлари бўлса, асли тоза (бўлса),
Бутун эл одамлари у кишига ёв бўлади.

3372 Яхши кишининг муайян ёви бўлади, кўр,
Ёвузга ёв йўқ, ёвуз киши ўликдир.

3373 Қайси эрга (қарши) кўп душман жамланса,
У эрнинг хислатлари бошқаларникидан ортиқ деб билгин.

3374 Ёв билан тўқнашиб эр оти кўтарилади,
Ёвсиз кишининг оти кўтарилмайди, ётади.

3375 Ботир, шижоатли эр нима дейди, эшитгин,
Шижоат билан эр тилак, орзусига етади:

3376 (Бир) мард киши минг кишига нечук душман бўлсин,
Минг киши кунига уни сўзламаса [яъни ҳасад қилмаса].

3377 Бўри итга қайрилиб қарармиди, кўргин,
Кетидан минг итнинг овозини эшитса (ҳам).

3378 Ёлғизликда киши(лар)нинг пайига тушмайман, дединг,
Тил (ва) сўзда бекорга сўзламайман, дединг.

3379 Киши(лар) бўлмаса ким ҳақида сўзлайсан,
Ўзинг кишилар орасида турмасанг.

3380 Эр ул эр турур көр кишиләр ара
Йурыб тил көдәзсә бу булса төр-ә

3381 Ириг сөзкә йумшақ йанут қылса өз
Ачығ сөзләсәләр сүчиг тутса сөз

3382 Киши йүки йүдсә йүдүрмәсә йүк
Жафа қылсалар бу вафа қылса шүк

3383 Көңүлдә кэтәрсә көр өч кэгләрин
Тилидә йурытса көңүлдә барын

3384 Нэкү тэр эшитгил киши эдгүси
Бу эдгү билә йадмыш жавы күси

3385 Ириг сөзләмәгил кишикә тилин
Ириг сөзкә ағрыр көңүл кэч билин

127а 3386 Сэни ким сөкәр эрсә өггил аны
Отун ул болур сэн түзүнлар саны

3387 Жафа қылғучықа қылу тур вафа
Вафа эр қылур ул эсизләр жафа

3388 Кэсилсә сэниндин йақын қаб қадаш
Йақынлық ула сэн аңар эй адаш

3389 Сэңә күч қылур эрсә күчкәй қалы
Кэчүргил аны сэн бу-ул дин йолы

3390 Йазуқ қылса қул күн кэчүр ул йазуқ
Бу йазуқ кэчүрмиш муйан қыл азук

3391 Бу-ул эрлик атын эрэн йүк йүдүб
Йурыр сабры бирлә өлүмүг көдүб

3392 Бу күн сэн бир эвкә кириб йалңузун
Нэ эдгү булур-сә э қылқы түзүн

3393 Эрәж арзу нэъмат көзүн көрмәдиң
Күмүш гуҳар алтун бақыр булмадың

3394 Сарай қаршы йэр сув сэни бирлә йоқ
Ат үстәм қыз оғлан қыны бирлә йоқ

3380 Шу киши эрдирки, кишилар орасида
Юриб, тилга эҳтиёт бўлса, тўрдан жой олса.

3381 Ўзи дағал сўзга юмшоқ жавоб қилса,
(Унга) аччиғ сўзласалар, (у) ширин сўз қилса,

3382 Кишиларнинг юкини кўтарса, (ўзи) юк кўтартмаса,
(Унга) жафо қилсалар, (у) оғиз очмай вафо қилса.

3383 Кўнглидан ўч (ва) кекларини чиқариб ташласа,
Кўнгилда борини тилида сўзласа.

3384 Киши(лар) эзгуси нима дейди, эшитгин,
Эзгулик туфайли у шуҳрат, донг таратгандир:

3385 Киши(лар)га тилингда дағал сўзламагин,
Дағал сўзга кўнгил узоқ оғрийди, билгин.

3386 Сени ким сўкадиган бўлса, уни мақтагин,
У тубан, сен яхшилар қаторида бўласан.

3387 Жафо қилувчига вафо қила бер,
Вафони мард қилади, ёмонлар жафо (қилади).

3388 Яқин қавм-қариндош сендан алоқа узсалар,
Сен у(лар) билан яқинлик ула, эй жўра.

3389 Агар золим сенга зулм қиладиган бўлса,
Сен уни кечиргин, дин йўли шудир.

3390 Қул (ва) жория гуноҳ қилиб қўйса, у гуноҳни кечир,
Бу гуноҳ кечириш моядир, уни қорин тўқи қил.

3391 Мард оти бўлганлиги сабабли мардлар машаққат чекиб,
Сабр билан ўлимни кутиб юрадилар.

3392 Бугун сен ёлғизликда бир уйга кириб,
Қанақа эзгулик топасан, эй хулқи гўзал.

3393 Роҳат, орзу, неъматни кўз билан кўрмадинг,
Кумуш, гавҳар, олтин, мис топмадинг.

3394 Сарой, қаср, ер, сув сенда йўқдир,
От, зийнат, қиз, ўғил (барча) ташвишлари билан йўқдир.

3395 Кишиләр үзә йоқ сәңә эрк әлиг
Өзуң йығса-сә болса атың силиг

3396 Қайу нәң булуб қодтың эмди аны
Қайу тәлвә заҳид атады сэни

3397 Өгүшүг қодыб эр азығ тапласа
Бу эр өтру заҳид болур қур баса

3398 Тиләб булмаса барча заҳид болур
Сабрда адын ҳийла болмас турур

3399 Эр ул эр болур көр миң арзу булуб
Аңар йүз эвүрсә эрән-тэг болуб

3400 Йэтүрсә ичүрсә чығайқа үләб
Байатқа тапуғ қылса көңлин улаб

127б 3401 Кәлир эрсә дунйа көңүл бамаса
Барыр эрсә ағрыб қашын түгмәсә

3402 Қалы үстәсә элги арзу үзә
Өзини тутунса көңүл тил үзә

3403 Бу сөзкә йақар көрсә маъны бу сөз

Эшит ишкә тутғыл айа қылқы түз

3404 Эрәндә эри ул қайу нәңгә эрк
Булуб қылғу йэрдә өзин тутса бэрк

3405 Тақы эрдә йэгрәк эрән ул турур
Миң арзу булуб бу өзин тыдса бэрк

Одғурмыш жавабы Өгдулмишкә

3406 Йанут бэрди Одғурмыш айды чын ай
Нэкү ул тиләкиң айа көрки ай

3407 Нэкү сөзләсә мэн сөзүмни йарыб
Жавабын қылур-сэн өзүмни сэриб

3408 Ачуқлуғ мәнә ай тиләкиң нэ-ул
Нэкү қулғу эрсә ача сөзлә қул

3395 Кишиларга узатиш учун сенда эркли қўл йўқ,
(Токи) сен ўзингни йиғиб олсанг, отинг яхши бўлса.

3396 Қани энди сен топиб (йиғиб) қўйган нарсалар,
Баъзилар сени телба зоҳид деб атадилар.

3397 Эр кўпни тарк этиб озни ихтиёр қилса,
У эр сўнг зоҳид бўлади, (зоҳидлик) камарини боғласа (арзийди).

3398 Барча истаб топмаса, зоҳид бўлади,
(Бу ишнинг) сабрдан бўлак тадбири бўлмайди.

3399 Шундай киши эрдирки, минг (хил) орзу(лар) топиб,
Мардлар каби бўлиб ундан юз ўгирса.

3400 Камбағал(лар)га улашиб, едирса, ичирса,
Кўнглини боғлаб худога тоат-ибодат қилса.

3401 Дунё келадиган бўлса, (у) кўнгил боғламаса,
(Дунё) кетадиган бўлса, оғриниб хафа бўлмаса.

3402 Агар орзуларга эришиб қўли баланд бўлса,
Дилда ҳам, тилда ҳам ўзини тутса.

3403 Назар солсанг бу сўзнинг маъниси юқорида (айтилган) сўзга яқин келади,
Эшит, амал, қил, эй хулқи яхши:

3404 Мардларнинг марди шуки, ҳар ишга эрк
Топиб, қилар ерида ўзини қаттиқ тутса.

3405 Тағин мардлардан яхшироқ мард шу эрурки,
Минг орзуга етиб бу ўзини мутлақ тийса.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

3406 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Чин айт,
Тилагинг нима, эй чиройи ой.

3407 Нима сўзласам мен, сўзимни кесиб,
Мени тўхтатиб жавобини қиласан.

3408 Очиғича менга айт, тилагинг нимадир,
Нима сўрамоқчи бўлсанг очиб сўзла, сўра.

Өгдүлмиш жавабы Од̇ғурмышқа

3409 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды сөзүм
Тиләк бирлә кэлди ачайын сөзүм

3410 Бу Қунтуғды элиг эшитти сэни
Өзингә кэрәкләб көр ыд̇ты мэни

3411 Қатығ арзулады сэни көргүкә
Мэни сөзчи ыд̇ты оқыб элтгүкә

128*a* 3412 Нэчә ма ағыр кэлсә барғу кэрәк
Элигкә тэгиб бир көрүнгү кэрәк

3413 Элиг ма эд̇и эд̇гү султан турур
Буд̇унқа бағырсақ сэв̇үг жан турур

3414 Ким элиг йүзин көрсә қутлуғ болур
Экәгүн аж̇унда түгәл қут булур

3415 Нэкү тэр эшитгил бу эл кэнд бэги
Ажун башлаб элкә йэтилмиш өги

3416 Төрүлүг көни бэг қут-ул бэлгүлүг
Қуты бирлә тэгрүр түзүкә үлүг

3417 Қайуда жавықса көни бэг аты
Аңа барғу андын булур эр қуты

3418 Бу көк бир көки-ул көнилик төрү
Төрү артаса көк турумас өрү

3419 Төрүлүг бу бэглэр йоқ эрсә тириг
Байат турғай[70] эрди йэти қат йэриг

3420 Көни бэг йүзи көрсә қутлуғ болур
Муйанқа тэгир ҳам йазуқы йулур

3421 Билир-сә бу күн мэн киши болдуқум
Сабаб элиг эрди йөләким тоқум

3422 Байат бэрди эрди уқуш ҳам билиг
Түзү эд̇гүлүккә тэгүрдүм элиг

Угдулмишнинг Узғурмишга жавоби

3409 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Сўзим (шуки),
(Бир) тилак билан келдим, сўзимни очайин:

3410 Кунтуғди элиг сени(нг ҳақингда) эшитди,
Ўзига керак ҳисоблаб мени юборди, кўр.

3411 Сени кўришни қаттиқ орзулаб қолди,
Чақириб олиб бормоққа мени вакил қилиб юборди.

3412 Қанчалик оғир келса ҳам бориш керак,
Элигга етишиб бир кўриниш керак.

3413 Элиг ҳам жуда эзгу султондир,
Халққа меҳрибон, жонкуярдир.

3414 Ким элиг юзини кўрса, қутли бўлади,
Иккала дунёда тугал қут топади.

3415 Бу эл, кенд беги нима дейди, эшитгин,
Жаҳонни бошқариб эл(иши)га фаҳми етган (киши):

3416 Адолатли, тўғри бег муайян қутдир,
Қути билан барчага баҳра етказади.

3417 Тўғри бегнинг оти қаерда донг таратса,
Унга бориш керак, эр ундан бахтини топади.

3418 Бу бир негиз (пойдевор)дирки, унинг асоси тўғрилик, адолатдир,
Адолат бузилса, асос тик турмайди.

3419 Адолатли бу беглар тирик бўлмаганда эди,
Худо етти қават ерни бузган бўлар эди.

3420 Одил бег юзини (ким) кўрса, қутлуғ бўлади,
Мояга эришади ҳам гуноҳидан қутулади.

3421 Бу кун мен одам бўлганимни биласан,
Сабаб элиг эди, суянчиғим, қорин тўқим (эди).

3422 Худо заковат ҳам билим берган эди,
Барча эзгулик(ларга) қўл тегиздим.

3423 Байат бэрди тавфиқ қамуғ эдгүкә
Будун асғынгә хам йүки йүдгүкә

3424 Сэни ма тиләр эрди элиг бу күн
Әлиг бир қылыб йазғу бэклиг түгүн

3425 Оқытчы мэңи ыдты эмди сэнә
Мэни йалғуз ыдма эй эрсиг тоңа

3426 Битиг ыдты элиғ өз әлгин битиб
Нэкү сөзләди эрсә көргил оқыб

128б 3427 Чықарды битиг бэрди әлгин сунуб
Битиг алды Одғурмыш ачты тутуб

3428 Оқыды битиг кэч сақынды узун
Айур кәд билиг бэрмиш элиг сөзүн

3429 Оқымыш элиг эмди кэлгил тэйү
Қамуғ эдгүлүкни атамыш сайу

3430 Бэдүг иш турур көр бу ишләр мэнә
Нэ-тэг қылғу айғыл кэңәш бэр муңа

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

3431 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Сэни сөзләйү шүк қурытмас тилиг

3432 Тили тэбрәсә сөздә атың чықар
Сэни көргүкә ул көз ачты бақар

3433 Кими сэвсә эрмиш көңүл арзулаб
Тилин сөздә аты йурыр сөз улаб

3434 Сэвитмиш нэкү тэр бу байтығ оқы
Сэвүглүг йүзи-ул көңүл тоқлуқы

3435 Көңүл кимни сэвсә көрәр көздә-ул
Көзүн қанча бақса[71] учар йүздә ул

3436 Көңүлдә нэкү эрсә арзу тиләк
Ағыз ачса барча[72] тилин сөздә-ул

3423 Барча эзгу(лик)га худо тавфиқ берди,
Халқ манфаатига ҳам юкини кўтаришга.

3424 Элиг бу кун сени ҳам тилар эди, (чунки)
Қўлни бирлаштириб чигал тугунни ёзиш керак.

3425 Мени сенга энди чорловчи қилиб юборди,
Мени ёлғиз жўнатма, эй мард баҳодир.

3426 Ўз қўли билан ёзиб мактуб юборди,
Нимаики сўзлаган бўлса ўқиб кўргин.

3427 Мактубни чиқарди, қўлини узатиб берди,
Ўзғурмиш мактубни олди, ушлаб очди.

3428 Мактубни узоқ ўқиди, чуқур ўйланди,
Айтди: Элиг сўзи билан яхши билим берибди.

3429 Элиг энди келгин, деб чақирибди,
Ҳамма эзгуликларни санаб атабди.

3430 Кўр, бу ишлар мен учун катта ишдир,
Қандай қилиш(им) керак, айтгин, менга кенгаш бер.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3431 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Элиг
Сени гапириб тилини (ҳеч) тинчитиб, қуритмайди.

3432 Тили тебранса, сўз(и)да отинг чиқади,
У сени кўришга кўз очган, назари сенда.

3433 Кўнгил кимни орзулаб севадиган бўлса,
Тилу сўзида оти сўз(лар)га уланиб юради.

3434 Севган (ошиқ) нима дейди, бу байтни ўқи,
Севиклининг юзи кўнгил озуқидир:

3435 Кўнгил кимни севса, у (доим) кўрар кўз(лар) дадир,
Кўз билан қанча боқса, рўпарада учади (яъни кўриб кўз қонмайди).

3436 Кўнгилда орзу-тилак нима бўлса,
Оғиз очса, барчаси тилу сўзга чиқади.

3437 Йанут бэрди Одғурмыш айды мэңә
Кэңәш бэр йарағы нэ-ул эй тоңа

3438 Бағырсақ қадашым сэн-өк-сә йақын
Кэңәш бэр өтәгил қадашлық ҳақын

3439 Сэниндин қулур-мә бу ишкә кэңәш
Билиг бирлә сэн бу кэңәшкә тэңәш

129*а* 3440 Қадаш-сә йэмә тут тиләсә адаш
Адашлы қадашлы экигүн түдәш

3441 Бағырсақ сэн-өк-сә бу күн чын мэңә
Нэкү қылғу айғыл бүтәр-мэн сэңә

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

3442 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Айытма мэңә сэн айа қутлуг өз

3443 Мэни ыдты элиг оқутчы сэңә
Нэкү-тэг кэңәшүр-сә эмди мэңә

3444 Баралым тэмәктә адын йоқ сөзүм
Нэ-тэг айға барма тэйү бу өзүм

3445 Сэни бирлә болса көр асғы өкүш
Өз асғын тиләркә кэңәшмәс уқуш

3446 Нэкү тэр эшитгил билиглиг чигил
Билигсиз эшитгил бойун бэр эгил

3447 Өз асғы тиләркә кэңәшмәгү сөз
Сэңә асғы болмас айа қутлуғ өз

3448 Кэңәш ул кишикә кэңәш эй қадаш
Ул эр қулмаз эрсә өз асғын адаш

3449 Өз асғын тиләгли өз асғы үчүн
Өз асғын тиләгли қылур көр күчүн

3450 Нэчә иш кишикә кэңәшгү кэрәк
Көңүл тапласа ишни қылғу кэрәк

3437 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Менга
Кенгаш бер, яроғи нимадир, эй ботир.

3438 Меҳрибон, яқин қариндошим сенгинасан,
Кенгаш бер, қариндошлик ҳақини ўтагин.

3439 Бу ишга сендан кенгаш сўрайман,
Билим(инг) билан сен бу кенгашга лойиқ бўл.

3440 Қариндошсан, яна истасанг жўра ҳам бўл,
Жўра ва қариндош(лар) иккаласи (бир-бирига) яқин.

3441 Бугун менга ҳақиқий меҳрибон сенгинасан,
Нима қилиш керак, айтгин, сенга ишонаман.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3442 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўзни
Сен мендан сўрама, эй қутли киши.

3443 Элиг мени сенга чорловчи қилиб юборди,
Қандай қилиб энди сен мен билан кенгашасан.

3444 Борайлик, демакдан бошқа сўзим йўқ,
Мен қандай қилиб борма, деб айтаман.

3445 Сен билан бўлса(м), кўр, фойдаси кўпдир,
Ўз фойдасини кўзлашга ақл маслаҳат бермайди.

3446 Билимли чигил нима дейди, эшитгин,
Биликсиз (сен) эшитгин, бўйин бер, эгил:

3447 Ўз фойдасини кўзловчига сўзни маслаҳат қилмаслик керак,
Сенга фойдаси бўлмайди, эй қутли киши.

3448 Кенгашни шундай киши билан кенгашки, эй қариндош,
(Токи) у киши ўз манфаатини сўрамасин, (эй) жўра.

3449 Ўз манфаатини кўзловчи ўз фойдаси учун (интилади),
Ўз манфаатини кўзловчи, зўрлик (ҳам) қилади, кўр.

3450 Ҳар қанақа ишни одамларга кенгашиш керак,
Кўнгил хоҳласа, (шу) ишни қилиш керак.

3451 Өзүңгә бағырсақ сэнин өз өзүң
Кишикә айытма кэсилди сөзүң

3452 Сэн-өк бил нэкү қылғу эрсә кэңәш
Тиләмә мэниңдин бу ишкә кэңәш

129б 3453 Сэни алғалы кэлдим андын йуруб
Кэнәш бу йуры барғыл эмди қопуб

3454 Кишиләр арақы муйан эдгүлүк
Бу йэрдә булунмаз муны билгүлүк

3455 Улуш кэнд ичиндәки эдгү нэчә
Сэңә сөзләдим эмди адра сэчә

3456 Билир-сэн бу сөзләр көни сөзләдим
Сэңәр эдгү қулдум билир бир идим

3457 Кишидин қачар-сэн нэ қылды киши
Кишикә қатыл эт кишиләр иши

3458 Мусулман ишин эт муңынга йара
Байат бэргә учмақ бу өзүң төр-э

3459 Көңүл тил көни тут байатқа тапун
Қайуда тиләсәң тирилгил қутун

3460 Кишисиз тирилмә кишиләр ара
Киши ъайбы көрмә өзүңни көр-э

3461 Муңар мэнзэр эмд'ч бу байт эй бөгү
Оқығу муны өтрү ишкә бағу

3462 Қайуда тиләсә йуры эдгү бол
Түби аслы қулма озүң эдгү қул

3463 Киши эдгүси көр унытмаз өзин
Қайуда йурыса йуры эдгү йол

3464 Эр эдгү кэрәк болса эдгү қылынч
Қайуда тиләсә булур миң сэвинч

3465 Бу эдгү қамуғ йэрдә эдгү булур
Ул эдгү йануты ҳам эдгү болур

3951 Ўзингга меҳрибон сенинг ўз-ўзингдир,
Бошқа(лар)дан сўрама, сўзинг кесилди [яъни гап тамом].

3952 Нима қилиш керак бўлса, кенгашни сенинг ўзинггина бил,
Бу ишга мендан кенгаш сўрама.

3953 У ердан сени олиб кетгани йўл босиб келдим,
Маслаҳат шуки, энди туриб юр, боргин.

3954 Одамлар орасидаги моя, эзгулик(лар)
Бу ерда топилмайди, буни билиш керак.

3455 Қишлоқ, шаҳар ичидаги қанчадан-қанча эзгу(ликлар)ни
Сенга бирма-бир, аниқ сўзладим.

3456 Биласан, бу сўзларни тўғри сўзладим,
Сенга эзгу истадим, бир эгам билади.

3457 Одам(лар)дан қочасан, одам(лар) нима қилди(лар),
Одамларга аралаш, одам ишини қил.

3458 Мусулмон(лар) ишини эт, мунгига яра,
Худо руҳингга жаннат туридан жой беради.

3459 Кўнгил, тилни тўғри тут, худога тоат-ибодат қил,
Қаерда истасанг, (ўша ерда) қутла яшагин.

3460 Одам(лар)сиз яшама, одам(лар) орасида (яша),
Одам(лар) айбини кўрма, ўз (айб)ингни кўр.

3461 Бу байт энди бунга мос келади, эй доно,
Буни ўқиш, сўнг ишга татбиқ қилиш керак:

3462 Қаерда истасанг юр, яхши бўл,
Теги аслни истама, ўзинг эзгуни иста.

3463 Киши эзгуси, кўр, ўзини унутмайди,
Қаерда юрсанг, тўғри йўл(дан) юр.

3464 Киши эзгу (бўлиши), эзгу хулқли бўлиши керак,
Қаерда истаса, минг севинч(лар) топади.

3465 Бу эзгу ҳамма ерда эзгу бўлади,
У эзгунинг эвази ҳам эзгу бўлади.

3466 Сэн эдгү қылынч тут эсиз болмағыл
Қайуда тиләсә йуры қорқмағыл

Одғурмыш дунйа ъайбларын айур

130*a* 3467 Йанут бэрди Одғурмыш айды сөзүм[73]
Сөзүңни эшиттим эшит бу сөзүм

3468 Бу дунйа өзин кэд сэвитмиш сэңә
Қамуғ ъайбы эрдәм көрүнмиш сэңә

3469 Таң эрмә[74] сэниңдин масалда кэлир
Қамуғ нәң сэвүг болса ъайбы барыр

3470 Сэвитмиш үчүн дунйа ъайбы қамуғ
Сэңә болмыш эрдәм эй элдә улуғ

3471 Нэкү тэр эшитгил бу сэвмиш киши
Сэвүгкә сэвүг ъайбы эрдәм башы

3472 Сэвүглүг нишаны бу-ул бэлгүлүг
Сэвүг ъайбы эрдәм болур эй күлүг

3473 Өзүң дунйа сэвмиш нишаны бу-ул
Нэчә ъайбы эрдәмкә тутмыш көңүл

3474 Нэкү-тэг өгәр-сэн бу дунйа мэңә
Аның ъайбыны мэн айайын сэңә

3475 Апа йазды эрсә байат қыйнады
Бу дунйаға түнәк қылды эрклиг иди

3476 Түнәкни нэ арзу тиләк[75]-сэн тиләк
Тиләк учмақ ичрә болур қут йөләк

3477 Өдүрсә байат бу тиләмиш қулын
Аңар дунйа бэрмәз арытур йолын

3478 Аның эдгү эрмәз бу дунйа қуты
Байатдын йыратур бу-ул дин йуты

3479 Байуса болур көр будун күткиси
Чығайлық билә-ул көңүл қутқысы

3466 Сен эзгу хулқ касб эт, ярамас бўлмагин,
Қаерда истасанг, юргин, қўрқмагин.

Ўзғурмиш дунё айбларини айтади

3467 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Мен
Сўзингни эшитдим, бу сўз (лар)имни эшит.

3468 Бу дунё сенга ўзини жуда севдириб қўйибди,
Ҳамма айблари сенга фазилат (бўлиб) кўринибди.

3469 Сендан бунинг учун ажабланмаса бўлади, (чунки) масалда бор,
Ҳамма нарса севимли бўлса, айби кўринмайди.

3470 Дунё севдириб қўйгани учун ҳамма айби
Сенга фазилат бўлиб кўринибди, эй элда улуғ.

3471 Бу севган киши нима дейди, эшитгин:
Севганга севиклининг айби фазилат бошидир.

3472 Севимлининг муайян нишони шудирки,
Севимлининг айби фазилат бўлиб кўринади, эй шуҳратли.

3473 Ўзинг дунёни севиб қолишинг нишони шудирки,
Кўнглинг ҳамма айбини фазилатга қабул қилибди.

3474 Бу дунёни менга қанақасига мақтайсан,
Мен сенга унинг айбларини айтайин.

3475 Одам гуноҳ қилса, худо қийнайди,
Эркли эгам бу дунёни тунаш жойи [яъни қўниб ўтадиган омонат жой] қилди.

3476 Тунаш жойини нега орзу қиласан, истайсан,
Тилак жаннатда бўлади, кут нажот (бўлади).

3477 Худо ёрлақаган бу қулини сийласа,
Унга дунё бермайди, йўлини пок қилади.

3478 Шу сабабдан бу дунё қути яхши эмаски,
(У) худодан узоқлаштиради, у дин офатидир.

3479 Халқ бойиса, ҳаво-кибри ортади, кўр,
Кўнгил тавозеси камбағаллик биландир.

130б 3480 Байат мэн тэгүчи киши тэлвэси
Ажун қулды барды ул ыт сақышы

3481 Йалың туғмыш эр көр йалың барғу-ул
Нэрэк дунйа тэрмэк йана қодғу-ул

3482 Нэлүг арсықар-сэн айа өлдэчи
Өзүң экки күнлүг қонуқ болдачы

3483 Билир-сэ тириглик өлүмкэ турур
Анунды өлүм ош өдингэ көдэр

3484 Қапуғ ачты дунйа тақы бир қапуғ
Өлүм қапғы ачлур кирүр ҳалқ қамуғ

3485 Өзүң экки күнлүг оқығу үчүн
Көрүрдэ күйэрмэ өзүнни күчүн

3486 Йайығ дунйа ирсэл қуты эврүлүр
Нэкү бэрди эрсэ йана тэрк алур

3487 Тириглик бэрүр көр тақы йэр нэңин
Оқыйу турур күндэ тэкмэ өңин

3488 Көрү барса дунйа көлинкэ[76] саны
Эдэрсэ қачар қачса эдрэр сэни

3489 Муңар мэңзэр эмди көрү бар бу сөз
Мунуң маъниси уқ айа көңли түз

3490 Бу дунйа қачар ким эдэрсэ аны
Йана қачса андын эдэрүр сэни

3491 Йана динқа өчлүг бу дунйа нэңи
Оса дунйа дин йэр бақа-ул көр муны[77]

3492 Бэзэниб бу дунйа өзин көргитүр
Этинмиш кэлин-тэг өзин йэлгитүр

3493 Көңүл бэрдиң эрсэ бу қуртға йүзи
Йақанны тутар күндэ кэтмэз сөзи

3494 Йана қылқы ирсэл қылқынчы йайығ
Бэги бирлэ тутмаз түгэл үч айығ

3480 Худо мен, дегувчи киши телбаси
Дунё талаб қилади, ит баробарида ўлади.

3481 Яланғоч туғилган инсон, яланғоч ўлади, кўр,
Дунё йиғиш не керак, яна уни қолдириш керак.

3482 Нимага мағрурланасан, эй ўлувчи,
Ўзинг икки кунлик меҳмон бўлувчи (сан).

3483 Биласан, тириклик ўлимга боради,
Бу ҳозирланиб турган ўлим фурсатини кутади.

3484 Дунё эшик очди, яна бир эшик (очилади),
Ўлим эшиги очилади, ҳамма халқ (унга) киради.

3485 Ўзинг икки кунлик қўноқлик учун,
Кўрганда ўзингни базўр куйдирма.

3486 Бевафо дунё ўткинчи, қути айланади,
Нима берган бўлса, яна (қайта) тез олади.

3487 Тириклик беради, кўр, яна ўз нарсаларини нобуд қилади,
Кунда турли бошқаларни даъват қилади.

3488 Назар солсанг, дунё кўланка кабидир,
Изидан борсанг, қочади, қочсанг изингдан боради.

3489 Назар сол, энди бу сўз бунга мос келади,
Бунинг маъносини тушун, эй кўнгли пок:

3490 Ким изидан борса, бу дунё қочади,
Гумон қил, дунё диёнатни тортади, бунга (бир) назар сол.

3491 Яна бу дунё моли динга ўчликдир,
Ўйла, дунё динни ейди, бунга назар сол.

3492 Безаниб бу дунё ўзини кўрсатади,
Ясанган келиндек ўзини селкиллатади.

3493 Кўнгил бериб қўйсанг, бу юзи кўҳна (қари)
Кунда ёқангни тутади, сўзи (ҳеч) тугамайди.

3494 Яна қилиғи жафо, қилмишлари бевафоликдир,
Беги билан тугал уч ой (ҳам) турмайди.

131*a* 3495 Ким эрсә көңүл бады эрсә аңар
Йава болды эсиз тиригли́к аңар

3496 Эди қыз эрүр бу тиригли́к күни
Йава ишкә ишләтсә болмаз аны

3497 Тиригли́к мун-ул көр қамуғ эдгүкә
Йава қылмағыл сэн аны эй тоңа

3498 Бу үчдә адын йоқ бу дунйа нэңи
Ҳалал-ул йа шубҳа ҳарам-ул өңи

3499 Сэвитсә бу дунйа ахир көр сүрәр
Авытса эрәж бирлә тэркин ирәр

3500 Ҳалалқа сақыш-ул ҳарамқа ма қын
Қалы шубҳа эрсә йэмә кәд сақын

3501 Сэвинч бирлә игдиб түгәл сэмритүр
Сақынч қадғу бирлә йана йаврытур

3502 Сэвинчин көрү барса ахыр сақынч
Сэвинчин тирилсә бу көр кэн сақынч

3503 Учы нэъмат эрсә түби мэҳнат-ул
Башы мэҳнат эрсә учы нэъмат-ул

3504 Нэкү тэр эшитгил сақынуқ удуғ
Йырақ тур бу дунйа тэгүргәй йудуғ

3505 Сэниң байлықың көр чығайлық турур
Сэңәр ким чығай эрсә байлық турур

3506 Сэңәр сөксә ким бушса ачығ этин
Өчүң бэргә йарын қара йэр қатын

3507 Тарылғу турур бу тэрилмишләриң
Сачылғу турур бу йумытмышларың

3508 Барығлы турур күндә сэндә бирәр
Кәлигли турур тэрк сэңә өз урар

3509 Барығлы турур күндә тэрк бу өдун
Кәлигли турур ул ажун тэрк бүтүн

3495 Кимда-ким унга кўнгил бериб қўйса,
Эсиз, унинг тириклиги беҳуда бўлади.

3496 Тириклик кун(лари) жуда қимматлидир,
Уни беҳуда иш(лар)га сарфласа бўлмайди.

3497 Тириклик ҳамма эзгу(лик)ларга моядир,
Сен уни беҳуда кетказмагин, эй баҳодир.

3498 Бу дунёнинг (қуйидаги) учтадан бошқа нарсаси йўқ,
(Бири) — ҳалол, (иккинчиси) — шубҳа, бошқа бири ҳаромдир.

3499 Бу дунёни севсанг, у охири ҳайдайди, кўр,
Ҳаловат билан шод бўлсанг, тез юз ўгиради.

3500 Ҳалол учун ҳисоб, шунингдек, ҳаром учун азоб бор,
Агар шубҳа бўлса-чи, жуда ҳам эҳтиёт бўл.

3501 Севинч билан парваришлаб тугал семиртиради,
Алам-қайғу билан яна оздиради.

3502 Севинчга назар солсанг, охири аламдир,
Севинч-ла яшасанг, кўр, кети аламдир.

3503 Учи [яъни боши] неъмат бўлса, туби [яъни кети] меҳнат бўлади,
Боши меҳнат бўлса, учи [яъни сўнги] неъмат бўлади.

3504 Мулоҳазакор, ҳушёр (киши) нима дейди, эшитгин:
Йироқ тур, (бўлмаса) бу дунё кулфат етказади.

3505 Сенинг бойлигинг, кўр, камбағалликдир,
Сенга ким камбағал бўлса — бойликдир [яъни у бойдир].

3506 Сенга ким ҳақорат ёғдирса, қаҳр қилса, (сен) очиқлик қил,
Кейин қора ер қатида ўчингни тўлайди.

3507 Бу терилган (нарса)ларинг тарқалиб кетадигандир,
Бу жам этилганларинг сочилиб кетадигандир.

3508 Кетувчидир, сендан кунда бир-бир кетади,
Келувчидир, сенга ўзини тез уради.

3509 Бу даврон кунда тез кетувчидир,
У дунё тез, бутун келувчидир.

131б 3510 Барығлықа бэрмэз билиглиг көңүл
Кэлигликэ этнүр уқушлуғ амул

3511 Өлүмүг билигли сэвүтмэз өзүн
Өлүмүг көрүгли авытмаз өзүн

3512 Йурығлы киши йолда этмэз эвин
Көчүгли киши эвдэ қодмас нэңин

3513 Қонуқ йа бу дунйа сэңэр бир түшүн

Түшүндэ сэвүнч тутма артуқ узун

3514 Анын эдгү эрмэз бу дунйа нэңи
Кимиң болса эврэр қылынчы йаңы

3515 Бадал қылды абдал нэңин ҳам малын
Бақыб қодты заҳид бу дунйа улын

3516 Көрүнмэз нэң-ул бу тузақчы сэңэ
Бу дунйа нэңи-ул сэчилмиш мэңэ

3517 Осайуқ бу дунйада йалңлуқ өзи
Қалы торқа кирсэ унытур өзи

3518 Нэкү тэр эшит эмди шаъир башы
Бу дунйа ишиндин сақынмыш киши

3519 Қамуғ дунйа биркэ йумытса бүтүн
Эрэж бирлэ миң йыл тирилсэ қутун

3520 Нэкү асғы ахир қара йэр қуты
Анын түшнэки-ул йағыз йэр өти

3521 Кэчүрмиш тириглик сэнэ болға түш
Нэкү қылдың эрсэ йанут кэлгэ түш

3522 Ошул күн өкүнсэ өкүнч асғы йоқ
Нэкү қылдың эрсэ йыл ай күн тануқ

3523 Ажун татғы барча бу үч нэн турур
Үчэгү татығлары йүз нэң турур

3510 Билимли кетувчига кўнгил бермайди,
Заковатли, собир келувчи (дунё)га ҳозирланади.

3511 Улимни билувчи ўзига бино қўймайди,
Ўлимни кўрувчи ўзини юпатмайди.

3512 Юрувчи киши йўлда уй қурмайди,
Кўчувчи киши нарсасини уйда қолдирмайди.

3513 Сен учун бу дунё бир меҳмонхона ёки работдир [яъни тушиб ўтадиган жойдир].
Работдан кўп, узоқ севинма.

3514 Бу дунё нарсаси шунинг учун (ҳам) эзгу эмас(ки),
Кимнинг бўлсин [яъни барчанинг] тарзу рафторини ўзгартиради.

3515 Авлиёлар (бу дунёнинг) нарса ҳам молини бадал қиладилар,
Зоҳид(лар) боқиб бу дунё асосини тарк этади(лар).

3516 Сен учун у кўринмас тузоқчи нарсадир,
Бу дунё нарсаси [яъни иши] менга англашилган (аён)дир.

3517 Бу дунёда одам ўзи ғофилдир,
Агар тўрга илинса [яъни дунёга боғланиб қолса], ўзини унутади.

3518 Шоирлар боши нима дейди, энди эшитгин,
Бу дунё ишидан эҳтиёт бўлган киши:

3519 Жамики дунё бирга бутунлай йиғилса,
Ҳаловатда бахт билан минг йил яшалса.

3520 Фойдаси нима, охири қора ер қаърида
Унинг, [яъни кишининг] тушар жойи бўз ернинг кавагидир.

3521 Кечирган тириклик сенга туш бўлади,
Нимаики қилган бўлсанг, тенг жавоб келади [яъни берадиган жавоб шунга тенг бўлади].

3522 Ўша кун ўкинсанг, ўкинч фойдаси йўқдир,
Нима қилган бўлсанг, йил, ой, кун гувоҳдир.

3523 Дунё ҳаловати барчаси бу уч-нарсадан иборатдир,
Учаласининг ҳаловатлари юз нарсадан иборатдир.

3524 Бу үч нәң сәвүнчи татығы қамуғ
Адын үчкә тәгмә эй элдә улуғ

132а 3525 Эң ашну көр эркә өлүм тутғақы
Өлүмдә татығ йоқ апа артақы

3526 Анында баса бу оғул қыз турур
Оғул қыз йүкин йүдмәк эмгәк болур

3527 Нәкү тәр эшит бу уқуш айғучы
Тиши ҳам оғул қыз узар эр күчи

3528 Тиши бирлә суҳбат эди кәд татығ
Соғуқ сувқа йунмақ йануты қатығ

3529 Татығ қайда эрсә татығсыз билә
Сүчиг қайда эрсә сөңиндә ачығ

3530 Тириглик татығы бу эрсә қалы
Татығсыз турур дунйа суҳбат йолы

3531 Сүчиг бу тиригликкә ачығ өлүм
Қарартур түнәр-тәг йарумыш күнүм

3532 Бу үч нәң турур дунйа татғы бүтүн
Йануты эшитгил эй қылқы түзүн

3533 Бу дунйа татығы ул эт өз йағы
Бу экки йағының йадығлығ ағы

3534 Үчүнчи йағы-ул бу дин оғрысы
Тәгүрмәси тәңри буларның йасы

3535 Буларда эди сарп бу йавлақ йағы
Эт өздин тәгир-ул өкүшрәк чоғы

3536 Байат аты айса қамуғ йэк барыр
Қоду барса дунйа сэниндин қалыр

3537 Эт өзни нәкү-тәг кәтәргү кәрәк*
Магарким өлүм тутса қалса қалыр

3538 Эди йақшы аймыш билиглиг бөгү
Билиглиг бөгүләр сөзин тыңлагу

3524 Бу уч нарса севинчи, ҳаловати кифоядир,
Бошқа уч(нарса)га яқинлашма, эй элда улуғ.

3525 Энг аввали — одам учун ўлим талвасаси, кўр,
Ўлимда ҳаловат йўқ, (у) инсон офатидир.

3526 Ундан бошқаси — бу ўғил-қиздир,
Ўғил-қиз ташвишини тортмоқ машаққат бўлади.

3527 Заковат ўргатувчи нима дейди, эшит,
Хотин ҳам ўғил-қиз киши кучини узади.

3528 Хотин билан суҳбат жуда ҳам шириндир,
Совуқ сувга ювинмоқ эвази қийиндир.

3529 Ширин қаерда бўлса, бемаза билан дир,
Чучук қаерда бўлса, сўнгида аччиқ бўлади.

3530 Агар тириклик ҳаловати шу бўладиган бўлса,
Дунё бир беҳаловат суҳбат йўли (каби)дир.

3531 Ширин бу тирикликка аччиқ ўлим (эваз)дир,
(У) равшан кунимни тунаётгандек қорайтиради.

3532 Дунёнинг бутун ҳаловати шу уч нарсадан иборатдир,
Жавобини эшитгин, эй хулқи тўғри.

3533 Бу дунё ҳаловати (ва) тану жон [яъни нафс] ёвдир,
Бу икки ёвнинг тузоғи ёйилган бўлади.

3534 Учинчи ёв — бу дин ўғрисидир [яъни диёнатга хиёнатдир],
Тангри буларнинг зиёнини етказмасин.

3535 Булардан жуда ашаддий ёвуз ёв бўлмиш
Тану жондан кўпроқ адоват содир бўлади.

3536 Худо отини айтсанг, ҳар қандай балолар кетади,
Қолдириб кетсанг, дунё сендан қолади.

3537 Тану жонни қандай қилиб бартараф қилса бўлади,
Фақатгина ўлим тутса, қолса, (шундагина) қолади.

3538 Билимли доно жуда яхши айтибди,
Билимли донолар сўзини тинглаш керак:

3539 Мэни муңқа тэгрүр эт өз эмгэтүр
Ара күлдүрүр көр ара йығлатур

132б 3540 Ажун тэзгинүр-мэн тилэки уду
Ара ач йатур-мэн арала тоду

3541 Бир арзум йитүрсэм тақы бир қалур
Тақы бирни булсам түгэл нэң болур

3542 Басумаз өзүм бу эт өзни топуб
Баса бэр идим сэн бағырсақ тутуб

3543 Бу йавлақ осулуғ турур бу эт өз
Сэмүз тутса артуқ болур бу йавуз

3544 Түгэл авчы ыт-тэг эт-өзкэ бақын[78]
Сэмүз болса билмэз идиси ҳақын

3545 Қарын тодсэ авқа йүгүрмэз йатур
Идиси тилэкини барча қодур

3546 Ушағ оғлан өзлүг эт-өзнүң саны
Боғуз тодса йүгрүр тилэгү аны

3547 Боғуз тодса эт өз болур кэчмэгү
Тилэкчэ тилэсэ тилэк бэрмэгү

3548 Тириглик түгэли түгэл үч күн-ул
Аныңда нарусы өңин түш түн-ул

3549 Бириси йарын-ул бири кэчти түн
Йарынқа тэгир-му тириглик бу күн

3550 Аныңда наруқы тириглик баса
Тиригликкэ бүтмэ сөз айдым кэсэ

3551 Тиши суҳбаты ма бу эрлик оты
Өчүрмэк үчүн-ул бирэр саъаты

3552 Бу отуғ нэкү-тэг өчүрсэ өчэр
Кэрэк эрсэ көрклүг йа көрксүз қучар

3553 Боғуз татғы барча қарын тодмақ-ул
Қарын тодса артығ асығ қылмақ-ул

3539 Тану жон мени мунгга дучор қилади, қийнайди,
Гоҳо кулдиради, кўр, гоҳо йиғлатади.

3540 Тилаги орқасидан олам кезаман,
Гоҳо оч ётаман, гоҳо тўйиб (ётаман).

3541 Бир орзумни бартараф қилсам, тағин бири қолади,
Тағин бирини топсам, (ҳамма) нарса тугал бўлади.

3542 Мен ўзим тану жонни бўйсундириб боса олмайман,
Меҳрибон эгам, сен (уни) меҳрибон тутиб боса бер.

3543 Бу тану жон ёмон ҳунарли бўлади,
Ортиқча семиз тутса(нг), у ёмон бўлиб кетади.

3544 Тану жонга назар сол, у айнан овчи ит кабидир,
Семиз бўлса, эгаси ҳақини (ҳам) билмайди.

3545 Қорни тўйса, овга турмайди, ётади,
Эгаси тилагининг барчасини қўяди.

3546 Тану жоннинг рафтори ёш ўғлон қилиғига ўхшашдир,
Бўғизи тўйса, югуради [яъни ўйнаб кетади], уни қидириш керак.

3547 Қорни тўйса, тану жон тебранмас бўлиб қолади,
(Унинг) истаган тилагини раво қилмаслик керак.

3548 Тирикликнинг тугали тугал уч кундир,
Ундан нариси бўлак, туш ва тундир.

3549 Бириси эрта(ги кун), бири ўтган тундир,
Тирик (бўлган) бу кун эртага (ча)етармикан.

3550 Ундан бўлак тирикликни асло
Тириклик (деб) ишонма, кесиб сўз айтдим.

3551 Хотин (билан) суҳбат қилиш ҳам эркаклик ўтини
Бирор соатли ўчириш учундир.

3552 Бу ўтни қанақасига ўчирса (ҳам) ўчади,
Хоҳ кўрклисини, хоҳ кўрксизни кучсин (бари бир).

3553 Бўғиз ҳаловати барчаси қорин тўймоқдир,
Қорин тўйгач, ортиқ фойда қилмоқдир.

3554 Қарын тодса арпа йа ҳалва бир-ул
Калур барча артыб толур киргү йол

133*a* 3555 Шакар ҳалва йэгли бар эрсә айур
Тодуб йатса таңда йана ач турур

3556 Нэкү тэр эшитгил сақынуқ чығай
Чығай эрсә шаксиз көзи көңли бай

3557 Шакарлиг йэдиң сэн узун нэъматы
Қавуқ йүр йэдим мэн өзүм тақаты

3558 Экигү тодуб тэң кэчә йаттымыз
Кэчиб барды кэлмиш күнүм саъаты

3559 Ажунуғ нэчә тэрсә өз өлгүлүг
Экн бөз тэгир-ул сэңә бэлгүлүг

3560 Чығай бай экигү өлүмдә кэдин
Нэчә түз болур көр қара йэр қатын

3561 Эки күнги эртә ажунуғ булуб
Нэлүг арсықар-сә тириглик булуб

3562 Өзүң суқланур-сэн ажун тэргәли
Өлүм суқланур көр сэни тутғалы

3563 Тириглик эрәж күндә сэндин қачар
Йавуз бу өлүм көр улуңны бичәр

3564 Сэзигсиз өлүр көр тириг болдачы
Қайу күн өлүрүг йоқ-ул билдәчи

3565 Кичиг эрсә умнур сақал үнгүкә
Сақал үнсә умнур өрүң болғуқа

3566 Сақалың өрүң болды кэлди өлүм
Өлүмкә этиг йоқ ҳам үнмәс толум

3567 Өзүң отқа атма бу дунйа үчүн
Көрүрдә күйүрмә өзүңни күчүн

3568 Ачығ сув-тэг ул көр бу дунйа нәңи
Нэчә ичсә қанмаз өлимәз тили

3554 Қорин тўйса, арпа ё ҳалво бирдир,
Барчаси ортиб қолади, кирадиган йўл тўлади.

3555 Шакар, ҳалво еган бор бўлса айтади,
Тўйиб ётса, тонгда яна оч туради.

3556 Мулоҳазакор камбағал нима дейди, эшитгин,
Камбағал бўлса (ҳам) кўзи, кўнгли шубҳасиз бой:

3557 Сен узоқ (муддат) шакарли неъмат единг,
Мен кепак, тариқ едим, ўзим тоқат қилдим.

3558 Иккимиз тенг тўйиб кечаси ётдик,
Келган куниминг соатлари ўтиб борди.

3559 Дунёни қанча терсанг (ҳам) ўз [яъни жон] ўлади,
Сенга муайян икки (газ) бўз тегади.

3560 Камбағал, бой иккаласи ўлимдан кейин,
Қора ер қатида шундай тенг бўлади, кўр.

3561 Икки кунлик эрта [яъни омонат] дунёни қозониб,
Нимага мағрурланасан, тириклик топиб.

3562 Дунёни теришга ўзинг суқланасан,
Сени тутиш учун ўлим суқланади, кўр.

3563 Тириклик, ҳаловат кунда сендан қочади,
Ёвуз бу ўлим томирингни кесади, кўр.

3564 Тирик бўлган шубҳасиз ўлади, кўр,
Қайси кун ўлишини билувчи йўқдир.

3565 Кичик бўлса, соқол ўсишига умид қилади,
Соқол ўсса, оқ бўлишига умид қилади.

3566 Соқолинг оқ бўлди — ўлим келди (демакдир),
Ўлимга тадбир йўқ ҳам (унга қарши) қурол бўлмайди.

3567 Бу дунё учун ўзингни ўтга отма,
Кўрганда ўзингни зўр билан куйдирма.

3568 Бу дунё нарсаси шўр сув кабидир, назар сол,
(Киши) қанча ичса (ҳам) қонмайди, тили ҳўлланмайди.

3569 Қуруғ қумқа охшар бу йанлуқ өзи
Өкүз кирсә толмаз бу суқлуқ көзи[79]

133б 3570 Сақығ-ул көрү турса дунйа иши
Тутайы тэйү тутса йитрүр киши

3571 Сақығ-ул көрү турса көздә учар
Нэчә өз эдәрсә ул анча қачар

3572 Эт өзкә алық бэрмә эгмә бойун
Авынчы сақынч-ул тиләки ойун

3573 Кэчүрмиш тириглик барыр кэлгүсүз
Бу қалмыш тириглик йэмә бэлгүсүз

3574 Бу булмуш күнүң бары қылма йава
Өлүмкә анунғыл тапуғ қыл эвә

3575 Нэкү тэр эшитгил уданмыш күр эр
Қамуғ булғануқдын сүзүлмиш күр эр

3576 Кэчүрдүң кэчигли бу түнги түнүн
Кэчәр йатса-сэн ҳам кэлигли күнүң

3577 Кэчүрмиш кэчүргү ара бир түшүн
Тириглик бу мунча бэдүтмә үнүң

3578 Йава болды мунда тириглик тэдим
Кэчиб барды розгар өкүнчләр йэдим

3579 Бу күн кэнд улушқа оқыр-сэн мэни
Болун қылса нафсум йулуғлы қаны

3580 Эт өз бир йағы-ул тақы бир йағы
Қамуғ йэрдә йадмыш тор аты ағы

3581 Тиләкчә йүдүрмә қатығлан тирән
Эт өз үлги бэрмә қатығлан эрән

3582 Нэкү тэр эшит бу өзин басмыш эр
Ҳава бойны йанчыб өзин тутмыш эр

3583 Эт өзкә болун болма билги улуғ
Болун болса эт өз қылур дин йулуғ

3569 Бу одам (дегани) ўзи қуруқ қумга ўхшайди,
Бу суқлик кўзи дарё кирса (ҳам) тўлмайди.

3570 Назар солсанг, дунё иши сароб кабидир,
Киши тутайин деб қўл узатса, йўқотади.

3571 У саробдир, қараб турса(нг), кўздан учади,
Сен қанча кетидан борсанг, у шунча қочади.

3572 Тану жонга енгиш берма, бўйин эгма,
Шодлиги — алам, истаги — ўйиндир.

3573 Кечирган тириклик (қайтиб) келмас бўлиб кетади,
Шунингдек, бу қолган тириклик (ҳам) номаълумдир.

3574 Бу қўлга киритган кунингнинг бирини беҳуда кетказма,
Ўлимга ҳозир бўл, шошиб тоат-ибодат қил.

3575 Ҳушёр тортган ботир киши нима дейди, эшитгин,
Ҳар қандай касофат(лар)дан тозаланган ботир киши:

3576 Ўтаётган бу кечаги тунингни ўтказдинг,
Сен етишсанг, келаси кунинг ҳам ўтади.

3577 Ўтказилган (кун) ўтказувчи учун бир работдир,
Тириклик мана шунақа, овозингни баланд қилма.

3578 Бунда [яъни ўткинчи дунёда] тириклик беҳуда бўлди, дедим,
Рўзғор ўтиб борди, ўкунчлар қилдим.

3579 Бу кун мени қишлоқ, шаҳарга чорлаётирсан,
Нафсим (мени) қул қилса, қутқарувчи қани.

3580 Тану жон бир ёвдир, тағин бир ёв
Барча ерга тўр ёйгандир, (унинг) оти ғазнадир.

3581 Тилакка қараб юк олма, қаттиқ бўл, тийин,
Тану жон улушини бераверма, қаттиқ бўл, (эй) мард.

3582 Бу ўзини босган киши нима дейди, эшит,
Ҳавас бўйнини янчиб, ўзини тутган киши:

3583 Тану жонга тутқун бўлма, (эй) билими улуғ,
Тутқун бўлсанг, тану жон динни қурбон қилиб юборади.

3584 Билиглиг тэсә болмағай ул кишиг
Ҳавасы уду қылса барча ишиғ

134 *а*3585 Билигсиз киши-ул болур бэлгүлүг
Эт өзкә бэрүр болса тутшы үлүг

3586 Уқушсуз кишиләр өлүк эй қадаш
Ҳава арзуларға өзин қылса баш

3587 Мунуқы бу йаңлығ турур бу ажун
Муны барча айдым сэн уқғыл өзүн

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

3588 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Эшиттим сэн айдың айа кутлуғ өз

3589 Нэчә андағ эрсә бу дунйа ҳалы
Ачығ қылма өзкә тириглик йолы

3590 Бу кэң дунйа өзкә күчин қылма тар
Йазуқлуғ қулынга байат фазлы бар

3591 Ъазабы тэлим эрсә раҳмат өкүш
Йазуқлуғ үчүн болды раҳмат көшүш

3592 Ъазабқа қатығ қорқ умын раҳматын
Тапуғ қыл йэтүргил бу қуллуқ атын

3593 Ажун будны барча улуш кэнд қодуб
Туруб тағқа кирсә улуғ йүк йүдүб

3594 Бузулғай ажун барча қалғай қуруғ
Апа оғланы барча кэсгэй уруғ

3595 Йана барча йаңлуқ бу дунйа тиләб
Йүгүрсә түни барча күнгә улаб

3596 Тапуғ қодса дунйа тиләсә тамуғ
Йэмә қалмағай эрди учмақ қуруғ

3597 Эки эв йаратты бу халққа қамуғ
Бири аты учмақ биринин тамуғ

3584 Бу(ндай) кишини билимли деса бўлмайди,
(Агар) ҳаваси туфайли барча ишни қилса.

3585 У (киши) муайян билимсиз кишидирки,
Тану жонга доим улуш бераверадиган бўлса.

3586 Заковатсиз кишилар — ўлик, эй қариндош,
Ҳавас-орзуларга ўзини дардман қилса.

3587 Мана, бу дунё шу янглиғдир,
Нуқсон(лари)ни борича айтдим, сен чуқур уқиб ол.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби[46]

3588 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни
Эшитдим, (қайсики) сен айтдинг, эй қутлуғ киши.

3589 Ҳолбуки бу дунёнинг ҳоли шундай экан,
Ўзингга тириклик йўлини аччиқ қилма.

3590 Бу кенг дунёни ўзингга зўр билан тор қилма,
Гуноҳкор қулига худонинг фазли бор.

3591 Азоби талай бўлса, раҳми (ҳам) кўп,
Гуноҳкор(лар) учун раҳмат эъзоз бўлди.

3592 Азобдан қаттиқ қўрқ, раҳматдан умид қил,
Тоат-ибодат қил, бандалик отини бажо келтир.

3593 Олам халқи барчаси шаҳар, қишлоқни ташлаб,
Улуғ юк кўтариб, туриб тоққа кирса.

3594 Олам бузилади, барча (ер) бўшаб қолади,
Одам боласи барчаси зурёдни барбод беради.

3595 Яна барча халқ бу дунёни тилаб,
Бутун тунини кунга улаб югурса.

3596 Тоат-ибодатни ташласа, мол-дунё истаса, дўзах,
Шунингдек, жаннат бўш қолмаган бўларди.

3597 Бу жамики халққа (худо) икки уй яратди,
Бири(нинг) оти жаннат, бириники — дўзах.

134б 3598 Байат бэрди қулқа эки көз қулақ
Бири дунйа бақса бири ъуқба бақ

3599 Әлиг бэрди экки сунуб тутғуқа
Бири дунйака тут бири ъуқбақа

3600 Айақ бэрди экки йурытғу үчүн
Бири бару манса бири бар үчүн

3601 Йэмә йахшы аймыш уқушлуғ удуғ
Осал болма сақлан тоқығай йудуғ

3602 Төрүтти байат бу экигүн ажун
Муны булса таврат аны қул узун

3603 Апа оғланы барча эрклиг байат
Ачығлы тодуғлы төрүтти бу ат

3604 Эгингә кэдим йа богузқа йэми
Кэрәк эй қадаш бу тиригликэми

3605 Тиригкә бу нэндин кэчиш йоқ адаш
Эгин бүтгү тон ҳам боғузқа ҳам аш

3606 Ҳалал дунйа булса йэсә қазғаныб
Чығайқа үләсә анындын алыб

3607 Киши ағруқы болмаса бу боғуз

Киши үнмәзи-ул бу ағруқ боғуз

3608 Байат ъадлынга тутшы қорқуб туры
Умын фазлынга тутчу тэгнү йуры

3609 Бу экки билә булды қуллуқ йолын
Бу-ул йол йаңылма бу қуллуқ йолын

3610 Эди йақшы аймыш билиг бэргүчи
Билигсизкә өт сав ириг бэргүчи

3611 Рижа хавф бирлә қанат сэн қылын
Бу экки үзәки йолуғ сэн алын

3612 Байат йарлығын тут өзүң қуллуқы
Уча кир сарайқа эрәжин салын

3598 Худо бандасига икки кўз, қулоқ берди,
Бири билан дунёга боқсанг, бири билан охиратга боқ.

3599 Узатиб ушлаш учун икки қўл берди,
Бирини дунёга тут, бирини охиратга (тут).

3600 Юритиш учун икки оёқ берди,
Бири буён [яъни бу дунё]да одимласа, бири бор (у дунё) учун.

3601 Заковатли, ҳушёр (киши) янада яхши айтибди,
Ғофил бўлма, соғ бўл, (бировлар) гуноҳининг касирига қоласан.

3602 Худо бу икки дунёни яратди,
Буни (сини) топсанг, шошил, уни (сини) узоқ иста.

3603 Одам боласининг барчасини қодир худо
Очиқадиган ва тўядиган (қилиб) яратган — бу отни.

3604 Эгинга кийим ё бўғизга овқат
Керак, эй қариндош, бу — тирикликнинг дармони.

3605 Тирикка бу нарса(лар)дан кечиш мумкин эмас, (эй) жўра,
Эгинни бутагувчи кийим ҳам, бўғизга овқат ҳам (зарур).

3606 Ҳалол дунё топса, қўлга киритиб баҳраманд бўлса,
Ундан (бир улуш) олиб камбағалларга улашса.

3607 Кишининг мол ва томоқ ташвиши бўлмаса
(қандай яхши бўларди),
Мол ва томоқсиз киши ночордир.

3608 Худонинг ҳукмидан доим қўрқиб тургин,
Фазлига умид боғла, доим ёндашиб юргин.

3609 Бу икки(си) билан бандалик йўлини топасан,
Йўл шудир, бу бандалик йўлидан адашма.

3610 Билим берувчи жуда яхши айтибди,
Билимсизга ўгит, панд, насиҳат берувчи:

3611 Умид ва хавфдан сен қанот боғла,
Бу иккаласи узра бўлган йўлни сен танла.

3612 Худонинг буйруғини тут, ўз бандалигингни (ўта),
Саройга учиб кир, роҳатини сур.

135а 3613 Рижа хавф бу экки қанат саны-ул
Бу эккин учуғлы булур көккә йол

3614 Йазуқум өкүш тэб умынч кэсмәгү
Тапуғқа ынаныб осал болмағу

3615 Тапуғ қыл тапуғ болды қуллуқ қамуғ
Кимиң аты қул болса қылғу тапуғ

3616 Ағыр тутғу йарлығ ужуз қылмаса
Ужузлуқдын өтрү эсиз булмаса

3617 Кишидә йавузы өзүң бил өзүң
Магар эдгү болса өзүң ҳам сөзүң

3618 Муну билмишимни өтүндүм мэн ош
Бу сөз ишкә тутғыл сэңә кэлгә түш

3619 Қалы тутмаса сэн бу аймышларым
Жаваб қыл тутайын эй эрсиг эрим

3620 Узун болды сөзләрники асғы йоқ
Тақы ма узатыб адын тосғы йоқ

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

3621 Әлиг башқа урды бу Өдғурмыш-а
Сақынды узун кэч көтүрди баш-а

3622 Айур эй қадаш тэгди эмгәк мэңә
Қадашлық қылыб сөзләдиң сэн мэңә

3623 Мэңә эдгү сақныб бу сөз сөзләдиң
Муйан бэрсү тэңри сақынчым йэдиң

3624 Бақа көрдүм эмди бу ишдә мэңә
Салаҳы көрүнмәз эй эрсиг тоңа

3625 Көңүл тапламады бу ишдин қачар
Көңүл тапламаз ишни қылса хатар

135б 3626 Нэ эдгү билиг бэрди билгә сөзүг
Сэвитмиш сэвүгләркә көңли сүзүг

3613 Умид ва хавф — бу иккиси қанот ҳисобидадир,
Бу иккиси билан учувчи кўкка йўл топади.

3614 Гуноҳим кўп деб умид узмаслик керак,
Тоат-ибодатга инониб ғофил бўлмаслик керак.

3615 Тоат-ибодат қил, тоат-ибодат бутунлай бандалик бўлади,
Кимнинг оти банда бўлса, тоат-ибодат қилиши керак.

3616 Буйруқни [яъни худонинг буйруғини] муқаддас тутиш керак, яна зинҳор уни беқадр қилмаса,
(Токи) беқадр тутганлиги туфайли ёмонлик кўрмаса.

3617 Одамлардан ёвузи ўзингни (деб) бил, ўзингни,
Фақатгина ўзинг ҳамда сўзинг эзгу бўлса (ёвуз эмассан).

3618 Мана, мен бу билган(лар)имни айтдим,
Бу сўзга амал қилгин, сенга мос келади.

3619 Агар сен бу айтганларимни олмасанг,
Жавоб қил, (мен ўзим) олайин, эй мард кишим.

3620 Узун бўлган сўзларнинг тенг (келадиган) фойдаси йўқ,
Тағинда (сўзни) узатишдан ҳеч бир манфаат йўқ.

Ўзгурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

3621 Бу Ўзғурмиш қўлини бошига урди,
Узоқ, чуқур хаёл сурди, (сўнг) бош кўтарди.

3622 Айтди: Эй қариндош, менга ташвиш ортди,
Сен менга қариндошлик қилиб сўзладинг.

3623 Менга яхшилик кўзлаб бу сўзларни сўзладинг,
Тангри (сенга) нажот берсин, менинг ғамимни единг.

3624 Боқиб кўрдим, энди бу ишда менинг учун
(Ҳеч қандай) салоҳият кўринмаётир, эй мард баҳодир.

3625 Кўнгил хоҳламади, (у) бу ишдан қочаётир,
Кўнгил хоҳламаган ишни қилса — бу хатар(ли).

3626 Доно сўз билан қандай эзгу билим беради,
Севган, севилганларга кўнгли очиқ (киши):

3627 Қайу ишни қылмақ тилəсə өзүң
Көңүл бирлə ашну кэңəшгил сөзүң

3628 Кишикə кэңəшгил этиб барча сөз
Көңүл тапламаса йырақ тутғыл өз

3629 Қамуғда бағырсақ өзүңгə өзүң
Көңүл тапламаз ишни қод кэс сөзүң

3630 Көңүл топламаса қайу эрсə иш
Асығ болмаз анда айа урғы киш

3631 Көңүл тапламады бу ишни сэвə
Өзүм йанды эмди бу сөздин эвə

3632 Сэниңдин қулур-мэн өзүм ъудрумы
Қоду бэр мэни эй киши көдрүми

3633 Элигкə тосулғу йоқ эрдəмлəрим
Нэ қылқым қылынчым савым сөзлəрим

3634 Өзүм дунйадын қачты кэлди бару
Йана мэн нэкү-тэг йанайын нару

3635 Байат тапғынгару илинмиш өзүм
Киши тапғы қылмаз кэсилди сөзүм

3636 Ыду бэргил эмди мэни тэңриқа
Дуъачы болайы сэңəр эй тоңа

3637 Эки өз көрүшмəк тилəсə көсəб
Мэңəр кэлмəгил мэн барайын тилəб

3638 Мэңəр тэгсүн эмгəк сэн ынчын тирил
Элиг тапғы бирлə будун асғы қыл

3639 Нэкү тэр эшит бу бағырсақ киши
Йақынлық улағлы тапуғсақ киши

3640 Йумытса көңүл көз йарутса киши
Йақын болды сақынч тилəклəр иши

163a 3641 Тилəккə барур көр бу йалңуқ йурыб
Булур өз тилəкин бу қалмаз арыб

3627 Ўзинг қайси ишни қилмоқчи бўлсанг,
Аввал сўзингни кўнгил билан кенгашгин.

3628 Барча сўзларни айтиб кишиларга кенгашгин,
(Лекин) кўнгил хоҳламаса, ўзингни йироқ тутгин.

3629 Ҳаммадан (ҳам) меҳрибон ўзингга ўзингдирсан,
Кўнгил хоҳламаган ишни қўй, сўзингни кес.

3630 Қандай иш бўлсин, кўнгил хоҳламаса,
Ундан фойда бўлмайди, эй зоти диёнатли.

3631 Кўнгил бу ишни севиб хоҳламади,
Энди (шунинг учун) ўзим шошиб бу сўздан қайтдим.

3632 Сендан ўзим учун узр сўрайман,
Мени қўя бер, эй киши(лар) сарвари.

3633 Элигга яроқли фазилатларим йўқ,
На хулқим, (на) қилиғим, (на) шуҳратим, (на) овозам (йўқ).

3634 Ўзим дунёдан қочдим, бу ерга келдим,
Яна мен у ёққа қандай қилиб қайтаман.

3635 Ўзим худонинг тоат-ибодатига боғланганман,
Кишилар хизматини қилмайман, сўзим тамом.

3636 Энди мени тангрига қўя бергин,
Сенга дуочи бўлайин, эй баҳодир.

3637 Икки жоннинг кўришмагини қўмсаб истасанг,
Менга келмагин, мен истаб борайин.

3638 Машаққат менга тегсин, сен фароғатда яша,
Элигнинг хизмати билан халқ манфаатини қил.

3639 Бу меҳрибон киши нима дейди, эшит,
Яқинлик боғловчи меҳнатсевар киши:

3640 Киши кўнгилни йиғса (ва) кўзни ёруқ тутса,
Алам ва тилаклар тадбири осон бўлади.

3641 Халқ юриб тилакка (қараб) боради, кўр,
Ўз тилагини топади, у ҳориб қолмайди.

3642 Эди йақшы аймыш сэвитмиш киши
Вафақа жавықмыш сэвүглəр башы

3643 Йақын болса көңлүн йырақ йэр йақын
Йақынлық вафасы көңүлкə бақын

3644 Туғардын Батарқа бир өрлəм йэр ул
Вафа бирлə булса йақынлық ҳақын

3645 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды сөзүм
Эшитсү эшиттим сөзүңни өзүм

3646 Кэсилди сөзүм сэн эсəн эдгү қал
Элигкə битиг бэр йүзүм қылма ал

3647 Битиг ыдты элиг өз əлгин сэңə
Жаваб ыдғу йандру э билгə аңа

3648 Көнəйин мэн эмди мэңəр бэр жаваб
Сөзүң сөзлə йүк үз тилин үлгүлəб

3649 Тилин сөзлəгил ҳам битигил битиг
Элигкə йанайы э билгə тэтиг

Алжаваб

3650 Йанут бэрди Өдғурмыш айды тэтиг
Битийин кэрəк эрсə айғыл битиг

3651 Дават қулды кағаз көтүрди қалам
Элигкə битиг башлады сөз улам

3652 Байат аты бирлə сөзүг башлады
Төрүтгəн игидгəн кэчүргəн тэди

3653 Өкүш өгди сансыз сана бу тилин
Қылур-мэн байатқа тилин ҳам илин

3654 Төрүтти қалын бод бу сансыз тириг
Тирилгү бэрүр қодмəз ачын бириг

136*б* 3655 Бир-ул бир иди ким төрүтти эки
Сақышқа қатылмаз анын бирлики

3642 Севган киши жуда яхши айтибди,
Вафо билан донг таратган севишганлар боши:

3643 Кўнгил яқин бўлса, йироқ ер яқиндир,
Яқинлик вафоси (нинг уйи) кўнгилга назар сол.

3644 Шарқдан Ғарбгача (бўлган масофа) бир ўрлам ердир,
(Агар) яқинлик ҳақини вафодан топадиган бўлса.

3645 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Сўзимни
Эшитгин, мен (сенинг) сўзингни эшитдим.

3646 Сўзим тугади, сен эсон (ва) яхши қол,
Элигга мактуб бер, юзимни қизил қилма [яъни уялтирма].

3647 Элиг ўз қўли билан (ёзиб) сенга мактуб юборди,
Унга қайтариб жавоб юбориш лозим, эй доно.

3648 Энди мен равона бўлайин, менга жавоб бер,
Ўз тилинг билан ўлчаб сўзлайдиган сўзларингни сўзла.

3649 Тилинг билан сўзлагин ҳам мактуб ёзгин,
Элиг (ҳузурига) қайтайин, эй доно, тетик.

Алжавоб

3650 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: (Эй) тетик,
Айтгин, керак бўлса мактуб ёзайин.

3651 Давот, қоғоз сўради, қаламни кўтарди,
Элигга мактуб бошлади, сўз кетма-кет (келаверди).

3652 Худо оти билан сўзни бошлади,
Яратган, парваришлаган, кечирган, деди.

3653 Бу тилда талай ҳамд, сонсиз санолар
Қиламан худога, тил(им)да ҳам туб(им)да [яъни дилимда].

3654 Кўп жисмларни [яъни одамларни], сонсиз жониворларни яратди,
Бирини ҳам оч қўймайди, ризқ беради.

3655 Эгам яккаю ягонадирки, икки оламни яратди,
Унинг яккаю ягоналиги(ни) ҳисоблаб бўлмайди.

3656 Бир-ул бир сэзигсиз қалы қанчасыз
Көңүлдә йырақ тутғу охшағ мәңиз

3657 Улуғлуқ аңар ул бәдүглүк аңар
Оған эрклиг-ул бир қамуғдын сыңар

3658 Йаратты қалын барча сансыз қулуғ
Тиләмишкә бэрди ағырлық қамуғ

3659 Йашыл көк төрүтти көтүрди әдиз
Күн ай бирлә йулдуз бэзәди бәдиз

3660 Қудысы йағыз йэр йашыл сув биле
Өрүси сүзүг йәл үзә от билә

3661 Төрүтти тиләкин тиләмиш тиләк
Кәрәк болмады анда арқа йөләк

3662 Тиләсә ағырлар тапуғсуз қулуғ
Тиләйүр ужузлар тосулмыш тапуғ

3663 Тиләмиш тиләки болур бол тэсә
Йурытур қазасын нэ эрсә кэсә

3664 Өкүш миң саламум сэвүг савчықа
Ул эдгү қулавуз көни йолчықа

3665 Элигкә дуъачы битидим битиг
Саламын эсәнлик үзә ай тэтиг

3666 Элиг йарлықамыш битиг бирлә сөз
Оқыдым битигин йаруқ болды көз

3667 Өкүш эдгү йарлығ түмән өт ириг
Мәңә йарлықамыш қамуғ сөзләриг

3668 Йэмә ваъда қылмыш өкүш эдгүлүк
Ағырлық ачығлар йэгү кэдгүлүк

3669 Йурығлы бу йаңлуқ бу арзу үзә
Йурырлар тиләйү ажунуғ кэзә

137*a* 3670 Тапуғсуз өзүм булса эдгү ачығ
Қалы булмайын мэн бу давлат йасығ[81]

3656 У қанақа, қанча дейишга мансуб эмас, шаксиз якка-ягонадир
(Унга) ўхшаш суратни кўнгилдан йироқ тутиш керак.

3657 Улуғлик унга (хос), буюклик унга (хос),
У бир (худо) ҳамма жиҳатдан қодир (ва) эрклидир.

3658 (У) кўп, барча сон-саноқсиз қулларни яратди,
Истаганига ҳамма иноятларни ато этди.

3659 Яшил осмонни яратди, юқори кўтарди,
Кун, ой, юлдуз билан сурат(ини) безади.

3660 Қуйиси кулранг ер билан яшил сувдан иборат,
Юқориси сузувчи ел билан ўтдан иборат.

3661 Тилаган тилагини тилагидагидек яратди,
Унга орқа (қилиш учун) ҳомий керак бўлмади.

3662 Истаса тоат-ибодатсиз қулини ёрлақайди,
Истаса яраган тоат-ибодатни қадрсизлайди (ҳам).

3663 Бўл деса, тилаган тилаги бўлади,
Нимаики бўлса, (ўз) қазосини қатъий юритади.

3664 Севимли паёмбарга талай минг саломим,
У эзгу йўл кўрсатувчи тўғри раҳнамога.

3665 Элигга дуогўй (бўлиб) мактуб ёздим,
Саломимни эсонлик билан айт, (эй) тетик.

3666 Элиг мактуб билан сўз орқали марҳамат қилибди,
Мактубини ўқидим, кўз(им) равшан бўлди.

3667 Кўп эзгу ёрлиғ(лар), туман ўгит, насиҳат(лар),
(Ҳамда) барча сўзлар билан менга марҳамат қилибди.

3668 Яна кўп эзгулик(лар) ваъда қилибди,
Иззат-икром, инъом, егулик, ичгуликлар.

3669 Бу орзулар учун юрувчи инсонлар
(Уни) излаб оламни кезиб юрадилар.

3670 Ўзим хизмат синдирмай (эзгулик) (ва) марҳаматга эришсам,
Башарти мен бу давлатнинг зиёнини кўрмасам (ҳам),

3671 Ва лэкан бу бир қач муны бар адын
Өзүм барса йасы йа кэлгэ кэдин

3672 Буларда бириси тапуғ болмаз-ул
Йана бири халққа вафа қылмаз-ул

3673 Төрү йоқ тоқу йоқ йэмэ қылқ қылынч

Төрүсүз тапуғчы йарамаз эринч

3674 Экинчи жафачы бу дунйа билиб
Жафа қылдым ашну жафа қылға тэб

3675 Байатқа сығындым өзүм тэңлэдим
Бу дин бирлэ иман көдэзсү идим

3676 Боғузқа йэйим ҳам эгингэ кэдим
Мэңэр тэкшүрүлмэз төрүтгэн идим

3677 Сэңэ бэрди дунйа эсиркэмэди
Мэңэ бэрмэгэй-мү айа эр кэди

3678 Төрүтти игидти бу өдкэ тэги
Тақы ма игидгэй э дунйа бэги

3679 Қамуғ эдгү эсиз чығай байлықым
Байатдын көрүр-мэн эй эрсиг ақым

3680 Байат қапғы туттум қылур-мэн тапуғ
Қамуғ халқ йумытғу бу-ул чын қапуғ

3681 Сэңэ ма сэниң қапғыңа мэн барыб
Нэкүни тилэйи тириглик ыдыб

3682 Экэгү байат қуллары-мүз түз-өк
Бу қуллуқ ичиндэ турур-миз биз-өк

3683 Бу қуллуққа тапмақ йарағсыз болур

Тапуғчы тэсэ ул ужузлуқ болур

3684 Эди йақшы аймыш бу сөзни амул
Эшитгил аны сэн эй эдгү көңүл

3671 Ва лекин бир қанча бошқа зарарлари бор,
Ўзим ўлсам, зарарлари кейин келади.

3672 Булардан бири — хизматнинг йўқлиги,
Яна бири — халққа вафо қилмаганлик.

3673 Расм-русум ҳамда хулқ, атвор йўқ [яъни мен уларнинг қандай бўлишини билмайман],
Расм-русумни билмовчи хизматчи ярамайди.

3674 Иккинчидан, бу дунё жафочилигини билиб,
Жафо қилади, деб (мен) аввал жафо қилдим.

3675 Худога сиғиндим, ўзим(ни) унга бағишладим,
Бу дин билан имонимни эгам босаломат қилсин.

3676 Томоққа егулик ҳам эгинга кийгуликни
Яратган эгам мендан суриштирмайди [яъни мени егу, кийгудан қисмайди].

3677 Сенга дунё берди, дариғ тутмади,
Менга бермайдими, эй кишилар яхшиси.

3678 Яратди, бу давргачайин парваришлади,
Яна ҳам парваришлайди, эй дунё беги.

3679 Ҳамма яхши(лик) -ёмон(лик), камбағал(лик), бойлигимни
Худодан кўраман, эй мард саховатлим.

3680 Худонинг эшигини тутдим, (унга) тоат-ибодат қиламан,
Ҳамма халқ йиғилувчи чин эшик шудир.

3681 Мен сенинг ҳузурингга ҳам эшигингга бориб,
Тирикликни зое кетказиб нимани тилайин.

3682 Иккимиз (ҳам) худонинг баравар қулларигинамиз,
Биз шу қуллик ичидагина турамиз.

3683 Бу қулликка тоат-ибодат қилиш ярамайди [яъни сен ҳам, мен ҳам қулмиз, мен сенга топинсам ярашмайди],
(Бунда ким ўзини) топинувчи деса, тубанлик бўлади.

3684 Ўзини тутган (киши) ушбу сўзни жуда яхши айтибди,
Сен уни эшитгин, эй эзгу кўнгилли:

137б 3685 Ачыглы тодуғлықа қылма тапуғ
Нэкүкә қылур-сэн тапуғқа тапуғ

3686 Тапын бир байатқа тушы тынмадын
Бу түн күндүзүн бол ачуқлуғ қапуғ

3687 Эй элиг бу төрт ҳажатым қыл оза
Сэңә тапнайын мэн элиг йүз өвә

3688 Тириглик қылур[82]-мэн өзүм игсизин
Йигитлик қылур-мэн қарылықсызын

3689 Эсән тут мэни сэн тушы игсизин
Байутғыл чығай қылма ҳаргэз өңин

3690 Бу төрт нәң мэңә бэр сэңә тапнайын
Ъазиз жан йулуғлаб өзүм құллайын

3691 Бу нәңләр мэңә бэрсә-сэн эй элиг
Өзүм қул қылайы бэрәйи әлиг

3692 Муны бэргүкә бир күчүң йэтмәсә
Нэ артуқлун[83] бар мэнә ай кэсә

3693 Йэгү ичгү бар таб мэниң бар кэдим
Тақы ма кэрәк болса бэргәй идим

3694 Ағырлық ужузлуқ байатдын турур
Өлүм ма тириглик ҳам андын эрүр

3695 Муны чын билигли уқушлуғ болур
Адынсығ болур-му эй элчи үнүр

3696 Мэни бир байатым көдәзмиш-тэг
Көдәзүмәгәй-сэн айа аслы бэг

3697 Сэни мэн көдәзгү кэрәк мэн кэчә
Мэни ул көдәзүр сөз айдым ача

3698 Өзүң тодмағынча мэнә тэгмәс аш
Мэни тодрур өндүн өзи йэмәс аш

3699 Өтүгчи кэрәксүз муңадса өзүм
Тилим тэбрәмәсдә булур-ул сөзүм

3685 Очиқувчи, тўювчига — [яъни инсонга] тоат-ибодат қилма,
Хизматга (хизмат ерига) нима учун тоат-ибодат қиласан.

3686 Бир худога тинмай тоат-ибодат қил,
Кечаю кундуз эшикни очиқ тутувчи бўл.

3687 Эй элиг, аввал ушбу тўрт ҳожатимни раво қил,
Қўлни юзга тортиб мен сенга ибодат қилайин.

3688 Ўзим учун нуқсонсиз тириклик сўрайман,
Қариликсиз йигитлик истайман.

3689 Сен мени доим дарду касалсиз эсон тут,
Бойитгин, ҳаргиз бўлак камбағал қилма.

3690 Бу тўрт нарсани менга бажо қил, сенга тоат-ибодат қилайин,
Азиз жонни бағишлаб ўзимни қул қилайин.

3691 Менга сен бу нарсаларни берсанг, эй элиг,
Ўзимни (сенга) қул қилайин, қўл берайин.

3692 Бу(лар)ни беришга ҳеч кучинг етмаса,
Нима ортиқлигинг бор, менга (шартта) кесиб айт.

3693 Менинг етарли егулигим, ичгулигим (ва) энгил-бошим бор,
Янада керак бўлса, эгам беради.

3694 Қадру қиммат, бекадрлилик худодандир
Ўлим, шунингдек, тириклик ҳам ундандир.

3695 Буни ҳақ деб билувчилар заковатли бўлади,
Бошқача (ҳам) бўладими, эй униб-ўсувчи эл боши.

3696 Мени бир худойим асраётганидек,
Сен асрай олмайсан, эй асл бег.

3697 Мен қолиб, сени мен асрашим лозим бўлади,
Мени эса у (худо) асрайди, очиб сўз айтдим.

3698 Ўзинг тўймагунча менга овқат тегмайди,
(У) [яъни худо] олдин мени тўйдиради, ўзи овқат емайди.

3699 Ўзим мунгли бўлганимда (бу ҳақда) баён қилувчи керак эмас,
Тилим тебрамасдан(оқ) у [худо] сўзларимдан огоҳ бўлади.

138a 3700 Тапуғчы тыдурмаз йа қул қылғучы
Тэгурмэз мэңэ бир кувэз кур кучи

3701 Сэңэ йазса-мэн сэн кэчурмэгэ-сэн
Кэчургэй идим миң йазуқ қылса-мэн

3702 Нэку тэр эшитгил йазуқлуғ қулы
Көңул сирры ачты көр айтур тили

3703 Айа чын бағырсақ вафалығ идим
Сэниндэ адын бир иди булмадым

3704 Муңадмыш өзумкэ бэрур-сэн тилэк
Йавуз арқасызға сэн-өк-сэн йөлэк

3705 Игимкэ шифа-сэн сақынчқа сэвинч
Муңумқа тайанчым ириксэ авынч

3706 Кувэнчим авынчым сэвунчум қамуғ
Сэвунчуң ичиндэ турур эй улуғ

3707 Өкуш қылдым эмди сэңэ мэн йазуқ
Сэниндин[84] рaҳматындын бу йазуқ аз-оқ

3708 Кэчургил йазуқум сэңэ йасы йоқ
Қынама мэни сэн қынаб асғы йоқ

3709 Эй элиг бу дунйа кэчимлуг турур
Тириглик кунингэ тугэр алқынур

3710 Нэкукэ ынаныб сақынғу узун
Нэкукэ сучиниб авынғу узун

3711 Йава қылдың эрсэ кэчурмиш куну̇ң
Йава қылма эмди кэлигли туну̇ң

3712 Кэчэр кун ичиндэ кэрэкиң алын
Көчэчи кэлиркэ этигин қылын

3713 Бу ҳалығ көрудэ[85] мэниң бу өзум
Нэку-тэг йарағай элиғкэ сөзум

3714 Қоду бэрсу элиг мэни бир мэңэр
Бу йэрдэ дуъачы болайын аңар

3700 Хизматкор ёки қул қилувчи (менга келган балоларни) тия олмайди,
Бир (худо) менга гердайган зўравонлар кучини тегиздирмайди.

3701 Мен сенга гуноҳ қилсам, сен кечирмайсан,
Минг гуноҳ қилсам (ҳам) эгам кечиради.

3702 Гуноҳли қули нима дейди, эшитгин,
Кўнгил сирини очибди, кўр, тили сўзлаётир;

3703 Эй чин меҳрибон, вафоли эгам,
Сендан бўлак бир эга топмадим.

3704 Ҳожатманд бўлган ўзимга тилак берасан,
Танг, нажотсизларга сенгина таянчдирсан.

3705 Дардимга шифосан, аламлар(им)га — севинч,
Мунгимга — таянчим, диққат бўлганда — эрмак.

3706 Қувончим, овинчим, севинчим — ҳаммаси,
(Сенинг) севинчинг ичидадир, эй улуғ.

3707 Энди мен сенга кўп гуноҳ қилдим,
Сенинг раҳматингдан бу гуноҳлар оздир [яъни раҳматинг чексиздир].

3708 Гуноҳ(лар)имни кечиргин, сенга зарари йўқ,
Қийнама мени сен, қийнаб фойдаси йўқ.

3709 Эй элиг, бу дунё ўткинчидир,
Тириклик кунига тугайди, емирилади.

3170 (Унга) инониб узоқ ўйлаш нега (керак),
(Унга) бино қўйиб маҳлиё бўлиш нега (керак).

3711 Ўтказган кун(лар)ингни беҳуда кетказган бўлсанг,
Энди келгуси кун(лар)ингни беҳуда кетказма.

3712 Ўтаётган кун(лар) орасида кераклигингни олиб қол,
Кўчирувчи келишига ҳозирлигингни қилиб қўй.

3713 Мен ўзим бу аҳволни кўриб турганимда,
Элигга менинг сўз(ларим) қанақасига ярасин [яъни элигга қандай қилиб фойдам тегади].

3714 Элиг мени бир ўзимга [яъни ўз ҳолимга] қўйиб берсин.
Бу ерда (мен) унга дуочи бўлайин.

138б 3715 Мэн эмди бу қалмыш тириглик ыдыб
Байатым сэвинчи тилэр-мэн тапыб

3716 Бары таб кэрэксиз адын артуқум
Бу дунйа түби кэнду-ул бир суқум

3717 Эгин бүтти боғзум йэмэ болды тоқ
Түбүн барсу дунйа адын асғы йоқ

3718 Әди йақшы аймыш тапы болмыш эр
Тапылық ичиндэ қуты толмыш эр

3719 Боғузқа йэйимчэ ажунда йэдим таб
Эгингэ кэдимчэ эгиндэ кэдим таб

3720 Тириглик болурча йэгүмни булур-мэн
Кэрэк болса бэргэй мэңэ бир идим таб

3721 Тосулмақ үчүн индэр эрсэ элиг
Мэниндэ тосулғу турур ог тилиг[86]

3722 Қалы эл ишингэ тосулур тэсэ
Тосулғу йэри йоқ сөз айдым кэсэ

3723 Қалы иш күдүкдин бир эрсэ сэңэ
Миң эр иши қылғай қадашым сэңэ

3724 Апаң эдгү тутса эй элиг мэни
Өзүн эдгү болсу эй элиг көни

3725 Ажунда жавықмыш нэ түрлүг эрэн
Элигкэ йумытмыш турур миң түмэн

3726 Нэкү болға мэндин элигкэ асығ
Асығсыз иши қылса болмаз татығ

3727 Өзүм ъузры қулдум мэн эмди сэңэ
Қоду бэр мэни сэн сэрилмэ мэңэ

3728 Тақы ма нэкү сөз йурытмыш алын
Қадашым эшитти тэгүргэй тилин

3729 Түгэтти сөзин түрди бады битиг
Сунуб бэрди алды қадашы тэтиг

3715 Мен энди бу қолган умрни сарфлаб,
Тоат-ибодат қилиб, худойимнинг севинчини тилайман.

3716 Бори (ўзи) етарли, бошқа ортиги (менга) керакмас,
Бу дунё асли ўзи бир сиқимдир.

3717 Эгним бут бўлди, шунингдек, бўғзим тўқ бўлди,
Дунё теги билан йўқолсин, бўлак фойдаси йўқ.

3718 (Тақдирга) рози бўлган киши жуда яхши айтибди,
Розилик туфайли қути тўлган киши:

3719 Бўғизга ейиш учун керагича жаҳонда ризқ етарли,
Эгинга кийиш учун керагича эгинда кийим етарли.

3720 Ҳаёт борича ризқимни топаман,
Керак бўлса бир эгам менга етарли (қилиб) беради.

3721 Элиг фойда келтирмоқ учун (мени) ундаётган бўлса,
Мендан манфаатлироқ (нарса) заковат ва билимдир.

3722 Агар эл ишига яраб қолар деса,
Ярайдиган ерим йўқ, кесиб сўз айтдим.

3723 Агарчи иш-юмушларингда сенга битта бўлса (ҳам),
Қариндошим сенга минг кишининг ишини қилади.

3724 Агар (сен) мени эзгу тутсанг, эй элиг.
Ўзинг (ҳам) эзгу бўлгин, эй одил элиг.

3725 Жаҳонда донг тарагган не-не турли кишилар,
Элиг атрофига минг туман йиғилган.

3726 Мендан элигга қандай фойда бўлади,
Бефойда бирор иш қилса, ҳаловат бўлмайди.

3727 Мен сендан энди ўз узримни сўрадим,
Сен мени қўя бер, менга аччиқланма.

3728 Яна қандай сўзлар бўлиб ўтганлиги тадбирларини
Қариндошим эшитди, тили билан етказади.

3729 Сўзини тугатди, мактубни ўради (ва) боғлади,
Узатиб берди, қариндоши мактубни чаққон олди.

139а 3730 Айур мэн битидим тиләким сөзүм
Тилин сөзләмишни эшиттиң көзүм

3731 Тилин ма өтүнгил эшитсү элиг
Қоду бэрсү мэни көтүрсү әлиг

3732 Йалавач сөз элтүр йануты қылур
Йанут сөз эшиттиң тэгүргәй үнүр[87]

3733 Нэкү тэр эшитгил Үч орду ханы
Түзү элкә тэгрүб сөз ыдмыш мунь

3734 Йалавачқа мун йоқ сөзин қыймаса
Табузмыш сөзин чын көни сөзләсә

3735 Йана мунда йэгрәк элиг сөзләмиш
Қынама йалавач сөз айса тэмиш

3736 Йалавачқа болмас өлүм тут йақын
Эшитмиш сөзин чын тэгүрсә тилин

3737 Йалавач тэдүкүм бу тилчи турур
Бу тилчи сөзин айса өлмәз қалур

3738 Йалавач табузмыш сөзин сөзләсә
Ачыг бэр аны өг сөз айдым кэсә

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

3739 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды сөзүң
Эшиттим нэкү сөзләди сөз өзүң

3740 Битидиң битигкә йануты битиг
Мэңә бэр бэрәйин эй билгә тэтиг

3741 Ва лэкан сэзигим бу-ул эй қадаш
Элиг қылмағай көр сэни өздә таш

3742 Йана-му мэни ыдғай эрки элиг
Оқығай сэни ул э қылқы силиг

139б 3743 Йанут бэрди Одғурмыш айды қадаш
Бу сөз сөзләмэгил көңүл болға баш

3730 Айтди: Мен тилагим, сўз(лар)имни ёздим,
Тил билан сўзлаганларимни эшитдинг, (эй) кўзим (қораси).

3731 Тилда ҳам сўзлаб бергин, элиг эшитсин,
Мени қўя берсин, қўлини кўтарсин [яъни мени ўз ҳолимга қўйсин, зўрламасин]

3732 Элчи сўз (хабар) олиб боради (ва) жавоб келтиради,
Жавоб сўзни эшиттинг, (уни) етказгайсан, ўсиб-унгур.

3733 Учўрду хони нима дейди, эшитгин,
Буни бутун элга етказиб сўз (хабар) қилиб юборибди:

3734 Сўзидан адашмаса, элчига зиён йўқ,
(Унга) топширилган сўзларни чин, тўғри сўзласа.

3735 Элиг яна бундан яхшироқ сўзлабди:
Элчи сўз айтса қийнама, дебди.

3736 Элчига ўлим бўлмайди, муқаррар билгин,
Эшитган сўзларини тили билан чин етказса.

3737 Элчи деганим бу — воситачидир,
Бу воситачи сўзларини (тўғри) айтса, ўлмайди, қолади.

3738 Элчи топширилган сўзларини (айнан) сўзласа,
Инъом бер, уни мақта, кесиб сўз айтдим.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишига жавоби

3739 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Сўзингни
Эшитдим, сен нима сўз сўзлаган бўлсанг.

3740 Мактубга жавоб мактуби ёздинг,
Менга бер, (олиб бориб) берайин, эй доно, тетик.

3741 Ва лекин шубҳам шудирки, эй қариндош,
Элиг сени ўзидан бегона қилмайди, кўр.

3742 Элиг мени яна юборармикан,
(Умуман) у сени чақиради, эй хулқи гўзал.

3743 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: (Эй) қариндош,
Бу(ндай) сўзни сўзламагин, кўнгил изтироб чекади.

3744 Өзүм барғу эрмәз бу йэрдин нару
Өзүң эмгәтиб кәлмә йандру бару

3745 Тиләб булмағуны тиләсә йавуз
Йурытмағу сөзни айытса ужуз

3746 Нэкү тэр эшит эмди билги қойуғ
Сынаб билгүчи эд̇гү эсиз қамуғ

3747 Қулуб бэрмәгү нәңни қулма күчүн
Тиләб булмағуны тиләмә күчүн

3748 Йурыб тэкмә йэркә ма барма йад̇аг
Қалы бардың эрсә тэг эмгәк үчүн

3749 Тақы айды Од̇ғурмыш эмди йуры
Йана йандру кэлмә эй эрсиг уры

3750 Өрү турды Өгдүлмиш айды сөзүм
Кэсилди сэниңдин барайын өзүм

3751 Қағашы озақы көр Өгдүлмишиг
Йэтүрди тақы сөз укыб билмишиг

3752 Атын мүнди Өгдүлмиш эврә йаныб
Эвингә кэлиб түшти йэтти тэгиб

3753 Йашық йанды йэркә йүзин кэзләди
Қалық мэңзи киш-тэг болуб үзләди

3754 Ак̇ун түрти йүзкә көмүр-тэг бод̇уғ
Көрүр көз йумулды уд̇унды уд̇уғ

3755 Төшәк қулды йатты көр Өгдүлмиш-ә
Уд̇ыб барды анча көтүрди баш-а

3756 Туғардын тутуқланды от-тэг йалын
Йаруды йаңы йүз ачар-тэг кэлин

3757 Қопа кэлди өрләб сата қалқаны
Ажун мэңзи болды өрүң эрд̇әни

140*a* 3758 Чықыб қаршықа барды эвдин туруб
Элиткә көрүнди өзи йол қулуб

3744 Ўзим бу ердан у ёққа (зинҳор) бормайман,
Ўзингни қийнаб қайта бу ёққа келма.

3745 Истаб топилмайдиган (нарса)ни истаса — ёмон,
Айтилмайдиган сўзни сўраса — пастлик.

3746 Билими қуюқ нима дейди, энди (буни) эшитгин,
Яхши, ёмон — ҳаммасини синаб билувчи (киши);

3747 Сўраб бермайдиган нарсани зўр билан сўрама,
Истаб топилмайдиган (нарса)ни зўр билан истама.

3748 Шунингдек, ҳар ерга юриб яёв бораверма,
Агар боргудай бўлсанг, тушун, машаққат учундир.

3749 Ўзгурмиш яна айтди: Энди кел, (қўй),
Яна қайта келма, эй мард ўғил.

3750 Ўгдулмиш юқори турди, айтди: Сўзим
Кесилди, мен сенинг ҳузурингдан жўнайин.

3751 Ўгдулмишни кўр, (у) қариндошига
Билган (ва) тушунган сўзларини яна айтди.

3752 Ўгдулмиш отини минди, орқага қайтиб,
Уйига келиб тушди, келиб етди [яъни уйи яқинида отдан тушди ва уйига кирди].

3753 Қуёш ерга қайтди, юзини беркитди,
Осмон юзи сувсардак бўлиб қора босди.

3754 Жаҳон юзига кўмирдек (қора) бўёқ тортти,
Кўрар кўз(лар) юмилди, уйғоқ(лар) ухлади.

3755 Ўгдулмиш тўшак (беришларини) сўради, ётди, кўр,
Анча ухлаб кетди, (сўнг) бош кўтарди.

3756 Шарқдан ўтдек ёлин ёнди [яъни офтоб чиқди],
Келин юз очгани каби (олам) юзи ёриди.

3757 Маржон шодаси юқорилаб кўтарила келди,
Жаҳон юзи оқ марварид (каби) бўлди.

3758 Туриб, уйдан чиқиб саройга борди,
(Ҳузурига) йўл сўраб ўзи элигга кўриниш берди.

3759 Айытты элиг ашну Одғурмышығ
Айур сөзлә кэлтүр сөзүңни бышығ

3760 Нэкү сөз йурыды нэ болды ишиң
Тиләкиң нэ болды кэлир-му эшиң

3761 Битиг бэрди Өгдүлмиш ашну туруб
Элиг алды ачты оқыды көрүб

3762 Йүзи қызды өңди йана күлгириб
Сақынды бир анча узун кэч арыб

3763 Айур ул қадашым[88] ириг сөзләмиш
Муны йоқ бу сөзләр көни сөзләмиш

3764 Көни сөз ириг-ул ким аймыш тэмиш
Аңар турқу ыдтым тикән чоғламыш

3765 Нэкү эрди айгыл тилин сөзләри
Мэңә сөзлә эмди эшитмиш бары

3766 Элигкә өтүнди эшитмиш сөзин
Нэ йаңлығ йурытмыш сөзи түб түзин

3767 Айур сөз йурыды нэчә түрлүгүн
Ул айды мэн айдым уқушун өгүн

3768 Мэниң сөзгә барча йанут қылды сөз
Тақы туттум эрсә қатығ йумды көз

3769 Нэкү қылды өзүм бару кэлмәди
Кэсә сөзләдим сөз көңүл бэрмәди

3770 Эшитти аның сөзләрини элиг
Сөзи эрди барча уқуш өг билиг

3771 Тақы арзулады қумыды көңүл
Көңүл қумыса көр кишикә муң-ул

3772 Көрү барса йахшы айур эр башы
Көңүл булмаса болды эрксиз киши

140б 3773 Бэг-ул бу көңүл көр қамуғ өз қулы
Бэги қанча барса уду қул йолы

3759 Элиг аввал Ўзғурмиш ҳақида сўради,
Айтди: Сўзла, сўзларингни баён қил, (эй) пишиқ.

3760 Қандай сўз(лар) бўлди, ишинг нима бўлди,
Тилагинг нима бўлди, эшинг келадими?

3761 Ўгдулмиш олдин туриб мактубни берди,
Элиг олди, очди, ўқиб кўрди.

3762 Юзи қизишди, ўзгарди (буришди), яна кулимсираб,
Узун (ва) узоқ тин олиб бирмунча ўйга толди.

3763 Айтди: У қариндошинг кескин сўзлабди,
Бу сўзлар нуқсони йўқ, тўғри сўзлабди.

3764 Ким айтса, деса (ҳам) тўғри сўз кескин бўлади,
Унга ипак газмол юбордим, (у эса) тикан тугиб юборибди
[яъни мен ширин сўзлар ёзиб юбордим, у эса аччиқ жавоб
қайтарибди].

3765 Тилида айтган сўзлари қанақа эди, айтгин,
Эшитганларингнинг борини энди менга сўзла.

3766 Эшитган сўз(лар)ини элигга баён қилди,
Не янглиғ бўлиб ўтган сўз(лар)нинг тўппа-тўғрисини.

3767 Айтди: Турли борада сўз бўлиб ўтди,
Заковатдан, ақлдан олиб у айтди(сўзлади), мен айтдим
(сўзладим).

3768 Менинг барча сўз(лар)имга жавоб сўз(лар) қилди,
Янада (сўзга) тутсам, қаттиқ кўз юмди.

3769 Мен қанчалик қилмайин буёққа келмади,
Сўзни кесиб сўзладим, (лекин) кўнгил бермади.

3770 Элиг унинг сўзларини эшитди,
Барча сўзи заковат, ақл, билим(дан олинган) эди.

3771 Тағин орзу қилди, кўнгил қумсади,
Кўнгил қумсаса, киши учун ташвишдир, кўр.

3772 Назар солинса, мард(лар) боши яхши айтади:
Кўнгил (истаганини) топмаса, киши эрксиз бўлади.

3773 Бу кўнгил бегдир, барча киши унинг қулидир, кўр,
Беги қаерга борса, кети(дан бориш) қулнинг йўлидир.

3774 Көңүл йумыт арзу тиләсә тиләк
Тиләк булмағынча бу болмәс йөләк

3775 Йана айды элиг эй Өгдүлмиш-ә
Қадашың тамам-ул киши эрмиш-ә

3776 Эшитмәгүм эрди аның сөзләрин
Нэ қылқы қылынчы билиги барын

3777 Эшиттим көңүлкә сығурдум аны
Қатығлан тиләккә тэгүргил мэни

3778 Мэниң өз элимдә тиләким болуб
Йарағсыз болур булмаса-мэн қулуб

Өгдүлмиш жавабы элиг падшаҳқа

3779 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Будунда талу бэг э қылқы силиг

3780 Йанарда қадашымқа айдым бу сөз
Йана ыдғай элиг сэңә кэлгэй өз

3781 Қоду бэрмәгэй ахыр элтгэй сэни
Бу күн бу тэдим мэн ағырлаб аны

3782 Тонултурды айды йана кэлмә тэб
Өзүм барғу эрмәз күчүн қулма тэб

3783 Элиг айды уқтум эшиттим сөзүң
Бу сөз ишкә кирмәз йана бар өзүң

3784 Нэкү-тэг болур-ул тиләкин тиләб
Аны булмаз эрсә көңүл арзулаб

3785 Нэ эрлиг[89] болур-ул будунқа улуғ
Йурытмаса элдә бу йарлығ қамуғ

141a 3786 Эдүклүк нишаны бу-ул бэлгүлүг
Тиләмиш тиләккә бу булса элиг

3787 Йана ма бу арзу мэңә болды иг
Муны эмләмәсә өзүм барғу йиг

3774 Орзу-тилакка мойил бўлиб қолса, кўнгилни йиғ,
Тилакни топмагунча, у нажот топмайди.

3775 Элиг яна айтди: Эй Ўгдулмиш,
Қариндошинг ҳақиқий одам эканда.

3776 Кошки унинг сўзларини эшитмасам эди,
Қандай хулқи, феъл-атвори, билим(лари) борлигини.

3777 Эшитдим(у), уни кўнгилга жойладим,
Қаттиқ бўл, мени тилакка етказгин.

3778 Менинг тилагим ўз элимда бўла туриб,
Мен (уни) истаб етиша олмасам, бу номаъқул бўлади.

Ўгдулмишнинг элиг подшоҳга жавоби

3779 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) элиг,
Халқ орасида сара бег, эй хулқи гўзал,

3780 Қайтарда қариндошимга бу сўзни айтдим;
Элиг яна юборади, ўзим сенга келаман.

3781 Қўйиб қўймайди, охири сени олиб кетади,
Бугун мен уни хурматлаб шу (сўзларни) айтдим.

3782 Умидни уздирди, яна келма, деб айтди,
Мен бормоқчи эмасман, зўр билан сўрама, деб (айтди).

3783 Элиг айтди: Тушундим, сўзингни эшитдим,
Бу сўз кифоя қилмайди, ўзинг яна бор.

3784 Бу қандай бўладики, тилаганини истаб,
Кўнгил орзулаб, уни топа олмайдиган бўлса.

3785 Қандай эрклилик бўладики, халққа улуғ (бош бўлган киши),
Эл орасида ҳамма ёрлиқларини юрита олмаса.

3786 Яхшиликнинг муайян нишонаси шудирки,
Тилаган тилакка бу [яъни одам] қўл топса.

3787 Яна ҳам бу орзу менга (бир) дард бўлди,
Бу дардни даволанмаса, мен қийналиб ўламан.

3788 Нэкү тэр эшитгил бу байтны оқы
Аның маъниси уқ э көңлүм тоқы

3789 Қамуғ игкә от-ул эми бэлгүлүг
Ул иг эмләгүчи қамы бэлгүлүг

3790 Көңүл арзу бирлә қалы игләсә
Тиләб булса өңлүр иги бэлгүлүг

3791 Йана айды Өгдүлмиш элиг қуты
Ажунда нэкү бар аңа йоқ оты

3792 Элиг ынч эсәнин тириг болсуны
Муну қул тапуғчы йулуғ болсуны

3793 Бу сөз мэн өтүндүм элигкә тилин
Асығ йоқ бу күн өз өкүнсә йылын

3794 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ сэңә
Сөзүң сөзләгил сэн эй эрсиг тоңа

3795 Тилин сөзләмәсә сөз асғы тәлим
Өкүндүрди сөзләб мэни бу тилим

3796 Сөзүң сөзләмәсәң сэңә қул болур
Қалы сөзләсә-сэн сэни қул қылур

3797 Сөзүг сақну сөзлә сэн эвмә сэрин
Эвә сөзләмиш сөз өкүнчи йарын

3798 Сэринмәдим эрди көр Өгдүлмишығ[90]
Оқыб кэлмәгүсин эр эрди бышығ

3799 Элиг бир тиләсә өзүм миң тиләр
Тосулғай мэңә тэкмә күндә үнәр

3800 Тиләким бу-ул мэн билә болса мэн
Әлиг бир қылыб мэн тапуғ қылса-мэн

114б 3801 Нәчә туттум эрсә аны мэн қатығ
Ул анча тыранды иләтти татығ

3802 Йана барғу эрсә барайы өзүм
Нэкү айғу эрсә айайы сөзүм

3788 Бу байтни ўқи, эшитгин, нима дейди,
Унинг маънисини уқ, эй кўнглим тўқи:

3789 Ҳамма дардга дори (ва) дармони маълум,
У дардни даволовчи коҳини маълум.

3790 Агар кўнгил орзу туфайли дардга гирифтор бўлса,
Истаб, топса, дарди аниқ тузалади.

3791 Яна айтди Ўгдулмиш: (Эй) бахтиёр элиг,
Оламда нима борки, унга чора бўлмасин,

3792 Элиг тинч, эсон, тирик бўлсин,
Бу қул хизматкори (унга) фидо бўлсин.

3793 Бу сўзни элигга тилим билан баён қилдим,
Бу кун узоқ йиғлаб пушаймон бўлсанг ҳам фойда йўқ.

3794 Заковатли сенга нима дейди, эшитгин,
Сен сўзингни сўзлагил, эй мард баҳодир.

3795 Тил билан сўзламаса, сўз фойдаси кўп,
Сўзлаб мени бу тилим пушаймон қилдирди.

3796 Сўзинг, (агар) сўзламасанг, сенга қул бўлади,
Агар сен сўзласанг, сени қул қилади.

3797 Сўзни ҳисоблаб сўзла, сен шошилма, ўйла,
Шошиб сўзланган сўзнинг пушаймони кетидадир.

3798 Кўр, ўйламаган эдим, Ўзғурмишнинг
Чақириб [яъни чиқарганимга] келмаслигини, (у) пишиқ киши эди.

3799 Элиг (унинг келишини) бир истаса, мен минг (бор) истайман.
(У) етукнинг менга ҳар кунда фойдаси тегади.

3800 Тилагим шудирки, (у) мен билан бўлса, мен
Қўлни бирлаштириб [яъни қўлни қўлга бериб] хизмат қилсам.

3801 Мен уни қанчалик қаттиқ тутган бўлсам,
У шунча тиранди, ҳаловатни кетказди [яъни умидни пучга чиқарди].

3802 Яна бориш шарт бўлса, мен борайин,
Нимаики айтиш шарт бўлса, сўзларимни айтайин.

3803 Элиг ма йана бир битиг бэрсүни
Оқысун битигни мэңэ бүтсүни

3804 Элиг айды ыд̇тым битиг бир йолы
Битигкэ йанут қылды йаш-тэг толы

3805 Йана-өк нэкү-тэг битийин битиг
Битиг орнынга сэн битиг-сэн йэтиг

Өгдүлмиш жавабы элигкэ

3806 Йанут бэрди Өгдүлмиш элиг қуты
Нэчэ андағ эрсэ битиг ма бити

3807 Йалавач нэчэ чын кэд̇ эрсэ амул
Битиг болмаса сөзкэ бүтмэз көңүл

3808 Танығлы кишикэ тануқ-ул битиг
Тануқ болса ҳийла йурымаз этиг

3809 Элиг айды арзуң бу эрсэ қалы
Битиг ма битийин ачыб сөз улы

3810 Битигни битийин мунуқы битиг
Битигкэ ышанма э билгэ тэтиг

3811 Нэкү сөзлэгү эрсэ сөзлэ тилин
Аны ид̇дэгил сэн мэңэ бар алын

Элиг битиг ыд̇мышы Од̇ғурмышқа

142*а* 3812 Дават қулды кағаз йана бу элиг
Қалам алды элгин битиди битиг

3813 Байат аты бирлэ сөзүг башлады
Төрүтгэн кэчүргэн игидгэн иди

3814 Айур миң сана ул уған тэңрикэ
Өзүн ҳукмы тэгрүр көни эгрикэ

3815 Бир-ул бир қатықсыз қарықсыз арығ
Йоқуғ бар қылур-ул қылур йоқ барығ

3816 Бир-өк бил йэтүргил түгэл өг көңүл
Тапуғ қыл көңүл тил көни тут амул

3803 Элиг ҳам яна бир мактуб берсин,
(У) мактубни ўқисин, менга ишонсин.

3804 Элиг айтди: Бир йўла мактуб юбордим,
Мактубга жавоб қилди ёши расоларга хос.

3805 Яна қандай қилиб мактуб ёзайин,
Мактуб ўрнига сен ўзинг етарли мактубсан.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

3806 Жавоб берди Ўгдулмиш: (Эй) бахтли элиг,
Шундай бўлса ҳам яна мактуб ёз.

3807 Элчи қанчалик чин, ниҳоятда қарорли бўлса (ҳам),
Мактуб бўлмаса, кўнгил (қурғур) сўзга ишонмайди.

3808 Танувчи киши учун мактуб (бир) гувоҳликдир,
Гувоҳлик бўлса, (ҳеч қандай) ҳийла (ва) тадбир ўтмайди.

3809 Элиг айтди: Агар орзуинг шу бўлса,
Сўз замирини очиб, мактуб ҳам ёзайин.

3810 Мактубни ёзайин, мактуб шунақа (нарса)ки,
Мактубга инонма, эй доно тетик.

3811 Нимаики сўзлаш лозим бўлса, тилингла сўзла,
Бор тадбирлар билан сен уни менга (келишга) ундагин.

Элигнинг Ўзғурмишга мактуб юбориши

3812 Элиг яна сиёҳ ва қоғоз (беришларини) буюрди:
Қалам олди, (ўз) қўли билан мактуб ёзди.

3813 Худо оти билан [яъни бисмилло билан] сўзни бошлади:
Яратган, кечирган, парваришлаган — эгам.

3814 Айтди: У қодир тангрига минг-минг санолар (бўлсин),
Тўғрига (ҳам), эгрига (ҳам) ўз ҳукмини юритади.

3815 Худо ягона, тоза, соф, покдир,
У йўқни бор қилади, борни йўқ қилади.

3816 У воҳид, билгин, тугал идрок ва кўнгил тут,
Тоат-ибодат қил, кўнгил (ва) тилни тўғри, барқарор тут.

3817 Нэкү қулса қулмыш тиләки булур
Нэкү бол тэсә ул тиләмиш болур

3818 Түзү тэбрәнүркә тирилгү бэрүр
Тириглик түши бу өлүмни ыдур

3819 Ағырлық ужузлуқ аның ҳукмы-ул
Улуғқа кичигкә йэмә ачса йол

3820 Тиләмиш тиләкин билиглиси йоқ
Йурытур қазасын тыдығлысы йоқ

3821 Түмән миң саламум сэвүг савычқа
Тэгүрсүн байатым көни йолчықа

3822 Түзү эшләрингә сана өг салам

Тэгүрсүн байатым кэсүгсүз улам

3823 Илигдин өкүш өгди йүз миң салам
Ыдур-мэн сэңә эй уқушы тамам

3824 Битидим көңүл айту ыдтым битиг
Нэкү-тэг турур-сэн э билгә тэтиг

3825 Сэңәр ыдтым эрди қадашыңны мэн
Тиләким бу эрди мэңә кэлсә-сэн

3826 Өзүң тапламадуқ бару кэлмәкиң
Мэңәр тушмақың ҳам йүзүм көрмәкиң

142б 3827 Битигкә йануты битимиш өзүң
Тилин ма тэгүрди қадашың сөзүң

3828 Оқыдым битигни уқылды бу сөз
Сөзүмни эшитгил қачурмағыл өз

3829 Шакардә сүчигрәк сөз айдым сэңә
Ағуда ачығрақ йануты мэңә

3830 Эшитгил йана бу мэниң сөзләрим
Көңүлкә алын эй бағырсақ эрим

3831 Өзүң булды эрсә бу заҳид атын
Анын болды заҳид өзүң тағ қатын

3817 Нимани истаса, истаган тилагига эришади,
Нимани бўл деса, у истагани бўлади.

3818 Жами қимирлаганга ризқ беради,
Тириклик баробарида ўлимни юборади.

3819 Қадр (ва) қадрсизлик унинг ҳукмидир,
(Шунингдек) улуққа ёки кичикка йўл очса ҳам.

3820 Тилаган тилагини билувчиси йўқ,
Юритадиган қазосини тиювчиси йўқ.

3821 Севимли паёмбарга туман минг саломимни
Худойим етказсин, (ўша) тўғри раҳнамога.

3822 Ҳамма эшларига [яъни чаҳорёрларга] сано, мадҳ (ва) саломлар
Етказсин худойим узлуксиз ва доим.

3823 Аввал бор кўп мадҳ, юз-минг саломлар
Юбораётирман сенга, эй заковати баркамол.

3824 Кўнгил сўраб ёздим, мактуб юбордим,
Қандай (яшаб) турибсан, эй доно, тетик.

3825 Мен сенга қариндошингни юборган эдим,
Тилагим шу эдики, сен менга келсанг.

3826 Бу ерга келмогингни ўзинг манзур кўрмадинг,
Менинг (ҳузуримга) тушмоғингни ҳам юзимни кўрмоғингни.

3827 Мактубга ўзинг жавоб ёзибсан,
Сўз(лар)ингни қариндошинг тили билан ҳам етказди.

3828 Мактубни ўқидим, сўз(лар) тушунилди,
Сўзимни эшитгин, ўзингни олиб қочма.

3829 Сенга шакардан ширинроқ сўз(лар) айтдим,
Менга (келган) жавоблар (эса) оғудан (ҳам) аччиқроқ.

3830 Яна менинг (уш) бу сўзларимни эшитгин,
Кўнглингга жо қил, эй меҳрли кишим;

3831 Ўзинг бу зоҳид отига эришган бўлсанг,
Шу сабабли тоғ орасида ўзинг зоҳид бўлдинг.

3832 Бу жав бирлә атың йазылды көр-ә
Бэдүг бэлгү болды кишиләр ара

3833 Тапуғ қылмышың барча атың учун
Йава қылмағыл сэн өз үлгүң кучүн

3834 Будун көзи тэгсә тапуғта қалы
Бузулды бу тапгуң йықылды улы

3835 Байат тапғы барча кэрәк өртүкүн
Ачылмаса халққа бу өртүк бу күн[91]

3836 Байат кэзләди көр сэвүгрәк қулун
Бу қуллар ара халқ билүмәз тилин

3837 Бару кэл улуш халқ ичиндә тирил
Сэни билмәсүн халқ қатылғыл қарыл

3838 Ҳалал дунйа қазған өзүңни йэтүр
Тодур ач йалыңны ҳам опрақ бүтүр

3839 Ҳалал дунйа булса эдгүси[92]
Булур экки ажун йэгү кэдгүси

3840 Бу сөзни эшит эй мэңә кэлмәдүк
Нэкү тэр арығ билгә бағы бэдүк

143а 3841 Байат қулларынга тосул эй бөгү
Кишикә тосулур эриг эр тэгү

3842 Сэни мэн мусулман тосусы үчүн
Оқыр-мэн бу йэркә э заҳид кучүн

3843 Бару кэл тосулғыл муңынга йара
Тосулмаз өлүг-ул кишиләр ара

3844 Өз асғын тиләгли киши-му болур
Киши ул болур көр эл асғын қулур

3845 Ақылық ул эрмәз уләсә нэңин
Ақы ул йулуғ қылса жанын барын

3846 Бағырсақлық эрмәз өзин бэкләсә
Бағырсақ ул-ул көр кишиг эдләсә

3832 Бу овоза билан отинг ёйилди, кўр,
Кишилар орасида буюк белги бўлди.

3833 Тоат-ибодат қилишинг барчаси отинг учундир,
Сен ўз баҳрангни зўр билан беҳуда қилмагин.

3834 Тоат-ибодат (пайти)да агар халқнинг кўзи тушса,
Бу тоат-ибодатинг бузилади, асоси йиқилади.

3835 Худонинг тоат-ибодати пардали бўлиши керак,
(Токи) бу парда бу кунларда халққа очилмаса.

3836 Севиклироқ бандасини худо пинҳон тутади, кўр,
Бу бандалар орасида халқ (унинг) тилини била олмайди.

3837 Бу ёққа кел, қишлоқда халқ орасида яша,
Халқ сени(нг тоат-ибодат қилаётганингни) билмасин,
аралашгин, қоришгин.

3838 Ҳалол дунё топ, ўзингни таъминла,
Оч-яланғочни тўйдир ҳамда йиртиқ-ямоқни бута.

3839 Киши эзгуси ҳалол дунё топса,
Икки дунё егулик, кийгулигини қўлга киритади.

3840 Бу сўзни эшит, эй менга келмаган,
Пок, доно, асли улуғ (киши) нима дейди:

3841 Худонинг бандаларига фойда келтир, эй доно,
Кишига фойда келтирадиган эрни эр дейиш керак.

3842 Сени мен мусулмон(лар) манфаати учун
Бу ерга зўрлаб чорлайман, эй зоҳид.

3843 Бу ерга кел, фойда келтир, мунггига яра,
Кишилар орасида фойда келтирмовчи ўликдир.

3844 Ўз манфаатини кўзловчи одам ҳисобланадими,
Одам шу(ндай) бўладики, эл манфаатини кўзласа, кўр.

3845 Ўз нарсасини улашса, у сахийлик эмас,
Жонини (ва) борини фидо қилса, у сахийдир.

3846 Ўзини панага олса, меҳрибонлик эмас,
Кишини кетидан изласа, меҳрибон ўшадир, кўр.

3847 Киши эдгү тэрләр бу эдгү қайу
Мэңә айту бэргил э билгә бөгү

3848 Киши эдгү тэрләр бу эдгү ким-ул
Бу эдгү киши мунда эркә эм-ул

3849 Эй эдгү сүзүг эр э билги өкүш
Бақа көр бу сөзкә йэтүргил уқуш

3850 Бу аймыш сөзүм чын эрүр-му көр-ә
Чын эрсә бару кэл ҳаза бас тур-а

3851 Узун сөзләмиш сөз эринчиг болур
Уқушлуғ кишиләр сөзүг аз қылур

3852 Бу сөз таб қыл эмди адын сөзләмә
Уқушқа билигкә болуб эртимә

3853 Тақы ма нэкү эрсә қалмыш сөзүм
Қадашың тэгүргәй тутузды өзүм

3854 Түгәтти битиг түрди бады қатығ
Қалам йудты қодты қурытты хатығ

3855 Көтүрди битиг көр үзә тамғалаб
Сунуб бэрди Өгдүлмиш алды улаб

143б 3856 Қатығлан йарағы нэ эрсә тақы
Аны кэнд улушқа кэкүргил оқы

3857 Тиләки нэ эрсә бу йэркә кэлиб
Аны мэн бэрәйин этигин қылыб

3858 Иләл тэб туруб чықты Өгдүлмиш-ә
Йурыб кэлди эвкә ул эдгү эш-ә

3859 Тэгиб түшти олдурды эвкә кириб
Йэди ичти йатты бир анча сэриб

3860 Йүзин кэзләди йэркә румы қызы
Ажун қыртышы болды заңи йүзи

3861 Қалық бүтрү тутты қара қуш өңи
Ажун барча толды қара қуш йуңы

3847 Киши эзгу дейдилар, бу эзгу қайси,
Менга айтиб бергин, эй билағон, доно.

3848 Киши эзгу дейдилар, бу эзгу кимдир,
Бу эзгу киши қайғуда одамга эмдир.

3849 Эй эзгу, покиза киши, эй билими талай,
Бу сўзга назар сол, фаҳмингни етказ.

3850 Бу айтган сўз(лар)им чинми, кўргин-а,
Чин бўлса, туриб бу ерга кел, ҳавасни бос.

3851 Узоқ сўзланган сўз зерикарли бўлади,
Заковатга, билимга боғлаб (сўзни) арттирма (ҳадидан оширма).

3852 Бу сўз(лар) билан кифоялан, энди бошқа сўзлама,
Заковатга, билимга боғлаб (сўзни) орттирма.

3853 Қолган сўз(лар)им яна нима бўладиган бўлса,
Қариндошинг етказади, ўзим (унга) сўзладим.

3854 Мактубни тугатди, ўради, қаттиқ боғлади,
Қаламни ювди, қўйди, хатни қуритди[47].

3855 Мактубни кўтарди, кўр, устидан муҳрлаб,
Узатиб берди, Ўгдулмиш шу заҳотиёқ олди.

3856 Қаттиқ бўл, яна нимаики чораси бўлса (қилиб),
Уни шаҳарга, қишлоққа келтирган, даъват қил.

3857 Тилаги нимаики бўлса, бу ерга келгач,
Чорасини кўриб уни мен берайин.

3858 Ҳа, албатта, деб Ўгдулмиш туриб чиқди,
У эзгу эш уй(и)га юриб келди.

3859 Етиб келди, уйга кириб ўлтирди,
Еди, ичди, бир қанча вақт ўйлаб ётди.

3860 Румий қизи [яъни кун] юзини ерга яширди,
Олам гардиши занги юзи (каби) бўлди [яъни қорайди].

3861 Осмон бутунлай қора қуш [яъни бургут] рангини касб этди,
Олам бутунасига қора қуш парига тўлди [яъни оламни
қоронғулик босди].

3862 Төшәк кулды йатты сақынды узун
Нәкү сөзләгүси қадашы көзүн

3863 Удыб барды азрақ удунды йана
Өчүкмиш көмүр-тэг қаранқу түн-ә

3864 Йашык қопты йэрдин көтүрди башын
Йарук йүз күләр-тэг йырышты тышын

3865 Усы өчти қопты адақын өрү
Қара түн көтүрмиш этәкин өрү

3866 Қопуб йунды қылды йана таң намаз
Намазын өтәди дуъа қылды аз

3867 Атын тутты тэркин бир оғлан билә
Туруб чықты барды сэвүнчүн күлә

3868 Туруб кэлди эрсә қадашқа йақын
Йырақ түшти андын көдәзди ҳақын

3869 Туруб барды ақру тоқыды қапуғ
Қадашы қапуғ ачты қодты тапуғ

144*a* 3870 Йана кирди Одғурмыш әлгин тутуб
Орун қылды төрдә ағырлаб өпүб

3871 Айур эй қадашым нэлүг эмгәдиң
Йана-өк мэңәр ай нэдин оғрадын

3872 Кэсә сөзләдим сөз эшиттиң аны
Нэлүг эмгәтүр-сэн күчәйү мэни

3873 Нэкү тэр эшит бу билиг бэргүчи
Сынаб эдгү эсиз киши билгүчи

3874 Кишикә сынағы бир-өк көрсә таб
Сэвәр сэвмәзин бир тилин сорса таб

3875 Бақыр алтунуғ эр көрүб билмәсә
Алыб азқына сыр ташығ сурса таб

3876 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды қадаш
Мэңәр бушмағыл сэн көңүл қылма баш

3862 Тўшак (ҳозирлашларини) сўради, ётди, узоқ ўйга толди,
Қариндошининг кўзига (қараб туриб) қандай қилиб сўзлашини
(ўйлади).

3863 Озроқ ухлаб кетди, яна уйғонди,
Тун ўчган кўмир каби қоронғи эди.

3864 Уйқуси ўчди, оёққа юқори турди,
Қора тун этагини юқори кўтарган эди.

3865 Қуёш ердан қўпди, бошини кўтарди,
Ёруғ юзи [яъни қуёш] кулаётгандек, тишини йирди
[яъни жилмайди].

3866 Туриб тоҳарат олди ҳам бомдод намозини ўқиди,
Намозини тугатди, бир оз дўо қилди.

3867 Бир бола (ёрдами) билан тезда отини тутди,
Туриб чиқди, севинч билан кулиб жўнади.

3868 Туриб [яъни отда] қариндоши(нинг манзили)га яқин келгач,
Ундан узоқ (роқ)да (отдан) тушди, ҳақига дуо қилди.

3869 Туриб борди, оҳиста эшик қоқди,
Қариндоши тоат-ибодатни қўйди, эшик очди.

3870 Ўзғурмиш(нинг) қўлидан ушлаб қайтиб кирди,
Эъзозлаб, ўпиб тўрдан жой қилди.

3871 Айтди: Эй қариндошим, нега машаққат тортдинг,
Менга айт, нима сабабдан яна юз уриб келдинг.

3872 Сўзни кесиб сўзладим, уни эшитдинг,
Нима учун мени зўрлаб қийнайсан.

3873 Бу таълим берувчи нима дейди, эшит,
Синаб яхши-ёмон кишини билувчи:

3874 Киши учун синови биргина кўрса кифоя,
Севар-севмасини бир (марта) тили билан сўраса кифоя.

3875 Мис (ва) олтинни киши кўриб фарқлолмаса,
Озгина сир тошини олиб сурса кифоя.

3876 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) қариндош,
Сен менга аччиқланма, кўнгилни жароҳат қилма.

3877 Элигкә битигин тәгүрдүм сөзүң
Тилин ма нәкү сөз табузды өзүң

3878 Сөзүңгә йанут қылды ыд̇ты битиг
Чықарды битиг бэрди әлгин тэтиг

3879 Битиг алды Од̇ғурмыш ачты туруб
Оқыды битигин сақынды көрүб

3880 Айур бу қад̇ашым нэ эрки экин
Мэни мунча йавлақ эд̇әрди нэкин

Б а б. Өгдүлмиш Од̇ғурмышқа экинч муназара қылмақын айур

3881 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды тилин
Айур эй қад̇ашым эшит сөз билин

144б 3882 Элигниң тиләки сэңә эд̇гүлүк
Бу эд̇гү ичиндә тиләр эд̇гүлүк

3883 Билир-сә бу йэрдәки таъат қамуғ[93]
Қылуруң нәчә эд̇гү эсиз қамуғ

3884 Йана кэнд улушда мэн аймышларым
Нәчә түрлүг эд̇гү турур эй эрим

3885 Йавуз эрмәс эмди бу дунйа қуты
Болуб тэрлүг бэрсә қопурса аты

3886 Өзүң дунйаны қод̇са заҳид болур
Муйан эд̇гү мундын элэтсә болур

3887 Йавуз тэсә болмаз бу дунйа нәңин
Йэсә бэрсә халққа қызартсэ эңин

3888 Йэмә йақшы аймыш ақылар башы
Оқығыл аны сэн эй эд̇гү киши

3889 Нәңи болса йаңлуқ билир өг билиг
Қамуғ эд̇гүлүккә узатур әлиг

3890 Бу нәң бирлә йаңлуқ тиләсә тиләк
Йашыл көккә йуқлар нәңи кәд̇ йөләк

3877 Элигга мактуб орқали (йўллаган) сўзингни етказдим,
(Шунингдек) тилингда ҳам ўзинг нимаики сўз айтган бўлсанг.

3878 Сўзингга жавоб қилди, мактуб юборди,
Мактубни чиқарди қўли билан узатди, (у) тетик.

3879 Ўзғурмиш мактубни олди, (тик) туриб (уни) очди,
Мактубини ўқиди, тикилиб ўйлаб қолди.

3880 (Ўзича) айтди: Қариндошим, бу нима (бўлди) экан,
Нима (сабаб)дан менинг бунчалик қаттиқ пайимга тушди.

Боб Ўгдулмиш Ўзғурмиш билан иккинчи (бор) мунозара қилмоғини айтади

3881 Жавоб берди Ўгдулмиш, тили билан айтди,
Айтди: Эй қариндошим, сўзни эшит, билиб ол.

3882 Элигнинг тилаги сенга эзгуликдир,
Бу эзгулик ичида (ўзига ҳам) эзгулик тилайди.

3883 Биласан, бу ердаги тоат-ибодат
Қилишларинг ҳаммаси қанчалик яхши ёки ёмон.

3884 Яна қишлоқда ва шаҳарда мен (санаб) айтганларим,
Неча турли эзгуликдан иборатдир, эй мардим.

3885 Бу дунё қути энди (сен айтганча) ёвуз эмас,
(Агар) бўлиб йиғилаверса, (кишининг) отини кўтарса.

3886 Ўзинг дунёни тарк этсанг зоҳид бўласан,
Бундан моя, эзгу (лик) олиб кетса бўлади.

3887 Бу дунё нарсасини ёвуз деса бўлмайди,
(Ўзи) еса, халққа берса, юзини ёруғ қилса.

3888 Сахийлар бошлиғи янада яхши айтибди,
Уни сен ўқигин, эй эзгу киши:

3889 Мол-дунёси бўлса, одам заковатни ва билимни билади,
Ҳамма эзгуликларга қўл узатади.

3890 Одам мол-дунё билан тилак тиласа,
Яшил-кўкка кўтарилади, мол-дунёси яхши нажот (бўлади).

3891 Ḥаж эрсә тиләкиң кэрәк нәң тавар
Ъазизлық тиләсә йэмә бу бэрәр

3892 Нәңи болмаса эр алыб бэргүкә
Әлиг қысға қылды қамуғ эдгүкә

3893 Нэкү-тэг қодур-сэн бу эдгүләриг
Нәлүг тапламаз-сә бу өт сав ириг

3894 Тапуғқа нэкү-тэг ынанса болур
Тапундум тэйү билсә муфлис болур

3895 Байатығ[94] тапур бирлә булмаз қулы
Әди йинчкә йол бил тапуғчы йолы

3896 Нэчә миң тапуғчы тапунды йылын

Чықар жан өдиндә йитүрди йолын

145а 3897 Билир-мэ байатым сэвинчи қамуғ
Тапуғ таъат ичрә турур эй улуғ

3898 Билүмәсә эмди бу таъат чыны
Қайу таъат эрки уқулмаз муны

3899 Қалы мундағ эрсә қамуғ таъатығ
Түгәл қылғу болса бу аймыш татығ

3900 Бақа көр бу сөзләр ким айдым сэңә
Бу йаңлығ эрүр-му айу бэр мәңә

3901 Қалы мундағ эрсә ким айдым бу сөз
Билин көр сөзүм тут айа көңли түз

3902 Ҳавақа болун болма көндүр көңүл
Кишикә қатылғыл йурығыл амул

3903 Йанут бэрди Одғурмыш айды қадаш
Мунадтурдуң эмди ағу қылдың аш

3904 Тутайы сэн аймыш сөзүң тынладым
Элигкә барыб мэн тапуғ башладым

3905 Тапуғқа эң ашну төрү билгү уз
Тапунмақ қылынчы сөзи сөзкә түз

3891 Тилагинг ҳаж (қилиш) бўлса, мол-дунё, товар керак,
Азизлик истасанг ҳам шу (лар) беради.

3892 Олиб-бериш учун кишининг мол-дунёси бўлмаса,
Ҳар қандай эзгу(лик)га (ҳам) қўлини қисқа қилади.

3893 Сен бу эзгуларни қандай қилиб тарк қиласан,
Бу ўгит, панд, насиҳатни нега манзур кўрмайсан.

3894 Тоат-ибодатга қанақасига ишонса бўлади,
Тоат-ибодат қилдим, деб ишонса, муфлис бўлади.

3895 Бандаси худони тоат-ибодат билан топмайди,
Бил, тоат-ибодат қилувчининг йўли ниҳоят нозик йўлдир.

3896 Неча минглаб тоат-ибодат қилувчилар йиллаб тоат-ибодат қилди(лар),
Жон чиқар пайтда (эса) йўл(лар)ини йўқотди(лар).

3897 Биламан, худойимнинг севинчи ҳаммаси
Ибодат-тоат ичрадир, эй улуғ.

3898 Энди бу тоатнинг чинини билиб бўлмагач,
Қайси тоат (мувофиқ) экан, бу тушунилмайди.

3899 Гарчи шундай экан, ҳамма тоатни
Тугал қилиш шарт бўлса, бу айтганларим манзур.

3900 Сенга айтганим сўзларга назар солиб кўр,
Шундайми, менга айтиб бер.

3901 Айтганим бу сўзлар агар шундай бўлса,
Билиб ол, назар сол, сўзимга амал қил, эй кўнгли тўғри.

3902 Ҳавасга қул бўлма, кўнгилни тўғрила,
Одамга аралашгин, асойишта юргин.

3903 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: (Эй) қариндош,
Энди ғамга қўйдинг, овқатни заҳар қилдинг.

3904 Деяйлик, сен айтган сўзларингни тингладим,
Элиг (ҳузури)га бориб мен хизматни бошладим.

3905 Хизмат қилиш учун энг аввал расм-қоидаларни билмоқ керак,
Хизмат қилмоқ усули, сўзи сўзга тўғри (бўлиши керак).

3906 Қиру ҳам чықа билсә олдруғ туруғ
Тапуғ билмәсә эр тэг эмгәр қуруғ

3907 Нэкү тэр эшитгил тапуғ билгүчи
Сынаб билмишин айды азрақ учы

3908 Бу бэгләркә тапмақ тиләсә өзүң
Көңүл тил көни тут көдәзгил сөзүң

3909 Төрү ҳам тоқу бирлә өгрән тапуғ
Тапуғ билдиң эрсә йаpады өзүң

3910 Кишидә йырамыш турур бу өзүм
Төрү йоқ тоқу йоқ нә қылқым сөзүм

3911 Нэкү-тэг қылур-мэн бэгиңгә тапуғ
Йапулмыш турур көр мәңә көр[95] қапуғ

145б 3912 Нэкүкә күчәр-сэн мэни сэн тутуб
Элигкә тапын тэб сөзүмни өтүб*

3913 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Аны тэрскә тутма айа көңли түз

3914 Сэниңдин көтүргәй элиг бу төрү
Кәрәк эрсә олдур кәрәк эрсә йуру[96]

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

3915 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Йэмә эдгү эрмәз айа қылқы түз

3916 Нэкү-тэг йарашур сэңә йа мэңә
Төрү билмәсә өз йурыса эңә

3917 Бу эл этгү тутқу будун түзгүкә
Бу бэгләр тэгинди ажун сүзгүкә

3918 Бу эл күн этиги бу бэгләр иши
Төрү ҳам тоқу бирлә этти киши

3919 Аньш отру бэгләр узатты элиг
Уқуш отру ыдты йурутты билиг

3906 Кирганда ҳам чиққанда ўлтириш, туришни билса,
Киши хизматини билмаса шунчаики бекорга машаққат тортади.

3907 Хизматни билувчи нима дейди, эшитгин,
Синаб билганларининг озроқ учини (чиқариб) айтади:

3908 Ўзинг бегларга хизмат қилмоқни истасанг,
Кўнгил (ва) тилни тўғри тут, сўзингга эҳтиёт бўл.

3909 Хизматни қоидалари ҳамда одатлари билан ўрган,
Хизматни билсанггина ўзинг ярайсан.

3910 Мен ўзим одамлардан узоқлашганман,
Тартиб, одатлар (тасаввури) йўқ, шунингдек (муносиб) хулқим, сўзларим (йўқ).

3911 Мен бегингга қандай хизмат қиламан,
Назар сол, мен учун бу эшик ёпилгандир.

3912 Нима учун зўрлайсан, мени (бу ерда) маҳкам тутиб,
Элигга хизмат қил, деб сўзларимни қайтариб.

3913 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Сўз шу,
Уни тескари бурма, эй кўнгли тўғри.

3914 Расм-қоидаларни (билмасликни) элиг сен учун маъзур кўрган,
Истасанг ўлтир, истасанг юр (бари бир).

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

3915 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз
Ҳам эзгу эмас, эй хулқи хуш.

3916 Сенга ёки менга қандай ярашади,
Ўзимиз расм-қоидаларни билмасак, гангиб юрсак.

3917 Элни яшнатиш, бошқариш, халқни тузишга,
Оламни сузишга [яъни обод қилишга] беглар етишди [яъни уддасидан чиқди].

3918 Эл-халқни (яшнатиш) тадбири бу беглар ишидир,
Киши уни расм-қоидалар билан амалга оширади.

3919 Бу (иш)нинг баробарида беглар қўл узатдилар,
Заковатни ишга солдилар, билимга амал қилдилар.

3920 Эди йақшы аймыш будун башчысы
Билиглиг уқушлуғ ажун ишчиси

3921 Ажун тутғучы эр уқушлуғ кэрәк
Будун басғучыңа кэрәк өг йүрәк

3922 Анын өтрү бэгләр бәдүйүр күчүн
Йағы бойны йанчар алыр өз өчүн

3923 Биз эмди бу өнди төрү урсамыз
Нэкү-тэг йарашур төрү түзсәмиз

146*a* **Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа**

3924 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды қадаш
Эди тэрс иш эрмәз йэтәр қылса иш

3925 Муну мэн билир-мэн бу өнди төрү
Айайын мэн эмди сэн өгрән көрү

3926 Киши билмәсә көр төрү өгрәнүр
Билиб өтрү йаңлуқ тиләкин булур

3927 Муңар мэңзәтү айды билги ачуқ
Бу сөз тутмаз эрниң билиги бучуқ

3928 Туға билгә туғмаз киши өгрәнүр
Бу сөз сөзләмәз тил төрү сөзләнүр

3929 Киши өгрәниб өтрү билгә болур
Билиг билсә өтрү қамуғ иш үнүр

3930 Йанут бэрди Одғурмыш айды сэниң
Тиләкиң бу эрсә тиләк йоқ мэниң

3931 Бу күн сэн оқыр-сэн элигкә мэни
Нэкү-тэг болур ай бу тапғуң қаны

3932 Көңүлкә кирүр-му сөзүң тыңлайын
Өзүм өгрәнүр-му аны аңлайын

3933 Мэңәр айғыл эмди төрүни нэчә
Тоқуларны сайу атайу бичә

3920 Халқ бошлиғи жуда яхши айтибди,
Билимли, заковатли, жаҳон ишчиси:

3921 Жаҳонгир киши заковатли (бўлиши) керак,
Халқни босувчига заковат, шижоат керак.

3922 Шулар туфайли беглар шавкат жиҳатидан буюклашади,
Ев бўйнини янчади, ўз ўчини олади.

3923 Энди биз низом-қоидалар яратсак,
Тартиб-қоидалар тузсак, қанақасига ярашади.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

3924 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) қариндош,
(Бу) жуда қийин иш эмас, иш қилсанг билиб оласан.

3925 Мана, мен тартиб-қоидаларни биламан,
Энди мен айтайин, сен кўриб ўрган.

3926 Киши расм-қоидани билмаса ўрганади, кўр,
Билиб олгач, сўнг одам тилагини топади.

3927 Билими равшан бунга мослаб айтибди,
Бу сўзга амал қилмаган кишининг билими чаладир.

3928 Туғилишдан доно туғилмайди, киши (сўнг) ўрганади,
Сўз сўзламайдиган бу тил яратилиб, (вақти етгач) сўзлайди.

3929 Киши ўрганиб, сўнг доно бўлади,
Билим билса, сўнг ҳамма иш унади.

3930 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Сенинг
Тилагинг бу бўлса, менинг тилагим йўқ.

3931 Бу кун сен мени элиг (ҳузури)га чақираётирсан,
Бу (айтмоқчи бўлган) хизматларинг қанақа бўлади, қани айт.

3932 Кўнгилга кирармикан, сўзларингни тинглайин,
Ўзим ўрганармиканман, уни англайин.

3933 Энди айт бир қатор расм-қоидаларни,
Низом-тартибларни пича номма-ном санаб.

Одғурмыш сөзи Өгдүлмишкә[97]

3934 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды түгәл
Көни сөзләдиң сөз айа эдгү фал

146б 3935 Уқушқа йырақ эрди маңмыш йолуң
Көниликкә урдуң сэн эмди улуң

3936 Мэн эмди айайы эшитсү өзүң
Сэн өгрән мэңә тут йарусу көзүң

3937 Қалы өгрәнүр эрсә эмди өзүң
Тилин ғылдама эмди кэсгил сөзүң

Бэгләркә тапунмақ бу турур

3938 Эки түрлүг-ул бу тапуғчы киши
Тапуғ қылса этлүр күнингә иши

3939 Бири оғлан эркән тапуғқа кирүр
Тақы бир бэдүг болса өтрү қылур

3940 Экидә талу эр көр экки бу-ул
Кичигдә тапуғ қылса сынса көңүл

3941 Нәчә ма бу күн сөз сэңә айса өз
Кичигләркә башлаб айайын бу сөз

3942 Сөзүг орта тутса сөңи эг болур
Бүтүнлүк билә тутшы эр бэкләнүр

3943 Тапуғқа ачайын тэсә эр қапуғ
Кичиг оғлан эркән қылынғу тапуғ

3944 Төр[98] ҳам тоқу билсә бэрсә йорық
Кирү ҳам чықу билсә қылса қылық

3945 Тапуғқа ириг болса эртә туруб
Көңүл тил тутса қылқын болуб[99]

3946 Тапуғқа ириг болса йүгрү туру
Қулақ көз көни тутса әсрү[100] көрү

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга сўзи

3934 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Тугал
Сўзни тўғри сўзладинг, эй эзгу фол [яъни башорат қилувчи].

3935 Қадам қўйган йўлинг заковатдан йироқ эди [яъни бормасликка аҳд қилганинг ақлдан эмас эди].
Энди сен (ўз) асосингни ҳақиқат узра қўйдинг [яъни тўғри йўлга кирдинг].

3936 Энди мен айтайин, ўзинг эшитгин,
Сен ўрган, менга қарат, кўзинг ёрисин [яъни очилсин].

3937 Агар энди ўзинг ўрганмоқчи бўлсанг,
Тилда ёлғон сўзлама, энди сўзингни кесгин.

Бегларга хизмат қилмоқ булардан иборатдир

3938 Хизматкор киши икки турлидир,
Хизмат қилса, кунига иш(лари) ривож топади.

3939 Бири ёшлигида хизматга киради,
Тағин бири улғайса, сўнг (хизмат) қилади.

3940 Иккисидан (ҳам) сара киши шу иккиси(нинг ўзи)дир, кўр,
Агар кичикликдан хизмат қилса, кўнгил синса [яъни одатланиб, майл пайдо қилса].

3941 Бу кун мен сенга қанчаики сўз айтсам,
Бу сўзларни кичиклардан бошлаб айтайин.

3942 Сўзни ўртача тутилса, охири бахайр бўлади,
Ишонч билан киши доим қарор топади.

3943 Одам хизматга эшик очайин деса,
Кичик бола экан(лигидан) хизмат қилиши керак.

3944 Расм-қоида ва низомларни билса, йўл-йўриқлар берса,
Кириш ҳам чиқишни билса, (яхши) хулқ(лар) кўрсатса.

3945 Эрта туриб хизматга чаққон бўлса,
(Яхши) хулқли бўлиб кўнгил-тилни кичик тутса.

3946 Югуриб, елиб хизматга чаққон бўлса,
Эшитишда, кўришда қулоқ-кўзни соқ тутса.

3947 Өзүндә улуғқа тапуғ қылса өз
Тилин бэкләсә кәд қатығ тутса сөз

147*a* 3948 Тапуғуғ оңарса бу йаңлығ кичиг
Бэгингә оңарды кэрәклиг ишиг

3949 Киру ҳам чықар булға анда нару
Өтүнгәй өтүк сав төрүчә көрү

3950 Кичиг қур бу йэркә тэгә төрчисә
Булур бэг тиләкин мунунда баса

3951 Атым эрсиг эрсә болур оқ йачы
Көни болса қылқы болур тамғачы

3952 Қылынчы арығ эрсә көрклүг йүзи
Идишчи қылур бэг э көңли түзи

3953 Битиг билсә сақыш ағычы болур
Уқуш өг кәд эрсә битигчи болур

3954 Буларда қайуқа уланса бу өз
Эди сэвнү кәд ҳам йанут қылса уз

3955 Нэкү тэр эшитгил тапуғ қылғучы
Тапуғ йэтрүб өтрү тиләк булғучы

3956 Йүз отру турур болса бэгкә өзүң
Эди қорқу турғыл кәдәзгил өзүң

3957 Қылынч эт йорық түз өзүңни тутун
Көңүл тил көни тут бышурғыл сөзүң

3958 Қалы бэгкә отру турыр эрсә сэн
Көзүң йэрдә тутғыл қулақ түздә сэн

3959 Элиг қавшуру тур адақын түз-ә
Бу сол элни урғыл оң элгиң үзә

3960 Қапуғда кирүрдә оңуң ашну маң
Тилин йарлықарда өгүң бирлә аң

3947 Ўзидан улуғ(лар)га хизмат қилса ўзи,
Тилини жуда маҳкамласа, сўзини қаттиқ тутса [яъни тил ва сўзига эҳтиёт бўлса].

3948 Бу янглиғ кичик(лар) хизматни бажарса,
Бегига кераклик юмушларни бажаради.

3949 Ундан сўнг (бег ҳузурига) кириш ва чиқиш (шарафига) эришади.
Тартиб-қоидаларга риоя қилиб, арз, сўз баён қилади [яъни арз ва бошқа сўзларни бегга баён қилиш даражасига етади].

3950 Кичик мартаба(ли киши) бу ерга [яъни даражага] ета бошлагач,
Бег бундан афзал(роқ) тилагини топади.

3951 Мерган, довюрак бўлса, ўқ-ёйчи бўлади,
Хулқи тўғри бўлса, муҳрдор бўлади.

3952 Феъл-атвори пок бўлса, юзи чиройли (бўлса),
Бег соқий қилади, эй кўнгли тўғри.

3953 Ёзув (ва) ҳисоб билса, хазиначи бўлади,
Заковат, идроки яхши бўлса, (сар) котиб бўлади.

3954 (Киши) ўзи булардан қайси бирига сазовор бўлса,
Жуда бениҳоя севиниб ҳам муносиб жавоб қилса.

3955 Хизмат қилувчи нима дейди, эшитгин,
Хизматни бажариб сўнг тилак топувчи:

3956 Ўзинг бегга рўбарў турадиган бўлсанг,
Жуда қўрқиб тургин, ўзингни сақлагин.

3957 Хулқни тўғрила, йўриқни тузат, ўзингни тут,
Кўнгил, тилни тўғри тут, сўзингни пишиқ қил.

3958 Агар сен бегга рўбарў турадиган бўлсанг,
Кўзингни ерда тутгин, қулоқни — атрофда.

3959 Қўл қовуштириб оёқда тўғри тур,
Сўл қўлингни ўнг қўл устига қўйгин.

3960 Эшикдан киришда ўнг (оёғ)ингни олдин ташла,
Тили билан ёрлиқ бераётганда диққат билан англа.

3961 Өтүк өтнүр әркән көни тут әлиг
Эки тиз биләшүк түзүн бол силиг

3962 Қыйа бақма анда солун йа оңун
Өзүң ыймануе тур эшит сөз өгүн

147б 3963 Сэнә сөз айытса ақуз сөз чыны
Жаваб бэрсә йарлығ тэгүргил көни

3964 Сүчиг ичмә бошлағ йурыма йава
Йарағсыз йавуз эрсә қачғыл эвә

3965 Эшитмиш сөзүңни эшитмәдүк эт
Көзүң көрмишин сэн көрүнмәдүк эт

3966 Бу йаңлығ тапунса йаранса киши
Қуты күндә артар көр этлүр иши

3967 Қайусы алур хайл болур хайл башы
Қайусы ат адғыр үзә эл иши

3968 Қайусы сү башы қайусы ҳажиб
Қайусы ылымға болур сөз ачыб

3969 Қайусы булур өг.өгәлиг булур
Қайу күнгү йақлық үзә ат алур

3970 Қайусы ынанч бэг қайу чағры бэг
Қайу күр тэгин бэг қайу жавлы бэг

3971 Қайуқа тэгир-ул тапуғчы қулы
Муңунда наруқы ағырлық йолы

3972 Бу қурқа тапунса тэгиб эр бирәр
Улуглуққа тэгнүр йатыб арзу йэр

3973 Бу қурқа тэгүрсә тапуғчы бу бэг
Өтәди тапуғчы ҳақын өггү-тэг

3974 Қалы бир урунса отун эр тили
Эди-өк улуғ иш қылур бу қулы

3975 Эди йақшы аймыш уқушлуғ бөгү
Тәгимсүз кишикә бу қур бэрмәгү

3961 Арз айтаётган экан(ингда) қўлни тўғри тут,
Икки тиз билан чўккала, яхши ва ёқимли бўл.

3962 У ерда сўлга ёки ўнгга қайрилиб боқма,
Ўзинг ийманиб тур, сўзни диққат билан эшит.

3963 Сендан сўз сўраса, сўз(нинг) ростини оқиз,
Ижозат берса, ёрлиқ(ни) тўғри етказгин.

3964 Ичимлик ичма, бекор, беҳуда юрма,
Ярамас, ёвуз бўлса, шошилиб қочгин.

3965 Эшитган сўзингни эшитмагандек бўл,
Кўзинг кўрганини сен кўрмагандек бўл.

3966 Бу янглиғ хизмат қилса, (ишга) яраса киши,
Бахти кунига ортади, кўр, иши ривож топади.

3967 Баъзиси хайл олади, хайл боши бўлади,
Баъзиси от, айғир узра (миниб) эл иши(ни) олади.

3968 Баъзиси лашкар боши, баъзиси ҳожиб,
Баъзиси сўз (маънисини) очиб саркотиб (бўлади).

3969 Баъзиси дониш топади, донишмандлик олади,
Баъзиси кундалик яқинлиги баробарида унвон олади.

3970 Баъзиси инонч[48] бег, баъзиси чағри[49] бег,
Баъзиси ботир тегин[50] бег, баъзиси жавли[51] бег.

3971 Баъзисига хизматкор қуллари тегади,
Булардан бўлак тақдирлаш йўллари (кўп).

3972 Киши бу мартабалардан бирига эришиб хизмат қилса,
Улуғликка эришади, ётиб орзуларидан баҳраманд бўлади.

3973 Бег хизматчи(си)ни бун(дай) мартабага етказса,
Хизматчиси ҳақини мақтагудек қилиб ўтайди.

3974 Агар пасткаш кишининг тили бир қўзғолса,
Бу қули жуда ҳам катта ишларни содир қилади.

3975 Заковатли, доно (бу ҳақда) жуда яхши айтибди;
Нолойиқ кишига бу(ндай) мартабани бериш керак эмас.

3976 Тақы мунда йэгрәк айур бу билиг
Билигсизкә бэрмә айа бэг элиг

148*а* 3977 Улуғлуққа тэгсә уқушсуз киши
Идиси башын йэр эй элчи башы

3978 Кэрәк эмди бэгләр тапуғчы қулын
Билиги тэңинчә бэдүтсә улын

3979 Қулуғ кәд сынағу қылынчы йаңы[101]
Уқушы тэңинчә көтүргү йаңы

3980 Бағырсақ кэрәк қул бэгини ачыр
Аның өтрү бэгләр ачынса тэгир

3981 Нэкү тэр эшитгил төрү бэргүчи
Төрү бирлә бэглик ишин этгүчи

3982 Нэчә қул бэдүсә қул аты қул-оқ
Бэдүтмиш бэгингә тапуғчы ул-оқ

3983 Нэчә бэг кичиг эрсә аты бэг-өк
Тапуғчы кәдиндә бэг аты кәд-өк

3984 Э бэгләр ағырлаб бэдүг болмыш эр
Бэдүг бил бэгиңни бэдүг тут ағыр

3985 Өчәшмә бу бэгләр билә сэн болуб
Сөзин сөзләмәгил магар кәд көрүб

3986 Улар қут турурлар қут элги узун
Күйәр от турурлар күйүргән көзүн

3987 Замана турурлар замана билә
Йарашық кэрәк эр сэвүнсә күлә

3988 Эди йақшы аймыш сынаб билмиш эр
Тапуғ бирлә қопмыш тиләк булмыш эр

3989 Нэ эдгү нәң-ул билигләр сөзи[102]
Билигләр сөзи көрсә барчын жузы

3990 Күлә бақса бэгләр кишикә көзүн
Сэвүнмә анар сэн ынанма узун

3976 Таълим бундан ҳам яхшироқ айтади:
Эй бег, билимсизга (зинҳор) қўл берма.

3977 Заковатсиз киши улуғликка эришса,
Хўжасининг бошини ейди, эй эл бошилар боши.

3978 (Шундай экан) энди лозимки, беглар қулини(нг)
Билими тенгида ҳиссасини [яъни мартабасини] орттирса.

3979 Қулни, (унинг) феъл-атворини, одатларини жуда синаш керак,
Заковати баробарида (уни) улуғлаш керак.

3980 Қул садоқатли, бегига жонкуяр бўлиши керак,
Шу туфайлидан беглар марҳамат кўрсатса арзийди.

3981 Тартиб-қоида берувчи нима дейди, эшитгин,
Тартиб-қоида билан беглик ишини бошқарувчи:

3982 Қул қанчалик улуғликка етмасин қул, оти қулдир,
У улуғликка етказган бегига хизматкоргинадир.

3983 Бег қанчалик кичик бўлса (ҳам) оти бегдир,
Хизматкор афзалидан бег оти афзалдир.

3984 Эй, беглар қадрлаб улуғ бўлган киши,
Бегингни буюк (деб) бил, буюк (ва) қадрли тут.

3985 Сен беглар билан тенглашиб ўчакишма,
Сўзларини сўзламагин [яъни уларни гапириб юрма],
яхши кўрибгина (гапир)

3986 Улар қутдирлар, қут қўли (эса) узундир,
Қуяр ўтдирлар, кўзи билан куйдиради.

3987 (Улар) замонадирлар, замона билан
Созвор бўлиш керак, (агар) киши кулиб севин(моқчи) бўл)са.

3988 Синаб билган киши жуда яхши айтибди,
Хизмат билан кўтарилган, тилак топган (киши):

3989 Донолар сўзи қандай эзгу нарса,
Донолар сўзи, назар солсанг, шоҳи-ипакдир:

3990 Беглар кўзи билан кишига кулиб боқса,
Унга сен севинма, узоқ ишонма.

3991 Тапуғқа ынанма көтүрмә көңүл
Сэнә түгкә бэгләр йаңылса түзүн

148б 3992 Кичиг йа улуғ тут йа жавлуғ күлүг
Тапугчы тапуғда турур бэлгүлүг

3993 Қатығланғу бэгләр тапын йазмаса
Тапунмыш йолында өңин азмаса

3994 Нэчә ма йақын тутса бэгләр сэни
Өзүңни унытма йурығыл көни

3995 Нэчә эдгү тутса өзүң қорқа тур
Ишэнсинмәгил сэн қына бақну тур

3996 Ара от болур көр ара сув болур
Ара күлдүрүр көр ара йығлатур

3997 Бу үч нәңгә болма йақын қошнысы
Күйәр от ақар сув бу-ул бэлгүси

3998 Күр арсланқа охшар бу бэгләр өзи
Өгә тэгсә йумшар бу турқу жузы

3999 Қалы бушну тэгсә бушар баш кэсәр
Тамурын йүшәр көр соруб қан ичәр

4000 Бушар өздә[103] барма бэгиңгә йағуқ
Қалы бардың эрсә ужузлуқ ануқ

4001 Айытуқта сөзлә оқыдуқта кир
Саламат тирилгил тушы бол ағыр

4002 Нәкү тэр эшит бу өзин тутнур эр
Өдиндә кириб көр өтүк өтнүр эр

4003 Кирү тур тэсәләр ағырлық өкүш
Чықа тур тэсә көр йүзүңгә сөкүш

4004 Көзүңни көдәзгил өзүңни тутун
Өзин тутғучы эр эрәндә көшүш

4005 Үч ишдә йырақ тур қатыған оса
Бири қылма бэклик сөз айдым кэсә

3991 Хизматга инонма, кўнгилни кўтарма [яъни мағрурланма],
Беглар тўғриликдан янглишса, сенга ғазаб қилади.

3992 Хоҳ кичик, хоҳ улуғ, хоҳ шуҳратли баҳодир бўлсин,
Муайянки, хизматкор хизматда бўлади.

3993 Қаттиқ туриш керак, токи беглар хизматида хато қилмаслик учун,
Хизмат қилиш йўлидан четга оғмаслик учун.

3994 Беглар сени қанчалик яқин тутса (ҳам),
Ўзингни унутма, тўғри юргин.

3995 Қанча эзгу тутса (ҳам) ўзинг қўрқиб тур,
Сен ишонқирамагин, жазони (ҳам) кўз олдига келтириб тур.

3996 (Улар) гоҳо ўт бўлади, кўр, гоҳо сув бўлади,
Гоҳо кулдиради, кўр гоҳо йиғлатади.

3997 Бу уч нарсанинг яқин қўшниси бўлма,
Куяр ўт, оқар сув (уларнинг) белгиларидир.

3998 Бу беглар ўзи забардаст арслонга ўхшайди,
Эркалаб яқинлашилса, ипак (каби) юнги юмшайди.

3999 Агар дағаллашиб яқинлашилса, ғазабга келади, бош кесади,
Томирни (тешиб қон) оқизади, кўр, сўриб қон ичади.

4000 Ғазабланиш пайтида бегингга яқин борма,
Агар боргудек бўлсанг, таҳқирланиш муқаррардир.

4001 Сўраганда сўзла, чақирганда кир,
Саломат яшагин, доим қадрли бўл.

4002 Ўзини тутадиган киши нима дейди, эшит,
Пайтида кириб арз баён қилувчи киши, кўр:

4003 Кириб тур десалар, қадру қиммат талайдир,
Чиқиб тур деса(лар), юзингга (қараб) сўкишдир, кўр.

4004 Кўзингни сақлагин, ўзингни тутгин,
Ўзини тутувчи киши одамлар орасида азиздир.

4005 Уч ишдан узоқ тур, қаттиқ бўл, ўйла,
Бири — қаттиқлик қилма, кесиб сўз айтдим.

4006 Тақы бири йалған бири суқлуқ-ул
Бу уч иш үчәгү түби йоқлуқ-ул

149a 4007 Өзүңни арығ тут қамуғдын сыңар
Арығ-ул бу бәглик арығлық сәвәр

4008 Өзүң қаршыңа кирсә қатну йуры
Сәни ким ағырлар ағырла аны

4009 Күвәзләнмә әлгиң сала кирмәгил

Әлиг алшу тутшу йэмә кирмэгил

4010 Өзүң олдрур эрсә бу өзүң[104] билин
Кишиг сатғамағыл кишилик қылын

4011 Қықырма қатығ-сэн үнүн қатғура
Отунлуқ болур бу кишиләр ара

4012 Йана бағдаш илмә йанын йатмағыл
Үнүн қатғура-сэн қатығ күлмәгил

4013 Унытма өзүңни сайу тур түбүң
Унутсаң өзүңни иләтүр қутуғ[105]

4014 Өзүңдә улуғнуң сөзин сөзләмә
Сөзүң йахшы таңлаб аны кэзләмә

4015 Көни сөзлә созни қызартға эңиң
Магар эдгүлүккә ачылсу тилиң

4016 Ичиб қаршыңа кирмә өзни тутун
Йарағсыз болур-ул ичигли отун

4017 Бу үч нәң турур эр көдәзмәсә өз
Башын алсықар кәд көдәзсү бу өз

4018 Бириси бу бэгләр сөзин тутғу бэк
Көдәзгү аны өз таны жаны-тэг

4019 Экинч йазмаса эл түзүкә күни
Өзин кәд кодәзсә бу болға көни

4020 Үчүнч қаршы ичрә көни тутса өз
Йырақ тутса тэңсиз йарағсызда көз

4006 Тағин бири — ёлғон, бири — суқликдир,
Бу уч иш(дан) учаласининг ҳам туби йўқликдир.

4007 Ҳамма жиҳатдан ўзингни пок тут,
Бу беглик покликни севади, у (ўзи) покликдир.

4008 Ўзинг саройга кирсанг, аралашиб юр,
Сени ким қадрласа, уни қадрла.

4009 Гердайма, қўлингни солинтириб кирмагин,

Қўл олишиб, тутишиб ҳам кирмагин.

4010 Ўзинг ўлтирадиган бўлсанг, ўрнингни билгин,
Одамни оёқ ости қилма, одамийлик қилгин.

4011 Сен овоз билан ҳо-ҳолаб қаттиқ қийқирма,
Бу кишилар орасида пасткашлик бўлади.

4012 Яна чордона қуриб ўлтирма, ён бош билан ётмагин,
Сен овоз билан қаҳ-қаҳ отиб қаттиқ кулмагин.

4013 Ўзингни унутма, аслингни эслаб тур,
Ўзингни унутсанг, қутинг юз тубан кетади.

4014 Ўзингдан улуғнинг сўзини сўзлама,
Сўзингни яхши андазалаб, уни яширма.

4015 Сўзни тўғри сўзла, юзингни ёруғ қилади,
Тилинг фақат эзгуликка очилсин.

4016 Ичиб саройга кирма, ўзингни тутгин,
Ичган пасткаш, ярамас бўлади.

4017 Бу уч нарсаки, киши (ундан) ўзини асрамаса,
Бошини олади, (киши) ниҳоятда ўзини эҳтиёт қилсин.

4018 Бири — беглар сўзини қаттиқ (сир) тутиши керак,
Уни ўз тани-жонидек сақлаши керак.

4019 Иккинчиси — кунда элу халққа уни оймаса,
Ўзини жуда эҳтиёт қилса, бу тўғри бўлади.

4020 Учинчиси — сарой ичида ўзини тўғри тутса,
Номатлуб, ярамас (нарсалар)дан кўзни узоқ тутса.

4021 Бу үчдә бириси қылығлы киши
Нәчә ма бәдүг болса кәслүр башы

149б 4022 Адақын турығлы эй қылқы түзүн
Өзи болмағынчә көрүнмәс көзүн

4023 Қалы отрур эрсә өзүң төр булуб
Киши оғраса кирсә турғыл көрүб

4024 Қачан сөз сорар эрсә бәгләр сәңә
Узатма сөзүңни эй эрсиг тоңа

4025 Эшитсә өтүнгил билириң сөзүң
Сөзүң кәссә қодғыл узатма сөзүң

4026 Қалы ашқа бәгләр оқыса сәни
Адаб бирлә аш йә кәд өгрән муны

4027 Оң элгиң билә-өк көтүргил йэгү
Байат аты ашну айыт эй бөгү

4028 Киши отруқы ашқа сунма элиг
Өзүң отруқы аш йэгил эй силиг

4029 Бичәк тартма анда сөңүк кәмдимә
Ашығ татмағыл сән кишиг үндәмә

4030 Тиши-тәг йәмәгил йәмә таврақын
Силиг болма артуқ тиши-тәг сақын

4031 Нәчә ма тоқ эрсә йэгүкә ашы
Бу бәгләр ашы бил ағырлық башы

4032 Нә түрлүг бу ишкә тәгир эрсә сән
Бағырсақлықын тәг йаруқ булға-сән

4033 Әди йақшы аймыш билиглиг киши
Бу сөз тутса асғы сун алтун түши

4034 Қалы тәгсә иш бол сәңә бәлгүлүг
Билиг бирлә ишләт ишиг эй күлүг

4035 Апаң тәгсә ошбу сөз эрки сәңә
Ақы бол удуғ тур эй эрсиг тоңа

4021 Бу учаласидан бирини қилувчи киши,
Қанчалик буюк бўлса ҳам, боши кесилади.

4022 Рўй берадиган(иш), эй қилиғи яхши,
Ўзи рўй бермагунча кўзга кўринмайди.

4023 Агар тўрдан жой олиб ўтирган бўлсанг,
Киши йўлиқса, кирса, (уни) кўриб (ўрнингдан) тургин.

4024 Беглар сендан қачон сўз сўрайдиган бўлса,
Сўзингни чўзма, эй жавонмард баҳодир.

4025 Тинглайдиган бўлса, билганларингни, сўзингни баён қил,
Сўзингни кесса, тўхтагин, сўзингни чўзма.

4026 Агар беглар сени овқатга таклиф қилса(лар),
Одоб билан ош е, буни яхши ўрган.

4027 Овқатни ўнг қўлинг билангина олгин,
Аввал худо отини айт, эй доно.

4028 Киши олдидаги овқатга қўл чўзма,
Ўз олдингдаги овқатни егин, эй зариф.

4029 У ерда пичоқ тортма, суянгак ғажима,
Ўзинг овқатни тотиб кўрма, бошқаларни ундама.

4030 Аёллар каби емагин, шунингдек шошилинч билан (ҳам емагин),
Аёллардек ортиқча сертакаллуф бўлма, ўйла.

4031 Овқатни емоқлик учун қанчалик тўқ бўлсанг ҳам,
Бу беглар овқатини қадру қимматнинг боши деб бил.

4032 Сен қай турли бир ишга ёндашадиган бўлсанг,
Сидқидиллик билан ёндаш, рўшнолик топасан.

4033 Билимли киши жуда яхши айтибди,
Бу сўзга амал қилинса, нафи соф олтинга тенг:

4034 Агар сенга иш ихтиёри тегса, режалик бўл,
Ишни билим билан амалга ошир, эй шижоатли.

4035 Агар сенга сўз [яъни буйруқ] ихтиёри тегса,
Саховатли бўл, ҳушёр тур, эй мард баҳодир.

4036 Тэгир эрсэ хайл йа сэңэр өз отағ
Элиг йазғу малын қылынч тутғу ағ

150*a* 4037 Вазирлық тэгэр болса элгин узун
Төрү урма эсиз силиг бол түзүн

4038 Өгэлиг тэгир эрсэ өглэнгү-ул
Йаңылса бэги бу айу бэрсэ йол

4039 Қалы көк айуқлуқ тэгир эрсэ көр
Өзин кэд көдэзгү қуты бады қур

4040 Су башы йа эл башы болса өзүң
Көни бол йэти тут қулақың көзүң

4041 Өзүң болса ҳажиб үрунч алмағу
Чығай тул йэтимлэр сөзин тыңлағу

4042 Ағылыққа қылса ағычы сэни
Бүтүн чын болуб сэн йурығыл көни

4043 Битигчи ылымға болунса өзүң
Көңүл сирры бэк тут чықарма сөзүң

4044 Бу-ул атқа тэгмиш тапуғ қылғучы
Мунунда нарусы өдэ бэргүчи

4045 Бир анча йэмэ бар тақы ишчилэр
Төшэкчи йа қушчы йэмэ ашчылар

4046 Бу йаңлығ тапуғда йырақ турсаң-а
Эрэжи бирэр-ул көр эмгэк миң-а

4047 Ағырлық тилэсэң өзүнгэ тучы
Ағырла кишиг сэн айа қоптачы

4048 Улуғуғ улуғла көдэз ҳурматы
Сэңэ кэлгэ давлат улуғлуқ қуты

4049 Нэку тэр эшитгил авучқа сөзи
Авучка сөзи тутса ачлур көзи

4036 Сенга қабилалар, водийлар, турар жойлар (ихтиёри) тегса,
Мол билан қўлни ёзиш, қилиқни кишанлаб тутиш керак.

4037 Қўлни узун қиладиган вазирлик тегадиган бўлса,
Ярамас сиёсат юритма, яхши ва тузук бўл.

4038 Донишмандлилик [яъни маслаҳатгўйлик] тегадиган бўлса, фаросатли бўлиш керак,
(Токи) беги янглишса, бу йўл-йўриқлар айтиб берса.

4039 Агар кўк айуқлик[52] лавозими тегадиган бўлса, кўр,
Ўзини жуда эҳтиёт қилиши керак, қути камар боғлайди [яъни бахт кулиб боқади].

4040 Ўзинг лашкар боши ё элбоши бўлсанг,
Тўғри бўл, қулоғингни, кўзингни ўткир тут.

4041 Ўзинг ҳожиб бўлсанг, пора олмаслик лозим,
Камбағал, тул, етимлар сўзини тинглаш керак.

4042 Сени хазинахонага хазиначи қилса,
Сен ишончли, чин бўлиб тўғри юргин.

4043 Ўзинг мактуб ёзувчи, саркотиб бўлсанг,
Кўнгил сирини қаттиқ тут, сўзингни чиқарма.

4044 Ном чиқарган хизматчилар мана шулардир,
Булардан бошқалари бурч ўтовчилардир.

4045 Яна тағин бир қанча ишчилар бор,
Тўшакчи, ё лочиндор, ёки ошчилар (бор).

4046 Бу янглиғ хизмат(лар)дан йироқ турсанг,
Роҳати бир озгина, кўр, машаққати минг-мингдир.

4047 Доим ўзинг учун қадр-қиммат истасанг,
Сен кишиларни қадрла, эй қад кўтариб юрувчи.

4048 Улуғ(лар)ни, улуғла, ҳурматини келтир,
Сенга давлат, улуғлик саодати келади.

4049 Қария сўзини эшитгин, (у) нима дейди,
Ким қария сўзига амал қилса, кўзи очилади:

4050 Улуғ ҳурматы бар ажунда төрү
Улуғ кэлсэ қопғыл адақын өрү

4051 Йарашур улуғқа кичиг ҳурматы
Улуғ ма кичигкэ қылур-оқ көрү

150б 4052 Сөзин кэсти Өгдүлмиш айды муну
Бу йаңлығ болур бэг тапуғы уну

4053 Мэн айдым эшиттиң сэн өгрэндиң-ул
Нэкү-тэг тапунғу түгэл билдиң-ул

4054 Бу йаңлығ турур қылғу бэгкэ тапуғ
Тапуғ синсэ өтрү ачар қут қапуғ

4055 Тосулғу тапуғ бу муны билгү таб
Қалы билдиң эрсэ сэн өзүңгэ саб

Қапуғдақы эрэт бирлэ суҳбат сөзи

4056 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Эшиттим мэн эмди айа эдгү өз

4057 Тақы бир сөзүм бар айытғу сэңэ
Аны ма айу бэргил эмди мэңэ

4058 Өзүм кэндкэ кирсэ элиг тапғынга
Бару турғу күндэ аның қапғынга

4059 Нэкү-тэг йорықын билингү адаш
Тириглик улардын турур эй қадаш

4060 Эрэт бирлэ шэксиз қатылғу кэрэк
Уларқа йарашы тирилгү кэрэк

4061 Муны ма айу бэр мэңэ сэн бу күн
Нэкү-тэг қатылғу уқайын өгүн

Алжаваб

4062 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу ма
Кэрэклиг турур эй қадаш айса-ма

4063 Муны ма сэңэ эмди өгрэтгү-ул
Нэкү-тэг йурығу аны билгү-ул

4050 Жаҳонда улуғ ҳурматини қилиш одати бор,
Улуғ келса, оёққа тик тургин.

4051 Улуққа кичик ҳурмати (жуда) ярашади,
Улуғ ҳам (уни) кўриб кичкинага (ҳурмат) кўрсатади.

4052 Ўгдулмиш сўзини тугатди, айтди: Мана,
Бег хизматининг бажарилиши бу янглиғ бўлади.

4053 Мен айтдим, сен эшитдинг, ўргандинг,
Қандай хизмат қилиш кераклигини билдинг.

4054 Бегга шу йўсинда хизмат қилиш керак,
Хизмат сингса, сўнг бахт эшик очади.

4055 Фойда келтирадиган хизмат шу, буни етарли билиш керак,
Агар билиб олган бўлсанг, сен ўзингга ўзлаштир.

Саройдаги сипоҳлар билан суҳбат сўзи

4056 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни
Эшитдим мен энди, эй эзгу киши.

4057 Сендан сўрайдиган тағин бир сўзим бор,
Энди менга уни ҳам айтиб бер.

4058 Мен элиг хизмати учун кенгга кирсам,
Кунига унинг даргоҳига бориб туриш керак.

4059 Йўл-йўриқлари қандайлигини билиш керак, эй биродар,
Тириклик шулардангинадир, эй қариндош.

4060 Сипоҳлар билан шаксиз аралашиш керак,
Уларга ярашиқли (бўлиб) яшаш керак.

4061 Бугун менга бу ҳақда ҳам айтиб бер,
Қандай аралашиш керак, зеҳн билан англайин.

Алжавоб

4062 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу ҳам,
(Агар) мен айтсам, кераклидир, эй қариндош.

4063 Энди буни ҳам сенга ўргатиш керак,
Қандай юриш керак, буни билиш лозим.

4064 Тириглик уларның билә-ул қадаш
Қайусын қадаш тут қайусын адаш

4065 Қапуғдақы бирлә йарашғу кэрәк
Қатылғу кэлишгү барышғу кэрәк

4066 Қапуғдақы бирлә йарашмаса уз
Тириглик татымас айа эдгү өз

4067 Нэкү тэр эшитгил тапуғ қылғучы
Төрү бирлә башлаб қапуғ түзгүчи

4068 Йақынлық тиләсә өзүң бэг билә
Қапуғдақы бирлә йақынлық тилә

4069 Улуғлуқ тапай тэб тэсә сэн узун
Эрәт бирлә йақшы йуры эй түзүн

4070 Нэчә ма йақын тутса бэгләр сэни
Йарашғыл эрәт бирлә турғыл көни

4071 Түгәл үч қуту-ул қапуғда киши
Буларның билә-ул тириглик иши

4072 Буларда бири өздә улғуң турур
Улуғқа тапунса өзүң қут булур

4073 Улуғла уларны ағырла сөзин
Сэни эдгү тутға йарутға йүзин

4074 Эди йақшы аймыш билиглиг бөгү
Бөгүләр сөзини ужуз тутмағу

4075 Кичигкә улуғлуқ улуғдын тэгир
Улуғқа тапунса кичиг қут алыр

4076 Улуғлар сөзин тут йүмүш қыл йүгүр
Улуғ сөзи тутса тиләккә тэгир

4077 Улуғлар қут-ул көр тиләсә қутуғ
Тапунғыл тапуғқа турур қут қамуғ

51б 4078 Тақы бир сэңә тэң туш-ул эй қадаш
Йыратса йағы-ул йағутса қадаш

4064 Тирикчилик улар билан дир, (эй) қариндош,
Баъзисин қариндош тут, баъзисин жўра (тут).

4065 Саройдагилар билан ярашиқли бўлиш керак,
Аралашиш, келишиш, боришиш керак.

4066 Саройдагилар билан соз бўлиб ярашмасанг,
Тириклик татимайди, эй эзгу киши.

4067 Хизмат қилувчи нима дейди, эшитгин,
Адл билан бошқариб саройни гуллатувчи:

4068 Ўзинг бег билан яхшиликни истасанг,
Саройдагилар билан яхшилик тилагин.

4069 Сен ҳамиша(ли), етарли улуғлик топай десанг,
Сипоҳлар билан созвор бўлиб юр, эй хушфеъл.

4070 Беглар сени қанчалик яқин тутса ҳам,
Сипоҳлар билан ярашиқли юргин, тўғри тургин.

4071 Саройдаги кишилар тугал уч тоифадир,
Тириклик ишлари булар билангинадир.

4072 Булардан бири ўзингдан улуғлар(инг)дир,
Улуққа хизмат қилсанг, ўзинг бахт топасан.

4073 Уларни улуғла, сўзларини қадрла,
Сени эзгу тутадилар, очиқ юз билан боқадилар.

4074 Билимли, доно (бу ҳақда) жуда яхши айтган,
Донолар сўзини беқадр тутмаслик керак:

4075 Кичикка улуғлик улуғдан етади,
Улуққа хизмат қилса, кичик қут олади.

4076 Улугвор сўзини тут, юмуш қил, югур,
(Ким) улуғ сўзини тутса, тилакка етади.

4077 Улуғлар қутдир(лар), кўр, қутни тиласанг,
Хизмат қилгин, ҳамма қут хизмат эвазига келади.

4078 Тағин бири сенга тенг-тушлардир, эй қариндош,
Узоқлаштирсанг — ёвдир, яқинлаштирсанг — қариндошдир.

4079 Эшиң ҳам түшүң бу қатылғу киши
Йанутқа йанут қыл эшиңгә түши

4080 Тақы бир сәңиндә баса-ул кичиг
Буларның биле-ул ачығ йа сүчиг

4081 Тапуғ қылса бэр нэң йазуқ қылса ур
Йава ыдма бошлағ ишин айту тур

4082 Басытма қатығлан кичигкә өзүң
Тилин ойнамағыл тыда тут сөзүң

4083 Адаш қолдаш эрдәш қалын тут қатыл
Қалын болса қолдаш өгәр тәкмә тил

4084 Йағы қылма өзкә кишиг билмәди
Йағылығ кишиләр сәвинч булмады

4085 Нәчә аз йағы эрсә йасы тәлим
Йағида асығ бар тәб аймас тилим

4086 Нәкү тәр эшитгил э көңли удуғ
Йағы йасы тәгрүб тоқымыш йудуғ

4087 Бир-өк душман эрсә миң-ул йаслықы
Миңин достуң эрсә бир-ул азлықы

4088 Киши душманыдын асығ қылмады
Қалы қылды эрсә өзи узлықы

4089 Нәкү-тәг қылынса сәңә қолдашың
Сән андағ қылынгыл сәвүнсү эшиң

4090 Өзүңгә тәңәши тутунғыл адаш
Тәңәшлик тәңәши билә-ул түдәш

4091 Эсиз эш тутунма йырақ тур тәз-э
Эсиз эш азытур сәни йол үзә

4092 Өзүң эдгү атлығ болайын тәсә
Эсизкә қатылма қатығлан оса

152*a* 4093 Қамуғ нәңни көрдүм өз өгрүн йурыр
Киши йылқы қуш қурт өз өгрин билир

4079 Бу аралашиш керак бўлган кишилар жўранг ҳам, тенгинг ҳамдир,
Жўраларингга тенг равишда жавобга жавоб қил.

4080 Тағин бошқа бири сендан кичиклардир,
Аччиқлик ёки чучуклик шулар билан́дир.

4081 Хизмат қилса, нарса бер, гуноҳ қилса, ур,
Беҳуда (ва) бўш қўйма, ишини суриштириб тур.

4082 Оёқ ости қилдирма, ўзинг кичикларга қаттиқ тур,
Тилинг билан ҳазил қилмагин, сўзингни тийиб тур.

4083 Кўп ёру биродар, оғайни тут, аралаш,
Биродарлар кўп бўлса, ҳар бир тил (ҳам) мақтайди.

4084 Нотаниш кишини ўзингга душман қилма,
Душманли кишилар шодлик топмаган.

4085 Душман қанча оз бўлса (ҳам) зиёни талайдир,
Тилим душмандан фойда бор, деб айтмайди.

4086 Эй, эшитгин, кўнгли ҳушёр нима дейди,
Душман зиён етказиб машаққатларга дуч келган (киши):

4087 Душман биргина бўлса ҳам, зарари минг-мингдир,
Минглаб дўстинг бўлса ҳам, озлиги бирга тенгдир.
[яъни бир каби оздир].

4088 Киши душманидан фойда қилмаган,
Агар қилган бўлса, (у) ўзининг абжирлиги туфайлидир.

4089 Сенга биродаринг қандай (муомала) қилса,
Сен (ҳам) ўшандай қилгин, токи жўранг севинсин.

4090 Ўзингга тенгдошларни оғайни тутгин,
Тенгдош тенгдоши билан муносибдир.

4091 Ёмондан ошна тутма, зинҳор йироқ тур,
Ёмон дўст сени йўлдан оздиради.

4092 Ўзинг эзгу отли бўлайин десанг,
Ёмонга қўшилма, қаттиқ бўл, ўйла.

4093 Ҳамма нарсани кўрдим, ўз уюри [яъни хили] билан юради,
Киши, ҳайвон, парранда, қурт ўз уюрини билади.

4094 Нэкү тэр эшитгил эй элчи башы
Сынаб эдгү эсиз кэчүрмиш йашы

4095 Сығырчуқны көрдүм учар қақыра
Тэңин бақтым эрсэ экигүн қара

4096 Қуғуқа қатылмас көрү тур йуғақ
Қара қуш өрүң қуш билә кэд йырақ

4097 Учар қуш эшин билди тутты өгүр
Киши-сэн қатылғу кишиңни өдүр

4098 Эки түрлүг-ул бу йақынлық иши
Бу экки үчүн дост тутар-ул киши

4099 Бир эдгү тутар эш кишиг тэңрилиг
Бу эшлик ичиндә йоқ-ул эгрилик

4100 Тақы бир тутар эш өз асғы үчүн
Бу эшлик түбүкмәс болур-ул күчүн

4101 Қалы тэңрилиг эш тутунса өзүң
Йүкин йүд ачығ қылма түгмә йүзүң

4102 Мунуң асғы мунда тиләмә сэрин
Бу асғың байат бэргә анда йарын

4103 Апаң дунйа асғы үчүн эрсэ эш
Бу эшкә қатылма қатылса-сә шэш

4104 Нэкү тэр эшитгил адаш тутмыш эр
Адаш асғы йасы сынаб билмиш эр

4105 Адашығ асығ йас ичиндә сына
Бу йэрдә адақ тэгсә бэк тут сэн-ә

4106 Адаш көңли билмәк тиләсә өзүң
Бушурғыл сөзүн сэн йэмә түг йүзүң

4107 Сэвәр сэвмәсин сэн биләйин тэсә
Сэвүгрәк нәңин қул уқулғай баса

152б 4108 Қашын түгмәсә ул бу экки йэриг
Бу жан бирлә түз тутғу ошбу эриг

4094 Эй, эшитгин элчи боши нима дейди,
Яхши, ёмонни синаб ёшини яшаган (киши):

4095 Чуғурлаб учаётган чуғурчуқни кўрдим,
Жуфтига боқиб қарасам, иккаласи ҳам қорадир.

4096 Назар сол, юғоқ[53] оққушга аралашмайди,
Қорақуш оққуш билан жуда ҳам йироқдир.

4097 Учадиган қуш (ўз) эшини билади, уюр тузади,
Одамдирсан, аралашадиган кишингни танла.

4098 Яқинлик боғлашнинг амали икки турлидир,
Бу икки (амал) учун киши дўст тутади.

4099 Биров тангрини ўртага қўйиб кишини эзгу дўст тутади,
Бу дўстликда эгрилик бўлмайди.

4100 Тағин биров ўз манфаати учун дўст тутади,
Бу дўстлик барқарор бўлмайди, у зўраки бўлади.

4101 Агар сен тангрини ўртага қўйиб дўст тутунсанг,
Юкини кўтар, аччиқ қилма, қовоғингни солма.

4102 Бу (дўстлик)нинг манфаатини бу дунёда истама,
Бу манфаатларингни у дунёда кейин худо беради.

4103 Агар дўст дунё манфаатлари учун бўлса,
Бу дўстга аралашма, (у) аралашса, сен (масалани) ҳал қил.

4104 Дўст тутган киши нима дейди, эшитгин,
Дўстнинг фойда, зарарини синаб билган киши:

4105 Дўстни фойда, зарар борасида сина,
Оёқ бу ерга етса, сен мустаҳкам тут.

4106 Ўзинг биродар кўнглини билмоқ истасанг,
Сўз билан ғазабини келтир ҳам қовоғингни сол.

4107 Сен севиши, севмаслигини билайин десанг,
Севимлироқ нарсасини сўра, дарҳол тушунилади.

4108 У бу икки нарсага қовоғини солмаса,
Ушбу кишини бу жон билан тенг тутиш керак.

4109 Узунчы кишикә қатылма йыра
Узунчы тилиндә күйәр от көр-ә

4110 Узундын қопар ул ажун булғақы
Узунчы башын кэс эй эрсиг ақы

4111 Йана умдучы бирлә болма йағуқ
Сэзигсиз сэңә бу **йағы болғай-оқ**

4112 Қалы умдусы болса бу умдучы
Атағай сэни ул ини йа эчи

4113 Қалы болмаса ул эвүргәй йүзин
Туғуб көрмәдүк-тэг йыратғай өзин

4114 Адаш қолдаш эрдәш тутун умдусуз
Инанғыл аңар сэн тирил қадғусуз

4115 Адаш қолдаш эрдәш сэвинч қадғуда
Тосулур кишикә эсиз эдгүкә

4116 Сэвүгли өкүшрәк тиләсә өзүң
Туз этмәк йэтүргил ачуқ тут йүзүң

4117 Бу экки қылыққа исинүр киши
Эсиз эдгүдә бу қылур өз иши

4118 Муңар мэңзәтү сөзләмиш сөз билиг
Бу сөз ишкә тутғыл э қылқы силиг

4119 Туз этмәк йэтүргил кишикә күлә
Йүзүңни йаруқ тут сүчиг сөз билә

4120 Кишиг қул қылығлы бу экки қылынч
Адын булмадым мэн булунса тилә

4121 Эки түрлүг-ул көр йэмә-өк йағы
Йағы болса эркә йадылды ағы

4122 Бири тэңрилиг-ул йағы болдачы
Бу кафир йағылар йағы-ул тучы

153*a* 4123 Тақы бир йағылық асыг йас үчүн
Болур бу йағылық қылур эр өчүн

4109 Ғийбатчи кишига аралашма, узоқлаш,
Ғийбатчи тилида ўт ёнади, кўр.

4110 Дунё фисқу фасодлари ғийбатдан чиқади,
Ғийбатчининг бошини кес, эй мардонавор сахий.

4111 Яна тамагир билан яқин бўлма,
Шубҳасиз у сенга душман бўлади.

4112 Агар (биров) тамаси бўлса, бу тамагир
Сени ини ёки ака деб атайди.

4113 Агар (тамаси) бўлмаса, у юзини ўгиради,
Туғилиб кўрмагандек ўзини узоқлаштиради.

4114 Тамасиз ёру бирсдар ва дўст тутин,
Сен уларга инонгин (ва) қайғусиз яшагин.

4115 Ёру биродар, жўралар севинч ва қайғуда,
Яхшилик (ва) ёмонлик (кунлар)да киши(нинг куни)га ярайди.

4116 Ўзинг (сени) севувчилар(нинг) кўпроқ бўлишини истасанг,
Туз (ва) нон едир, чеҳрангни очиқ тут.

4117 Бу икки тадбирга киши(лар) муҳаббати ортади,
Ёмон (ва) яхши (кунлар)да бу ўз ишини қилади.

4118 Таълимда бунга мослаб сўз сўзланибди,
Бу сўзга амал қилгин, эй хулқи хуш:

4119 Одамларга кулиб боқиб тузу нон едиргин,
Ширин сўзлилик билан чеҳрангни очиқ тут.

4120 Одамни қул (яъни мафтун) қилувчи шу икки қилиқдир,
Мен (булардан) бўлагини топмадим, топилса, (сен уни) иста.

4121 Шунингдек, душман ҳам икки турлидир, кўр,
Душман бўлса, одамга (унинг) тузоғи ёйилган бўлади.

4122 Душман бўлувчиларнинг бири илоҳий [яъни кофир] душмандир,
Бу кофир душманлар ҳамишалик душмандир.

4123 Яна бир душманлик — бу фойда (ва) зарар учун
Бўлади, одам бу душманликни ўч билан қилади.

4124 Йағылағу кафир йағысын қатығ
Йулуғлайу ишкә эт өз қыл сатығ

4125 Асығ йас үчүн болса эмди йағы
Анар қод ул асғың йараш эй ағы

4126 Йағықа асығ қылса болды йағуқ
Йағы йасы қылғай көр асғыануқ

4127 Қатығлан йағыңны йақын қыл йараш
Саламат тирилгил эсән болға баш

4128 Йағыда асығ йоқ йэтүргил билиг
Асығ болмас ишкә тэгүрмә элиг

4129 Тапуғ уз қылын қылма өзкә йағы
Йағылығ кишикә қопар миң чоғы

4130 Адаш тут кишидә талусын кәдин
Йавуз болса эш түш өкүнч йэр кәдин

4131 Талу эр тиләсә йақын тутғуқа
Эки түрлүг-ул бу тиләк булғуқа

4132 Бири аслы эдгү киши өдрүми
Булулса адаш тут эй эр көдрүми

4133 Тақы бир сақынуқ байатығ билир
Киши-ул кишилик мунундын кэлир

4134 Йақынлық бу экки киши бирлә тут
Булардын сэңә тэггәй эдгү йанут

4135 Эсизкә жавықмыш кишидин йыра
Бу йаңлығ кишиләр қылынчы қара

4136 Қарақа йағума эй аслы өрүң
Өрүнгә қара тәрк йуқар-ул көрүң

4137 Нэ эдгү билиг бэрди билгә өгә
Билиглиг уқыса сақынға өгә

153б 4138 Эсизкә қатылма эй эдгү киши
Эсиз болга қылқың ул эсиз туши

4124 Кофир душманга қарши қаттиқ жанг қилиш керак,
(Бу) ишга фидойи бўлиб, тану жонни сотувга қўй
[яъни жонингни фидо қил].

4125 (Агар) энди душман фойда (ва) зарар учун бўлса,
Ўша фойдаларингни унга қўйиб бер, яраш, эй сахий.

4126 (Ким) душманга фойда қилса, (душман) яқин бўлади,
Душман зарар қилади, (унинг) фойдаси (эса) муайян бўлади.

4127 Қаттиқ бўл, ёвингни яқин қил, яраш,
Саломат яшагин, бош эсон бўлади.

4128 Урушдан манфаат йўқ, билимингни етказган [яъни билгин],
Манфаат топмайдиган ишга қўл тегизма.

4129 Дўстлик хизматини яхши ўта, ўзингга душман орттирма,
Душманли кишига (нисбатан) минг адоватлар рўй беради.

4130 Одамлардан сарасини, яхшисини ошна тут,
(Кимнинг) дўсту оғайнилари ярамас бўлса, кейин ўкинади.

4131 Яқин тутиш учун сара киши истасанг,
Тилакни топиш учун, улар икки турлидир.

4132 Бири — асл, эзгу кишиларнинг сараси,
(Агар бундай одам) топилса, дўст тут, эй мардлар сарвари.

4133 Яна бири — андишали, худони биладиган,
У — (асл) одамдир, одамгарчилик ўшандан келади.

4134 Яқинликни шу икки киши билан тут,
Булардан сенга эзгу эваз етади.

4135 Ёмонлик билан машҳур бўлган кишидан йироқлаш,
Бу янглиғ кишиларнинг қилиғи қора (бўлади).

4136 Қорага яқинлашма, эй асли оқ,
Оққа қора тез юқади, кўринг.

4137 Билимли, доно қандай яхши таълим беради,
Билувчи тушунса, уни мақтаб фикр юритади:

4138 Ёмонга аралашма, эй эзгу киши,
Хулқинг у ёмон баробарида ёмон бўлади.

4139 Йавузқа йағума эй өдрүм талу
Йавуз болға атың изилгэй толу

4140 Йарағсыз кишикэ йурыма йақа
Йарағсыз сэңэ кэлгэ тутға йақа

4141 Өкүш көрдүм эдгү атанмыш киши
Эсизкэ қатылды бузулды иши

4142 Тэлим көрдүм эдгүг эсиз эш үчүн
Йудуғқа илинди йоқадты күчүн

4143 Бу бэглэр эви аты қаршы турур
Бу қаршы ичиндэки қаршы турур

4144 Тэбизлик болур бу қапуғда өкүш
Тэбиз қайда эрсэ тоқуш ул уруш

4145 Сэниндэ улуғуң сэни тэбсэгэй
Сэни отқа итгэй өз итлүр тэгэй

4146 Йэмэ тэбсэгэй көр сэңэ тэң түшүң
Көрүмэгэй эдгүң түнэргэ күнүң

4147 Бу йанлығ үчүн қаршы қаршы болур

Экигүн қарышса бириси өлүр

4148 Қатығлан сэн эмди э көңлүм күни
Кишиг тэбсэмэгил йурығыл көни

4149 Тэбизлик иг-ул бир отатғу узун
Йэмиши аны бир сызар бу өзүн

4150 Байат хукмы-ул барча эдгү эсиз
Байат бэрсэ тэбсэб тодумас тэбиз

4151 Нэкү асғы өтрү кишиг тэбсэмэк
Кишиг тэбсэгүчи сөңи иглэмэк

4152 Уғынча қамуғқа өзүң эдгү қыл
Сэңэ эдгу болғай сэзиг тутмағыл

154*a* 4153 Сэвинч болса кимкэ өзүң сэвнү бэр
Сақынч қадғу тэгсэ йэмэ сақну бэр

4139 Ярамасга яқинлашма, эй сара, етук,
Отинг ярамас бўлади, тўлаликка доғ тушади.

4140 Яроқсиз кишига яқинлашма, (у билан) юрма,
Яроқсиз(лик) сенга келади, яқо(нгни) тутади.

4141 Талай кўрдим, эзгу атанган киши(лар)
Ёмонга аралашди(лару), иш(лар)и бузилди.

4142 Эзгуларни кўп кўрдим, ёмон дўст учун,
(Улар гуноҳининг) касрига қолди(лар), куч(лар)ини йўқотди(лар).

4143 Бу беглар уйининг оти қарши (саройдир),
Бу қарши (сарой) ичидагилар қарама-қаршидирлар.

4144 Бу даргоҳда ҳасадликлар кўп бўлади,
Ҳасад қаерда бўлса, у жанжал (ва) урушдир.

4145 Сендан улуғинг сенга ҳасад қилади [яъни оёқ ости қилади],
Сени ўтга ташлайди, жони койийди, дейди.

4146 Яна сенга тенг-тўшларинг ҳасад қилади, кўр,
Муваффақиятларингни кўра олмайди, кунинг тунга айланади.

4147 (Мана) шу тарз учун ҳам сарой қарама-қарши(лик макони) бўлади,
Иккала (қарши куч) қаршилашса, бири ўлади.

4148 Энди сен қаттиқ бўл [яъни тириш], эй кўнглим қуёши,
Кишиларга ҳасад қилма, тўғри юргин.

4149 Ҳасад бир касалликдирки, узоқ даволанади,
Унинг овқати биттадир, у жонни заифлаштиради.

4150 Бу барча яхши, ёмон(лар) худонинг ҳукмидир,
Худо (ҳасад) берса, ҳасадли ҳасад қилиб тўймайди.

4151 Кишига ҳасад қилишнинг оқибат манфаати нима,
Кишига ҳасад қилувчининг охири кори балога гирифтор бўлишдир.

4152 Имкон борича ҳаммага ўзинг эзгулик қил,
Сенга эзгу бўлади, шубҳа қилмагин.

4153 Кимга севинч келса, сен (ҳам) севингин,
Ғам, қайғу ошса, (сен) ҳам ғам чеккин.

4154 Атың эдгү болғай сэни сэвгәләр
Сэңә қатлайын тэб түзү эвгәләр

4155 Йағы қылма өзкә қатығлан қадаш
Нэчә тутғыл эмди қадаш йа адаш

4156 Қалы болса эмди сэңә бир йағы
Осал болмағыл сэн этиб тут ағы

4157 Нэкү тэр эшитгил йағыламыш эр
Йағысы үзэлә элиг булмыш эр

4158 Осанма йағықа йақын турма кэт
Йағығ сэн осандур аны торқа йэт

4159 Сынама йағығ сэн бэдүг бил улуғ
Тайақлық йағықа тэмүр қалқан эт

4160 Бу эш түш йүкин йуд сыма көңлини
Сөзүмни унытма көдэзгил муны

4161 Йағы болса эшиң өңэр жанынга
Йа тэрмиш йумытмыш анук малынга

4162 Ичиңни ташыңны адашың билир
Бу ич таш билигли киши нэн алыр

4163 Тиләсә нэңиңгә тэгүргәй элиг
Тиләсә йэтүргәй жаныңқа йилиг

4164 Өзүңни нэку-тэг көдэзсә өзүң
Эшиңни аны-тэг көдэз кэс сөзүң

4165 Адаш тутмақ асан көдэзмәки сарп
Йағы болмақ асан йарашмақы сарп

4166 Йағың болды эрсә этөз жан көдэз
Йағылығ кишиләр қутулмақы аз

4167 Эки түрлүг эркә қатылма йыра
Қатылдың-му булғақ қопурғай көр-ә

154б 4168 Бириси узунчы йуңағ қылғучы
Бири экки йүзлүг киши умдучы

4154 Отинг эзгу бўлади, сени севадилар,
Сенга аралашайин, деб барча шошиладилар.

4155 Ўзингга душман орттирма, тириш, (эй) қариндош,
Энди қанчадан-қанча қариндош ё оғайни орттиргин.

4156 Энди агар сенга бир душман бўлса,
Сен ғофил бўлмагин, тузоқни ҳозирлаб тутгин.

4157 Ёвга отланган эр нима дейди, эшитгин,
Ёви устидан қўли баланд келган эр:

4158 Ёвга (нисбатан) ғофил бўлма, яқин турма, кет,
Ёвни сен ғафлатда қолдир, уни тузоққа тушир.

4159 Ёвни сен синама, катта (ва) улуғ деб бил,
Калтакли ёвга темирдан қалқон ҳозирла.

4160 Ёру дўстларнинг юкини кўтар, кўнглини синдирма,
Сўзимни унутма, уни эҳтиёт қилгин.

4161 Ошнанг душман бўлса, жонингга қасд қилади,
Ё терган, жам қилган нақд молингга (қасд қилади).

4162 Ичингни, ташингни дўстинг билади,
Бу ич-ташни билувчи киши нарса олади.

4163 Истаса молингга чанг солади,
Истаса жонингга раҳналик солади.

4164 Ўзинг ўзингни қанчалик кузатсанг,
Дўстингни (ҳам) ўшандай кузат, сўзингни кес.

4165 Дўст тутмоқ осон, риоя қилмоғи қийин,
Душман бўлмоқ осон, ярашмоғи қийин.

4166 Душман(инг) бўладиган бўлса, тану жонингни асра,
Душманли кишиларнинг қутулмоғи оздир.

4167 Икки турли кишига аралашма, узоқлаш,
Аралашдингми (бас), фитна кўтаради, кўр.

4168 Бири — ғийбатчи, чақимчилик қилувчи,
Бири — икки юзламачи киши, тамагир.

4169 Йэмә тутма борчы кишиг сэн адаш
Вафа қылмағай ул көңүл қылға баш

4170 Өз асғы тиләр достқа бэрмә көңүл
Асығ булмаса болды душман тоңул

4171 Йақынлық қылу турсу тэсә узун
Болуб қултғу қулма болу бэр сөзүн

4172 Сэвинчин тириглик булайын тэсә
Кишиг тэбсәмәгил қатығлан оса

4173 Йатығ қул қылайын тэсә сэн түгәл
Төкүб ыд сав алтун сунуб тут сақал

4174 Йақынны йыратмақ тиләсә өзүң
Нэкү қулса бэрмә ириг тут сөзүң

4175 Тириглик узунын тиләр эрсә-сэн
Ақы бол туз этмәк йэтүр оса-сэн

4176 Қамуғқа сэвитмәк тиләсә өзүң
Көңүл тил бириктүр сүчиг тут сөзүң

4177 Ағырлық булайын тэсә сэн узун
Ағырла киши сэн э қылқы түзүн

4178 Түгәл бай болайын тэсә бэлгүлүг
Барынга тапы бол көтүрдүң үлүг

4179 Киши тутчы эмгәк[106] тиләсә өзүң
Қылынч эдгү тутғыл йаруқ тут йүзүң

4180 Бу йаңлыг болур-ул киши аслысы
Кишикә кишилик киши бэлгүси

4181 Киши аслы билмәк тиләсә өзүң
Қылынчында көргил ачылға сөзүң

4182 Эли йақшы аймыш бу бэйт айғучы
Сөзин маъни бирлә тануқ қылғучы

155a 4183 Киши аслы билмәк тиләсә ачуқ
Көңүл тил қылынчы бу ишкә тануқ

4169 Шунингдек, сен ичувчи кишини дўст тутма,
У вафо қилмайди, кўнглингни оғритиб қўяди.

4170 Ўз манфаатини истовчи дўстга кўнгил берма,
Манфаат кўрмаса, (у) душман бўлади, умидни ўз.

4171 Доим яқинлик қилиб турсин(лар) десанг,
Сўратувчи бўлгину сўрама, сўз билан ҳожат чиқаравер.

4172 Севинчли тириклик топайин десанг,
Кишига ҳасад қилмагин, (бунга) тириш, андиша қил.

4173 Сен ётни тугал қул қилайин десанг,
Тоза олтинни тўкиб сарфла, (қўл) суниб соқоли(дан) тут.

4174 Ўзинг яқин (кишилар)ни узоқлаштиришни истасанг,
Нима сўраса (ҳам) берма, сўзингни дағал тут.

4175 Сен узоқ тириклик тилайдиган бўлсанг,
Сахий бўл, тузу нон едир, андиша қил.

4176 Ўзингни ҳаммага севдирмоқчи бўлсанг,
Кўнгил (ва) тилни бириктир, ширин сўзли бўл,

4177 Сен ҳамишалик қадру қиммат топайин десанг,
Сен кишиларни қадрла, эй хулқи гўзал.

4178 Ҳақиқатдан тугал бой бўлайин десанг,
Борига рози бўл, баҳра топасан.

4179 Кишилар (сени) доим мақташини истасанг,
Феъл-атворингни яхши тут, чеҳрангни очиқ тут.

4180 Кишиларнинг асили (мана) шу янглиғ бўлади,
Кишига кишилик (қилиш) киши(нинг) белгисидир.

4181 Ўзинг киши аслини билмоқни истасанг,
Феъл-атворига назар сол, сўзинг маълум бўлади [яъни дарҳол тушуниб оласан].

4182 Бу байтни айтувчи жуда яхши айтибди,
Сўзини маъни билан собит қилувчи:

4183 Киши аслини очиқ билмоқни истасанг,
Кўнгил, тил (ва) феъл-атвори бу ишга исботдир.

4184 Қылынч эдгү болса көңүл тил көни
Түби аслынга бу тануқ-ул ануқ

4185 Отунқа қатылма эй аслы арығ
Йүзүңнүң сувын элтгә сэндин арығ

4186 Нэкү тэр эшитгил гөрүлүг киши
Отундын йырамыш уқушлуғ башы

4187 Отунқа қатылма силиг бол амул
Тутуш аслы барча отундын оғул

4188 Бушы бирлә болма йэмә кәд йақын
Қалы бушса бузғай йақынлық ҳақын

4189 Көңүл сирры ачма сөзүң тэкмәгә
Қалы ачтың эрсә өзүң эмгәгә

4190 Йақынлық тиләсәң тучы үстигү
Көтүргил тамаъны тирилгил бөгү

4191 Қалы қулса-сэн сөз йорық болғусын
Айытуқта сөзлә көни болсү чын

4192 Қалы қулса-сэн тутчы мэңзиң қызыл
Көни бол қутулдуң сэн инчин тирил

4193 Узунлуқ тиләсә өзүң ҳам сөзүң
Әлиг қысға тутғыл қутулды өзүң

4194 Йүзүң тутчы сувлуғ тутайын тэсә

Тилин сөзләмә сөзни йалған оса

4195 Қайу йэрдә давлат көтүрсә башы
Болу бэр аңар сэн эй эдгү киши

4196 Өчәшмә бу давлат билә сэн йараш
Йарашмаса давлат ағу қылға аш

4197 Қуруғ сөзләмә сэн кишиг сондама
Ушақ сөз эдәрмә йэмә кэгнәмә

4184 Феъл-атвори яхши, кўнгил (ва) тили тўғри бўлса,
Теги (ва) аслига бу аниқ гувоҳдир.

4185 Тубанга аралашма, эй асли тоза,
Сендан юзингнинг сувини пок-покиза олиб кетади [яъни тубан сенинг обрўйингни тўкади].

4186 Саранжом-саришта киши нима дейди, эшитгин,
Тубандан узоқлашган, фаросатли (киши)лар сардори:

4187 Тубанга қўшилма, яхши, мулойим бўл,
Аслан жанжалнинг барчаси тубандан (чиқади), эй ўғил.

4188 Яна жоҳил билан (ҳам) жуда яқин бўлма,
Агар жаҳолат қўзғолса, яқинлик ҳақини бузади.

4189 Кўнгил сирини, сўзингни ҳар кимга оча берма,
Агар очадиган бўлсанг, ўзинг эмгак чекасан.

4190 Доим ортиб борадиган яқинлик истасанг,
Тамани йўқотиб яшагин, (эй) доно.

4191 Агар сен сўзинг раво бўлишини истасанг,
Сўралганда(гина) сўзла, (сўзинг) тўғри, чин бўлсин.

4192 Агар сен доим юзинг ёруғ бўлишини истасанг,
Тўғри бўл, бебок бўласан, сен тинч яша(йсан).

4193 Ўзингнинг ҳамда сўзингнинг узоқ қолишини истасанг,
Қўлни қисқа тутгин, ўзинг бехатар бўласан.

4194 Доим юзингни сувли тутайин десанг [яъни бообрў бўлайин десанг],
Тилда сўзни ёлғон сўзлама, андиша қил.

4195 Қаерда давлат бошини кўтарса,
Сен унга мослаша бер, эй эзгу киши.

4196 Сен бу давлат билан ўчакишма, яраш,
Ярашмасанг, давлат овқатни заҳар қилади.

4197 Сен асоссиз гапирма, кишининг орқасидан ёзғирма,
Туҳмат сўзни излама ҳамда кек-гина қилма.

155б 4198 Туби йэл турур сөз көңүл ағрытур
Көңүл ағрыса эр сэни йаврытур

4199 Өзүндә улуғқа тилин узнама
Жаваб қылғу йэрдә ириг сөзләмә

4200 Улуғуғ ағырла keḋэз ҳурматы
Улуғлуқ сэңә кэлгә йуққа қуты

4201 Сэңә тэң түшүң бирлә элтиш барыш
Қатылғыл қарығыл[107] алыш ҳам бэриш

4202 Ағырла сэни ул ағырласа чын
Ужузла ужузласа барғыл йақын

4203 Нэкү-тэг қылынса сэн андағ қылын
Сүчиг сөзләсә сөз сүчиг бол тилин

4204 Қамуғ эд̇гүкә бол сэн эд̇гү киши
Эсизкә эсиз бол ул эсиз түши

4205 Эд̇и йақшы аймыш төрү билмиш эр
Төрү өңдү бирлә буд̇ун түзмиш эр

4206 Бу йаңлығ болур көр эрәт суҳбаты
Қатылмас[108] тилэсә эми-ул оты

4207 Айу бэрдим эмди эшитти өзүң
Көңүлкә алынғыл узатма сөзүң

4208 Сэни сиз тэсәләр аны сиз тэгил
Тақы анда йэгрэк йанут сөзләгил

4209 Қайа йаңқусында қуд̇ы болмағыл
Сэни сэн тэгэй ул аны сэн тэгил

Қара ъам бирлә суҳбат сөзи

4210 Йанут бэрди Од̇ғурмыш айды бу сөз
Эшиттим мэн эмди айа көңли түз

156а 4211 Мунуңда ад̇ын ма тақы бар сөзүм
Аны ма айу бэр э көрклүг йүзүм

4198 Сўз бўрон, шамолдир, кўнгилни оғритади,
Кўнгил оғриса, киши сени танг аҳволга солади.

4199 Ўзингдан улуққа тилинг билан қайсарлик қилма,
Жавоб қиладиган ерда дағал сўзлама.

4200 Улуғни қадрла, ҳурматини сақла,
Сенга (ҳам) улуғлик келади, қут юқади

4201 Сен тенг-тушларинг билан келиш, бориш (қил),
Аралашгин, қўшилгин, олиш ҳам бериш (қил).

4202 Чиндан у сени қадрласа, (сен ҳам) қадрла,
Қадрсизласа, (сен ҳам) қадрсизла, яқин боргин.

4203 Қандай қилса(лар), сен (ҳам) ўшандай қилгин,
Сўзни ширин сўзласа(лар), сен (ҳам) тилда ширин бўл.

4204 Ҳамма эзгу(лар)га сен ҳам эзгу киши бўл,
Ёмонга ўша ёмон тенгида ёмон бўл.

4205 Қоида, одатни билган киши жуда яхши айтибди,
Қоида (ва) тартиб билан халқни яшнатган киши:

4206 Сипоҳлар билан муомала бу янглиғ бўлади, кўр,
Аралашмоқни истасанг, эми — иложи шудир.

4207 Энди (мен) сўзлаб бердим, ўзинг эшитдинг,
Кўнглингга (жойлаб) олгин, сўзингни чўзма:

4208 Сени сиз десалар, у(лар)ни сиз дегин,
Ундан янада яхшироқ жавоб сўзлагин.

4209 Қоянинг акс садосидан қуйи бўлмагин [яъни қолишмагин],
У сени сен дейди, уни сен дегин(чи).

Қора авом билан суҳбат сўзи

4210 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни
Энди мен эшитдим, эй кўнгли соз.

4211 Бундан бошқа яна (бир) сўзим бор,
Уни ҳам айтиб бер, эй юзи чиройли.

4212 Бу күн бу өзүм кэнд улушқа кириб
Қатылғу қарылғу будунқа йурыб

4213 Нэкү-тэг йурығу уларның билә
Муны ма айу бэр мэңә сөз үлә

Өгдулмиш жавабы Одғурмышқа

4214 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Кэрәклиг турур чын айа қылқы түз

4215 Кэрәк болғу сөзни айыттың мэңә
Айайын эшитгил муны мэн сэнә

Б а б. Өгдүлмиш Одғурмышқа қара ъам будунлар бирлә қатылмақны өгрәтүр

4216 Қара ъам будун барча қылқы йаңы
Билиги уқуши қылынчы тэңи

4217 Қылықсиз болурлар қара ъам будун
Төрү йоқ тоқу йоқ қатылмақ өдүн

4218 Ва лэкан уларсыз йэмә болмас иш
Тилин эдгү сөзлө аңар болма эш

4219 Қара қылқы барча болур қаб қара
Қара қылма өзни көдәзү тур-а

4220 Қара қылқы башсыз қылынчи шашы
Иши күчи барча қылынчи түши

4221 Йэмәкни билирләр қарын тодғусы
Боғузда адын йоқ улар қадғусы

156б 4222 Нэкү тэр эшитгил қара қылқыны
Сынаб сөзләгүчи киши фарқыны

4223 Қара қадғусы барча қарны үчүн
Будун тэвшики барча боғзы үчүн

4224 Тэлим халқлар өлди бу боғзы үчүн
Қара йэр қатында йэйүр[109] от учун

4212 Бугун мен шаҳар, қишлоққа кириб,
Юриб, халққа аралашишим, қўшилишим керак (бўлади).

4213 Улар билан қандай юриш-туриш керак,
Буни ҳам айтиб бер, менга сўз бахш эт.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

4214 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз
Чиндан (ҳам) кераклидир, эй хулқи гўзал.

4215 Мендан керак бўладиган сўзни сўрадинг,
Буни мен сенга айтайин, эшитгин.

Б о б. Ўгдулмиш Ўзғурмишга қора авом халқ билан аралашмоқликни ўргатади

4216 Қора авом халқнинг барча хулқи, рафтори,
Билими, уқуви феъл-атворига ярашадир.

4217 Қора авом халқ ахлоқдан узоқ [яъни содда ва тўғри] бўлади,
Аралашиш пайтида тартиб, қоидани билмайди.

4218 Ва лекин уларсиз ҳам иш бўлмайди,
Тилинг билан яхши сўзла, уларга тенг бўлма.

4219 Қора (авом) хулқи мутлоқа қора бўлади,
Ўзингни қора қилма, сақланиб тургин.

4220 Қора (авом) хулқи бебош, қилиғи қинғир бўлади,
Иши, кучи барчаси қилиғига тенг бўлади.

4221 Емокни(гина) биладилар, қорни тўядн(ми бас),
Томоқдан бўлак уларнинг қайғуси йўқ.

4222 Қора (авом) хулқини эшитгин, (бу ҳақда) нима дейди,
Киши фарқини синаб сўзлагувчи:

4223 Қора (авом) қайғусининг барчаси қорни учундир,
Халқнинг жон койитишининг барчаси томоғи учундир.

4224 Бу томоғи учун талай халқлар ўлиб кетганлар,
Қора ер қаърида ўт дамида ётибдилар.

4225 Қара қарны тод̇са тили башсырар

Баса тутмаса бэк өзи эрк сүрәр

4226 Уларқа йэмә-өк қатыл эй қад̇аш
Бэрү тур уларқа йэгү ичгү аш

4227 Тилин сөзлә йумшақ нэкү қулса бэр
Бэригли алыр көр анын асғы йэр

4228 Өкүш сөзләмә сөз сэрин тил көд̇әз
Өкүш сөзләмиш сөз сувы қалды аз

4229 Нэкү тэр эшитгил өзин тутмыш эр
Тилин бэк тутуғлы билиг билмиш эр

4230 Сөзүг барча сөз тэб чықарма тилин
Көрү сақну сөзлә кэрәкин билин

4231 Уқушлуғны көрдүм көр аз сөзләди
Өкүш сөзләдим тэб өкүнди йылын

Ъалавилар бирлә қатылмақны өгрәтүр

4232 Эрәттә өцин бэг кишисиндә таш
Қатылғу кишиләр бу-ул эй қад̇аш

4233 Уларда бири савчы урғу турур
Буларны ағыр тутса қут қыв булур

4234 Уларны қатығ сэв көнүлдин нару
Нәнин эдгүлүк қыл бақа тур кәрү

157*a* 4235 Булар аҳлы байт-ул ҳабибқа қад̇аш

Ҳабиб савчы ҳаққы үчүн сэв адаш

4236 Ичин иртәмәгил йа қылқы түзин
Магар тилдә йаңсыз йурытса сөзин

Билгә ъалимлар бирла қатылмақны өгрәтүр

4237 Тақы бир қуту билгә ъалимлар-ул
Улар ъилмы халққа йаруттачы йол

4225 Қора (авом) қорни тўйса, тили бошсирайди [яъни озодликка интилади],
Сиқиб, қаттиқ тутилмаса, ўзи эрк талаб қилади.

4226 Уларга ҳам аралашгин, эй қариндош,
Уларга ейиладиган, ичиладиган овқат бериб тур.

4227 Тилингда юмшоқ сўзла, нима сўраса бер,
Берувчи олади, кўр, унинг манфаатини кўради.

4228 Сўзни кўп сўзлама, ўйла, тилни сақла,
Кўп сўзлаган сўзнинг суви [яъни таъсири] оз қолади.

4229 Ўзини тутган киши нима дейди, эшитгин,
Тилини маҳкам тутган, билим билган киши:

4230 Барча сўзни сўз деб тилдан чиқарма,
Қараб, ўйлаб сўзла, керагини билгин.

4231 Заковатли(лар)ни кўрганим бор, кўр, (улар) оз сўзлади(лар),
(Лекин) кўп сўзладим (деб) йиллаб афсуландилар.

Алавийлар билан муомала қилишни ўргатади

4232 Сипоҳлардан бўлак, бег кишиларидан ташқари,
Аралашиш керак бўлган кишилар булардир, эй қариндош.

4233 Улардан бири паёмбар авлодларидирлар,
(Кимки) буларни қадрли тутса, бахт-саодат топади.

4234 Уларни кўнгилдан ортиқ қаттиқ сев,
Нарса (бериш) билан яхшилик қил, қараб кўриб тур [яъни хабар олиб тур].

4235 Улар аҳли байт [яъни Али хонадонига мансуб]дирлар, севимли паёмбарга қариндошлар,
(Уларни) севимли паёмбар ҳаққи учун сев, (эй) жўра.

4236 Тамоми мақсадлари ё хатти-ҳаракатларини суриштирмагин,
Тилда ножўя сўзларини юритсаларгина (суриштиргин).

Доно олимлар билан аралашишни ўргатади

4237 Тағин бир тоифаси доно олимлардир,
Уларнинг илми халққа йўл ёритувчи (нарса)дир.

4238 Уларны қатығ сәв ағырла сөзин
Билигләрин өгрән өкүш йа азын

4239 Улар-ул йарар йа йарамасларығ
Сәчиб адра тутған көни йол арығ

4240 Оса ъилмы өгрән билигләри бил
Нәңин әдгүлүк қыл көдәз тәгрү тил

4241 Булар-ул ҳақиқат бодын тиргүки
Улар билги-ул чын шариъат көки

4242 Йоқ әрсә ажунда бу ъалим бөгү
Тикиб үнмәгәй әрди йәрдә йәгү

4243 Улар ъилмы болды будунқа йула
Йаруса йула түнлә азмас йол-а

4244 Тәңиндә үлүш қыл сүчиг сөз билә
Аш ичгү йәтүргил тапуғ қыл күлә

4245 Тилин сәрмә ирмә болун иймәнүг
Ағу-ул уларның оты бир тәмүг

4246 Тилин ирмә сәрмә туз әтмәк йәтүр
Ағыр тут уларығ ағырла көтүр

4247 Әшит ъилмы ишләт тилин соңдама
Йа қылқын қылынчын йавуз тәб тәмә

157б 4248 Улардын кәрәки сәңә ъилмы-ул
Көниликкә йәтсә айу бәрсә йол

4249 Булар-ул сүрүг қойқа әркәч саны
Қойуғ башласа сүрсә йолча көни

4250 Қатылғыл буларның билә әдгүләш
Қутадғай сәңә экки ажун улаш

4251 Буларда баса қач қуту бар адын
Баңа көрсә билги билигдә адын

Отачылар бирлә қатылмақны айур

4252 Уларда бириси отачы турур
Қамуғ иг туғақа бу эмчи эрүр

4238 Уларни қаттиқ сев, сўзларини қадрла,
Кўлми ёки озми (уларнинг) билимларини ўрган.

4239 Улардир ярайдиган ё ярамайдиган (нарсаларни)
Тушуниб, айириб, тўғри, пок йўл тутадиган (кишилар).

4240 Ўйла, илмини ўрган, билимларини бил (иб ол),
Нарса (бериш) билан яхшилик қил, ширин сўз бўлиб эҳтиёт тут.

4241 Булар ҳақиқат бўйининг тирговичидирлар,
Уларнинг билими чиндан шариат негизидир.

4242 Оламда бу олим, донолар бўлмаганида,
Ерда емиш экилиб унмаган бўлар эди.

4243 Уларнинг илми халққа машъал бўлди,
Машъал ёриса, тунда йўлдан адашилмайди.

4244 Ҳузурингда ширин сўз билан баҳра кўрсат,
Овқат, хўрак едиргин, кулиб таъзим қил.

4245 Тилинг билан койима, аччиқ гапирма, андишали бўлгин,
Уларнинг дориси бир томчи оғудир.

4246 Тилинг билан койима, туз-нон едир,
Уларни қадрли тут, қадрла, кўтар.

4247 Илм(лар)ини эшит, ишлат, ишларини таъқиб қилма,
Ё хулқини, феъл-атворини ёмон дема.

4248 Улардан сенга кераги илм(лар)идир,
(Токи) ҳақиқатга етмоқчи бўлсанг, (улар) йўл айтиб берсалар.

4249 Булар қўй суруки орасидаги така кабидирлар,
(Токи) қўйни бошласа, тўғри йўл бўйлаб олиб борса.

4250 Булар билан аралашгин, яхши (муносабатда) бўл,
Икки олам сенга доим бахт (эшигини) очади.

4251 Булардан ташқари бошқа қанча табақалар бордир,
Назар солинса, билим(лар)и (бир-бирининг) билимидан ўзгача.

Табиблар билан аралашишни айтади

4252 Улардан бири табиб(лар)дир,
Ҳамма касаллик, руҳ оғирлигига улар эмчидирлар.

4253 Йэмә-өк кэрәклиг сэңә бу киши
Аныңсыз оңулмас тиригли иши

4254 Тириг болса йалңуқ йэмә игләр-өк
Игин эмчи көрсә отын эмләр-өк

4255 Иг-ул көр кишикә өлүм қолдашы
Өлүм-ул кишикә тириглик түши.

4256 Буларны йэмә эдгү тутғыл йақын
Кэрәклиг киши бу көдәзгил ҳақын

Муъаззимлар бирлә қатылмақны айур

4257 Буларда баса кэлди афсунчылар
Бу йэл йэклиг игкә бу-ул эмчиләр

4258 Буларқа йэмә-өк қатылғу кэрәк
Бу йэл йэклиг игкә оқығу кэрәк

158*а* 4259 Қалы асғы тэгсүн тэсә-сэн сэңә
Йэмә эдгү тутғыл эй эрсиг тоңа

4260 Отачы унамас муъаззим сөзин

Муъаззим отачықа эврүр йүзин

4261 Ул аймыш отуғ йэсә игкә йарар
Бу аймыш битиг тутса йэкләр йырар

Түш йорғучылар бирлә қатылмақны айур

4262 Тақы бир билиг көр бу түш ъилмы-ул
Түшәсә йоруғлы ачар эдгү йол

4263 Удыса бу йалңуқ түшәр-өк бу түш
Йора билсә тэркин кэлир ағзы түш

4264 Түшүг эдгү йорса бу түш йорғучы
Ул эдгү кэлир көр бу сэвнүр тучы

4265 Қалы тэңсиз эрсә түши кэд йавуз
Чығайқа бэриб нэн көдәзгү эт-өз

4253 Бу кишилар ҳам сен учун кераклидирлар,
Тириклик иши у(лар)сиз ўнгланмайди.

4254 Тирик бўлса одам албатта касалланади,
Қасалини эмчи кўрса, дори билан даволайди.

4255 Қасаллик киши учун ўлимнинг ҳамроҳидир, кўр.
Ўлим киши учун тирикликнинг аксидир.

4256 Буларни ҳам эзгу (ва) яқин тутгин,
Бу(лар) керакли киши(лар)дир, ҳақларига риоя қил.

Азайимхонлар билан аралашишни айтади

4257 Булардан сўнг афсунчилар [яъни азайимхонлар] келади,
Елдан, жиндан бўладиган касалликларга булар эмчидирлар.

4258 Буларга ҳам аралашиш керак,
Елдан, жиндан бўладиган касалликларга чақириш керак.

4259 Агар сенга (уларнинг) фойдаси тегсин десанг,
(Улар)ни ҳам яхши тутгин, эй мардона баҳодир.

4260 Табиб(лар) афсунчи(лар)нинг сўзига унамайди [яъни ишонмайди].
Афсунчилар (эса) табиблардан юз ўгиради.

4261 У [яъни табиб] айтган дори ейилса, дардга даво бўлади,
Бу [яъни афсунчи] айтган ёзувни тутилса, жинлар арийди.

Туш таъбир қилувчилар билан аралашишни айтади

4262 Тағин бир билим — бу туш илмидир, кўр,
Туш кўрилса, таъбир қилувчи яхши йўл очади [яъни яхши йўяди].

4263 Бу инсон ухласа, туш кўради, бу тушни
Таъбир қила билса, албатта гапи тўғри келади.

4264 Тушни таъбир қилувчи тушни яхши таъбир қилса,
У яхшиликка келади, бу [яъни туш кўрувчи] доим севинади.

4265 Агар туши ярамас, жуда ёмон бўлса,
Йўқсилларга нарса бериб, тану жонини сақлаши керак.

4266 Бу түш ъилмы көргил бағырсақ байат
Қулы эдгүсин қулды бэрди айат

4267 Түши эдгү болса сэвүнсә көрүб
Эсиз көрсә раббқа сығынса туруб

4268 Чығайқа үләсә күмүш нәң тавар
Байат қулса андын баланы йығар

4269 Йоругка барыр түш түшүг йақшы йор
Айа түш көругли түшүң йинчкә көр

4270 Бу йаңлығ түшүг уз йоруғлы булар
Билиглиг бағырсақ болуб эдгүләр

4271 Буларығ йэмә эдгү тутғыл қадаш
Тиләсә қадаш тут тиләсә адаш

Йылдузчылар билә қатылмақны айур

158б 4272 Мунуңда баса эмди йылдузчы-ул
Бақа көрсә йэтрү эди йинчкә йол

4273 Йыл ай күн сақышы буларда болур
Кэрәклиг турур бу сақыш эй үнүр

4274 Биләйин гэсә-сэн оқы ҳандаса
Ачылғай сақыш қапғы мунда баса

4275 Оқы зарбу қимсат түгәл бил касур
Түгәлкә түгәл имтиҳан ал йэтүр

4276 Йа тазъиф йа тансиф өзүң йэтрү бил
Қалы билдиң эрсә ъадад жадри қыл

4277 Йана жамъу тафриқ масаҳатқа от
Йэти қат фалакны йатур йамча тут

4278 Тақы қулса жабру муқабил оқы
Йэмә Уқлидис қапғы йэтрү тоқы

4279 Кэрәк дунйа иши кэрәк ъуқба тут
Сақыш бирлә адра тутар билгә бүт

4266 Кўргин, бу туш илми бобида меҳрибон худо,
Бандалари учун яхшилик кўзлади, оятлар ато қилди.

4267 (Кишининг) туши яхши бўлса, кўриб севинса,
Ёмон (туш) кўрса, туриб худога сиғинса.

4268 Йўқсил(лар)га кумуш, нарса, товар улашса,
Худо хоҳласа, ундан бало(лар)ни даф қилади.

4269 Туш таъбирга мос келади, тушни яхшиликка йўй,
Эй туш кўрувчи, тушингни нозик кўр [яъни яхшиликка кўр].

4270 Бу янглиғ тушни яхши таъбир қилувчи булардир,
Билимли, меҳрибон бўлиб (таъбир қилувчи) яхшилардир.

4271 Буларни ҳам яхши тутгин, (эй) қариндош,
Истасанг қариндош тут, истасанг оғайни (тут).

Юлдузчилар билан аралашишни айтади

4272 Энди бундан бошқаси юлдузчилардир,
Яхшироқ назар солиб кўрилса, бу жуда нозик йўлдир.

4273 Йил, ой, кун ҳисоби буларда бўлади,
Бу ҳисоб кераклидир, эй униб-ўсувчи.

4274 Сен (уни) билайин десанг, ҳандасани[54] ўқи,
Бу туфайли ҳисоб эшиги очилади.

4275 Зарбу қисматни[55] ўқи, кусурни [56] тугал бил,
Тугалга тугал имтиҳон, тадбир қўлла.

4276 Ё тазъиф[57] бўлсин, ё тансиф[58] бўлсин, ўзинг етарли бил,
Агар (буни) билиб олсанг, адад жазри[59] қил.

4277 Яна жамъу тафриқ[60], масоҳатга[61] ўт,
Етти қават фалакни(нг сирларини) (ерда) ётган хас каби
(енгил) билиб ол.

4278 Тағин истасанг, жабру муқобил[62] ўқи,
Ҳамда Уқлидис[63] эшигини тушуниб қоқ [яъни Уқлидиснинг
математик назариясини чуқур ўрган].

4279 Хоҳ дунё иш(лари), хоҳ охират (ишлари) бўлсин,
Доно(лар) ҳисоб билан фарқлаб қилади, ишонгин.

4280 Сақыш артаса дунйа ъуқба иши
Нэчэ бирлэ артар эй эдгү киши

4281 Қылайын тэсэ сэн өзүң иш күдүг
Айытғу кэрэк эдгү эсиз өдүг

4282 Күн ай қутлуғы бар йэмэ қутсузы
Айыт қутлуғын тут э йалңуқ түзи

4283 Эди йақшы аймыш билиглиг қары
Билиглигкэ айтиб ишиң қыл йуры

4284 Билиг бирлэ йалңуқ ишин башласа
Тилэк булды сақын нэкү ишлэсэ

159a 4285 Түгэл иштэ ашну тосулур билиг
Кэнилсэ билиг ишкэ йэтмэс элиг

4286 Айыт сөз уларқа йэмэ бүтмэ тэрк
Билигли байат-ул муны тутғу бэрк

4287 Буларығ йэмэ эдгү тутғыл йараш
Тилин сэрмэ ирмэ көңүл қылма баш

Шаъирлар бирлэ қатылмақны айур

4288 Баса кэлди шаъир бу сөз тэргүчи
Кишиг өггүчилэр йэмэ йэргүчи

4289 Қылычда йэтигрэк буларның тили
Йана қылда йинчкэ бу хатир йолы

4290 Татығ йинчкэ сөзлэр уқайын тэсэ
Булардын эшит сөз уқулғай баса

4291 Тэңизкэ кирүр көрсэ көңлүн түгэл
Гуҳар йүнжнү йақут чықарур масал

4292 Улар өгсэлэр өгди элкэ барыр
Қалы сөксэлэр аты артаб қалыр

4293 Оса эдгү тутғыл буларны қадаш
Буларның тилингэ илинмэ адаш

4280 Ҳисоб бузилса, дунё, охират ишлари (ҳам)
Сал нарса билан бузилади, эй яхши киши.

4281 Сен ўзинг иш қилайин десанг,
Қулай, ноқулай вақтини сўраш керак.

4282 Кун, ой(лар)нинг қутлиси ва қутсиз(лар)и бор,
Сўра, қутлисини танлаб ол, эй одамлар яхшиси.

4283 Билимли, ёшули жуда яхши айтибди,
Кел, ишингни билимлидан сўраб қил.

4284 Инсон ишини билим билан бошласа,
Нимаики иш қилса, тилакка етади (деб) ҳисобла.

4285 Ҳамма ишда энг аввал билим фойда келтиради,
Билим кейинга қўйилса, қўл ишга етмайди.

4286 Улардан сўз сўра, шунингдек, дарҳол ишона қолма,
(Тугал) билувчи (биргина) худодир, буни қаттиқ тутиш керак

4287 Буларни ҳам яхши тутгин (ва) мослаш,
Тилинг билан дашном берма, кўнглини яра қилма.

Шоирлар билан аралашишни ўргатади

4288 Яна шоирлар келдилар, булар сўз тергувчилардир,
Кишини мақтовчи ҳамда сўкувчилардир.

4289 Уларнинг тиллари қиличдан ҳам ўткирроқдир,
Хотир йўллари эса қилдан ҳам нозикдир.

4290 Ҳар хил нозик сўзларни фаҳмлайин десанг,
Сўзни булардан эшит, жуда тушунилади.

4291 Боқиб кўрсанг, улар бутун кўнгли билан денгизга кирадилар,
Мисли гавҳар, инжу, ёқут чиқарадилар.

4292 Улар мақтасалар, мақтовлари эл ўртасида ёйилади,
Агар сўксалар, кишининг номи ёмон бўлиб қолади.

4293 Эй қариндош, андиша қил, уларни яхши тутгин,
Эй дўстим, буларнинг тилларига тушиб қолма.

4294 Қалы эдгү өгди тилэсэ өзүң
Буларны сэвиндүр кэсилди сөзүң

4295 Нэкү қулса бэргил буларқа түгэл
Буларның тилиндин өзүң сатғын ал

Тарығчылар бирлэ қатылмақны өгрэтүр

159б 4296 Тарығчы турур көр тақы бир қуту
Кэрэклиг кишилэр турур бу бүтү

4297 Буларның билэ сэн қатыл ҳам қарыл
Боғуздын сыңар сэн сақынч сэн сэрил[110]

4298 Қамуғ тэбрэнүркэ булардын асығ
Түзүкэ тэгир йэм ичимдин татығ

4299 Түзү тын тоқығлы ачыб тодғучы
Муңар болды муңлуғ тириг болғучы

4300 Сэңэ ма сэзигсиз кэрэк бу киши
Этилсэ анын өтрү боғзуң иши

4301 Буларның билэ ма қатыл эй қадаш
Арығ болға боғзуң ҳалал болға аш

4302 Нэкү тэр эшитгил сақынуқ башы
Қамуғ турлуг ишдин сақынмыш киши

4303 Көни йол тутайын тэсэ йинчкэлиг
Боғузуғ арытғу э қылқы силиг

4304 Сақынуқ болайын тэсэ бэлгүлүг
Боғузқа эгингэ ҳалал бэр үлүг

4305 Чығай болмайын бай болайын тэсэ
Зина қылма ҳаргэз қатығлан оса

4306 Ағырлық булайын тэсэ-сэн узун
Фасадқа қатылма э қылқы түзүн

4307 Фасад-ул бузуғлы түбүг йылдызығ
Фасад-ул бузуғлы бу эдгү ызын

4294 Агар сен яхши мақтовлар истасанг,
Буларни севинтир, сўзинг тамом.

4295 Нимаики сўрасалар, буларга тугал бергин,
Буларнинг тилидан ўзингни сотиб [яъни қутқариб ол].

Деҳқонлар билан аралашишни ўргатади

4296 Тағин бир тоифаси деҳқонлардир,
Булар мутлақо керакли кишилардир.

4297 Булар билан сен аралаш ҳамда қовуш,
Томоқ жиҳатидан сен ташвишсиз яша.

4298 Ҳамма қимирлаган (жон)га булардан манфаат (бўлади),
Ҳаммасига ейим (ва) ичимдан ҳаловат етади.

4299 Ҳамма нафас олувчи [яъни жонли] очиқиб-тўювчи(лар),
(Жамики) тириклар буларга ҳожатманд бўлади.

4300 Бу киши(лар) сенга ҳам шубҳасиз керак(дир)лар,
(Токи) улар туфайлигина томоғингнинг масаласи ҳал бўлсин.

4301 Булар билан ҳам аралашгин, эй қариндош,
Ҳалқуминг пок, овқатинг ҳалол бўлади.

4302 Режалилар бошлиги нима дейди, эшитгин
Ҳамма турли иш(лар)дан эҳтиёт бўлган киши:

4303 Нозик, тўғри йўл тутайин десанг,
Ҳалқумни поклаш керак, эй хулқи гўзал,

4304 Муқаррар эҳтиёткор бўлайин десанг,
Ҳалқумга, танга ҳалол улуш бер.

4305 Гадой бўлмайин, бой бўлайин десанг,
Зино қилма ҳаргиз, маҳкам бўл, ўйла.

4306 Сен ҳамишали қадру қиммат топайин десанг,
Фисқу фужурга қўшилма, эй хулқи хуш.

4307 Моянн, асосни бузувчи фисқу фужурдир,
Эзгу изни бузувчи фисқу фужурдир.

4308 Фасаддын көзәр ул булунмыш қутуғ
Фасад тамдурур ул удымыш отуғ

4309 Эди йақшы аймыш қылынчы силиг
Билиг бирлә ишкә йэтүрмиш элиг

160*а* 4310 Фасад тэгрә турма йурыма йағуқ
Фасад қайда болса ужузлуқ ануқ

4311 Фасад бирлә давлат турумас қачар
Қалы турса таң йоқ түнәрчә қонуқ

4312 Тарығчы кишиләр болур элги кэң
Байат бэрмишиндин тутар көңли кэң

4313 Қамуғ тэбрәнигли түзү йэр өңи
Йурығлы ашы-ул учуғлы мэңи

4314 Буларқа қатылғыл қарылғыл өзуң
Тилин йақшы сөзлә ачуқ тут йүзүң

Сатығчылар бирлә қатылмақны айур

4315 Мунунда басасы сатығчы турур
Сатығ бирлә тынмас асығчы турур

4316 Ажун тэзгинүрләр тирилгү тиләб
Өги көңли бүтрү байатқа улаб

4317 Уларқа қатылғыл кэлиш ҳам барыш
Нэкү қулса бэргил алыш ҳам бэриш

4318 Уларда болур бу ажун арзусы
Будун көрки өдрүм талу эдгүси

4319 Туғардын батарқа йурыб тэзгинүр
Тиләмиш тиләкиң сэңә кэлдүрүр

4320 Түмән тү ағылар ажун таңсуқы
Уларда болур эй билиглиг ақы

4321 Сатығчы йоқ эрсә ажун кэзгүчи
Қачан кэдгәй эрди қара кэш ичи

4308 Эришилган саодатни фисқу фужурдан сақла,
Учган оловни фисқу фужур ёндиради.

4309 Феълу атвори чиройли (киши) жуда яхши айтибди,
Ишга билим билан қўл урган (киши):

4310 Фисқу фужур атрофида турма, яқин юрма,
Фисқу фужур қайда бўлса, қадрсизлик аниқдир.

4311 Фисқу фужур билан давлат туролмайди, қочади,
Агар турса, (ҳеч) ажабланадиган ери йўқ, (у) тунаб ўтадиган меҳмон (каби)дир.

4312 Деҳқон кишилар қўли очиқ бўлади,
Кўнглини худо берганидан ҳам зиёд кенг тутади.

4313 Бутун ер юзидаги ҳамма қимирлаган жоннинг,
Юрадиганларнинг овқати-ю, учадиганларнинг дони (улар)**дир.**

4314 Ўзинг булар билан аралашгин, қўшилгин,
Тилда яхши сўзла, юзингни очиқ тут.

Савдогарлар билан аралашмоқликни айтади

4315 Бундан бошқаси савдогар(лар)дир,
Савдо билан тинмайдиган фойдачи(лар)дир.

4316 Яшаш лозимотларини истаб олам кезадилар,
Ақлу ҳушларини бутунлай худога топшириб.

4317 Уларга аралашгин, келиш ҳам бориш,
Нима сўраса бергин, олди-берди қилгин.

4318 Бу дунё орзуси уларда бўлади,
Халқ гўзалликлари, сара, етук, яхши (нарсалар).

4319 Шарқдан Ғарбга (қадар) юриб кезади(лар),
Тилаган тилакларингни сенга келтиради(лар).

4320 Турли-туман қимматбаҳо нарсалар, дунёнинг тансиқ (нарсалар)и,
Уларда бўлади, эй билимли, сахий.

4321 Оламни кезувчи савдогар(лар) бўлмаганда эди,
Қора сувсар терисини қачон кийган бўлар эдинг.

4322 Хытай арқышы кэссә арқыш туғы
Қайун кэлгәй эрди түмэн тү ағы

160б 4323 Сатығчы йурымады эрсә кэзиб
Көзүн ким көрәр эрди йүнжү тэриб

4324 Сақа бэрсә мундағ бу йаңлығ тэлим
Узун болға сөз тэб тыралды тилим

4325 Бу йаңлығ болур бу сатығчы қамуғ
Қатылғыл уларқа ачуқ тут қапуғ

4326 Қатығлан уларығ эди эдгү тут
Сэниң атың эдгүн йырақ барға бүт

4327 Булар ул ажунда көр ат элтгүчи
Эсиз эдгү эрсә аны йадғучы

4328 Сэңә аз өкүш нәң түрү қылсалар
Йанут қылғу отру сэвинч булсалар

4329 Асығ йаста йинчкә болур қылқлары
Қатылса муны кэд көдәзиб йуры

4330 Нэкү тэр эшитгил ажун кэзмиш эр
Башында кэчүрмыш тэлим көрмиш э

4331 Ажунда атыңны йадайын тэсә
Өмәк эдгү тутғыл қатығлан ос

4332 Жавықмақ тиләсә өзүң бэлгүлү
Сатығчыққа эдгү йанут қыл улуг

4333 Ат эдгү тиләсә өзүң эй уры
Өмәк арқышығ эдгү тутғыл йуры

4334 Бу йаңлығ қатылғыл сатығчы билә
Тирил эдгү атын сэвинчин күлә

Игдишчиләр бирлә қатылмақны айур

4335 Мунунда баса-ул бу игдишчиләр
Қамуғ йылқыларқа булар башчылар

4322 Хитой карвон(лар)и карвон чангини бас қилганда эди, [яъни юриб кезмаганда эди],
Турли-туман қимматбаҳо нарсалар қаердан келган бўларди.

4323 Савдогар(лар) кезиб юрмаганда эди,
Инжуни тизиб ким кўзи билан кўрган бўларди.

4324 Бундай санай берса, бу янглиғ (гаплар) кўпдир,
Сўз чўзилиб кетади, деб тилим тийинди.

4325 Бу савдогар(лар) барчаси шу янглиғ бўлади,
Уларга аралашгин, эшигингни очиқ тут.

4326 Тиришгин, уларни жуда эзгу тут,
Сенинг отинг эзгулик билан узоқ (ерларга) боради, ишон.

4227 Оламда номни элтувчи булардир, кўр,
Ёмон (ёки) яхши бўлса, уни ёювчи.

4328 Сенга озми-кўпми буюм тугун [яъни тортиқ] қилсалар,
Қарши эваз қайтариш керак, токи севинч топсинлар.

4329 Фойда-зарарда (уларнинг) табиатлари нозик бўлади,
Аралашганда бунга жуда риоя қилиб юргин.

4330 Дунё кезган киши нима дейди, эшитгин,
Бошидан кечирган, кўп кўрган киши:

4331 Оламда номингни ёйийин десанг,
Мусофирни эзгу тутгин, тиришгин, андиша қил.

4332 Ўзинг ҳақиқатан донг таратишни истасанг,
Савдогар(лар)ни эзгу жавоб бериш билан баҳраманд қил.

4333 Ўзинг эзгу ном (олмоқ) истасанг, эй ўғил,
Кел, мусофир карвонни эзгу тутгин.

4334 Савдогар(лар) билан (мана) шу тарзда аралашгин,
Шод бўлиб, кулиб, эзгу от билан яша.

Чорвадорлар билан аралашмоқликни айтади

4335 Бу чорвадорлар бу(лар)дан бошқалардир,
Ҳамма ҳайвонларга булар бошчидирлар.

161a 4336 Бутүн чын болурлар қуты йоқ буки
Кишиләркә тэгмәс буларның йуки

4337 Йэгү кэдгү мингү ат айғыр сүлүг
Булардын чықар ҳам йудурғү күлүг

4338 Қымыз сүт йа йуң йағ йа йуғрут қурут
Йадым йа кидиз ҳам эзәр эвкә тут

4339 Асығлығ кишилар болур бу қуту
Буларығ йәмә эдгү тут эй бүтү

4340 Қатылғыл қарылғыл йэтүр ҳам ичүр
Көнилик үзәлә тириглик кэчүр

4341 Нэкү қулса бэргил кэрәк болса ал
Көни көрдүм ошбу қуту билмас ал

4342 Буларда тиләмә төрү йа билиг
Йорықлары кэңрү болур эй силиг

4343 Буларқа қатылса өзүңни тутун
Төрүсүз қүтүсуз[111] болурлар отун

4344 Тилин эдгү сөзлә эшимсинмәгил
Басынған болурлар билигсиз Чигил

4345 Эди йақшы аймыш төрү бэргүчи
Будун бирлә қатлыб сынаб билгүчи

4346 Билигсизни артуқ йақын тутмағу
Йақын тутса шаксиз қылур қылмағу

4347 Тақы мунда йақшы айур көр билиг
Билиг бирлә ишкә тэгүргү әлиг

4348 Билигсизкә йақма өзүңни тутун
Өзин тутғучы эр тирилди қутун

4349 Билигсиз кишидин йырақ тур тэз-э
Билигсиз сөзи қылқы барча отун

4350 Бу йанлығ болур эмди игдишчиләр
Қатылмақ тиләсә сөзүм йолчылар

4336 Ишончли, чин бўладилар, мол-мулклари, ер-боғлари йўқ,
Одамларга уларнинг малоли тегмайди.

4337 Ейишли, кийишли, минишли ахта от(лар), айғирлар, байталлар
Ҳамда юк ортиладиган ҳайвон (туя, от) улардан чиқади.

4338 Қимиз, сут ё юнг, ёғ ё сузма, қурут,
Намат ё кигиз ҳамда уйга тутиладиган пардалар (уларда бўлади).

4339 Бу одамлар фойдали кишилардир,
Буларни ҳам эзгу тут, эй униб — ўсувчи.

4340 Аралашгин, қўшилгин, едир ҳам ичир,
Тўғрилик узра тириклик кечир.

4341 Нима сўраса бергин, керак бўлса ол,
Чиндан кўрдим, ушбу одамлар ҳийла-найрангни билмайди(лар).

4342 Булардан тартиб-қоида (ва) билим истама,
(Уларнинг) тарзу рафторлари кенг бўлади, эй нозик (феълли).

4343 Уларга аралашсанг, ўзингни тут,
Тартибсиз-қоидасиз, (мулоҳазаси) паст бўладилар,

4344 Тилда эзгу сўзла, дўст (бўлади) деб ҳисоблама,
Билимсиз чигил(лар) жаҳолатли бўлади(лар).

4345 Низом ўргатувчи жуда яхши айтибди,
Халқ билан аралашиб, синаб билувчи (киши);

4346 Билимсизни ортиқча яқин тутмаслик керак,
Яқин тутсанг, шубҳасиз қилмайдиган (ишлар)ни қилади.

4347 Таълимда бундан ҳам яхшироқ айтилади,
Ишга билим билан қўл уриш керак:

4348 Билимсизга яқинлашма, ўзингни тутгин,
Ўзини тутган киши бахтиёр яшайди.

4349 Билимсиз кишидан зинҳор узоқ тур,
Билимсизнинг хулқи мутлақо тубандир.

4350 Энди [яъни хуллас] чорвадорлар шу янглиғ бўлади(лар),
(Уларга) аралашмоқни истасанг, сўз(лар)им (сенга) раҳнамо бўлади.

161б 4351 Айу бэрдим эмди сэңә бэлгүлүг
Нэкү-тэг тирилгү алынгу үлүг

Узлар бирлә қатылмақны айур

4352 Тақы бир қутусы бу узлар турур
Тирилгү тиләб өзкә узлуқ қылур

4353 Кәрәклиг кишиләр йэмә бу сэңә
Йақын тут буларығ тосулғай тоңа

4354 Тэмүрчи этүкчи йэнә қырмачы

Йа сырчы бэдизчи йа оқчы йачы

4355 Бу дунйа этиги булардын турур
Ажунда таң ишләр булардын төрүр

4356 Тэлим бар бу йаңлығ саса сөз узар
Өзүң сэн уқа бэр өзүм сөз үзәр

4357 Буларның билә ма қатыл ҳам қарыл
Сэвиндүр уларығ сэвинчин тирил

4358 Ишиң қылсалар тәрк тэрин тэгрү бэр
Йэтүргил ичүргил ашын кэнрү бэр

4359 Айынламасунлар сэни халқ ара
Атың артамасун муны кәд көр-ә

4360 Йэмә йақшы аймыш билинглиг сөзүг
Будунқа бағырсақ нә көңли түзүг

4361 Тириглик тиләмә ат эдгү тилә
Ат эдгү кэрәк бу тириглик билә

4362 Өзүң өлгү ахир бу атың қалыр
Атың эдгү болса тириглик татыр

4363 Кимиң аты эсиз болуб артаса
Аңар йэгрәки-ул тириг турмаса

162а 4364 Мун-ул бу тириглик тилә эдгү ат
Эсиз қылма эдгү қылын мәңү ат

4351 Энди сенга (бу ҳақда) аниқ айтиб бердим,
Қандай яшаш керак (ва) ҳисса олиш кераклигини.

Ҳунармандлар билан аралашмоқликни айтади

4352 Тағин бир тоифа одамлар ҳунармандлардир,
Ўзларига яшаш учун зарур нарсаларни истаб ҳунармандчилик қиладилар.

4353 Булар ҳам сенга керакли кишилардир,
Буларни яқин тут, фойдаси тегади, (эй) баҳодир.

4354 Темирчи(лар), этикчилар [яъни косиблар] ҳамда ўймакор-дурадгор(лар),
Ё бўёқчи(лар), рассомлар, ё ўқсоз-ёйсозлар.

4355 Бу дунёнинг гўзалликлари булардан чиқади,
Оламдаги ҳайратомуз ишлар булардан чиқади.

4356 Бу(лар)га ўхшашлар талай бор, саналса сўз чўзилади,
Сен ўзинг тушуна бер, мен сўзни тамомлайман.

4357 Булар билан ҳам аралашгин ва қўшил,
Уларни севинтир, (ўзинг ҳам) севинч билан ҳаёт кечир.

4358 Ишингни қилсалар, иш ҳақларини тез етказиб бер,
Едиргин, ичиргин, овқатларини мўл-кўл (қилиб) бер.

4359 Халқ орасида сени нокаста қилмасинлар,
Номинг булғанмасин, буни яхши кўра ол.

4360 Билимли сўзни янада яхши айтибди,
Халққа меҳрибон ва кўнгли пок (киши):

4361 Тириклик истама, эзгу ном иста,
Эзгу ном лозим, бу тириклик демакдир, билиб қўй.

4362 Охири ўзинг ўласан, (уш)бу номинг қолади,
Номинг эзгу бўлса, тириклик татийди.

4363 Кимнинг номи ёмон бўлиб булғанса,
Унинг учун тирик турмагани яхшироқдир.

4364 Бу тириклик бир моядир, эзгу ном иста,
Мангу номингни ёмон қилма, яхши қил.

Чығайлар бирлə қатылмақны айур

4365 Буларда басасы чығайлар турур
Нəнин эдгүлүк қыл ичүр ҳам йэтүр

4366 Дуъачы турурлар сэңə эй қадаш
Эди эдгү нəң бу дуъа эй қадаш

4367 Улардын тилəмə таварын йанут
Йануты байат бэргə эдгү қонут

4368 Бу ул элдə түрлүг қатылғу киши

Сэңə түшсə иш йа уларқа иши

4369 Төрү бэр ишиндə бағырсақлықын
Сэңə болға барча кишилəр йақын

4370 Өзүң булға экки ажун эдгүси
Атың эдгү болға йадылға күси

Эвлик нэкү-тэг алмақны айур

4371 Қалы эвлик алмақ тилəсə өзүң
Талусын тилə кəд йэти қыл көзүң

4372 Көки эдгү болсун уруғ ҳам тарығ
Овутлуғ сақынуқ тилəгил арығ

4373 Оса эв қызы ал элиг тэгмəдүк
Сэниндə адын эр йүзин көрмəдүк

4374 Сэни сэвгə сэндин адын билмəгə
Йарағсыз йа тэнсиз қылық кэлмəгə

162б 4375 Өзүңдə қуды ал киси алса-сэн
Бэдүг түбкə бақма болун болға-сэн

3376 Нэкү тэр эшитгил сынамыш киши
Сынамыш кишиниң бышығ-ул иши

4377 Киси алса өздə қуды ал көни
Сэвинчин кэчүргэй-сэн өдлəк күни

Қамбағаллар билан аралашмоқликни айтади

4365 Булардан бўлаги камбағаллардир,
Нарса (бериш) билан яхшилик қил, ичир ҳам едир.

4366 (Улар) сенга дуочидирлар, эй қариндош,
Бу дуо жуда яхши нарса, эй қариндош.

4367 Улардан эваз мол-товар истама,
Эвазини яхши ўриндан [яъни жаннатдан] худо беради.

4368 Элда аралашиш тўғри келадиган турли кишилар шу (юқорида) саналган)лардир,
Сенга (уларнинг) иши ёки уларга (сенинг) ишинг тушса.

4369 Ишлари тушганда меҳрибонлик билан додига ет,
Сенга барча кишилар яқин бўлади(лар).

4370 Ўзинг икки дунё эзгулигини топасан,
Номинг эзгу бўлади, (отинг) овозаси ёйилади.

Хотиннинг қанақасини олмоқликни айтади

4771 Агар ўзинг хотин олмоқликни истасанг,
Сарасини иста, кўзингни жуда ўткир қил.

4772 Асли, уруғи ҳамда тариғи [яъни зоти] яхши бўлсин,
Уятли, андишали, покизасини истағин.

4773 (Ўбдан) ўйла, қўл тегмаган уй қизини ол,
Сендан бўлак эр юзини кўрмаган (бўлсин).

4374 (Фақат) сени севади, сендан бўлакни билмайди,
Ярамас ёки ножўя қилиқ содир бўлмайди.

4375 Сен хотин олсанг, ўзингдан қуйисини ол,
Зоти олийсига боқма, сен қул бўлиб қоласан.

4376 Синаган киши нима дейди, эшитгин,
Синаган кишининг иши пишиқ бўлади:

4377 Хотин олсанг, ўзингдан қуйи (ва) тўғрисини ол,
Сен даврон кун(лар)ини севинчда ўтказасан.

4378 Йүзи көрки қулма қылынч эдгү қул
Қылынч эдгү болса йарутға сэни

4379 Киси алма алса өзүңгә қуры
Сэн алғыл сақынуқ эрәнләр эри

4380 Йүзи көрки қулма қылынч эдгү қул
Қылынч эдгү болса түгәл болға ул

4381 Э көрклүг қулуғлы муны қулмағыл
Қызыл мәнзини сэн сарығ қылмағыл

4382 Ким эвлик алайын тэсә төрттә таш
Адын алмас эвлик айа эрдә баш

4383 Бир эдгү бай эвлик тиләр үстикиб

Тақы бир(и)[112] көрклүг тиләр көз тикиб

4384 Тақы бир уруғлуғ түб аслы қулур

Улуғлуқ атынга күвәнүр болур

4385 Тақы бири йинчкә сақынуқ тиләр

Аны булса тэркин аңар өз улар

4386 Буларда талусын айайын сэңә
Киси алғу эрсәң қулақ тут мәңә

4387 Айа бэй тиләгли сэн эвлик талу
Болун болмағыл сэн э билги толу

4388 Бэдүтгә тили көнли нәңгә болуб
Көтүргү кэрәк нәң тиләсә қулуб

4389 Айа көрк тиләгли киши эдгүси
Киси көрку қулма будун күлгүси

163*а* 4390 Түзү халқ сэвәр-ул киси көркини
Магар тэңри фазлы көдәзсә аны

4391 Айа түб тиләгли бэдүглүк билә
Ужуз қылмағу өз бэдүг түб билә

4378 Юзи чиройини истама, хулқи яхшисини иста,
Феъл-атвори яхши бўлса, сенинг юзингни ёритади.

4379 (Аввало) хотин олма, олсанг, ўзингга муносибини
Олгин сен, (эй) режали мардларнинг марди.

4380 Юзи чиройини истама, феълу атвори яхшисини иста,
Феълу атвори яхши бўлса, у тўкис бўлади.

4381 Эй, чиройлини истовчи, буни истамагин,
Қизил юзингни сен сариқ қилмагин.

4382 Ким хотин олайин деса, тўрт (тоифа)дан ташқари,
Бошқа (тоифа) хотин олмайди, эй кишилар (ораси)да сарвари.

4383 (Баъзи) бир яхши(лар) зўр иштиёқ билан бой хотин истайди(лар),
Яна (баъзи) бир(лар)и кўз тикиб чиройлисини истайди(лар).

4384 Тағин (баъзи) бир(лар)и уруғли, теги асл(лар)ни сўроқлайди(лар),
(Улар) улуғлик номига учадиган бўладилар.

4385 Тағин (баъзи) бир(лар)и фаросатли, андишалисини истайди(лар),
Уни топса(лар), дарҳол унга ўз(лар)ини улайди(лар).

4386 Булардан энг афзалини сенга айтайин,
Хотин оладиган бўлсанг, менга қулоқ сол.

4387 Эй сен, етук бой хотин истовчи,
Сен қул бўлиб қолмагин, эй билими тўла.

4388 Кўнгли мол билан бўлиб, тилини узун қилади,
(У) мол истаб, (уни) талаб қилса, ғамини ейиш керак бўлади.

4389 Эй, чирой истовчи, кишиларнинг яхшиси,
Хотиннинг чиройлисини қидирма, одамлар қуладилар.

4390 Хотиннинг чиройлисини барча халқлар севадилар,
Уни тангрининг фазлигина асрасин.

4391 Эй, зоти олий (хотин) истовчи,
Олий зот билан ўзни қадрсиз қилмаслик керак.

4392 Уруғлуғ тарығлығ бэдүгләр тили
Бэдүгрәк болур болма эчи қулы

4393 Эй йинчкә сақынуқ тиләгли ынал

Муны булса булдуң бу төрт нәң түгәл

4394 Қалы булса эдгү сақынуқ тиши
Йава қылма алғыл эй эдгү киши

4395 Тиләк байлық эрсә тәрә бэргә нәң
Байутға сэни ул қызыл болға эң

4396 Қылынчы көни эрди[113] көрки кэлир
Тиши көрки қылқ-ул билигли билир

4397 Сақынуқ арығ болса аслы болур
Ул үч нәң бу йэрдә болур эй үнүр

4398 Сақынуқ тилә сэн киси эй бөгү
Сақынуқ булунса болур төртәгү

4399 Мунуң-тэг булур эрсә-сэн бир тиши
Қатығлан сэрин ыдма эрсиг киши

Б а б. Оғул қыз туғса анларны нэ-тэг игидгүсини айур

4400 Оғул қыз төрүсә сэниң эй тэгин
Эвиндә игидгил игидмә өңин

4401 Авуртасы эдгү киши тут арығ
Оғул қыз арығ қопға турға фариғ

4402 Оғул қызқа өгрэт билиг ҳам адаб
Аңар экки ажун аның асғы таб

163б 4403 Оғулқа кисы ал қызығ эркә бэр
Сақынчсыз тирилгил айа қутлуғ өз[114]

4404 Қамуғ эрдәм өгрэт оғулқа түгәл
Ул эрдәм билә бу тәрә бэргә мал

4392 Насл-насабли, уруғлиларнинг тили
Узунроқ бўлади, хотин қули бўлма.

4393 Эй, фаросатли, андишали (хотин) истовчи жўра,
Бу(ндай хотин)ни топсанг, (юқорида саналган) тўрт нарсага
тугал эришасан.

4394 Агар яхши, андишали аёл топишга муяссар бўлсанг,
Бой берма, (дарҳол) олгин, эй эзгу киши.

4395 Тилагинг бойлик бўлса, (у) мол-дунё йиға беради,
У сени бойитади, юзинг ёруғ бўлади.

4396 Феъл-атвори тўғри бўлса, (жуда) муносиб бўлади,
Хотин чиройи хулқдир, (буни) билган билади.

4397 Андишали, покиза бўлса, (ундай киши) асл бўлади,
У (юқоридаги уч нарса) бу ерда [яъни унда] жам бўлади,
эй униб-ўсувчи.

4398 Сен хотиннинг андишали-ақллисини иста, эй доно,
Андишали-ақлли (хотин) топилса, (юқорида айтилган)
тўрталаси жам бўлади.

4399 Сен шундай бир хотин топадиган бўлсанг,
Тириш, қарорли бўл, бой берма, (эй) мард киши.

Боб. Ўғил-қиз туғилса, уларни қандай тарбиялашни айтади

4400 Сенинг ўғил-қизинг бунёдга келса, эй олий насаб,
Уйингда тарбиялагин, бошқа ерда тарбиялама.

4401 Мураббийни яхши кишилардан олгин,
Ўғил-қиз пок ўсади, (номатлуб ишлардан) фориғ туради.

4402 Ўғил-қизга билим ҳам одоб ўргат,
Икки олам уники, унинг манфаати етарли (бўлади).

4403 Ўғилга хотин ол, қизни эрга бер,
Қайғу-аламсиз яшагин, эй бахтли киши.

4404 Ўғилга барча санъат-ҳунарларни тугал ўргат,
Бу санъат-ҳунарлар билан у мол-дунё йиға беради.

4405 Сора ыдма бошлағ оғулуғ йава
Йава болға бошлағ йүгүргә эвә

4406 Қызығ тутма эвдә узун бегсизин,
Өкүнч бирлә өлгә өзүң игсизин

4407 Айа қолдаш эрдаш сөз айдим кэсэ
Бу қыз туғмаса йэг тириг турмаса

4408 Қалы туғса йэгрэк аңа йэр қойы
Эви болса қошны өлүглэр тойы

4409 Тишилэрни эвдә көдәзгил тучы
Тишиниң ташы-тэг болумас ичи

4410 Йатығ эвкә ыдма чықарма тишиг
Көрүб йолда алған көр ул бу кишиг

4411 Көзүн көрмәсә арзу қулмас көңүл
Көзүң көрсә көңлүң қулур эй оғул

4412 Көзүңни көдәзгил көңүл қулмағай
Көңүл қулмаса өз болуи болмағай

4413 Тишиг қатма эркә йэгү ичгүдә
Қалы қаттың эрсә кэчәр кэчгүдә

4414 Тишиғ ыдма эвдә өнин чыққалы
Қалы чықса йитрүр көнилик йолы

4415 Тиши аслы эт ул-көдәзгү этиг
Йыдыр эт көдәзмәсә болмас этиг

4416 Ағыр тут тишиг сэн нәкү қулса бэр
Эвиң қапғы бэклә йырақ тутғыл эр

4417 Вафа йоқ буларда озадын бару
Көзи қанча бақса бу көңли пару

164*а* 4418 Жафа бирлә үнмиш игидмиш йығач
Йэмиши ағу-ул аңар болма ач

4419 Нэчә миң азығлығ эрэн эркәки
Тишилэрдә өтру узүлди көки

4405 Уғилни тергаб тур, бебош (ва) беҳуда қўйма,
(У) бефойда (ва) бебош бўлади, шошиб (бекорга) югуради.

4406 Қизни уйда узоқ эрсизликда сақлама,
Ўзинг касалланмасдан аттанг билан ўласан.

4407 Эй ҳамроҳ, ошна, кесиб сўз айтдим,
Бу қиз (дегани) туғилмаса, (агар туғилса) тирик турмаса яхши.

4408 Агар туғилса, унга ер қаъри яхшироқдир,
Уйи ўликлар жойига қўшни бўлса.

4409 Хотинларни доим уйда сақлагин,
Хотиннинг ичи ташидек бўлмайди [яъни ботини зоҳиридек бўлмайди].

4410 Ётни уйга қўйма, хотинни (эса) чиқарма,
У бу кишини кўриб йўлдан уради, кўр.

4411 Кўзи билан кўрмаса кўнгли орзу қилмайди,
Кўзинг кўрса, кўнглинг истайди, эй ўғил.

4412 Кўзингни сақлагин, кўнгил истамайди,
Кўнгил орзу қилмаса, жон асир бўлмайди.

4413 Ейиш, ичиш пайтида хотинни эрга аралаштирма,
Агар аралаштиргудек бўлсанг бўлганича бўлади.

4414 Хотинни уйдан бошқа ерга чиққани қўйма,
Агар чиқса, тўғрилик йўлини йўқотади.

4415 Хотин аслан гўшт (каби)дир, гўштни сақлаш керак,
Сақланмаса гўшт ҳидланади, (унга) чора бўлмайди.

4416 Сен хотинни қадрли тут, нима сўраса муҳайё қил,
Унинг эшигини маҳкамла, эркакни йироқ тут.

4417 Буларда узоқдан бери [яъни азалдан] вафо йўқ,
Кўзи қаёққа боқса, кўнгли ўша ёққа (кетади).

4418 Жафо билан унган, парваришланган дарахт,
Меваси оғу бўлади, унга ҳарис бўлма.

4419 Неча минглаб озиқли эр, мардларнинг мардлари,
Хотинлар туфайлидан пайлари кесилган.

4420 Нэчә қызғу эңлиг йүзи сувлуғ эр
Тишиләрдә өтрү йүзи болды йэр

4421 Түмән миң күлүг жавлығ эрсигләриг
Тишиләр аны йэркә көмди тириг

4422 Нэкү-тэг көдәзгү уларығ тутуб
Көдәзигли тэңри көдәзсү өтүб

Әлиг асрақы кимәрсәләрни эдгү тутмақны айур

4423 Йэмә эдгү тутғыл әлиг асрақығ
Йэгү ичгү бэргил бүтүр опрақығ

4424 Күчингә тэңәши йүдүргил йүкин

Айытға сэниндин байат эрклиикин

4425 Айы артуқ эмгәк тэгүрмә аңар
Байат-ул сэңә хасмы андын сынар

4426 Улар ма байат қуллары-ул қамуғ
Аңар күч қылыб өзкә алма тамуғ

4427 Улуғ-сә улар болды сэндә кичиг
Кичигкә улуғ болды ачығ сүчиг

4428 Улуғ болдуң эрсә кичиг тут көңүл
Улуғқа кичиглик йарашур оғул

4429 Нэкү тэр уқушлуғ эшитгил сэңә
Бу сөз ишкә тутғыл э билги кэң-ә

164б 4430 Қалы болса-сэн бэг будунқа улуғ
Көңүл тил кичиг тут өзүңгә йулуғ

4431 Өзүнни унытма йаңылма йорық
Кэлир қутқа йанма саламат йолуғ

4432 Эвүң барқыңы кәд арығ тут силиг
Сэңә кэлгә давлат ақы кэң әлиг

4433 Аш ичгү туз этмәк йэмә кэңрү тут
Атың эдгү болға кэлү бэргә қут

4420 Нечалаб юзи ёруғ, обрўли киши(лар),
Хотинлар туфайлидан юз(лар)и ерга қараган.

4421 Туман минглаб шарафли, донгдор мардоналарни,
Уларни хотинлар тирик(лайин) ерга кўмган(лар).

4422 Уларни тутиб, қандай қилиб сақлаш керак,
Сақлагувчи тангри ўтиб [яъни яхшироқ] сақласин.

Қўл остидаги кимсаларни [яъни хизматкорларни] эзгу тутмоқликни айтади.

4423 Қўл остидагиларни [яъни хизматкорларни] ҳам эзгу тутгин,
Ейдиган (ва) ичадиган (нарса)лар бергин, жулдурини бута.

4424 Юк(лар)ини куч(лар)ига яраша юклагин [яъни кучига қараб ишлатгин],
Худо иродаси билан (улар учун) сендан сўроқ олади.

4425 Албатта у(лар)га ортиқ заҳмат етказма,
У(лар) жиҳатидан худо сенга хасмдир.

4426 Улар ҳам ҳаммаси худонинг қулларидирлар,
У(лар)га зулм қилиб, ўзингга дўзахни олма.

4427 Сен улуғдирсан, улар сендан кичикдирлар,
Кичик(лар)га улуғ(лар) очиқ ва хушмуомала бўлади(лар).

4428 Улуғ бўлган бўлсанг кўнглини кичик тут,
Улуғ(лар)га кичиклик [яъни камтарлик] ярашар, (эй) ўғил.

4429 Заковатли сенга нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга амал қилгин, эй билими кенг:

4430 Агар сен халққа улуғ бег бўлсанг,
Кўнгил (ва) тил(ни) кичик тут, ўзингга фойдадир.

4431 Ўзингни унутма, йўлингдан янглишма,
Бахт ўзи келади, соғлом йўлдан қайтма.

4432 Уй-жойингни жуда покиза тут, (эй) назокатли,
Сенга давлат келади, (эй) сахий, очиқ қўл.

4433 Овқат, ичимли, туз-нонни ҳам кенг, мўл тут,
Отинг эзгу бўлади, қут — давлат кела беради.

4434 Қиришкә йарашы чықыш қыл йақын
Чықиш булса тэркин киришкә бақын

4435 Алымка бэримкә оңай эдгү бол
Қайу өдтә қылса ачуқ болға йол

4436 Әлиг тарлықы тэгсә эмди сэңә
Кишикә муңадма эй эрсиг тоңа

4437 Сэвәриң ишиңгә элиг тутмаға
Сэни сэвмәгүчи күлә тынмаға

4438 Ужуз тутға қолдаш адаш йа қадаш

Анын ағрығында көңүл болға баш

4439 Киши эдгүсингә қатылғыл қарыл
Киши бол кишиләр арала тирил

4440 Улушларда турма йа тутма нэңиң
Өкүнчүн сарығ болға қырғу эңиң

4441 Улуғ йолқа тутма сэн эв барқ йақын
Тоқыға йудуғ сэн муны кәд сақын

4442 Бэкиг қошны қылма йа йудғун өкүз
Ҳысарқа йақын турма э көңли түз

4443 Бу үч қошнылықдын сэңә асғы йоқ
Анын йасы тэгсә аңар осғы йоқ

4444 Эв алмақ тиләсәң айыт қошнысын
Йэр алмақ тиләсәң айытғыл сувын

165*a* 4445 Эсизкә қатылма саламат йуры
Қылынчың көни тут кэвәл-тэг көри

4446 Барығ таб қыл эмди бэг атын алын
Сақынч қысға қылғыл сэвинчин тилин

4447 Өлүмүг унытма удулға өзүң
Идиңни унытма ачылға көзүң

4448 Сөзүң сақну сөзлә сақынч кэлмәгэй
Йава қылма өд күн өкүнч кэлмәгэй

4434 Киримга яраша чиқимни ҳам монанд қил,
Чиқимни билиб олсанг, дарҳол киримга назар сол.

4435 Олимга, беримга эпчил, яхши бўл,
Қандай пайтда (олди-берди) қилсанг, йўл очиқ бўлади.

4436 (Мабодо) энди сенинг қўлинг қисқа бўлиб қолгудай бўлса,
Одамларга ҳожатманд бўлма, эй мард баҳодир.

4437 Севган(лар)инг ишингга қўл тутмайди(лар),
Сени севмагувчи(лар эса) кулиб тинмайди(лар).

4438 Ҳамроҳ(лар)инг, дўст(лар)инг ё қариндош(лар)инг беқадр тутади(лар),
Унинг оғригидан кўнгил жароҳатланади.

4439 Киши(лар)нинг эзгусига аралашгин, қўшил,
Одам бўл, одамлар орасида яша.

4440 Қишлоқларда турма ё нарса(лар)ингни тургизма,
Қизил юзинг афсус(лар) билан сарғаяди.

4441 Сен уй-жой(инг)ни катта йўлга яқин тутма,
Балолар юз тутади, сен буни яхши ҳисобга ол.

4442 Қаттиқни (зиқнани) ё дарёни шимирувчи(очкўз)ни қўшни қилма,
Хасисга яқин турма, эй кўнгли тўғри.

4443 Бу уч қўшниликдан сенга (заррача) фойдаси йўқ,
(Мабодо) у(лар)нинг зиёни тегса, унга эваз бўладиган иш йўқ.

4444 Уй олмоқни истасанг, қўшни(лар)ини суриштир,
Ер олмоқ истасанг, сувини суриштир.

4445 Ёмонга аралашма, саломат юргин,
Феъл-атворингни тўғри тут, йўрға отдек зийраклан.

4446 Борига кифоялан энди, бег отини ол,
Севинч билан, тил [яъни сўз] билан қайғуни қисқа қил.

4447 Ўлимни унутма ўзинг ғафлатдан чиқасан,
Эгангни [яъни худойингни] унутма, кўзинг очилади.

4448 Сўзингни ўйлаб сўзла, қайғу келмайди,
Вақт-кун(лар)ингни беҳуда кетказма, аттанг келмайди.

4449 Күвәзләнмә артуқ төри булға-сэн
Саран болма артуқ сөкүш булға-сэн

4450 Нэкү тэр эшит көңли алчақ киши
Кишилик қылығлы кишилик түши

4451 Өзүң эдгү атлығ болайын тэсә
Ақы болғыл артуқ қатығлан оса

4452 Бошуғ кул қылайын тэсә бэлгүлүг
Ақы бол үлә нәң көтүрдүң үлүг

4453 Башым көккә тэгсүн тэсә сэн туруб
Билиг бирлә ишләр қамуғ иш көрүб

4454 Ажунқа йадылмақ тиләсә атың
Өмәк эдгү тутғыл йүгүрди атың

4455 Эрәжлиг болайын тэсә-сэн узун
Осаллықны қодғыл э қылқы түзүн

4456 Қылайын тэсә-сэн байатқа тапуғ
Эт өзкә умыш бэрмә йапғыл қапуғ

4457 Қамуғ эдгүлүккә тэгәйин тэсә
Эт өзни қыса тут хаваны баса

4458 Эди йақшы аймыш сақынуқ киши
Бу сөз ишкә тутғыл э қылқы сашы

165б 4459 Бу эт өзкә бэрмә тиләк арзусын
Тиләк булса баснур идиси башын

4460 Муңар эдгү қылса бу эсиз қылур
Эсиз қылса бойнын эгәр эрксизин

4461 Сөзин кэсти Өгдүлмиш айды қадаш
Бу йаңлығ турур ъам йорықы адаш

4462 Айу бэрдим эмди эшитти өзүң
Муны уқтуң эрсә кэсилди сөзүң

Одғурмыш савалы Өгдүлмишкә

4463 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Эшиттим түгәл мэн айа қылқы түз

4449 Ортиқча гердайма, олқиш топасан,
Ортиқча бахил бўлма, (бахил бўлсанг) қарғиш топасан.

4450 Табиати нозик киши нима дейди, эшит,
Одамгарчилик баробарида одамгарчилик қилувчи (киши):

4451 Ўзинг эзгу номли бўлайин десанг,
Ортиқ сахий бўлгин, ҳаракат қил, ўйла.

4452 Озодни муайян қул қилайин десанг,
Сахий бўл, нарса улаш, ҳисса оласан.

4453 Сен юксалиб бошим кўкка етсин десанг,
Ҳамма ишни кўриб, билим билан ишла.

4454 Отинг оламга ёйилишини истасанг,
Мусофирни эзгу тутгин, отинг югуради.

4455 Сен доим фароғатли бўлайин десанг,
Ғофилликни ташлагин, эй хулқи хуш.

4456 Сен худога тоат-ибодат қилайин десанг,
Тану жонга [яъни нафсга] тама (эркини) берма, (тамага) эшик ёпгин.

4457 Мутлақ эзгуликка етайин десанг,
Тану жонингни [яъни нафсни] тийиб тут, ҳавасни бос.

4458 Мулоҳазали киши жуда яхши айтибди,
Бу сўзга амал қилгин, эй қилиғи ҳадикли.

4459 Бу тану жонга [яъни нафсга] тилак-орзуларини берма,
Тилакка эришса, эгасининг бошини оёқ ости қилади.

4460 Бунга яхшилик қилса, бу ёмонлик қилади,
Ёмонлик қилса, эрксизлик билан бўйнини эгади.

4461 Ўгдулмиш сўзини тугатди, айтди: (Эй) қариндош,
(Қора) авомнинг феъл-атвори бу янглиғ бўлади, эй жўра,

4462 Мен айтиб бердим, энди ўзинг эшитдинг,
Бу(лар)ни тушунган бўлсанг, сўз(лар)инг туганди.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга саволи

4463 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўзлар(ни)
Мен тугал эшитдим, эй хулқи хуш.

4464 Тақы бир сөзүм бар айытқу сэңә
Аны ма айу бэр ача сэн мэңә

4465 Қатылса өзүм бу кишиләр биле
Барышғу кэлишгү кэрәк мэн күлә

4466 Сэзигсиз мэни ашқа үндәгәләр

Мэн үндәб улар ма мэңә кэлгәләр

4467 Нэ-тэг барғу ашқа нэ-тэг йэгү аш
Оқыса нэкү-тэг оқығу адаш

4468 Муны ма айу бэр мэңә бэлгүлүг
Бу ишдин йэмә-өк алайын үлүг

Баб. Өгдүлмиш ашқа оқмақ ашқа бармақ төрәсин өгрәтүр

4469 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу ма
Кэрәклиг турур эй қадаш айса-мә

166*а* 4470 Өкүш түрлүг-ул бу оқығу киши
Тэлим түрлүг-ул бу қонуқлуқ ашы

4471 Уларда бириси көдәнгә аш-ул
Йа суннат ашы йа туғурса оғул

4472 Йа эш түш оқыға йа қолдаш адаш
Улуғ йа кичиг тут йақын йа қадаш

4473 Йуғ ашы болур йа өлүг атынга
Йа ул ат булур аш бэрүр йатыңа

4474 Буларда қайу эрсә аш сув йэгү
Аны таңла барғу азу бармағу

4475 Адаш қолдаш эрдаш қадаш ашлары
Болур эрсә көргү барыб ишләри

4464 Сендан сўрайдиган яна бир сўзим бор,
Уни ҳам сен менга очиқ қилиб айтиб бер.

4465 Мен бу одамлар билан аралашадиган бўлсам,
Мен кулиб боришишим, келишишим керак бўлади.

4466 Шубҳасиз мени овқатга [яъни меҳмондорчиликка] таклиф қиладилар,
Шунингдек, мен таклиф қилиб, улар ҳам меникига келадилар.

4467 Зиёфатга қандай бориш керак, овқатни қандай ейиш керак,
Чақирганда қандай қилиб чақириш керак, эй жўра.

4468 Бу(лар)ни ҳам менга аниқ айтиб бер,
Бу иш(лар)дан ҳам ҳисса олайин [яъни хабардор бўлайин].

Боб. Ўгдулмиш овқатга [яъни меҳмондорчиликка] таклиф қилмоқлик, овқатга [яъни меҳмондорчиликка] бормоқлик қоида(лар)ини ўргатади

4469 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу ҳам,
Мен (сенга) айтсам, кеpакли (иш)дир, эй қариндош.

4470 Таклиф қилинадиган киши кўп турлидир,
Бу меҳмондорчилик оши кўп хиллидир.

4471 Улардан биттаси зиёфат (никоҳ) ошидир,
Ё суннат оши ёки фарзанд туғилиши муносабати билан бериладиган ошдир.

4472 Ё тенг-туш, ё ёру биродар(лар) таклиф қиладилар,
Ё катта, ё кичик, яқин, ё қариндош(лар).

4473 Ёки ўлик отига (бағишланган) аза оши бўлади,
Ёки (улар) унвон олади(лар), ўзгаларга (нишонлаш учун) зиёфат берадилар.

4474 Бу еб-ичиладиган зиёфатлардан қайси бири бўлмасин;
Унга бориш ёки бормаслик кераклигини ўйлаб кўргин.

4475 Дўст, ҳамроҳ, ёру биродар, қариндош(лар) зиёфати
Бўладиган бўлса, бориб ишларини назорат қилиш керак.

4476 Төрү бэргү ашта көрүб йат базығ
Аш ичгү тэгири өкүш йа азығ

4477 Йақын қошны ашны аш этсэ сэңэ
Азу тэнрилиг эш оқынса тоңа

4478 Буларқа йэмэ бар көдэзгил көңүл
Сэвиндүр уларны сэвин эй оғул

4479 Қалы этсэлэр аш сэңэ оғрайу
Ул ашқа йэмэ бар сэвиндүр йэшу

4480 Апаң мунда таштын болур эрсэ аш
Аңар бармаса йэг көңүл болға баш

4481 Йарым йа йэтим болға олдруғ туруғ
Йавуз болға көңлүң эй эдгү уруғ

4482 Йа эсрүк тутуш қылға ахсумлаға
Ашың сиңмэгэ-тэг көңүл ағрыға

4483 Қамуғ бир тоду йэм аш ичгү үчүн
Өзүңни ужуз қылмағыл сэн күчүн

4484 Нэкү тэр эшитгил боғуз тыдғучы
Өзи боғзынга эрк булуб тутғучы

166б 4485 Боғузуң көдэз болма эриң или
Боғузуң үчүн болма боғзуң қулы

4486 Тэлим көрдүм эмди ағыр болмыш эр
Тыдумады боғзы үчүн болды йэр

4487 Өкүш көрдүм элдэ бэдүмиш эриг
Болун қылды боғзы төшэнди йэриг

4488 Тэлим байны көрдүм боғуз булнады
Өзи болды муфлис чығайлық йэди

4476 Зиёфатда ёт, бегоналарни кўриб, (мезбонга) қоидани ўргатиш
керак,
Овқат, ичимликларнинг етишини, кўп ё озлигини (айтиб туриш
керак).

4477 Яқин(лар), қўшни(лар), ошна(лар) сен учун зиёфат қилса(лар),
Ёки тангрини ўртага қўйган дўст(лар) (сени) таклиф
қилса(лар), эй баҳодир,

4478 Буларникига ҳам бор, кўнгил(лар)ини олгин,
Уларни севинтир, (ўзинг ҳам) севин, эй ўғил.

4479 Агар атайин сенга атаб зиёфат қилсалар,
У зиёфатга ҳам бор, (у зиёфатни) еб, (уларни) севинтир.

4480 Агар бундан бошқа зиёфат бўладиган бўлса,
Унга бормаган яхши, кўнгил яра бўлади [яъни кўнгил оғриб
қолиши мумкин].

4481 Ўтириш, туриш [яъни меҳмондорчилик] ярим ёки тўкис бўлиши
мумкин.
Кўнглинг ёмон бўлади [яъни оғриб қолади], эй асл уруғли.

4482 Ё маст уруш қилади, тўполон чиқаради,
Овқатинг сингмагандай кўнгил беҳузур бўлади.

4483 Фақат бир тўйимли овқат, ичимлик учун,
Сен зўр билан ўзингни беқадр қилмагин.

4484 Нафсини тиювчи нима дейди, эшитгин,
Ўзининг нафсини (тийиши)га ирода топиб, (уни) тутувчи:

4485 Нафсингни сақла, кишиларнинг пасти бўлма,
Нафсинг учун нафсингнинг қули бўлма.

4486 Энди жуда кўп кўрганим бор, қадр топган кишилар,
Нафсини тия олмагани учун юз тубан кетдилар.

4487 (Жуда) кўп кўрганим бор, элда улуғлик олган кишиларни,
Нафси уларни қул қилиб, ерни тўшанган(лар).

4488 Кўп бойларни кўрдим, (уларни) нафс тутқун қилди,
Ўз(лар)и хонавайрон бўлди(лар), қашшоқликка юз тутдилар.

4489 Боғузқа болун болма боғзы улуғ
Боғузқа болун болса болмас йулуғ

4490 Қайу түрлүг ашқа барыр эрсә-сән
Адаб бирлә аш йә билир эрсә-сән

4491 Төрү билмәс өгсүз қылықсыз киши
Төрүлүг киши көрсә йаңлур башы

4492 Сениңдә улуғ ашқа сунса әлиг
Сән өтру әлиг сун бу-ул көр билиг

4493 Оң әлгиң билә сун байат аты ай
Нәкү-тәг удәргәй өзүң болға бай

4494 Киши отруқи түрмәк алма тәгү
Өз отру нәкү эрсә алғу йәгү

4495 Бычақ тутма анда көтүрмә сөңүк
Айы болма қовдаш йа силким сәпүк

4496 Нәчә ма тоқ эрсә йәйү турғу аш
Киши аш кишикә көру йәр қадаш

4497 Нәкү алса тышла ушақ танчула
Исиг ашны үрмә сән ағзың билә

4498 Йәр эркән ашығ тартма тәрги үзә
Киши көрки бузма қылынчың түз-ә

4499 Төрүсүзлүк-ул бу төрүчә йүзы
Төрүсүз кишиләр кишикә қоры

167а 4500 Әди йақшы аймыш төрүлүг киши
Төрү билсә йалңуқ болур түз ташы

4501 Қамуғ нәңгә өнди төрү бар сөзи
Төрү түз йурытса йарур эр йүзи

4502 Қылықсыз төрү өңди билмәс киши
Кишикә қатылса этилмәс иши

4503 Ашығ татғану йә сән элгиң сунуб

Сәни көрсә эвлүк сәвүнсү көрүб

4489 (Эй) нафси ғолиб, нафсга тутқун бўлма,
Нафсга тутқун бўлинса, (ундан) қутулиш (чораси) бўлмайди.

4490 Сен қайси хил зиёфатга (бўлмасин) борадиган бўлсанг,
(Агар) сен билсанг, одоб билан овқат е.

4491 Тартиб-қоида билмайдиган, фаросатсиз, бадфеъл киши
Тартибли кишини кўрса, боши гангийди.

4492 Сендан катта овқатга қўл сунса,
Сен сўнг қўл сун, таълим шундайдир, кўр.

4493 Унг қўлингни сун, худо отини айт,
Қанчалик (бунинг) кетидан қувсанг, (шунчалик ўзинг) бой бўласан.

4494 (Ўзга) киши қаршисидаги турмакни[64] чўзилиб олма,
Ўз қаршингда нима бўлса олиш, ейиш керак.

4495 У ерда пичоқ ишлатма, сўнгак олма,
Зинҳор юҳо, бетоқат, енгилтак бўлма.

4496 Қанчалик тўқ бўлсанг ҳам овқатдан еб туриш керак,
Одам ошни одамга қараб ейди, (эй) қариндош.

4497 Нима олсанг тишла, майдалаб чайна,
Сен иссиқ ошни оғзинг билан пуфлама.

4498 Ер экансан дастурхон устидан овқатни (олдингга) тортма,
Киши(лик) ярашиғини бузма, феъл-атворингни яхшила.

4499 Бу тартибсизлик (одобсизликдир), тартиб (одоб) бўйича юр,
Тартибсиз (одобсиз) киши(лар) одам учун зарарлидир(лар).

4500 Тартибли (одобли) киши жуда яхши айтибди,
Тартибни (одобни) билса, одам сирти (кўриниши) яхши бўлади.

4501 Ҳамма нарсанинг қоидаси, тартиби, таълими бор,
Тартибни тўғри тутса, кишининг юзи ёруғ бўлади.

4502 Бадхулқ, тартиб-қоидани билмайдиган киши
Киши(лар)га аралашса, иши олға босмайди.

4503 Сен қўлингни суниб, овқатни тотли экан деб [яъни лаззатланиб] егин,
Уй бекаси сени кўрса, назар солиб севинсин.

4504 Киши эмгәк ыдса сәнә этсә аш
Йава қылма эмгәк аны қылма таш

4505 Көни сөзләмиш көрсә көңли удуғ
Сөзи көрсә маъни бэрур тү бодуғ

4506 Киши көңли йуфқа сырынчға саны
Эди кәд көдәз сынға сэрмә аны

4507 Сэрилсә киши көңли кэтти татығ
Йақынлық кэсилди йырады асығ

4508 Йақынлық тиләсә көдәзгил көңүл
Көңүл сынса кэтти йақынлық тоңул

4509 Ашығ тэңләйү йэ йэмә аш өкүш
Сэңә мундағ айды уқушлуғ көшүш

4510 Өкүш йэглиләрниң ашы йиг болур
Ашы йиг киши тутчы иглиг болур

4511 Боғуздын кирүр иг боғузуғ көдәз
Ашығ тэңләйү йэ йэгү ичгү аз

4512 Бу иғ тутса шаксыз кишиг йаврытур
Аны эмләмәсә өлүм тавратур

4513 Йэмә йақшы аймыш отачы ҳаким
Ҳакимлар сөзини йавуз тэгли ким

167б 4514 Өлүмдин йүмүшчи иг-ул ашнусы
Киши игләди-му өлүм қошнысы

4515 Бала мэҳнат-ул иг өлүм тутғақы
Өлүмдә татығ йоқ азу йақшысы

4516 Киши мэн тэгүчи ана оғланы
Исиг тумлығығ билгү адра аны

4517 Таду билгү ашну йарашық йэсә

Тадуқа йарашмасны қодғу оса

4518 Исиг артса тэркин соғық ич оза
Соғық артар эрсә исигин түз-ә

4504 Биров меҳнат сингдирса, сенга овқат ҳозирласа,
Меҳнат(и)ни беҳуда қилма, унинг (сендан) юз ўгиришига сабаб бўлма,

4505 Назар солсанг, кўнгли ҳушёр тўғри сўзлабди,
(Унинг) сўзлари, назар солсанг, турли рангли [яъни хил] маъно беради:

4506 Кишининг кўнгли юпқа шиша мисолидир,
Жуда яхши эҳтиёт қил, уни қўзғатма, синади.

4507 Кишининг кўнгли қолса, ҳаловат кетади,
Яқинлик узилади, фойда узоқлашади.

4508 Яқинлик истасанг, кўнгил олгин,
Кўнгил синса, яқинлик кетади, умидни уз.

4509 Овқатни меъёри билан е, кўп овқат ема,
Заковатли азиз сенга шундай (деб) таълим беради:

4510 Кўп еювчиларнинг овқати бало бўлади,
Овқати бало киши доим дардманд бўлади.

4511 Дард томоғдан киради, томоғни [яъни нафсни] эҳтиёт қил,
Овқатни меъёрида е, оз ич(иб), оз е(йиш керак).

4512 Бу дард ёпишса, шубҳасиз, одамни заифлаштиради,
Уни даволамаса, ўлим шоширади [яъни талвасага солади].

4513 Табиб, ҳаким жуда яхши айтади,
Ҳакимлар сўзини ёмон деювчи ким:

4514 Ўлимдан аввал хабарчиси хасталикдир,
Киши хасталандими, ўлим (унинг) қўшнисидир.

4515 Хасталик бало (ва) офатдир, (у) ўлимнинг хабарчисидир,
Ўлимда ҳаловат ёки (унинг) яхшиси йўқдир.

4516 Одам мен деювчи одам боласи,
Иссиқлик, совуқликни билиши, уни ажратиши керак.

4517 Аввал мизожни билиш шарт, (сўнг) шунга яраша (овқат) еса (бўлади),
Мизожга тўғри келмайдиган (овқат)ни қўйиш керак, ўйла.

4518 Иссиқлик ошса, дарҳол ўзинг совуқлик ичиб енгиллаш,
Совуқлик ошадиган бўлса, иссиқлик билан тузат.

4519 Йигит эрсә йашың йаз эрсә йылың
Соғық ишкә тутғыл эсәтүр қаның

4520 Йашың қырқта кэчсә күн ай эрсә күз
Исиг нәң билә сэн өзүң табъы түз

4521 Йашың эрсә алтмыш өдүң эрсә қыш

Исиг ишкә тутғыл соғық қылма иш

4522 Қуруғ тумлығ артса исиг өл анут
Бу экки аңар қылға эврә йанут

4523 Бу өл тумлығ артса сэңә қылса йас
Исигин қуруғун аны йаңдру бас

4524 Тадуң тумлығ эрсә исигин күчә
Исиг эрсә тумлығ йэйү тур ичә

4525 Қалы билмәс эрсәң тадуң бэлгүлүг
Исигли соғықлы ара бир үлүг

4526 Бу йаңлығ көдәзгил тадуңны көни
Эсән болға инчин тириглик күни

4527 Нэкү тэр эшитгил отачы сөзи
Мунуң маънисы уқ тирилгил қозы

168*а* 4528 Өзүң табъыны мэн айайын йора

Қызыллы сарығлы өрүңли қара

4529 Буларда бириси бирингә йағы
Йағуса йағықа йағы эдрәр-ә

4530 Уқушлуғ кэрәк өз тадуғ тэңләсә
Йарашық нэ эрсә аны-оқ йэсә

4531 Киши йылқы бирлә адырты бу-ул
Тадуқа йарашық йэсә эй оғул

4532 Нэкү тэр эшит эмди көкчин сақал
Уқа бар муны сэн туру қалма қал

4519 Йигит ёшида бўлсанг, фасл(инг) баҳор бўлса,
Совуқлик (нарсаларни) истеъмол қилгин, қонингни равон қилади.

4520 Ешинг қирқдан ошса, куз ой-кунлари бўлса,
Сен ўз табъингни иссиқлик нарса(лар) билан таъминла.

4521 Ешинг олтмиш (ва ундан ортиқ) бўлса, мавсуминг қиш бўлса,
[яъни қиш мавсуми бўлса],
Иссиқлик истеъмол қил, совуқлик истеъмол қилма.

4522 Қуруқ совуқлик ошса ҳўл иссиқлик (нарсалар) ҳозирла,
Шу иккаласи унга қайта жавоб бўлади [яъни даво бўлади].

4523 Ҳўл совуқлик ошса, сенга зиён келтирса,
Уни иссиқлик, қуруқ (нарсалар) билан қайта бос [яъни даф қил].

4524 Мизожинг совуқ бўлса, иссиқликни кучайтир,
(Агар мизожинг) иссиқ бўлса, совуқлик (нарсаларни) еб,
ичиб тур.

4525 Агар мизожингни аниқ билмайдиган бўлсанг,
Иссиқлик, совуқлик ўртасидаги бир меъёрга (амал қил).

4526 Мизожингни (мана) шу янглиғ тўғри авайлагин,
Тириклик кун(лар)и эмин (ва) фароғатли бўлади.

4527 Табиб нима дейди, сўзини эшит,
Бунинг маъносини уқ, яшагин (эй) қўзи;

4528 Ўзингнинг [яъни нафс — жон, вужудингнинг] табъини мен
таърифлаб айтайин.
(У) қизил, сариқ, оқ (ва) қора(лардан иборат)дир.

4529 Булар бири бирига душмандир [яъни қарама-қаршидир],
Душман душманга яқинлашса, улар бир-бирини айиради(лар).

4530 Мизожни меъёрида тутиш учун киши заковатли бўлиши керак,
(Токи) муносиби нима бўлса, ўшанигина истеъмол қилса.

4531 Инсонни ҳайвондан шу (нарса) фарқлайдики,
(У) мизожига яраша еса, эй ўғил.

4532 Мўйсафид нима дейди, эшит,
Буни сен уқавер, бемаъни бўлиб қолма.

4533 Киши қырқ йашаб өз таду билмәсә
Түгәл йылқы-ул бу нәчә сөзләсә

4534 Сынайу көрү билмәсә эр билиг
Кишикә самағу аны эй силиг

4535 Барында кэчиб эр йорық түзмәсә
Көни сөзләмиш болды йылқы тэсә

4536 Өд өдләк кэчиб болмаса эр бөгү
Киши тэб атамағу йылқы тэгү

4537 Көрү барса йақшы айур эмчиләр
Ашығ аз йэсә эр эсәнин күләр

4538 Эсәнлик тиләсә көр игсизликин
Аз атлығ отуғ йэ[115] тирил эй тэгин

4539 Өз инчлик тиләсә эрәжи узун
Тил атлығ этиг йэ тирил эй түзүн

Б а б. Өгдүлмиш Өдғурмышқа ашқа оқмақ төрүсин өгрәтүр

4540 Қалы сэн оқыйын тэсә-сэн кишиг
Оқығыл валэкан кәд этгил ишиг

168б 4541 Айақ тэрги эв барқ арығ тон төшәк
Төшәгил аш ичгу йэмә кәд кэрәк

4542 Арығ эт аш ичгү татығлиг силиг
Йэсү арзу бирлә сунуғлы элиг

4543 Оқымаса аш сув муны бир болур
Оқыса көрүгли бириг йүз қылур

4544 Оса эдгу этгил сэн аш сув арығ
Тодуб қопсу барсу кэлигли арығ

4545 Адашығ қадашығ йырақ йа йақын
Түзүг ашқа үндә кәдәзгил ҳақын

4533 Киши қирқ (ёшни) яшаб ўз мизожини билмаса,
У қанча сўзласа ҳам (бари бир) тугал ҳайвондир.

4534 Синаб, кўриб (ҳам) киши билим билмаса,
Уни одамга санама, эй доно.

4535 Киши бошидан кечириб, йўл-йўриқни билиб олмаса,
(Уни) ҳайвон деса тўғри сўзлаган бўлади.

4536 Давр-давронлар ўтиб киши доно бўлмаса,
(Уни) киши деб атаб бўлмайди, ҳайвон деса бўлади.

4537 Назар солсанг, табиблар яхши айтибдилар,
Киши овқатни оз еса саломатликда кулади:

4538 Дарду касалликсиз сиҳат-саломатлик истасанг, кўр,
«Оз» деб [яъни озгина деб] аталган дорини истеъмол қилиб яша, эй аслзода.

4539 Ўзинг фароғати узоқ осойишталик истасанг,
«Тил» деб аталган гўштни истеъмол қилиб яша, саришта.

Боб. Угдулмиш Ўзғурмишга зиёфатга таклиф қилмоқлик қоидасини ўргатади

4540 Агар сен одамларни таклиф қилайин десанг,
Таклиф қилгин ва лекин тараддудларни яхши кўриб қўй.

4541 Идиш-оёқ, дастурхон, уй-жой, либос покиза бўлсин, покиза кўрпача
Ейгин, овқат (ва) ичимлик(лар) ҳам яхши бўлиши керак.

4542 Овқат, ичимлик(лар) покиза, тотли, яхши (бўлсин),
Қўл узатган ҳавас билан есин.

4543 Таклиф қилмасанг, ош-сувнинг [яъни еб-ичиладиганларнинг] камчилик(лар)и битта бўлади,
Таклиф қилсанг, (уни) кўрган бирни минг қилади.

4544 Уйла, сен еб-ичиладиган (нарсаларни) яхши, покиза қилгин,
Келган яхши(лар) тўйиб туриб кетсин(лар).

4545 Дўст(лар)ни, қариндош(лар)ни, улар хоҳ узоқ, хоҳ, яқин бўлсин(лар),
Барчасини зиёфатга таклиф қил, ҳақларига риоя қилгин.

4546 Кэлиглиси кэлгэй қалы кэлмәсә
Көңүл қалмағай көр анында баса

4547 Боғуз өвкәси болса йавлақ болур
Өчәб кэк сүрәр өлсә өтрү қалур

4548 Көрү бар түзүкә аш ичгү тэгүр
Кэникмиш бар эрсә йэмә аш йэтүр

4549 Киши аш йэсә-сэн үзә ичгү тут
Аны ичсә ичгү йэмә-өк анут

4550 Қайуда йэгү болса ичгү кэрәк
Йэгү ичгү бирлә тэңәшгү кэрәк

4551 Йэгү болса ичгү ануқ болмаса
Ағу болды сақын ул ашны йэсә

4552 Тиләсә фуқаъ бэр тиләсә мизаб
Тиләсә жуланбин тиләсә жулаб

4553 Мунунда наруқы нэкү бэргүни
Мэңә сэн айытма айытғыл көни

4554 Улуғлар йэсә аш түгәсә йэйү
Кичиглэркә бэргү аш ичгү йэгү

4555 Түзүкә тэгүр аш көрү қодмағыл
Сөкә бармасунлар ачын ыдмағыл

4556 Аш ичгү йэсәләр нуқл ур йэмиш
Қуруғ өл йэмиш ур бир анча сэмиш

4557 Бычыш кыл күчүң йэтсә бычғыл ағы
Оса тиш тэри бэр кесилсү чоғы

4558 Түгәл болды эмди аш ичгү сөзи
Ача бэр қапуғ барса тыдма киши

4559 Бу ашқа оқуғлы болур төрт қуту
Барығлы йэмә төрт болур эй бүтү

4560 Бирәгү барыр ашқа үндәсәләр
Аш ичгү ичәр йэр нэкү бэрсәләр

4546 Келадигани келади, агар келмаса,
(Унинг) кўнгли шу сабабли [яъни таклиф қилинганлиги учун] қолмайди.

4547 Нафс [яъни томоқ]гинаси бўлса, ёмон бўлади,
Ўчакишиб кек сақлайди, бу кек ўлсагина, сўнг қолади.

4548 Назорат қил, барчага овқат ва ичимли тут,
Кечиккан(лар) бўлса, (уларга) ҳам овқат едир.

4549 Одам(лар) овқат еса(лар), сен ичимли тут,
Уни ичса(лар), яна ичимли ҳозирла.

4550 Қаерда ейиладиган (нарса) бўлса, ичиладиган(и) ҳам керак,
Ейиладиган ичиладиган билан тенглашиши керак.

4551 Ейиладиган бўлсаю ичиладиганнинг тайини бўлмаса,
У овқатни еса оғу бўлади, деб ҳисоблагин.

4552 Истаса фуқоъ бер, истаса мийзоб (бер),
Истаса гулангбин, истаса гулоб (бер).

4553 Бу(лар)дан бошқа яна нималар беришингни,
Сен мендан сўрама, бўладиганини сўрагин.

4554 Улуғлар овқат еса(лар) ва ейиш тугаса,
Кичикларга ейиладиган (ва) ичиладиган овқат бериш керак.

4555 Барчасига овқат етқаз, кўриб қуруқ қолдирма,
Сўкиб кетмасинлар, оч(ликда) жўнатмагин.

4556 Суюқ, қуюқни есалар, ширинлик(лар), мева(лар) қўй,
Қуруқ, ҳўл мевалар торт, бирмунча қандолатлар қўй.

4557 Кучинг етса йиртиш қил, ипакликлар йиртгин,
Мулоҳаза юритиб, тиш ҳақларини бергин, шовқин(лари) ўчсин.

4558 Энди овқат (ва) ичимлик(лар) таърифи етарли бўлди,
Одам борса эшикни очавер, қайтарма,

4559 Зиёфатга таклиф қилинувчилар тўрт тоифа бўлади,
Борувчи(лар) тўрт (турли) бўлади, эй ўсгур.

4560 Бир хили таклиф қилсалар, зиёфатга боради,
Нима берсалар (ҳам), овқат (ва) ичимликни еб-ичади.

4561 Йана өз эвингә оқысас[116] киши
Башы бурну йэр эвдә йалңуз ашы

4562 Тақы бир киши көрсә ашқа барыр
Ашын йэр аны йандру ашқа оқыр

4563 Тақы бир киши ашқа бармас болуб
Кишиг ма эвингә оқымас көрүб

4564 Өлүг-ул муны сэн тиригкә сама
Қатылма муңар сэн тириглик йэмә

4565 Тақы бир қуту ашқа бармас оқыб
Кишиг ашқа үндәр тоқымлар тоқыб

4566 Буларда эң эдгү йорық бу турур
Бөгү билгә өгмиш қылық бу турур

4567 Кэрәк ашқа барғыл кэрәк бармағыл
Боғуз тыд аш аз йэ эсәнин тирил

4568 Өкүш йэгли йалңуқ көр ичгил[117] болур
Сарығ мэңзи қовдақ аты ил болур

4569 Муңар мэңзәтүр көр отачы сөзи
Тäду билгүчи көңли билги йазы

169б 4570 Боғуздын кирүр иг кишикә ашын
Кишиг иг қарытур түгәмәс йашын

4571 Боғузуғ көдәз тутчы игсиз йуры
Қылур иг кишиниң қызыл эң ишин

4572 Бу йаңлығ болур көр аш ичгү иши
Оқығлықа барса йа кэлсә киши

4573 Муну сөзләдим мэн эшитти өзүң
Муны таб қыл эмди узатма сөзүң

4574 Бу-ул дунйа ҳалы йорықы йолы
Кишикә қатылмақ тиләсәң қалы

4575 Э кэңлүм йаруқы ҳақиқат йақын
Сөзүм маънисн уқ йэмә кэд сақын

4561 (Лекин) жавобан ўз уйига одам таклиф қилмайди,
Уйда ошини боши, бурни билан [яъни бошини буркаб] ейди.

4562 Тағин бир хил кишилар, назар солсанг, зиёфатга боради,
Зиёфатини ейди (ва) жавобан уни зиёфатга таклиф қилади.

4563 Тағин бир (тоифа кишилар) зиёфатга бормайдиган бўлади,
Қўриб (бошқа) одам(лар)ни ҳам уйига таклиф қилмайди.

4564 У(ндай киши) ўликдир, сен буни тирикка санама,
Сен бунга қўшилма, (у билан аралашиб) ҳаёт кечирма.

4565 Яна бир тоифа таклиф қилиниб зиёфатга бормайди,
Сўйиладиган (мол) сўйиб, бошқа(лар)ни зиёфатга таклиф қилади.

4566 Булардан энг яхши йўл-йўриқ шудир,
Доно, билимдон(лар) мақтаган феъл-одат шудир.

4567 Хоҳ зиёфатга боргин, хоҳ бормагин,
Нафсни тий, овқатни оз е, саломатликда яша,

4568 Кўп еювчи одам дардманд бўлади,
Юзи сариқ [яъни ранги заъфарон], (ўзи) рангпар, оти пасткаш бўлади.

4569 Табиб сўзини бунга ўхшатади, кўр,
Мизожни билувчи, кўнгли, билими кенг (киши):

4570 Дард кишига томоқдан овқат билан киради,
Кишини дард қаритади, ёшини тугал яшай олмайди.

4571 Доим томоқни [яъни нафсни] тий, дардсиз юр,
Дард кишининг қизил юзининг ишини (ҳароб) қилади.

4572 Овқат, ичимлик(лар) иши бу янглиғ бўлади кўр,
Таклиф қилганникига борсанг ёки (сеникига) одам(лар) келса.

4573 Мана, мен сўзладим, сен(эса) эшитдинг,
Энди буни етарли деб бил, сўзингни узайтирма.

4574 Дунё ҳоли, йўл-йўриқ(лар)и шудир,
Агар одам(лар)га аралашмоқликни истасанг.

4575 Эй кўнглимнинг ёруғи, ҳақиқатга яқин (кишим),
Сўз(лар)имнинг маъносини ўқ ҳамда яхши ўйла.

Б а б. Одғурмыш Өгдүлмиш[118] дунйадын йүз эвүрүб йарынга тапы болмақны айур

4576 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Эшиттим мэн эмди эшит эврә сөз

4577 Сэн аймыш бу сөзләр ким өгрәнсәләр
Ажун ичрә булғай тиләк арзулар

4578 Валэкан тириглик булур-мэн тэгү
Муны билгү ашну э билгә бөгү

4579 Киши мунчә эмгәк билә қазғаныб
Узун қалмас эрсә нэрәк нәң йығыб

4580 Бу дунйа тиләйү йүгүрсә киши
Йату қалды таъат тапуғлар иши

4581 Бу күн сэн мәңә кэлмишиңдә бару
Бақа бар тапуғ барча қалды гуру

4582 Қамуғ бир кишикә қатылмыш үчүн
Йасы мунча эрсә күчәмә күчүн

170а 4583 Улуш кэндкә кирсә мэниң бу өзүм
Киши бирлә болғай ишим ҳам сөзүм

4584 Нэкү-тэг қылур-мэн бу таъат тапуғ
Йапулға мәңә бу сыңардын қапуғ

4585 Кичикликтә йандым қарыдым бу күн
Байат тапғы бирлә тирилдим өкүн

4586 Йана йандру йанмақ йавалық тапа
Йарар-му мәңә эй бағырсақ апа

4587 Нэ эдгү билиг бэрди билги өкүз
Эшитгил муны сэн айа қылқы түз

4588 Йигитликдә қылғыл қарылық иши
Қарыса барыр күч йэтилмәс йашы

4589 Йигитликдә таврат байат тапғы қыл
Қарылықта болмас муны йэтрү бил

Ўзғурмиш Угдулмишга бу дунёдан юз ўгириб у дунёга мойил бўлмоқликни айтади

4576 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни
Мен эшитдим, энди қайта сўзни эшит.

4577 Сен айтган бу сўзларни ким(лар) ўргансалар,
Дунё ичра тилак-орзуларини топадилар.

4578 Ва лекин тириклик топаман деган (киши)
Аввал бу (қуйидагилар)ни билиши керак, эй билимли, доно.

4579 Одам шунча машаққат билан (мол-дунё) қозониб
Узоқ қолмайдиган бўлса, мол-дунё йиғишнинг нима кераги бор.

4580 Одам бу дунёни истаб елиб-югурса,
Тоат-ибодатлар иши тўхтаб қолади.

4581 Бугун сен меникига келганингдан бери,
Барча тоат-ибодат тўхталиб қолди, назар сол.

4582 Фақатгина бир кишига аралашиш учун
Зарари бунча(лик) бўладиган бўлса, (мени) куч билан зўрлама.

4583 Менинг ўзим қишлоқ, шаҳарга кирсам,
Ишим ҳам сўзим кишилар билан бўлади.

4584 Бу тоат-ибодатни қанақасига қиламан,
Бу жиҳатдан менга эшик ёпилади [яъни бунинг иложи қолмайди].

4585 Кичиклигимдан қайтдим, бугун (энди) қаридим,
Худонинг тоати билан, тавба билан яшадим.

4586 Беҳудалик томон яна қайта қайтмоқ
Менга муносибми, эй меҳрибон одам.

4587 Билими дарё (каби кенг киши) қандай яхши таълим берган,
Сен буни эшитгин, эй хулқи гўзал:

4588 Қариликнинг ишларини йигитликда қилгин,
Қаригач куч кетади, ёш етишмайди.

4589 Йигитликда шошил, худонинг тоат-ибодатини қил,
Қариликда (унинг) зарари бўлмайди, яхши бил.

4590 Кичиг оғлан эркән қылқнч эдгү тут
Улуғлуққа тэгсэ одытур бу от

4591 Нэ эдгү болур көр йигитлик өдүн
Үлүг алса өзкә қамуғ эдгүдүн

4592 Нэ тэңсиз болур көр қарымыш киши
Йава болса қылса йигитлэр иши

4593 Тириглик үчүн болды дунйа нэңи
Тириглик түгэсэ түгэр нэң муңы

4594 Тириглик учуқты тэриб бу нэңиң
Ануқ кимкэ қодғу кэсилсэ тыныц

4595 Тутайы сэн аймыш элиг тапғыны
Түгэл билдим эш түш будун қылқыны

4596 Нэкү асғы ахир өлүр эрсэ өз
Сэңэ тэггүси йоқ магар экки бөз

4597 Бу мунча ысынмақ азу тумлымақ

Тилэк экки болды эй эрсиг чумақ

170б 4598 Бири дунйа малын бэдүсэ өзүң
Тақы бир йорық болса элдэ сөзүң

4599 Эди эдгү эрди бу экки булуб
Өлүм тутмаса қалса мэңү болуб

4600 Өлүм алды мэндин бу экки татығ
Нэрэк эмди дунйа э билги батығ

4601 Киши қутлуғының болур бэлгүси
Күнингэ тэгэдүр аның эдгүси

4602 Қалы қутсуз эрсэ кишиг тумлытур
Қарылық өдиндэ қылынч артатур

4603 Эди йақшы аймыш бөгү билги кэң
Эшитгил муны сэн айа қырғу эң

4590 Кичик ўғлон [яъни ёш йигит] экансан, феъл-атворни яхши тут,
Улғайганингда бу ўт ўчади [яъни унинг иложи қолмайди].

4591 Кўр, қандай яхши бўлади, йигитлик пайтида
(Киши) ўзига барча эзгуликлардан улуш олса.

4592 Қандай ярашиқсиз бўлади, кўр, қариган киши
Бемаъни бўлса, йигитлар ишини қилса.

4593 Дунёнинг нарсалари тириклик учундир,
Тириклик тугаса, нарсанинг мунги [яъни нарса учун уриниб қийналишлар] тугайди.

4594 Бу нарсаларни йиғиш билан тириклик ўтиб кетади,
Нафасинг кесилса [яъни ўлсанг], бу нарсаларингни кимга тайин қилиб қолдирасан.

4595 Фараз қилайлик, сен айтган элиг хизматларини,
Еру биродар(лар), халқ қилиқларини тугал билдим.

4596 Охири ўзинг ўладиган бўлгач, у(лар)нинг нима фойдаси бор,
Сенга икки (парча) бўздан бошқа тегадигани йўқ(ку).

4597 Бунчалик исимоқлик ва совумоқликнинг [яъни ўзни ўтга-сувга урмоқликнинг] (боиси),
Икки тилак бўлди, эй мард мусулмон.

4598 Бири — дунё моли билан ўзинг буюклашсанг,
Тағин бири — эл орасида сўзинг [яъни ҳукминг] раво бўлса.

4599 Жуда яхши бўларди, шу икки (нарсага) эришиб,
Ўлим тутмасаю (киши) мангу бўлиб қолса.

4600 Бу икки ҳаловатни ҳам ўлим мендан (юлиб) олди,
Энди дунё нимага керак, эй билими чуқур.

4601 Киши қутлуғининг белгиси бўлади,
Унинг эзгулиги кунига рўй бериб туради.

4602 Агар қутсиз бўлса, кишини совутади,
Қарилик пайтида феъл-атворини бузади.

4603 Доно, билими кенг жуда яхши айтибди,
Сен буни эшитгин, эй қизил юз:

4604 Киши қутлуғы ул нэчә улғаду
Бару эдгү болса эсизлик қоду

4605 Түгәл бэлгүлүг бил киши қутсузы
Қарыб йүгрүр эрсә ҳавасы уду

4606 Қанықы бу дунйа тиләб тутғучы
Өзингә тэмүр кэнд тура йапғучы

4607 Қаны ул отун ыт бу дунйа булуб
Йашыл көккә сунды қара қуш мүнүб

4608 Қаны ул байат мэн тэгүчи отун
Тэңиздә қуды ыдты тэңри түбүн

4609 Қаны ул бу дунйа нәңи тэргүчи
Нәңи бирлә йэрдә қуды барғучы

4610 Қаны ул Туғардын Батарқа тэги
Йурыб эл тутуғлы бу дунйа йэги

4611 Қаны ул тайақы йылан болғучы
Тэңиз йарлыб отра кириб кэчгүчи

171а 4612 Қаны йәк пари қуш бу йалнуқ үзә
Улуғлуқ қылығлы қылынчи түз-ә

4613 Қаны ул өлүг тиргүрүгли киши
Өлумкә тутуғ болды ахир иши

4614 Қаны ул кишидә өдүрмиш талу
Қоқуз қалды дунйа эзилди толу

4615 Өлүм тутты элтти бу самышларығ
Сэни-му қодур көр э қылқы арығ

4616 Бу йаңлығ турур бу ажун өңдиси
Кэрәк өңдиси тут кэрәк төңдиси

4617 Бақа көргил эмди йағыз йэр қойы
Нэ йаңлығ киши кирди толмас ойы

4618 Ачыб көрсә эрдиң қара йэр қатын
Нэ өдрүм талу эр йатур ынжықын

4604 Киши қутлуғи шудирки, (у) қанча улуғлашиб,
Ёмонликни қўйиб, бутунлай яхши бўлса.

4605 Киши қутсизи мутлақ белгиликдир, билгин,
(Агар у) қариб орзу-ҳавас кетидан югурадиган бўлса.

4606 Қани(у) бу дунёни талаб қилиб, тутган,
Ўзига темир шаҳар, қаср ҳозирлаган (киши) [яъни Шаддод].

4607 Қани(у) тубан ит, бу дунёни қўлга олиб,
Қора қуш миниб яшил кўкка (қўл) чўзган (киши) [яъни Намруд].

4608 Қани у, худо мен, деб даъво қилган қабиҳ,
Тангри уни денгиз тубига ғарқ қилган (киши) [яъни Фиръавн]

4609 Қани у бу дунё бойлигини йиққан,
Бойлиги билан ер қаърига кетган (киши) [яъни Қорун].

4610 Қани у (кун) чиқардан (кун) ботарга қадар
Кезиб, элларни олган бу дунё яхшиси [яъни Зулқарнайн].

4611 Қани у ҳассаси илон бўлувчи,
Денгиз (суви) ёрилиб, ўртасига кириб кечгувчи (яъни Мусо).

4612 Қани дев, пари, қуш (ва) халқлар узра,
Улуғлик қилган феъл-атвори гўзал (киши) [яъни Сулаймон].

4613 Қани у ўлик(лар)ни тирилтирувчи киши,
Охири иши ўлимга тутқун бўлган (киши) [яъни Исо Масиҳ]

4614 Қани у одамлар орасида сайланган, танланган [яъни Муҳаммад],
Дунё қуруқ [яъни ҳоли, бўш] қолди, тўлалик емирилди.

4615 Бу саналганларни ўлим тутди, олиб кетди,
Сени қўярмиди, кўр, эй хулқи покиза.

4616 Бу дунёнинг қоидалари шу янглиғдир,
Иста қоидаларини тут, иста аксини.

4617 Энди кулранг ер остига назар солгин,
(Унга) қанчадан-қанча кишилар кирди, (лекин ҳануз унинг)
ўпқони тўлмайди.

4618 Қора ер қатини очиб кўрганингда эди,
Не-не сара, асл кишилар қайғу-алам билан ётганини.

4619 Нэ бэглэр йатурлар қара йэр болуб
Нэ билгэ бөгү сызды йэрдэ улуб

4620 Бэгин қулда адра билүмэс өзүм
Чығайығ байында сэчүмэс көзүм

4621 Нэчэ күр күвэзлэр бир иг иглэмэс

Қара йэркэ кирди қаны тэбрэмэс

4622 Бу йаңлығ кишилэр төшэнди йэриг
Йа сэн-му қалыр-сэ йа мэн-му тириг

4623 Йурыйу туруғлы бу барқын киши

Улуғ йолда этмэс бу эв йоқ[119] иши

4624 Өзүмдин көтүрдим бу арзу тилэк
Қоду бэр байатым мэңэ таб йөлэк

4625 Кишиг қул қылығлы бу суқлуқ турур
Кэтэрдим бу суқлуқ көзүм тоқ турур

4626 Нэкү тэр эшит дунйа қодмыш киши
Йайығ дунйага көңли тодмыш киши

117б 4627 Ажунда тилэкин булунды өзүм
Харислық өзиндин кэтэрди көзүм

4628 Өзүм қодты дунйа тилэк арзусын
Тилэким түгэнди кэсилди сөзүм

4629 Бу дунйа ичи бир тарығлағ турур
Нэкү эксэ мунда йарын ул үнүр

4630 Уруғ эдгү эксэ үнэр эдгүлүк
Ул эдгү болур-ул йэгү кэдгүлүк

4631 Уруғ эсиз эскэ эсиз-өк үнүр
Ул эсиз бойунқа йарын йүк болур

4632 Бу күн қодмағынча хава арзулар
Йарын булғу эрмэс өзүм эдгүлэр

4619 Не-не беглар қора ер бўлиб ётибдилар,
Не-не билағон, доно(лар) ер (ости)да чириди(лар).

4620 Ўзим бегини қулдан ажрата билмайман,
Кўзим камбағални бойидан (аниқ) фарқлай олмайди.

4621 Бирор бир дард билан оғримаган неча-неча шижоатли, мағрур (кишилар),
Қора ер (ости)га кирди(лар), (улар) қани, қимирламаётирлар.

4622 Шундай кишилар ерни тўшанганда [яъни ўлганда],
Е сен, ё мен тирик қолармидик.

4623 Юриб турувчи [яъни тинмовчи] бу аҳди қаттиқ саёҳатчи киши [яъни у дунёга соф боришга қаттиқ аҳд қилган киши]
Улуғ йўлда уй-жой ишлари билан шуғулланмайди.

4624 Ўзимдан бу орзу-тилакларни узоқлаштирдим,
(Ўз ҳолимга) қўйиб қўй, худойим мен учун етарли суянчиқдир.

4625 Кишини қул қилувчи бу суқликдир,
Бу суқликни ташладим, кўзим тўқдир.

4626 Дунёни тарк этган киши нима дейди, эшит,
Бевафо дунёга кўнгли тўйган [яъни қайтган] киши.

4627 Ўзим оламда тилагимни топдим,
Кўзим ўзидан ҳарисликни ташлади.

4628 Ўзим дунёнинг тилак-орзу(лар)ини тарк этдим,
Тилак(лар)им тугади, сўзим тамом бўлди.

4629 Бу дунёнинг ичи бир экинзор (каби)дир,
Бунда нима эксанг, келасида ўша унади.

4630 Эзгу уруғ эксанг, эзгулик унади,
Бу эзгу егулик, кийгулик бўлади.

4631 Емон уруғ эксанг, ёмон (нарса) ўсади,
Бу ёмонлик келгусида [яъни у дунёда] бўйинга юк бўлади.

4632 Букун (токи) ҳавас-орзуларни тарк этмагунча,
Келгусида [яъни у дунёда] эзгулик(лар)га эриша олмайман.

4633 Сэни қоđмас эркэн бу дунйаны қоđ
Сэңэ тоđмэс эркэн сэн ир ашну тоđ

4634 Аны қоđмаса сэн сэни қоđға-оқ
Аңар тоđмаса сэн сэңэ тоđға-оқ

4635 Булуб қалғу эрсэ нэрэк бу ажун
Сэни қоđғу эрсэ аны қоđ узун

4636 Муны қоđ тилэ ул ажунуғ туруб
Эрэжин тирил анда мэңү болуб

4637 Тақы мунда йэгрэк тилэйин тэсэ
Экигүн ажунуғ тилэмэ оса

4638 Йуры экки ажун идисин тилэ
Нэрэк дунйа ъуқба экигүн билэ

4639 Төрүтгэнни булса төрүмиш[120] сэниң
Йаратғанны булса йаратмыш сэниң

4640 Төрүмишкэ қорқма тилэмэ тилэк

Төрүтгэнгэ қорққыл аны тут йөлэк

4641 Төрүтгэн иди тапғы эврэ қоđуб
Төрүмишкэ тапмақ болур-му уđуб

172*a* 4642 Экидэ аđын йоқ тапуғчы иши
Йа тапғы йарағай көтүргэй башы

4643 Йа тапғы йарамаға эмгэклэри
Йава болға өđ күн тиригликлэри

4644 Йараса тапуғ бэг көтүрсэ аны
Болур өзкэ эрксиз бу булмыш күни

4645 Ара ач ара тоқ йүгүргү кэрэк
Бэги йатса эмгэк бу көргү кэрэк

4646 Қалы сиңмэсэ көр бу қылмыш тапуғ
Йава болды эсиз тириглик қамуғ

4633 Сени қўймас экан(ми), (сен) бу дунёни қўй,
Сенга туймас экан(ми), сен (ундан) қоч, олдинроқ тўй.

4634 Сен уни қўймасанг, (у) сени албатта қўяди,
Сен унга тўймасанг, (у) сенга албатта тўяди.

4635 (Унга) эришиб, (яна) қоладиган бўлгач, бу дунё нега керак,
Сени қўядиган бўлгач, (сен) уни батамом қўй.

4636 Бу (дунё)ни қўй, туриб у дунёни тила,
У (дунё)да мангу бўлиб роҳатда яша.

4637 Бундан тағин ҳам яхшироғини истайин десанг,
Иккала дунёни ҳам истама, ўйла,

4638 Кел, икки олам эгасини иста,
Дунё нимага керак, охират иккала дунё биландир [яъни охиратда иккала дунё ҳам жамул-жамдир].

4639 Бунёд қилганга эриш, бунёд бўлганлар сеники,
Яратганга эриш, яратилганлар сеники.

4640 Бунёд бўлганлардан [яъни инсонлардан] қўрқма, (улардан) тилак тилама.
Яратгандан қўрққин, уни суянчиқ деб билгин.

4641 Яратган эгам тоат-ибодатини кейинга қўйиб,
Ғафлатга ботиб яратилганга [яъни инсонга] хизмат қилмоқлик бўладими (ахир).

4642 Хизмат қилувчининг иши икки (нарса)дан бошқа бўлмайди.
Ё хизмати манзур бўлади, бошини кўтаради.

4643 Ё хизмати, меҳнатлари манзур бўлмайди,
Вақти, кун(лари), тирикликлари беҳуда бўлади.

4644 Хизмати манзур бўлса, бег уни кўтарса,
Бу эришган кунлари ўзи учун эрксиз(ликдан иборат) бўлади.

4645 Гоҳо оч, гоҳо тўқ югуриш керак,
Беги ётса, у машаққат кўриши керак.

4646 Агар у қилган хизмат(лар)и сингмаса [яъни манзур бўлмаса],
Эсиз, тириклиги бутунлай беҳуда бўлади.

4647 Қайу-ул тапуғчықа айғыл асығ
Бу тапғы ичиндә нэкү-ул асығ

4648 Нэкү тэр эшитгил Ыла эркини
Тапуғчы төрүсин айур көр аны

4649 Бақа бэрсә тэрс иш бу бэглэр иши
Тапунса тэлим тэрк йаранмас киши

4650 Йараса тапуғ өзкә эрксиз болур
Йарамаса тапғы күнингә илүр

4651 Тапуғқа ынанма э тапғы гэлим
Тапуғ қылға ахир башыңны қалым

4652 Сэвинди тэдүктә сасытур сөкәр
Йазылды тэдүктә бушуб қаш түгәр

4653 Түгәл билсә болмас қылықларыны
Йэмә алса болмас алықларыны

4654 Түби йэл турур бу ажун эй оғул
Көликә турур көр қарары йоқ-ул

4655 Сақым-ул көрү барса көрнү турур
Тутайын тэдүктә йитэр йоқ болур

4656 Кэзигчә кэлир көр бу давлат қуры
Тириг-ул йайығ ҳам болур тэрк қары

172б 4657 Кэрәк болмас эмди бу дунйа мэңә
Йа давлат кэзиги кэзиг эй тоңа

4658 Идим йады эш таб сэвингү сэвинч
Аның йарлығы таб авынғу авынч

4659 Сэвүг болмаса таб идим сэвмиши
Йағым йэк турур өз йағыламышы

4660 Тиләким анындын умунчым аңар
Сығынғу идим ул күвэнгүм аңар

4661 Тонум қой йуни таб йэгүм арпа аш
Түгәл болды дунйа мэңә эй қадаш

4647 Хизматчи учун манфаат қайси, айтгин,
Бу хизматларидан қандай манфаат бор.

4648 Ило эркини нима дейди, эшитгин,
Унга назар сол, (у) хизматчи йўл-йўриғи ҳақида айтади:

4649 Назар солсанг, бу беглар иши жуда қийин иш,
Талай хизмат қилса (ҳам) киши дарров (ўзини) манзур қилолмайди.

4650 Хизмат манзур бўлса, (у) ўзига эрксиз бўлади,
Хизмати манзур бўлмаса, (у) кундан-кунга пасаяди.

4651 Эй хизмати кўп (синган), хизматга ишонма,
Охири хизмат бошингни бадал қилади.

4652 (Энди) севинди деганда, сасиб сўкади,
(Энди чеҳраси) очилди деганда, ғазабланиб қош тугади [яъни қовоқ солади].

4653 (Унинг) қилиқларини тугал билиб бўлмайди,
Шунингдек, (ундан) олинадиган (нарса)ларини (ҳам) олиб бўлмайди.

4654 Бу дунё бўрон, ел кабидир, эй ўғил,
Қарори йўқ кўланка кабидир, назар сол.

4655 (У) сароб кабидир, қараганда кўриниб туради,
Ушлайин деганда, йўқолади, йўқ бўлади.

4656 Бу давлатнинг мартабаси навбати билан келади, кўр,
У ҳам тирик, ҳам бевафо, ҳам тез қарийди.

4657 Энди бу дунё менга керак бўлмайди,
Ёки давлат навбати (бўлган) навбат ҳам (керакмас), эй баҳодир.

4658 Эгамнинг ёди (менга) эш, етарли севинадиган севинч,
Унинг ёрлиғи етарли овинадиган овинч.

4659 Севувчи бўлмаса, эгамнинг севиши кифоя,
Ўзим ёвлашган ёвим шайтондир.

4660 (Менинг) тилак(лар)им ундан, умидим унга,
Сиғинадиган эгам ўша, (мен) ундан қувонаман.

4661 Кийимим қўй юнги, (шу) бас, озуқим арпа ош,
(Шулар билан) дунё менга етарли бўлди, эй қариндош.

4662 Нэкү тэр эшитгил бағырсақ сөзи
Өңүрдә туруғлы сақынуқ өзи

4663 Ажунда алындым өзүмкә өңи
Қавуқ сөкти йэм таб тонум қой йүңи

4664 Шакардә татығлық қавуқ йор мэңә
Жуз-ул бу өрүм тон ағылар тэңи

4665 Қарын тодғуча йэ қамуғ йэм ичим
Кэрәк арпа йор тут тодузғу ачым

4666 Түзү улма гүжә йэгил эй қадаш

Йэмә удлайу сэн тадуң болға баш

4667 Татығ сүрмә татығ қыны кәд қатығ
Татығқа йанут орны тэңсиз батығ

4668 Ачығ сүчиг ашлар боғуз татқы-ул
Богуз татғы сүргән киши йылқы-ул

4669 Ағы жуз кэдим тон киши кэдгүси
Эт-өз өрткү таб қыл эй эр эдгүси

4670 Боғуз бир тодуса экн күн барыр
Эгин кэдсә бир тон эки йыл қалыр

4671 Бу экки үчүн мэн өзүм қул қылыб
Киши тапғы қылмақ йарар-му билиб

173а 4672 Әдиз ъарштa мундын сарақа тэги
Түзү барча муңлуғ турур бир тэңи

4673 Магар бир байат-ул түгәл муңсузун
Муңуғ билдәчи ул бағырсақ түзүн

4674 Көңүл бир байатқа уладым көни
Тиләкчи болуб мэн тиләр-мэн аны

4675 Бары болды шаксиз мэнә бэлгүлүг
Көңүл бүтти йэрләр тэлим үлгүлүг

4662 Меҳрибон сўзини эшитгин, нима дейди,
Ўзи ғорда турувчи, мулоҳазали кишидир:

4663 Дунёда ўзимга (керагини) олдим,
Қипиқ, кепак мен учун етарли овқат, кийимим қўй юнгидир

4664 Қипиқ бўтқа мен учун шакардан ҳам татимли,
Бу тўқилган (яъни бўз) кийим ипакли, шоҳиларга тенгдир.

4665 Ҳамма ейиладиган, ичиладиган (нарса)ни қорин тўйгунча е,
Хоҳ арпа бўтқа бўлсин, очликни тўйдириш керак.

4666 Барча (кулда) пиширилган нон(лар)ни, гўжа(лар)ни еявер, эй қариндош,
(Лекин) сен молдек ема: мизожинг бузилади.

4667 Лаззат кетидан қувма, лаззатнинг азоби жуда қаттиқдир,
Лаззатга жавоб ўрни мислсиз чуқурдир.

4668 Аччиқ, чучик овқатлар томоқнинг лаззатидир,
Томоқ лаззатининг кетидан қувган киши ҳайвондир.

4669 Ипакли, шоҳи кийим, либос(лар) одам киядиган нарсалардир,
(Сен) тану жон [яъни руҳ-нафс] пардасини соз қил, [яъни у дунёлигингга ҳозирлик кўр], эй одамлар яхшиси.

4670 Томоқ бир тўйса, икки кун ўтади,
Эгин бир кийим кийса, икки йилга етади.

4671 Шу иккала нарса учун мен ўзимни қул қилиб,
Била (кўра) туриб одам(лар) хизматини қилмоқлик ярайдими.

4672 Арши аълодан тортиб то рутубатли ерга қадар,
Бутун (ва) барча (одамлар) бир тенгда мунглидир.

4673 Тугал мунгсиз фақат бир худодир,
У (барча) мунглардан хабардор, меҳрибон, карамлидир.

4674 Тўғридан-тўғри кўнгилни бир худога боғладим,
Мен тилакчи бўлиб (доим) уни тилайман.

4675 (Унинг) борлиги (ҳеч) шубҳасиз менга маълум бўлди,
Кўнгил ишонган ерлари талай (ва) мувофиқдир.

4676 Барынга муқарр-мэн тиләр-мә усуз
Қайуда тиләсү өзүм бэлгүсүз

4677 Идимни тиләр-мэн өзүм усы йоқ
Нишанын булур-мэн көрүглиси йоқ

4678 Тиләгли удымас тилә тынмағыл
Тиләб булмадым тэб йатыб йанмағил

4679 Тиләб тутчы тынма тиләб йэтгү йоқ
Тиләб булмадым тэб йанын йатғу йоқ

4680 Тиләгли йүгүргү кэрәк тынмады
Йатыб тынғучылар тиләк булмады

4681 Тиләб тынмағучи нә булмас болур
Тыныб йатсә арзу тиләк ким булур

4682 Мэни ул тиләди эң ашну сэвиб
Аны мэн тиләр болдум эмди эвиб

4683 Мэни ашну ул қулды эрди азал

Анын мэн қулур болдум эмди түгәл

4684 Бу мундағ идимни қалы сэвмэйин
Тиләб булғуқа өз қалы эвмэйин

4685 Мунумқа тақымқа мэңә ул йарар
Бала қадғу тэгсә мэни ул йулар

4686 Мэни ул өдүрди эң ашну тиләб
Анын өз тиләр болды көнлин улаб

173б 4687 Мэни ул төрүтти бу-ул чын сөзүм
Мэни ул гидти бэдүди өзүм

4688 Тоңулдум бу халқдын сығындым аңар

Көдәзгәй мэни ул қамуғдын сынар

4689 Өзүм қалса йалңуз идим йады таб
Өзүм сөзләгүкә идим аты таб

4676 Борлигига иқрорман, уйқусиз (уни) тилайман,
Ўзим (уни) қаердан қидирайин, (бу) номаълум.

4677 Эгамни қидираман, ўзимнинг уйқум йўқ,
Нишон(лар)ини топаётирман, (лекин ўзини) кўриш йўқ.

4678 Қидирувчи ухламайди, тинмагин, қидиргин,
Қидириб топмадим, деб ётиб қайтмагин [яъни хотиржам бўлиб бу йўлдан қайтмагин].

4679 Доим қидириб тинма, қидириб етмоқ йўқ,
Қидириб топмадим, деб ёнбошлаб ётмоқ йўқ.

4680 Қидирувчи тинмасдан югуриши керак,
Ётиб дам олувчилар тилак топмаганлар.

4681 Қидириб тинмовчи қанақасига (тилакни) тополмайдиган бўлади,
Дам олиб ётса, орзу-тилакни ким топади.

4682 Энг аввал севиб мени у [яъни худо] тилади,
Энди шошилиб уни мен тилайдиган бўлдим.

4683 Аввал у мени сўради [яъни яралишимни хоҳлади], (чунки у) азал эди,
Шу сабабдан энди мен тугал (уни) сўрар бўлдим.

4684 Мана шундай эгамни қандай қилиб севмайин,
Қидириб етишишга ўзим қандай қилиб шошилмайин.

4685 Мунгимда, ёлғизлигимда менга у ярайди,
Бало, қайғу етса мени у халос қилади.

4686 Тилаб энг аввал мени у сайлади,
Шу сабабли ўзим кўнгилни (унга) боғлаб) (уни) тиловчи бўлдим.

4687 Мени у яратди, чин сўзим шудир,
Мени у парваришлади, ўзим улғайдим.

4688 Бу халқдан умидни уздим [яъни юз ўгирдим], (фақат) унга сиғиндим,
У ҳамма жиҳатлардан мени асрайди.

4689 Ўзим ёлғиз қолганда, эгамнинг ёди кифоя,
Ўзимнинг сўзлашим учун эгамнинг оти кифоя.

4690 Авынғум сығынғум йөләким тоқум
Ул-ул бир иди тодғу ачым тоқум

4691 Нәкү тәр эшитгил сүзүлмиш киши
Идиси билә чын түзүлмиш киши

4692 Көңүлдәки сиррым ачар-мән сәңә
Тиләк арзу бирлә учар-мән сәңә

4693 Күвәнгү авынғу сығынғу идим
Қамуғдын үзүлдүм қачар-мән сәңә

4694 Ул ажунқа орнуң бу ажун турур
Муны қодмағынча аны ким булур

4695 Бу қач нәң түгәл қодмағынча киши
Адын төрт қылумас киши өз иши

4696 Йүз отру кәтәргү бу дунйа салыб
Анын болса ъуқба булунғай алыб

4697 Йайығ дунйа бәкдү элигдә тутуб
Нәкү-тәг болур мәңү ажун йэтүб

4698 Хатарлығ турур дунйа нушы ағу
Арығын тилә барча ичгү йэгү

4699 Қоду бәргү дунйа тиләк арзусын
Анын булса ъуқба орун элгүсин

4700 Хақиқат муны бил эй Өгдүлмишим
Айайын сәңә мән өзүм билмишим

4701 Бу дунйа ишин қодмағынча түгәл
Қылумас бу ъуқба ишин эй ынал

174*a* 4702 Кишидә йырақ болмағынча қадаш
Байат тапғынгә тәгсә болмас адаш

4703 Хава арзу бойны сымағынча уз
Көнилик йолынгә кирүмәс эт-өз

4704 Көңүлдин чықарғу қамуғ дунйасын
Аңар өтрү кирсә байат сәвги чын

4690 Овунадиганим, сиғинадиганим, орқа таянчим, ишончим,
Туядиганим, очим, туқим уша биргина эгамдир.

4691 Покизаланган киши нима дейди, эшитгин,
Эгаси [яъни парвардигори] билан чиндан созлашиб кетган киши:

4692 Кўнгилдаги сиримни очарман сенга,
Тилак-орзу билан учарман сенга.

4693 Қувонадиган, овунадиган, сиғинадиган эгам,
Ҳамма (нарса)дан узилдим, қочарман сенга.

4694 У дунёдаги ўрнинг (учун бадал) бу дунёдир.
Бу (дунё)ни қуймагунча, у (дунё)ни ким топа олади.

4695 Одам бу бир қанча нарсаларнинг баҳридан бутунлай ўтмагунча,
Киши ўзининг бошқа тўрт ишини қила олмайди.

4696 Бу дунёни қул билан курсатиб, (ундан) юз ўгириш керак,
Шу туфайли охиратни топса, (уни) эришиб олса (бўлади).

4697 Бевафо дунёни қулда маҳкам тутиб,
Қандай қилиб мангу (ҳақиқий) дунёга етиб бўлади.

4698 Дунё хатарлидир, (унинг) нуши оғу(дир),
Барча ичгу(лик), егу(ликларнинг) тозасини иста.

4699 Дунё тилак-орзуларининг баҳридан ўтиш керак,
Шу туфайли охиратнинг яхши ўрнини топса (бўлади).

4700 Эй Ўгдулмишим, ҳақиқат деб буни билгин,
Мен сенга ўзим билганларимни айтайин.

4701 Бу дунё иш(лар)ини тугал тарк этмагунча,
Охират иш(лар)ини қила олмайсан, эй аслзода.

4702 Одамлардан узоқ бўлмагунча, (эй) қариндош,
Худонинг тоат-ибодатига етса бўлмайди [яъни худонинг тоат-ибо-
датини қилиб бўлмайди], (эй) ошна.

4703 Ҳавас, орзу бўйни яхши синдирилмагунча,
Тану жон тўғрилик йўлига кира олмайди.

4704 Кўнгилдан барча дунёсини чиқариб ташлаш керак,
(Токи) сўнг унга худонинг чин муҳаббати жо бўлсин.

4705 Түнәк-ул бу дунйа мусулман үзә
Түнәктә эрәж қулма көңлүң түз-ә

4706 Эт-өз үлги бэрмә қатығлан оса

Өзүң йолқа көңәй анында баса

4707 Йава қылмағыл бу кэчәр өд̇ күнүң
Йана булғуң эрмәс кэчигли түнүң

4708 Кэчәр күн йава болса өкнүр кэдин
Тириглик йава қылса булмас адын

4709 Нэкү тэр эшит көр э билги тэңиз

Өзи қутқы алчақ нэ көңли эд̇из

4710 Улушдын улушқа көчүгли киши
Көчин өндүн ыд̇са этәр ул иши

4711 Бу көчмәстә ашну көч ыд̇са оза
Көчүб барды асғы йарутур көз-ә

4712 Кэрәк ыд̇ көчүңни кэрәк ыд̇мағыл
Өзүң көчгү ахир осал болмағыл

4713 Кэрәк эрсә бэг бол кэрәк болса қул
Өзүң қалғу эрмәс өлүм тутты йол

4714 Кэрәк миң йашағыл кэрәк он сэкиз
Өзүң өлгү эд̇гү атың қод̇ғыл из

4715 Кэрәк эрсә бай бол кэрәк йоқ чығай
Тиригликни йэр бу кэчәр йыл күн ай

4716 Башың көккә тэгсә бэд̇үглүк атын
Кириб йатғу орнуң қара йэр қатын

174б 4717 Тириглик булуб эр йава қылса өз
Өзин отқа атты ошул йылқы уд̇

4718 Эсәнлик булуб эр йава қылса йаш
Бу көрксүз тириглик болур эй қадаш

4705 Мусулмон(лар) учун бу дунё тунаб ўтиш жойидир,
Тунаш жойида фароғат истама, кўнглингни тузат.

4706 Тану жон баҳрасини берма [яъни нафсга эрк берма], қаттиқ бўл, ўйла,
Шу орқали (гина) ўзинг (тўғри) йўлга кирасан.

4707 Бу ўтаётган вақт, кунларингни беҳуда қилмагин,
Ўтган тунингни яна (қайта)топа олмайсан.

4708 Ўтаётган кунинг беҳуда бўлса, кейин афсус қиласан,
Тирикликни беҳуда қилсанг, бошқа тополмайсан.

4709 Билими денгиз (каби чуқур киши) нима дейди, эй (сен) эшит, назар сол,
Ўзи тавозели, мулойим ва олий ҳиммат (киши):

4710 Қишлоқдан қишлоққа кўчувчи киши,
Кўчини олдин юборса, у ишини саранжом қилади.

4711 Кўчмасдан аввал илгарироқ кўч юборса,
Кўчиб борганнинг фойдаси кўзни ёритади.

4712 Кўчингни хоҳ юбор, хоҳ юбормагин,
(Бари бир) ўзинг охири кўчасан, ғофил бўлмагин.

4713 Иста бег бўл, иста қул бўлгин,
Ўзинг (тирик) қолмайсан, чунки ўлим (деган нарса) йўлга отланган.

4714 Иста минг (йил) яшагин, иста ўн саккиз (йил яшагин),
Ўзинг (бари бир) ўласан, эзгу отингни нишона (қилиб) қолдиргин.

4715 Иста бой бўл, иста йўқ(сил), камбағал (бўл),
Ўтаётган бу йил, кун, ой(лар) тирикликни ейди.

4716 Улуғлик шуҳрати билан бошинг кўкка етса (ҳам),
Кириб ётадиган ўрнинг қора ернинг остидир.

4717 Киши тириклик топиб, уни ўзи беҳуда қилса,
(У) ўзини ўтга отади, у ҳайвон, мол(дир).

4718 Киши саломатликка эришса(ю), ёшини беҳуда ўтказса,
Бу тириклик ярашиқсиз бўлади, эй қариндош.

4719 Мэниң қадғумы сэн йэмэ эй қадыш
Сэн өз қадғуны йэ төкүб көздэ йаш

4720 Бу дунйа иши бэк тузақчы турур
Тузаққа илинмэ сэни бэркитүр

4721 Бу күн кэлди давлат тилэкчэ барыр
Ынанма аңар сэн йана тэрк барыр

4722 Осанма өлумкэ сақынма узун
Пусуғдын чықар-тэг чықар өдсүзүн[121]

4723 Өкүш миң осалығ өлүм басмыш-ул
Тэлим йумқыларығ өлүм сачмыш-ул

4724 Нэкү тэр эшит эмди көңли удуғ
Өлүмкэ осал болма тэггэй йудуғ

4725 Өкүш тэрнэгин көр тарады өлүм
Өлүмүг сақынса ақар көз йулум

4726 Мэнин көксэгүчи мэни қалмады
Асығ қылмады сү этиглиг толум

4727 Осанма тириглик барыр бэлгүсүз
Кэчэр ошбу өд күн йана йанғусуз

4728 Эрэжкэ авынма йава болға күн
Бу қутқа ынанма йайығ ул отун

4729 Бэдүғ мэн тэгүчини бузды өлүм
Улуғ мэн тэгүчини утты өлүм

4730 Өлүм бузды орду тэлим кэнд улуш
Өлүм бузды қаршы сарай эв өкүш

4731 Нэчэ миң тириг өлди толуб йатур
Бизиң кэлгүмизкэ көдэзиб йатур

175*а* 4732 Бақа көр уларқа сэн ачғыл көзүң
Бэгиг қулда адра билур-му өзүн

4

4719 Сен мен учун қайғу ема, эй қариндош,
Кўздан ёш тўкиб, сен ўз қайғунгни е.

4720 Бу дунё иши пишиқ тузоқчидир
Тузоққа илинма, сени маҳкам тутади.

4721 Бугун (сенга) келган давлат тилакка мос(дек) юради,
(Лекин) сен унга инонма, (у яна) тез кетади.

4722 Ўлимдан ғофил бўлма, узоқ ўйлайверма,
(Ўлим) пистирмадан чиққандек бемаҳал чиқади.

4723 Талай минг ғофил(лар)ни ўлим (қўққисдан) босгандир,
Талай жам қилинган (нарса)ларни ўлим сочгандир.

4724 Энди кўнгли ҳушёр нима дейди, эшит,
Ўлимдан ғофил бўлма, машаққат етади:

4725 Кўплаб одамлар, йиғинини ўлим тарқатиб юборган, кўр,
Ўлимни ўйласам, кўз чашмам [яъни ёшим] оқади.

4726 Мен-мен деб керилувчи мани [яъни бирорта ҳам киши] (ўлимдан қутулиб) қолгани йўқ.
Лашкар, шай қурол-аслаҳа фойда қилмади [яъни жонга ора кирмади].

4727 Ғофил бўлма, тириклик сезилмасдан ўтиб кетади,
Ўтаётган ушбу вақт (ва) кунлар яна қайтмайди.

4728 Фароғатга маҳлиё бўлма, кун(лар) беҳуда бўлади,
Бу қут-давлатга инонма, у бевафо ва тубан.

4729 Буюкман деювчи(лар)ни ўлим вайрон қилди,
Улуғман деювчи(лар)ни ўлим енгди.

4730 Ўрда (шоҳ турадиган шаҳар), талай шаҳар, қишлоқ(лар)ни ўлим вайрон қилди,
Ўлим талай қаср, сарой (ва) уй(лар)ни вайрон қилди.

4731 Неча минг(лаб) тирик(лар) ўлди(лар), (улар) ер тагида тўлиб ётибди(лар),
Бизнинг келишимизга кўз тутиб ётибди(лар).

4732 Сен кўзингни очгин, уларга назар сол,
Ўзинг бегни қулдан ажрата биласанми.

4733 Улуғлуқ өлүмкэ асығ қылмады
Өлүмдин қачығлы кэчик булмады

4734 Ағыр савчыларны элэтти өлүм
Адын ким этүгэй от эм йа толум

4735 Ынанчсыз турур бу жафачы ажун
Йайығ қылқы ирсэл қылынчы отун

4736 Нэкү-тэг кэчүрсэ кэчэр тэрк күни
Барыр эдгү эсиз нэ эгри көни

4737 Тоқун ма кэчэр ҳам ачын ма кэчэр
Нэ бэгкэ қылур йүз нэ бай қул сэчэр

4738 Эрэжи узамас нэ эмгэклэри
Нэрэк өтрү мунча чоғы үн уры

4739 Эди йақшы аймыш бөгү билги кэң
Қылықы йорықы билэ көңли тэң

4740 Аз эдгүкэ йалңуқ унытур өзин
Йашыл көктэ үстүн йурытур сөзин

4741 Нэчэ көр көкүзлүг күвэнүр эриг
Өлүм йанчты көксин сачытты көзин

4742 Бу эрди сэңэ чын бағырсақлықым
Муну сөзлэдим мэн сэңэ эй ақым

4743 Ким эрсэ бу ҳалығ билир эрсэ чын
Аңар болғу эрмэс бу дунйа йақын

4744 Йитүрдүм йигитлик йэтилди йашым
Йыпар кэтти кафур эшүнди башым

4745 Сэзигсиз өлүмкэ анунғу өди
Бу күндэ нару-ул э йалңуқ кэди

175б 4746 Өлүм қадғусы тутты кэтти сэвинч
Өлүмдэ кэдин иш нэкү-тэг эринч

4747 Бу қадғу сақынч бирлэ эркэн өзүм
Нэкү-тэг элигкэ бэрүр-мэн өзүм

4733 Улуғлик ўлимга фойда қилмаган,
Ўлимдан қочувчи кўприк [яъни чора-илож] топмаган.

4734 Табаррук пайғамбарларни (ҳам) ўлим олиб кетди,
Бўлак ким (ўлимга қарши) даво, эм ёки қурол-аслаҳа ҳозирлай олади.

4735 Бу жафочи дунё ишончсиздир,
Бевафо, хулқи жафо, қилиқлари тубандир.

4736 Қанақасига ўтказсанг (ҳам) кун(лар) тез ўтиб кетади,
Яхши, ёмон ҳамда эгри, тўғри (ҳам) кетади [яъни ўлади].

4737 Тўқликда ҳам ўтади, очликда ҳам ўтади,
На бегни юз хотир қилади, на бой (ва) қулни ажратади.

4738 (Унинг) роҳат(лар)и ҳамда машаққатлари узоққа бормайди
Бас, бунчалик шовқун-сурон нимага керак.

4739 Доно, билими кенг жуда яхши айтибди,
Қилиқ(лар)и, хатти-ҳаракатлари билан кўнгли монанд (киши):

4740 Одам оз(гинагина) эзгуликка (эришса) ўзини унутади,
Сўзини яшил осмондан ҳам баланд (парвоз қилиб) юритади.

4741 Қанчадан-қанча шуҳратли, мағрур, гердайган кишиларнинг
Кўксини ўлим янчди, кўзини чиқарди.

4742 Сенга чин меҳрибонлигим шу(лар)ни (айтиш) эди,
Мана, мен сенга сўзладим, эй саховатлим.

4743 Ким бўлсин, (уш)бу ҳолни чиндан биладиган бўлса,
Бу дунё унга яқин бўлмайди [яъни у бу дунёга меҳр қўймайди].

4744 Йигитликни йўқотдим, ёшим етилди,
Ипор [яъни қора] кетди, бошим кофур [яъни оқ] ёпинди.

4745 Шубҳасиз ўлимга ҳозирланадиган пайтдир,
Бу кундан буёғи, эй одамларнинг яхшиси.

4746 Ўлимнинг қайғуси тутди, севинч кетди,
Ўлимдан кейин иш қанақа бўлар экан.

4747 Ўзим бу қайғу-алам(лар) билан эканман,
Ўзимни элиг (хизмати)га қандай қилиб бағишлайман.

4748 Элигкә мэниндин асығ болмағай
Тосулсу тәсә ҳам тосу булмағай

4749 Қалы ул ажунлуғ тиләсә мэни
Мэни барды сақныб йурысу көни

4750 Апа оғлыны эмди эрклиг байат
Төрутти эки иш үчүн бэрди ат

4751 Тамуғқа йа учмақ бэги болғуқа
Ағырлық үчүн йа ужуз қылғуқа

4752 Ағырлық тиләсә айу бэрди йол
Ужузлуқ йолын ма сәчә бэрди ул

4753 Кәрәк эмди қулқа өзи қуллуқын
Түгәл қылғу булса байат тавфықын

4754 Қалы булса тавфық байатдын қулы
Қамуғ эдгүлүккә ачилды йолы

4755 Қатығланғу өтрү йэтүргү тапуғ
Түмән эдгүлүккә ачылгай қапуғ

4756 Бу эрди мунықы мэниң билмишим
Сәңә сөзләдим мэн эй эдгү эшим

4757 Силәркә мэниндин асығ сөз кәрәк
Өзүмдә көрү бу сөзүм эдгүрәк

4758 Қалы ъуқба қулса йорықы бу ҳал
Қалы дунйа қулса билирсә түгәл

4759 Болу бэрди эврән кәлү бэрди қут
Нәкү қулса арзу кәлү бэргә бүт

4760 Мэниңдә нәкү бар адын эдгү иш
Силәркә асығ қылса эй эдгү эш

176а 4761 Қоду бэрсу элиг мэни тәңриқа
Дуъачы болайын аңар эдгүкә

4762 Билиг айтур эрсә уну билмишим
Эшиттин айу бэр нәкү аймышым

4748 Эликга мендан фойда бўлмайди,
Манфаат келтирсин деса ҳам, манфаат топмайди.

4749 Агар у дунёлик неъмат(лар)дан умид қилса,
Мени (ўз ҳузурига) борган ҳисоблаб, тўғри юраверсин.

4750 Энди [яъни ахир] қодир худо одам боласини,
Икки иш учун яратган, от берган.

4751 Дўзах учун ё жаннат беги бўлиш учун,
Табаррук (бўлиш) учун ё тубан-паст қилиш учун.

4752 Табарруклик истаса, у [яъни худо] йўл айтиб беради,
У тубанлик йўлини ҳам аниқлаб беради.

4753 Энди лозимдирки, банда ўз бандалигини
Тугал бажо келтирса(ю), худо тавфиқига сазовор бўлса.

4754 Агар бандаси худонинг тавфиқига сазовор бўлса,
Ҳар қандай эзгулик(лар)га йўли очиқ бўлади.

4755 Қаттиқ киришиб сўнг тоат-ибодат қилиш керак,
Туман (турли) эзгулик(лар)га эшик очилади.

4756 Мана, менинг билган(лар)им шу(лар) эди,
Мен сенга сўзладим, эй яхши эшим

4757 Сизлар учун мендан фойда сўз (бўлиши) керак,
Ўзимдан кўра бу сўз(лар)им яхшироқдир.

4758 Агар охиратни истасанг, йўл-йўриғи (мана) шу ҳол(лар)дан (иборатдир),
Агар (бу) дунёни истасанг, (ўзинг) тугал биласан.

4759 Фалак-даврон (бор) бўлаверган, қут келаверган,
Нима истасанг, орзу рўёбга чиқавергай, ишон.

4760 Менда (шу дуолардан) бошқа қанақа эзгу иш бор(ки),
Сизларга манфаат келтирсин, эй эзгу эш.

4761 Элиг мени тангрига (топшириб) қўяверсин,
Унга эзгу(лик) учун дуогўй бўлайин.

4762 Билим(имдан) сўрайдиган бўлса, ана билган(лар)имни,
Нима айтганларимни эшитдинг, (элигга) айтиб бер.

4763 Сөзүмни тутуңлар қалы тутмаса
Йарын кэлгә барча бу күн бүтмэсә

4764 Бу сөз йақшы аймыш э билги тэңиз
Муны ишкә тутса қызартур мэңиз

4765 Бу күн бу сөзүм көр сэңә түш болур
Йарын анда көргил сэңә түш болур

4766 Осанма қатыглан сөзүм ишкә тут
Қалы тутмаса сэн сэңә болға йут

4767 Элигдин қулу бэр мэниң ъудрумы
Йарағы нэ эрсә оты қыл эми

4768 Сэңә тэгди эмгәк кэлү ҳам бару
Йануты байат бэрсү күн-тэг йару

4769 Ағыр қылма көңлүң мэңә эй қадаш
Йақынлық ичиндә мэни тутма таш

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

4770 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды тилин
Өзүм укты эмди көнилик йолын

4771 Эшиттим сөзүңни өгүн тыңладым
Сөзүм кэстим эмди сөзүң йэглэдим

4772 Көниликчә айдын бүтүнлүк бу-ул
Мунунда нарукы нәчә эгри йол

4773 Сэниндә турур чын мэниндә ойун
Ойун қалды чынқа бэрүр-мэн бойун

176б 4774 Барайын мэн эмди эсән эдгү қал
Экигүн ажунлуқ айа эдгү фал

4775 Байат бэрсү тавфық сэңә күч қадаш
Дуъада унытма көңүл тутма баш

4776 Мэни ма байатдын қулу бэр туруб
Ача бэрсү көңлүм байат одғуруб

4763 Сўз(лар)имга амал қилинглар, агар (амал) қилмасаларинг,
Бугун ишонмасаларинг, барчаси кейин (тўғри) келади.

4764 Билими денгиз (киши) бу сўз(лар)ни яхши айтибди, эй,
Бунга амал қилса, юзни қизартиради [яъни ёруғ қилади]:

4765 Бугун бу сўз(лар)им сенга туш (каби) бўлади, кўр,
Эртага у ерда [яъни у дунёда] сенга рост бўлади, кўргин.

4766 Ғофил бўлма, ҳаракат қил, сўзимга амал қил,
Агар сен амал қилмасанг, сенга бало бўлади.

4767 Элигдан менинг узримни сўрай бер,
Чораси нима бўлса, иложи (ва) эмини қил.

4768 Келавериб ҳамда бораверб сенга машаққат етди,
Қуёшдек ёришиб мукофотини худо берсин.

4769 Мендан кўнглингга малол олма, эй қариндош,
Мени яқинликдан четда тутма.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

4770 Жавоб берди Ўгдулмиш, тили билан айтди [яъни сўзларини айтди]:
Ҳақ йўлини энди ўзим тушундим.

4771 Сўз(лар)ингни эшитдим, диққат билан тингладим,
Энди сўзимни тўхтатдим, (сенинг) сўз(лар)ингни яхши деб
ҳисоблайман.

4772 Тўғриликча айтдинг, ҳаққоният шудир,
Бундан бошқалари барчаси эгри йўлдир.

4773 Сеники чин, меники (эса) ҳазилдир,
Ҳазил қолди, чинга бўйин бераман.

4774 Энди мен борайин, эсон, яхши қол,
Эй, икки дунёли, эзгу фол.

4775 Худо сенга тавфиқ, куч берсин, эй қариндош,
Дуода унутма, кўнгилни озурда тутма.

4776 Мени ҳам туриб худодан сўрай бер,
Худо ҳушёр қилиб кўнглимни оча берсин.

4777 Сөзин кәсти қопты адақын өру
Эсәнлашти әвкә йүз урды бару

4778 Атын минди әврә әвингә кәлиб
Түшүб кирди тынды бир анча сәриб

4779 Йәди ичти анча сақынды узун
Эшитмиш сөзини бышурды өзүн

4780 Йашық бады йүзкә қара йүз бағы
Ажун болды бүтрү қара йәр туғы

4781 Гүжәк бүрди руми қызы отру йүз
Қара сач бодуғу ажун толды түз

4782 Түгәл заңи йүзи урунды қалық
Учар тынды қодты йурығлы йурық

4783 Йунуб қылды йатғу намазын туруб
Төшәк қулды йатты йарағын көрүб

4784 Удыб барды азрақ удунды йана
Төбүдин савылмыш бақыр соқуна

4785 Йана көрди үркәр савылмыш башы
Туғардын чадан қопмыш өрләб түши

4786 Йана йатты анча усы кәлмәди
Кәзиглиг киши-тәг көзин йуммады

4787 Усуғ йатты сақну бир анча удуғ
Қалық қыртышы тутты кафур бодуғ

4788 Ъабыр бүркирәр-тәг түнәрди қалық

Сата қопты йәрдин йадылды бутық

177*а* 4789 Йашық өрләди йәрдә қопты туғы
Бақа кәлди ашну бу қур ал туғы

4790 Туруб қопты йунды көр Өгдүлмиш-ә
Намазын йәтүрди уқыб билмиш-ә

4777 Сўзини тўхтатди, оёққа юқори турди,
Хайрлашди, уй томон юзланди.

4778 Отини минди, қайтиб уйига келиб,
Тушиб кирди, бир оз хаёлга чўмиб дам олди.

4779 Бир оз еди, ичди, узоқ уйга ботди,
Эшитган сўз(лар)ини узоқ пухталаб пиширди.

4780 Қуёш юзига қора юз боғи боғлади,
Бутун олам қора ер ёпиғи [яъни қоронғилик] билан қопланди

4781 Румий қизи юзига кокилини туширди,
Бутун олам қора соч ранги билан тўлди.

4782 Осмон бутунлай занги юзи [яъни қора ранг]га ўранди,
Учар (қушлар) тинди, юрувчи(лар) юришни қўйди(лар).

4783 Таҳорат олиб, туриб хуфтан намозини ўқиди;
Ўрин (қилишларини) сўради, ҳозирлигини кўриб ётди.

4784 Озроқ ухлаб борди, яна уйғонди,
Миррих (Марс юлдузи) тепадан оғибди.

4785 Яна кўрди(ки) Ҳулкар боши (ҳам) *оғибди*,
Шарқ (томон)дан Ақраб (юлдузи) рўпарадан юқорилаб кўтарилибди.

4786 Яна анча ётди, уйқуси келмади,
Безгакли кишидек кўзини юммади.

4787 Бир қанча вақт уйқусиз, хаёл суриб уйғоқ етди,
Осмон ранги кофур [яъни оқ] бўёқ касб этди [яъни сутдек ойдин бўлди].

4788 Анбар тарқалаётгандек осмон (яна) қоронғилашди [яъни тонг қоронғиси босди],
Ердан маржон [яъни қуёш] кўпти, (нур) тарамлари ёйилди.

4789 Қуёш ердан юқорилади, туғи кўтарилди,
(Унинг) бу думалоқ ол (рангли) туғи шитоб билан қаршилаб келаверди.

4790 Ўгдулмиш уйғониб (ўрнидан) турди, ювинди, кўр,
Тушунганича (ва) билганича намозини ўқиди.

4791 Қыза бақты йэрдин сата қалқаны
Туруб қаршықа барди кирди көни

4792 Эшитти аңар көр элиг қылды йол

Бу кирди элигкә қавуштурди қол

4793 Элиг имләди бэрди олдруғ орун
Бу кэчти орунқа силиглик қорун

4794 Бир анча туруб сөз айытты элиг
Айур сөзлә кэлдүр э қылқы силиг

4795 Нэку тэр қадашың нэ болды ишиң
Нэ болды тиләкиң кэлир-му эшиң

Өгдүлмиш жавабы элигкә

4796 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды сөзи
Нэку-тэг йурымыш сөзи түб түзи

4797 Экигүн арала йурымыш сөзүг
Өтүнди элигкә қамуғ түб түзүг

4798 Элиг турды анча сақынды узун
Көңүл бэртти йашы йуқулды көзүн

4799 Айур ул қадашың көни сөзләмиш
Сөз ул сөз турур ким ул аймыш тэмиш

4800 Бу күн биз қылур-миз өзүмүзкә күч
Аңар ма тақы күч қылур-миз ҳам өч

4801 Кэчигли турур бу ажун қалғусуз
Бу қалмыш тириглик йэмә бэлгүсүз

177б 4802 Сэзигсиз кэлир өтрү мэңү ажун
Эрәж эрсә эмгәк узалмас узун

4803 Мэңилиг ул-ул анда булса эр аш

Болур эдгү орны болур эдгү эш

4791 Маржон шодаси [яъни қуёш] ердан ёлқинланиб қаради,
(Ўгдулмиш) туриб саройга борди, тўғри кирди.

4792 Элиг (унинг келганини) эшитди, унга йўл қилди [яъни киришга ижозат берди],
Бу кирди, элигга қўл қовуштирди.

4793 Элиг имо қилди, ўлтиришга ўрин кўрсатди,
У назокат мояси билан ўринга ўтди.

4794 Бир оз туриб элиг сўз сўради,
Айтди: Сўзла, (сўзларингни) келтир, эй хулқи хуш.

4795 Қариндошинг нима дейди, ишинг нима бўлди,
Тилагинг нима бўлди, эшинг келадими.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

4796 Жавоб берди Ўгдулмиш, сўзларини айтди,
Қандай сўзлар бўлиб ўтганлигининг тўппа-тўғрисини.

4797 Иккаласи ўртасида бўлиб ўтган сўзларни,
Тўппа-тўғри барчасини элигга баён қилди.

4798 Элиг анча (жим) турди, узоқ хаёл сурди,
Дили жароҳатланди, кўзидан ёши оқди.

4799 Айтди: У қариндошинг тўғри сўзлабди,
У айтган, деган сўз(лар) (ҳақиқий) сўз(лар)дир.

4800 Бугун биз ўзимизга зўр қилаётирмиз,
Яна унга ҳам куч, ҳам ўч қилаётирмиз.

4801 Бу дунё ўткинчидир, (у) қолмайди,
Шунингдек, қолган тириклик ҳам номаълум.

4802 Шубҳасиз, мангу дунё кейин келади,
Роҳат (ва) машаққат эса узоққа чўзилмайди.

4803 Бахтиёр шудирки, киши у ерда [яъни у дунёда] неъматларга эришса,
Ўрни эзгу бўлади [яъни жойи жаннат бўлади], эш(лар)и яхши бўлади.

4804 Удымыш турур ул қадашын түгэл
Аны биз оқымақ эди кэд маҳал

4805 Бизиң бу өзүмиз ҳаваҳа болун
Йавалыққа өдлэк кэчиб барды күн

4806 Нэкү тэр эшит эмди көңли тириг
Сэңэ йақшы сөзлэб бэрур өт ириг

4807 Ҳава нафс йағы ул қалы булса күч
Йэтүргэй сэниңдин сэңэ экки өч

4808 Ҳава нафс тирилсэ өлүр бу көңүл
Көңүл өлсэ таъат қалур эй оғул

4809 Бизиң көңлүмиз өлди болға болун
Ҳава нафс ма қылды байун кэд йоғун

4810 Улуғлуқ бэдүглүк бу давлат күни
Узун турғу эрмэс э көңли көни

4811 Эрэжи аз-ул көрсэ эмгэк өкүш
Баш ағрығ тэлим бар ма қарғыш сөкүш

4812 Эди йақшы аймыш билиглиг сөзи
Ажунуғ сынайу йэтилмиш түзи

4813 Улуғлуққа артуқ күвэнмэ күлэ
Улуғ болдың эрсэ баш ағрығ бил-э

4814 Сэвинч қайда эрсэ сөңиндэ бала
Эрэж қайда эрсэ миң эмгэк билэ

Элиг савалы Өгдүлмишкэ

178а 4815 Йана айды элиг эй Өгдүлмишим
Тилэким бу эрди аны қулмышым

4816 Сабаб болса эрди мэңэ эдгүкэ
Тирилгэй-му эрди көңүл эй бөгэ

4817 Тирэнди үнэмэс бару кэлгэли
Йа эш түш қадашлар йүзин көргэли

4804 У қариндошинг мутлақ (ғофилликдан) уйғонгандир,
Уни биз чақирмоғимиз жуда ҳам маҳолдир.

4805 Биз ўзимиз ҳавасга тутқунмиз,
Давр (ва) кун(лар) беҳудага ўтиб кетди.

4806 Кўнгли тирик нима дейди, энди эшит,
(У) сенга яхши сўзлаб панд, насиҳат беради:

4807 Ҳавас, нафс ёвдир, агар (у) куч олса,
Сенга сенинг ўзингдан икки хил ўч етказади.

4808 Ҳавас, нафс тирилса, бу кўнгил ўлади,
Кўнгил ўлса, тоат-ибодат қолиб кетади, эй ўғил.

4809 Бизнинг кўнглимиз ўлган, (у энди) тутқун бўлади,
Шунингдек ҳавас, нафс эндиликда бўйнини жуда йўғон қилди.

4810 Улуғлик, буюклик, бу давлат кунлари
Узоқ турмайди, эй кўнгли тўғри.

4811 Роҳати кам, назар солинса, машаққати кўпдир,
Бош оғриғи, қарғиш (ва) сўкишлари талайгина бор.

4812 Билимли сўзни (бу ҳақда) жуда яхши айтибди,
Оламни синаб ҳар жиҳатдан етилган (киши):

4813 Улуғликка ортиқча кулиб мағрурланма,
Улуғ бўлган бўлсанг бош оғриқ (деб) бил.

4814 Шодлик қаерда бўлса, сўнгида балоси (бор),
Роҳат қаерда бўлса минг машаққат билан дир.

Элигнинг Ўгдулмишга саволи

4815 Яна айтди элиг: Эй Ўгдулмишим,
Уни сўраганимдан тилагим шу эди(ки).

4816 (У) менга эзгуликлар учун сабаб бўлганда,
Кўнгил яшнагаймиди, эй доно.

4817 Қаттиқ туриб олди, буён келишга унамаётир,
Ё жўралар, тенгқурлар юзини кўришни (хоҳламаётир).

4818 Ул аймыш сөзүг көрсә барча көни
Күчәсә йэмә болмас эмди аны

4819 Сэңә ма өкүш тэгди эмгәк йурыб
Тилин сөзләдиң ҳам йүгүрдүң арыб

4820 Көдәлим көрәлим йэмә эй ақы
Нэкү ул ахир ҳал өд өдләк тақы

4821 Қара түн ичиндә турур кэлгән иш

Йарутур йаруқ күн айа эдгү эш

4822 Қуруғлуғ турур бу замана йасы
Ара асғы тэгрүр арала йасы

4823 Байат ҳуқмынгә қод қамуғ ишләриг
Өди кэлсә этлүр ачар эй тириг

4824 Қайу иш қылыб булмаса ул татығ
Қоду бэргү анчан э билги батығ

4825 Бу дунйа йаңы бу эдәрсә качар
Қоду бэрсә эврә сэңә йол ачар

4826 Көдәлим бир анча сыналым аны
Нэкү-тэг ачар ҳал замана күни

4827 Йана болға бизни тиләгәй туруб
Өзи өз йаңын қылға йэтрү көрүб

4828 Муңар тэгди кэсти сөзини элнг
Туруб чықты Өгдүлмиш ақру силиг

4829 Йэмә кэчти қач күн бу сөзкә адын
Сақынды элиг чықты өндүн кэдин

Б а б. Күнтуғды элиг Одғурмышны үчүнч қата үндәйү ыдмышын[122]

178б 4830 Оқыды элиг бир күн Өгдүлмишиг
Айур қылғу болды сэңә бир ишиг

4831 Оқыдым қадашың мэнә кэлмәди
Ул арзу тиләкни өзүм булмады

4818 У айтган сўзларга назар солинса, барчаси тўғри,
Энди уни яна зўрланса бўлмайди.

4819 Юриб сенга ҳам кўп машаққатлар етди,
Тилинг билан сўзладинг ҳам ҳориб югурдинг.

4820 Кутайлик, кўрайлик яна, эй сахий,
Охири ҳол, вакт, фурсат яна қанақа бўларкан.

4821 Келадиган ишлар қоронғи тун ичида каби [яъни ҳали ишлар номаълум],
(Уни) ёруғ кун (ҳали) ёритади, эй эзгу жўра.

4822 Бу замонанинг ёйи (отишга) ҳозирлангандир,
Гоҳо нафини етказади, гоҳо зарарини.

4823 Ҳамма ишларни худо ҳукмига ҳавола қил,
Фурсати келса битади, маълум бўлади, эй тирик.

4824 Қандай иш бўлмасин қилиниб, унинг роҳатига етилмаса,
Уни анчайин қўя бериш керак, эй билими чуқур.

4825 Бу дунёнинг тарзи шунақа, изидан борсанг қочади,
Ташлаб қўйсанг ўгирилиб, сенга йўл очади.

4826 Кутайлик, бир муддат уни синайлик,
Замона кунлари аҳволни қанақасига ҳал қиларкин.

4827 Ҳали (шундай) бўладики, туриб бизни истайди,
(Ўйлаб) кўриб ўзи ўз тарзини тузатади.

4828 Шунга келиб элиг сўзини тугатди,
Ўгдулмиш оҳиста, равон туриб чиқди.

4829 Бу сўздан сўнг яна бир қанча кунлар ўтди,
Элиг ўйга ботди, олдинга, кейинга юрди (ва) чиқди.

Боб. Кунтуғди элиг Ўзғурмишни учинчи бор чақириб юборишини (айтади)

4830 Бир куни элиг Ўгдулмишни чақирди,
Айтди: Сенга бир ишни қилиш лозим бўлди.

4831 Қариндошингни чақирдим, менинг ҳузуримга келмади,
Мен у орзу-тилакни топмадим.

4832 Кэтәрдим мэн ошбу тиләмиш тиләк
Адын болды эмди тиләккә йөләк

4833 Бу ул көр бу күнги тиләким мэнин
Өзүм бир йүзини көрәйин аның

4834 Аңар мэн барайын йа кэлсү мәңә
Зийарат үчүн ул э қызғу эң-ә

4835 Мәңә тушсу бэрсү бир өт сав ириг
Йана йансу қылсу қылур ишләриг

4836 Мәңәр асғы тэгсүн аңар йасы йоқ
Сүзүлсүн өзүмдин қамуғ булғануқ

Өгдүлмиш жавабы элигкә

4837 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Осуғлуғ турур чын айа қутлуғ өз

4838 Бу иш қылға элиг тиләсә аны
Оқыйын йана йарлықаса мэни

4839 Барайын бу сөзни аңар сөзләйин
Элиг бармасун мэн аны кэлдрәйин

4840 Йана бир битиг йарлықасун элиг
Оқыб бүтсү кэлсү сәңә ул силиг

179а 4841 Элиг айды эмди нэрәк бу битиг
Битигдә бүтүнрәк битиг-сэн тэтиг

4842 Битиг бүтмәгү-тәг кишикә болур
Сэниңдә бүтүнрәк адын ким болур

4843 Нэкү тәр эшит йақшы йағма бэги
Қамуғ иш ичиндә йэтилмиш өги

4844 Йалавачқа бүтсә битиг нэ кэрәк
Бүгүнлүк булунса этиг нэ кэрәк

4845 Сөзүңни тилин ай тилини эшит
Тақы бир битиг эй тэтиг нэ кэрәк

4832 (Энди) мен ушбу истаган тилагимни ташладим,
Энди тилагимнинг нажоти бошқача бўлди.

4833 Кўр, бугунги менинг тилагим будирки,
Мен унинг юзини бир кўрайин.

4834 Мен унинг олдига борайин ё у менинг олдимга келсин,
Зиёрат учун, эй юзи ёруғим.

4835 Менинг ҳузуримга тушсин, бир ўгит, панд, насиҳат берсин,
Яна қайтсин, қиладиган ишларини қилаверсин.

4836 Менга фойдаси тегсин, унга зарари йўқ,
Мендан ҳамма нопокликлар тозалансин.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

4837 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз(лар)
Чиндан ҳам бўладиганга ўхшайди, эй қутлуқ киши.

4838 Элиг истаса, (у) бу ишни қилади,
(Элиг) буюрса, мен уни қайта чақирайин.

4839 Борайин, бу сўзни унга сўзлайин,
Элиг бормасин, мен уни келтирайин.

4840 Элиг яна бир мактуб ёрлақасин,
Ўқиб ишонсин, у яхши (киши) сенга келсин.

4841 Элиг айтди: Энди бу мактуб нега лозим,
Мактубдан ишончлироқ, арзирли мактуб — сенсан.

4842 Мактуб ишонилмайдиган киши учун бўлади,
Сендан ишончлироқ яна ким бўла олади.

4843 Яғмо беги нима дейди, яхшилаб эшит,
Ҳамма ишларга фаросати етган (киши):

4844 Элчига ишонилса, мактуб нега керак,
Ишонч топилгач, ҳозирлик нега керак.

4845 Сўзингни тилда айт, (унинг) тилини эшит,
Эй тетик, яна бир (ортиқча) мактуб нега керак.

4846 Бу анча иш эрмәс ағыр кэлгүлүг[123]
Бу ишдин бэлиңлаб йырақ тэзгү-тэг

4847 Нэрәк мунча сөзкә битиг йа этиг
Бүтүн-сэ битиг-сэ мэңә эй тэтиг

4848 Мэңә кэлсү тушсу йана барсу тэрк
Күчүн тыдмағай мэн аңар бэрдим эрк

4849 Ыдур-мэн сэни көр бу ҳажат үчүн
Оқы эдгү бирлә оқыма күчүн

4850 Бару кэлмәсә мэн барайын нару
Йүзини көрэйин йанайын бару

Өгдүлмиш жавабы элигкә

4851 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды тиләк
Түгәл болға болса байатдын йөләк

4852 Өзүмдин йана-оқ қатығланға-мэн
Бу арзу тиләкиң түгәл қылға-мэн

4853 Элиг алтуны ынч эсән болсуны
Байат бэргә барча тиләк қулсуны

179б 4854 Туруб чықты атланды кэлди йана
Түшүб кирди эвкә сучулды тон-а

4855 Қызыл йүз өңи өңди болды сарығ
Ажун болды алтун өңи-тэг арығ

4856 Йашық төрти йүзкә сарығ заъфаран
Өзин қылды мәйнә өңи-тэг жаҳан

4857 Қалық бүтрү тутты сэвүгләр қашы
Ажун болды заңи ҳабаш қыртышы

4858 Йэди ичти йунды йэтүрди намаз
Төшәк қулды йатты удыб барды аз

4859 Сарығ сандвач үтти үнүн сайрады
Бэлиңләб удунды усы кэлмэди

4846 Бу унчалик қийин келадиган иш эмас,
Бу ишдан чўчиб, йироқ қочгудек (эмас).

4847 Шунчалик сўзга мактуб ё ҳозирлик нега лозим,
Менга сен ишончлисан, мактубсан, эй тетик.

4848 Менга (келиб) учрашсин, яна тез қайтсин,
Куч билан ушламайман, унга эрк бердим.

4849 Кўр, сени бу ҳожат учун юбора ётирман,
Яхшилик билан чақир, зўрлаб чақирма.

4850 Бу ерга келмаса, мен у ёққа борайин,
Юзини кўрайин, бу ёққа қайтайин.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

4851 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Тилак,
(Агар) худодан ёри бўлса, тугал бўлади.

4852 Мен ўзим ҳам янада ҳаракат қиламан,
Бу орзу-тилагингни тугал бажараман.

4853 (Аввало) элигнинг жони тинч (ва) эсон бўлсин,
(Элиг) сўрасин, барча тилакларини худо беради.

4854 (Ўгдулмиш) туриб чиқди, отга минди, қайтиб келди,
Тушиб уйга кирди, кийимларини ечди.

4855 Қизил юз [яъни қуёш] ранги ўзгарди, сариқ бўлди,
Жаҳон олтин рангидек мусаффо бўлди.

4856 Қуёш юзига сариқ заъфарон тортди,
Жаҳон ўзини(нг рангини) майна рангидек қилди.

4857 Осмон бутунлай севгилилар қоши (рангини) касб этди,
Жаҳон юзи қора ҳабаш (рангидек) бўлди.

4858 (Ўгдулмиш) еди, ичди, ювинди [яъни таҳорат олди], намоз ўқиди,
Ўрин (қилишларини) сўради, (бир) оз ухлаб борди.

4359 Сариқ булбул наво қилди, овоз билан сайради,
(Ўгдулмиш) чўчиб уйғонди, уйқуси келмади.

4860 Усы йитти артуқ узады түни
Көшүш болды арзун йаруғу күни

4861 Қалық йыртты кэдмиш қара көңләкин
Ачылды йаруқ йүз көтүрди эгин

4862 Күлә бақты өрлэб талу қыз йүзи
Йаруды бу дунйа ири ҳам қузы

4863 Йана қопты йунды тонанды түгәл
Намаз қылды өзкә йоруб эдгү фал

4864 Атын тутты минди бир оғлан билә
Қадашы тапа барды сэвнү күлә

4865 Йақын тэгди эрсә аның үскингә
Түшүб барды ақру йурыб қапғынга

4866 Тоқыды қапуғ эврә элгин тутуб
Туруб чықты тэркин қадашы уқуб

4867 Көзүн көрди эрсә көр Өгдүлмишиг
Айур эй қадашым узаттың ишиг

4868 Нэлүг эмгәтүр-сэн өзүңни күчүн
Нэкүкә қарыштың мэңә бу өчүн

180а 4869 Йуры кэл кирәлиң мэңә ай сөзүң
Нэлүг эврә кэлди йана бу өзүң

4870 Йуруб эвкә кирди бу экки қадаш
Қадашынга заҳид алын түгди қаш

4871 Кэлигли қадашы айур эй түзүм
Қашың түгма ашну эшитгил сөзүм

4872 Сэн аймыш сөзүң барча эксүксүзүн
Элигкә тэгүрдүм өтүндүм узун

4873 Эшитти элиг сөз түгәл тыңлады
Сөзүңни эшитти өкүш таңлады

4874 Қоду бэрди эмди сэни эй қадаш
Мунуңда адын бир тилэк қулды таш

4860 Уйқуси қочди, туни жуда чўзилиб кетди,
Орзу билан ёрийдиган куни [яъни тонг отиши] азиз бўлди.

4861 Осмон кийган қора кўйлагини йиртди,
Ёруғ юз [яъни қуёш] очилди, қоматини кўтарди.

4862 Тўкис қиз [яъни қуёш] кўтарилиб юзи кулиб боқди,
Бу дунёнинг кунгай (ва) кун тушмас ерлари ёриди.

4863 Яна турди, ювинди, тугал кийинди,
Ўзи учун эзгу фол йўриб [яъни яхши ниятлар қилиб] намоз ўқиди.

4864 Бир ўғлон билан отини тутди, минди,
Севиниб, кулиб қариндоши томон йўл олди.

4865 Унинг олдига яқин боргач,
(Отдан) тушиб, унинг эшигига аста юриб борди.

4866 Сўнгра қўли билан тутиб эшикни тақиллатди,
Қариндоши эшитиб тез туриб чиқди.

4867 Угдулмишни кўзи билан кўргач,
Айтди: Эй қариндошим, ишни (жуда) чўздинг.

4868 Нега зўр билан ўзингни қийнайсан,
Нега менга бундай қасд билан ёпишиб олдинг.

4869 Юр, кел, кирайлик, менга сўзларингни айт,
Узинг яна нега қайта келдинг.

4870 Бу икки қариндош юриб уйга кирди(лар),
Қариндошига зоҳид қош-қовоғини солди.

4871 Келган қариндоши айтди: Эй асилим,
Қош (қовоғ)ингни уйма, олдин сўз(лар)имни эшитгин.

4872 Сен айтган сўз(лар)ингнинг барчасини (ҳеч) камчиликсиз
Элигга етказдим, узоқ баён қилдим.

4873 Элиг сўз(лар)ни эшитди, тугал тинглади,
Сўз(лар)ингни эшитиб, кўп танг қолди.

4874 Энди сени (ўз ихтиёрингга) қўйиб берди, эй қариндош,
Бундан ташқари бошқа бир тилак истади.

4875 Мэни сөзчи ыдты бу ишкә сэңә
Овут қылмағыл сэн мэни эй тоңа

4876 Қамуғ нэңгә ҳадд у(л) тэңи бэлгүлүг
Тэңиндә кэчүрмә ишиң эй күлүг

4877 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ тили
Қамуғ нэңгә йаңзағ бу ул сөз улы

4878 Тэңиндә кэчүрмә қамуғ ишни сэн
Тэңиндә кэчүрсә йана қачға сэн

4879 Қамуғ нэңгә йаңзағ тэңи-ул йаңы
Қамуғ нэң йаңы бирлә болды эсән

4880 Элиг қодты эмди озақы тиләк
Оқыр бир зийаратқа болғыл йөләк

4881 Барыб туш аңар сэн йа кэлсү сэңә
Йүзүң көрсүни бир э көңли кэң-ә

4882 Мунунда йасы йоқ сэңә эй қадаш
Болу бэр мэңә сэн айа бағры баш

4883 Элиг ма эди эдгү султан турур
Чығай йоқ йавузқа сэвүг жан турур

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

180б 4884 Йанут бэрди Одғурмыш айды бу сөз
Уқушқа йақын-ул айа көңли түз

4885 Мусулман қадашқа мусулман қадаш
Зийарат қылур-оқ э көңли түдәш

4886 Бу сөзкә эгилдим бэрүр-мэн бойун
Зийарат қылайын аңар мэн бу күн

4887 Мунунда оза бармадым мэн аңар
Өз асғы тиләр эрди мэндин сыңар

4888 Аны қоды [124] тутты көнилик йолин
Кирүр-мэн көниликкә көндүм тилин

4875 Бу иш учун мени сенга сўзчи [яъни воситачи] қилиб юборди,
Сен мени (бунинг учун) койима, эй баҳодир.

4876 Ҳар (бир) нарсанинг муайян ҳадду фурсати бўлади,
Ишингни фурсатидан ўтказма, эй шавкатли.

4877 Заковатлининг тилини эшитгин, нима дейди,
Бу сўзнинг негизи ҳамма нарсага муносибдир:

4878 **Ҳамма ишни сен вақтидан ўтказма,**
Вақтидан ўтказсанг, сен яна (у ишдан) узоқлашасан

4879 Ҳамма нарсанинг муносиб тенги, ўхшаши бўлади,
Ҳамма нарса ўз муносиби билан эсон бўлади.

4880 Энди элиг олдинги тилагини қўйди,
(Сени) бир зиёрат қилишга чақираётир, (унга) далда бўлгин.

4881 Сен унинг ҳузурига бориб учраш ё у сенинг ҳузурингга келсин,
(Сенинг) юзингни бир кўрсин, эй кўнгли кенг.

4882 Бундан сенга (ҳеч) зарари йўқ, эй қариндош,
Сен менга ишонавер, эй бағри мажруҳ.

4883 Элиг ҳам жуда яхши султондир,
Камбағал, йўқсил (ва) ёмон(лар)га севик жон [яъни карамли]дир.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

4884 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Бу сўз(лар)
Заковатга яқиндир, эй кўнгли тўғри.

4885 Мусулмон қариндошни мусулмон қариндош
Албатта зиёрат қилади, эй кўнгли муносиб.

4886 Бу сўзга эгилдим, бўйин бераман,
Бу кун мен уни зиёрат қилайин.

4887 Бундан олдин мен унинг ҳузурига бормадим,
(Чунки) у мендан ўз манфаатини кўзлар эди.

4888 У (ният)ни қўйди, тўғри йўлни тутди,
Мен тўғрилик (йўли)га рози бўламан, тилимда иқрор бўлдим.

4889 Барайын эликкә элиг кәлмәсү
Мәңәр тэгсүн эмгәк аңар тэгмәсү

4890 Элиг эл бэги-ул будунқа улуғ
Аңар қылғу ҳурмат ағырлық қамуғ

4891 Йорық түзсә өтрү көнитсә сөзи
Арытса элиндә эсизләр изи

4892 Нэкү тэр эшитгил э билги тэңиз
Уқушлуғ амул көнли йүксәк эдиз

4893 Раъиййатқа важиб бэги йарлығы
Ағыр тутса эштиб кичиг улуғы

4894 Ағырлағу бэгләр өзин ҳам сөзин
Кэрәк ҳинду болсун күмүш йулуғы

4895 Ағырлар-мэ эмди элиг йарлығын
Зийарат қылур-мэн болур-мэн йақын

4896 Йуры йанғыл эмди эликкә сөзүм
Тэгүргил кэлүр тэб муну бу өзүм

181*a* 4897 Йаруқ дунйа йүзкә эшүнсә эшүк
Мэн өтрү барайын ай эски түшүк

4898 Кишн көрсә күндүз мэни соңрағa [125]
Өзин отқа атға мэни сөзләгә

4899 Йуры баргыл эмди сэн эвдә көдәз
Сэңә кэлгә-мэн анда йатма сэн аз

4900 Эң ашну сэнә сэн[126] түшэйин барыб
Нэ-тэг қылғу андын тиләким йорыб

4901 Сэвинди көр Өгдүлмиш айды жаваб
Эди көрклүг-ул бу йэмә кәд саваб

4902 Барайын мэн эмди эликкә туруб
Айайын кэлир тэб сэвинсүн уқуб

4903 Мэниндә баса сэн бүтүргил сөзүн
Умынч қылмыш өдтә йэтүргил өзүн

4889 (Мен) элиг ҳузурига борайин, элиг келмасин,
Машаққат менга тегсин, унга тегмасин.

4890 Элиг халқ орасида улуғ эл бегидир,
Уни мутлақ ҳурмат қилиш, эъзозлаш лозим.

4891 (Тўғри) йўл-йўриқ(лар) тузса, сўнг сўз(лар)ни тўғриласа,
Элини ёмонлар изидан [яъни таъсиридан] тозаласа.

4892 Эй, эшитгин, билими денгиз (каби чуқур) нима дейди,
Заковатли, саботли, кўнгли [яъни ҳиммати] юксак, баланд (киши):

4893 Бегининг ёрлиғи(ни бажариш) раиятга вожибдир,
(Уларнинг) катта-кичиги (бу ёрлиқни) эшитиб муқаддас тутсин.

4894 Бегларнинг ўз(лар)ини ҳамда сўз(лар)ини ҳурматлаш керак,
(Бег) кумушга сотиб олинган ҳинду бўлса ҳам.

4895 Энди мен элиг ёрлиғини ҳурматлайман,
Зиёрат қиламан, яқин бўламан.

4896 Кел, энди қайтгин, элигга сўз(лар)имни
Етказгин, мени мана, келади, деб (айтгин).

4897 Еруғ дунё юзига парда тортса [яъни қоронғи тушса],
Мен сўнг борайин, эски (бир) жой тайин қил.

4898 Кундуз одам(лар) кўрса, мени ғийбат қилади,
Ўзини ўтга ташлайди, мени сўзлайди.

4899 Кел, сен энди бора қол, уйда кут,
Сеникига бораман, у ерда сен бир оз ётма(й тур).

4900 Энг аввал мен сеникига бориб тушайин,
Қандай қилиш керак, мақсадимни, ғаразимни ҳал қилиб (оламан).

4901 Кўр, Ўгдулмиш севинди, жавоб айтди:
Бу жуда мувофиқ ҳамда жуда тўғри.

4902 Энди мен туриб элиг ҳузурига борайин,
Келади, деб айтайин, эшитиб севинсин.

4903 Мендан кейин сен сўзингнинг устидан чиққин,
Ишонтирган вақтда ўзинг етиб боргин.

4904 Экигү сөзи тынды бир сөз үзә
Сэвинчин туруб чықты қашын йаза

4905 Йана-оқ тутузды айур эй қадаш
Сөзүң қыйма кэлгил э көңли түдәш

4906 Йашық йэркә йанса йүзин кэзләсә
Көмүр қыртышы дунйа йүзкә баса

4907 Сэни кодгэ-мә эвдә кэлгил мэңә
Йарағлық көрүб иш қылайын сэнә

4908 Атын минди кэлди элигкә туруб
Түшүб кирди элиг тапа йол қулуб

4909 Тэгүрди элигкә уқулмыш сөзин
Сэвинди элиг йазды қашын көзин

4910 Айур эдгү болды бу бир иш бары
Сөзүң-тэг чын эрсә ул аймышлары

4911 Йана айды элиг нэ өдтә кэлир
Қайуда тушар-мә аңар эй билир

Өгдүлмиш жавабы элигкә

16 4912 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды кэчә
Йарук дунйа мэңзи түнэрсә жыча

4913 Мэниң эвкә кэлмәк турур-ул мэнә
Қачан кэл тэсә-сэн кэлир ул сэнә

4914 Элиг айды эмгэб йүгүрдүң өкүш
Саваб тэңри ул эмгәккә түш[127]

4915 Бу эрди мэниң бу игимкә эми
Сэвиндүрди эмди мэниң көңлүми

4916 Сэн эвдә кедәз кэлсә айғыл мэңә
Киши барға мэндин оқытчы сэнә

4917 Қадашыңны алғыл мэңә кэл туруб
Зийарат қылайын йүзини көруб

4904 Иккаласининг сўзи бир сўзда қарор топди,
Севинч билан қошини ёзиб [яъни чеҳрасини очиб] туриб чиқди.

4905 Яна қайта уқтирди, айтди: Эй қариндош,
Ваъдангни бузма, (албатта) келгин, эй кўнгли мувофиқ [яъни бир].

4906 Қуёш ерга қайтса, юзини яширса,
Дунё юзига кўмир рангини боғласа.

4907 Уйда сени кутаман, меникига келгин,
Сен учун ҳозирлик кўриб тайёрланайин.

4908 Туриб отини минди, элигнинг ҳузурига келди,
Тушиб йўл [яъни ижозат] сўраб, элиг томон кирди.

4909 Эшитган сўз(лар)ини элигга етказди,
Элиг севинди, қошини, кўзини ёзди [яъни чеҳраси очилди].

4910 Айтди: бу бир(гина) иш ҳар жиҳатдан яхши бўлди.
(Агар) унинг айтганлари сўзингдек [яъни сен сўзлагандек] чин бўлса.

4911 Элиг яна айтди: Қайси вақтда келади,
Мен у билан қаерда учрашаман, эй билағон.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

4912 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Кечаси,
Ёруғ дунё юзи андак қоронғилашганда.

4913 У менга, менинг ҳузуримга келмоқчи,
Сен қачон кел(син) десанг, у сенга келади.

4914 Элиг айтди: Машаққат чекиб кўп югурдинг,
Бу машаққатларга лойиқ мукофотни тангри берсин.

4915 Менинг бу дардимнинг давоси шу эди,
Энди (у) менинг кўнглимни севинтирди.

4916 Сен уйда кут, келса менга айтгин,
Мендан сенга чақирувчи одам боради.

4917 Қариндошингни (бирга) олгин, туриб меникига кел,
Юзини кўриб зиёрат қилайин.

4918 Муңар мэңзэтүр эмди билгэ сөзин
Нэкү тэр эшитгил бу түби түзин

4919 Киши көңли тутчы тилэр эдгүни
Авытур тилэк булғуқа өзини

4920 Қалы булса арзу тилэкин түгэл
Көңүл көтрүр анда кэсэр сөзини

4921 Илэл тэб туруб чықты Өгдүлмиш-э
Эвингэ кэлиб кирди қылды түш-э

4922 Йашық йэркэ йанды йүзин кэзлэди
Қарарыб туман ту(р)ды дунйа туды

4923 Ажун түл тоны кэдти қашы түгүб

Қалық йэк йүзи-тэг қарарды өңүб

182а 4924 Қамуғ тэбрэнүр тынды йумды көзи
Чоғы үн кэсилди тиригләр сөзи

Б а б. Одғурмыш Өгдүлмиш тапа кэлмишин айтур валлалаъам

4925 Туруб ақру кэлди көр Одғурмыш-а
Көдэзиб көрүб алды Өгдүлмиш-э

4926 Салам қылды өтрү алышты элиг
Туруб эвкэ кирди бу экки силиг

4927 Аш ичгү чықарды йэтүрди кору
Киши ыдты элиг таба оқтуру

4928 Эшитти элиг қылды йандру жаваб
Оқыды уларығ йақынлық улаб

Б а б. Күнтуғды Одғурмыш бирлэ көрүшмишини айур

4929 Экигү туруб барды элиг тапа
Көрү алды элиг йурыды қопа

4918 Доно энди сўзини бунга ўхшатади,
(У) нима дейди, унинг таги-тугини, тўғрилигини эшитгин:

4919 Одамнинг кўнгли доим эзгуликни истайди,
(У) ўзини тилакка етиш умиди (билан) овутади.

4920 Агар орзу-тилагини тугал топса,
Ундан кўнглини кўтаради, сўзини тугатади [яъни ўша орзуни қўяди].

4921 Албатта, ҳа, деб Ўгдулмиш, туриб чиқди,
Уйига келиб кирди, жой ҳозирлади.

4922 Қуёш ерга қайтди, юзини яширди,
Қорайиб туман пайдо бўлди, дунёни қоплади, [яъни дунёни қоронғилик босди].

4923 Олам қовоғини солиб тул тўнини кийди [яъни оламни зулмат қоплади],
Осмон жин юзидек ранги айниб қорайди.

4924 Ҳамма қимирловчи тинди, кўзини юмди,
Шовқин-сурон, тириклар сўзи босилди.

Боб. Ўзғурмишнинг Ўгдулмиш томон келишини айтади валлалаъам

4925 Ўзғурмиш туриб аста келди, кўр,
Ўгдулмиш кутиб қаршилаб олди.

4926 Салом қилди, сўнг қўл олишди(лар),
Бу икки зариф туриб уйга кирди(лар).

4927 Овқат, ичимликлар чиқарди, (ўзи бевосита) кузатиб едирди,
Элиг томонга чақиртириб одам юборди.

4928 Элиг эшитди, қайта жавоб қилди,
Яқинлик изҳор этиб уларни таклиф қилди.

Боб. Кунтуғди Ўзғурмиш билан кўришишини айтади

4929 Иккаласи туриб элиг томонга борди(лар),
Элиг қаршилаб олди, ўрнидан туриб (улар томон) юрди.

4930 Салам қылды элиг эң ашну көрүб
Ъалик бэрди заҳид саламқа туруб

4931 Әлигләшти элиг бу заҳид билә
Айытты элиг йазлу сэвнү күлә

4932 Орун қылды артуқ өзингә йақын
Ағырлады өтрү бағырсақлықын

4933 Айур эмгәдиң сэн эй Одғурмыш-а
Йадағын бу йэркә өзүң кэлмиш-ә

Одғурмыш жавабы элигкә

182б 4934 Йанут бэрди Одғурмыш айды көзүм
Сэни көрди эмгәк унытты өзүм

4935 Өзүм арзулаб кэлди эмди сэңә
Нэлүг тэггәй эмгәк эй элиг мэңә

4936 Киши өз тиләкин йурыса барыб
Тэгир тәрк тиләккә бу қалмас арыб

4937 Нэкү тэр эшитгил бөгә йавғусы
Уқуш бирлә йадмыш ажунқа күси

4938 Көңүл арзуласа йырақ йэр йағуқ
Болур тәрк тэгир ул тиләккә ануқ

4939 Көңүл бирлә манса киши арзулаб
Тэгир арзуқа тәрк йағуқлуқ улаб

4940 Көңүлсүз қайу йэркә манса адақ
Нэчә йэр йақын эрсә болды йырақ

4941 Адақын йурығлықа эмгәк тэгәр
Көңүл бирлә манса ул эмгәк йырар

4942 Көңүл бирлә кэлдим сэңә эй элиг
Қачан тэггәй эмгәк йэтүргил билиг

4943 Көңүл кимни сэвсә тиләсә бақын
Нэчә йэр йырақ эрсә болды йақын

4930 Кўриб энг аввал элиг салом қилди,
Зоҳид [яъни Ўзгурмиш] туриб саломга алик берди.

4931 Элиг бу зоҳид билан қўл олишди,
Элиг ёзилиб, севиниб, кулиб (ҳол-аҳвол) сўради.

4932 Ўзига жуда яқин ерга ўринлаштирди [яъни ўтқазди],
Сўнг меҳрибонлик(лар) билан иззат-икромлар қилди.

4933 Айтди: Эй Ўзғурмиш, сен машаққат чекдинг,
Бу ерга яёв ўзинг келибсан.

Ўзғурмишнинг элигга жавоби

4934 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Қўзим
Сени кўргач, ўзим машаққат(лар)ни унутдим.

4935 Энди [яъни ахир] сенинг ҳузурингга ўзим орзулаб келдим,
Қанақасига менга машаққат етади, эй элиг.

4936 Киши ўз хоҳиши билан бориб юрса [яъни йўл босса],
Тезда тилакка етади, у ҳориб-чарчаб қолмайди.

4937 Олий насаблар яфғуси[65] нима дейди, эшитгин,
Заковат билан оламга овозасини ёйган (киши):

4938 Кўнгил орзуласа — йироқ ер яқин
Бўлади, у (киши) албатта тилакка тез етади.

4939 Киши астойдил орзулаб одим ташласа,
У орзусига яқинлашиб тез етади.

4940 Кўнгил истамасдан қаерга қадам ташласа,
(У) ер қанча яқин бўлса ҳам узоқ туюлади.

4941 Оёқ билан юрувчига машаққат етади,
Кўнгил истаб қадам ташласа, у машаққат узоқлашади.

4942 Мен сенинг ҳузурингга кўнгил билан келдим, эй элиг,
Қанақасига машаққат етсин, билимни етказгин.

4943 Кўнгил кимни севса, истаса назар солгин,
(У) ер қанча йироқ бўлса (ҳам) яқин бўлади.

Элиг савалы Одғурмышқа

4944 Элиг айды сөздә эң ашну сэңә
Айытғу сөзүм бар айу бэр мэңә

183а 4945 Билир-сә салам фазлы артуқ улуғ
Ким ашну ашунса ачар бу йолуғ

4946 Мэни көрдүң эрсә салам қылмадың
Бу фазлығ муйанығ қалы қулмадын

Одғурмыш жавабы элигкә

4947 Йанут бэрди Одгурмыш айды салам
Билиб қылмадим мэн эң ашну улам

4948 Салам-ул кишикә саламат йолы
Салам қылды эрсә урулды улы

4949 Салам-ул кишикә эминлик аман
Салам қылса өтру эмин болды жан

4950 Муңар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Эшитгил муны сэн айа көңли түз

4951 Аман бэрди эркә салам қылғучы
Саламат булунды ъалик алғучы

4952 Салам-ул саламат киши шаррынга
Саламатлық алды йанут қылғучы

4953 Улуғлар кэрәк ким кичигкә салам
Ашундурса өтру болур иш тамам

4954 Кичиг болса эмин улуг шарр(ы)дын
Саламат болунса умуб хайрыдын

4955 Мэниндин элигкә қачан тэггә шарр
Кичиг-сэн[128] кичигдин нэкү йасы бар

4956 Элиг элги барча будунқа узун
Нэкү қулса қылғай түгүлсә йүзүн

4957 Көрү бар қара бэгкә қылмас салам
Бу маъни үчүн-ул э билги тамам

Элигнинг Ўзғурмишга саволи

4944 Элиг айтди: Сўз(лар)дан энг аввал, сендан
Сўрайдиган сўзим бор, менга айтиб бер.

4945 Биласан, салом (беришнинг) фазилати жуда катта,
Ким олдин илдамласа [яъни олдин салом берса], бу йўлни очади.

4946 Мени кўрдингу (лекин) салом қилмадинг,
Бундай фазилатни, мояни нечук истамадинг.

Ўзғурмишнинг элигга жавоби

4947 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Саломни,
Мен энг аввал давом этиб, била туриб қилмадим.

4948 Салом (бериш) одам учун саломат(лик) йўлидир,
Салом қилса, (саломатликнинг) пойдевори урилади.

4949 Салом (бериш) одам учун эминлик (ва) омонликдир,
Салом қилса, сўнг жон эмин бўлади.

4950 (Уш)бу сўз энди бунга жуда мос келди,
Буни сен эшитгин, эй кўнгли тўғри:

4951 (Биринчи) салом қилувчи (ўзга) кишига омон(лик) беради,
Алик олувчи (киши эса) саломат(лик) топади.

4952 Салом киши шарри учун саломатлик (гарови)дир,
Жавоб қилувчи [яъни саломга жавоб қайтарувчи] саломатлик олади.

4953 Лозимдирки, улуғлар кичик(лар)га саломни
Олдин айтсалар, сўнг (барча) иш ҳал бўлади.

4954 (Токи) кичик(лар) улуғлар шарридан эмин бўлса(лар),
(Уларнинг) хайридан умидвор бўлиб саломат(лик) топса(лар).

4955 Элигга мендан қачон [яъни қанақасига] шарр етарди,
Кичикмен, кичикдан қанақа зиён [яъни ёмонлик] бўлиши мумкин.

4956 Элигнинг қўли барча халқ учун узундир,
(Агар у) қовоқ солса [яъни қаҳр қилса], нима истаса, қилади.

4957 Назар сол, қора (халқ) бегга (биринчи) салом қилмайди,
(Бунинг боиси шу юқоридаги) маъни билан боғлиқдир, эй билими етук.

183б 4958 Мэни сэн эң ашну тапуғқа улаб
Өзүңгэ оқыдың мэни арзулаб

4959 Болу бэрмэдим мэн сөзүң тутмадым
Бу алчы ажунқа узун булмадым[129]

4960 Аны қод̇туң эмди зийарат үчүн
Оқыдың муну кэлдим эмди бүтүн

4961 Тақы ыйманур эрдим эмди сэңэ
Саламат аман бэрдиң эмди мэңэ

4962 Йана ашнуқы сөзкэ йанғай тэйү
Тақы қорқур эрдим сэңэ иймэнү

4963 Түгэл бүттүм эмди сэңэ бэлгүлүг
Мэңэ эdгү тэггэй сэниңдин үлүг

Элиг жавабы Оdғурмышқа

4964 Элиг айды бэгкэ эdи кэд̇ йавуз
Тилин сөзлэмишдин йана йанса өз

4965 Улуғлуқ йэмэсүн ул элги узун
Йанар эрсэ тилдэ йурытмыш сөзүн

4966 Ажунқа элиг булмасун ул киши
Тили йалған эрсэ қылынчы бушы

4967 Нэ-тэг бэг болур-ул буд̇унқа улуғ
Тили йалған эрсэ көр элги қуруғ

4968 Тақы мунда йэгрэк билиг сөзлэмиш
Сөзүг қыйса қыйлур қачар қут тэмиш

4969 Қишидэ йавузрақы йалған болур
Йавузда йавуз ваъда қыйған болур

4970 Эdи йақшы аймыш көни сөзлүг эр
Көни сөзлүг эркэ байат бэрсү тэр

184а 4971 Сөзи чын кэрэк бэг қыйықсыз көни
Сөзиндэ йанығлығ тэмэ эр аны

4958 Мени сен энг аввал хизматга жуфтлаб,
Мени орзулаб ўз ҳузурингга чақирдинг.

4959 Мен унамадим, сўзларингга кирмадим,
Бу фирибгар дунёга узоқ ишонмадим.

4960 Сен энди у (ниятлар)ни ташладинг, зиёрат учун
Таклиф қилдинг, мана энди ишонч билан келдим.

4961 Ҳалигача ҳам сендан ийманиб [яъни хавфсираб] турардим,
Энди менга салом (беришинг) билан омонлик бердинг [яъни хотиржам қилдинг].

4962 Яна аввалги сўз(лар)га қайтади деб,
Ҳануз сендан ийманиб [яъни хавфсираб] қўрқардим.

4963 Энди сенга муқаррар тугал ишондим,
Менга сендан эзгулик баҳраси етади [яъни сенинг хайрингдан баҳраманд бўламан].

Элигнинг Ўзғурмишга жавоби

4964 Элиг айтди: Бег учун жуда ярамас бўлади,
Тили билан сўзлаганидан яна ўзи қайтса.

4965 У қўли узун улуғликдан баҳраманд бўлмасин,
(Агар) тилида айтган сўзидан қайтадиган бўлса.

4966 У киши оламга қўл топмасин [яъни оламни идора қилиш қудратидан маҳрум бўлсин],
(Агар унинг) тили ёлғон, феъли ғазаб (нокли) бўлса.

4967 У (киши) халққа қандай қилиб улуғ бег бўлади,
(Агар) тили ёлғон, қўли қуруқ бўлса, назар сол.

4968 Таълимда бундан тағин яхшироқ сўзланган,
(Ким) сўздан қайтса, (ундан) қут қайтади, қочади, дейилган.

4969 Одамлар (ораси)да ярамасроғи ёлғон(чи) бўлади,
Ярамасдан ярамаси ваъдадан қайтган (киши) бўлади.

4970 Рост сўзли киши жуда яхши айтибди,
Рост сўзли кишига худо моя берсин:

4971 Бег сўзи чин, ваъдани бузмайдиган, тўғри бўлиши керак,
Сўзидан қайтувчини — уни мард дема.

4972 Тилин сөзләмиш сөздә йанмас эрән
Сөзиндә йанығлы ишәрләр саны

4973 Йанут бэрди Одғурмыш айды элиг
Бу эдгү қылықларқа булды әлиг

4974 Байат арттуру бэрсү элиг сэңә
Бу эдгү қылықлар бу эдгү йаң-а

4975 Будунда талу-ул бу бэгләр өзи
Өзи-тэг талу тутғу қылқы сөзи

4976 Билиглиг билиг бэрди мундағ айур
Бэг эдгү көни болса будны байур

4977 Нэкү тэр эшитгил өрүң башлығ эр
Ажунуғ кэчүрмиш узун йашлығ эр

4978 Қылынч эдгү тут эй ажун тутғучы
Кэлигли турур қут йана барғучы

4979 Қатығлан өзүңгә қодун эдгү ат
Вафа қылмаға қут сэни қылға йат

4980 Эсиз қылмағыл сэн эй элги узун
Қамуғ эдгүлүк қыл қылынчын сөзүн

4981 Улуғлуқ бу бэглик йүз эврәр сэңә
Магар эдгүлүк йүз эвүрмәс тоңа

4982 Бу күн эдгү қазған будун йүки йүд
Йарын эдгү кэлгәй кэчиб барса өд

4983 Түби йэл турур бу тиригли̇к күни
Ынанчсыз турур қут кэчүргә сэни

184б **Элиг жавабы Одғурмышқа**

4984 Элиг айды уққыл э билги улуғ
Тиләким бу-ул сэндә ачғыл қапуғ

4985 Сэни мунча тэгрү тутуб қулдуқум
Бу эрди тиләким мэнин эй тоқум

4972 Мардлар тили билан сўзлаган сўздан қайтмайди(лар),
Сўзидан қайтувчи (киши) хотинлар қаторидир.

4973 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Элиг
Бу эзгу феълларга қўл топди [яъни эга бўлди].

4974 Худо сенга эл(лар)ни орттира берсин,
Бу (сифат) эзгу феъллар, бу (сифат) эзгу хислат(ларинг)ни
(зиёда қила берсин).

4975 Беглар ўз(лар)и халқ орасида сара бўлади(лар),
(Шунинг учун) феъли (ва) сўзини ўз(лар)идек сара тутишлари
керак.

4976 Билимли таълим беради, (у) бундай дейди:
Бег эзгу, одил бўлса, халқи бойийди.

4977 Оқ бошли [яъни сочи оқарган] киши нима дейди, эшитгин,
Оламни(нг ишларини) кечирган узун ёшли киши:

4978 Эй оламни ушлаб турувчи, феъл(инг)ни эзгу тут,
Қут келувчи (ва) яна (қайнаб) кетувчи (нарса)дир.

4979 Ҳаракат қил, ўзинг учун эзгу ном қолдир,
Қут келувчи (ва) яна (қайтиб) кетувчи (нарса)дир.
қилади].

4980 Эй қўли узун, сен ёмон(лик) қилмагин,
Феълинг (ва) сўз(лар)инг билан бутунлай эзгулик қил.

4981 Улуғлик, бу беглик сендан юз ўгиради,
Фақат эзгулик юз ўгирмайди, (эй) жавонмард.

4982 Бу кун(ларда) эзгу(лик) қозон, халқ юкини кўтар,
Кейин, даврлар ўтиб боргач, эзгулик келади.

4983 Бу тириклик кун(лар)и бўрон, ел кабидир,
Қут ишончсиздир, у сени(нг умрингни) ўтказади.

Элигнинг Ўзғурмишга жавоби

4984 Элиг айтди: Эй билими кенг, уққин,
Сендан тилагим шуки, эшик очгин [яъни йўл-йўриқ бергин].

4985 Сени бунчалик яқин тутиб истаганим,
Тилагим бу(лардан иборат) эди, эй (қорин) туқим.

4986 Мэңә бэргил эмди бир өт сав ириг
Магар эдгүлүккә йэтилгэй элиг

4987 Киши бар қалын бод боғуз ағруқы

Көни чын бағырсақ йоқ-ул эй ақы

4988 Бу бэглэр булур барча арзу тилэк
Өзи көңлингә сығқу булмас йөлэк

4989 Қапуғда қалын баш йумытты йурыр
Тосулур киши йоқ мэңә эй билир

4990 Муңар мэңзэр эмди бу байт эй ақы
Уқайын тэсә сэн мунуқы оқы

4991 Киши тэб йурығлы тэлим бар саны
Кишикә тосулғу тилэсә қаны

4992 Қылур бир киши миң кишиниң ишин
Өкүш мин йумытса қылумас аны

4993 Йана айды элиг эй Одғурмыш-а
Байат фазлы барча өзүң булмыш-а

4994 Атыңқа йарашы қылынчың бүтүн
Тилэкиң түгэл бэрсү тэңри қутун

4995 Байат бэрмишиндин мэңә қыл үлүг
Тирилсү көңүл болсу нафсым өлүг

Одғурмыш жавабы элигкә

4996 Йанут бэрди Одғурмыш айды э бэг
Ташымны көрүр-сэ киши өггү-тэг

185*а* 4997 Қалы билдиң эрсэ ичим эй бөгэ
Бу күн сүргэй эрдиң мэни миң сөкә

4998 Мэңә ат урулды бу заҳид аты
Бу атым мэңә болды таъат йуты

4999 Мэни алқтачы көр бу атым турур
Бу атым үчүн нафс мэңә бэк болур

4986 Энди менга бир (қатор) панд, ўгит, насиҳат(лар) бергин,
(Токи) қул фақат эзгулик(лар)га етишсин.

4987 Кўп одамлар бор, (улар) эгин, нафс, бисот оворасидир,

Тўғри, чин, садоқатли(си) йўқ, эй саховатли.

4988 Бу беглар барча орзу-тилак(лари)ни топади(лар),
(Лекин) ўзининг кўнглига манзур бўларли таянч
тополмайди(лар).

4989 Даргоҳда кўплаб калла(лар) йиғилган, (улар) юрибди(лар),
(Лекин) менга фойда келтирадиган одам йўқ, эй билағон.

4990 Бу байт бунга монанд келади, эй саховатли,
Сен тушунайин десанг, мана, ўқи:

4991 Киши(ман) деб юрувчи(лар) сони талай бор,
Одамга фойда келтирадиганини истасанг (йўқ), қани.

4992 Бир киши минг кишининг ишини қилади,
Талай минг (киши) йиғилса (ҳам) бу (иш)ни қила олмайди.

4993 Яна айтди элиг: Эй Ўзғурмиш,
Ўзинг худонинг барча эҳсон(лар)ига муяссар бўлибсан.

4994 Отингга яраша феъл(лар)инг (ҳам) етукдир,
Тангри қут билан тилак(лар)ингни тугал берсин.

4995 Худо (сенга) инъом қилган(лар)идан менга ҳисса (эҳсон) қил,
Кўнглим яшнасин, нафсим ўлик бўлсин.

Ўзғурмишнинг элигга жавоби

4996 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Эй бег,
Сиртимни кўриб турибсан, мақтагудек киши(дирман).

4997 Агар ичимни билганингда эди, эй олий насаб,
Бугун мени минг (хил ҳақоратлар билан) сўкиб ҳайдар эдинг.

4998 Менга бу зоҳид(лик) лақаби от бўлди,
Бу отим менга тоат-ибодат балоси бўлди.

4999 Мени шаҳддан қайтарувчи бу отимдир, кўр,
Бу отим туфайлидан нафс (эшиги) мен учун маҳкамдир.

5000 Кэбит кэнди бэзэдим киши көргүси
Асығ йоқ кэбиттә сатығ бэлгүси

5001 Ташын көрмәгил сэн эй элиг кишиг
Кишиниң ичин көр басутлуғ[130] ишиг

5002 Нэчә көрклүг эрсә қағун таш йүзи
Йыды йа бадызы йа мэңзи түзи

5003 Ичиндә татығ болмаса ул қағун
Аны таштын атғу болур эй сығун

5004 Нэкү тэр эшит эмди көңли удуғ
Ичиңни бэзә тутма таш сыр бодуғ

5005 Қамуғ нэң көтүргүси ичтин болур
Ичи болмаса таш йарамас қалур

Элиг жавабы Одғурмышқа

5006 Йанут бэрди элиг айур эй сүзүг
Ичиң ма ташың бирлә барча сүзүг

5007 Өзүң йүк йэнүтти бу дунйа қодуб
Илиндим мэн эмди ағыр йүк йүдүб

5008 Бу дунйа иши қылды машғул мэни
Байат тапғынга өз тэгүмәс қаны

5009 Мэңә өт ириг бэр тутунсу өзүм
Кутадсу сөзүң чын сүзүлсү өзүм

Одғурмыш жавабы элигкә

185б 5010 Йанут бэрди Одғурмыш айды бэг-э
Қамуғ эдгүлүккә сэн эдгүн тэг-э

5011 Байат қулларында мэниндә йавуз
Адын билмәгил сэн э билги өкүз

5012 Мэниндә йавузрақ байатым қулы
Мэн-өк-мэн эй элиг тиләсә қалы

5000 Дўкон, манзил безаганим — бу одам(лар) кўришигагинадир,
Дўкондан манфаат йўқ, (у) савдо-сотиқ белгисидир.

5001 Сен кишининг сиртига [яъни зоҳирига] боқмагин, эй элиг,
Кишининг иш(лар)ини яширган ичига [яъни ботинига] боқ.

5002 Қовуннинг ташқи кўриниши қанчалик чиройли бўлса (ҳам),
Ҳиди, ёки сурати, ёки бутун шакли (манзур бўлса) ҳам.

5003 У қовуннинг ичида мазаси бўлмаса,
Уни четга итқитиш керак бўлади, эй буғу [яъни буғу каби зийрак].

5004 Энди кўнгли ҳушёр нима дейди, эшит:
Ичингни беза, сирт сирингни, бўёғингни (ялтироқ) тутма.

5005 Ҳамма нарсанинг улуғворлиги [яъни асл моҳияти] ичида бўлади,
Ичи (яхши) бўлмаса, сирти ярамасдан қолади.

Элигнинг Ўзғурмишга жавоби

5006 Жавоб берди элиг, айтди: Эй сузилган [яъни покиза],
Ичинг ҳамда сиртинг биргаликда бутунлай тоза.

5007 Бу дунёни тарк этиб, ўзинг юкни енгиллатдинг,
Мен (эса) оғир юк кўтариб, тутилдим.

5008 Бу дунё иш(лар)и мени банд қилди,
Ўзим худонинг тоат-ибодатига етолмаётир, (етишиш) қаерда.

5009 Менга панд, насиҳат бер, ўзим амал қилайин,
Сўз(лар)инг саодат келтирсин, ўзим чиндан покланайин.

Ўзғурмишнинг элигга жавоби

5010 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Эй бег,
Ҳамма эзгулик(лар)га сен яхшилик билан етиш.

5011 Худо бандалари орасида мендан ярамас (деб)
Бошқани билмагин сен, эй билими дарё (каби).

5012 Худойимнинг мендан ярамасроқ бандаси
Менинг ўзимдирман, агар истасанг, эй элиг.

5013 Нэкү асғы болғай мэниң сөзләрим
Тосулғай-му эрки сэңә өтләрим

5014 Йана ма идимдим умынч кэсмәдим
Йазуқ йарлықағлы ул-ул бир идим

5015 Нэкү тэр эшитгил йазуқлуғ қулы
Йазуқын билиб ъузры қулды тили

5016 Йазуқлуғ жафалығ қулуң-мә отун
Бақа көрсә барча йазуқ-мә бүтүн

5017 Сэниндә адын йоқ сығынғу идим
Йазуқум бағышла йөләгил қутун

5018 Йанут бэрди элиг айур эй удуғ
Бу қылқың бэдүди бу эдгү бодуғ

5019 Өзүңни йавузрақ билириң үчүн
Будунда сэн эдгү булур-сә күчүн

5020 Көңул тил арыттың арыды өзүң
Мэни өтләгил бир түзүлсү сөзүң

5021 Эй эдгү қылықлығ бүтүн иши чын
Мэңә өт ириг бэр бағырсақлықын

5022 Байат бэрди барча сэнә эдгүлүг
Бу эдгү йолын ач мэнә эй күлүг

186*а* 5023 Эй эдгү киши өтлә эмди мэңә
Йанут бэргә тэнри йарынлық сэңә

**Б а б. Одғурмыш Күнтуғды элигкә
панд бэрмишин айтур**

5024 Йанут бэрди Одғурмыш айди элиг
Байат бэрсү барча тиләккә элиг

5025 Бу қывчақ қовы дунйа кэчки ажун
Нэчә бэг қарытты қарымас өзүн

5026 Сэниң-тэг тэлим бэг кэчүрди сэвиб

Сэңә ма анунды кэчгүрэй эвиб

5013 Менинг сўз(лар)имнинг қандай фойдаси бўлади,
Ўгитларим сенга фойда келтирармикан.

5014 Бунинг устига мен эгамдан умид узмаганман,
Гуноҳни кечирувчи якка ўша эгамдир.

5015 Гуноҳли бандаси нима дейди, эшитгин,
Гуноҳини билиб, тили узрини сўраган (киши):

5016 Гуноҳли, жафоли, тубан қулингман,
Назар солсанг, бутун турган турмушим гуноҳман.

5017 Сендан бўлак сиғинадиган эгам йўқ,
Гуноҳимни кечир, қут билан суягин.

5018 Жавоб берди элиг, айтди: Эй ҳушёр,
Феълинг улуғлашди, бу яхши сифатдир.

5019 Ўзингни ярамасроқ (деб) ҳисоблаганинг учун,
Халқ орасида сен беихтиёр яхшилик топасан.

5020 Кўнгил (ва) тилни покладинг, ўзинг покландинг,
Менга бир ўгит бергин, сўз(лар)инг андазалансин.

5021 Эй эзгу феълли, ишончли, иш(лар)и чин,
Менга меҳрибонлик билан ўгит, насиҳат бер.

5022 Худо сенга барча эзгулик(лар)ни ато қилган,
Бу эзгулик(лар) йўлини менга (ҳам) оч, эй муҳтарам (зот).

5023 Эй эзгу киши, энди менга ўгит қил,
Тангри сенга у дунёлик мукофот бергай.

Боб. Ўзғурмиш Кунтуғди элигга панд беришини айтади

5024 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: (Эй) элиг,
Худо барча тилак(лар)га қўл берсин.

5025 Бу машъум, ғовак дунё, кўҳна олам
Қанча(дан қанча) бег(лар)ни қаритди, ўзи қаримайди.

5026 (У) сен каби талай бег(лар)ни ардоқлаб ўтказди [яъни уларни маҳлиё қилди ва ўлдириб юборди],
Сенга ҳам (шу мақсад билан) ҳозирланди, (сени ҳам) шошиғич кечиради [яъни ўлдиради].

5027 Бамағыл муңар сэн ҳақиқат көңүл
Вафа қылғу эрмэс ҳақиқат тоңул

5028 Мэниндин нэрэк эмди өт сав ириг
Бу өдлэк өти таб сэнэ эй тириг

5029 Сэниндэ озақы ажун тутғучы
Қаны қанча барды қаны ул күчи

5030 Улар қанча барды көру тур сақын
Сэңэ ма нару барғу өд күн йақын

5031 Сэңэ тэгди эмди бу бэглик қуры
Узун қалғу эрмэс иш этиб йуры

5032 Уларқа нэкү қылды эрсэ асығ

Бу күн сэн аны қыл йарын бул татығ

5033 Нэкүкэ өкүнди өлүрдэ улар
Сэн андын йырақ тур тилэ эдгүлэр

5034 Эди йақшы аймыш билиглиг бөгү
Билиглиг сөзи йүнжү йақут тэгү

5035 Өлүгни көрүгли ма қалмас тириг
Өлүмкэ анун тутма қылқың ириг

186б 5036 Өлүмүг билигли э қылқы осал
Кэчэр бу тириглик өзүң үлги ал

5037 Осаныб йурығлы эй арзу қулы
Өлүмкэ басықма кэлир алғалы

5038 Бақа көр кэчүрмиш күнүңни бу күн
Түгэл болды түш-тэг сақынғыл өгүн

5039 Қалы қылды эрсэ өзүң эдгүлүк
Асығ қылдың өзкэ ачу мэңүлүк

5040 Йава қылдың эрсэ тириглик қалы
Өкүнч бирлэ түн күн удыма улы

5041 Тилэб булғу эрмэс тириглик тучы
Йана йанғу эрмэс йигитлик күчи

5027 Сен бунга чин-кўнгил боғламагин,
(У) чин вафо қиладиган (нарса) эмас, умидни уз.

5028 Мендан ўгит, панд, насиҳат нега керак,
Бу даврон ўгити сенга кифоя, эй тирик.

5029 Сендан олдинги оламни тутган(лар)
Қани, (улар) қаерга кетди(лар), (уларнинг (қудрат)лар)и қани.

5030 Улар қаерга кетди(лар), назар сол, ўйла,
Сенга ҳам у томон бориш [яъни ўлиш] вақти, куни яқиндир.

5031 Бу беглик навбати энди сенга тегди,
(Сен ҳам) узоқ қолмайсан, ҳозирлик кўриб юргин.

5032 Уларга нима манфаат қилган бўлса [яъни қандай иш фойда
берган бўлса],
Бугун сен (ҳам) ўша (ишлар)ни қил, у дунёда халоват топ.

5033 Улар ўлар (пайти)да нимадан афсусланган бўлсалар,
Сен ўшандан узоқ тур, эзгу(лик)лар иста.

5034 Билимли, доно жуда яхши айтибди,
Билимли сўзини инжу, ёқут деса бўлади:

5035 Ўликни кўрувчи ҳам тирик қолмайди,
Ўлимга ҳозирлан, феълингни дағал тутма.

5036 Ўлимни билувчи эй феъли ғофил,
Бу тириклик ўтиб кетади, ўз улушингни олиб қол.

5037 Бепарво бўлиб юрувчи орзу қули,
Ўлимга босқин бўлма, (у) олгани келади.

5038 Ўтказган кун(лар)ингни бу кун (бир қараб қўй),
У (кунларинг) бутунлай туш каби бўлди, ақл билан ўйлагин.

5039 Агар ўзинг эзгулик қилган бўлсанг,
Ўзингга мангулик отани [яъни худони] фойда қиласан.

5040 Агар тирикликни беҳуда ўтказган бўлсанг,
Афсус билан туну кун ухлама, йиғла.

5041 Ҳар доим тирикликни истаб топиб бўлмайди,
Йигитлик кучи яна қайтиб келмайди.

5042 Бу булмыш өдүң бары қылма йава
Өлүмкә анунғыл тапуғқа эвә

5043 Эй элиг бақа көр сэниңдә үзә
Бэг эрди атаң элдә эрк түрк түзә

5044 Хазина ҳашам сү идиси болуб
Тирилди бир анча тиләкин булуб

5045 Өлүм тутты ахир эләтти аны
Асығ қылмады ул бәдүмиш үни

5046 Атаң өлди барды сэңә бэрди панд
Атаң панды тутсаң шакар болға қанд

5047 Муңар мэңзәр эмди эшит ошбу сөз
Асығ қылға тутсаң айа өзгә көз

5048 Атаң өлди эрсә қалы нэ өдүн
Сэңә айдуқы[131] оғул көр удун

5049 Өлүм тутты бардым кэлир ош сэңә
Қатығлан кэдин эдгү атың қодун

5050 Атаның ананың өлүми түгәл
Оғул қызқа панд-ул уқуб өзкә ал

187a 5051 Атаңны ананны өлүм қодмады
Сэни-му қадур көр йэтилсә өди

5052 Уларқа жафа қылды дунйа тытыб
Сэңә-му вафа қылға қылқын этиб

5053 Көшүш тут тиригли кэрәк ишкә ыд
Үлә нәң кишикә муйан өзкә тыд

5054 Кэчәр күн ичиндә кэрәкиң алын
Кэчүргәй сэни өз этигин қылын

5055 Қалын ач бөриләр йығылды сэңә
Қойуғ кәд көдәзгил эй элчи тоңа

5056 Өзүң йүдти мунча будун йүкләри
Удуғ тур осал болма сақну йуры

5042 Бу эришган даврингнинг борини беҳуда қилма,
Тоат-ибодатга шошиб, ўлимга ҳозирлангин.

5043 Эй элиг, назар солиб кўр, сендан илгари,
Отанг элда тўла ҳукм ўрнатган бег эди.

5044 Хазина, ҳашамат, лашкар(лар) соҳиби бўлиб,
Тилак(лари)га эришиб, бир қанча вақт яшади.

5045 Охири ўлим тутди, уни олиб кетди,
У кўтарилган [яъни овозаси таралган] шуҳрати фойда қилмади
[яъни жонига ора кирмади].

5046 Отанг ўлди, кетди, сенга панд берди,
Отанг пандини тутсанг, шакар (ва) қанд бўлади.

5047 Ушбу сўз энди бунга мос келади, эшит,
(Бу сўзни) тутсанг, фойда қилади, эй жон учун кўз:

4048 Агар отанг қайси вақтда ўлган бўлса (ҳам),
Сенга айтгани шудир: Ўғлим, кўр [яъни кўзингни оч], уйғон.

5049 Ўлим ёпишди, кетдим [яъни ўлдим], сенга ҳам келади,
Ҳаракат қил, (ўзингдан) кейин яхши отингни қолдир.

5050 Отанинг, онанинг ўлими бутунлай
Ўғил-қизга панддир, тушуниб, ўзингга ол.

5051 Отангни, онангни ўлим қўймади,
Вақти келса сени қўядими, кўр.

5052 Қарши туриб дунё уларга жафо қилди,
Феълини тузатиб сенга вафо қилармиди.

5053 Тирикликни азиз тут, керак ишга сарфла,
Одамларга нарса улаш, ўзингга фойда сақла [яъни ол].

5054 Ўтаётган кун(лар) ичида кераклигингни ол,
(Давр) сени ўтказиб юборади, ҳозирлигингни қил.

5055 Сенинг ҳузурингга қалин [яъни кўп] оч бўрилар йиғилган,
Қўйни жуда эҳтиётлагин, эй эл бошловчи баҳодир.

5056 Ўзинг халқнинг шунча юкларини кўтардинг,
Ҳушёр тур, ғофил бўлма, ҳисоблаб юр.

5057 Элиндә бирәгү кэчә қалса ач
Аны сэндин айтур байат көзни ач

5058 Йула-тэг күйәр-сэ бу күн эй элиг
Йаруқлуқ адынқа турур эй силиг

5059 Тириглик учуқса йэтилсә йашың
Нэкүкә тосулғай сэңә бу кишиң

5060 Өзүң отқа атма кишиләр үчүн
Өзүңни күйүрмә көрурдә күчүн

5061 Улуғлуқ бәдүглүк бу бэглик қамуғ
Қалур бу өлүм кэлсә ачса қапуғ

5062 Көни бол көнилик үзә қыл төрү
Узун турға бэглик адақын өрү

5063 Нэ эдгү билиг бэрди билги улуғ
Бу сөз ишкә тутнуб йуры бу йолуғ

5064 Бэкүтмәк тиләсәң бу бэглик улы
Төрү бэргү тутғу көнилик йолы

5065 Тақы бир ажунуғ тутайын тэсә
Көниликни тутғу сөз айдым кэсә

187б 5066 Э бэг-мэн тэгүчи бэдүтмә көңул
Вафасыз турур дунйа давлат тоңул

5067 Бу дунйа қутынга ынанма айығ
Ынанчсыз турур көр қылынчы йайығ

5068 Эй элиг бу қаршы бу орду орун
Сэңә тэгмиши бир түшүн-ул көрүн

5069 Сэниңдә озақы түшүб кэчтиләр
Тиригмәди туштә уду көчтиләр

5070 Сэнә тэгди эмди бу орду орун
Көчүңни өзүңдә үзә ыҷ бурун

5071 Бу күн мунда этмә бу қаршы сарай
Сэни қодмаға бу кэчәр йыл күн ай

5057 Элингда бирорта (киши) кечаси оч қолса,
Худо уни сендан сўрайди [яъни ҳисобини сендан олади], кўзни оч.

5058 Сен бугун қандилдек қуяётирсан, эй элиг,
(Лекин) ёруғлик бошқагадир, эй назокатли.

5059 Тириклик учуқса, ёшинг етилса,
Бу киши(лар)ингнинг сенга нимада фойдаси тегади.

5060 Одамлар учун ўзингни ўтга отма,
(Уларга) қарашда ўзингни зўрлаб куйдирма.

5061 Улуғлик, буюклик, бу беглик — ҳаммаси,
Бу ўлим келса, эшик очса, қолиб кетади.

5062 Одил бўл, адолат узра сиёсат қил [яъни юрит],
Беглик узоқ оёқда тик туради [яъни қарор топади].

5063 Билими улуғ қандай эзгу таълим берган,
Бу сўзни ишга татбиқ қилиб, бу йўлдан юр:

5064 Бу беглик асосини мустаҳкамламоқни истасанг,
Адолат қилиб, одиллик йўлини тутиш керак.

5065 Тағин бир оламга эришайин десанг,
Адолатни тутиш керак, кесиб сўз айтдим.

5066 Эй, бегман дегувчи, кўксингни керма,
Дунё, давлат вафосиздир, умидни уз.

5067 Бу дунё қутига инонма, (эй) ҳушёр,
(У) ишончсиздир, қилиғи бевафоликдир, кўр.

5068 Эй элиг, қаср-сарой, бу ўрда, ўрин,
Сенга теккан бир қўноқ жойдир, кўргин.

5069 Сендан олдингилар қўниб ўтдилар,
Тушдан тирилмади(лар) [яъни уйғонмадилар], ухлаб кўчдилар.

5070 Энди бу ўрда, ўрин сенга тегди,
Кўчингни ўзингдан олдин, бурун жўнат.

5071 Бу кун бу ерда қаср, сарой(лар) безатма,
Бу ўтувчи йил, кун, ойлар сени (абад) қўймайди.

5072 Өзүң йатғу орны көр ул бэлгүлүг
Аны этгү эдгү билә эй кулуг

5073 Мэниң тэб билир-сә бу қаршы бу күн
Ҳақиқат бақа көрсә эрмәс өгүн

5074 Нэкү тэр эшитгил бу қаршы сэңә
Бақа көрсә чын-оқ айур эй тоңа

5075 Муны сэн айур-сэн мэниң тэб мэниң
Нэкүкә айур-сэн нэкү-тэг сэниң

5076 Сэниндә басақы сэнә чық тэйүр
Анунды көдәр ош мэниң тэр мэниң

5077 Түнәк-ул бу дунйа э дунйа бэги
Түнәк ичрә болмас сақынчта өңи

5078 Түнәкдә сэн артуқ тиләмә сэвинч
Сэвинч аслы учмақ турур ҳам авынч

5079 Бу артар эрәжиг эрәж тутмағыл
Йа кэчгү сэвинчиг сэвинч тэмәгил

5080 Нэ йанлығ бу давлат турумас қачар
Тэрилмиш нэңинни түгәл ул сачар

188a 5081 Аны қыл туташы тирилгү орун
Бу ажун нэңин қод аңар йүз урун

5082 Эрәж қут тиләк арзу мәңү тилә
Бу мәңү эрәж қулса эмгәк билә

5083 Байат фазлынга бир бақа көр сақын
Нэчә эдгүлүк қылды йэтрү бақын

5084 Қалын халқ үзә қылды әлгин[132] узун
Тиләк арзу бэрди йорық тил сөзүн

5085 Сэниң-тэг эт-өзлүг байат қулларын
Сэңә қылды муңлуғ көрүр-сә барын

5086 Мунуң шукры қылғу бу күн эй элиг
Байат халқынга болғыл эдгү силиг

5072 Ўзинг ётадиган ўрнинг аниқдир, кўр,
Эзгу(ликлар) билан ўша (ўрин)ни тахт қил.

5073 Бу кун қаср меники, деб биласан,
Ҳақиқатан назар солиб кўрсанг, (бу) ақлдан эмас.

5074 Бу сенга қарши нима дейди, эшитгин,
Назар солиб қарасанг фақат чин айтади, эй баҳодир:

5075 Буни сен меники, меники деб айтасан,
Нимага (шунақа деб) айтасан, қанақасига сеники,

5076 Сендан кейинги(лар) сенга чиқ, дейди(лар),
(Улар) ҳозирланган(лар), (сени) кутаётир(лар), бу меники,
меники, дейди(лар).

5077 Бу дунё зиндондир, эй дунё беги,
Зиндон ичра аламдан бошқа (нарса) бўлмайди,

5078 Зиндонда сен беҳуда севинч истама,
Севинч ҳамда овинч асли жаннатдир.

5079 Бу бузиладиган фароғатни фароғат деб билмагин,
Ё ўткинчи севинчни севинч демагин.

5080 Бу давлат қандайин туролмай қочса,
Терилган нарсаларингни у тугал (шундай) сочади.

5081 У (дунё)ни абадий яшайдиган ўрин қил [яъни деб бил],
Бу дунё нарса(лари)ни қўй, у (дунё)га юз ур.

5082 Фароғат, қут, тилак, орзу(лар)нинг мангулигини иста,
Бу мангу(лик) фароғатни истасанг, (у) машаққат билан
(келади).

5083 Худонинг фазлига бир қараб кўр, ўйла,
Қанча эзгулик(лар) қилди, яхшироқ назар сол.

5084 Қалин [яъни кўп] халқ узра қўлингни узун қилди,
Равон тил, сўз билан тилак-орзу(лар)ингни берди.

5085 Сенга ўхшаш тану жонли бандаларини худо
Сенга ҳожатманд қилди, барини кўриб турибсан.

5086 Бу кун бунинг шукрини қилиш керак, эй элиг,
Худонинг халқига (нисбатан) яхши (ва) шафқатли бўлгин.

5087 Көнилик үчүн тэңри тикти сэни
Көни бол көнилик үзэ тур қаны

5088 Уқуш бирлэ ишлэ қамуғ ишлэриг
Ҳавақа басықма көңүл тут тириг

5089 Бағырсақ болун барча буд̇нуң үзэ
Төрү қыл улуғқа кичигкэ түз-э

5090 Нэкү тэр эшитгил э билги тэңиз
Билиг бирлэ ишлэ қызартғыл мэңиз

5091 Бу күн эд̇гү болсун тэсэ-сэн қамуғ
Өзүң эд̇гү болғыл эй элда улуғ

5092 Қамуғ булғануқны сүзэйин тэсэ
Өзүң сүзгү буд̇нуң сүзүлгэ баса

5093 Бу бэглэр баш-ул қанча барса башы
Уд̇ула барыр барча уд̇мыш киши

5094 Буд̇ун артаса аны бэглэр түзэр
Қалы артаса бэг аны ким сүзэр

5095 Сэн өз қылқың этгил қылынчың көнит
Буд̇ун қылқы этлүр сэн өзни ав̇ыт

188б 5096 Йарағлығны этмэк тилэсэ өзүң
Йарағсызқа бақма кэсилди сөзүң

5097 Отунқа қатылма фасаддын йыра
Бу экки қылықдын болур эр қара

5098 Йарағсыз йав̇уз нэң өзүң қулмаса
Йарағсызны қылма сөз айдым кэсэ

5099 Эрэжкэ ав̇ынма сэн ичмэ сүчиг
Тэңиз-ул бу экки аңар йоқ кэчиг

5100 Қылықың көни тут қылынчың силиг
Уқуш болсу йолчың кэңэшчиң билиг

5101 Көңүл тил кэни тут көр эрдэм улуғ
Өзүнни унытма йаңылма йолуғ

5087 Тангри сени адолат учун тикди [яъни ўтқазди, экди],
Қани (энди) одил бўл, адолат узра тур.

5088 Ҳамма (турли) иш(лар)ни заковат билан ишла,
Ҳавас-нафсга босқин бўлма, кўнгилни зийрак тут.

5089 Барча халқингга нисбатан раҳм-шафқатли бўл,
Улуққа ҳам, кичикка ҳам тенг адолат қил.

5090 (Бу ҳақда) нима дейилади, эшитгин, эй билими денгиз (каби),
Билим билан ишлаб юзингни ёруғ қилгин:

5091 Бу кун сен ҳамма эзгу бўлсин десанг,
Ўзинг эзгу бўлгин, эй эл орасида улуғ.

5092 Ҳамма ифлосликларни сузайин [яъни тозалайин] десанг,
Ўзингни сузишинг керак, сўнг (шундагина) халқинг сузилади.

5093 Бу беглар бош(лиқ)дир (ва) бош(лиқ) қаерга борса,
Барча эргашган кишилар (унинг) орқасидан боради.

5094 Халқ бузилса, уни беглар тузатади,
Агар бег бузилса, уни ким сузади [яъни поклайди].

5095 Сен ўз қилиғингни тузат, феълингни тўғрила,
(Шунда) халқнинг қилиғи тузалади, сен ўзингни тинчит.

5096 Ўзинг ярoқли (ишлар)га ривож бермоқни истасанг,
Ярoқсиз (иш)га боқма, сўзинг тамом (бўлди).

5097 Тубан ишга аралашма, фасоддан узоқлаш,
Бу икки қилиқдан киши (юзи) қора бўлади.
5098 Ўзинг яроқсиз, ёмон нарсани истамасанг,
Яроқсиз (ишлар)ни қилма, кесиб сўз айтдим.

5099 Айшу ишратга, маҳлиё бўлма, сен шароб ичма,
Бу иккаласи (бир) денгиз (каби)дир, унинг кўприги йўқ
[яъни ўтишнинг иложи йўқ]

5100 Қилиғингни тўғри, феълингни манзур тут,
Заковат йўлчинг, билим кенгашчинг бўлсин.

5101 Кўнгил, тилни тўғри, хислатни улуғ тут,
Ўзингни унутма, йўлдан янглишма.

5102 Көтүрмә көңүл сэн күвәзләнмәгил
Эрәт сүм тэлим тэб көкүз кэрмәгил

5103 Нэчә күр көкүзлүг күвәнүр эриг
Өлүм йэркә көмди эшүди йэриг

5104 Нэмә йақшы аймыш билиглиг бэдүг
Билиглиг сөзи тутса тушлар кэдүг[133]

5105 Хазинам өкүш тэб күвәнмә нәңин
Ҳашам сү тэлим тэб көтүрмә эгин

5106 Күчингә күвәниб көкүз кэргүчи
Йурытумады бир чыбунқа әлин

5107 Бушы болма иштә сэн ишкә йығын
Қалы кэлсә өвкәң өзүң қыл ағын

5108 Эвә ишләмә иш магар дин иши
Эвәк иштә асғын булумас киши

5109 Ачығ бэргү эрсә эвиб тэрк тэгүр
Қынын бэркә урма амуллуқ өдүр

5110 Эвәк қурғу болмә қылынчын сөзүн
Сэрингил сэрингән атанур түзүн

189*a* 5111 Ақы бол будунқа үлә нәң йэтүр
Саран болса бэгләр атын артатур

5112 Ириг сөзләмәгү өзүг тутғу бэрк
Ириг сөзкә тумлыр киши көңли тэрк

5113 Сүчиг сөзлә барча кишикә тилин
Ачуқ тут йүзүңни йаруқ тут алын

5114 Будунда талу-сэн талу қут[134] қылық
Көңүл тил көни тут көни тут йорық

5115 Қара эдгү болса аның эдгүси
Өзингә болур эй будун бэлгүси

5116 Қалы эдгү тутса бу бэгләр қылынч
Қамуғ эдгү элкә болур бу сэвинч

5102 Сен кўнгилни катта тутма, гердаймагин,
Аскар, лашкарим талай деб кўксингни кермагин.

5103 Қанчадан-қанча ботир, шижоатли, мағрур киши(лар)ни
Ўлим ерга кўмди, ерни (улар устига) ёпди.

5104 Билимли, буюк (киши) жуда ҳам яхши айтибди,
Билимли сўзини тутсанг, жуда ҳам монанд тушади:

5105 Хазинам(да мол) кўп деб, мол билан мағрурланма,
Ҳашам, лашкар(им) кўп деб, бўйин кўтарма [яъни гердайма].

5106 Кучига маҳлиё бўлиб кўксини керувчи (киши)
Бир чивинга (ҳам) қўлини [яъни эркини] юрита олмаган.

5107 Иш(лар)да ғазабнок бўлма, ишга ўзингни йиғиб (кириш),
Агар ғазабинг келса, ўзингни гунг-лол қил.

5108 Ишни шошиб ишлама, фақат дин ишидан ташқари,
Шошиғич ишда одам (ўз) манфаатини тополмайди.

5109 Инъом бериш лозим бўлса, шошилиб тезда етказ,
Жазолаш учун (шошилиб) калтак урма, вазминликни сайла
[яъни касб эт].

5110 Феълинг (ва) сўзингда ҳовлиқма, енгилтак бўлма,
Сабр қилгин, сабр қилган афзал (деб) аталади.

5111 Сахий бўл, халққа нарса улаш, едир,
Беглар бахил бўлса(лар) ном(лар)ини бузади(лар).

5112 Дағал сўзламаслик, ўзни маҳкам тутиш керак,
Дағал сўзга одамнинг кўнгли тез совийди.

5113 Барча одамга тилда ширин сўзла,
Юзингни очиқ, манглайни ёруғ [яъни қовоғингни очиқ] тут.

5114 Халқ орасида сайлангансан, қилиқларингни етук тут,
Кўнгил, тилни, йўл-йўриқни тўғри тут.

5115 Қора (авом) эзгу бўлса, унинг эзгулиги
Ўзи учун бўлади, эй халқнинг таниқлиси.

5116 Агар бу беглар феъл(лар)ини эзгу тутса(лар),
Ҳамма эзгу(ликлар) халқ учун бўлади, бу (қандай) севинч.

5117 Апаң болса бэгләр қылынчы эсиз
Эсизләр кучәйур йудар эдгу из

5118 Эсиз болма атың эсиз қылмағыл
Эсизләрни қысғыл болу бэрмәгил

5119 Эсизлик ағу-ул йэмә бу ағу
Ағу йэгли болмас тириглик йэгу

5120 Уқушлуғ ким эрсә аны тут йақын
Билиглиг сөзи тут көдәзгил ҳақын

5121 Бутун чын киши эдгу атлығ кишиг
Өзуңгә йақын тут аңар бэр ишиг

5122 Бу алчы ажун қылқы ирсәл йайығ
Осал болма сақлан йолы кәд батығ

5123 Бэзәниб көр этниб көңулуг алыр
Көңул бэрдин эрсә йуз эврәр барыр

5124 Өлумуг унытма сақынч қысға тут
Өлумкә басықма айа элчи қут

5125 Удыма бу ғафлат билә эй элиг
Эсурмә бу бэглик билә эй силиг

189б 5126 Бу кунки эрәжкә авынма сақын
Йарынқы эрәжиг тилә кәд бақын

5127 Сэвинчи узун-ул эрәжи өкуш
Эрәж болса мундағ кэрәк болса туш

5128 Эрәж эдгу қулса йуры эдгу бол
Өкуш нэъмат ичрә йуры мәңу бол

5129 Нэку тэр эшитгил билиг билмиш эр
Билиг бирлә элдә ағыр булмыш эр

5130 Байат бэрсә ъиззын йоқ-ул ғайаты
Өкуш раҳмат ичрә өзуң раҳаты

5131 Қалы өз курәсә ужузлуқ ануқ
Ужузлуқ қыныққа кимин тақағы

5117 Агар беглар феъли ёмон бўлса,
Ёмонлар кучаяди, яхши из(лар)ни ўчиради [яъни йўқ қилади].

5118 Ёмон бўлма, отингни ёмон қилмагин,
Ёмонларни қисгин, ён бермагин.

5119 Ёмонлик оғудир, бу оғуни ема,
Оғу еган (киши) тирикликдан баҳраманд бўлмайди.

5120 Ким заковатли бўлса, уни яқин тут,
Билимли(лар)нинг сўзига амал қил, ҳақ(лар)ига риоя қил.

5121 Ишончли, чин киши(лар)ни, эзгу отли кишини
Ўзингга яқин тут, иш(лар)ни у(лар)га бер,

5122 Бу — ҳийлакор дунё, (унинг) қилиғи жафо, бевафоликдир,
Ғофил бўлма, соқ бўл, (унинг) йўли жуда чуқур.

5123 Ясаниб, (ўзига) оро бериб кўнгилни олади, кўр,
Кўнгил берадиган бўлсанг, юз ўгиради, кетади.

5124 Ўлимни унутма, қайғу-аламни қисқа қил,
Ўлимга босқин бўлма, эй эл бошловчи қут (соҳиби).

5125 Бу ғафлат (уйқуси) билан ухлама, эй элиг,
Бу беглик билан маст бўлма, эй зариф.

5126 Бу кунлик фароғатга маҳлиё бўлма, ўйла,
У дунёлик фароғатни тила, яхши назар сол.

5127 У (дунё)нинг севинчи узун, фароғати беҳисоб,
Фароғат бўлса шундай (бўлиши) керак, агар тўғри келса [яъни насиб қилса].

5128 Яхши фароғат истасанг, кел, эзгу бўл,
Беҳисоб неъмат(лар) ичида юр, мангу бўл.

5129 Билим билган киши нима дейди, эшитгин,
Билим билан элда ҳурмат топган киши:

5130 Худо ато қилса, (унинг) улуғлигининг чеки йўқ,
Ўзингнинг роҳатинг беҳисоб раҳмат(лар) ичра (бўлади).

5131 Агар ўзинг ғурурлансанг, хўрлик муқаррардир,
Хўрлик азобига кимнинг тоқати бор.

5132 Эй элиг отачы саны-сэн бу күн
Будун барча иглиг сэңә муңлуғун

5133 Қайусы көтүрмиш бу көр[135] күч эринч
Қайусы чығайлық билә йэр сақынч

5134 Қайу ач қайусы йалынмыш болур
Қайу қадғу бирлә улынмыш болур

5135 Сэниңдә турур көр буларның эми
Отағыл дару бирлә болғыл қамы

5136 Қалы қылмаса сэн оты йа эми
Будунқа болур-сэн тириглик йуты

5137 Сэниңдин айытға йарын бир байат
Жавабы анутғыл өзүңгә бэр ат

5138 Тириглик кэчәр тэрк бу бэглик қалур
Кэрәклиг сэңә эдгү атың турур

5139 Тарығлағ турур бу ажун эй элиг
Нэкү эксә анда алыр бу әлиг

5140 Йуры эдгүлүк қыл экин эдгүлүк
Сэңә эдгү болға ачу мэңүлүк

190a 5141 Нэкү тэр эшитгил бөгү элчи бэг
Бу бэглик ишини билир йолчы бэг

5142 Айа бэг болуғлы будунқа улуғ
Көңүл тил кичиг тут өзүңгә йулуғ

5143 Айа баш болуғлы эй үстэг әлиг
Қамуғ ишкә ашну сэн ишләт билиг

5144 Билиг бирлә ишлә қамуғ түрлүг иш
Билигдин кэлир-ул қамуғ көрклүг иш

5145 Барығлы турур бу ажун қалғусуз
Өзүң эдгүлүк қыл йитиб барғусуз

5146 Қалыр дунйа ахир туғуғлы өлүр
Эсиз эдгү эрсә көр аты қалур

5132 Эй элиг, бу кун сен табиб мисолидирсан,
Барча халқ сенга ҳожатманд бемор(лар каби)дир.

5133 Баъзиси куч-қувватини йўқотган бўлади,
Баъзиси камбағаллик билан алам чекади.

5134 Баъзиси оч, баъзиси яланғоч бўлади,
Баъзиси қайғу билан сиқилган бўлади.

5135 Буларнинг дору-дармони сенда бўлади, кўр,
Дору билан даволагин, табиб(лар)и бўлгин.

5136 Агар сен дору ёки даволарини қилмасанг,
Халқ учун тириклик офати бўласан.

5137 У дунёда яккаю ягона худо (буларнинг) ҳисобини сендан олади.
Жавобини ҳазирла [яъни бурчларингни бу дунёда қилиб қўй],
ўзингга ном қолдир.

5138 Тириклик [яъни ҳаёт] тез кетади, бу беглик (эса) қолади,
Сенга кераклиги (эса) эзгу отингдир.

5139 Бу дунё экинзордир, эй элиг,
Унда нима эксанг, бу қўл (ўшани) олади.

5140 Кел, эзгулик қил, эзгулик (уруғини) эк,
Сенга абад (ва) мангулик эзгу (насиб) бўлади.

5141 Доно, эл бошловчи бег нима дейди, эшитгин,
Бу беглик иш(лар)ини билувчи йўлчи бег [яъни йўл-йўриқларни
билувчи бег]:

5142 Эй, халққа улуғ бег бўладиган (киши),
Кўнгил, тилни кичик тут, ўзингга фойда.

5143 Эй бош(лиқ) бўладиган, эй қўли баланд,
Ҳамма ишга (ҳам) аввал сен билимни ишлат.

5144 Ҳамма турли иш(лар)ни билим билан ишла,
Ҳамма чиройли ишлар билимдан келади.

5145 Бу дунё кетувчидир, у (зинҳор) қолмайди,
Ўзинг йўқолиб кетмайдиган эзгулик қилиб (қол).

5146 Охири дунё қолади, туғилган (эса) ўлади,
Ёмон (ёки) яхши(ларнинг) бўлса, оти қолади, кўр.

5147 Эсизкә қатылма күйүркә эсиз
Атың эдгү болса қалыр эдгү из

5148 Эй элиг қатығлан удуғ тур удуғ
Осайуқ кишикә тоқынур йудуғ

5149 Бу бэглик көки сақ удуғлуқ турур
Тақы бир ажун қулса мундын булур

5150 Осанма осанса бу бэглик барыр
Осайуқ экигүн ажунда улыр

5151 Хасм қылма өзкә йэмә төкмә қан
Бу экки йазуққа улыр чықса жан

5152 Ҳарамқа қатылма көдәз өз қатығ
Ҳарам йэгли орны тамуғ-ул батығ

5153 Бағырсақ болун барча йалңуқ үзә
Киши йасы қулма йурыма аза

5154 Бөр ичмә фасадқа қатылма йыра
Бу экки бузар қаршы орду тора

5155 Өлүмкә туғар бу туғуғлы киши
Атын из қодур бу өлүгли киши

190б 5156 Тутамча тириглик түгәр алқынур
Эсиз эдгү эрсә көр аты қалур

5157 Авынч бирлә өгрир бу дунйа сэни
Осанма удытмасу ғафлат күни

5158 Бу ғафлат турур көр удытур кишиг
Удығлы киши қодты йумқы ишиг

5159 Бу ғафлат йоқ эрсә кишикә қамуғ
Фариштa болуб қылғай эрди тапуғ

5160 Эди йақшы аймыш билиглиг сөзи
Уқа барғыл эмди э көңли йазы

5161 Қамуғ ғафлат-ул бу сэвинчин тараб
Бу ғафлат билә өз йуқадур ъажаб

5147 Ёмонга аралашма, ёмон куйдиради,
Отинг эзгу бўлса, эзгу из қолади.

5148 Эй элиг, ҳаракат қил, ҳушёр тур, ҳушер,
Ғофил кишига машаққат(лар) бутун вужуди билан урилади.

5149 Бу бегликнинг негизи соқлик, ҳушёрликдир,
Яна бир оламни [яъни у дунёни] истасанг (ҳам) шундандир
[яъни соқлик ва ҳушёрлик туфайли эришасан].

5150 Ғофил бўлма, ғофил бўлсанг, бу беглик кетади,
Ғофил иккала оламда (алам билан) увлаб йиғлайди.

5151 Ўзингга душман қилма [яъни орттирма] ҳамда қон тўкма,
Бу икки гуноҳ учун жон чиққанда увлаб йиғлайсан.

5152 Ҳаромга аралашма, ўзингни маҳкам тут,
Ҳаром еювчининг ўрни дўзахдир, (у) чуқурдир.

5153 Барча одам(лар)га меҳрибон бўл,
Бошқаларнинг зиёнини истама, адашиб юрма.

5154 Май ичма, фасодга аралашма, узоқлаш,
Бу иккиси қаср, ўрда, қўрғонни бузади.

5155 Бу туғиладиган киши ўлим учун туғилади,
Бу ўлувчи киши оти билан из қолдиради.

5156 Бир тутам келадиган тириклик тугайди, олқинади,
Ёмон (ёки) яхши (бўладиган) бўлса ҳам оти қолади.

5157 Бу дунё сени овунч билан тербатади,
Ғофил бўлма, ғафлат куни (сени) ухлатмасин.

5158 Одамни ухлатувчи бу ғафлатдир,
Ухлаган [яъни ғафлат уйқусига ботган] киши жами иш(лар)ни
қолдиради.

5159 Одам(лар) учун бу ғафлат бўлмаганда эди, ҳамма
Фаришта бўлиб тоат-ибодат қилган бўларди.

5160 Билимли (киши бу ҳақда) сўзни жуда яхши айтибди,
(Энди бу сўзларни) уқиб боргин, эй кўнгли кенг:

5161 Севинч билан айшу тараб мутлақ ғафлатдир,
Бу ғафлат билан ўз [яъни одам] қониб ухлайди, ажаб.

5162 Осанма удытмасу ғафлат усы
Бу ғафлат усындын көдәзгил йа рабб

5163 Элиңдә йэти тут көзүң кулғақың
Түзүкә тэгүргил бағырсақлықың

5164 Сэңә болға ахир байат айтығы
Байат айтығы-ул йазуқлуғ ағы

5165 Бақа тур нэкү тэр сақынуқ киши
Сақынуқ сөзи тутса этлүр иши

5166 Э бошлағ йурығлы будун өгтәми
Байат айтығы бар анутғыл эми

5167 Көңүлчә йурығлы э тэлтүк мун-а
Айытға сэниндин байат бир күн-ә

5168 Э йэгли ичигли йавалық билә
Сақышқа анутғыл чықыш йол тилә

5169 Айытғу турур көр байат барчаны
Қутулғу йэриң бар-му қачғыл қаны

5170 Эй элиг қылыч бэркә сэндә турур
Бу бэркә қыйынлар эсизкә урур

191*a* 5171 Эсизләр эсизликләрин эсмәсә
Сэн эсмә қынын бэркә тутғыл баса

5172 Элиг болса эсиз ажунуғ бузар
Қысығлы[136] болмаса йолдын азар

5173 Ағырла сэн эдгүг тэгүр эдгүлүг
Будун эдгү болғай түзү эй күлүг

5174 Ойунқа авынма өзүнни көдәз
Эрәжкә сэвинмә күнүң қалды аз

5175 Көнилик үзә сэн төрү қыл төрү
Төрү бирлә бэглик турур-ул өрү

5176 Күчүң йэтмишинчә қатығлансу өз
Йава қылса ъузры қулу турсу өз

5162 Ғофил бўлма, ғафлат уйқуси ухлатмасин,
Бу ғафлат уйқусидан сақлагин, ёрабб.

5163 Элингда кўзинг, қулоғингни ўткир тут
Меҳрибонлигингни барчага етказгин.

5164 Охири худонинг сўроғи сендан бўлади,
Худонинг сўроғи (ҳамма ерга) ёзилган тузоқдир.

5165 Назар солиб, тур, мулоҳазали киши нима дейди,
Мулоҳазакор киши сўзини тутилса, иш(лар) саранжом бўлади:

5166 Эй бебош юрувчи халқ ўктами [яъни гердайгани],
Худонинг сўроғи бор, тадбирини ҳозирлагин.

5167 Эй кўнгли(га келган)ча юрувчи нуқсонли ва қусурли (киши),
Худо бир куни сендан сўрайди [яъни сени сўроқ қилади].

5168 Эй беҳудалик билан сювчи, ичувчи,
Ҳисоб (бериш)га ҳозирлангин, чиқадиган [яъни қутуладиган]
йўл иста.

5169 Худо барчани сўроқ қилади, кўр,
Қутуладиган еринг борми, қочгин(чи), қани.

5170 Эй элиг, қилич, қамчи сендадир,
Бу қамчи азобларни ёмон(лар)га уради [яъни беради].

5171 Ёмонлар ёмонликларини чўзмаса(лар),
Сен (ҳам) азоб (бериш)ини чўзма, қамчини босиб тутгин.

5172 Элиг ёмон бўлса, оламни бузади,
Тиювчиси бўлмаса йўлдан адашади.

5173 Сен яхшиларни ҳурматла, яхшилик етказ,
Халқ бутунлай яхши бўлади, эй шуҳратли.

5174 Уйинга [яъни ишратга] маҳлиё бўлма, ўзингни тут,
Фароғатга севинма, кун(лар)инг оз қолди.

5175 Сен тўғрилик билан адолат қил, адолат,
Беглик адолат билан тик туради.

5176 Ўзинг кучинг етганича ҳаракат қил,
Беҳуда (ишлар) қилсанг, ўз узрингни сўраб тур.

5177 Нэкү тэр эшитгил будун башчысы
Төрү бирлә элдә йадығлы күси

5178 Айа бэг қатығлан бу тақат тэӊи
Төрү қыл будунқа тэгүргил өӊи

5179 Қалы тушса тақсыр йана ъузры қул
Тилин тэкмәдә тавба қылғыл йаӊы

5180 Өкүш қазнақ урма сэн алтун күмүш
Нэкү болса бэргил үләгил өкүш

5181 Сэниндә кэдин қалга тутса өлүм
Оғул қыз эсизликкә булғаі толум

5182 Қатығлан тиригликдә мал ашну ыд
Сақышдын қутулғыл муйан өзкә тыд

5183 Эди йақшы аймыш будунлар бэги
Будунда бэдүги кишидә өги

5184 Э қазнақ уруғлы ажун бэгләри
Өзүндә кэдин қодма қазнақ йуры

5185 Эрәж аднағу қылға сақыш сэӊә
Үлүг тэгмәсү эӊ уруғлуғ қары

191б 5186 Айа бай болуғлы будунда талу
Қуқуз қыл бу байлық муйан ал толу

5187 Вафасыз ажунқа көӊүл бамағыл
Жафа қылға ахир болу бэрмәгил

5188 Айа бэг болуғлы будунда бурун
Бурун ыд бу бэглик сэн этгил орун

5189 Көзи суқ эй артуқ узун сақнур эр
Өлүм тутмәс эркән барыӊ барча бэр

5190 Өлүм тутса ахир бу нәӊ асғы йоқ
Туру қалға малыӊ сэӊә татғы йоқ

5191 Аш аз йэ эй элиг өкүш қыл тапуғ
Сөз аз сөзлә өгрән сэн эрдәм қамуғ

5177 Халқ бошлиғи нима дейди, эшитгин,
Адолат билан элда шуҳрат таратган (киши):

5178 Эй бег, бу тоқат баробарида ҳаракат қил,
Халққа адолат қил, олди(лар)ига етказ [яъни адлингни кўрсат]

5179 Агар нуқсон юз берса, яна узрингни сўра,
Тилинг билан ҳар бир (нарса)да янги-янги тавба(лар) қил.

5180 Сен олтин-кумушни хазинага кўп йиғма,
Нима бўлса (одамларга) бергин, кўп(лаб) улашгин.

5181 Ўлим тушса, (бойлик) сендан кейин қолиб кетади,
Ўғил-қиз (бу бойликдан) ярамас ишлар учун керак-яроғ
топадилар [яъни суиистеъмол қиладилар].

5182 Ҳаракат қил, тириклигингда мол-дунёни илдам сарфла,
Ҳисоб беришдан қутулгин, ўзинг учун нажот эҳтиёт қил
[яъни ҳозирла].

5183 Халқлар беги жуда яхши айтибди,
Халқ орасида улуғи, кишилар орасида оқили:

5184 Эй хазина йиғувчи олам беглари,
Кел, ўзингдан кейин хазина қолдирма.

5185 Фароғат ўзгаради, сен билан ҳисобини қилади,
(Ҳисоб бериш) насибанг бўлмасин, эй уруғли [яъни асл] қари.

5186 Эй бой бўлувчи халқ орасида сара (киши),
Бу бойликни қурит [яъни йўқ қил], тўла нажот ол [яъни у дунёга
замин ҳозирла].

5187 Вафосиз оламга кўнгил боғламагин,
Охири жафо қилади, бино қўймагин.

5188 Эй бег бўлгувчи халқ орасида илғор (киши),
Бу бегликни бурун(роқ) сарфла, сен (у дунёлик) ўрин
ҳозирлигини кўргин.

5189 Эй кўзи суқ, ортиқ (ва) узоқ ўйловчи киши,
Ўлим тутмаган экан, борингнинг барчасини (одамларга) бер.

5190 Охири ўлим тутса, бу нарса(лар)нинг фойдаси йўқ,
Молинг қолиб кетади, сенга ҳаловати йўқ.

5191 Овқатни оз е, эй элиг, тоат-ибодатни кўп қил,
Сўзни оз сўзла, сен ҳамма санъат-ҳунарларни ўрган.

5192 Чығай түл йэтимиг бақа тур көрү
Буларығ көдэзсэ болур чын төрү

5193 Ушақчы кишиг қылма өзкэ йақын
Өзүндэ кичигни йырақ тут сақын

5194 Бу йаңлығ киши-ул киши йаслығы
Киши йаслығын сэн йағы бил йағы

5195 Киши суқынга бэрмэ элдэ элиг
Сэзиг тутма бузға этилмиш элиг

5196 Қатығлан өзүңни тамуғдын йырат
Қамуғ эдгүлүк қыл көдэзгэн байат

5197 Бу күнки күнүңдэ йарынқы күнүң
Бары эдгү болсун йарынқы түнүң

5198 Эди йақшы аймыш билиглиг түзүн
Битимиш бу қылғу ишиңни узун

5199 Бу дин далы дунйа далы қаршы-ул
Йағышмас экигүн йолы йаршы-ул

5200 Бу дин дунйа бирлэ бирикмэки сарб
Қавушмас экигүн муны билсэ таб

912а 5201 Бириси йағуса бириси тэзэр
Эки бирлэ тутса киши йол азар

5202 Түби йэл турур дунйа йағмур саны
Кэлир чоғлайур тэрк өчэр тэрк үни

5203 Кэлир қут қапуғда қалын йумдарур
Көңүл баса йумқығ адынқа бэрүр

5204 Байудум тэсэ-сэн чығай болғу тэр
Ағыр-мэн тэсэ-сэн ужуз қылға йэр

5205 Ажун тоқлуқы барча ачлық турур
Эрэжи сэвинчи көр эмгэк эрүр

5206 Эй элиг бу нафсың йағыла қатығ
Тилэкини бэрмэ йэтүрмэ татығ

5192 Камбағал, тул, етимларга назар солиб қараб тур,
Буларни авайласанг, чин адолат бўлади.

5193 Ғийбатчи кишини ўзингга яқин қилма,
Ўзингдан кичикни [яъни пастни] узоқ тут, ўйла.

5194 Бу янглиғ киши кишиларнинг зиёнкоридир,
Кишининг зиёнкорини сен ёв деб бил, ёв.

5195 Одам суқига элда қўл [яъни эрк] берма,
Шубҳа қилма, (суқ одам) яшнаган элни бузади.

5196 Ҳаракат қил, ўзингни дўзахдан узоқлаштир,
Фақат эзгулик қил, асрайдиган худодир.

5197 Бу кунги кун(лар)ингдан кейинги [яъни у дунёдаги] кун(лар)инг,
Кейинги [яъни у дунёдаги] тун(лар)инг барчаси эзгу бўлсин.

5198 Билимли, тўғри (сўз киши) жуда яхши айтибди:
Бу қилган иш(лар)ингни доим (тангри) ёзиб боради.

5199 Бу дин йўналиши (ва) дунё йўналиши қарама-каршидир,
Иккаласи яқинлашмайди, йўли айрилишлидир.

5200 Бу дин дунё билан қарор топиб бирикмайди,
Иккаласи қовушмайди, буни етарли билиш керак.

5201 Бири яқинлашса, бири узоқлашади,
Иккаласини бирга тутса, киши йўлдан озади.

5202 Дунё бўрон, елдир, у ёмғир кабидир,
Келади, тез шатирлайди (ва) тез овози сўнади.

5203 Қут келади, даргоҳда тиғиз (бўлиб) тўпланади.
Кўнгил боғласанг, жамини бошқага беради.

5204 Сен бойидим десанг, камбағал бўлиш керак дейди,
Сен иззатли мен десанг, хўр (ва) ер (билан баробар) қилади.

5205 Дунё тўқлиги барчаси очликдир,
Фароғати, севинчи машаққатдир, кўр.

5206 Эй элиг, бу нафсингга (қарши) шиддатли жанг қил,
Тилагини берма, ҳаловат едирма.

5207 Қамуғда эсизрәк йағы бу турур
Мунар эдгү қылса бу эсиз қылур

5208 Вафа қылса йандру йануты жафа
Жафа қылса өтрү қылур бу вафа

5209 Бу нафсың ужузла ағыр болға жан
Билиг бэг болуб көр уқуш болға хан

5210 Бу дунйа йағы-ул бу нафсың йағы
Бу экки йағының йадығлығ ағы

5211 Бу қутқа кувәниб көтүрмә көңүл
Ынанма тиригликкә артуқ тоңул

5112 Бэдүглүк улуғлуқ бу кэчгү турур
Бу давлат оты барча өчгү турур

5213 Нэкү тэр эшитгил эй аслы бэдүг
Бағырсақ сөзи тутса асғы кэд өг

5214 Бу бэглик билә сэн көтүрмә эгин
Көкүз кэрмә артуқ өзүңни сақын

5115 Йэринди ажунны сүрүндикә қод
Байат бэргә анда тү нэъмат йэгин

192б 5216 Эй элиг кэд өдрүм тилә үч кишиг
Анында баса бэр бу үчкә ишиг

5217 Булардын бири қазы йинчкә арығ
Сақынуқ кэрәк тэгсә халққа асығ

5218 Экинчи халифат кэрәк чын бүтүн
Будун болса инчлиг тирилса қутун

5219 Үчүнчи кэд өдрүм кэрәк бу вазир
Будунқа нэкү тэгсә мундын тэгир

5220 Бу үч иштә болса кишиси көни
Будун инчкә тэгди йаруды күни

5221 Этилгэй элиг ҳам байуғай будун
Сэңә артға эдгү дуъа ул эдүн

5207 Ҳаммадан ёмонроқ душман бу (нафс)дир,
Бунга яхшилик қилсанг, бу ёмонлик қилади.

5208 Вафо қилсанг қайта жавоби жафодир,
Жафо қилсанг, сўнг бу вафо қилади.

5209 Бу нафсингни хўрла, жон қадр топади,
(Шунда) билим бег бўлиб, заковат хон бўлади, кўр.

5210 Бу дунё душмандир, бу нафсинг (ҳам) душмандир,
Бу икки душманнинг тузоғи ёйилган бўлади.

5211 Бу қутга талтайиб, кўнгилни кўтарма,
Тирикликка ортиқ ишонма, умидни уз.

5212 Буюклик, улуғлик — бу(лар) ўткинчидир,
Бу давлат ўти барчаси ўчадигандир.

5213 (Бу ҳақда) нима дейилган, эшитгин, эй асли буюк,
Меҳрибон (киши) сўзини эшитсанг, фойдаси (қандай) яхши, тушун:

5214 Сен бу беглик билан гердайма,
Ортиқча керилма, ўзингни сақла.

5215 Манфур дунёни чиқинди қаторига қўй,
У (дунё)да худо турли неъматларнинг яхшисини беради.

5216 Эй элиг, уч (турли) кишининг жуда сарасини иста,
Шундан сўнг бу уч (турли) кишига ишни топшир.

5217 Булардан бири — қози, (у) зийрак, пок,
Уйловли (бўлиши) керак, (токи) халққа манфаат етсин.

5218 Иккинчиси — халифа, (у) чин (ва) ишончли (бўлиши) керак,
(Токи) халқ осойишта бўлиб, бахтиёр яшаса.

5219 Учинчиси — вазир, (у) жуда сара (бўлиши) керак,
(Чунки) халққа нима етса, ундан етади.

5220 Бу уч ишда [яъни лавозимда]ги одами тўғри бўлса,
Халқ осойишталикка етади, кун(лар)и ёруғ бўлади.

5221 Элиг камол топади ҳамда халқ бойийди,
У вақтда сенинг ҳақингга эзгу дуо(лар) ортади.

5222 Бу үч иштә болса йарағсыз киши
Йарағсыз болур барча эл күн иши

5223 Муңар мәңзәтү кәлди эмди сөзүм
Эшитгил муны сән э көрклүг йүзүм

5224 Бу бәгкә вазир-ул тутуб йэтгүчи
Эли қапғы аты бу-ул этгүчи

5225 Қалы тәтрү йэтсә бурундуқ вазир
Қамуғ тәтрү болды өзүм айғучы

5226 Бу дунйа этиглиг бу тэрги саны
Йурығлы бу йалңуқ бичә йэр аны

5227 Бизиндә озақы қуту барғучы
Йэди тодты қанды өлүб йатғучы

5228 Улуғ той бақыб көр йатурлар көдү
Оқыр бизни барғу сэзигсиз уду

5229 Тақы бир қуту ул қарындақылар
Бизиндә баса тэрги йэгли улар

5230 Бу күн бизкә тэгди бу тэрги йэми
Нэчә бэргәй эрки йэгү кэдгүми

193а 5231 Оқырлар өлүб йатғучылар нару
Сүрәрләр қарындақылар қоп тэйү

5232 Бириси сурәр көр бириси оқыр
Бу эккин ара ким эрәжкә тэгир

5233 Эй элиг осанма сақынма узун
Узун қалғу эрмәс э қылқы түзүн

5234 Ҳарамқа қатылма эй элиг сақын
Ҳарамқа қарарур көңүл бил йақын

5235 Сақынуқ болайын тэсә эй күлүг
Ҳалал йэ ҳалалдын көтүргил үлүг

5236 Нэкү тэр эшитгил ҳалал йэгли эр
Сақынуқ башы чын ҳалал тэгли эр

5222 Бу уч ишдаги одами ярамас бўлса,
Бутун эл-халқ иши ярамас бўлади.

5223 Бунга ўхшатишга бу сўзлар энди мос келди,
Бу(лар)ни сен эшитгин, эй чиройли юзлигим:

5224 Бу бег(лар)ни тутиб етакловчи — вазирдир,
Эли, даргоҳи, отини гуллатиб-яшнатувчи — у (вазир)дир.

5225 Агар вазир жиловни тескари етакласа [яъни бурса],
Ҳамма тескари бўлади, (буни) айтувчи менман.

5226 Бу дунё ясатилган дастурхон кабидир,
Юрувчи инсон ундан пича ейди.

5227 Биздан олдинги ўтган авлодлар,
Ўлиб ётувчи(лар) еди(лар), тўйди(лар), қонди(лар).

5228 Улуғ манзилгоҳ(га) назар солиб кўр, (улар) кутиб ётибдилар,
Бизни чақираётир(лар), шубҳасиз кет(лар)идан борамиз.

5229 Яна бир авлод — булар қориндагилардир,
Улар биздан кейин дастурхон (неъматлари)дан еювчилардир.

5230 Бу кун бу дастурхон неъматлари бизга тегди,
(Тангри) егулик (ва) кийгулигимизни қачонгача берар экан.

5231 Ўлиб ётувчилар у томонга чақиради,
Қориндагилар эса (қани) тур, деб сўради.

5232 Бири ҳайдайди, бири (олдига) чақиради, кўр,
Бу иккаласи орасида ким осойиш топади.

5233 Эй элиг, ғофил бўлма, узоқ ўйлама,
Узоқ қолмайсан, эй қилиғи тўғри.

5234 Ҳаромга аралашма, эй элиг, сақлан,
Ҳаромдан кўнгил қораяди, яқиндан бил [яъни яхши бил].

5235 Бебок бўлайин десанг, эй шавкатли,
Ҳалол е, ҳалолдан ҳисса ол.

5236 Ҳалол еювчи киши нима дейди, эшитгин,
Бебок(лар)нинг боши чин (ва) ҳалол еювчи кишидир:

5237 Ҳалал йэгли қылмас байатқа йазуқ
Ҳалал йэ ҳалал қыл йарынлық азуқ

5238 Кимиң боғзы эгни бар эрсэ арығ
Арыды аныңдын йазуқы арығ

5239 Арығлық тилэсэ арытғыл боғуз
Арытса боғуз болды асғың өкүз

5240 Өзүң асғы қулма будун асғы қул
Будун асғы ичрэ өзүң асғы-ул

5241 Нэкү тэр эшитгил улуғ кэнд бэги
Қамуғ иш ичиндэ йэтүрмиш өги

5242 Қут ул бэг будунқа қутадғу кэрэк
Қутадсэ будун қарны тодғу кэрэк

5243 Бу бэглэр тэңиз ул түби йүнжүлүг
Тэңизкэ йағуғлы байуғу кэрэк

5244 Бу бэглэр тағ-ул каны алтун күмүш
Күмүш кан қазығлы байур-ул өкүш

5245 Асығлығ кэрэк бэг көр элги ақы
Ажун буднынга тэгсэ андын тоқы

193б 5246 Йашық-тэг йаруғыл эй элчи бөгү
Будун булсу сэндин көр ичгү йэгү

5247 Аманат йүдүрди байат бойнуңга
Көдэз бу аманат айытға сэңэ

5248 Эй элиг бақа көр сэн өзкэ көзүң
Бир өзкэ нэчэ нэң тэрэр-сэ узун

5249 Тэңиздэки гуҳар түгэмэс сэңэ
Түбиндэки йүнжү тойумас сэңэ

5250 Йағыз йэр қатындақы алтун күмүш
Тэрэр-сэ хазина урар-сэ өкүш

5251 Бу тағлар қатында чықар гуҳарығ
Қазыб йэтрүмэслэр сэнэ эй арығ

5237 Ҳалол еювчи (киши) худога гуноҳ қилмайди,
Ҳалол е, эртанги [яъни у дунёга тегишли] озуқангни ҳалол қил.

5238 Кимнинг томоғи ва эгни покиза бўлса,
Ундан гуноҳи пок-покиза арийди.

5239 Поклик истасанг, томоқни поклагин,
Томоқни покласанг, манфаатинг дарё-дарё бўлади.

5240 Ўз фойдангни кўзлама, халқ манфаатини кўзла,
Ўзингнинг манфаатинг халқ манфаати ичрадир.

5241 Улуғ шаҳар беги нима дейди, эшитгин,
Барча ишга фаросатини етказган (киши):

5242 Бег қутдир, у халққа саодат келтириши керак,
Саодат келтирса, халқнинг қорни тўйиши керак.

5243 Бу беглар туби инжу(лик) денгиздир(лар),
Денгизга яқинлашувчи (эса) бойиши керак.

5244 Бу беглар тоғдир(лар), кони олтин-кумуш (билан тўла)дир,
Кумуш кон қазиган кўп бойийди.

5245 Бег манфаатли, қўли очиқ (бўлиши) керак, кўр,
(Токи) олам халқига ундан тўқлик насиб бўлсин.

5246 Кун каби ёригин, эй эл бошловчи доно,
Халқ сендан ичгулик, егулик топсин, кўр.

5247 Худо бўйнингга омонат юклаган,
Бу омонатни эҳтиёт қил, (уни) сендан сўрайди.

5248 Эй элиг, сен ўзингга кўз билан назар сол,
Бир ўзингга ҳамиша қанча(лаб) мол терасан.

5249 Денгиздаги гавҳар сен учун (ҳеч) етмайди,
Тубидаги инжу сен учун ҳеч тугамайди.

5250 Бўз ер остидаги олтин-кумуш(лар)ни
Терасан, кўплаб хазина йиғасан.

5251 Тоғлар орасидан чиқадиган гавҳар(лар)ни
Қазиб сенга етказа олмайдилар, эй покиза.

5252 Иағыз йэр үзәлә үнүгли әвин
Тэриб сэн толулар-сә қазнақ эвин

5253 Учуғлы йурығлы сув ичра балық
Қутулмас сэниңдин айа сарп қылық

5254 Ажун тэзгинүр элдә арқыш йурыб
Ағы жуз тиник кэш алыр-сә тэриб

5255 Қасаб түзи руми ажун таңсуқы
Сэңә кэлсә толмас ағы қазнақы

5256 Кәвәл тазы бөгтәл тағы арқуны
Ақур толды толмас бу суқлуқ қаны

5257 Тэрилди түмән миң талу көп тэтир
Йазыда қалын йунд ақурда қатыр

5258 Йазы тағ йэриг туб йурыр қой сүрүг
Йа қул күн тапуғчы э қылқы өрүг

5259 Йа қузда йурығлы қалын көп қотуз
Йа түздә йурығлы уд эңәк өкүз

5260 Қайада йурығлы бу ымға тәкә
Қутулмас сэниңдин эй эрсиг бөгә

194a 5261 Сығун муйғақ эрсә соқақ йа ывық
Сэңә йэм түгәмәс эй эдгү қылық

5262 Қулан йа тағы бу[137] тут тақы көк тэкә
Тутуб кэлдүрүрләр сэңә эй бөкә

5263 Бөри тилкү арслан адығ йа тоңуз
Сэниңдин қутулмас өлүр авда түз

5264 Қуғу қордай эрсә йа турна йуғақ
Йа туй тут йа йүгдик йа тудлич йа қақ

5265 Қалықда учуғлы қара қуш йоры
Сэниңдин кэчүмәс айа көк бөри

5252 Бўз ер узра унувчи донларни
Йиғиб, сен хазина уйини тўлдирасан.

5253 Учадиган, юрадиган, сув ичидаги балиқ(лар)
Сендан (қочиб) қутулмайди, эй феъли қаттиқ.

5254 Карвон(ларинг) элда юриб олам кезади(лар),
Шойи, ипак(ликлар)ни, тўйин, сувсар (мўйналари)ни териб оласан.

5255 Румий нафис кимҳоб(лар), дунёнинг тансиқ (нарсалар)и
Сенга келгани билан ипаклик(лар) хазинаси тўлмайди.

5256 Қавал този[66], бўтгал[67], тоғи[68], арқуни[69]
Оғилга тўлган, (лекин) суқлик ҳирси тўлмайди.

5257 Туман минг сара, кўп туя(лар) йиғилган,
Яйлов(ларинг)да беҳисоб от(лар), оғил(ларинг)да хачир(лар йиғилган).

5258 Водий, тоғ, ер(лар)ни қоплаб қўй, пода(ларинг) юради,
Ё қул(ларинг), жория(ларинг), хизматчи(ларинг), эй феъли равшан.

5259 Ё тоғнинг кун тушмас томонларида юрувчи беҳисоб кўп қутос(лар),
Ё текислик(лар)да юрувчи буқа, сигир, ҳўкиз(лар).

5260 Қоя(лар)да юрувчи бу серка, така(лар)
Сендан (қочиб) қутулмайди, эй мард баҳодир.

5261 Сиғун, муйғоқ[70], сўқоқ[71] ёки ивиқ[72] бўлса (ҳам),
Сенга емиш етмайди, эй эзгу феълли.

5262 Қулон ёки тоғи (от), ёинки ёввойи така бўлсин,
Сенга тутиб келтирадилар, эй баҳодир.

5263 Бўри, тулки, арслон, айиқ ёки тўнғиз
Сендан қутулолмайди, барчаси овда ўлади.

5264 Оққуш, соқақуш, ё турна, юғоқ[73] бўлсин,
Ё тўй[74], ё югдик[75], ё тудлич[76], ёки қоқ[77] (бўлсин).

5265 Ҳавода учадиган қирғай, жўр (бари бирдек),
Сендан (қутулиб) ўтолмайди, эй кўк (ёл) бўри [яъни қари бўри, тажрибакор].

5266 Учарығ учурмас сэниң қушлариң
Йурырығ йурытмас кўр асрың ытың

5267 Аталығ атасыз қалыр йалңузун
Аналығ анасыз болур өксүзүн

5268 Бу мунча ажун барча бүтрү сэңә
Түгәмәс түгәр-сә э күчлүг тоңа

5269 Қамуғ бир боғузқа эгингә болуб
Ажун барча тэрдин қодур-сә өлүб

5270 Нэкү асғы ахир ажун тэрдүкүң
Ажал жан тэрәр көр үзәр бу көкүң

5271 Көрү барса барча бу суқлуқ турур
Суқун ачмыш өзләр қачан тоқ болур

5272 Нэкү тэр эшитгил көзи тоқ киши
Бу көз тоқлуқы ул бу байлық башы

5273 Ажун бүтрү булса көзи суқ түгәл
Аны бай тэсә болмағай бу маҳал

5274 Чығай тэб айурлар қайу-ул чығай
Көзи суқ чығай-ул нэчә болса бай

5275 Көзи суқ кишикә байуб асғы йоқ
Суқуғ йарлықағыл айа көңли тоқ

194б 5276 Көзи суқ(қа) тутмас бу дунйа бүтүн
Бары таб тэгүчи тирилди қутун

5277 Көзи суқ киши нэңгә тодмәс көзи
Магар толмағынча қара йэр тозы

5278 Бу эрди эй элиг мэниң билмишим
Сэңә сөзләдим мэн нэкү уқмышым

5279 Муну сөзләдим сөз эшитти өзүң
Йэтә бақса көңлүн ачылға көзүң

5280 Сөзүм тутса асғы йарын тэггәй-өк
Қалы тутмаса сэн сэңә болға йүк

5266 Сенинг қушларинг [яъни лочин кишиларинг] учадиганларни,
Ботир қоплон(лар)инг, ит(лар)инг юрадиганларни юритмайди.

5267 Отали(лар) ёлғизликда отасиз қолади(лар),
Онали(лар) етимлик билан онасиз бўлади(лар).

5268 Бунчалик дунё барчаси бутунасига сен учун
Етмайди, сен (ўзинг) тугайсан, эй қудратли ботир.

5269 Фақат бир томоққа, эгинга бино қўйиб,
Барча дунёни йиғдинг, ўлсанг (уни) қолдирасан.

5270 Олам (бойлиги)ни терганингнинг оқибат фойдаси нима,
Ажал жонни теради, у томирингни узади, кўр.

5271 Назар солсанг бу барчаси суқликдир,
Суқлик билан очиққан кишилар қачон тўқ бўлади.

5272 Кўзи тўқ киши нима дейди, эшитгин,
Кўз тўқлиги — бу бойликнинг бошидир:

5273 Кўзи суқ (киши) *оламни* бутунасига *тугал* қўлга киритса (ҳам),
Уни бой деса бўлмайди, бу маҳолдир.

5274 Камбағал, деб айтадилар, ким ўша камбағал,
Қанча бой бўлса (ҳам) кўзи суқ (киши) камбағалдир.

5275 Кўзи суқ киши учун бойиб фойдаси йўқ,
Суқ(лар)ни (ўзинг) ёрлакагин, эй кўнгли тўқ [яъни тангри].

5276 Кўзи суқ (учун) бутун бу дунё насиб бўлмайди,
Борига қаноат қилувчи (киши) бахтиёр яшайди.

5277 Кўзи суқ киши мол-дунёга кўзи тўймайди,
Фақат қора ер тупроғи (билан кўзи) тўлмагунча.

5278 Менинг билган(лар)им шу(лар) эди, эй элиг,
Нимаики тушунганларим (бўлса) сенга сўзладим.

5279 Мана, сўзларни сўзладим, ўзинг эшитдинг,
Тушуниб назар солсанг, кўнгил (ва) кўзинг очилади.

5280 Сўзимни тутсанг, фойдаси кейин албатта тегади,
Агар сен тутмасанг, сенга юк бўлади.

5281 Нэкv тэр эшитгил уқушлуғ тили
Сэңә өтләр эмди эшитсәң қалы

5282 Насиҳат кишикә қылур ул тосу
Насиҳат тэгүлә тиләсә тэсү

5283 Қалы бу тэгүни йэйү билмәсә
Қатылма қоду бэр күйәр от йэсү

5284 Бу сөзләр эшитти элиг йығлады
Айур эй удурмыш кишидә кәди

5285 Мэңилиг-сә эмди э көңли удуғ
Бу бэглик мэңә болды эмди йудуғ

5286 Мэн эмди билиндим ачылды көзүм
Мэни отқа атмыш мэниң бу өзүм

5287 Көниликтә азмыш өзүм эй улуғ
Айу бэрдиң эмди көнилик йолуғ

5288 Дуъа қыл эй Одғурмыш эмди мэңә
Байат бэрсү тавфиқ көр эдгү йаң-а

Одғурмыш жавабы элигкә

195*a* 5289 Йанут бэрди Одғурмыш айды э бэг
Байат бэрсү тавфиқ тиләкиңгә тэг

5290 Қатығлан уқуш бирлә басғыл ҳава
Ҳавақа басықса болур эр йава

5291 Сэни алқтачы бу эт өз татғы-ул
Эт өз қылқы барча сэңә қатқы-ул

5292 Эди кэчки дунйа турур бу қары
Тэлим бэг кэчүрди бу қылқы түри

5293 Тэлим бэг қарытты сэниң-тэг эриг
Сэни ма узун тутмағай бу тириг

5294 Улар барды қалды сэңә бу орун
Йава қылма өд[138] күн кэрәкиң көрүн

5281 Заковатли тили нима дейди, эшитгин,
Энди агар эшитсанг, (у) сенга ўгит қилади:

5282 Насиҳат одамга манфаат қилади,
Насиҳат айтишда (тингловчи) истаса айтгин.

5283 Агар (у) айтилган (насиҳат)ни ҳазм қила билмаса,
Аралашма, қўя бер, (у) ёниб турган ўтга куйсин.

5284 Бу сўзларни эшитгач, элиг йиғлади,
Айтди: Эй (ғофилликдан) уйғонган, кишилар орасида афзали.

5285 Сен энди (ноз-неъматлар ичида) ҳаловатдасан, эй кўнгли ҳушёр,
Энди бу беглик менга ташвиш бўлди.

5286 Мен энди билиб етдим, кўзим очилди,
Менинг ўзим ўзимни ўтга отибман.

5287 Ўзим тўғриликдан адашибман, эй улуғ,
Энди тўғрилик йўлини (менга) айтиб бердинг.

5288 Эй Ўзғурмиш, энди менинг ҳақимга дуо қил,
Худо эзгу сифатлар учун (менга) тавфиқ берсин.

Ўзғурмишнинг элигга жавоби

5289 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Эй бег,
Худо тавфиқ берсин, тилагингга ет.

5290 Ҳаракат қил, заковат (кучи) билан ҳавасни бос,
Ҳавасга босқин бўлса [яъни енгилса], одам беҳуда бўлади.

5291 Сени ҳалокатга бошловчи тану жон ҳаловатидир,
Тану жон қилиғи мутлақо сенга бўйсунмасликдир.

5292 Бу дунё жуда кўҳна, қаридир,
Бу қилиғи совуқ талай бег(лар)ни ўтказди.

5293 Талай бегларни, сен каби мард(лар)ни қаритган
Бу (дунё) сени ҳам узоқ тирик тутмайди.

5294 Улар кетди(лар), бу ўрин сенга қолди,
Вақт, кун(лар)ни беҳуда қилма, керагингни кўр [яъни ҳозирлигингни қил].

5295 Өлүмүг унытма эй элиг удун
Сэзиг тутма кэлгә сэнә тәрк өдүн

5296 Өзүңни унытма эй элиг сақын

Қалы өз унытса түбүңгә бақын

5297 Бу экки нәңиң ким унытса қалы
Аныңдын йырады көнилик йолы

5298 Нэку тэр эшитгил өзин билмиш эр
Ҳавасын уқушқа булун қылмыш эр

5299 Өлүмүг унытма көзүң бурнуң-ул
Өзүңни унытма савы йүзнүң-ул

5300 Маныдын төрүмиш өзүң мэн тэмә
Өзүң мэн тэсә ай уну орнуң-ул

5301 Пусуғда турур бу көрүнмәс өлүм
Чықа тушса ҳаргэз унытмас йолум

5302 Тиригкә адын ҳэч йоқ эрсә қыйын
Таб эрди бу ачығ өлүмкә бақын

5303 Анында баса көр нэчә ишләр-ул
Аны барча көргү өлүм ачса йол

195б 5304 Таб эрди йана бу өлүмдә баса
Қара йэр қатында улуб опраса

5305 Бу ҳалығ билирдә уқушлуғ киши
Нэку-тэг удыр инч нэ-тэг йэр ашы

5306 Нэку тэр эшитгил билиг бэргүчи
Билиг бирлә ҳиммат улуғ тутғучы

5307 Бэдуг тут бу ҳиммат эдиз тут көңүл
Қоду бэр бу дунйа мунуңдын тоңул

5308 Түнэк-ул бу дунйа ичи-оқ йылан
Муны қод йаруқ чын ажунқа улан

5309 Сүзүг жан кэпи бу қара йэр туғы
Қара йэр кэп өртнүр э қылқы ағы

5295 Ўлимни унутма, эй элиг, уйғон,
Шубҳа тутма, (ўлим) вақти билан сенга ҳам тез (етиб) келади.

5296 Ўзингни унутма, эй элиг, сақлан,
Агар ўзингни унутсанг, аслингга назар сол [яъни кимлигингни эсла].

5297 Бу икки нарсани агар ким унутса,
Ундан тўғрилик йўли узоқлашади.

5298 Ўзини билган киши нима дейди, эшитгин,
Ҳавасини заковатга тутқун қилган [яъни бўйсундирган] киши;

5299 Ўлимни унутма, у кўзинг (ва) бурнинг (каби яқин)дир,
Ўзингни унутма, у юзингнинг суви [яъни обрўйинг]дир.

5300 Манидан яралган ўзингни «ман» дема,
Ўзинг [яъни жон, руҳинг] «ман» деса, ана (сенинг) ўрнинг, деб айт.

5301 Бу ўлим пистирмада туради, кўринмайди,
Чиқа дуч келадиган бўлса, (у) ҳаргиз йўлимни унутмайди.

5302 Тирик учун бўлак ҳеч қийинчилик йўқ бўлса [яъни ҳеч қандай қийинчилик кўринмаса],
Бу аччиқ ўлимга (бир) назар ташласа, кифоя бўлар эди.

5303 Ундан ташқари қанча ишлар (бор), кўр,
Ўлим йўл очса, уларнинг барчасини кўришга тўғри келади.

5304 Етарли бўларди, яна бу ўлимдан кейин,
Қора ер остида чириб, тўзиб (йўқ бўлиб) кета қолса.

5305 Бу аҳволни била туриб тушунган киши,
Қандай тинч ухлайди, қандай қилиб (хотиржам) овқат ейди.

5306 Билим берувчи нима дейди, эшитгин,
Билим туфайли ҳимматни баланд тутувчи (киши):

5307 Ҳимматни баланд, кўнгилни юқори тут,
Қўя бер бу дунёни, бу (дунё)дан умидни уз.

5308 Бу дунё — зиндон, ичи ўқ илон (билан тўла)дир,
Бу (дунё)ни қўй, равшан, чин дунёга боғлан.

5309 Беғубор жоннинг (оқибат киядиган) либоси қора ер тупроғидир,
Қора ер либосига бурканувчи, эй хулқи мулойим.

5310 Бу дунйа түнәк-ул қараңқу қудуғ
Бала мәҳнат-ул барча мунда йудуғ

5311 Нә инчлик тиләр-сә түнәктә туруб
Нә арзу қулур-сә көңүл өг уруб

5312 Қоду бәр увутча қара тупрақығ
Улуғ мәңү эл қул нәрәк бу сақығ

5313 Бу туғ тоз тумандын өрү тарт өзүң
Сүзүг мәңү эл қул сән ачғыл көзүң

5314 Нәчә миң йашаса сән ахыр өлүм
Йэтәр-өк тутар-оқ сәни эй күнүм

5315 Нәчә артса дунйа баш ағрығлары
Тақы артуқ артар эй эрсиг уры

5316 Нәчә миң йашаб эр тиләсә тиләк
Түг-өк болумас булунса тиләк[139]

5317 Нәкү тәр эшитгил э қылқы арығ
Бу өдләк оқы бирлә көңли йалығ

196а 5318 Түгәл миң йашаса тиләкин тамам
Түгәл-өк булумас кәрәкин тамам

5319 Тиләкин тиләгли түгәлин тиләр
Тиләкин түгәтсә түгәр чын тамам

5320 Сөз асғы ул эрмәс өкүш сөзләсә
Йа сөзни таңырқаб өкүш тыңлаҫа

5321 Сөз асғы ул-ул ким айытмыш сөзүг
Алыб ишкә тутса көнитсә өзүг

5322 Өкүш сөзләдим сөз эшиттиң түгәл
Сөзүм ишкә тутғыл аның асғы ал

5323 Тилим тыднумады тәлим сөзләди
Сөзүм эксүмәди сувы эксүди

5324 Байат бәрсү тавфиқ сәңә эй элиг
Қамуғ эдгүлүккә тәгүргил элиг

5310 Бу дунё — зиндон, қоронғи қудуқ (каби)дир,
Бало, меҳнат, машаққат(лар) барчаси бунда (жам)дир.

5311 Сен зиндонда туриб қандай фароғат тилайсан,
Кўнгил (ва) ақлни бериб қандай орзу истайсан.

5312 Бир сиқимча [яъни майда] қора тупорқни қўя бер,
Улуғ, мангу макон иста, бу сароб [яъни насия нарса] нега керак.

5313 Бу чанг, тўзон, тумандан ўзингни юқорига торт,
Пок, мангу макон иста, сен кўзингни очгин.

5314 Сен неча минг (ёш) яшасанг (ҳам), охири ўлим
Сенга албатта етади, тутади, эй офтобим.

5315 Дунё қанча ортса, (унинг) бош оғриклари
Тағин ҳам ортади, эй мард ўғли.

5316 Одам неча минг (ёш) яшаб, тилак тиласа,
Тилак(лар) топилса (ҳам), тугал топилмайди.

5317 Нима дейди, эшитгин, эй феъли пок,
Бу даврон ўқи билан кўнгли азият чеккан (киши):

5318 (Киши) бутун тилакларига етиб тугал минг (ёш) яшаса (ҳам),
Тамоми керакли(лар)ини тугал тополмайди.

5319 Тилагини тиловчи тугал бўлишини тилайди,
Тилагини тугатса, чиндан (ҳам) тамоман тугайди.

5320 Сўз манфаати бунда эмас, (агар) кўп сўзласа,
Ё сўзга ажабланиб, кўп тингласа.

5321 Сўз манфаати шундан иборатки, эшитган сўзни
(Ўзига) олиб, амал қилса, ўзини ўнгласа.

5322 Кўп сўз сўзладим, тугал эшитдинг,
Сўзимга амал қил, унинг манфаатини ол.

5323 Тилим тийина олмади, талай сўзлади,
Сўзим камаймади, суви камайди.

5324 Сенга худо тавфиқ берсин, эй элиг,
Ҳамма эзгуликларга қўл етказгин.

5325 Тиләк бәрсү тәңри көдәзсү сәни
Дуъада унытма эй элиг мэни

5326 Сөзин кэсти қопты адақын өрү
Элиг тыд̇ты айды аз олдур тэйү

5327 Чықарды йэгү ичгү түрлүг ашы
Айур азқына тат эй эд̇гү киши

5328 Элиг сунды Од̇ғурмыш алды тэгү
Йэди ичти азрақ ул ичгү йэгү

5329 Элиг тартты ашдын йэмәди ад̇ын
Шукр қылды раббқа атады атын

5330 Өрү турды Од̇ғурмыш айды салам
Элиг ма йанут бэрди қылды қыйам

5331 Туруб чықты Од̇ғурмыш андын йурыб
Элиг чықты уд̇ла узату барыб

5332 Эсәнләшти элиг билә ул көрә
Элигләшти қалды элиг қад̇ғура

196б 5333 Туруб барды андын йана тағ тапа
Қад̇ашы уд̇у барды әлгин өпә

5334 Эв̇үрди қад̇ашын көр Од̇ғурмыш-а
Эсәнләшти йанды бу Өгдүлмиш-ә

5335 Эвингә кэлиб кирди көңли қуқуз
Сақынч қад̇ғу бирлә уд̇ытмады көз

5336 Туғардын йашық баш көтүрди өрү
Қуғу қыртышы болды дунйа толу

5337 Йашық қопты көксин көтүрди өрү
Аж̇ун болды кафур сачар-тэг толу

5338 Фариштa йүзи-тэг йаруды ажун
Қалық болды кафур сачар-тэг йүзүн

5339 Йана қопты тәркин төшәкин туруб
Нэ йунды йүкүнди көңүл түз[140] уруб

5325 Тангри тилак(ларинг)ни берсин, сени асрасин,
Дуода мени унутма, эй элиг.

5326 Сўзини тугатди, оёққа тик турди,
Элиг тўхтатди, оз(роқ) ўлтир, деб айтди.

5327 Турли ейиладиган, ичиладиган таомлар чиқарди,
Айтди: Озгина тотгин, эй эзгу киши.

5328 Ўзғурмиш қўл сунди, тегиниб (таомлардан) олди,
У ичиладиган, ейиладиган(лар)дан озроқ еди, ичди.

5329 Таомдан қўл тортди, бошқа емади,
Раббга шукр қилди, отини атади.

5330 Ўзғурмиш юқори турди, салом [яъни хўшлашиш сўзларини] айтди,
Элиг ҳам жавоб берди, ўрнидан турди.

5331 Ўзғурмиш туриб у ердан юриб чиқди,
Элиг кетидан чиқди, узатиб борди.

5332 У элиг билан эсонлашди, кўр,
Элиг қўл олишди, қайғуриб қолди.

5333 Ундан туриб яна тоғ томонга борди,
Қариндоши қўлини ўпиб, кетидан борди.

5334 Ўзғурмиш қариндошини қайтарди, кўр,
Ўгдулмиш эсонлашди (ва) қайтди.

5335 Кўнгли бўш ҳолда уйига келиб кирди,
Алам-қайғу билан кўзга уйқу келмади.

5336 Шарқдан қуёш бошини юқори кўтарди,
Бутун дунё оққуш тусини касб этди.

5337 Қуёш турди, кўксини юқори кўтарди,
Бутун олам кофур [яъни оқ ранг] сочгандек бўлди.

5338 Олам фаришта юзидек ёришди,
Осмон юзидан кофур сочаётгандек бўлди.

5339 Яна турди, тезда тўшагини ўраб-йиғди
Ва ювинди, кўнглини тўғрилаб [яъни астойдил ният билан] сажда қилди.

5340 Тонын кэдти атланды эвдин көр-э
Йана қаршықа кирди андын көр-э

5341 Түшүб кирди қаршы ичингэ йурыб
Оқыды элиг бу көрүнди кириб

5342 Айытты элиг ашну Одғурмышығ
Нэчэ қалмышығ ҳам қачан бармышығ

5343 Йана айды элиг эй Өгдүлмишим
Ачығ болды эмди мэңэ йэр ашым

5344 Нэкү-тэг тирилгү бу күндэ нару
Чөкүб барды эгним қопумас өрү

5345 Нэрэк эмди бэглик бу йалңуқ йүки
Бу қадғу сақынч үзди көңлүм көки

5346 Эрэтсыз болумас будун башласа
Йа бэглик ишин барча бэг ишлэсэ

5347 Эрэт тутса шаксиз кэрэк нэң тавар
Бу нэң болмаса эр йығылмас аңар

197*a* 5348 Нэкү тэр эшитгил бу сү башлар эр
Тириглик ыдыб бэг ишин ишлэр эр

5349 Хазина эрэт болды бэглэр күчи
Бу экки билэ эр алыр өз өчи

5350 Бу экки билэ бэг бэдүглүк булур
Бу экки йумытса бэдүр бэг тажы

5351 Эрэт тэргүкэ көр тэлим нэң барыр
Нэң алмақ тилэсэ көрү күч тэгир

5352 Бир эгним мэниң ма бир-өк ма богуз
Нэрэк мунча йалңуқ йүки йүдмэк өз

Өгдүлмиш Кунтуғды элигкэ эл этгү төрү түзгүсин айур

5353 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Қамуғ ишкэ өңдүн йурытсу элиг

5340 Кийимини кийди, уйидан отланди, кўр,
У ердан яна саройга кирди, кўр.

5341 Тушиб сарой ичига юриб кирди,
Элиг чақирди, бу (эса) кириб кўриниш берди.

5342 Элиг аввал Ўзғурмишни сўради,
Қанча турганини ҳамда қачон кетганини.

5343 Элиг яна айтди: Эй Угдулмишим,
Энди менга ейдиган овқатим аччиқ бўлди.

5344 Бу кундан буён қандай яшаш мумкин,
Қаддим чўкиб [яъни эгилиб] кетди, юқори туролмайди.

5345 Энди беглик, бу халқ юки нега керак,
Бу қайғу-алам(лар) кўнглим томирини узди.

5346 Аскарсиз халққа бошчилик қилса бўлмайди,
Ёки беглик иш(лар)нинг барчасини бег бажарса.

5347 Аскар тутсанг, шубҳасиз, нарса, товар керак,
Бу нарса (дегани) бўлмаса, унинг [яъни бегнинг] атрофига
мард(лар) йиғилмайди.

5348 Лашкар бошловчи киши нима дейди, эшитгин,
Тирикликни сарфлаб бег ишини ишловчи киши:

5349 Хазина, аскар бегларнинг кучи бўлади,
Бу иккиси туфайли одам ўз ўчини олади.

5350 Бу иккиси туфайли бег буюклик топади,
Бу икикси жам бўлса, бегнинг тожи буюклашади.

5351 Аскар теришга талай нарса сарф бўлади, кўр,
Нарса теришни истасанг муайян зўр келади.

5352 Менинг биргина эгним, биргина томоғим (бор),
Ўзим халқнинг бунчалик юкини кўтаришим [яъни ташвишини
тортишим] нега керак.

Боб. Угдулмиш Кунтуғди элигга элни яшнатиш, адолат-сиёсат(лар) тузиши (қандай бўлиши)ни айтади

5353 Жавоб берди, Угдулмиш, айтди: Элиг
Ҳамма ишга аввал қўл юритсин.

5354 Йарағсыз йурытма тилиндә йавуз
Байат тапламағай э билги өкүз

5355 Бу бэглик күчүн алмадың сэн тиләб
Байат бэрди фазлы билә бэлгүләб

5356 Ағырлады бэрди бу бэглик сэңә
Мунуң шукры қылғыл э билги кэң-э

5357 Көңүл түз өзүң сүз байатқа тапын
Будунқа төрү қыл бағырсақлақын

5358 Ҳаваңны уқуш бирлә басғыл утуб
Бу нафсың билиг бирлә сэчгил тутуб

5359 Нэкү тэр эшитгил билиг бэргүчи
Билиг бирлә нафсиг ҳавағ басғучы

197б 5360 Эт өз түз тиләсә ҳава бойны сы
Ҳава өлсә көңлүр эт-өз эгриси

5361 Қатығлан ҳавақа булун болмағыл
Ҳава нафс экигү бу дин оғрысы

5362 Нэлүг болды ъажиз өзүн эй элиг
Қамуғ эдгү қылғу күчүң бар элиг

5363 Нэкүкә муңадур-сә мунча қатығ
Нэкүкә қылур-сә тириглик ачығ

5364 Хазина тэлим бар эрәт сү өкүш
Қамуғ ишкә йолчы билиг бар уқуш

5365 Эрәтни сэвиндүр хазина үлә
Улардын өзүңгә миң арзу тилә

5366 Нэкү тэр эшитгил йағычы күр эр
Күмүш бэрсә алтун йағысын урар

5367 Қалы қулса сэн тутчы үстәг элиг
Эрәтни сэвиндүр өгә бэр эриг

5368 Эрәтни сэвиндүр тиләгил[41] тиләк
Тиләк барча кэлгәй йағы бойны эг

5354 Тилингда яроқсиз (сўз) юритма, бу ёмондир,
(Буни) худо хушламайди, эй билими дарё.

5355 Бу бегликни сен зўрлаб сўраб олмагансан,
(Буни) худо (ўз) фазли билан белгилаб берган.

5356 (Сени) қадрлади, бу бегликни сенга ато қилди,
Бунинг шукрини қилгин, эй билими кенг.

5357 Кўнгилни тўғрила, ўзингни покла, худога тоат қил,
Меҳрибонлик билан халққа адолат қил.

5358 Ҳавасингни заковат билан енгиб босгин,
Нафсингни билим билан тутиб фарқлагин [яъни ҳал қилгин].

5359 Таълим берувчи нима дейди, эшитгин,
Билим билан нафсни, ҳавасни босувчи (киши):

5360 Тану жон тўғри бўлишини истасанг, ҳавас бўйнини синдир,
Ҳавас ўлса, тану жоннинг эгриси тўғриланади.

5361 Маҳкам бўл, ҳавасга тутқун бўлмагин,
Ҳавас, нафс — бу иккаласи диёнат ўғрисидир.

5362 Нега (энди) ўзинг ожиз бўлибсан, эй элиг,
Ҳамма эзгу(ликлар)ни қилишга кучинг (ва) қўлинг [яъни эркинг] бор.

5363 Нимага бунчалик қаттиқ қайғураётирсан,
Нимага тирикликингни аччиқ қилаётирсан.

5364 Хазина талай бор, аскар, лашкар(ларинг) кўпдир,
Ҳамма иш(лар)га йўлловчи билим, заковат(ларинг) бор.

5365 Аскар(лар)ни севинтир, хазина улаш,
Улардан ўзингга минг-минг орзу(лар) тила.

5366 Жанговар ботир киши нима дейди, эшитгин,
(Кимки) кумуш, олтин(лар) берса, душманини уради:

5367 Агар сен доим қўл баланд (бўлишини) истасанг,
Аскар(лар)ни севинтир, мардни мақтайвер.

5368 Аскар(лар)ни севинтир, (сўнг ўз) тилаг(инг)ни тилагин,
Барча тилак(лар) рўёбга чиқади, (шундан сўнг) душман бўйнини эг.

5369 Эрәт көп қалын тут сәвиндүр сән-ә
Сәвүг жанны бәргәй сәңә бир күн-ә

5370 Эрәт сү билә йанч бу кафир йағығ
Байатдың тилә күч сән арқаң арығ

5371 Бу кафир үчүн тут эрәт сү толум
Өлүб түшсә кафирда болмас өлүм

5372 Эвин барқын өртә сығыл бурханын
Аның орны масжид жамаъат қылын

5373 Болун қылғыл оғлын қызын қыл күңиң
Хазина ур анда сән алмыш нәңиң

5374 Мусулманлық ачғыл шариъатны йад
Атың болға эдгү өзүң болға кәд

198a 5375 Мусулманқа йақма тәгүрмә элиг
Аның хасмы тәңри турур эй элиг

5376 Мусулман мусулман билә ул қадаш
Қадашқа қатылма улам эдгүләш

5377 Төрү бәр будунқа эрәж қылсуны
Сәңә эдгү бирлә дуъа болсуны

5378 Байат бәргә өтрү сәвинчин сәңә
Сәниң болға экки ажун э тоңа

Элиг жавабы Өгдүлмишкә

5379 Элиг айды көрклүг айур сән бу сөз
Өзүм ма муны-оқ тиләр қылса өз

5380 Қаныңы муңар тәггү ишим эй эр
Муны қылгуқа сән мәңә йары бәр

5381 Эл этгү будун сүзгү ашну туруб

Бу ич таш йорығлы йарағын көрүб

5382 Сәвәриг сәвиндүр көр ачығ бәриб
Сәни сәвмәгүчини сүргил сәриб

5369 Аскарни кўп, беҳисоб тут, сен (уларни) севинтир,
Бир кун (улар ҳам) сенга ширин жонини беради.

5370 Аскар, лашкар билан бу кофир душманни янч,
Сен худодан куч тила, (чунки) сенинг таянчинг покдир.

5371 Аскар, лашкар, қурол-аслаҳаларни кофирларга қарши тут,
Қирғин келса (ҳам) кофир(лар)да ўлим бўлмайди [яъни
кофирлигича қолади].

5372 Уй-жойини ёндир, бут(лар)ини синдиргин,
Унинг ўрнига масжид, жамоатларга ривож бер.

5373 Ўғлини қул, қизини (эса) жория қилгин.
Ундан олган нарсалар билан хазина йиққин.

4374 Мусулмонликни очгин [яъни тушунтиргин], шариатни ёй,
Отинг эзгу, ўзинг яхши бўласан.

5375 Мусулмонга яқинлашма, қўл тегизма,
Унинг [яъни мусулмоннинг] (сен учун) хасми тангридир, эй элиг.

5376 Мусулмон мусулмон билан қариндошдир,
Қариндошга тега кўрма, доим яхши муносабатда бўл.

5377 Халққа адолат қил, роҳат қилсин,
Сенга бу (ишинг) эзгу(лик) билан дуо бўлсин.

5378 Сўнг севинчини сенга худо беради,
Икки олам сеники бўлади, эй ботир.

Элигнинг Угдулмишга жавоби

5379 Элиг айтди: Бу сўз(лар)ни чиройли айтасан,
Ўзим ҳам қиладиган бўлсам, шу(лар)нигина истайман.

5380 Бунга етишиш ишлари қанақа, эй мард,
Буни қилишга сен менга ёрдам бер.

5381 Аввал туриб [яъни биринчи навбатда] элни яшнатиш, халқни
тозалаш керак,
Ички, ташқи муносабатлар тадбирини кўриб қўйиш керак.

5382 Хайрихоҳ(лар)ни севинтир, инъом(лар) бериб қараб тур,
Сени севмагувчиларни ғазаб қилиб таъқиб қилгин.

5383 Мунунда эң ашну эл этгү кэрәк
Бу ич таш кэбитләр арытғу кэрәк

5384 Бу дуғ[142] төрү бирлә түзгил түгәл

Сүзүлсү көр элдә йарағсыз маҳал

5385 Қаны инч эл этгү тэгүмәс өзүм
Бу иш иш үзә болды йуммас көзүм

Өгдүлмиш жавабы элигкә

198б

5386 Йанут қылды Өгдүлмиш айды э бэг
Узатма ишиң сэн қамуғ ишкә тэг

5387 Нэкүкә узатур-сә қылғу ишиң
Узатма ишиң қыл кэчәр бу йашың

5388 Бу күн қылмаса иш йарын иш болур
Ишиң иш үзә болса ирклиб қалур

5389 Этә тур сүзә тур бу эл ишләрин
Будун инчкә тэггәй өзүң ма йарын

5390 Эсиз болма эсиз эсизкә йүрыт
Эсизләрни барча элиндин арыт

5391 Көни бол көни қыл көни тут йорық
Эсиз эгри көнгәй эвүргәй қылық

5392 Нэкү тэр эшитгил көни көңли түз
Көңүл тил қылынчы нэчә қылқы уз

5393 Эсизкә қатылма йурығыл көни
Көни эгри бирлә күни бар көни

5394 Ким эсиз қылынса йолында йудуғ
Көникә көни бол[143] көнилиг күни

5395 Эй элиг эрәтдин сэнә чара йоқ
Эрәт бирлә бэгләр сүзәр булғануқ

5396 Эрәт тэргү йығғу ачынғу ачығ
Чығайығ байутғу тодурғу ачығ

5383 Бу(лар)дан энг аввал элни яшнатиш керак,
Ичкари (ва) ташқари манзилларни тозалаш керак.

5384 Халқни тартиб-қоида билан тугал тузгин,
Элда яроқсиз, бемаъни(лар) тозалансин, кўр.

5385 Қани элни яшнатгудек қулай шароит, ўзим (уни) тополмаётирман,
Бу — иш устига иш бўлди, кўзимни юмугудек фурсат йўқ.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

5386 Жавоб қилди Ўгдулмиш, айтди: Эй бег,
Сен иш(лар)ни чўзма, ҳамма ишга қўл ур.

5387 Нима учун қилиш керак бўлган ишингни чўзасан,
Чўзма, иш(лар)ни қил, бу умринг ўтиб кетаётир.

5388 Ишни бугун қилмасанг, эртага иш бўлади,
Ишинг иш устига бўлса, тўпланиб қолади.

5389 Бу эл ишларини яшнатиб, сузиб [яъни яхшилаб] тур,
Эртага [яъни келгуси кунларда] халқ ва (сен) ўзинг фароғатга етасан.

5390 Ёмон бўлма, ёмонликни ёмонга қил,
Барча ёмонликларни элингдан арит.

5391 Тўғри бўл, тўғри (иш) қил, рафторингни мўътадил тут,
Ёмон, эгри(лар) тўғри бўлади, феълини ўзгартиради.

5392 Тўғри, кўнгли рост (киши) нима дейди, эшитгин,
Кўнгли, тили, хулқи, бутун феъли чиройли (киши):

5393 Ёмонга аралашма, тўғри юргин,
Тўғри (ва) эгрига бирдек ҳақ(иқат)нинг куни бор.

5394 Ким ёмон(лик) қилса, йўлида машаққат (бор),
Ҳақиқат куни тўғрига тўғри йўл (бўлади).

5395 Эй элиг, аскар (йиғмас)дан сенга чора йўқ,
Аскар билан беглар ифлосликларни тозалайди.

5396 Аскар териш, йиғиш (ва) инъомлар бериш керак,
Камбағални бойитиш, очни тўйдириш керак.

5397 Тапуғда йурығлы умынчқа йурыр
Тапуғчы умынч кэссә турмас барыр

5398 Эй элиг тапуғчы бу қач түрлүг-ул
Сэчә ад̇ра тутғыл йаңылмасу йол

5399 Уларда бириси тиләр йүз сув̇ы
Аңар йүз сув̇ы қылғу қанса қыв̇ы

5400 Тақы бир қутусы тиләр нәң тав̇ар
Йулуғ қылсу жанын тав̇ар бэр аңар

199а 5401 Тақы бир тиләр нәң йэмә йүз сув̇ы
Ҳам ат тон тиләр көр йурыса сав̇ы

5402 Қалы алп атым эрсә бэргил күмүш
Қылыч урсу ачсу сэңә кэнд улуш

5403 Билиглиг уқушлуғ эр эрсә билиг
Ағырла тэгүр нәң узатғыл элиг

5404 Эсиз эрсә күчкәй көтүрмә аны
Әлиг бэрмә элкә улытға сэни

5405 Көтүрмә байутма эсиз өгтәмиг
Ахыр қылға шаксиз сэңә от эмиг

5406 Нэкү тэр эшитгил бөгә йав̇ғусы
Байуса баш эгмәс буд̇ун йув̇ғасы

5407 Эсизиг байутма э қылқы үнүр
Эсизләр байуса қылынч артатур

5408 Әлиг тарлықы болса эд̇гү йэмә
Қылынч артатур ҳам мунад̇ыб бу ма

5409 Мунадса ма эд̇гү қылықлығ киши
Қылынч артатур ҳам ул эд̇гү түши

5410 Эсизиг ужузла күнингә йорық
Ағырлағыл эд̇гүг ул этгәй қылық

5411 Бағырсақ кишиг тут өзүңгә йақын
Ув̇утсузны өздин йырақ тут сақын

5397 Хизматда юрувчи умид билан юради,
Хизматчи умид узса, турмайди, кетади.

5398 Эй элиг, хизматчи бир неча турли бўлади,
Фарқлаб, айириб тутгин, йўлдан адашмасин(лар).

5399 Улардан бири юз суви [яъни обрў] истайди,
Унга обрў кўрсатиш керак, (токи) унинг ўпқони қонса [яъни обрўга бўлган иштиёқи қонса].

5400 Яна бир тоифаси нарса, товар истайди,
Унга товар бер, (токи сенга) жонини фидо қилсин.

5401 Яна бири нарса ҳамда обрў истайди,
Донг таратиш учун от ҳамда либос истайди, кўр.

5402 Агар паҳлавон, мерган бўлса, кумуш бергин,
Қилич урсин, сенга шаҳар, қишлоқларнинг эшигини очсин.

5403 Билимли, заковатли, доно киши бўлса,
Қадрла, нарса бер, (унга) қўл узатгин (яхши қўллагин).

5404 Ёмон, зўравон бўлса, уни кўтарма,
Эл устидан (унга) эрк берма, сени букиб синдиради.

5405 Ёмон, саркаш (кишилар)ни кўтарма, бойитма,
(У) охири шаксиз сенга дори-дармон қилади [яъни бошингга етади],

5406 Баҳодир(лар) яфғуси[78] нима дейди, эшитгин,
Халқнинг омонати бойиса, бош эгмайди.

5407 Ёмонни бойитма, эй феъли унувчан [яъни афзал],
Ёмонлар бойиса, феълини бузади(лар).

5408 Шунингдек, қўли қисқа бўлса, яхши(лар)
Ҳам муҳтожликка тушиб, феъл-атвор(лар)ини бузадилар.

5409 Муҳтожликка тушса, яхши феълли киши ҳам
Шу яхшилигига баробар равишда феълини бузади.

5410 Ёмонни, (унинг) тарз-рафторини кунда таҳқирла,
Яхшини тақдирла, у феълини яхшилайди.

5411 Садоқатли кишини ўзингга яқин тут,
Андишасизни ўздан узоқ тут, сақлан.

5412 Асығлығ қайу-ул асыгсыз қайу
Сэн адра сэчә тут э билғә бөгү

5413 Сэвәр сэвмәзиг ма сэчә тут өңин

Сэвәркә сэвүг бол йағықа йалын

5414 Йырақ тут сэвинчиң тиләмәс кишиг
Сэвитмә аңар бэрмә қылғу ишиг

199б 5415 Эминиг ҳийанат билә қатмағыл
Йарағлығ йарағсыз билә тутмағыл

5416 Бир ишни экигүкә айма тилин
Ишәнгү болур иш қалур қылмадын

5417 Ишиң иш қылығлы кишиләркә бэр
Қылу билмәсә иш сыныб қадғу йэр

5418 Тапуғқа болуб бэрмә эркә ишиг
Өзүңгә тосулғу үчүн тут кишиг

5419 Эл асғын тилә ма өз асғың тилә
Киши асғынга бақма турма илә

5420 Киши көңли көрмә ул асғы үчүн
Эл асғы тилә өзни бузма күчүн

5421 Сэңә ким тосулур тосылғыл аңар
Тосулмас кишиг тут өзүңдә сыңар

5422 Агырлайу тут сэн асығлығ кишиг
Аңар бэр эй элиг кэрәклиг ишиг

5423 Сэнәр қылғу ишләр бу-ул эй элиг
Муны қылдың эрсә сэн эттин элиг

5424 Атың эдгү болға қутулға өзүн
Сэниңдә кэдин қалға атың сөзүн

5425 Байуға будун эл этилгә орун
Нэчә қулса қазнақ хазина урун

5412 Фойдали(си) қайси(ю), фойдасиз(и) қайси,
Сен айириб, фарқлаб тут, эй доно баҳодир.

5413 Севадиган (ва) севмайдиган(лар)ни ҳам осонлик билан фарқлаб тут,
Севадиганга (нисбатан) севувчи, душманга олов бўл.

5414 Севинчингни истамайдиган кишини узоқ тут,
(Уни) севма, қилинадиган иш(лар)ни унга берма.

5415 Омонатни хиёнат билан аралаштирмагин,
Яроқлини яроқсиз билан (бирга) тутмагин.

5416 Бир ишни тилинг билан икки кишига айтма [яъни буюрма],
Ишонгин, бўладиган иш қилинмасдан қолади.

5417 Ишингни иш қиладиган кишиларга бер,
(Ким) иш қила билмаса, синиб ғам ейди.

5418 Хизматга маҳлис бўлиб одам(лар)га иш берма,
Одам(лар)ни ўзингга манфаат келтириши учун тут.

5419 Эл манфаатини ҳамда ўз манфаатингни иста,
Ўзга(лар) манфаатига қарама [яъни ундан умидвор бўлиб кўз тутма], пастлашиб турма.

5420 (Келтирган) манфаати учун (айрим) одам(лар) кўнглига қарама,
Эл манфаатини иста, ўзингни зўр билан бузма.

5421 Сенга ким манфаат келтирса, унга манфаат келтир,
Манфаат келтирмайдиган кишини ўзингдан четда тут.

5422 Фойдали кишини сен қадрлаб тут,
Керакли ишларни унга топшир, эй элиг.

5423 Сен қиладиган ишлар шу(лар)дир, эй элиг,
Бу(лар)ни қиладиган бўлсанг, сен элни яшнатасан,

5424 Отинг эзгу бўлади, ўзинг саодат топасан,
Сендан кейин отинг ва сўзинг [яъни хотиранг] қолади.

5425 Эл, халқ бойийди, ўрин [яъни тахт] яшнайди,
Қанча хоҳласанг, (шунча) бойлик, хазина тўплай бер(асан).

5426 Нэкү тэр эшитгил бағырсақ киши
Бағырсақлықы көр сөзингэ түши

5427 Қайу эл бэги болса эд̇гү көни
Байуды ул эл буд̇ны туғды күни

5428 Буд̇ун байлықы бэгкэ байлық турур
Тилэсэ муни тут тилэсэ аны

5429 Улуш кэнди ичиндэ сэн оғрығ арыт
Өмэк арқышығ йолда эмин йурыт

200a 5430 Ич элдэ көтүргил буд̇ун күчлэрин
Ташыртын арытғыл қарақчы барын

5431 Эсизниң қыны бирлэ қылқын эв̇үр
Эсизкэ эсизлик йарашур тэгүр

5432 Эсиз бэктэ чоғда оруда кэрэк
Йорық болса эд̇гү айа сарп йүрэк

5433 Ад̇ын ма бу эл буд̇ны қач түрлүг-ул
Муны ад̇ра тутғу ачуқ болса йол

5434 Уларда бири билгэ ъалим турур
Бу ъалим билэ эркэ қут қыв̇ болур

5435 Ағырла буларығ нэкү айса қыл
Шариъат йолы тут бойун бэр эгил

5436 Буларның ҳақы тыд̇ма ичгү йэгү

Бэрү тур муңад̇масу элчи бөгү

5437 Көңул инчлики бирлэ өгрэтсүлэр
Билигсизлар андын ма өгрэнсүлэр

5438 Булардын баса муҳтасиблар турур
Булэр элги күчлүг кэрэк эй үнүр

5439 Қыса тутса фасиқ йав̇а бошлағығ
Толу тутса мазгад жамаъатларығ

5440 Басақы қуту-ул сэңэ тапғучы
Тыд̇а тутмаса сэн бу-ул қапғучы

5426 Меҳрибон киши нима дейди, эшитгин,
Меҳрибонлиги сўзи билан баробардир, кўр:

5427 Қайси (бир) элнинг беги яхши бўлса,
Ўша эл халқи бойийди, куни туғади.

5428 Халқ бойлиги бег бойлигидир,
Истасанг буни қил, истасанг уни.

5429 Шаҳар, қишлоқ(лар) ичидан сен ўғри(лар)ни арит,
Мусофир, карвон(лар)ни йўл(лар)да осойишта юрит.

5430 Эл ичида халқнинг зўравон(лар)ини бартараф қилгин,
Ташқаридан барча қароқчиларни аритгин.

5431 Жазо (бериш) билан ёмоннинг феълини қайтар [яъни ўзгартир],
Ёмонга ёмонлик (кўрсатиш) ярашади, мос келади.

5432 Ёмон ҳибсда, бандиликда, зиндонда (бўлиши) керак,
Токи йўриғи яхши бўлса, эй дадил юрак(ли).

5433 Бундан ташқари яна бу элнинг халқи бир неча турлидир,
Бу(лар)ни ажратиб [яъни фарқига бориб] тутиш керак, (токи) йўл очиқ бўлсин.

5434 Улардан бири доно, олимлардир,
Бу олимлар туфайли одамга бахт келади.

5435 Уларни ҳурматла, нима айтса(лар) қил,
Шариат йўлини тут, бўйин бер, эгил.

5436 Буларнинг ҳақ(лар)ини тийма, ичиладиган, ейиладиган (нарсалар)
Бериб тур, (улар) мунгланмасин(лар), (эй) эл бошловчи доно.

5437 (Улар) кўнгил осойишталиги билан (бошқаларни) ўргатсинлар,
Шунингдек билимсизлар у(лар)дан ўргансинлар.

5438 Булардан бўлаги муҳтасиблардир,
Булар қўли кучли бўлиши керак, эй барака топкур.

5439 Токи фосиқ, беҳуда, бебошларни тергаб тутса(лар),
Масжид (ва) жамоатларни тўкис тутса(лар).

5440 Бўлак бир тоифа сен учун топинувчилардир,
Сен (уларни) тергаб тутмасанг, (улар) қопувчилардир.

5441 Булар йүк көтүрмәс буларның йүки
Сэңә йүдгү тэгсә мунуң эмгәки

5442 Буларда баса қалды будһуң қара
Буларны төрү бирлә эдгү көрә

5443 Бу ма үч қуту-ул муны адра тут
Күчәмә күчәсә болур элкә йут

5444 Буларда баса бири байлар турур
Будун күчлүги бу э қылқы үнүр

200б 5445 Буларда басасы көр орта киши
Бу орта қылумас бу байлар иши

5446 Чығайлар турур көр буларда баса
Буларығ көдәзгил қамуғдын оза

5447 Йүдүрмәгү байлар йүкин ортуқа

Бу орту бузулға түгәл артаға

5448 Чығайқа йүдурмәгү орту йүки
Чығай өлгә ачын үзүлгә көки

5449 Чығайығ көдәзилсә орту болур
Бу орту бирәр тынса байлық булур

5450 Чығай орту болса бу орту байур
Байуса бу орту элиг бай болур

5451 Эл этлүр эрәжкә тэгир бу будун
Дуъа артар өтрү сэңә ул өдүн

5452 Нэкү тэр эшитгил Үч орду ханы
Ат эдгү тилә эй өлүгли қаны

5453 Қимиң эдгү аты билә чықса жан
Қэсилмәс аның аты эдгү дуъан

5454 Өлүб ким қалур болса эдгү дуъа
Йана бир тириглик булур бу тоға

5441 Булар юк кўтармайдилар, буларнинг юкини
Сен кўтаришинг керак, уларнинг ташвиши (сенга) етганда.

5442 Булардан бошқа қора авом халқинг қолди,
Буларга адолат билан яхши қара.

5443 Бу (қуйидагилар) ҳам уч тоифадир, уларни фарқлаб тут,
Зулм қилма, зулм қилсанг, элга офат бўлади.

5444 Булардан бири бойлардир,
Бу(лар) халқнинг кучлисидир(лар), эй қилиғи равон.

5445 Булардан бошқаси ўрта кишилардир, кўр,
Бу ўрта(лар) бойлар ишини қила олмайди(лар).

5446 Булардан сўнг(гиси) камбағаллардир(лар),
Ҳаммадан ҳам буларни эҳтиёт қилгин.

5447 Бойлар юкини ўрта (халқлар)га кўтартирмаслик керак [яъни бойлар ишини ўрта ҳолларга қилдирма],
Бу ўрта (ҳоллар) бузилади(лар), бутунлай айнийди(лар).

5448 Камбағалга ўрта (ҳоллар) юкини юкламаслик керак,
Камбағал очдан ўлади, томири узилади [яъни танг аҳволда қолади].

5449 Камбағални эҳтиёт қилинса, ўрта (ҳол) бўлади,
Ўрта (ҳол) бир оз тинса [яъни ўзини ростлаб олса], бойликка эришади.

5450 Камбағал ўрта (ҳоллик)га эришса, ўрта (ҳол) бойийди,
Бу ўрта (ҳол) бойиса, элнг бой бўлади.

5451 Эл яшнайди, бу халқ фаровонликка эришади,
Сўнг бу даврда сенга дуо ортади.

5452 Уч ўрду хони нима дейди, эшитгин,
Эй ўлувчи, қани (энди) яхши от (қолдиришни) иста:

5453 Кимнинг жони эзгу(лик) номи билан чиқса,
Эзгу дуо билан унинг оти (оғиздан) тушмайди.

5454 Ким ўлиб (ундан) эзгу дуо [яъни яхши хотира] қоладиган бўлса,
Бу жавонмард яна бир тириклик [яъни абадий ҳаёт] топади.

5455 Кэрәк йэр үзә тур кэрәк йэр қатын
Жавықса өзүң көр бу эдгү атын

5456 Ат эдгү кэрәк көр өз өлгү турур
Өлүр өз аты қалса мәңү турур

5457 Раъийат ҳақы бар сэниндә көр үч
Бу ҳақни өтәгил узун қылма күч

5458 Бириси элиндә арығ тут күмүш
Ъийарны көдәзгил э билги өкүш

5459 Тақы бир будунқа төри бэр көни
Көтүр бир экидин күчин көр аны

201a 5460 Үчүнчи эмин тут қамуғ йолларығ
Қарағчығ сэкәрчиг арытғыл арығ

5461 Өтәмиш болур-сэн раъийат ҳақы
Сэн өтру ҳақың қул эй элчи ақы

5462 Раъийат үзә-ул сэниң үч ҳақың
Тиләгү улардын сэн ач қулғақың

5463 Бири йарлығыңны ағыр тутсалар
Нэкү эрсә тәркин аны қылсалар

5464 Экинч тыдмасалар хазина ҳақы
Өдиндә тэгүрсә эй әлги ақы

5465 Үчүнчи йағықа йағы болсалар
Сөвәриң ким эрсә аны сэвсәләр

5466 Өтәмиш болур сэн өзүң ҳақларын

Улар ма өтәмиш болур өз ҳақын

5467 Бу йаңлығ кэрәк бэг йурыса йолуғ
Раъийат ош андағ кэрәк эй улуғ

5468 Будун билсә өтрү бэги эдгүсин
Бэги болса инчлиг йурытса күсин

5469 Эй элиг бу-ул бу қутуң бэлгүлүг
Сэңә экки ажун тэгүргү үлүг

5455 Хоҳ ер устида тур, хоҳ ер қаърида (тур),
Ўзинг яхши ном билан шуҳрат таратсанг [яхши бўлади], кўр:

5456 Ўзинг ўласан, яхши от (олиш) даркор, кўр,
Ўз [яъни жон, руҳ] ўлади, оти қолса мангу яшайди.

5457 Сенда раиятнинг уч (турли) ҳақи бор, кўр,
Бу ҳақ(лар)ни ўтагин, доим зулм қилма.

5458 Биринчиси: элингда кумушни соф тут,
Иёр ишини (металл софлигини синашни) назорат қилгин,
эй билими кўп.

5459 Яна бири: халққа тўғри сиёсат юрит,
Бирининг иккинчисига зулмини бартараф эткин, уни назорат қил.

5460 Учинчиси: ҳамма йўлларни тинч тут,
Қароқчи(лар)ни, йўлтўсар(лар)ни тоза аритгин [яъни йўқотгин].

5461 (Шунда) сен раият ҳақини ўтаган бўласан,
Сен сўнг (ўз) ҳақингни талаб қил, эй эл бошловчи сахий.

5462 Раият узра сенинг уч(та) ҳақинг (бор),
(Бу ҳақларни) улардан талаб қилиш керак, қулоғингни оч.

5463 Бири: ёрлиқ(лар)ингни ҳурмат қилсинлар,
Нима(дан иборат) бўлса, уни дарҳол бажарсинлар.

5464 Иккинчиси: хазина ҳақини ушламасинлар,
Ўз вақтида етказсинлар, эй қўли очиқ.

5465 Учинчиси: душман(инг)га душман бўлсалар,
Севганинг ким бўлса, уни севсалар.

5466 (Шунда) сен ўзингнинг ҳақларингни [яъни бурчларингни]
ўтаган бўласан,
Улар ҳам ўз ҳақ(лар)ини [яъни бурчларини] ўтаган бўлади(лар).

5467 Бег йўл юрадиган бўлса [яъни иш юритадиган бўлса] шундай
бўлиши керак,
Раият ҳам ушбу каби бўлиши керак, эй улуғ.

5468 Сўнг [яъни шу йўсинда] халқ беги яхшилигини билса,
Беги фароғатли бўлиб, овозасини таратса.

5469 Эй элиг, муайян қутинг шудир,
Сенга икки дунёда баҳра етказувчи (қут).

5470 Анында баса билгә ъалим туруб
Будунқа билиг бэрсү йэтрү көрүб

5471 Йана әлги күчлүг болур муҳтасыб
Эсизләрни йығсу жамаъат кэзиб

5472 Сатығчы көдәзсү аманатларын
Қылу турсу узлар насиҳатларын

5473 Тарығчы тарығқа ириг болсуны
Йэмә йылқычы игдиш үклитсүни

5474 Эрәт қалды эмди сэңә тапғучы
Йағықа бөрикә бу-ул йортғучы

201б 5475 Сэвиндүр булары ачын нәң билә
Көрү тур адын ишкә қатма йула

5476 Тосулур тэңинчә ағырла ачын
Байутғыл нәңин сэн бэдүтгил күчин

5477 Йағықа бөрикә этинсү толум
Қадашқа болуб өз йағықа өлүм

5478 Ачылға сэчилгә қамуғ ишләриң

Сүзүлгә этилгә қамуғ иш сэниң

5479 Сэңә болға экки ажун бэлгүси
Байатым сэвинчи өзүң булғучы

5480 Көнилик бу-ул көр көни бол көни
Тиләккә тэгүргәй көнилик сэни

5481 Сэни тэңри сэвгәй көнилик үчүн
Көнидә адын қылма халққа өчүн

5482 Нэкү тэр эшитгил э көңли йаруқ
Мунуң маънисы көр бу сөзкә тануқ

5483 Көнилик үчүн көк адақын турур

Йайылмас[144] үчүн йэрдә от йэм үнүр

5470 Бундан ташқари доно, олимлар туриб,
Тугал назорат қилиб, халққа билим берсин(лар).

5471 Яна, муҳтасиблар қўл(лар)и кучли бўлади,
Жамоат(лар)ни кезиб, (юриб) ярамасларни тийсин(лар).

5472 Савдогарлар омонатларини эҳтиёт қилсинлар,
Ҳунармандлар насиҳатларини қилиб турсинлар.

5473 Деҳқон деҳқончиликка абжир бўлсин,
Ҳамда чорвадор чорвани тўпласин [яъни кўпайтирсин].

5474 Энди сенга хизмат қилувчи аскар қолди,
У душманга, бўрига (қарши) йўртувчидир.

5475 Буларни севинтир, нарса билан эҳсон қил,
Назорат қилиб тур, ажратиб олиб бошқа ишга банд қилма.

5476 *Манфаат келтириши баробарида ҳурматла, инъом бер,*
Мол билан бойитгин, кучини оширгин.

5477 Душманга, бўрига қурол-аслаҳа ҳозирласин,
Қариндош(лар)га ўз [яъни яқин], душманга ўлим бўлиб.

5478 Ҳамма ишларинг очилади, ечилади [яъни қарор топади ва ҳал бўлади],
Сенинг ҳамма ишларинг софланади, ривож топади.

5479 *Икки олам нишонаси сенда бўлади,*
Ўзинг худойимнинг севинчини топувчи (бўласан)

5480 Тўғрилик шу(ндай)дир, тўғри бўл, тўғри,
Тўғрилик сени тилакка етказади.

5481 Тўғрилик учун сени тангри севади,
Халққа ўч билан тўғриликдан [яъни адолатдан] бўлак нарса қилма.

5482 (Бу ҳақда) нима дейилган, эшитгин, эй кўнгли ёруғ,
Бунинг маъниси (уш)бу сўзга гувоҳдир, кўр:

5483 Тўғрилиги учун кўк [яъни осмон] оёқда туради [яъни тик, ғоз туради],
Ястанмаслиги [яъни ўзгармаслиги] учун ерда ўсимлик (ва) емиш ўсади.

5484 Йайылма көни тур көңул тут көни
Көни экки ажун көнилик булур

5485 Эй элиг мунуқы өзүм билмишин
Өтүндүм сэңә мэн ичин ҳам ташын

5486 Экигүн ажунлуқ асығ қылғу сөз
Бу эрди мунуқы айу бэрди өз

5487 Бу ажун эрәжи билә эдгү ат
Сэңә болға дунйа йа ъуқба улат

5488 Бу дунйа нәңи барча қалғу турур
Атың эдгү қылғыл өз өлги турур

5489 Билиг йақшы сөзләр муңар йаңзату
Сөзи маъни бирлә аңар йаңзату

202a 5490 Атым эдгү болсун өзүм өлсүни
Тириг қалғу ахир атым қалсуны

5491 Оса эдгүлүк қыл ат эдгү тилә
Өзүң мәңү атын тириг болсуны

5492 Эшитти элиг сөз сэвинди қатығ
Көңүл көз йарутты булунды татығ

5493 Өкүш алқыту өгди Өгдүлмиш-ә
Айур сөзләдиң сэн өзүң билмиш-ә

5494 Байат бэрсү тавфиқ бу күндә нару
Сэн аймыш бу сөзләр тутайын көрү

5495 Сэниң-тэг басутчы мэңә бэрди рабб
Умар-мэн тиләсәм тиләк бэргә таб

5496 Бу күндә нару сэн бағырсақлықын
Басут қыл мэңә сэн э көңли йақын

5497 Бүтәр-мэн сэңә чын ынанур өзүм
Сөзүң өртмә мэндә э көрклүг йүзүм

5498 Мэңә күн нэкү-тэг йарумыш күнүм
Сэниңдә көрүр-мэн мэн эмди мунум

5484 Ястанма [яъни ҳар қуйга тушма], тўғри тур, кўнгилни тўғри тут,
Тўғри икки оламда ҳақиқат топади,

5485 Эй элиг, мана, ўзим билган(лар)имнинг
Мен сенга ичини ҳам ташини [яъни барчасини] баён қилдим.

5486 Икки оламли манфаат келтирувчи сўз
Бу(лар) эди, мана, ўзим айтиб бердим.

5487 Бу дунё фароғати билан яхши от,
(Бу) дунё ёки охират биргаликда сеники бўлади.

5488 Бу дунё нарсаси барчаси қоладигандир,
Отингни яхши қилгин, ўзинг ўладигандир(сан).

5489 Таълимда бунга ўхшатиб яхши сўзланган,
Сўзни маъниси билан унга ўхшатиб:

5490 Отим яхши бўлсин, ўзим (майли) ўлайин,
Охири тирик қоладиган (бўлса), отим қолсин.

5491 Уйла, яхшилик, қил, яхши от иста,
Узинг мангу от билан тирик бўлгин.

5492 Элиг (бу) сўз(лар)ни эшитди, қаттиқ севинди,
Кўнгил (ва) кўзини ёритди, лаззат(лар) топди.

5493 Кўп олқишлаб Ўгдулмишни мақтади,
Айтди: Сен ўзинг билган(лар)ингни сўзладинг.

5494 Бу кундан буён худо тавфиқ берсин,
Сен айтган бу сўзларга назар солиб амал қилайин.

5495 Рабб сендек ёрдамчини менга ато қилди,
Истасам тилагимни беради, деб умид қиламан.

5496 Бу кундан буён сен меҳрибонлик билан,
Ёрдам қил сен менга, эй кўнгли яқин.

5497 Мен сенга ишонаман, ўзим чиндан инонаман,
Сўзингни мендан яширма, эй чиройли юзлигим.

5498 Менга кун қандай (ёруғ бўлса), куним (шундай) ёриди,
Энди мен манфаатимни сенда кўраётирман.

5499 Эди йақшы сөзләр көңүл булмыш эр
Көңүл тил бирикиб йақын болмыш эр

5500 Көңүл кимкә бүтсә аны көзңү тут
Өзүң көргә сэн тәр аны отру тут

5501 Бағырсақ киши өзгә көзңү булур
Аңар бақса қылқ йанны түзгү болур

5502 Кимиң көнли кимкә йақын болса чын
Аңар бүтгү өзкә йақын тутса чын

5503 Бүтүлмиш кишикә айытғу сөзүг
Бүтүлмиш киши айса тутғу сөзүг

5504 Эшитти көр Өгдүлмиш элиг сөзин
Сэвинди иләл тэб йарутты көзин

202б 5505 Сөзин кэсти элиг өзи эмрүлүб
Қопуб чықты Өгдүлмиш андын туруб

5506 Элиг анда нару көр инчлик қодуб
Элин этти түзди көп эмгәк йүдүб

5507 Эсизиг йыратты көр эдгүг қамуғ
Өзингә йақын қылды бэрди йулуғ

5508 Түзүлди будун ҳам сүзүлди эли
Тыныб инчкә тэгди йыл ай күн йылы[145]

5509 Татыды тириглик эл асғы билә
Эрәжин авынды сэзинчин күлә

5510 Элиг ма ағырлады Өгдүлмишиг
Ынанды аңар бэрди барча ишиг

5511 Йурыды бир анча бу Өгдүлмиш-ә
Тирилди сақынч қадғу бирлә быша

5512 Өзингә бақа көрди қылқын ишин
Тириглик йигитлик йава қылмышын

5513 Ачылды йаруб көнли көкси көзи
Арытмақ тиләди бу көңли төзи

5499 Кўнгил топган [яъни кўнгли яхши] киши жуда яхши сўзлайди,
Кўнгил, тил бирикиб яқин бўлган киши:

5500 Кўнгил кимга ишонса, уни кўзгу тут (яқин деб бил),
Уни рўбарў тут, ўзингни кўрасан, дейди.

5501 Меҳрибон киши жон учун (бир) кўзгу бўлади,
Унга боқса, феъл-атворни тузатса бўлади.

5502 Кимнинг кўнгли кимга чиндан яқин бўлса,
Унга ишониш керак, (уни) ўзига чиндан яқин тутса бўлади.

5503 Сўзни ишонган кишидан сўраш керак,
Ишонган киши айтса, сўзга амал қилиш керак.

5504 Угдулмиш элиг сўзини эшитди, кўр,
Севинди, ҳа, албатта деб, кўзини ёритди.

5505 Элиг сўзини тугатди, ўзи тинчиди,
Ўгдулмиш қўзғалиб туриб чиқди.

5506 Элиг шундан бошлаб тинчлигини тарк этиб, кўр,
Кўп машаққат(лар) чекиб, элини яшнатди, тузди.

5507 Емон(лар)ни узоқлаштирди, кўр, ҳамма яхши(лар)ни
Ўзига яқин қилди, инъом-эҳсон(лар) берди.

5508 Халқ тартибга келди ҳамда эли тозаланди,
Тиниб, кун, ой, йиллари фароғатга туташди.

5509 Эл манфаати билан тириклик тотли бўлди,
Севинч билан кулиб, фароғат билан овунди,

5510 Элиг ҳам Угдулмишни қадрлади,
Ишонди, унга барча ишни топширди.

5511 (Шу тарзда) Ўгдулмиш бир қанча (муддат) юрди,
Алам, қайғу билан пишиб ҳаёт кечирди.

5512 Ўзига боқиб, феъли, иш(лар)ини кўздан кечирди,
Ҳаётни, йигитликни беҳуда қилганлигини (кўздан кечирди).

5513 Кўнгли, кўкси ёришиб, кўзи очилди,
Кўнглининг туб-тубини пок қилмоқни истади.

5514 Айур мэн йурыдым осалын күлә
Тиригликйава болды ғафлат билә

5515 Тириглик күчи барды мэндин кэтиб
Тайақ тутты әлгим бу тэркин этиб

Баб. Өгдүлмиш кэчмиш тиригликкә ачыб тавбақа оғрамышын айур

5516 Өкүнди айур барды эсиз күнүм
Тириглик түгәди қарарур түнүм

5517 Йэди арзү нэъмат өзүм удлайу
Тирилдим ҳам уд-тэг билү билмәйү

203а 5518 Айур мэн йурыдым осалын күлә
Күнүмни кэчүрдүм йавалық билә

5519 Йигитлик күчи барды мэндин кэтә
Ачыр-мэн йигитликкә күйүб тута

5520 Тириглик учуқты йағуды өлүм
Өлүмкә этиг йоқ йа өтгү йолум

5521 Сачым болды сыңқур түси-тэг шашут
Сақал болды йазқы калаф-тэг ор от

5522 Отуз экки тышым өрүң йүнжүләр
Үзүлди йыпы көр сачылды бирәр

5523 Көрүр эрди көзләр бу күнлүг йәриг
Түнәрди көрүмәс қатында эриг

5524 Йырақ эштүр эрди қулақ тутса-мә
Бу күн болды әлгин өзүм имләмә

5525 Қара эрди қузғун түси-тэг башым
Қуғу қонды бошқа йэтилди йашым

5526 Өзүм йанғу болды байатқа туруб
Йазуқларқа ъузры тиләсә қулуб

5527 Өзүм қодса эмди йарағсызларығ
Көңул булғануқдын сүзүлсә арыг

5514 Айтди: Мен ғофилликда (ўйнаб) кулиб юравердим,
Ғафлат билан тириклик беҳуда бўлди.

5515 Тириклик кучи мендан кета борди,
Тез фурсат ичида қўлим ҳасса тутди.

Боб. Ўгдулмиш ўтган тирикликка ачиниб, тавбага тутинганлигини айтади

5516 Ўкинди, айтди: Эсиз кун(лар)им ўтиб кетди,
Тириклик тугади, куним қораяётир.

5517 Ўзим молдайин орзу-неъмат(лар)га берилдим,
Ҳамда билиб-билмасдан молдек ҳаёт кечирдим.

5518 Айтди: Мен ғофилликда (ўйнаб) кулиб юравердим,
Кун(лар)имни беҳуда ўтказиб юбордим.

5519 Йигитлик кучи мендан кетиб борди,
(Энди) куйиб, тутоқиб йигитликка ачинаман.

5520 Тириклик охирлади, ўлим яқинлашди,
Ўлимга чора йўқ ёки ўтадиган йўлим (ҳам йўқ).

5521 Сочим шунқор пати каби кулранг бўлди.
Соқол баҳорги майсадай (қовжираб) ҳашак бўлиб қолди.

5522 Ўттиз икки тишим — бу оқ инжулар
Ипи узилди, кўр, битталаб сочилди.

5523 Кўзлар бир кунлик (масофадаги) ерни кўрар эди,
(Энди эса) хиралашди, қаршисида(ги) одамни кўролмайди.

5524 Мен қулоқ тутсам, узоқларни эшитар эдим,
Бугун (эса) ўзим қўл билан имлама бўлдим [яъни карлик сабабли имо-ишора билан гаплашадиган бўлдим].

5525 Бошим (сочлари) қузғун патидек қора эди,
Бошга оқ қуш қўнди, ёшим етилди.

5526 Ўзим қайтадиган [яъни ўладиган] бўлдим, (энди) туриб худодан
Гуноҳлар учун ёлвориб узр тилашим керак.

5527 Ўзим энди яроқсиз (ишлар)ни ташласам,
Кўнглим булғончлардан тоза софланса.

5528 Йана сақну алды өзүм эвмәйин
Эвәкликтә йас-ул аны қылмайын

5529 Эң ашну бу ишкә кэңәшгү кэрәк
Йарағсызны өздин кэмәшгү кэрәк

5530 Кэңәш бирлә қылғу кэрәк иш билиб
Өкүнди кэңәшмәгли иштә улыб

5531 Нэкү тэр эшитгил киши тылдамы
Қамуғ қылғу ишкә кэңәш-ул эми

5532 Кэңәшгү кэрәк өз йақынқа кэниш
Кэңиш бирлә этлүр қамуғ түрлүг иш

203б 5533 Кэңәшсә оңарур киши өз иши
Өкүнчлүг болур ким кэңәшмәс киши

5534 Барайын мэн эмди қадашым тапа
Кэңәйин аңар мэн бу иш эй апа

5535 Йарағлығ тэб айса қылайын бу иш
Йарағсыз тэсә қалсуны бу кэңиш

5536 Киши өз ишиг өз билүмәс көрүб
Адынқа айытғу кэрәк эштүрүб

5537 Кэңәшсә кэнүр-ул кишикә билиг
Кэңәшкә билиг кирсә йэтлүр әлиг

5538 Нэкү тэр эшитгил кэңәшүр киши
Кэңәшин этәр-ул киши өз иши

5539 Нэкү иш қылуруң кишикә кэңәш
Кэңәшмәс кишини адаш тутма эш

5540 Қайу ишкә эрсә кэңәш өтрү қыл
Тиләмиш тиләккә кэңәшин тэңәш

5541 Кэчә йатты эртә туруб йунды көр
Атын мүнди элиг тапа барды көр

5542 Йуруб кирди элиг тапа йол қулуб
Орун бэрди элиг ағырлаб көрүб

5528 Яна ўйлаб-мулоҳаза қилиб олди: Ўзим шошмайин,
Шошқалоқликдан зарар (келади), уни қилмайин.

5529 Энг аввал бу ишда кенгашиш керак,
Яроқсиз (ишлар)ни ўздан чиқариб ташлаш керак.

5530 Ишни кенгаш билан билиб қилиш керак,
Кенгашмовчи ишда ўкиниб йиғлайди.

5531 Одам(лар) сўзамоли нима дейди, эшитгин:
Ҳамма қилинадиган иш(лар) учун кенгаш дори-дармондир.

5532 Кенгшамоқ керак, ўз, яқин (кишилар) билан кенгаш,
Ҳамма турли иш (ҳам) кенгаш билан битади.

5533 Киши кенгашса, ўз ишини ўнглайди,
Ким кенгашмайдиган киши (бўлса), ўкинчли бўлади.

5534 Мен энди қариндошим томон борайин,
Бу ишни мен у билан кенгашайин, эй одам.

5535 Яроқли, деб айтса, бу ишни қилайин,
Яроқсиз, деб айтса, бу кенгаш (солинган иш) қола берсин.

5536 Одам ўз ишини кўриб ўзи била олмайди,
Хулоса қилдириб бошқадан сўраши керак.

5537 Кишининг билими кенгашиб кенгаяди,
Кенгашга билим аралашса, (сўнг ишга) қўл етади.

5538 Кенгашувчи киши нима дейди, эшитгин,
Киши ўз ишини кенгаш билан битиради:

5539 Нима иш қилишингни одам(лар) билан кенгаш,
Кенгашмайдиган кишини дўст, ошна тутма.

5540 Қанақа ишга бўлса (ҳам) кенгаш, сўнг қил,
Тилаган тила(гинг)га кенгаш билан яқинлаш.

5541 Кечаси ётди, эрталаб туриб ювинди, кўр,
Отини минди, элиг томон борди, кўр.

5542 Йўл сўраб [яъни ижозат олиб] элиг томон юриб кирди,
Элиг ҳурмат кўрсатиб кутиб, жой берди.

5543 Элигкә өтүнди айур мэн бу күн
Қадашымқа барғум кэлир өртүкүн

5544 Қалы йарлықаса барайын нару
Зийарат қылыб тэрк йанайын бару

5545 Элиг айды барғыл мэниндин салам
Тэгүргил аңар сэн э қылқы тамам

5546 Унытмасуны ул дуъада мэни
Байатқа уладуққа[146] сиррын көни

5547 Байатдын қулу бэрсә йазуқларым
Дуъа бирлә болғай кэчүргэй карим

204*a* 5548 Илэл тэб туруб чықты Өгдүлмиш-ә
Эвингә кэлиб түшти йазды қаш-а

5549 Ажун қыртышы болды алтун өңи
Йашық заъфаран қылды йақут өңи

5550 Қалық түгди қашын түнәртти йүзин
Тутуб бады барча кишиләр көзин

5551 Намаз қылды йатты төшэккә кириб
Биђ анча удыды ул анча арыб

5552 Төшәк қулды йатты удыды узун
Бэлиңләб удунды өзи йалңузун

5553 Йумулмады йандру экилә көзи
Удуғ йатты сақну ирикти өзи

5554 Бақа көрди Өңдүн Қара қуш туғуб
Қопа кэлди йэрдин йалын-тэг болуб

5555 Йаруды баса Йылдрық Адғыр биле
Тизилди Эрән тиз өзин бэлгүлә

5556 Сөкич қопты өрләб қалыққа ағыб
Үнүн сумлыды сури ъибри оқыб

5543 Элигга баён қилди, айтди: Мен бу кун
Оташин равишда [яъни жуда-жуда] қариндошим ҳузурига боргим келаётир.

5544 Агар лутф қилиб ёрлиқасалар, у томон борайин,
Зиёрат қилиб тезда бу ёққа қайтайин.

5545 Элиг айтди: Боргин, мендан салом
Етказгин унга сен, эй феъли баркамол.

5546 У дуода мени унутмасин,
(У) сир(лар)ини рўй-рост худога улаш [яъни очиш] пайтида.

5547 Гуноҳларимни худодан сўрай берсин,
(Фақат) дуо билан бўлади [яъни мумкин]ки, (худованди) карим кечиргай.

5548 Ҳа, албатта, деб Ўгдулмиш туриб чиқди,
Уйига келиб тушди, қошни ёзди [яъни чеҳраси очилди].

5549 Олам ранги олтин рангини касб этди,
Қуёш ёқут (каби) рангини заъфарон қилди.

5550 Осмон қошини уйди, юзини қоронғилаштирди,
(Зулмат) барча кишилар кўзини қоплаб борди.

5551 Намоз ўқиди, тўшакка кириб ётди,
У анча ҳордиқ чиқариб бирмунча вақт ухлади.

5552 Тўшак (ҳозирлашларини) сўради, узоқ ухлади,
Ўзи ёлғизликда чўчиб уйғонди.

5553 Иккала кўзи қайта юмилмади,
Хаёл суриб уйғоқ ётди, ўзи зерикиб кетди.

5554 Назар солиб кўрди: Шарқдан Қора қуш[79] чиқиб,
Елиндек бўлиб ердан кўтарила келди.

5555 Сўнг Йилдриқ[80] билан Азғир[81] ёриди,
Ўзидан белги бериб Арантиз[82] (сафга) тизилди.

5556 Сўкич[83] турди, юқорилаб осмонга кўтарилиб,
Исрофил сурнайини чалиб [яъни ёқимли қилиб] оҳанг билан сайради.

5557 Көтүрди йашық[147] бақты Машрық тапа
Көрүр ағды йэрдин йуқару қопа

5558 Бутықланды йэрдә йуқару сата
Қалық мэңзи болды йалын-тэг от-а

5559 Сэвүг күлчирәр-тэг йаруды ажун
Сақынч қысға болды сэвинчләр узун

5560 Йана турды йунды намазын қылыб
Атын минди тағқа йүз урды йэлиб

5561 Тэгиб түшти ақру тоқыды қапуғ
Қадашы қапуғ ачты қодты тапуғ

5562 Салам қылды өтрү көр Өгдүлмиш-ә
Йанут бэрди йандру көр Одғурмыш-а

204б 5563 Туруб кирдиләр эвкә алшыб әлиг
Қадашы айытты көр ачты тилиг

5564 Айур эй қадашым қалы кэлдиң ай
Сэңә тушғалы мэн тақы кэчмәс ай

5565 Түшүгрәк көрүр-мэн сэниң коңлүңи
Сарығрақ көрүр-мэн сэниң мэңзини

5566 Нэку қадғу тэгди нэ эрки ҳалың
Мэңә сөзләгил сөз сэн ачғыл тилиң

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

5567 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды қадаш
Оқун урды өдләк оқы қылды баш

5568 Өд өдләк йарутса бэриб өт ириг
Көңүл өлмиш эрсә болур тиб тириг

5569 Удымыш бу көңлүм узун ғафлаты
Мэни удғуру бэрди өдләк өти

5570 Көңүл көзи бирлә туруб тыңладым
Өзүм йолда азмыш туруб таңладым

5557 Бошини кўтарди, Шарқ томонга боқди,
Кўрдики, қуёш[84] юқори туриб ердан кўтарилибди.

5558 Маржон [яъни қуёш] ердан юқорига шуъла тарадн,
Осмон юзи ёлиндек ўт бўлди.

5559 Олам севимли (ёр) кулаётгандек ёришиб кетди,
Алам қисқа, севинчлар узун бўлди.

5560 Яна турди, ювинди, намозини ўқиб,
Отини минди, елиб тоғ томон йўл олди.

5561 Етиб (отдан) тушди, аста эшикни қоқди,
Қариндоши тоат-ибодатни тўхтатиб эшик очди.

5562 Сўнг Ўгдулмиш салом қилди, кўр,
Ўзғурмиш қайта жавоб берди, кўр.

5563 Қўл олишиб, туриб уйга кирдилар,
Қариндошидан (ҳол-аҳвол) сўради, кўр, (сўзга) тилини очди.

5564 Айтди: Эй қариндошим, нечук келдинг, айт,
Сен билан мен учрашганимга ҳали ой ўтганича йўқ.

5565 Сенинг кўнглингни тушганроқ кўраётирман,
Сенинг юзингни сариқроқ кўраётирман.

5566 Қандай қайғу етди, аҳволинг қалай.
Менга сўз сўзлагин, сен тилингни (сўзга) оч.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

5567 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: (Эй) қариндош,
Фалак ўқи билан урди, ўқи (кўксимни) яра қилди.

5568 Ўгит, насиҳат бериб давру фалак ёритса [яъни кўзни очса],
Кўнгил ўлган бўлса (ҳам), тирик бўлади [яъни тирилади].

5569 Бу кўнглим узоқ ғафлат уйқусига ғарқ эди,
Давр ўгити мени (бу ғафлат уйқусидан) уйғотди.

5570 Туриб кўнгил кўзи билан (назар солиб) тингладим,
Ўзим йўлдан озган эканман, туриб [яъни уйғониб] танг қолдим.

5571 Тириглик учуқты йукум ағруды
Йазуқдын өзум болды йанғу өди

5572 Киши тапғы қылдым тириглик ыдыб
Байат тапғы қалды осандым удыб

5573 Қэлу бэрди дунйа тириглик барыр
Тириглик тугэсэ бу дунйа қалыр

5574 Тириглик учун мэн тилэдим ажун
Тириглик тугэди нэрэк бу отун

5575 Кэчэр ош мунуқы бу кунки кунум
Булур-му өзум бу кэлигли тунум

205а 5576 Сачым болды йазқы калаф-тэг ор от
Сақал болды сынқур туси-тэг шашут

5577 Этингу кэрэк мэн йарынқы этиг
Этинсэ йарынқы ишим э тэтиг

5578 Муңар мэңзэту кэлди эмди бу сөз
Бу сөз ишкэ тутғыл айа көңли туз

5579 Бу кэчмиш тиригликкэ өкнур өзум
Нэчэ эрки қалмыш кунум ай йузум

5580 Йава барды эсиз йигитлик куни
Йава бармасу бу кэлигли тунум

5581 Йэдим ичтим уд-тэг йурыдым йава
Ачыб сувсатайын муны мэн эвэ

5582 Өкуш арзу нэъмат йэйу сэмриди
Бу кун арғурайын йэтилди өди

5583 Тэлим йатты инчин тилэкчэ туру
Бу кун турсу эмди адақын өру

5584 Хасм қылды өзкэ қалын көп кишиг
Сэвинчлиг қылайын этэйин ишиг

5585 Элиг тил узаттым кишикэ тэлим
Анық ъузры қулсу бу кун бу тилим

5571 Тириклик охирлади, юк(лар)им оғирлашди,
Ўзим гуноҳ(лар)дан қайтадиган пайт келди.

5572 Тириклик сарфлаб одамлар хизматини қилдим,
Уйғониб ўйладим, худонинг тоат-ибодати қолиб кетибди.

5573 Дунё кела берди, тириклик (эса) ўтиб кетаверди,
Тириклик тугаса, бу дунё қолиб кетади.

5574 Мен оламни тириклик учун тилаган эдим,
Тириклик (эса) тугади, (энди) бу паст (дунё) нега керак.

5575 Мана, шунингдек, бугунги куним (ҳам) ўтиб кетади,
Ўзим келаси тунимга эриша оламанми (бу гумон).

5576 Сочим баҳорги ўт каби (қовжираб) хашак бўлиб қолди,
Соқол (эса) шунқор патидек кумушранг бўлди.

5577 Мен эртанги ҳозирлик(ларим)ни кўришим керак,
(Шояд) эртанги [яъни у дунёлик] ишларим бажо бўлса, эй тетик.

5578 Энди бу сўз(лар) бунга ўхшатишга мос келди,
Бу сўз(лар)га амал қилгин, эй кўнгли тўғри:

5579 Бу ўтган тириклик учун ўзим ўкинаман,
Қолган кун(лар)им қанча экан, (эй) ой юзлигим.

5580 Эсиз, йигитлик кун(лар)и беҳуда (ўтиб) кетди,
Бу келар туним беҳуда (ўтиб) кетмасин.

5581 Молдек едим, ичдим, беҳуда юрдим,
(Энди) шошилиб мен буни [яъни ўзимни] очиқтириб, сувсатайин.

5582 Таним ва (жоним) талай орзу-неъматларни ея семирди,
Бу кун оздирайин, (энди) вақти етишди.

5583 Талай фароғатда ётди, тилагича турди,
Бу кун энди оёққа тик турсин.

5584 Беҳисоб, кўп одам(лар)ни ўзига хасм қилди,
(Уларни) хурсанд қилайин, тадбирини кўрайин.

5585 Одамларга нисбатан қўл (ва) тилни кўп узун қилдим,
Бу кун бу тилим унинг учун узр сўрасин.

5586 Кишиг сатғайу мэн йурыдым өкүш
Өзүг сатғайын мэн эй эрдә көшүш

5587 Көрәг-мә ид̇имдин көрәмиш отун
Қамуғ өз йазуққа көмүлди бүтүн

5588 Бу күн тавба бирлә йанайын мэн-ә
Ид̇имдин бу ъузруғ қулайын мэн-ә

5589 Нэкү тэр эшит тыңла билги батығ
Сәңә өтләр эмди э көңли қатығ

5590 Өлүмдә үзә йан өзүңни йыға
Өлүм тутса өкнүб асығ қылмаға

205б 5591 Өлүмүг унытма анун тавбақа
Осанма өлүм кэлгә тутға йақа

5592 Йигитлик өд̇индә йэтүргил тапуғ
Қарылық йэтилсә барыр күч қамуғ

5593 Өлүм тутмас эркән уд̇уғ бол сақын
Өлүм тутса асғы булумас бақын

5594 Мэн эмди сэнә кэлдим андын туруб
Бу ишкә кэңәш бэр эд̇и кәд̇ көрүб

5595 Бағырсақ қад̇ашым-сә эмди мэңә
Йарағы нэкү-ул айу бэр тона

Баб. Од̇ғурмыш Өгдүлмиш сөзингә қайра жаваб қылмышын айур

5596 Йанут бэрди Од̇ғурмыш айды қад̇аш
Эшитгил сөзүмни э көңли түдәш

5597 Эд̇и эд̇гү нийyатны қылмыш өзүң
Байат бэрсү тавфиқ йарутсу көзүн

5598 Бир-өк түрлүг эрмәс бу ишкә билиг
Бүтә түрлүг иш бар тэгүргү элиг

5599 Уларда бири бу айайын эшит
Йарағы көрүб бил сэн өтрү иш эт

5586 Одамларни айблаб мен талай (муддат) юрдим,
(Энди) мен ўзимни айблайин, эй кишилар орасида азиз.

5587 (Мен) эгамдан қочган тубан қочоқман,
Ўзим мутлақ гуноҳ(лар)га бутунлай кўмилиб кетдим.

5588 Бу кун мен тавба-тазарру билан қайтайин,
Бу узр(лар)ни мен эгамдан сўрайин.

5589 Билими чуқур нима дейди, эшит, тингла,
Энди (у) сенга ўгит беради, эй кўнгли мустаҳкам:

5590 Ўлимдан олдин қайт, ўзингни йиғ,
Ўлим ёпишгач, афсус чекиш фойда қилмайди.

5591 Ўлимни унутма, тавбага ҳозирлан,
Ғофил бўлма, ўлим келади, ёқа тутади.

5592 Йигитлик пайти(нг)да тоат-ибодат қил,
Қарилик етишса, куч мутлақ кетади.

5593 (Ҳали) ўлим тутмаган экан, ҳушёр бўл, сақлан,
Ўлим тутса, (ҳушёрлигингнинг) фойдаси бўлмайди, назар сол.

5594 Мен энди у ердан туриб сенинг ҳузурингга келдим,
Бу ишга яхшилаб назар солиб кенгаш бер.

5595 (Ахир) энди сен мен учун меҳрибон қариндошимсан,
(Ишнинг) ярайдигани қайси, айтиб бер, (эй) ботир.

Боб. Ўзғурмиш Ўгдулмиш сўзига қайтара жавоб беришини айтади

5596 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: (Эй) қариндош,
Сўзимни эшитгин, эй кўнгли ҳамоҳанг.

5597 Ўзинг жуда яхши ниятни қилибсан,
Худо тавфиқ берсин, кўзингни ёритсин.

5598 Бу иш учун билим биргина турли эмас,
Кўп турли иш(лар) бор, (уларга) қўл тегизиш керак.

5599 Улардан бири — бу, (бу ҳақда) айтайин, эшит,
Бўладиганини кўриб бил, сен сўнг амал қил.

5600 Бу күн анда турмақ сэңә эд̇гүрәк
Йана мунда турмақ мэңә эд̇гүрәк

5601 Сэниңдин бу күн элкә асғы өкүш
Бузулға асығ болға қарғыш сөкүш

5602 Элиг қылды элкә көр әлгиң узун
Қылур-сә қамуғ эд̇гү атың түзүн

5603 Буд̇ун инчкә тэгди этилди эли
Дуъа бирлә тынмас раъиййат тили

206*a* 5604 Нэкү тэр эшитгил тосулур киши
Тосулур киши-ул кишидә башы

5605 Кишиләр ара көр киши ул болур
Аныңдын кишиләр асығлар булур

5606 Асығсыз кишиләр кишидә қоры
Асығлығ киши асғы элкә толур

5607 Нийат эд̇гү қылса көңүлдә киши
Аж̇унда тиләк-тэг этилди иши

5608 Нийат эд̇гү қылғанқа эд̇гү болур
Нэчә қылмаса ул муйанын булур

5609 Эминлиг турур элкә инчлиг турур
Элиг буд̇ны сэндин сэвинчлиг турур

5610 Төрү өңди эд̇гү урулды түгәл
Эсиз йитти элдә қод̇уб ҳийла ал

5611 Буларығ қод̇уб сэн бару кэлсә-сэн
Ул ишләр бузулға өкүнч булға-сэн

5612 Йана тэкшүрүлгә бу өңди төрү
Бузулға элиң қопмағай бир өрү

5613 Сэниң орнуңа бир эсиз орнаға
Буд̇унуғ улытға бир инч ыд̇маға

5614 Эсиз йолқа тартғай элиңни эсиз
Эсизләр ишиңгә түзүб қод̇ға из

5600 Бу кун у ерда турмоқлик сен учун афзалроқ,
Яна бу ерда турмоқлик мен учун афзалроқ.

5601 Сендан бу кун эл учун манфаат кўпдир,
(Бу) манфаат бузилса, қарғиш, сўкиш бўлади.

5602 Элиг қўлингни элга узун қилди, кўр,
Мутлақ эзгу(ликлар) қилаётирсан, отинг (ҳам) яхшидир.

5603 Халқ фароғатга етишди, эли яшнади,
Раият тили дуо билан тинмаётир.

5604 Манфаат келтирадиган киши нима дейди, эшитгин,
Манфаат келтирувчи киши кишилар бошидир:

5605 Кўр, одамлар орасида одам шу бўлади(ки),
Ундан одамлар манфаатлар топади.

5606 Манфаатсиз одамлар одам(лар) орасида зарардир,
Манфаатли одам манфаати элга тўлади.

5607 Кўнгилда одам ниятни яхши қилса,
Оламда иши тилаганидек бажо бўлади.

5608 Ниятни яхши қилганга яхши(лик ёр) бўлади,
Амалда қила олмаса (ҳам) фойдасини топади.

5609 (Сенинг у ерда бўлишинг) эл учун осойиш (ва) фароғатдир,
Элнинг [яъни юртнинг] халқи сендан миннатдордир(лар).

5610 Сиёсат, низом(лар) тугал эзгу қилиб тузилди,
Элда ёмон(лар) ҳийла, найрангни ташлаб йўқ бўлди(лар).

5611 Буларни ташлаб сен бу ерга келсанг,
У ишлар бузилади, афсус чекиб қоласан.

5612 Бу низом, сиёсат(лар) яна тафтиш қилинади,
Элинг бузилади, бирорта ҳам тик (турган нарса) қолмайди.

5613 Сенинг ўрнингга бир ярамас ўрнашади,
Халқни йиғлатади, бирор тинчлик бермайди.

5614 Ярамас элингни ярамас йўлга тортади,
Ярамаслар ишига мослаб қадам қўяди.

5615 Сэниндин айытға муны бир байат
Байат айтығы бар йэмә эдгү ат

5616 Эсиз қылмағу ҳам төрү урмағу
Эсиз қылғучыға болу бэрмәгү

5617 Нэкү тэр эшит қылқы көңли көни
Сэчә өтләди көр унытма муны

206б 5618 Эсизкә қатылма төрү урма сэн
Эсиз қылғучықа болу бэрмә сэн

5619 Өзүң эдгүлүк қыл төрү эдгү ур
Тирил экки ажун эсиз көрмә сэн

5620 Байат бэрди тавфиқ сэңә эдгүкә
Қамуғ эдгүлүккә сунуб тэггүкә

5621 Нэкүкә бузар-сә бу эдгүләриг
Сэңә йасы тэггә э көңли тириг

5622 Эл асғын бузуб ҳам өз асғын қодуб
Нэ эдгү тиләр-сә бу йэркә удуб

5623 Мэңә мунда йэгрәк тэдүки өзүм
Айайын сэңә мэн э көрклүг йүзүм

5624 Өзүм дунйа давлат булуб көрмәди
Тиләк арзуларқа көңүл бэрмәди

5625 Будун бирлә қатлыб йорық түзмәдим
Йа бэгләр билә мэн қылық билмәдим

5626 Өзүм көрмәди бу ажун малыны
Йа эдгү эсиз бу будун ҳалыны

5627 Бу ҳалығ билирдә нару барса-мэн
Эди артақ эрди тапуғ қодса-мэн

5628 Киши көрмәдүк болса алтун күмүш
Көрүб булса қылқы қылур миң сөкүш

5629 Нэкү тэр эшит эмди сартлар башы
Ажун тэзгинигли ҳытай арқашы

5615 Воҳид худо буни сендан сўрайди [яъни ҳисобини сендан олади],
Худонинг сўроғи бор ҳамда эзгу от(инг бор).

5616 Ёмон (иш) қилмаслик ҳамда (ёмон) сиёсат юритмаслик керак,
Ёмон иш қилувчига имкон бермаслик керак.

5617 Феъли, кўнгли тўғри нима дейди, эшит,
(У) очиқ-ойдин қилиб ўгит берган, буни унутма:

5618 Сен ёмонга аралашма, (ёмон) сиёсат юритма,
Ёмон (иш) қилувчига сен имконият берма.

5619 Ўзинг яхшилик қил, (яхши) сиёсат юрит,
Яша (ва) икки оламда сен ёмонлик кўрма.

5620 Сенга эзгуликларга худо тавфиқ берди,
Ҳамма эзгуликларга (қўл) суниб етишишга.

5621 Бу эзгу(лик)ларни нима учун бузасан,
Сенга зиёни етади, эй кўнгли тирик.

5622 Эл манфаатини бузиб ҳамда ўз манфаатингни ташлаб,
Бу ерга келиб нима орзу истайсан.

5623 Менга (менинг) ўзлигим бундан (ҳам) яхшироқ демишини,
Сенга мен айтайин, эй чиройли юзлигим.

5624 Ўзим дунё-давлатлар топиб кўрмадим,
Тилак, орзуларга кўнгил бермадим.

5625 Халқ билан аралашиб муносабат боғламадим.
Ё беглар билан мен (муомала) тарзини билмадим.

5626 Ўзим бу дунё молини кўрмадим,
Ё халқнинг яхши, ёмон аҳволини (кўрмадим).

5627 Бу аҳволни [яъни вазиятни] била туриб мен у ёққа борсам,
Жуда ёмон (иш) бўлар эди, (агар) мен тоат-ибодатни ташласам.

5628 Одам олтин-кумушни кўрмаган бўлса,
(Сўнг) кўриб, (унга) эришса, феъли минг-минг таҳқирли (ишлар)ни қилади.

5629 Энди савдогарлар боши нима дейди, эшит,
Оламни кезиб чиққан хитой карвони:

5630 Чығайын тирилсә киши нәңсизин
Байуса қодур бу қылынч эдгүсин

5631 Чығай бай болуб ул байуса қалы
Анындын кэтәр тэрк көнилик йолы

5632 Бу қут булмадуқ эр қалы булса қут
Бару қылқы артар қылур элкә йут

207а 5633 Әлиг булмадуқ элкә булса әлиг
Узатур будунқа әлиг ҳам тилиг

5634 Сэн эмди түгәл дунйа давлат йэдиң
Көңүл бастың арзу ҳава бэкләдиң

5635 Көзүң йүдти көңлүң йэмә эмрүлүб
Йурыр-сә элиг бирлә эдгү болуб

5636 Бу барча байат фазлы эрди сэңә
Қамуғ эдгүлүк бэрди қызды эң-ә

Баб. Көниликкә көнилик кишиликкә кишилик қылмақын айтур валлам[148]

5637 Бу бир түрлүги-ул тақы бирсини
Айайын эшитгил ача сэн аны

5638 Унуттуң-му эрки азу өртүлүб
Бу иш отру туттуң нэ асғы көрүб

5639 Билир-сэн ажунда бу өгди өкүш
Вафалығ кишикә болур эй көшүш

5640 Ажун болды эрсә төрү өңдиси
Кишикә кишилик болур бэлгүси

5641 Киши эдгүлүккә қилур эдгүлүг
Бирингә йануты қылур он үлүг

5642 Кимиң аслы болса атадын арығ
Анындын кэлир эдгү элкә асығ

5643 Ана оғрылық сув алынса йашут
Оғул туғса андын болур халққа йут

5630 Киши нарсасизлик билан қашшоқликда яшаса,
Бойиган бу(ндай киши) эзгу феълини ташлайди.

5631 Қашшоқ бой бўлиб, агар у бойиса,
Ундан тўғрилик йўли тезда кетади.

5632 Бу бахт-давлат топмаган одам агар бахт-давлатга эришса,
Барча феъли бузилади, (у) элга офат келтиради.

5633 Қўли узун бўлмаган одам элга қўли узунликка эришса,
Халққа қўл ҳам тилни узун қилади.

5634 Сен энди тугал дунё (ва) давлатга эришдинг,
Кўнгилни босиб олдинг, орзу-ҳавасни маҳкам тутдинг.

5635 Кўзинг бардош берди, шунингдек кўнглинг босилиб,
Элиг билан яхши (муносабатда) бўлиб юрибсан.

5636 Бу барчаси сен учун худонинг фазли эди,
(Сенга) барча эзгуликларни ато этди, юзингни ёруғ қилди.

Боб. Тўғриликка — тўғрилик, одамгарчиликка — одамгарчилик қилмоқлигини айтади валлам

5637 Бу — бир турлисидир, тағин бирини
Айтайин, сен уни тушуниб эшитгин.

5638 Унутдингмикан ёки пардаланиб [яъни англашилмовчилик бўлиб],
Қанақа фойдасини кўзда тутиб бу ишни ихтиёр қилдинг.

5639 Биласан, дунёда бу мақтов (деган нарса) кўпроқ
Вафоли киши(лар) учун бўлади, эй азиз.

5640 Оламнинг сиёсат, низом(лари) мавжуд бўлса,
Одам учун одамгарчилик унинг белгиси бўлади.

5641 Одам яхшиликка яхшилик қилади,
Бирига жавобан ўн ҳисса қилиб қайтаради.

5642 Кимнинг асли отадан (бошлаб) тоза бўлса,
Ундан элга яхшилик, манфаат(лар) келади.

5643 Она яширинча ўғрилик суви олса [яъни фаҳш қилса],
Ундан ўғил туғилса, (у) халққа офат бўлади.

5644 Бақа көр сэн эмди элиг эдгүсин
Өзүң булды нэъмат йэгү кэдгүсин

5645 Бу эрдәм билиг йа уқушқа қамуғ
Сабаб болды элиг ачылды қапуғ

207б 5646 Унытты́ң-му эрди бу эдгүләриг
Йанут қылмағу-му э көңли тириг

5647 Ириг сөзләдим мэн сөзүг эй қадаш
Эрилмә сэрилмә көңүл қылма баш

5648 Көни сөз ириг-ул көңүлкә ачығ
Сиңүрсә аның асғы бэргәй татыг

5649 Ириг сөзкә бушма қалы тэгсә сөз
Көни сөз ириг-ул ириглэтмә өз

5650 Муңар мэңзәтү кэлди эмди сөзүм
Эшитгил муны сэн э көрклүг йүзүм

5651 Көни сөз ачығ-ул сиңүргил аны
Йарын асғы кэлгәй сүчитгәй сэни

5652 Көни сөз көңүлкә көр ачығ ириг
Ириг сөз көни-ул көни сөз қаны

5653 Сэн оғлан кичиг эркән өлди атаң
Билиг эрдәм үстәб қызартмадын әң

5654 Элиг алды көргил игидты сэни
Анын болдуң эмди кишиләр саны

5655 Бу қул күң ат адғыр бу йэр сув қамуғ
Элигдин тэгиб ачты давлат қапуғ

5656 Өзүң булды нэъмат қамуг эдгүлүг
Йадылды атың элдә болдуң күлүг

5657 Йарар-му сэнә эмди йандру туруб
Өзүң йүз эвүрсә йағы-тэг болуб

5658 Тосулғу өдиндә сэн андын қачыб
Өңин турса-сә қалға көнли ачыб

5644 Сен энди элиг эзгу(ликлар)ига назар солиб кўр,
Ўзинг (унинг) неъмат(лар)ига, егулик, кийгулик(лар)ига муяссар бўлдинг.

5645 Бу фазилатлар, билим ё заковат(лар)нинг барчасига
Элиг сабаб бўлди, (сен учун берк) эшик очилди.

5646 Бу яхши(лик)ларни унутганмидинг,
Жавоб қилиш [яъни қайтариш] лозиммасмикан, эй кўнгли тирик.

5647 Мен сўзни дағал [яъни аччиқ] сўзладим, эй қариндош,
Азият чекма, хафа бўлма, кўнглингни яралама.

5648 Тўғри сўз дағалдир [яъни аччиқдир], кўнгилга аччиқдир,
Ҳазм қила олсанг, унинг манфаати маза беради.

5649 Агар (сенга) сўз етгудек бўлса, дағал сўзга ғазабланма,
Тўғри сўз дағал бўлади, бунинг учун ўзинг қаҳрланма.

5650 (Менинг) сўзларим бунга ўхшатишга энди мос келади,
Сен буни эшитгин, эй чиройли юзлигим:

5651 Тўғри сўз дағалдир, уни сингдиргин,
Эртага манфаати тегади, сени суюнтиради.

5652 Тўғри сўз кўнгилга аччиқ, қаттиқ (ботади), кўр,
Дағал [яъни аччиқ] сўз тўғри (сўз)дир, тўғри сўз қани (ўзи).

5653 Сен кичик бола экансан, отанг ўлди,
Билим, санъат-ҳунар(лар) орттириб юзингни ёруғ қилмадинг.

5654 Элиг сени (ўз тарбиясига) олди, парваришлади, кўргин,
У туфайлидан энди сен одам сонига кирдинг.

5655 Бу қул, жория(лар), от, айғир, ер-сув ҳаммаси
Элигдан (сенга) тегиб, давлат эшик очди.

5656 Ўзинг неъмат(лар)га, ҳамма эзгу(ликлар)га эришдинг,
Элда отинг ёйилди, шуҳратли бўлдинг.

5657 Сенга ярашармикан, энди қайта туриб,
Душмандек бўлиб, ўзинг (элигдан) юз ўгирсанг.

5658 Фойданг тегадиган пайтида сен ундан қочиб,
Четда турсанг, (унинг) кўнгли оғриб қолади.

5659 Сэңә қылды элиг қамуғ эдгүлүг
Йануты кэрәксиз-му йандру күлүг

5660 Қиши көрсә өгсә сэни алқайу
Атың барса элдә вафалығ тэйү

208а 5661 Нэкү тэр эшитгил киши эдгүси
Кишилик болур чын киши бэлгүси

5662 Кишилик қыл эй эр киши бол улуғ
Киши мундағ урды кишилик йолуғ

5663 Киши бол кишикә кишилик қылын
Киши аты өгди өзүңгә алын

5664 Сэңә эдгү қылды элиг миң йанут
Ул эдгү йануты сэн эдгү анут

5665 Йанутлуғ киши-ул киши эдгүси
Будунда талусы киши бэлгүси

5666 Кичиг эрдиң оғлан билигсиз отун
Сэни ул йөләди қопурды қутун

5667 Йулуғ қыл аңар эмди жаның таның
Удыб йатма түн күн ишин қыл аның

5668 Ул эдгү йануты ҳам эдгү анут
Сэңә ма байат бэргә эдгү йанут

5669 Нэкү тэр эшитгил э көңли йақын
Кишилик қылығлы бағырсақлықын

5670 Кимиң сэн ашын йэсә қылғыл ишин
Бағырсақлық артур ҳалал йэ ашын

5671 Туз этмәк ҳақыны көдәзиб эрән
Йэтүрмиш кишикә йулуғлар башын

5672 Тиләк булдуң арзу тиләк эдгу бол
Бу күн эдгү бирлә аңар сэн тосул

5673 Ағи кэдти хазбаз өзүң өртти өз

Сэни йаңшағучы көрүб қумды көз

5659 Элиг сенга ҳамма эзгулик(лар)ни қилди,
Қайта жавоби кераксизми, (эй) шуҳратли.

5660 (Токи) киши(лар) кўрса(лар), сени олқишлаб мақтаса(лар).
Эл орасида вафоли деган номинг тарқалса.

5661 Одам(лар)нинг яхшиси нима дейди, эшитгин,
Чин одамнинг белгиси одамийлик бўлади:

5662 Одамийлик қил, эй мард киши, улуғ (ҳиммат) бўл,
Одам одамийлик йўлини шундай асосга қурган.

5663 Одам бўл, одамга одамийлик қил,
Одам (деган) отни, мақтовини ўзингга ол.

5664 Элиг сенга минг баробар эзгу(лик) қилди,
Ўша эзгу(лик) баробарида сен (ҳам) эзгу(лик) ҳозирла.

5665 Жавобли [яъни ажримли] киши киши(ларнинг) яхшисидир,
Халқ орасида сараси, одам(лар орасида) таниқлисидир.

5666 Билимсиз, нодон кичик бола эдинг,
Сени у қўллади, бахт билан кўтарди.

5667 Энди унга жонинг (ва) танингни фидо қил,
Ухлаб ётма, туну кун унинг ишини қил.

5668 У яхши(ликлар)га жавобан (сен) ҳам яхшилик ҳозирла,
Сенга ҳам худо эзгу (билан) жавобини беради.

5669 Эй кўнгли яқин, эшитгин (бу ҳақда) нима дейди.
Меҳрибонлик билан одамийлик қилувчи (киши):

5670 Сен кимнинг овқатини есанг, ишини қилгин,
Меҳрибонлик ортади, (унинг) ошини ҳалол [яъни оқлаб] е.

5671 Туз-нон ҳақига риоя қилиб, мардлар
Едирган кишига бош(лари)ни фидо қилади(лар).

5672 Тилак-орзу(лар)ни топдинг, эзгу ниятли бўл,
Бу кун эзгу(ликлар) билан сен унга манфаат қил.

5673 Шоҳи(лар) кийдинг, ўзинг ипакли, ипли (либослар)га яхши ўрандинг,
Ҳасад қилувчи(лар) сени кўриб кўзи ўйнади.

5674 Сэн эмди элигкә кэдүр эдгү ат
Көрүб сызсу душман бойун эгсү йат

5675 Түмән арзу нэъмат йэдиң инчләниб
Бойун йал бэдүттүң боқа-тэг қылыб

208б 5676 Бу күч тутғыл эмди элиг ишингә
Дуъа артсу эдгү узун йашынга

5677 Ажун малы тэрдиң өзүң болды бай
Кәвәл мундүң арқун йэмә тази тай

5678 Элигкә йулуғ қылғыл ишләт бу нәң
Тиләкләри булсу қызыл қылсу эң

5679 Элиг тахтқа минсү бу күн инчрүнүб
Йағысы йэр өпсү йырақ йунчрунуб

5680 Узун қылды әлгиң йорық қылды сөз
Сәвәр сэвмәс эрсә сэңә ачты көз

5681 Сэн эмди дуъа арттур эдгү адаш
Сэниң болсу давлат узун болсу йаш

5682 Киши аслы мундағ қылур эдгүлүк
Ул аты ажунда қалыр мәңүлүк

5683 Эди йақшы аймыш бу тази тили
Киши аслы билгүкә ачмыш йолы

5684 Киши аслынга көр қылынчы тануқ
Қылынчы нэ эрсә көр аслы ул-оқ

5685 Кимиң аслы эдгү қылынчы оңай
Эсиз аслынга кэнду қылқы тануқ

5686 Элиг қылқ эвүрсә э қылқы силиг
Аны эврә йандур айу бэр билиг

5687 Қамуғ эдгүлүккә элиг болды баш
Бу эдгүг қодуб сэн өзүң қылма таш

5688 Кэңәш қылдың эмди ынаныб мэңә
Өзүм билмишим барча айдым сэңә

5674 Энди сен элигга эзгу от кийгаз [яъни келтир],
Душман кўриб куйсин, ёт(лар) бўйин эгсин(лар).

5675 (Сен) осойиш топиб, туман орзу-неъмат(лар)га эришдинг,
Буқадек қилиб бўйин (ва) гардон (ўмган) кўтардинг.

5676 Бу кучни энди элиг ишига сарфлагин,
Узун ёшинг учун эзгу дуо ортсин.

5677 Дунё молини тердинг, ўзинг бой бўлдинг,
Йўрға, арғумоқ ҳамда този той [яъни араби тулпор] миндинг.

5678 Бу нарса(лар)ни элигга фидо қилгин, ишга сол(гин),
Тилакларини топсин, юзини ёруғ қилсин.

5679 Бу кун элиг тинчланиб тахтга минсин,
Душмани узоқ азоб чекиб ер ўпсин.

5680 (Элиг) қўлингни узун, сўзингни равон қилди,
Севадиган(лар), севмайдиган(лар) бўлса, (уларга нисбатан)
сенинг кўзингни очди.

5681 Сен энди дуони орттир, (эй) эзгу жўра,
Давлат сеники бўлсин, ёш(инг) узун бўлсин.

5682 Кишининг асли шундай яхшилик қилади,
Унинг оти оламда мангулик бўлиб қолади.

5683 Този(лар) тили жуда яхши айтибди,
Киши(нинг) аслини билишга йўл очибди:

5684 Киши(нинг) аслига қилиқ(лар)и белгидир, кўр,
Қилиқ(лар) нима бўлса, асли (ҳам) шунинг ўзидир, кўр.

5685 Кимнинг асли яхши (бўлса), қилиқ(лари) жўн (бўлади),
Ёмоннинг аслига ўзи, феъли белгидир.

5686 Элиг феълини ўзгартирса, эй феъли чиройли,
Уни қайта қайтар, билим(дан) айтиб бер [яъни йўл-йўриқ кўрсат].

5687 Ҳамма эзгулик(лар)га элиг бош бўлди,
Бу эзгу(ликлар)ни ташлаб, сен ўзингни четлатма.

5688 Энди менга инониб кенгаш қилдинг,
Ўзим билганимнинг барчасини сенга айтдим.

5689 Мэн аймышларым ҳам өзүң билмишиң
Бақыб таңлайу көр ачылға ишиң

5690 Сэвинди көр Өгдүлмиш айды қадаш
Бу йаңлығ кэрэк эй кишиликкэ баш

209а 5691 Эди йақшы аймыш бу сөзлэр бу күн
Йазылди мэңэ бу түгүлмиш түгүн

5692 Мэңэ өртүк эрди бу сөзлэр бичэ
Кэтүрдүң бу өртүк сэн айдың ача

5693 Өзүм қодты эмди бу арзу тилэк
Байат-оқ болу бэрсү арқа йөлэк

5694 Қодэзсү идим тутсу көңлүм түз-э
Йа қылқым қылынчым көнилик үзэ

5695 Дуъа бирлэ йары басут қыл мэңэ
Унытма муны сэн тутуздум сэңэ

5696 Сөзин кэсти қопти адақын өрү
Эсэнлэшти атланды кэлди бару

5697 Эвингэ кэлиб түшти кирди йурыб
Аш ичгү йэди тынды анча сэриб

5698 Қуды ыдты кэсмэ йаруқ йүз туды
Қалық тул тоны кэдти бэлни бады

5699 Йашық йазды болғай ерүклүг сачы
Тэник кэш өңи тутты дунйа ичи

5700 Төшэк қулды йатты бир аз инчрүнүб
Удыды бир анча сүчиг эмрүлүб

5701 Удунды бақа көрди көтрүб башын
Қалық қыз күлэр-тэг йырышты тышын

5702 Йашық баш көтүрди йүз ачты йаңы
Ажун бүтри тутты өрүң қуш өңи

5703 Туру кэлди тэркин көр Өгдүлмиш-э
Йунуб таң намаз қылды татты аш-а

5689 Мен айтган(лар)имни ҳамда ўзинг билган(лар)ингни,
Назар солиб ўйлаб кўр, иш(лар)инг ойдинлашади.

5690 Кўр, Ўгдулмиш севинди, айтди: (Эй) қариндош,
Бу янглиғ (иш тутиш) керак, эй кишиликка бош.

5691 Бу кун сўзларни жуда яхши айтдинг,
Менга бу тугулган тугун [яъни ечилмаган жумбоқ] ечилди.

5692 Мен учун бу сўзлар бир қадар парда [яъни қоронғи] эди,
Бу пардани кўтардинг, сен очиқ қилиб айтдинг.

5693 Ўзим энди бу орзу-тилакни ташладим,
Худогина (менга) таянч бўла берсин.

5694 Эгам сақласин, кўнглимни тўғри тутсин,
Шунингдек, феълим, қилиқ(лар)имни тўғрилик узра (тутсин)

5695 Менга дуо билан кўмак, ёрдам қил,
Буни сен унутма, сенга (риоя қилиш керак сўзни) уқтирдим.

5696 Сўзини тугатди, оёққа юқори турди,
Эсонлашди, отланди, бу томонга келди.

5697 Уйига келиб тушди, юриб (уйига) кирди,
Овқат, ичимли еди (ичди), анча сукутланиб дам олди.

5698 (Осмон) гажагини қуйи туширди, ёруғ юзини беркитди,
Ҳаво тул тўнини [яъни қора] кийди, белни боғлади.

5699 Қуёш ўрилган сочини ёзган(дай) бўлди,
Дунё ичини тийин [яъни олмахон], сувсар, ранги тутди.

5700 Ўрин (қилишларини) сўради, бир оз тинчланиб етди,
Бир муддат ширин ором олиб ухлади.

5701 Уйғонди, бошини кўтариб назар солиб кўрди,
Ҳаво қиз кулаётгандек тишини йирди [яъни жилмайди].

5702 Қуёш бошини кўтарди, янги юз очди,
Олам бутунлай оққуш рангини касб этди.

5703 Ўгдулмиш тез туриб келди, кўр,
Ювиниб тонг намозни ўқиди, овқат танаввул қилди.

5704 Атын минди барды йана қаршықа
Түшүб кирди элиг тапару оқ-а

5705 Айытты элиг андын Өдғурмышығ
Айур инч эсэн бар-му қылқы бышығ

209б 5706 Нэкү тэр мэни үшкүрүр-му дуаън
Дуъа-ул байатдын балақа аман

5707 Дуъа бирлә йалңуқ булур эдгүлүк
Дуъа бирлә учмақ булур мәңүлүк

5708 Ажунда йоқ эрсә бу эдгү дуъа
Эсиз йэр қуды барға эрди туға

Өдгүлмиш жавабы элигкә

5709 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу сәз
Көни йарлықады билиг бирлә түз

5710 Қадашым бу күн анда йалңузлуқун
Дуъа бирлә бизни қулур муңлугун

5711 Өзи қадғусы қодты бизни қулур
Анында бағырсақ адын ким болур

5712 Бизиндә осалрақ адын ким болур
Йазуқ биз қылур-миз дуъа ул қылур

5713 Бу күн ул элигкә бағырсақлықын
Дуъа тилдә кэсмәс нэ көңли йақын

5714 Аныңда бағырсақ тақы ким болур
Өзи қадғусы қодты бизни қулур

5715 Бизиндә осалрақ ким-ул эй элиг
Йава болды өд күн тэгүрмәс элиг

5716 Өзүг арзу нэъмат билә сэмритиб
Эрәж бирлә авнур өзүмиз йатыб

5717 Эт өз өлгү ахир йэгәй құрт йылан
Өкүнчдә адын йоқ чықыб барса жан

5704 Отини минди, яна саройга борди,
Тушиб тўғри элиг томонга кирди.

5705 Элиг ундан Ўзғурмишни сўради,
Айтди: Тинч, эсон-омон борми феъли пишиқ.

5706 Нима дейди, дуода мени эслайдими,
Дуо худодан бало(лар) учун омонликдир.

5707 Дуо билан инсон эзгулик(лар) топади,
Дуо билан жаннат (ва) мангулик топади.

5708 Оламда бу эзгу дуо бўлмаганда эди,
Ёмон(лар) туғилиб ер қаърига кетган бўларди(лар).

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

5709 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни,
Билим билан (боғлаб) тўғри, дуруст ярлақадинг [яъни гапирдинг].

5710 Қариндошим бу кун у ерда ёлғизликда,
Мунгли ҳолда дуо билан (худодан) бизни сўрайди.

5711 Ўз қайғусини ташлади, бизни сўрайди,
Ундан меҳрибон (яна) бошқа ким бўлади.

5712 Биздан ғофилроқ бошқа ким бўлади,
Гуноҳни биз қиламизу дуони у қилади.

5713 Бу кун у элиг ҳақига меҳрибонлик билан,
Тилдан дуони узмайди ва кўнгли (жуда) яқиндир.

5714 Ундан (ҳам) меҳрибон тағин ким бўлади,
Ўз қайғусини ташлади, бизни сўрайди.

5715 Биздан ғофилроқ ким (бор), эй элиг,
Вақт, кун(лар) беҳуда бўлди, (энди) қўл тегдирмайди.

5716 Ўзни орзу-неъмат(лар) билан семиртириб,
Ўзимиз ётиб фароғат билан маҳлиёдирмиз.

5717 Тану жон охири ўлади, (уни) қурт, илон(лар) ейди,
Жон чиқиб борадиган бўлса, ўкинчдан бошқа (ҳеч нарса) йўқ.

5718 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ сөзи
Бу сөз ишкә тутса таб-ул эй қозы

210*a* 5719 Эт өз сэмрир эрсэ йылан қурт ануқ
Өзүң сэвнүр эрсэ кэчигли қонуқ

5720 Түшүң-тэг кэчәр бу тириглик барыр
Тириглик кэчәркә кэчәр күн тануқ

5721 Йанут бэрди элиг айур эй бөгү
Нэ-тэг тутғу өзни нэкү-тэг көгү

5722 Сэниңдә бағырсақ адын йоқ мэңә
Ынаныб ышанур-мэн эмди сэңә

5723 Мэн эмди эв ичрә йатур-мэн осал
Ишим барча таштын э билги түгәл

5724 Көзүм-сә қулақым-сә көргил эшит
Нэ тэңсиз көрүнсә көрү ыдма эт

5725 Мениндин кэрәк болса йары басут
Мэңә ай қылайын ул ишкә мэң от

5726 Нү қылсун эрәт бир экинди билә

Йава қылма мэни сэвинчим тилә

5727 Будундын йырақ тутсу күчкәй элиг
Билигсиз эсиз өлсү қалсу билиг

5728 Байусу будун ҳам этилсү элим
Аның шукры қылсу мэниң бу гилим

Өгдүлмиш жавабы элигкә

5729 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды э бэг
Байат бэрсү тавфиқ айа эрдә йэг

5730 Тиләким бу-ул ҳам кэрәким бу-ул
Ача бэрсү тэңри мэңә ошбу йол

5731 Эрәжлэнсү элиг тирилсү қутун
Мэңә тэгсү эмгәк баш ағрығ бүтүн

5718 Заковатли сўзини эшитгин, нима дейди,
Бу сўзга амал қилсанг кифоя, эй қўзи:

5719 Тану жон семирадиган бўлса, илон, қурт(га ем бўлиши) аниқ,
Ўзинг севинадиган бўлсанг, ўткинчи меҳмонсан.

5720 Бу тириклик тушингдек ўтади, йўқ бўлади,
Тириклик ўтишига ўтаётган кун(лар) гувоҳдир.

5721 Жавоб берди элиг, айтди: Эй доно,
Ўзни қандай тутиш, қанақа қилиб кузатиш мумкин.

5722 Менга сендан бошқа меҳрибон йўқ,
Энди сенга иониб, ишонаман.

5723 Мен энди уй ичида ғофил ётаман,
Иш(лар)им барчаси ташқарида, эй билими тугал.

5724 Кўзимсан, қулоғимсан, кўргин, эшит(гин),
Нимаики нолойиқ кўринса, қараб турма, чора кўр.

5725 Мендан кўмак, ёрдам керак бўлса,
Менга айт, мен у ишга илож қилайин.

5726 Аскар(лар) бири иккинчиси билан нима қилиши лозим бўлса,
Мени беҳуда (овора) қилма, хурсандлигимни тила(б иш тутавер).

5727 Золим халқдан қўлини узоқ тутсин,
Билимсиз, ёмон ўлсин, доно(лар) қолсин.

5728 Халқ бойисин ҳам элим яшнасин,
Менинг бу тилим унинг шукрини қилсин.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

5729 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Эй бег,
Худо тавфиқ берсин, эй киши(лар) орасида яхши(си).

5730 Тилагим будир ҳамда керагим будир(ки),
Тангри менга ушбу йўлни оча берсин.

5731 Элиг фароғатга етсин, бахтиёр яшасин,
Бутун машаққат, бош оғриқ(лар) менга тегсин.

210б 5732 Сэңә қылдым эмди өзүмни йулуғ
Сэн инчин тирилгил эй элчи улуғ

5733 Бир-өк ҳажатым бар сэниндин бу күн
Рава қыл аны сэн сэв̇инчин өгүн

5734 Билир-сә кими тутса бэгләр йақын
Киши барча соңдар анын бар йоқын

5735 Нэчә ма мэни эд̇гү тутса өзүң
Йуңағчы йуңаса түгүлгәй йүзүң

5736 Нэкү тэр эшитгил тоңа алп эриг
Билиб сөзләмиш көр бу өт сав̇ ириг

5737 Эт-ул бу киши көңли артар йыд̇ыр
Эти кәд̇ кәд̇әзгү э қылқы қадыр

5738 Нэчә кәд̇ эр эрсә йуңағ тыңламас
Узунчы ара кирсә сэрнү умас

5739 Нэчә кәд̇ бэг эрсә уқушлуғ уд̇уғ
Йуңағчы йақын болса тэгрүр йуд̇уғ

5740 Көңүл бэг турур бу эт өз қул асир
Ара сөзкә тумлыр арала исир

5741 Киши табъы төрт[149]-ул қарышма йағы
Бири күлдүрүр бир қылур үн чоғы

5742 Бири эв̇сә бири амуллуқ тилэр
Бири күлсә бири сығытқа улар

5743 Сэв̇инчлик тэд̇үктә сақынч кэлдүрүр
Сақынчлығ тэсә бу сэвинч күлдүрүр

5744 Муңар иймәнүр-мэн эй элиг қуты
Йуңағлы йуңаса бу йалңуқ ыты

5745 Ағыр болға көңлүң түңүлгә өзүң
Йав̇а болға тапғум эв̇үргәй йүзүң

5746 Тиләким бу-ул ҳам өтүгүм сэңә
Мэни ким йуңаса айытғыл мэңә

5732 Энди сенга ўзимни фидо қилдим,
Сен тинчликда яшагин, эй улуғ эл бошловчи.

5733 Бу кун сендан биргина ҳожатим бор,
Уни сен хурсандлик, идрок билан раво қил.

5734 Биласан, беглар кимни яқин тутса
Барча одам(лар) унинг бор-йўғини пойлаб ғийбат қилади.

5735 Ўзинг мени қанчалик эзгу тутсанг (ҳам),
Чақимчи чақимчилик қилса, қовоғинг осилади.

5736 Ботир, баҳодир киши (сўзини) эшитгин, (у) нима дейди.
У ўгит, панд, насиҳатни билиб сўзлабди, кўр:

5737 Киши кўнгли гўштдир, (у) ҳид билан бузилади,
Гўштни жуда авайлаш керак, эй феъли қодир,

5738 Қанчалик яхши, чақувни тингламайдиган одам бўлса (ҳам),
Ғийбатчи орага кирса, (у) сабр қила олмайди [яъни чақувчига қулоқ беради].

5739 Қанчалик яхши, заковатли, зийрак бег бўлса (ҳам),
Чақимчи яқин бўлса, (унга) малол келтиради.

5740 Кўнгил бегдир, бу тану жон (унга) қул, асирдир,
Гоҳо сўзга совуйди, гоҳо исийди.

5741 Кишининг таби тўрт (турли бир-бирига) аралашган душмандир,
Бири кулдиради, бири шовқун, ғавғо қилади.

5742 Бири шошса, бири оҳисталикни истайди,
Бири кулса, бири йиғига уланади.

5743 Шодлик (топдим) деганда, алам келтиради,
Аламли (бўлдим) деганда, бу севинчи кулдиради.

5744 Мана шундан ҳижолат қиламан, эй бахтли элиг,
Чақимчи — бу одам(лар) ити чақадиган бўлса.

5745 Кўнглинг оғриб қолади, ўзинг тескари қарайсан,
Хизматларим беҳуда бўлади, мендан юзингни ўгирасан.

5746 Тилагим шудир ҳамда сендан илтимосим шудир(ки),
Мени ким (сенга) чақса, (бу ҳолни) мендан сўрагин.

211а 5747 Түбингә тәгү иртә артуқ айыт
Нәкү бәлгүрәр эрсә қылғыл эвит

5748 Сәңә ким йуңаса эшитгил сөзин
Чынын йалғанын кәд̇ айыт түб түзин

5749 Эд̇и йақшы аймыш кишидә бурун
Сөзүг тыңла қылма көңүлдә орун

5750 Тақы мунда йэгрәк айур ошбу сөз
Муны ишкә тутғыл айа эд̇гү өз

5751 Сөзүг барча тыңла кәрәкини ал
Кәрәксиз сөзүг сән йана эврә сал

5752 Эшитгил сөзүг иртә йалған чынығ
Чынығ өзкә алғыл қына йалғанығ

5753 Бу йалған киши бирлә артар ажун
Көни чын киши тут эй әлги узун

Элиг жавабы Өгдүлмишкә

5754 Йанут бэрди элиг айур эй киши
Рава болды ҳажат тиләкиң түши

5755 Кишилик сәңә бэрди эрклиг байат
Көни тил қылық ҳам көни болды ат

5756 Сәниңдин қачан кәлгә эсиз йорық
Өрүң сүт билә кирди эд̇гү қылық

5757 Сәни сөзләгүчи кишиләр мәңә
Йағы-тэг йағы-ул ә билги кәң-ә

5758 Қачан тыңлағай-мэн уларның сөзин
Апаң сөзләсәләр өкүш йа азын

5759 Нэкү-тэг болур элдә элчи улуғ
Ад̇ырмаса эд̇гү эсизиг қамуғ

211б 5760 Нә-тэг бэг болур-ул буд̇ун эрклиги
Көни эгрини ад̇ра тутмас өги

5747 Тагига етиб суриштир, (ҳаддидан) ортиқ сўроқла,
Нимаики аниқланадиган бўлса, шошиғич чора кўр.

5748 Сенга ким чақимчилик қилса, сўзини тингла,
Чинини, ёлғонини яхшилаб тўппа-тўғрисини суриштир.

5749 Одамлардан илғори жуда яхши айтибди;
Сўзни тингла, (лекин барчасини) кўнгилга жо қилма.

5750 Ушбу сўз (айтувчи) бундан тағин яхшироқ айтибди,
Бунга амал қилгин, эй эзгу киши:

5751 Барча сўзни тингла, керагини ол,
Кераксиз сўзни сен яна қайтариб ташла.

5752 Сўзни эшитгин, ёлғон, чин (киши)ни суриштир,
Чин (киши)ни ўзингга ол, ёлғон (киши)ни исканжага сол.

5753 Бу ёлғон(чи) киши(лар) билан олам бузилади,
Тўғри, чин киши(лар)ни тут, эй қўли узун.

Элигнинг Ўгдулмишга жавоби

5754 Жавоб берди элиг, айтди: Эй киши,
Ҳожатинг тилагинг баробарида раво бўлди.

5755 Одамийликни сенга эркли [яъни қодир] худо ато қилди,
Тил, феълинг тўғри ҳамда отинг тўғри [яъни муносиб] бўлди.

5756 Сендан қачон ярамас хатти-ҳаракат содир бўлади,
(Сенга) эзгу феъл(лар) оқ сут билан кирган.

5757 Сени сўзловчи кишилар мен учун
Душмандек душмандир, эй билими кенг.

5758 Мен қачон уларнинг сўзини тинглар эканман,
Агар кўп ёки оз сўзласалар(да).

5759 Қандай бўладики, элда улуғ эл бошловчи,
Яхши (ва) ёмонни мутлақ фарқламаса.

5760 Халққа эрк юритадиган қандай бег бўлади(ки),
Фаҳми, фаросати тўғри (ва) эгрини ажратиб тутмаса.

5761 Қачан йэр элин ул түнәрмиш күн-ә
Сынамыш кишиг ул сынаса йана

5762 Қалы арзу йэр ул төру бэргүчи
Көни йалғанығ адра тутмас тучы

5763 Байатдын мэңә чын ъата-сэн бу күн
Сэниндин йазылды қамуғ бэрк түгүн

5764 Тапуғ қылдың артуқ бағырсақлықын
Өтәдиң мэңә сэн туз этмәк ҳақын

5765 Мэниңдин кэрәк эмди эдгү йанут
Сэңә тэгсә сэн йэ тириглик анут

5766 Нэкү тэр эшитгил киши эдгүси
Көнилик билә халққа йадмыш күси

5767 Киши эдгүси ким кишиләр башы
Кишилик қылығлы кишикә тушы

5768 Кишикә йанут қыл кишилик түши
Йанутлуғ үчүн ат урунды киши

5769 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды элиг
Эрәжләнсү элкә йэтүрсү йилиғ

5770 Байат бэрсү экки ажун эдгүси
Аќа кэлсү арзу тиләк умдусы

5771 Болу бэрсү эврән оңай эврүлүб
Уду бэрсү өдләк тиләкчә болуб

5772 Э көңли көни қылқы алчақ бүтүн
Тириг тур эсэн бол тирилгил қутун

5773 Сэңә[150] тэгди сэндин қамуғ эдгүлүк
Ағырлық йа байлық йэгү кэдгүлүк

5774 Муну қур бадым мэн тапуғқа қатығ
Байат бэрсү тавфиқ э билги батығ

212*a* 5775 Йана айды Өгдүлмиш элиг қуты
Ажунқа байат йадты эдгү аты

5761 У тунга бадал бўлган кун [яъни жоҳил, бефаҳм киши] элнинг роҳатини қачон кўрар экан,
(Агар у) синалган кишини яна синайдиган бўлса.

5762 У қонун-қоида берувчи қанақасига орзуга эришади,
Агар) рост (ва) ёлғон (кишиларни) доим ажрата тутмаса.

5763 Сен бу кун менга худодан чин ато (қилинган)сан,
Ҳамма берк тугун [яъни жумбоқлар] сен туфайли ечилди.

5764 Ортиқ садоқат билан хизмат қилдинг,
Сен менга туз, нон ҳақини ўтадинг.

5765 Мендан энди эзгу жавоб лозим,
(Токи) сенга насиб бўлса, сен ундан баҳраманд бўл, тирикликни шайла

5766 Одам(лар)нинг эзгуси нима дейди, эшитгин,
Тўғрилик билан халқ орасида овозаси ёйилган (киши):

5767 Одам яхшиси ким, одамлар боши,
Одамга доим одамийлик қилувчи.

5768 Одамга одамийлик баробарида жавоб қайтар,
Жавобли [яъни қарзини қайтарувчи] (бўлгани) учун одам деб от берилган.

5769 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Элиг
Фароғатга эришсин, элга илик едирсин.

5770 Худо икки олам яхшилигини берсин,
Орзу, тилак, умидлари (сув каби) оқиб келсин.

5771 Фалак осон айланиб кулиб боқсин,
Даврон тилакдагидек бўлиб ўтаверсин.

5772 Эй кўнгли тўғри, феъли мулойим, ишончли,
Тирик тур, эсон бўл, бахтиёр яшагин.

5773 Менга сендан ҳамма эзгулик(лар) насиб бўлди;
Ҳурмат ё бойлик, егулик, кийгулик (нарсалар).

5774 Мана, мен хизматга камарни қаттиқ боғладим,
Худо тавфиқ берсин, эй билими чуқур.

5775 Яна айтди Ўгдулмиш: (Эй) бахтли элиг,
Эзгу отни оламга худо ёйди.

5776 Ат эдгү тиләгил байат бэрди қут
Қутуғ булдуң эрсә көңүл эдгү тут

5777 Тучы бэг болайын тэсә бэлгүлүг
Бу төрт нэң кэрәк өтрү тэгсә үлүг

5778 Бири тил көни болса қавлы бүтүн
Экинчи төрү қылса элкә қутун

5779 Үчүнчи әлиг йазса болса ақы
Тэгүрсә будунқа бағырсақлықы

5780 Бу тертинч тэтимлиг кэрәк болса алп
Йағы бойнын эгсә ишин қылса йарп

5781 Қайу бэг бу төрт иш түгәл қылмаса
Ирүклүк кирүр элкә анда баса

5782 Бу-ул эмди бэглик көки йылдызы
Бу-ул эдгү бэгләр йорықы изи

5783 Йорық бузмағыл сэн бу изчә йуры
Бу эрди сэниңдә озақы қуры

5784 Қайу бэг бу йол қодсә тутса өңин
Бузар бэгликин ул алумас өңин

5785 Ағыр тут элиг сэн бу үч түрлүгүг
Айайын сэңә мэн мэңә тут өгүг

5786 Бири алп атым қурч йүрәклиг эрән
Қылыч бирлә элкә тосулур түмэн

5787 Экинчи бөгү билгә элчи киши
Кэңәшкә тосулур этәр өз иши

5788 Үчүнчи тэтиг уз битигчи болур
Кириш ҳам чықыш билсә қазнақ толур

5789 Сэчә тут буларығ сэн адра өңи
Ағырла ачынғыл көр асғы тэңи

212б 5790 Қуру[151] этлү барғай қамуғ ишләриң
Элиң арта барғай кэңәгәй йәриң

5776 Эзгу от тилагин, худо бахт берди,
Бахтга эришдингми, кўнгилни эзгу тут.

5777 Доим бег бўлайин десанг муқаррар,
Бу тўрт нарса лозим, (токи) сўнг (ундан) баҳра олсанг:

5778 Бири — тили тўғри, сўзи ишончли бўлса,
Иккинчиси — элга бахтли қонун(лар) ижро қилса.

5779 Учинчиси — қўлини очиқ тутса, сахий бўлса,
Меҳру шафқатини халққа етказса.

5780 Тўртинчиси—ботир бўлса, жасоратли (бўлиши) керак,
(Токи) душман бўйнини эгса, (ўз) иш(лар)ини абжирлик билан қилса.

5781 Қайси бег бу тўрт ишни тугал қилмаса,
У(ндай бег туфайли)дан эл орасига раҳна тушади.

5782 Энди бегликнинг негизи, илдизи шу(лар)дир,
Эзгу бегларнинг йўл-йўриғи, изи шу(лар)дир.

5783 Сен йўл-йўриқни бузма, шу издан юргин,
Сендан бурунгиларнинг равиш(лар)и шу эди.

5784 Қайси бег бу йўлни ташласа, бошқасини тутса,
У беглигини бузади, қайта қўлга кирита олмайди.

5785 (Эй) элиг, сен бу уч турли (тоифа)ни қадрли тут,
Мен сенга айтайин, менга зеҳнингни тут:

5786 Бири — ботир, мерган, пухта юракли мардлардир,
Қилич билан элга кўплаб фойда келтиради(лар).

5787 Иккинчиси — доно, билимдон эл бошловчи киши(лар)дир,
Кенгашга фойда келтиради(лар), ўз иш(лар)ини гуллатади(лар).

5788 Учинчиси — тетик, моҳир саркотиб(лар) бўлади,
Кирим ҳамда чиқимни билса(лар), хазина тўлади.

5789 Сен буларни айрича, бошқалардан фарқлаб тут,
Ҳурматла, инъомлар бер, (келтирган) фойдаларига муносиб равишда қара.

5790 Ҳамма ишларинг тартибга тушиб, ривожлана боради,
Элинг ортиб боради, еринг кенгаяди.

5791 Атың эдгү болғай жавықға өзүн
Ажун будны көрмәк тилəгəй йүзүң

5792 Нэ ма йақшы йамыш киши билгəси
Киши өлсə өлмəс көр ат эдгүси

5793 Нэ эдгү болур көр ат эдгү булуб
Өлүб барса бармас көр аты өлүб

5794 Тириг тэким эдгү көр өлсə атын
Нэчə йатса опраб қара йэр қатын

5795 Тириглик тилəмə ат эдгү тилə
Атың эдгү болса тириг сэн күлə

5796 Тириглик қайу-ул көр эдгү қайу
Айу бэр мэңə сэн э билгə бөгү

5797 Бу эдгү турур көр тириглик чыны
Тириглик турур көрсə эдгү аны

5798 Ким эдгү қылынч тутса болды тириг
Ким эсиз қылық тутса өлди тириг

5799 Кэчəр дунйа кэчмəс бу эдгү қылық
Бу эдгү қылық бирлə эдгү йорық

5800 Йайығ дунйа сэндин эвүрсə йүзи
Кэрəк болғу эдгү турур эй қозы

5801 Авынма бу дунйа билə эй элиг
Вафа қылғу эрмəс йэтүргил билиг

5802 Ойун сақышы-ул бу дунйа иши
Адақын тилəсə бэрүр бу башы

5803 Ойунқа қатылма оса эй үнүр
Ойунқа қатылса бойун бағланур

5804 Көрү барса йақшы битимиш битиг
Унытма бу сөзни э көңли тэтиг

213*a* 5805 Бу дунйа иши көр ойун-ул ойун
Ойунқа қатылма нэрəк бу ойун

5791 Отинг эзгу бўлади, ўзинг донг таратасан,
Олам халқи юзингни кўрмоқни истайди.

5792 Одам(лар) доноси не чоғлик яхши айтибди;
Киши ўлса (ҳам), эзгу оти ўлмайди, кўр.

5793 Қандай яхши бўлади(ки), кўр, эзгу от топиб,
(Киши) ўлиб кетса (ҳам), оти ўлиб кетмайди.

5794 Ким эзгу экан, назар сол, ўлса ҳам оти билан тирик де(б бил),
Қора ер қаърида қанчалик чириб ётса (ҳам).

5795 Тириклик истама, эзгу от иста,
Отинг эзгу бўлса, сен кулиб [яъни шодон] тириксан.

5796 Тириклик қайсию эзгу қайси, назар сол,
Сен менга айтиб бер, эй билимдон, доно.

5797 Тирикликнинг чини шу эзгу(лик)дир, кўр,
Эзгу(лик)га назар солсанг, у тирикликдир.

5798 Ким феъл-атворини эзгу тутса, (у) тирик бўлади,
Ким феъл-атворини ёмон тутса, (у) тириклайин ўлади.

5799 Дунё ўтиб кетади, бу эзгу феъл-хулқ ўтмайди-ўчмайди,
Бу эзгу феъл-хулқ билан эзгу тарз-рафтор (йўқолмайди).

5800 Бевафо дунё сендан юзини ўгирса,
Керак бўладиган (нарса) эзгу(лик)дир, эй қўзи.

5801 Бу дунё билан маҳлиё бўлма, эй элиг,
(У) вафо қилмайди, билим [яъни фаросат] етказгин.

5802 Бу дунё иш(лар)и найранг ҳисобидадир,
Оёғини сўрасанг, у бошини тутади.

5803 Найрангга аралашма, ўйла, эй униб-ўсгур,
Найрангга аралашсанг, бўйин боғланади.

5804 Назар солсанг, китобда яхши ёзилибди,
Бу сўз(лар)ни унутма, эй кўнгли тетик:

5805 Бу дунё ишини кўр, (у) найрангдир, найранг,
Найрангга аралашма, бу найранг нега керак.

5806 Идиң йарлықы қыл өзүң қуллуқы
Қалы тутмаса-сэн ануқ тут бойун

5807 Мунуқы эй элиг өзүм билмишин
Өтүндүм сэңә мэн ичин ҳам ташын

5808 Сөзүм тутса тутғыл қалы тутмаса
Өзүң көргә шаксиз мэңә бүтмәсә

Элиг жавабы Өгдүлмишкә

5809 Элиг айды тавфиқ қулур-мэн туруб
Байатдын бу ишкә көңүл түз уруб

5810 Тиләсә байат бэргә йары басут
Мэңә өртлүр эрсә аны сэн йарут

5811 Қатығлан ташырты қамуғ ишкә бақ
Удуғ бол қулақ көз йэти тут йа сақ

5812 Күчүң йэтмишин қыл ынанма мэңә
Тақы қалса йары қылайын сэңә

5813 Сөзүг кэсти элиг тилин тынды-ул
Туруб чықты Өгдүлмиш ақру амул

5814 Атын минди кэлди эвингә йана
Түшүб кирди эвкә сучулды тон-а

5815 Кэчә йатты эртә йана атланыб
Туруб қаршықа кирди атдын иниб

5816 Қатығланды Өгдүлмиш анда нару
Қамуғ ишни қылды адақын өрү

5817 Будун инчкә тэгди этилди ажун
Эрәжләнди элиг авынды узун

213б 5818 Эли толды эдгү дуъа бирлә сөз
Аты қалды мәңү болуб йитгүсүз

5819 Нэ эдгү турур көр бу эдгү төрү
Төрү бирлә бэглик турур-ул өрү

5806 Эгангнинг буйруғини, ўзингнинг бандалигингни қил,
Агар сен (бунга) амал қилмасанг, муқаррар (боғлашга) бўйин тут.

5807 Мана, эй элиг, ўзим билганларимнинг
Ичини ҳам сиртини [яъни бору йўғини] сенга баён қилдим.

5808 Сўзимни тутсанг тутгин, агар тутмасанг,
Менга ишонмасанг, шаксиз ўзинг кўрасан.

Элигнинг Ўгдулмишга жавоби

5809 Элиг айтди: Туриб тавфиқ сўрайман,
Кўнгилни тўғри қилиб бу иш учун худодан (тавфиқ сўрайман).

5810 Истаса худо кўмак, ёрдам беради,
Менга пардали [яъни тушунарсиз] бўлса, уни сен ойдинлаштир.

5811 Ҳаракат қил, сиртдан ҳамма ишга назар сол,
Ҳушёр бўл, қўл, кўзни ўткир ё соқ тут.

5812 Кучинг етганини қил, менга ишонма,
Тағин (баъзи ишлар) қолса, сенга ёрдам қилайин.

5813 Элиг сўзини тугатди, у тилидан тинди,
Ўгдулмиш туриб оҳиста, сокин чиқди.

5814 Отини минди, уйига қайтиб келди,
Тушиб уйга кирди, кийим(лар)ини ечди.

5815 Кечаси ётди, эрталаб яна отланиб,
Отдан тушиб туриб саройга кирди.

5816 Ўгдулмиш ўшандан бошлаб қаттиқ киришди,
Оёқда тик туриб ҳамма ишларни қила берди.

5817 Халқ осойишталикка эришди, олам гуллаб-яшнади,
Элиг роҳатланди, узоқ шодон бўлди.

5818 Эзгу дуо билан сўзга эли тўлиб кетди.
Оти мангу ўчмас бўлиб қолди.

5819 Бу эзгу қонун-қоида қандай эзгудир, кўр,
Қонун-қоида билан беглик тик туради.

5820 Бу йаңлығ бэг эрсә будун башчысы
Мәңилиг болур будны эл барчасы

5821 Будун нэ мутиъ болса қылқы көни
Анын өтрү бэгләр йарутур күни

5822 Бу бэгләр байатдын мосаллэт турур
Бэги эдгү болса будун күн көрүр

5823 Эсиз қылса будны бэги[152] эсиз қылур
Эсизкә эсиз чықса[153] өтрү тылур

5824 Йорық түзсә будны бэги қылқ түзәр
Қылық түзсә бэгләр түзүн эл сүзәр

5825 Бир анча йэмә кэчти өдләк күн ай
Ажун көрки кэлди будун болды бай

5826 Туман тоз арыды ачылды тонуқ
Түзүлди сүзүлди қамуғ булғануқ

5827 Шукр қылды элиг байатқа йана
Тэлим өгди бирлә оқыды сана

Б а б. Одғурмыш иглиг болуб Өгдүлмишни үндәмишин айур

5828 Бу күнләрдә бир түн бу Өгдүлмиш-ә
Туруб йатғалыр эрди йастаб баш-а

5829 Қапуғда үн этти бэдүг үндәди
Киши ыдты таврақ бақа көр тэди

5830 Йумушчы бақыб айды бир эр турур
Сөзүм бар тушайын тэйү йол қулур

214a 5831 Йана айды барғыл айытғыл сөзи
Нэ эрмиш нэкү тэр ким эрмиш өзи

5832 Йана чықты оғлан айытты сөзин
Қайун кэлмишин ҳам тиләкин өзин

5833 Бу эр айды Одғурмыш ыдты мэни
Сөзүм бар қадашын көрәйин қаны

5820 Бу янглиғ бег халқ бошлиғи бўлса,
Халқи, эли барчаси фаровон (бахт-саодатли) бўлади.

5821 Халқ ҳам итоаткор, феъли тўғри бўлса,
Шу туфайлидан беглар куни равшан бўлади [яъни куни туғади].

5822 Бу беглар худодан (юборилган) амрфармодирлар,
Беги яхши бўлса, халқ кун кўради.

5823 Халқи ёмон(лик) қилса, бег ёмон(лик) қилади,
Ёмонга ёмон(лик) қилса, сўнг кесади [яъни ҳал қилади].

5824 Халқи атворини тузатса, беги феълини тузатади,
Беглар феълини тузатса, элни яхшилаб тозалайди.

5825 Шундай қилиб бир қанча давр, кун, ой(лар) ўтди,
Олам кўрки келди, [яъни яшнади], халқ бой бўлди.

5826 Туман, тўзон ариди, совуқлик кўтарилди,
Ҳамма ифлосликлар тузалди, тозаланди.

5827 Элиг худога яна шукр қилди,
Талай ҳамд билан сано(лар) ўқиди.

Боб. Ўзғурмиш хаста бўлиб
Ўгдулмишни чақиришини айтади

5828 Бу кунлардан бир туни бу Ўгдулмиш
Туриб, (эндигина) ёнбошга бош қўйиб [яъни ёнбошлаб] ётиш олдида эди.

5829 Дарвозада (биров) овоз чиқарди, қаттиқ чақирди,
(Ўгдулмиш) тезда одам юборди, қараб кўр, деди.

5830 Юмушчи қараб (келиб) айтди: (Қандайдир) бир кишидир,
Сўзим бор, учрашайин, деб йўл [яъни киришга ижозат] сўраётир.

5831 (Ўгдулмиш) яна айтди: Боргин, (айтадиган) сўзини сўрагин,
Нима экан, нима дейди, ўзи ким экан.

5832 Ўғлон яна чиқди, сўзини сўради,
Қаердан келганини ҳамда мақсадини, ўзини.

5833 Бу одам айтди: Мени Ўзғурмиш юборди,
Сўзим бор, (унинг) қариндошини кўрайин, қани.

5834 Оқуб кирди айды нэкү аймышын
Қад̇ашы анындын йумуш ыд̇мышын

5835 Қопа кэлди тэркин аңар қылды йол
Бу эр кирди өтрү салам қылды ул

5836 Айытты қайудын кэлир-сэн тэйү
Тиләкиң нэ эрки сөзүң ай бөгү

5837 Бу айды мэни ыд̇ты Од̇ғурмыш-а
Сэңә айды кэлгил мэңә бир туш-а

5838 Ағыр болды көңли йатур ынчықын
Тэгиб туш аңар бир э көңли йақын

5839 Жаваб бэрди Өгдүлмиш айды күлә
Нэкү эрсә тэгил баралым билә

5840 Унамады айды қад̇ашың ҳалы
Йав̇узрақ э билгәм көнәр-тэг йолы

5841 Мэн ашну барайын сэниндин оза
Сэн ақру уд̇у кэл э қылқы түз-ә

5842 Қапуғдын йана эв̇рә йанды эвә
Эңиб қалды Өгдүлмиш элгин ув̇а

5843 Туруб эв̇кә кирди эд̇и қад̇ғулуғ
Сэв̇инч кэтти болды сақынчы улуғ

5844 Йату көрди анча усы кэлмәди
Түни болды йылча йатыб болмады

5845 Көзин йумды эрсә уд̇ымақ тиләб
Усы өчти барды көзиндин йыраб

214б 5846 Йана турды анча бу олдурды-йа
Сарығ таң ата кэлди өндүрди-йә

5847 Чэчәкликтә санвач үнин сумлыды
Үд̇иклиг эшитти көңүл йэлгүди

5834 (Уғлон) чақирди, (у) кирди, (унга Узғурмиш) нимаики
айтганларини айтди,
(Угдулмишнинг) қариндоши у орқали топшириқ юборганини
(айтди).

5935 (Ўгдулмиш) тез (ўрнидан) туриб (йўлакка) келди, унга
(ичкарига киришга) йўл берди,
Бу одам (йўлакка) кирди, сўнг у салом берди.

5836 Қаердан келаётирсан, деб сўради,
Тилагинг нима экан, сўзингни айт, (эй) доно, (деди).

5837 У айтди: Мени Ўзғурмиш юборди,
Сенга келгин, меникига бир киргин, деб айтиб юборди.

5838 Кўнгли оғир бўлди [яъни касал бўлиб қолди], ҳасрат чекиб
Бориб уникига бир кир, эй кўнгли яқин.

5839 Жавоб берди Ўгдулмиш, кулиб айтди:
Нима бўлса [яъни ростини] айтгин, бирга борайлик.

5840 (У) унамади, айтди: Қариндошингнинг аҳволи
Ёмонроқдир, эй доном, йўли (ўлимга) тўғриланаётгандек.

5841 Мен сендан илгари олдинроқ борайин,
Сен аста кейин келгин, эй феъли тўғри.

5842 Дарвозадан яна тезликда орқага қайтди,
Ўгдулмиш қўл(лар)ини ишқалаб ҳайрон бўлиб қолди.

5843 Жуда қайғули ҳолда туриб уйга кирди,
Севинчи кетди, алами ортди.

5844 Етиб кўрди, анча (вақтгача) уйқуси келмади,
Туни йилча бўлиб кетди, (ҳеч) ётиб бўлмади.

5845 Ухламоқни истаб кўзини юмса,
Уйқуси учди, кўзидан узоқлашиб борди.

5846 Яна турди, у анча (вақт) ўлтирди,
Сариқ тонг ота бошлади, рангини ўзгартирди [яъни ёруғлашди].

5847 Чечакзорда булбул (хуш) овоз билан сайради,
Ишқ-шавқ аҳллари эшитди, кўнгил(лари) тўлқинлади.

5848 Атын минди барды қадашы тапа
Тэгиб кирди тушты әлиг йүз өпә

5849 Қадашыны көрди узату йатур
Чөгәсин төшәнмиш йэңин йастанур

5850 Айытты нэ болды өзүң эй қадаш
Сэни көрдүм эмди көңүл болды баш

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

5851 Айур эй қадашым йолум көнгәлир
Өлүм тутғақы тутты өз барғалыр

5852 Сэниң бир йүзүңни көрәйин тэйү
Сэңә тэгди эмгәк оқыдым бару

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

5853 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды э жан
Тириг болса йалңуқ йурыр иг туған

5854 Йавуз қылма көңлүң тилиңни йығ-а
Йазуққа кафарат болур иг туға

5855 Нэкү тэр эшитгил билиглиг сөзи
Билиг-ул кэтәрдәчи көңлүм тозы

215*a* 5856 Йазуққа кафарат иг-ул көр сэңә
Йазуқсуз киши ким айу бэр мэңә

5857 Киши игләсә барча төклүр йазуқ
Йазуқ төксә қутлур киши эй тоңа

5858 Киши барча йазуқ қылур аз өкүш
Йазуқсуз киши бу ажунда көшүш

5859 Игиң эдгү болға эсэн болға-сэн
Йазуқуң арығай муйан булға-сэн

5860 Нэлүг тилдә көрксүз йурытур-сә сөз
Өлүруң нэ билдиң айа көңли түз

4848 Отини минди, қариндоши томон борди,
Етиб кирди, қўли билан юзини ўпиб кўришди.

5849 Қариндошини кўрди, (у) чўзилиб ётарди,
Чипта (чакмони)ни тегига тўшаб, енгини бошга қўйиб (ётарди).

5850 Сўради: Сенга нима бўлди, эй қариндош,
Сени кўрдим(у) энди кўнгил мажруҳ бўлди.

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

5851 Айтди: Эй қариндошим, йўлим (ўлимга томон) тўғриланаётир,
Ўлимнинг айғоқчиси [яъни касаллик] ёпишди, ўзим бориш [яъни ўлиш] олдидаман.

5852 Сенинг юзингни бир кўрайин, деб
Бу ёққа чақирдим, сенга машаққат етди.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

5853 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди; Эй жон(им),
Инсон тирик бўлса, дард (ва) касал у билан юради.

5854 Кўнгилни ёмон қилма, тилингни йиғ.
Дард (ва) касаллик гуноҳ(лар) учун кафорат бўлади [яъни гуноҳларни ювиш учун тўланадиган эваздир].

5855 Билимли сўзини эшитгин, у нима дейди,
Кўнглим ғуборини кўтарувчи билимдир:

5856 Сенга касаллик гуноҳ(лар) учун кафоратдир [яъни гуноҳларни ювиш учун бериладиган эваздир],
Гуноҳсиз киши ким, менга айтиб бер.

5857 Одам касалланса, барча гуноҳ(лар)и тўкилади,
Гуноҳ(лар)ни тўкса, одам халос бўлади, эй баҳодир.

5858 Барча киши (ҳам) озми, кўпми гуноҳ қилади,
Гуноҳсиз киши бу дунёда нодирдир [яъни йўқ ҳисобидадир].

5859 Касаллик тузалади, соғайиб кетасан,
Гуноҳ(лар)инг арийди, манфаат топасан.

5860 Тилда нечоғлик номатлуб сўз(лар)ни юритасан,
Ўлишингни қаердан билдинг, эй кўнгли тўғри.

Одғурмыш жавабы Өгдүлмишкә

5861 Йанут бэрди Одғурмыш айды сабаб
Өлүмүг түшүмдә йаруқ қылды рабб

5862 Түшәдим түшүмдин ачылды мэңә
Өлүрүм уқулды мэңә эй тоңа

5863 Байат эдгү эсиз йурытса қаза
Йарутур аны йатса түнлә уда

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

5864 Йанут бэрди Өгдүлди[154] айды бу сөз
Йэмә эдгү эрмэс айа қылқы түз

5865 Өлүр эрсә игләб киши тэкмә иг
Киши қалмағарды бу йэрдә тириг

5866 Тириг йалнуқ оғлы игин игләр-өк
Нэчә иг өлүм бирлә кэсмэс бу көк

215б 5867 Түшәр-өк киши түш удыса йатыб
Аны йөргүчиләр йөрәр уз этиб

Б а б. Өгдүлмиш Одғурмышқа түш йөругисин айтур

5868 Бу түш ъилми билгү кэрәк ашну кәд
Йөрә билсә өтру эди сақну кәд

5869 Тәлим түрлүг-ул эмди түшкә йөруг
Аны билгү барча э қылқы өрүг

5870 Билигсизкә айма түшүңни ача
Билиркә айыт түш айытма кэчә

5871 Кэчәки түшүңгә йөругн адын
Йана көрсә күндүз көругн адын

5872 Бу түш ъилминга бақса шарты өкүш
Муны билгү ашну йэтүрсә уқуш

Ўзғурмишнинг Ўгдулмишга жавоби

5861 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Сабаб (шуки),
Ўлимни рабб тушимда аён қилди.

5862 Туш кўрдим, тушимдан менга маълум бўлди,
Менга ўлишим тушунарли бўлди, эй баҳодир.

5863 Худо яхши ёки ёмон қазо юритадиган бўлса,
Кечаси ухлаб ётганда уни аён қилади.

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

5864 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз (ҳам)
Шунингдек яхши эмас, эй феъли тўғри.

5865 Одам ҳар хил дард билан касалланиб ўлаверса,
Бу ерда тирик одам қолмаган бўларди.

5866 Тирик одам боласи дард билан касалланади,
Ҳамиша касаллик ўлим билан томирни кесмайди
[яъни ҳамма касал ҳам ўлавермайди].

5867 Одам ётиб ухласа туш кўради,
Уни таъбир қилувчилар яхшиликка йўйиб таъбир қилади(лар).

Боб. Ўгдулмиш Ўзғурмишга тушни таъбир қилишни айтади

5868 Аввал бу туш (таъбир қилиш) илмини яхши билиш керак,
(Токи) сўнг жуда ўйлаб яхши таъбир қила билса.

5869 Ахир тушга таъбир ҳам туман-турли бўлади,
У(лар)ни мутлақ билиш керак, эй феъли равшан.

5870 Тушингни билимсизга очиб айтма,
Тушни биладигандан сўра, кечаси сўрама.

5871 Кечасидаги тушингга таъбири бўлакдир,
Яна кундузи (туш) кўрсанг, кўриши (кечасидагидан) бўлакдир.

5872 Туш (таъбири) илмига назар солсанг, (унинг) шарти талайдир,
Фаҳминг етса, аввал шу(лар)ни билиш керак.

5873 Түшүг йөрмәгү өз көңүлчә көрүб
Йэмә аймағу тэкмәләркә туруб

5874 Түшүг барча түш тэб тилин йөрмәгү
Бу түшнүң йөрүги тэлим эй бөгү

5875 Түшүң йөрмә йөрсә билиг бирлә йөр
Қыйас маъни бирлә эди йэтрү көр

5876 Киши түш түшәсә йөрүгкә барыр

Йөрә билмәсә түшнүң асғы қалыр

5877 Нэкү тэр эшитгил э билги тэңиз
Бу сөз ишкә тутғыл қызартғыл мэңиз

5878 Йөрүгкә барыр түш түшүң йақшы йөр
Түби аслы билгил уқуш бирлә көр

5879 Нэ-тэг йөрсә түшни аның-тэг болур
Йавуз йөрмә түшни сэңә қылға қор

216а 5880 Тэлим түш болур йэм ичимкә барыр
Йарағсыз йэмиш болса тэңсиз кэлир

5881 Тақы бир түш-ул көр бу йыл фаслынга
Бу табъы күчәниб барыр аслынга

5882 Йыл үлги йаз эрсә кичиг эрсә эр
Қызыл көрсә барча йағыз көрсә йэр

5883 Аны қан күчәмиш болур бэлгүлүг
Айу бэр қан алсу аңар үлгүлүг

5884 Йыл үлги күз[155] эрсә түшәгли йигит
Сарығ ал түшәсә йа көркүм өкит

5885 Сарығы күчәнмиш болур эй бөгү
Өзини бошутғу таранбин йэгү

5886 Йыл үлги күз эрсә эр эрсә орут
Қара көрсә тағ йа қудуғ көрсә өт

5873 Тушни ўзингча кўнгилга келганича таъбир қилмаслик керак,
Ёки туриб ҳар кимга айтмаслик керак.

5874 Барча тушни туш деб тилда таъбир қилавермаслик керак,
Бу тушнинг таъбири кўпдир, эй доно.

5875 Тушингни таъбир қилма, таъбир қилсанг билим билан таъбир қил,
Қиёслаш, маъни бериш билан жуда тушуниб қара.

5876 Одам туш кўрса, (туш) таъбирга боради [яъни қандай йўйса, ўшандай бўлади],
Йўя билмаса, тушнинг фойдаси қолиб кетади.

5877 Эшитгин, билими денгиз (кабн киши) нима дейди,
Бу сўзни ишга татбиқ этиб, юзингни ёруғ қилгин:

5878 Туш йўйишга боради, тушни яхши йўй,
Тегини, аслини билгин, фаросат билан қарагин.

5879 Тушни қандай йўйсанг, ўшандай бўлади,
Тушни ёмон(ликка) йўйма, сенга зиён қилади.

5880 Талай туш бўлади, егулик (ва) ичгуликка боғлиқ бўлади,
Ярамас егулик бўлса, (туш) ҳунук келади.

5881 Тагин бир хил туш(лар) йил фаслига боғлиқ бўлади, кўр,
(Одамнинг) таъби [яъни мижози] кучайиб, (туш) шу асли билан боғланади.

5882 Йил улуши [яъни фасли] баҳор бўлса, одам (ёши) кичик бўлса,
(Тушда) барча (нарсани) қизил кўрса, ерни кулранг кўрса.

5883 Муқаррар уни қон кучлаган [яъни қони ошган] бўлади,
Унга айтиб бер, тегишли миқдорда қон олдирсин.

5884 Йил фасли ёз бўлса, туш кўрувчи йигит бўлса,
Тушида сариқ, ол ё заъфарон, арғувон (ранглар) кўрса,

5885 Сафроси кучайган бўлади, эй доно.
Ўзини бўшатиши, тарангбин[85] истеъмол қилиши керак.

5886 Йил фасли куз бўлса, одам ўрта (яшар) бўлса,
(Тушида) қора кўрса, тоғ ё қудуқ, кавак кўрса,

5887 Бу савда кучәнмиш болур эй қадаш
От ичгү мәңәсин арытғу адаш

5888 Қыш эрсә йана түш көрүгли қалы[156]
Ақар сув түшәсә йа буз қа[157] толы

5889 Кучәнмиш болур көр анын балғамы
Исиг нәң йэтүргү ичүргү эми

5890 Тақы бири азғасу эҳлам болур
Бу түшкә йөрүг йоқ э қылқы үнүр

5891 Кэчә сақну йатса аны көрсә түш
Аңар ма йөрүг йоқ анын йанғы түш

5892 Тақы бир түш-ул көрсә йэкдин болур

Түшәгли аны көрсә сувқа йунур

5893 Йана пэшасин көрсә түштә көрәр
Аңар ма йөрүг йоқ э қылқы күр эр

5894 Муны барча билгү йэтүргү уқуш
Адырғу өдүргү анын йөрсә түш

216б 5895 Нэкү тэр эшитгил муъаббир ҳаким
Айытғу кэрәк эр түшәр эрсә ким

5896 Бу түш көрсә йөрмә билү билмәйү
Нэ-тэг йөрсә түшни болур анлайу

5897 Сақынч көрсә түштә йануты сэвинч
Сэвинч көрсә қадғу булур йығлайу.

5898 Бир-өк йаңлығ эрмәс бу түшкә йөрүг
Муны кәд сақынғу э қылқы өрүг

5899 Қара ъам түшингә йөрүги адын
Адын болды бэгләр түши көр адын
5900 Сэвинч көрсә түштә ойун йа бүдиг
Сақынч қадғуларға ачылды сэзиг
5901 Йана йығласа түштә көрсә сақынч
Эрәж бирлә авнур булур миң сэвинч

5887 Савдоси кучайган бўлади, эй қариндош,
Дори ичиши, мияси (димоғи)ни тозалаши керак, эй биродар.

5888 Қиш (фасли) бўлса ҳамда туш кўрувчи қари (бўлса),
Оқар сув ё муз, қор, жала тушига кирса,

5889 Унинг балғами кучайган бўлади, кўр,
Иссиқ(лик) нарса едириш, дори-дармон ичказиш керак.

5890 (Тушнинг) тағин бир (хил)и пойма-пой ва бетартиб бўлади,
Бу тушга таъбир бўлмайди, эй феъли афзун.

5891 Кечаси (бир нималарни) ўйлаб ётса, уни туш(да) кўрса,
Унга ҳам унинг баробарига мос келадиган таъбир йўқ.

5892 Тағин бир (хил) туш борки, уни кўрса, (бу туш) шайтондан бўлади,
Туш кўрувчи бу (туш)ни кўрса, сувга ювинади.

5893 Яна ҳунарини кўрса, тушида кўради,
Унга ҳам таъбир йўқ, эй феъли мағрур йигит.

5894 Бунинг барчасини билиш, фаросатни етказиш керак,
Ажратиш, сайлаш керак, шундагина туш таъбир қилса (бўлади).

5895 Таъбирчи, ҳаким нима дейди, эшитгин,
Ким туш кўрса, (уни) сўрайдиган одам керак:

5896 Туш кўрсанг, билиб-билмайин йўйма,
Тушни қандай йўйса, у шандай бўлади.

5897 Тушда алам кўрса, жавоби севинчдир,
Севинч кўрса, йиғлаб қайғу топади.

5898 Тушга таъбир бир хилгина эмас,
Буни яхши ўйлаш керак, эй феъли равшан.

5899 Қора авом тушига таъбири бўлакдир,
Беглар туши бўлак бўлади, (унга) бошқача(роқ) қара.

5900 Тушда севинч, ўйин, рақс(лар) кўрса,
Алам-қайғуларга шубҳа(ланиб юришга йўл) очилади.

5901 Яна тушда йиғласа, алам кўрса,
Роҳат билан шодланади, минг(лаб) севинч(лар) топади.

5902 Йана түш болур көр йөрүги аның
Адынқа болур асғы болмас сэниң

5903 Кишикә көрүб йөрлүр эмди бу түш
Аңар йақшығ эрсә йағутур уқуш

5904 Түш-ул көр аны көрсә бэглик булур
Ул-оқ түш тақы бирни иглиг қылур

5905 Муны барча билгү кэрәк эй қадэш
Анын өтру йөрсә түшүг эй адаш

5906 Нэкү-ул түшүңни мэңә ай ача
Аны мэн йөрайин көр адра сэчә

Б а б. Одғурмыш Өгдүлмишкә түш көрмишин айур

5907 Йанут бэрди Одғурмыш ачты тилин
Айур сөзләйин мэн көңүлкә алын

217*а* 5908 Шату көрдүм эллик аның бағнасы
Йүз отру уруғлуғ адыз хам йасы

5909 Аңар ағдым эмди бирәр бағнача
Башынгә тэги бағна садым нэчә

5910 Башында бир атчы мэңә сув бэрүр
Алыр-мә түгәтү ичиб өз қанур

5911 Аныңда баса көккә учтум тэгиб[158]
Өзум бэлгүсүз болды өрләб сиңиб

Б а б. Өгдүлмиш Одғурмыш түшиңгә таъбирын кэрәки-тэг айур

5912 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды бу түш
Эди эдгү түш-ул көр асғы өкүш

5913 Нэлүг өзкә тэңсиз йөрәр-сә йөрүг
Йөрүгкә барыр түш э көңли өрүг

5914 Ағыш барча түшдә ағырлық болур
Ағары тэңинчә улуғлуқ болур

5902 Яна (шундай) туш бўлади(ки), назар сол, таъбири
Ўзгалар учун бўлади, фойдаси сеники бўлмайди.

5903 Энди бу туш одамига қараб таъбир қилинади,
Унга яхши (таъбир)ни (айтиладиган) бўлса, фаросат яқинлаштиради.

5904 Туш шундайки, назар сол, уни (бир одам) кўрса, беглик топади,
Шу тушнинг ўзгинаси бошқа бир (киши)ни хаста қилиб қўяди.

5905 Бу(лар)нинг барчасини билиш керак, эй қариндош,
Шундан сўнг тушни йўйса (бўлади), эй биродар.

5906 Қанақа, ўша тушингни менга очиб айт,
Уни мен ажратиб, тўғри ҳал қилиб таъбир қиламан, назар сол.

Боб. Ўзғурмиш Ўгдулмишга туш кўрганлигини айтади

5907 Жавоб берди Ўзғурмиш, (сўзга) тилини очди,
Айтди: Мен сўзлайин, (сен) кўнглингга жо қил.

5908 Нарвон кўрдим, унинг поғонаси элликта (эди),
Тиклаб қўйилган, баланд ҳамда кенг (эди).

5909 Энди бир-бир поғона босиб, унга кўтарилдим,
Бошигачайин бир нечта поғона санадим.

5910 (Нарвоннинг) бошида бир отлиқ менга сув берди,
(Уни) олиб, тугатиб ичиб, ўзим қондим.

5911 Шундан сўнг кўкка ҳаволаб учдим,
Юқорилаб, ўзим сингиб кўринмай кетдим.

Боб. Ўгдулмиш Ўзғурмишнинг тушиға таъбирини (қандай бўлиши) керагидек айтади

5912 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу туш,
Жуда яхши тушдир, кўр, фойдаси кўпдир.

5913 Қандай қилиб таъбирни ўзингга номуносиб равишда қиласан,
Туш йўйишга боради, эй кўнгли оқ.

5914 Тушда барча кўтарилиш қадр бўлади,
(Одам) кўтарилиши баробарида улуғлик бўлади.

5915 Нэчә аґса түштә аґар қут қывы
Аґырлық булур кәд булур йүз сувы

5916 Шатуқа аґар-тэг аґар-ул қуты
Улуґлуқ билә элдә йаддур аты

5917 Мунуқы бу сөзкә тануқ кэлди сөз
Түшүг йөргүчи түш йөрүб қодты уз

5918 Шату түштә ъизз-ул аґары йаңы
Бирәр баґна сайу аґырлық өңи

5919 Нэчә аґса анча аґырлық булур
Ажун малы қут қыв булур өз өңи

5920 Ыдышлыґ сувуґ сэн алыб ичтүкүң
Тиригдик узун болґа йылдыз көкүң

217б 5921 Учуб көккә өрләб түгәл аґдуқун
Тиләк бэргә тэңри нэкү қулдуқун

Б а б. Ул-оқ түшни Одґурмыш адын түрлүг йормақыны айур

5922 Йанут бэрди Одґурмыш айды сөзүм[159]
Йөрүги бу эрмәс эй эшим түшүм

5923 Өзүң көрмиш эрсә бу түшни йатыб
Йөрүги ул эрди ким айдың этиб

5924 Сэниң ҳимматың барча дунйа турур
Бу дунйа тиләгли бу дунйа булур

5925 Мэниң бу өзүм қачты дунйа қодуб
Бу йэрда турур-мэн көр эмгәк йүдүб

5926 Түгәл йөрмәдиң түш йөрүгин мэңә
Эшитгил бу түш мэн йөрәйин сэңә

Өгдүлмиш Одґурмышқа[160] түш таъбирын айур валлам

5927 Эдиз баґналыґ мэн шату көрдүкүм
Тиригдик турур эй қадаш йөрдүкүм

5915 Тушда қанча кўтарилса, бахт-давлати зиёда бўлади,
Яхши ҳурмат, юз суви [яъни обрў] топади,

5916 Бахти нарвонга кўтарилганидек кўтарилади [яъни ортади],
Улуғлик билан элда оти ёйилади.

5917 Мана, бу сўзга далил учун (ушбу) сўз (мос) келди,
Тушни йўювчи тушни яхши йўйиб қўйибди:

5918 Нарвон тушда кўтарилиши баробарида азизликдир,
Биттадан поғона санаб (кўтарилиш) ҳурмат белгисидир.

5919 Қанча кўтарилса, (шунча) ҳурматга эришади,
Ўз қаршисида дунё моли, бахт-саодат топади.

5920 Идишдаги сувни сен олиб ичганлигинг(нинг оқибати),
Тириклик илдизинг, негизинг узун бўлади.

5921 Кўкка юқорилаб бутунлай кўтарилишинг(нинг оқибати),
Нимаики истаган тилак(ларинг)ни тангри беради.

Боб. Худди ўша тушни Ўзғурмиш бошқача(роқ) таъбир қилишини айтади

5922 Жавоб берди Ўзғурмиш, айтди: Тушим(нинг)
Таъбири бу(ндай) эмас, эй эшим-тушим.

5923 Бу тушни ётиб (сен) ўзинг кўрганингда эди,
Таъбири шундай бўлардики, сен чиройли қилиб айтдинг.

5924 Сенинг ҳимматинг барчаси (бу) дунёдир,
Бу дунёни истовчи бу дунёга эришади.

5925 Менинг ўзим (бу) дунёни тарк этиб, (ундан) қочганман,
Машаққат чекиб бу ерда турибман, кўр.

5926 Менга туш таъбирини тугал йўймадинг,
Эшитгин, бу тушни сенга мен таъбир қилайин.

Ўзғурмиш Ўгдулмишга туш таъбирини айтади валлам

5927 Мен баланд поғонали нарвон кўрганлигим,
(Менинг) таъбир қилишимча, тирикликдир, эй қариндош.

5928 Шатунуң башынға тэги йуқладым
Йашымны түгэттим тириглик йэдим

5929 Башынга мэн ағыб ул атчы кэлиб
Мэңэ бэрдүки сувны ичтим алыб

5930 Ул атчы турур көр аталығларығ
Атасыз қылығлы эй аслы арығ

5931 Ул атчы турур көр этилмишлэриг
Бузуғлы йурытмағлы жанлығ тириг

218а 5932 Ыдышлығ турур[161] мэн түгэл ичмишим
Тиригликкэ йөрдүң узаттың йашым

5933 Тириглик болур сув сэн аймыш-тэг өг
Йарым ичсэ қалса йарыми үлүг

5934 Йарым сув ичиб қодтум эрсэ йарым
Йарым қалғай эрди тиригликлэрим

5935 Ыдышлығ сувуғ ичтим эмди түгэл
Түгэттим тириглик эсэн эдгү қал

5936 Нэкү тэр эшитгил уқушлуғ бөгү
Бөгүлэр сөзиң сөзкэ ул түб тэгү

5937 Ыдышлығ сувуғ түштэ ичсэ йарым
Түгэди тириглик йарымы бэрим

5938 Қалы ичсэ сувны түгэтү түгэл
Түгэди тириглик қазылды қарым

5939 Йуқару учуб бу өзүм тэңдүки
Йашыл көккэ өрлэб тэңиб сиңдүки

5940 Сүзүг жан турур-ул бу кэпдин чықыб
Йана йанды кэлмэс йэрингэ ағыб

5941 Байат түштэ билгүртти эмди мэңэ
Өлүмкэ анунғу кэрэк эй тоңа

5942 Бу түшнүң йөрүги бу йаңлығ турур
Адынсығ йөрэр-сэ мэңэ эй үңүр.

5928 Нарвоннинг бошигачайин юқориладим (бунинг сабаби),
Ёшимни тугатдим, тирикликни [яъни ризқни] едим.

5929 (Нарвоннинг) бошига мен кўтарилиб, у отлиқ келиб,
Менга берган сувни олиб ичдим.

5930 У шундай отлиқки, оталиларни
Отасиз қилувчидир, эй асли тоза.

5931 У шундай отлиқки, кўр, ободликларни
Бузувчи, жонли, тирик(лар)ни юритмовчидир.

5932 Идишдаги сувни мен тугал ичганлигим(ни)
Тирикликка йўйдинг, ёшимни узун қилиб кўрсатдинг.

5933 Сув сен айтганингдек, тириклик бўлади,
(Агар унинг) ярмини ичса (ва) ярим қисми қолса.

5934 Сувнинг ярмини ичиб, ярмини қолдирганимда эди,
Тирикликларимнинг ярми қолган бўлар эди.

5935 Идишдаги сувни (эса) энди мен тугал ичдим,
Тирикликни тугатдим, эсон (ва) яхши қол.

5936 Заковатли, доно нима дейди, эшитгин,
Донолар сўзини сўзга моя, асос деса бўлади:

5937 Тушда идишдаги сувнинг ярмини ичса,
Тирикликнинг ярим берими тугайди.

5938 Агар сувни тугал тугатиб ичса,
Тириклик (бутунлай) тугайди, чуқур қазилади.

5939 Юқорига учиб, ўзимнинг осмонга кўтарилганим,
Яшил кўкка кўтарилиб, ҳаволаб сингганим(нинг мазмуни),

5939 Бу учувчи жондир, у ғилофдан чиқиб,
(Ўз) жойига тушиб, яна қайтиб келмайди.

5941 Энди менга худо тушда аён қилди,
Ўлимга ҳозирланиш(им) керак, эй баҳодир.

5942 Бу туш(им)нинг таъбири бу янглиғдир,
Сен (уни) менга бошқача таъбир қилаётирсан, эй униб ўсувчи.

5943 Сэн эдгү қылур-сә мэниң көңлүми
Өлүм отру кэлди оты йоқ эми

5944 Бақа көргил эмди э көңли тириг
Өлүм күтки қылды йағыз йэрләриг

5945 Нэчә қаршы орду бэзәклиг сарай
Өлүм бузды барча туру қалды ҳай[162]

5946 Нэчә күр күвәнүр бэдүг бэгләриг
Өлүм йэркә суқты бақа көр тириг[163]

218б 5947 Нэчә күч тиләклиг[164] йумытмышларығ
Өлүм тутты сачты йыратты арығ

5948 Таң эрмәс өлүм туғса йалнуқ өлүр
Қамуғ тын тоқығлы өлүмкә турур

5949 Таңы бу турур бу өлүгли эт өз
Өлүмүг унытыб қодур тилдә сөз

5950 Осайуқ бу йалнуқ билир өлгүсин
Өзиндин кэтәрмәс осаллық усын

5951 Өлүм ҳаққ турур көр кэчиш йоқ адын
Нэкү эрки ҳалым өлүмдә кэдин

5952 Сақынчым бу-ул эй көңүлдәш эшим
Өлүмдә кэдин тэңри этсү ишим

5953 Барын таб қылыб мэн кэчүрдүм күнүм
Эрәж эмгәк артты йаруды түнүм

5954 Элиг қысға туттум тавар тэрмәдим
Ҳава арзуларқа көңүл бэрмәдим

5955 Бу күнкә сақындым өзүм йүкләрин
Йэнитмәк тиләдим йазуқум барын

5956 Нэкү тэр эшитгил билиг бэргүчи
Бағырсақ бу өт сав ириг бэргүчи

5957 Осанма қатығлан йүкүңни йэнит
Йолуң қылда йинчкә өзүңни көнит

5943 Сен менинг кўнглимни юпатаётирсан,
(Лекин) ўлим рўпара келди, (унинг) дори-дармони [яъни илож-чораси] йўқ.

5944 Энди назар солиб кўргин, эй кўнгли тирик,
Кулранг (яъни қора) ерларни ўлим уюм-уюм қилиб юборган.

5945 Қанча (дан-қанча) қаср, ўрда, безакли сарой(лар)ни,
Ўлим бузди, барчаси туриб қолди [яъни вайрон бўлиб қолиб кетди], эвоҳ.

5946 Қанча(дан-қанча) шижоатли, мағрур, буюк бегларни,
Ўлим ерга тиқди, назар солиб кўр, (эй) тирик.

5947 Қанча (дан-қанча) зўрға жамланганларни,
Ўлим тутди, сочди, пок-покиза пароканда қилди.

5948 Ўлим ажаб эмас, одам туғилса, ўлади,
Ҳамма нафас урувчи ўлим учун (яратилган)дир.

5949 Ажаби шудирки, бу ўладиган тану жон,
Ўлимни унутиб, тилдан сўзини [яъни тавбани] тарк этади.

5950 Ғофил бу инсон ўлишини билади(ю),
Ғафлат уйқусини ўзидан кўтармайди.

5951 Ўлим ҳақдир, кўр, ўзга чора йўқ,
Ўлимдан кейин ҳолим нима кечар экан.

5952 (Еяётган) ғамим шудирки, эй кўнгилдош дўстим,
Ўлимдан кейин тангри иш(лар)имни ўнгласин.

5953 Борига қаноат қилиб, мен кунимни кечирдим,
Роҳат (ва) меҳнат ортди, туним равшанлашди.

5954 Қўлни қисқа тутдим, мол-товар (йиғиб) термадим,
Ҳавас- орзуларга кўнгил бермадим.

5955 Ўз юкларимни (мана) шу кунга мўлжаллаган эдим,
Барча гуноҳларимни енгиллатмоқни истаган эдим.

5956 Таълим берувчи нима дейди, эшитгин,
Меҳрибон, (уш)бу ўгит, ҳикмат, насиҳат(лар)ни берувчи (киши):

5957 Ғофил бўлма, ҳаракат қил, юкингни енгиллат,
Йўлинг қилдан (ҳам) нозикдир, ўзингни ростла.

5958 Бу күн йатма эмгəб ишиңни этин
Кэчəр эмгəкиң сэн көчəрдə уныт

5959 Йана айды эй чын бағырсақ қадаш
Барыр-мэн уду сэн кэлир-сэн адаш

5960 Сэңə қач ағыз бу өзүм сөзлəйин
Унытма сэн аны мэниңдə кэдин

5961 Тиригдə бағырсақ өзүм болсуны
Өзүмдə кэдин бу сөзүм қалсуны

219*a* 5962 Сөзүм бу осал болмағыл эй қадаш
Эсизкə тириглик йава қылма йаш

Б а б. Одғурмыш Өгдүлмишкə панд бэрмишин айур

5963 Көни бол[165] йитүрмə көнилик йолын
Бу йол элтгə арзу тилəккə йылын

5964 Бағырсақ болун барча тынлығ үзə
Тапуғ қыл байатқа көңүл тил түзə

5965 Сақынч қысға тутғыл тапуғ қыл узун
Эвəрдə амул бол бушарда түзүн

5966 Өлүмлүг унытма этигиң қылын
Өзүңни унытма түб аслың билин

5967 Қарағурма дунйага суқлуқ қылыб
Қалыр бу барыр-сə өкүнчүн улыб

5968 Байат ҳукмы тапла нэкү кэлсə йүд
Будунқа асығ қыл болу бэрсə йүд

5969 Көни сөзлə қавлун түгəл қыл бүтүн
Болур қавлы йалған кишилəр отун

5970 Күлəр йүз исиг сөз қылынч эдгү тут
Болу бэргə өдлəк кэлү бэргə қут

5958 Бу (ўлим) куни қийналиб ётма, (олдиндан) ишингни битир
[яъни ҳозирлигингни кўр],
Ўтиб кетадиган машаққат(лар)ингни сен кўчар пайтида
унут [яъни ўлим пайтида қийналма].

5959 Яна айтди: Эй чин меҳрибон қариндош,
Бораётирман [яъни ўлаётирман], орқама-орқа сен келасан
[яъни ўласан], (эй) биродар.

5960 Мен сенга (бир) қанча оғиз (сўз) сўзлайин,
Мендан кейин сен у(лар)ни унутма.

5961 Тирикликда меҳрибон (менинг ўзим) бўлайин,
Ўлимдан кейин (эса меҳрибон) бу сўз(лар)им бўлсин.

5962 Сўзим бу(ки), ғофил бўлмагин, эй қариндош,
Ярамас (ишлар) учун тириклик (ва) ёш(инг)ни беҳуда қилма.

Боб. Ўзғурмиш Ўгдулмишга панд беришини айтади

5963 Тўғри бўл, тўғрилик йўлини йўқотма,
Бу йўл йилин орзу-тилакка элтади.

5964 Барча нафаслилар [яъни жонлилар] узра меҳрибон бўл,
Худога тоат-ибодат қил, кўнгил, тилни тузат.

5965 Ҳасратни қисқа тутгин, узоқ тоат-ибодат қил,
Шошар пайтида сокин бўл, ғазаб пайтида мулойим (бўл).

5966 Ўлимни унутма, ҳозирлигингни қил,
Ўзингни унутма, тег, аслингни бил.

5967 Дунёга суқлик қилиб кўз ташлама,
Бу (дунё) қолади, сен ўкинч билан йиғлаб кетасан.

5968 Худонинг ҳукмига рози бўл, нима (бошингга) келса, кўтар,
Халққа манфаат қил, имконият бўлса, (қийинчиликларни) ўз
устингга ол.

5969 Тўғри сўзла, қавлингни тугал (ва) бутун қил [яъни ваъдангнинг
устидан чиқ],
Қавли ёлғон кишилар тубан бўлади(лар).

5970 Кулар юз, иссиқ сўз (бўл), феъ-атворингни яхши тут,
Даврон кулиб боқаверади, қут келаверади.

5971 Ақы болғыл алчақ туз этмәк йэтүр
Киши ъайбы ачма сэн өртүб йитүр

5972 Ҳава басғыл өвкәң кэлир эрсә йығ

Этөз эгри йолқа барыр эрсә йығ

5973 Өзүң асғы қулма будун асғы қул
Йүдүрмә йүк элкә өзүң йүкчи бол[166]

5974 Тавары барын қыл өзүңгә йулуғ
Будунуғ сэвиндүр э билги улуғ[167]

219б 5975 Эди йақшы аймыш кәр өдрүм талу
Билиглиг уқушлуг мәнәси толу

5976 Асығлық киши-ул киши өдрүми
Бағырсақ киши-ул киши көдрүми

5977 Кишилик аты көр эки нәң турур
Бағырсақ бири бир ақы нәң бэрүр

5978 Тақы мунда йэгрәк айур көр уқуш
Уқуш йолы тутса асығлар өкүш

5979 Ақы тэб айурлар қайу-ул ақы
Ақы жан йулуғлаб өтәр эр ҳақы

5980 Ақылық ул эрмәс үләсә күмүш
Ақы жаны халққа қылур-ул йулуш

5981 Ақытса ақы эр будунқа тавар
Ақа йығлу тэрлүр аңар халқ эвәр

5982 Эки нәң турур дунйа аты жавы
Бири нәң тавар-ул бири йүз сувы

5983 Бу экки булуб мин йашаса түгәл
Өлүм тутса ахир адын болғу ҳал

5984 Қара тапса[168] бэгләр бэдүйүр қопар
Үзәңү бар эрсә чигән бэрк қапар

5985 Бу-ул дунйа давлат қараның қуры
Булунмас булунса болур бэг қары

5971 Сахий, назокатли бўл, тузу нон едир,
Одам(лар) айбини очма, сен (бу айбни) пардалаб яшир.

5972 Ҳавасни босгин, ғазабинг келадиган бўлса, (ўзингни) йиғ. [яъни тий],
Тану жон эгри йўлга юрадиган бўлса, *йиғ* [*яъни тий*].

5973 Ўз манфаатингни кўзлама, халқ манфаатини кўзла,
Элга юк кўтартирма, ўзинг юкчи бўл.

5974 Мол-товаринг борини ўзинг учун бахшиш қил,
Халқни севинтир, эй билими улуғ.

5975 Сара, танланган (киши) жуда-жуда яхши айтибди, кўр,
Билимли, заковатли, мияси тўла (киши):

5976 Манфаатли киши кишиларнинг сарасидир,
Меҳрибон киши кишиларнинг улугидир.

5977 Кишилик оти икки нарсадан иборатдир, кўр,
Бири—меҳрибон, бири—сахий, нарса берадиган.

5978 Заковат бундан тағин ҳам яхшироқ айтади кўр,
Заковат йўлини тутсанг, манфаатлар беҳисобдир:

5979 Сахий, деб айтадилар, ўша сахий қайси,
Сахий жон фидо қилиб, одам(лар) ҳақини ўтайди.

5980 (Агар) кумуш улашса, у сахийлик эмас,
Сахий халққа жонини фидо қилади.

5981 Сахий одам халққа мол-товарни (сувдек) оқизса,
Унинг атрофига халқ шошилади, (сувдек) оқиб, йиғилиб келади.

5982 Дунёнинг шуҳрати, овозаси икки нарса(дан иборат)дир,
Бири — нарса-товар, бири — юз суви (яъни обрў)дир.

5983 Бу иккаласига эришиб минг (ёшни) тугал яшаса,
Охири ўлим тутганда, аҳвол бўлакча бўлади

5984 Авом севиб хизмат қилса, беглар буюклашади, кўтарилади,
Узанги бор бўлса, (отлиқ) жиловни маҳкам тутади.

5985 Дунё-давлат, банданинг эришадиган даражаси — шу,
(Унга) етишиб бўлмайди, етишганда (эса) бег қариб қолади.

5986 Өзүң көчгү атың сэниң көчгүн-ул
Көчүтчи өлүм кэлгү ахир күн-ул

5987 Көчүгли киши этмэс орду сарай
Йурығлы киши йолда қалмас йыл ай

5988 Өзүңни йол өткэн сақын эй қадаш
Сэвинч қылма артуқ йазуқ тутма қаш

220*a* 5989 Кэчигли турур бу ажун қалғусуз
Өлүгли турур өз күни бэглүсүз[169]

5990 Анунмыш турур бу өлүм тармақы
Осаныб йурырда илэр қармақы

5991 Бу дунйа аш-ул бир бу аш йэглиниң
Атыны сэн-өк ай шатым[170] йоқ мэниң

5992 Тилэк арзу сүрмэ ҳаваңны йығын
Кишиг соңдамағыл тилиң қыл ағын

5993 Нэкү тэр эшитгил э көңли удуғ
Бу сөз ишкэ тутса тоқынмас йудуғ

5994 Тилэк арзу сүрмэк эди кэд татығ
Татығ айтығы бар йарынлық қатығ

5995 Татығқа татығсыз сүчүгкэ ачығ
Ағышқа иниш-ул эдизкэ батығ

5996 Түгэл қыз қылынчлығ турур бу ажун
Сэни армасуны қылқы түзүн

5997 Тэлим йэлкэ бэрди сэни-тэглэриг
Кэчүрди элиг-тэг тэлим бэглэриг

5998 Көз ачты силэркэ бу бэрди элиг
Осал болмағыл сэн э қылқы силиг

5999 Нэкү бэрди эрсэ йана алғай-оқ
Нэчэ тэрди эрсэ йана сачғай-оқ

6000 Нэчэ күлсэ ахир йана сыхтатур
Нэчэ этсэ эврэ бузар артатур

5986 Ўзинг кўчувчи, сенинг отинг (эса) кўчманчидир,
Охири (бир) кун кўчирувчи ўлим келади.

5987 Кўчувчи киши ўрда, сарой(лар) бино қилмайди,
Юрувчи киши йўлда йил, ой(лаб) қолмайди.

5988 Ўзингни йўл ўтган (яъни сафари қариган) ҳисобла, эй қариндош,
Севинчни ортиқ(ча) қилма, қошингни ёзиқ тутма [яъни шодланма].

5989 Бу дунё ўткинчидир, (у) қолмайди,
Жон ўлувчидир, (ўладиган) куни номаълум.

5990 Ўлимнинг тирноғи (доим) ҳозирланган бўлади,
Ғафлатга ботиб юрганда, қармоғи илади.

5991 Бу дунё бир таомдир, бу таомни еювчининг
Отини сен айт, менинг (айтишга) журъатим йўқ.

5992 Тилак-орзу сурма [яъни кетидан қувма], ҳавасингни тий,
Одам(лар)ни ғийбат қилма, тилингни гунгу лол қил.

5993 Эй, кўнгли ҳушёр (киши) нима дейди, эшитгин,
Бу сўзга амал қилсанг, машаққат тегмайди:

5994 Тилак-орзу сурнш жуда ҳам ширин,
(Лекин) шириннинг эртанги қаттиқ сўроғи (ҳам) бор.

5995 Ширинга—бемаза, чучукка—аччиқ,
Кўтарилишга — тушиш, баланд(лик)ка — паст(лик) бор.

5996 Бу дунё тугал қиз қилиқли [яъни ўзига жалб қилувчи]дир,
(У) сени авраб қўймасин, эй феъли тўғри.

5997 Кўплаб сенга ўхшаганларни барбод бергандир,
Элиг каби талай бегларни ўтказиб юборгандир.

5998 (У) сизларга кўз очиб қаради, қўл берди,
Сен ғофил бўлмагин, эй феъли гўзал.

5999 Нима берган бўлса, яна албатта олади,
Нима терган бўлсанг, яна албатта сочади.

6000 Қанча кулсанг (ҳам), охири яна йиғлатади,
Қанча гуллатиб-обод қилса (ҳам), қайта бузади, вайрон қилади.

6001 Қылықы жафа-ул қылынчы отун
Йаруқлуқы азрақ өкүши тутун

6002 Бэзэнүр кишикә өзин көргитүр
Көңүл бэрдиң эрсә адақ бэркитүр

6003 Шакар бирлә игдүр бэрүр кэн ағу
Йайығ қут қылынчы бу-ул эй бөгү

220б 6004 Нэкү тэр эшитгил сақынуқ башы
Сақынғыл э давлат идиси киши

6005 Қалыр дунйакә бэрмә сақлан көңүл
Жафачы турур бу э қылқы амул

6006 Эди йақшы аймыш көр өдрүм талу
Билиглиг уқушлуғ хирады толу

6007 Йайығ қутқа илниб йаңылма йорық
Ынанчсыз турур қут көр эврэр қылық

6008 Көликә турур дунйа давлат көни
Көликә бир-өк йэрдә турмас күни

6009 Диниңни ағыр тут бу дунйаң ужуз
Ағыр қылға диниң э билги өкүз

6010 Эрэжкә авынма сэвинмә сақын
Байат йады бирлә тапуғ-қыл бақын

6011 Эсүртмәсү давлат сэни эй қадаш
Адылдуқта шаксиз көзүң толға йаш

6012 Нэкү тэр эшитгил бу будун бэги
Сынаб сөзләмиш сөзни йэтлиб өги

6013 Қими арса давлат эсүртсә кэлиб
Йағыз йэрдә йазлур йүрэки улыб

6014 Улуғлуққа эсриб ким ахсумласа
Қара йэр қатында қынын йэр баса

6015 Йигитлик йа байлық бу қут эсрүии
Сүчиг эсрүкиндә батар эй бэги

6001 Феъли — жафо, қилмиш(лар)и тубандир,
Еруғлиги озроқ, аксарияти тутундир.

6002 Безанади, одамга ўзини кўрсатади [яъни кўз-кўз қилади],
Кўнгил бергудек бўлсанг, оёқни (маҳкам) тирайди.

6003 Шакар билан парваришлайди, кейин оғу беради,
Бевафо қутнинг феъли — мана шу, эй доно.

6004 Мулоҳазали(лар) боши нима дейди, эшитгин:
Эй давлат соҳиби (бўлган) киши, мулоҳаза юритгин.

6005 Қолиб кетадиган дунёга кўнгил берма, сақлан,
Бу (дунё) жафочидир, эй феъли барқарор.

6006 Сара, танланган (киши) жуда яхши айтибди, кўр,
Билимли, заковатли, ақли етук (киши):

6007 Бевафо қутга илашиб йўл-йўриқдан адашма,
Қут ишончсиздир, кўр, (у) йўриғини ўзгартиради.

6008 Чиндан дунё, давлат (мисли) кўланкадир,
Кўланка (эса) куни билан биргина ерда турмайди.

6009 Динингни қадрли тут, бу дунёнгни (эса) қадрсиз тут,
Дининг сени қадрли қилади, эй билими дарё.

6010 Фароғатга маҳлиё бўлма, севинма, ўйла,
Худо ёди билан тоат-ибодат қил, назар сол.

6011 Давлат сени маст қилмасин, эй қариндош,
Ҳушёр тортган пайтда, шубҳасиз кўзинг ёшга тўлади.

6012 Халқнинг беги нима дейди, эшитгин,
(У) ақли етиб, сўзни синаб сўзлагандир:

6013 Давлат келиб кимни авраса, маст қилиб қўйса,
Қора ер қаърида чириганда ҳушига келади.

6014 Улуғликка маст бўлиб ким нолойиқ ишларни қилса,
Сўнг қора ер остида азобини тортади.

6015 Йигитлик ё бойлик, яна давлат мастлиги,
Ичимлик мастлигидан баттар, эй мустаҳкам (иродали).

6016 Эсүрсэ қалы борчы борны ичиб
Уд̇ыб қопса ад̇лур усында кэчиб

6017 Бу давлат эсүртсэ ад̇ын ад̇нумас
Өлүм тутмағынча уд̇ыр уд̇нумас

6018 Атың болды қул қылма бэглэр иши
Өзүң қуллуқы қыл эй эд̇гү киши

221a 6019 Тэлим қалғу эрмэс тиригил[171] күни
Узун барғу эрмэс улуғлуқ үни

6020 Нэчэ миң йашаса өз өлгү турур
Улашмыш этөзлэр үзүлгү турур

6021 Муңар мэнзэр эмди эшит бу сөзүг
Көңүлкэ алынғыл эвүрмэ йүзүг

6022 Тилэк арзу нэъмат түгэл йэсэ-сэн
Тириглик сув̇ын сэн булуб ичсэ-сэн

6023 Сунуб тутсэ элгиң агар көк күри
Башың көккэ тэгсэ йана йэрдэ-сэн

6024 Көни сөзлэйин сөз сэңэ эй қад̇аш
Нэкү кэзлэйин мэн э көңли түдэш

6025 Қалы сэв̇мэс өз көр бу дунйа нэңин
Түү нэъмат талу йүз қылынчын йаңын

6026 Эрэж̇ арзу нэъмат бу қод̇мақ қамуғ
Йайығ дунйа йапты мэңэ бу қапуғ

6027 Байатдын йыратур бу дунйа кишиг
Тыд̇ар қылдру ыд̇мас бу эд̇гү ишиг

6028 Бу қорқынч үчүн билгэ дунйа қод̇уб
Ажун тэзгину йүгрүр эмгэк йүд̇үб

6029 Қайу тағда йүгрүр өңүрдэ эви
Йэми от көки ичгү йағмур сув̇ы

6030 Қайусы бийабанда йүгрүр эңиб
Байатқа бу қорқу сақынчын сызыб

6016 Агар ичувчи ичимликни ичиб маст бўлса,
Ухлаб турса, (мастлиги) уйқусида ўтиб, ҳушёр тортади.

6017 Бу давлат маст қилса, (одам) бўлак ҳушёр тортмайди,
Ўлим тутмагунча ухлайди, уйғона олмайди.

6018 Отинг қул бўлди, беглар ишини қилма,
Ўз қуллигингни қил, эй яхши киши.

6019 Тириклик кунлари кўп қоладиган эмасдир,
Улуғликнинг шуҳрати узоқ борадиган эмасдир.

6020 Неча минг (ёш) яшасанг (ҳам), ўзинг охир ўласан,
Уланиб кетган тану жонлар узилади.

6021 Энди бу сўзни эшит, (у) бунга жуда мос келади,
Кўнгилга жой қилгин, юзингни ўгирма:

6022 Тилак, орзу, неъматлардан сен тугал баҳраманд бўлсанг ҳам,
Тириклик сувини [яъни оби ҳаёти] сен топиб ичсанг (ҳам).

6023 Қўлингни сuниб агар осмон гумбазини тутсанг (ҳам),
Бошинг кўкка етса (ҳам), бари бир (ўзинг) яна ерда бўласан.

6024 Сенга сўзни тўғри сўзлайин, эй қариндош,
Нимани яширайин мен, эй кўнгли ҳамоҳанг.

6025 Киши бу дунё нарсаларини қанақасига севмайди, кўр,
Анвойи неъматлари, гўзал юзлилари, (уларнинг ёқимли)
қилиқлари, тарзи рафторларини.

6026 Роҳат, орзу-неъмат(лар)ни бутунлай тарк этмоққа (сабаб),
Бевафо дунё менга бу эшикни ёпди.

6027 Бу дунё одамни худодан узоқлаштиради,
Эзгу иш(лар)ни қилдириб қўймайди, тияди [яъни қайтаради].

6028 (Мана) шу хавфдан доно(лар) дунёни тарк этиб,
Оламни кезиб, машаққат чекиб елиб-югуради.

6029 Баъзиси тоғ(лар)да югуради, уйи ғор(лар)да,
Овқати — ўт [яъни ўсимлик] томири, ичадигани — ёмғир сувидир.

6030 Баъзиси биёбон(лар)да гангиб югуради,
Худодан қўрқиб, қайғу билан азият чекиб (юради).

6031 Қайусы өрүм кэдти бүкри уча
Қайу йэр кэзәр бу көзи йаш сача

6032 Қайусы йэмәс аш өзин сызғурур
Қайу түнлә йатмас адақын турур

6033 Бу йаңлыг йурылар удунмыш киши
Удымыш турур-миз осайуқ башы

221б 6034 Сэн эмди көдәзгил өзүң эй қадаш
Сэниң болды дунйа өзүң болды баш

6035 Ҳава бас уқуш бирлә нафс бойны сы
Бу-ул эр нишаны уқуш бэлгүси

6036 Бу экки билә эр йоқадур күчүн
Муңар ким болун болса эмгәр өчүн

6037 Мунуқы барыр-мә бу күн адрылыб
Сэниң ма йолуң бу кэл эдгү қылыб

6038 Эсизкә қатилма қылынч эдгү тут
Эсиз экки ажун қылур өзкә йут

6039 Нэкү тэр эшит көңли басмыш киши
Өлүмдә үзә ишин этмиш киши

6040 Эсизкә йүрәклиг айа боғрағу
Эсиз қылма эсиз йэми-ул ағу

6041 Айа кэң йорықлыг будун өгтәми
Өлүм бузғалыр көр тириглик тамы

6042 Айа мэн тэгүчи мэни сэв мэни
Өлүмкә анунғыл йанур кэд сэни

6043 Айа ач көзи суқ бу дунйа қулы
Өлүм суқланур көр сэни тутғалы

6044 Айур эй қадашым барыр-мэн муңун
Эки нәңгә артуқ ачыр-мэн бу күн

6045 Бири-ул байат тапғы мэндин қалыр
Экинчи идим йады тилдә барыр

6031 Баъзиси жулдур (кийим) кийган, орқаси букри,
Баъзиси ер кезади, кўзи ёш сочади.

6032 Баъзиси овқат емайди, ўзини қийнайди,
Баъзиси тунлари ётмайди, оёқда туриб чиқади.

6033 (Ғафлатдан) уйғонган киши(лар) шу янглиғ юрадилар,
(Биз) ғафлат уйқусига ботгандирмиз, ғофил(лар) боши(миз).

6034 Энди сен ўзингни сақлагин, эй қариндош,
Дунё сеники бўлди, ўзинг (унга) бош бўлдинг.

6035 Ҳавасни бос, заковат (кучи) билан нафс бўйнини синдир,
Марднинг нишони, заковат белгиси шудир.

6036 Бу иккаласи билан эр кучини йўқотади,
Бунга ким асир бўлса, ўч билан машаққат чекади.

6037 Мана, бу кун мен жудо бўлиб ўлаётирман,
Сенинг ҳам (борадиган) йўлинг шудир, кел, эзгулик қил.

6038 Ёмонга аралашма, феълни эзгу тут,
Ёмон икки оламда ўзига бало орттиради.

6039 Кўнглини босган киши нима дейди, эшит,
Ўлимдан олдин(роқ) ҳозирлигини кўриб кўйган киши:

6040 Ёмон(лик қилиш)га юракли эй кескин [яъни шоддод],
Ёмон(лик) қилма, ёмоннинг емиши оғудир.

6041 Эй кенг йўриқли халқ ўктами,
Тириклик томини ўлим бузгудекдир, кўр.

6042 Эй, мен-мен деювчи, мени сев, мени (деювчи),
Ўлимга ҳозирлангин, (у) сени жуда янади.

6043 Эй оч, кўзи суқ, бу дунёнинг қули,
Ўлим сени тутгани суқланиб турибди, назар сол.

6044 Айтди: Эй қариндошим ,мен мунг билан ўлаётирман,
Бу кун икки нарса учун ортиқ ачинаётирман.

6045 Бири шуки, худонинг тоат-ибодати мендан қолаётир;
Иккинчиси — эгамнинг ёди тилда кетаётир.

6046 Бу күн йа йарын тут йумулса бу көз
Силәрниң дуъаҗа болур муңлуғ өз

6047 Дуъада унытма мэни эй қадаш
Мэниңдә кэдин сэн кэлир-сә улаш

6048 Мунуқы көрүр-сә мэниң ҳалымы
Сэңә болсу ъибрат оты қыл эми

222*a* 6049 Өлүм кэлди элтүр барыр-мэн муңун
Сэңә кэлгә мэндә баса сэн анун

6050 Бу күн адрылур-мә муңун өз барыр
Қавушғум қачан эрки тэңри билир

6051 Нэкү тэр эшитгил өлүгли киши
Өлүрдә улыб йэркә чалмыш башы

6052 Өлүр-мэн өкүнчүн ақар көз йулум
Татығлар татығсыз қылур бу өлүм

6053 Өлүмдә баса көр эки йол кө́дәр
Экидә қайу эрки барғу йолум

6054 Йана-өк айур эй бағырсақ қадаш
Мэниң қадғума сэн көңүл қылма баш

6055 Улыма көңүл бэртмә мэндә баса
Көңүл бас дуъа қыл қатығлан оса

6056 Сығыт қылма артуқ сабр қыл өзүң
Бу ишни байат ыдты кэсгил сөзүң

6057 Йуры йанғыл эмди йана эвкә бар
Сақынч қадғу бирлә көңүл қылма тар

6058 Кэрәклиг тутуздум сэңә барча сөз
Унытма сөзүмни айа көңли түз

6059 Элигкә тэгүргил мэниңдин салам
Бу ахир салам-ул э билги тамам

Өгдүлмиш жавабы Одғурмышқа

6060 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды туруб
Нэкү-тэг барайын сэни мэн қодуб

6046 Букун ёки эрта бўлсин, бу кўз юмилса,
Ўзим сизларнинг дуо(лари)нгизга ҳожатманд бўламан.

6047 Дуода унутма мени, эй қариндош,
Мендан кейин сен (ҳам) кетма-кет келасан.

6048 Мана, менинг аҳволимни кўриб турибсан,
(Бу аҳволим) сенга ибрат бўлсин, иложу чорасини қил.

6049 Ўлим келди, элтаётир, мен мунг билан ўлаётирман,
Мендан кейин сенга (ҳам) келади, сен ҳозирлан.

6050 Бу кун айрилаётирман, ўзим мунг билан ўлаётирман,
Қачон қовушар эканман, худо билади.

6051 Ўладиган киши нима дейди, эшитгин,
Ўлар пайтида йиғлаб бошини ерга урган (киши):

6052 Ўкинч билан ўлаётирман, кўз чашмаси оқаётир,
Бу ўлим ҳаловатни ҳаловатсиз қилади.

6053 Ўлимдан кейин икки йўл кутади, назар сол,
Борадиган йўлим (бу) иккаласидан қайсиниси экан.

6054 Яна таъкидан айтди: Эй меҳрибон қариндош,
Менинг қайғум билан сен кўнглингни мажруҳ қилма.

6055 Мендан кейин йиғлама, кўнглингни синдирма,
Кўнгилни бос, дуо қил, журъат қил, ўйла.

6056 Ортиқ йиғи-сиғи қилма, ўзинг сабр қил,
Бу ишни худо юборди, сўзингни кесгин.

6057 Кел энди қайтгин, уйингга қайтиб бор,
Алам, қайғу билан кўнглингни тор қилма [яъни сиқма].

6058 Сенга барча керакли сўзларни айтдим,
Сўз(лар)имни унутма, эй кўнгли тўғри.

6059 Элигга мендан салом етказгин,
Бу охирги салом(им)дир, эй билими тамом [яъни тугал].

Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби

6060 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Туриб,
Мен сени қўйиб қандай қилиб кетайин.

6061 Ағыр иг билә сэн өзуң йалңузун
Нэку-тэг қылур-сэн эй урғы түзүн

222б 6062 Йана айды Одғурмыш айды йуры
Мэниң қадғумы сэн йэмә эй уры

6063 Идим йады таб-ул авытғу эшим
Көрү ыдмағай тэңри этгәй ишим

6064 Кими эдгү тутса байат эдләсә
Қамуғ эдгү болды анында баса

6065 Эди йақшы аймыш көни сөзлүг эр
Ишиг ашру көрмиш йэти көзлүг эр

6066 Байат кимкә қылса ъинайат басут
Аның болды экки ажун булды қут

6067 Байат фазлы кимкә йэтилсә түгәл
Булур экки ажун болур эдгү ҳал

6068 Кими қодты эрсә эй эрсиг уры
Кэрәк болсуны ыт кэрәк көк бөри

6069 Сөзин кэсти Одғурмыш айды қадаш
Йуры бар эсән тур көзин төкмә йаш

6070 Туруб қучты Өгдүлмиш Одғурмышығ
Өпүб йығлады йэркә төкди йашығ

6071 Сығыт бирлә чықты көр андын туруб
Атын минди кэлди йүз эвкә уруб

6072 Түшүб кирди эвкә сақынчын түгүг
Сэвинчи кэтиб көңли қадғун өкүг

6073 Нэ муңлуғ турур көрсә йалңуқ өзи
Сэвинчи аз-ул барча қадғу түзи

6074 Тиләк барча булса сэвинч күлдүрүр
Қалы қадғу кэлсә сақынч йығлатур

6075 Сэвәрин булуб көрсә сэвнү күлә
Қалыр адрылурда бу қадғу билә

6061 Оғир дард билан сен ўзинг ёлғизликда
Қандай қилиб қоласан, эй уруғи афзал.

6062 Яна айтди Ўзғурмиш, айтди: Кел,
Сен менинг ғамимни ема, эй ўғил.

6063 Эгамнинг ёди (мен учун) кифоя, овутадиган эшимдир,
Тангри кўриб ташлаб қўймайди, иш(лар)имни қилади.

6064 Кимни худо эзгу тутса, улуғласа,
Шу туфайлидан (унинг) ҳамма (ишлари) яхши бўлади.

6065 Тўғри сўзли киши жуда яхши айтибди,
Ишни ошиқча [яъни кўп] кўрган, кўзи пишган киши:

6066 Худо кимга иноят, ёрдам қилса,
Икки дунё уники бўлади, қут топади.

6067 Худонинг фазли кимга тугал етадиган бўлса,
Икки олам (қутига) эришади, аҳволи яхши бўлади.

6068 (Худо) кимни ташлаб қўядиган бўлса, эй жасур ўғлон,
Хоҳ (у) ит бўлсин, хоҳ кўк бўри [яъни катта бўри] бўлсин
(бари бир).

6069 Ўзғурмиш сўзини тугатди, айтди: (Эй) қариндош,
Кел, кетгин, эсон бўл, кўздан ёш тўкма.

6070 Туриб Ўгдулмиш Ўзғурмишни қучди,
Ўпиб йиғлади, ерга ёшини тўкди.

6071 У ердан туриб (қаттиқ) йиғи билан чиқди,
Отини минди, уйига юз уриб келди.

6072 Тушиб, алам билан хафа ҳолда уйга кирди,
Севинчи кетиб, кўнгли қайғу билан тўла бўлиб.

6073 Назар солсанг инсон қандай мунгли-я,
Севинчи оз, бутун вужуди қайғу.

6074 Барча тилак(лари)ни топса, севинч кулдиради,
Агар қайғу келса, алам йиғлатади.

6075 Севганини топиб, севиниб, кулиб кўр(иш)са,
Ажралиш пайтида у қайғу билан қолади.

223a 6076 Эрәжлә[172] авытур сәвинчин висал
Ара йығлатур көр фирақын түгәл

6077 Нәкү бар ажунда фирақдын қатығ
Фирақ қадғулары тәңиздә батығ

6078 Тиригләр фирақ болса тапшур йана
Тиләб иртәшү йандру қавшур йана

6079 Қамуғда қатығрақ фирақ бу өлүм
Өлүмкә этиг йоқ йа тутмас толум

6080 Қамуғнуң фирақы йақын йа йырақ
Өлүмнүң фирақы йырақ бу фирақ

6081 Муңар мәңзәр эмди бу байтығ оқы
Оқыса ача бәргә маъни тақы

6082 Қамуғда қатығрақ өлүм-ул фирақ
Фирақын төкәр йаш көрүгли қарақ

6083 Тириглә фираққа висал бар умынч
Өлүгли висалдын сәзигсиз йырақ

6084 Йәди ичти Өгдүлмиш аз инчрүнүб
Намазын йәтүрди адақын туруб

6085 Йашық йәркә инди йүзин кәзләди
Қалық қаршу кәлди изин изләди

6086 Төшәк қулды йатты усы кәлмәди
Сақынч қадғу бирлә көзин йуммады

6087 Қопуб чықты илкә йувулды йашы
Ажун мәңзи болды ҳабаш қыртышы

6088 Йана йанды эвкә төшәккә кириб
Йатыб барды бир аз сақынчын сәриб

6089 Йүзин кәзләди йәркә руми қызы
Ажун мәңзи болды бу заңи йүзи

6090 Усы кәлмәди турды бақты йана
Бу Үркәр савулмыш учуқмыш түн-ә

6076 Гоҳо висол севинчи билан овутади,
Гоҳо тугал фироқ билан йиғлатади.

6077 Дунёда фироқдан қаттиқ нима бор,
Фироқ қайғулари денгиздан (ҳам) чуқурдир.

6078 Тириклар айриликқа учраса(лар), яна топишади(лар),
Қидириб, излашиб, қайта яна қовушишади.

6079 Ҳаммадан қаттиқроқ фироқ — бу ўлимдир,
Ўлимга илож йўқ ё қурол-аслаҳа (уни) қайтаролмайди.

6080 Ҳамма (нарса)нинг фироқи яқин ё узоқ,
Ўлимнинг фироқи(чи), бу фироқ — йироқ.

6081 Энди бунга ўхшаган бу байтни ўқи,
Ўқисанг, маъноси тағин очила беради:

6082 Ҳаммадан қаттиқроқ фироқ ўлимдир,
Кўрувчи қароқ(лар) фироқ билан ёш тўкади.

6083 Тириклайин фироққа висол умиди бор,
Ўлган (эса) висолдан, шубҳасиз, йироқдир.

6084 Ўгдулмиш еди, ичди, (бир) оз дам олиб,
Оёққа туриб намозини бажо келтирди.

6085 Қуёш ерга пастлади, юзини яширди,
Осмон қоронғилашиб келди, (қуёшнинг) изидан излади.

6086 Жой (қилишларини) сўради, ётди, уйқуси келмади,
Алам, қайғу билан кўзини юммади.

6087 Туриб пастга [яъни ҳовлиға] чиқди, ёши тўкилди,
Олам юзи ҳабаш юзидек бўлди.

6088 Яна уйга қайтди, тўшакка кириб,
Алам билан тўлғониб бир оз ётди.

6089 Румий қизи [яъни ой] ерга юзини яширди,
Олам юзи занги [яъни ҳабаш] юзи(дек қора) бўлади.

6090 Уйқуси келмади, турди, яна қаради,
Ҳулкар [яъни Сурайё юлдузи] оғиб [яъни кўтарилиб] тун охирлаган эди.

223б 6091 Көзин көккә тикти бақа турды кэч
Қара түн түнәрди йарумады ҳэч

6092 Йатыб барды азрақ удунды туруб
Йашыл көккә бақты йуқару көруб

6093 Туғардын Қара куш қопуб өрләди
Йағы от көтүрмиш-тэг от йалдрады

6094 Йэтикән көтүрди йана баш өрү
Төңитти йана Йылруқ Адғыр нару

6095 Эрән тиз башы инди йэркә йағук
Йашық баш көтүрди йүз ачты йарук

6096 Йана қопты йунды таранды арығ
Намаз қылды вирдин оқыды арығ

6097 Ажун қыртышы болды алтун өңи
Йалын-тэг болуб дунйа қызды эңи

6098 Тонын кэдти тэркин атыны тутуб
Йана қаршықа барды эвдин туруб

6099 Түшүб кирди қаршықа тэркин йуруб
Өқыды элиг кирди көңлин сэриб

6100 Бақа көрди элиг көр Өгдүлмишиг
Түшүг көрди көңлин ул эдгү кишиг

6101 Айытты элиг эмди ҳалың нэ-ул
Сақынчлығ көрүр-мә өзүң эй амул

6102 Нэкү йүк көтүрдүң көңүлкә бу күн
Нишанын көрүр-мэн алында түгүн

6103 Нэлүг ал бодудуң қызыл мэңзиңи
Нэкү бэрди дунйа сэңә өз өңи

6104 Тақы қут эвүрмәди сэндин йүзин
Йайығ дунйа давлат йарутур көзин

6105 Оңай эврүлүр эмди эврән сэңә
Тиләкчә туғар ай күн өдләк тоңа[173]

6091 Кўзини кўкка тикди, узоқ боқиб турди,
Қора тун зулматлашди, ҳеч ёрийвермади.

6092 Озроқ ётиб борди, уйғонди, туриб,
Юқорига қараб яшил кўкка боқди.

6093 Шарқдан Муштарий туриб юқорилади,
Душман олов кўтарганидек олов ялтиради.

6094 Яна Етикан[86] бошини юқори кўтарди,
Йилдруқ[87] Азғир[88] яна нарига томон эгилди [яъни оғди].

6095 Эрантиз[89] бошини ерга яқин пасайтирди,
Қуёш бош кўтарди, ёруғ юз очди.

6096 Яна турди, покиза ювинди-таранди,
Намоз бажо келтирди, пок-покиза вирдини ўқиди
[яъни кундалик ҳамдни такрорлади].

6097 Олам ранги олтин ранги (дек оқ) бўлди,
Елиндек бўлиб дунё юзи қизиди.

6098 Тўнини кийди, тезлик билан отини ушлаб,
Уйдан чиқиб яна саройга борди.

6099 Тушиб, тез-тез юриб саройга кирди,
Элиг чорлади, (у) кўнглини босиб кирди.

6100 Элиг назар солиб Ўгдулмишни (нг ҳолини) кўрди, кўр,
Бу эзгу кишининг кўнглини маъюс кўрди.

6101 Элиг сўрди: Энди аҳволларинг қандай,
Мен (сенинг) ўзингни аламли кўраётирман, эй қарорли.

6102 Бу кун кўнгилга қандай юк кўтардинг,
Манглайингда хафалик нишонини кўраётирман.

6103 Нечук қизил юзингни ол [яъни заъфарон] билан бўядинг,
Нима учун дунё сенга ўз рангини берди [яъни ўтказди].

6104 Ҳали қут сендан юз ўгирганича йўқ,
Бевафо дунё, давлат кўзини (сенга) ёритиб турибди.

6105 Энди сен учун чарх-фалак қулай айланади,
Ой, қуёш, давр тилагингга мос равишда туғади [яъни тиғ уриб
ёритади], эй баҳодир.

К374 6106 Сэңә түгмәдим мэн бу қашым көзүм
Күләр йүз тутар-мэн сэвүнчлүг өзүм

6107 Сэ[174] ким тэгүрди бу қадғу сақынч
Нэкү эрки ҳалың сөзүң нэ эринч

6108 Нэкү қадғу вақты турур эй оғул
Мэңә ай биләйин э қылқы амул

6109 Сэңә тэгсә эмгәк йа қадғу сақынч
Мэңә ма қачан болға анда сэвинч

Өгдүлмиш жавабы элигкә

6110 Йанут бэрди Өгдүлмиш ачты тилин
Қадашы иги ҳалы нэ эрдүкин

6111 Өзи бармышын ҳам нэ-тэг көрмишин
Айу бэрди өт сав нэкү аймышын

6112 Көңүл бэртти элиг йувулды йашы
Айур эй дарыға ул эдгү киши

6113 Бағышласу тэңри аның жаныны
Қуратмасу андын эти қаныны

6114 Йана айды ҳалы нэкү-ул аның
Нэкү-тэг қодуб кэлди көңлүң сэниң

6115 Аны ким көдәзүр игин ким көрүр
Ул иг бирлә йаңлуз нэкү-тэг йатур

6116 Нэлүг сэрмәдиң анда анча туруб
Аны кимкә қодтуң бу йаңлығ көрүб

Өгдүлмиш жавабы элигкә

6117 Жаваб бэрди Өгдүлмиш айды бу сөз
Аңар сөзләдим мэн э билги өкүз

6118 Мэни эврә сүрди сөзүм тутмады
Сөзүм қадра көрдүм күчүм йэтмәди

6106 Сенга мен қошим, кўзимни тугмадим [яъни қовоқ солмадим],
(Сенга нисбатан) кулар юзман, ўзим хурсандман.

6107 Бу(ндай) қайғу-аламни сенга ким етказди,
Аҳволинг қандай, сўз(лар)инг нима(лардан иборат).

6108 Қандай қайғу (қилиш) вақтидир, эй ўғил,
Менга айт, билайин, эй феъли барқарор.

6109 Сенга машаққат ё қайғу-алам етса,
Ундан менга ҳам қачон севинч (насиб) бўларди.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

6110 Жавоб берди Ўгдулмиш, тилини (сўзга) очди [яъни сўзлади],
Қариндошининг касали, аҳволи қандай эканини.

6111 Ўзи борганлигини ҳам қай аҳволда кўрганлигини,
Қандай ўгит, насиҳат(лар) қилганлигини айтиб берди.

6112 Элиг кўнгли синди, ёши оқди,
Айтди, эй аттанг, у эзгу киши (эди).

6113 Тангри унинг жонини бағишласин [яъни кечсин],
Ундан [яъни жондан] эти (ва) қонини қуритмасин
[яъни ажратиб олмасин]

6114 Яна айтди: Унинг аҳволи қандай,
Сенинг кўнглинг қандай қилиб (уни) қолдириб келди
[яъни қолдириб келишга қандай кўнглинг бўлди].

6115 Уни ким парваришлайди, касалини ким боқади,
У касал(лик) билан ёлғиз қандай ётади.

6116 Нега у ерда анча (вақт) туриб сабр қилмадинг,
Бу(ндай) алфозда кўра туриб, уни кимга ташладинг.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

6117 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Бу сўз(лар)ни,
Мен унга сўзладим, эй билими дарё.

6118 Мени орқага қайтарди [яъни рад қилди], сўзимга унамади,
Сўзимни қайтариб [яъни ўтказмоқчи бўлиб] кўрдим, кучим
етмади.

К375 6119 Эшитти элиг кэлди эвдин туруб
Аңар таъзийат қылды көңлин уруб

6120 Элиг айды өглән эй Өгдүлмиш-ә
Дуъа бирлә этгил аңар сэн иш-ә

6121 Байат йарлықасу ул Одғурмышығ
Кэчүрсү анындын йазуқ қылмышығ

6122 Бу қадғу ичүн бэрсү тэңри муайн
Байатдын сэвинч бул тамуғдын аман

6123 Қапуғ бэкләмиш-сэн йэмә йол кэсиб
Йүзүң кэзләмиш-сэн тилин сөз басыб

6124 Сэниндин йарамас бу йаңлығ қылық
Уқушлуғ йурымаз бу йолча йорық

6125 Сэңә ким тэгүрди мэңә ай бу күч
Йа ким өвкәләди йа ким қылды өч

6126 Байат ҳукмы эрди қадашың үзә
Йурытты қазасын сэн өз қылқ түз-ә

6127 Нэкүкә улыр-сэн нэкү бу сығыт
Бу қылқ эдгү эрмәз муны сэн ағыт

6128 Туғуғлы өлүр-ул ағығлы илүр
Йурығлы тынур-ул бэригли алур

6129 Қадашың өлүми сэнә болсу панд
Сэрингил муайн ур шакар болсу қанд

6130 Өлүрүг көрүгли тириг қалғучы
Кэрәк панд тутунса қаны тутғучы

6131 Өлүг пандини бақ айур көр мэни
Өлүм тутты бардым тутар ош сэни

6132 Муңар мэнзәр эмди бу байтығ оқы
Оқыб кэд көңүлкә алынғыл тақы

6119 Элиг эшитди, уйдан туриб келди,
Кўнглини уриб [яъни астойдил] унга таъзия билдирди.

6120 Элиг айтди: Ақл (ҳуш) ингни йиғ, эй Ўгдулмиш,
Дуо билан сен унинг учун иш қил [яъни ҳақига дуо қил].

6121 У Ўзғурмишни худо ёрлақасин,
Ундан гуноҳ-қилмиш(лар)ини кечирсин.

6122 Шу қайғу ичида тангри мадад берсин,
Худодан севинч, дўзахдан омон(лик) топ.

6123 Эшикни маҳкамлабсан ҳамда йўлни кесиб,
Тилдан сўзни тўхтатиб, юзингни яширибсан.

6124 Бу янглиғ феъл- атвор сен учун ярашмайди,
Заковатли бу йўлдаги йўриқдан юрмайди.

6125 Сенга ким куч кўрсатди, менга айт,
Ё ким хафалади, ё ким ўч қилди.

6126 (Бу) худонинг ҳукми эдики, қариндошинг узра
Ўз қазосини раво қилди, сен ўз феълингни тузат.

6127 Нимага улийсан, бу йиғи-сиғи нима деган (гап),
Бу феъл яхши эмас, сен буни кўтар [яъни ташла].

6128 Туғилган ўлади, кўтарилган пасаяди,
Юрадиган тинади [яъни тўхтайди], берилганларни олади.

6129 Қариндошингнинг ўлими сенга ибрат бўлсин
Сабр қилгин, ҳаён йиғ, (у) шакар (ва) қанд [яъни ширин] бўлсин.

6130 Ўлаётганни кўрган тирик қолувчи
Пандни тутиши керак, қани (энди пандни) тутувчи.

6131 Ўлик пандига назар сол, (у) айтади: Мени кўр,
Ўлим тутди, ўлдим, (у) сени шунингдек тутади.

6132 Энди бунга ўхшайдиган бу байтни ўқи,
Ўқиб, тағин яхшилаб кўнгилга (жой қилиб) олгин:

6133 Сэниндә озақы өлүгли миң-а
Бәрүр панд айур ош мәңә көр мәңә

6134 Осаныб йурыдым оқыдым өкүш

Өлүм тутты бардым кәлир ош сәңә

К3766135 Айытты элиг эврә Өгдүлмишиг
Нэ-тэг өлмишин ҳал нэку билмишиг

6136 Өтүнди элигкә нэкү көрмишин
Өлүрдә васиййат этиб қодмышын

6137 Туруб раква бирлә тайақын алыб
Элиг отру урды қумару қылыб

6138 Айур ош қадашым мәңә қодмышы
Бу эрди нэкү ош туру қалмышы

6139 Элиг ма көтүрсү қумару бирин
Қутадға бу күн ҳам тосулға йарын

6140 Элиг сунды алды тайақ элкингә
Айур бу қумару қутадсу мәңә

6141 Сэн алғыл бу раква қадашың өзин
Мунуң бирлә ош көр тиләсә йүзин

6142 Сунуб алды раква бу Өгдүлмиш-ә
Көңүл бәртти көздә йувулды йаш-а

6143 Элиг айды көргил бу ъибрат бу кун
Бизиңгә таб эмди сақынса өгүн

6144 Ул андағ тирилди тугэди ажун
Тақы қалды артыб э қылқы түзүн

6145 Нэкү тэр эшитгил қылынчы силиг
Уқуш бирлә ишкә йэтүрмиш элиг

6146 Өкүш болса артмаз бу дунйа нэңи
Нэчә ма аз эрсә йэтәр өз тэни

Шеър

6133 Сендан бурунги ўлган(лар) минг-мингдир,
(Улар) панд беради, шундай айтади: Менга назар сол, менга.

6134 Ғафлатга ботиб юрдим, кўп куйиладим [яъни беҳуда вақти хушлик қилдим],
Ўлим тутди, ўлдим, (у шунингдек) сенга (ҳам) келади.

6135 Элиг Ўгдулмишдан такрор сўради,
Қандай ўлганини, аҳволини, нимаики билган(лар)ини.

6136 Элигга нимаики кўрган(лар)ини баён қилди,
Улар пайтида васият қилиб қўйганини.

6137 Туриб раква[90] билан ҳассасини олиб,
Эсдалик қилиб элигнинг олдига қўйди.

6138 Айтди: Қариндошимнинг менга қолдиргани — шу,
Нимаики туриб қолгани (яъни сақланиб қолгани) ушбу эди.

6139 Элиг ҳам (бу) эсдаликдан бирини олсин,
Бу кун(лар)да бахтга элтади ҳамда эртага [яъни кейин] яраб қолади.

6140 Элиг (қўл) сунди, ҳассани қўлига олди,
Айтди: Бу эсдалик менга бахт келтирсин.

6141 Бу раквани сен олгин, қариндошингнинг ўзини
Ушбу билан кўргин, юзини (кўрмакни) истасанг.

6142 Ўгдулмиш (қўл) суниб раквани олди,
Кўнгли эзилди, кўзидан ёш оқди.

6143 Элиг айтди; Кўргин, бу кун бу ибрат
Биз учун етарлидир, (агар) дид билан ўйлайдиган бўлсак.

6144 У шундай яшади, дунё (унга) етди,
Тағин ортиб (ҳам) қолди, эй феъли тузук.

6145 Феъл-атвори мулойим нима дейди, эшитгин,
Ишга заковат билан қўл урган (киши):

6146 Бу дунё нарсаси кўп бўлса (ҳам) ортиб қолмайди,
Қанча [яъни шунингдек] оз бўлса (ҳам) ўзига лойиқ (ҳолда) етади.

6147 Бу дунйа муны миң бир-ул эрдәми
Нәкү-тәг кәчүрсә кәчәр адамы

6148 Окүшлук нә асғы өлүмдә кәдин
Аны йәгли сәвнүр сәниңдин адын

6149 Қадашың қодуб қачты дунйа нәңин
Өрүм кәдти арпа йәди өз тәңин

6150 Кәчүрди тириглик туру өлмәди
Ануқ йәглиләркә нәңин қодмады

6151 Қатығланды түн күн йәнитти йүки
Кәчиб барды андын ажун эмгәки

К377 6152 Ул этти ишин көр қутулды бу күн
Бизиң иш нә эрки йазылмас түгүн

6153 Элиг өтләди көр миң эдгү сөзүн
Көңүл ҳам қарын урды өтләб узун

6154 Йана қаршықа барды элиг туруб
Түшүб кирди эвкә сақынчлығ болуб

6155 Сақынч қылды қач күн бү Өгдүлмиш-ә
Кәчүрди бу қадғу йазылды қаш-а

6156 Унытты бу қадғу сақынчығ йәмә
Йәди ичти күлди сәвүнди йана

6157 Эди йахшы аймыш будун башлар эр
Билиг бирлә эл күн ишин ишләр эр

Шэър

6158 Нәчә қадғу сақынч сәни болнаса
Йана-оқ күләр көз нәчә йығласа

6159 Ажун өндиси бу тәлимдә бару
Эсиз эдгү артар нәчә йылласа

6160 Сақынчын кәчүрди көр Өгдүлмиш-ә
Тапуғқа бақа турды этти иш-ә

6147 Бу дунё нуқсон(лар)и минг-мингдир, фазилати бир(гина)дир,
Одам (уни) қандай ўтказса, (шундай) ўтаверади.

6148 Ўлимдан кейин мўлликнинг нима фойдаси бор,
Сендан бўлак уни еювчи(лар) севинади.

6149 Қариндошинг дунё нарсасини тарк этиб, (ундан) қочди,
Ўзига лойиқ [яъни насиб қилган] тўқима [яъни чипта жулдур]
кийди, арпа истеъмол қилди.

6150 Тириклик ўтказди, турди [яъни яшади], ўлиб қолмади,
Муқаррар еювчиларга нарсасини қолдирмади.

6151 Туну кун жаҳд қилди, юкини енгиллатди,
Дунё машаққат(лар)и ундан ўтиб бораверди.

6152 У ҳозирлигини қилди, кўр, бу кун халос бўлди,
Бизнинг ишимиз нима (бўлар) экан, бу жумбоқ ечилмаётир.

6153 Элиг минг (турли) эзгу сўз(лар) билан ўгит қилди, кўр,
Узоқ ўгит қилиб (бу ишга) бутун вужуди билан берилди.

6154 Элиг туриб яна саройга борди,
Аламли бўлиб, тушиб уйга кирди.

6155 Ўгдулмиш бир қанча кун таъзия қилди,
Бу қайғу(лар)ни ўтказди, чеҳраси очилди.

6156 Шунингдек, у қайғу-алам(лар)ни унутди,
Яна еди ,ичди, кулди, севинди.

6157 Халқ бошловчи киши жуда яхши айтибди,
Билим билан эл-юрт иш(лар)ини бажарувчи (киши):

Шеър

6158 Қайғу-алам сени қанчалик асир қилса (ҳам),
Кўз қанча йиғласа (ҳам), яна албатта кулади.

6159 Кўпдан бери [яъни азалдан] дунёнинг қонун-қоидаси шудир,
Ёмон (ва) яхши қанча йил ўтса, (шунча) улғаяди.

6160 Ўгдулмиш алам(лар)ини ўтказиб юборди,
Хизматга кўз ташлаб турди, тадбир(лар) қилди.

6161 Ҳарислық билә ул тапуғ башлады
Кэчә танда барды ишин ишләди

6162 Оқыды элиг бир күн Өгдүлмишиг
Айытты буд̇ун ҳалы эл күн ишиг

6163 Айур эл ҳалы нэ буд̇ун ҳалы нэ
Нэкү-тэг кэчәр эмди өдләк күн-ә

6164 Мэңә көз қулақ-сэн ишимни қамуғ
Сэниндин тиләр-мэн ача бэр қапуғ

6165 Сэңә тэгди қач күн бу қад̇ғу сақынч
Тэгүмәдиң ишкә ишиң нэ эринч

Өгдүлмиш жавабы элигкә

6166 Йанут бэрди Өгдүлмиш айды э бэг
Буд̇ун ҳалы эд̇гү дуъа артғу-тэг

К378 6167 Нэчә эд̇гү қопты бу билгә бөгү

Тиләб булмадылар тириглик йэгү

6168 Бу күн көр нэчә туғмадуқ-тэг болуб
Қара йэр қатында йатурлар улуб

6169 Нэ түрлүг нэ йаңлығ киши қопты көр
Йағыз йэр уларығ йэди өпти көр

6170 Этиглиг сарай орду қаршы қод̇уб
Йағыз йэр төшәниб йатурлар көд̇үб

6171 Удыр-му үни йоқ йа тынмаз тыны
Нэкү эрки ҳалы билигли қаны

6172 Улар барча муңлуғ бу күн эд̇гүкә
Әлигләри йэтмәз йэгү кэд̇гүкә

6173 Өкүнчүн йатурлар көр ынжықлайу
Көсәб эд̇гүлүкни миң арзу йэйү

6174 Байат бэрди бизкә бу күн бу күнүг
Йава қылса болмаз бу йэлмиш өд̇үг

6161 У ҳарислик билан хизмат бошлади,
Тонг қоронғисида борадиган бўлди, иш(лар)ини бажараверди.

6162 Элиг бир кун Ўгдулмишни чақирди,
Халқ аҳволи, эл-юрт иш(лар)и ҳақида сўради.

6163 Айтди: Эл ҳоли қандай, халқ аҳволи қандай,
Энди даврон, кун(лар) қандай кечаётир.

6164 Менга кўз, қулоқдирсан, ҳамма ишларимни
Сендан умид қиламан, эшик очавер [яъни иш юритавер].

6165 Бир неча кун сенга қайғу-алам тегди,
Иш(лар)га қўл тегизолмадинг, (энди) иш(лар)инг қандай.

Ўгдулмишнинг элигга жавоби

6166 Жавоб берди Ўгдулмиш, айтди: Эй бег,
Халқнинг аҳволи эзгу дуо ортарли даражада яхши.

6167 Қанчадан-қанча яхши, билимдон, доно(лар) қад кўтарди(лар),
Излаб тириклик, ризқ тополмадилар.

6168 Бу кун, худди туғилмагандек бўлиб, назар сол,
Чириб қора ер қаърида ётибдилар.

6169 Не-не турли, не-не янглиғ одамлар қад кўтардилар,
Қора ер уларни еди, ютди, назар сол.

6170 Обод сарой, ўрда, қаср(лар)ни ташлаб,
Қора ерни тўшаниб, кутиб ётибдилар.

6171 Ухлаётир(лар)ми, овоз(лар)и йўқ ёки нафас(лари) тинмайдими,
Ҳол(лар)и не экан, билувчи қани.

6172 Бу кун улар барчаси эзгу(лик)га интиқдир(лар),
Ейиш (ва) кийишга қўллари етмайди.

6173 Ғамгин бўлиб ўкинч билан ётибдилар, кўр,
Эзгуликни кусаб, минг-минг орзу(лар) умид қилиб.

6174 Бу кун худо бизга бу кун(лар)ни ато қилди,
Бу елган [яъни тез ўтадиган] даврни беҳуда кетказса бўлмайди.

6175 Байат бэрсү тавфиқ бу күндә нару
Қамуғ эдгүлүккә эй эдгү тәру

6176 Тилин бэрди алқыш көр Өгдулмиш-ә
Айур эй бөгү бэг узун кэч йаша

6177 Ажун қалмасуны сэниңсиз қуруғ
Байат кэсмәсүни сэниңдин уруғ

6178 Нэкү эрсә арзу тиләкиң қамуғ
Ача бэрсү тэңри сэңә ул қапуғ

6179 Нэкү эрсә арзу тиләкиң тақы
Түгәл бэрсү тэңри сэңә эй ақы

6180 Сэвүнчин авынчын тирилгил узун
Эрәжләнгил анча э қылқы түзүн

6181 Дарыға сэниң-тэг кишиләр өлүб
Қара йэрдә йатса сөңүки улуб

6182 Нэкү қылғу тэңри бу дунйа иши
Бу йаңлығ төрүтмиш эй элчи башы

6183 Нэчә өлсә болмаз сэни-тэг өлүг
Өзүң эдгүләрдин алынды үлүг

*К*379

6184 Кэрәк өл кэрәк кэч йашағыл узун
Атың эдгү бирлә йадылды сөзүн

6185 Сэвәриң өкүш болсу сэвмәзләриң
Сачылсу бирәрин кэңүсү йэриң

6186 Йэр өпти туруб чиқты кэсти сөзин
Атын мүнди урды эвингә йүзин

6187 Кәлиб түшти кирди эвингә йурыб
Йэди ичти йатты бир анча сэриб

6188 Йана қопты эртә ишин башлады
Айу бэрди көрди өзи ишләди

6189 Көңүл тил көни тутты түзды йорық
Қамуғ эгриләр көнди этти қылық

6175 Бу кундан буён худо тавфиқ берсин
Ҳамма эзгулик(лар)га, эй эзгу низомли.

6176 Ўгдулмиш тилида олқиш айтди, кўр,
Айтди: Эй доно бег, узоқ (ва) узун яша.

6177 Олам сенсиз қуруқ қолмасин,
Худо сенинг насл-насабингни узмасин.

6278 Ҳамма орзу-тилак(лар)инг нимадан иборат бўлса,
Тангри сенга ўша эшикни оча берсин.

6179 Тағин қандай орзу-тилак(лар)инг бўлса,
Тангри (уларни) сенга тугал берсин, эй саховатли.

6180 Севинч, шодлик билан узоқ яшагин,
Кўп фароғатлангин, эй феъли зариф.

6181 Аттанг, сендайин кишилар ўлиб,
Суяги чириб қора ерда ётса(лар).

6182 Нима (ҳам) қила олиш мумкин, тангри бу дунё ишини
Шу янглиғ тартиб берган, эй эл бошловчи(лар) сарвари.

6183 Сенингдек(лар) гарчи ўлса(лар ҳам), ўлик бўлмайди(лар),
(Чунки) ўзинг эзгу(лик)лардан улуш олгандирсан.

6184 Хоҳ ўл, хоҳ узоқ (ва) узун яшагин,
Отинг сўз(лар)да эзгулик билан тарқалгандир.

6185 Севгувчиларинг кўп бўлсин, севмагувчиларинг
Бир-бир тумтароқ бўлсин, еринг кенгайсин.

6186 Ер ўпди, туриб чиқди, сўзини тугатди,
Отини минди, уйига юзини урди [яъни жўнади].

6187 Келиб тушди, юриб уйига кирди,
Еди, ичди, бир муддат ором олиб ётди.

6188 Яна эрта турди, ишини бошлади,
Маслаҳатлар берди, назорат қилди, ўзи (ҳам) ишлади.

6189 Кўнгил, тилни тўғри тутди, феъл-атворини тузатди,
Ҳамма эгрилар тўғри йўлга кирди(лар), феъл(лар)ини
яхшилади(лар).

6190 Этилди ажун артты эдгү дуъа
Қутадты күни күндә эдгү дуъа

6191 Улар барды қалды ул эдгү аты
Йитиб барғу эрмәз аты ҳурматы

6192 Көрү барғыл эмди бу йаңлығ киши
Киши-му болур бу **фаришта иши**

6193 Киши эрди эрсә улар нэ өдүн
Нэкү-ул айу бэр бу күнки будун

6194 Қалы биз киши эрсәмиз эй бөгү
Уларығ сэзигсиз фаришта тэгү

6195 Уларның қылынчы нэ қылқы сөзи
Эшитиб қутадғу-ул эдгү иди

6196 Уқушлуғ уқар-ул билиглиг билир
Өлүр өз бу дунйа сэзигсиз қалыр

6197 Булулмыш бу өд күн йава қылмадын
Тапуғ қылғу тэгмәс мунунда адын

6198 Мунунда улуғ панд тақы нэ болур
Сэниңдә озақы өлүр көз көрүр

6199 Қалыр қаршы орду сарайлар қамуғ
Аны банд тутумаз бу өз эй улуғ

6200 Нэчә қаршы орду нэчә бэрк тура
Өлүм бузды қылды қара йэр көр-э

А380 6201 Нэчә кэнд улуш бағ чэчэкликләриг
Қуруғ қодты көр бу өлүм эй тириг

6202 Қалыр қаршы орду сарай пак[175] сэңә
Алыб сэн тутар-сэн бу панд таб мэңә

6203 Қалын сү эдиси ажунчы қаны
Сүси қодты болды қара йэр саны

6204 Қаны ул суқ элчи элим аз тэди
Өкүш эл күчэди йэгү билмәди

6190 Олам гуллаб-яшнади, эзгу дуо ортди,
Кунига эзгу дуо билан кун(лар)и бахтли бўлди.

6191 Улар ўлди(лар), бу эзгу от(лари) қолди,
(Улар) отларининг ҳурмати йўқолиб кетадиган эмасдир.

6192 Энди назар солгин, бу янглиғ одам(лар)
Одаммиканлар, бу — фаришта иши-ку.

6193 Улар ўша даврда одам бўлган бўлса(лар),
Бу кунги халқ нима, айтиб бер.

6194 Агар биз(лар) одам бўлсак, эй доно,
Шубҳасиз, уларни фаришта дейиш керак.

6195 Уларнинг феъл(лари) ва хулқ(лар)ининг таърифини
Эшитиб қутга эришиш керак, (эй) эзгу ҳожам.

6196 Уқувли уқади, билимли билади(ки),
Жон [яъни одам] ўлади, бу дунё шубҳасиз қолади.

6197 Эришилган бу давр, кун(лар)ни беҳуда қилмасдан,
Тоат-ибодат қилиш керак, бундан бўлак (давр) келмайди.

6198 Бундан (ҳам) улуғ панд тағин нима бўлади,
Сендан олдингилар ўлади, (буни) кўз кўради.

6199 Қаср, ўрда, саройлар ҳаммаси қолади,
Бу жон [яъни инсон] уни банд қилиб тутолмайди.

6200 Қанчадан-қанча ўрда, қанчадан-қанча мустаҳкам истеҳком(лар)ни
Ўлим бузди, қора ер қилди, кўр.

6201 Қанчадан-қанча шаҳар, қишлоқ, боғ, гулзорларни
Бу ўлим шип-шийдон қилиб кўйган, эй тирик, кўр.

6202 Қаср, ўрда, сарой, боғ(лар) сенга қолади,
Сен (уларни) тасарруфингга оласан, мен учун шу панд(нинг ўзи) кифоядир.

6203 Беҳисоб лашкар эгаси (бўлмиш) жаҳонгир қани,
Лашкарини қолдирди, қора ер билан тенг бўлди.

6204 Қани ўша элим оз деган суқ эл боши,
Кўп элларга зўрлик қилди, (лекин) баҳраманд бўлолмади.

6205 Қаны ул күчәгли кишиләр йэрин
Кулач йэр алынды йатур ынжыңқын

6206 Қаны ул мусулман қаны төкгүчи
Нэлүг кирди йэркә қаны ул күчи

6207 Қаны ул кишиг сатғағучи киши
Нэлүг болды сатғағ қара йэр түши

6208 Қаны ул түтүшүгли дунйа үчүн
Туру қалды дунйа ул өлди күчүн

6209 Қаны ул тэригли тавар қодмадын
Эки бөз эләтти тиләмәз адын

6210 Қаны ул өкүш йэр тиләгли киши
Қара йэр түгәди этилди иши

6211 Бу йанлығ турур дунйа ҳалы қамуғ
Уқуш бирлә көргил ачылғай қапуғ

6212 Эрәжләри эмгәк сэвинчи сақынч
Ағыри ужузлуқ авынчы эринч

6213 Нэку кэлсә йүдгил сэн ынжыңқлама
Эрәж эрсә артар нэ эмгәк йэмә

6214 Эшитгил нэку тэр билиг бэргүчи
Эй эмгәк билә сэн сабр қылғучы

Шэър

6215 Э нэъмат идиси шукр қыл йэгил
Э мэҳнат идиси сабур қыл эгил

6216 Сабур қылса мэҳнат болур нэъматың
Шукр қылса нэъматқа артар тэгил

К381 6217 Көрү бэр э билгә бу күнки өдүг
Өнин болды барча қамуғ иш күдүг

6218 Билиглиг ужуз болды тутнур өзин
Уқушлуғ ағын болды ачмаз сөзин

6205 Қани ўша одамлар ерини куч билан тортиб олган (киши),
Бир қулоч ерга эга бўлди, азоб чекиб ётибди.

6206 Қани ўша мусулмон(лар) қонини тўкувчи,
Қандай қилиб ерга кирди, қани зўрлиги.

6207 Қани ўша бошқаларни ранжитувчи киши,
Қора ерга тенг бўлиб нечоғлик ранжида бўлди.

6208 Қани ўша дунё учун урушувчи (киши),
Дунё туриб қолди, у (эса) зўр билан [яъни ночорлик билан] ўлди.

6209 Қани ўша (ҳеч бирини) қўймасдан товар йиғувчи,
Икки (парча) бўз олиб кетди, бўлак истамайди.

6210 Қани ўша кўплаб ер истовчи киши,
Қора ер кифоя қилди, иши саранжом бўлди.

6211 Дунё ҳоли мутлақ мана шу янглиғдир,
Заковат билан назар солгин, эшик очилади [яъни тушунилади].

6212 Роҳатлари — машаққат, севинчи — қайғу.
Қадри — қадрсизлик, шодлиги — хафалик.

6213 Нимаики (бошингга) келса, кўтаргин, сен ҳасратланма,
Роҳат бўлса, (унинг) машаққати (ҳам) ортади.

6214 Таълим берувчи нима дейди, эшитгин,
Эй, сен машаққат билан сабр қилувчи:

Шеър

6215 Эй неъмат соҳиби, шукр қил, егин,
Эй меҳнат соҳиби, сабр қил, эгил.

6216 Сабр қилсанг, меҳнат неъматинг бўлади,
Шукр қилсанг, неъматга ошиб-тошиб кетасан, дегин.

6217 Эй доно, бу кунги даврга назар сол,
Барча иш--амаллар мутлақ ўзгача бўлиб кетди.

6218 Билимли(лар) қадри пасайди, ўз(лар)ини тутади(лар),
Заковатли(лар) лол бўлди(лар), сўзларини [яъни
оғизларини] очмайдилар.

6219 Тэлим болды элдә бу йавлақ киши
Йаваш болды сатғағ көтүрмәз башы

6220 Бурун йүз йуғучы намаз қодғучы

Күр эрсиг атанды йурытур күчи

6221 Фасад фисқ идиси атанды эрән
Бор ичмәс киши аты болды саран

6222 Намаз роза бирлә йурығлы киши
Мунафиқ атанды эй элчи башы

6223 Ҳалал йитти барча ҳарам үстәди
Ҳарам йэгли көнли қара лир[176] туды

6224 Ҳалал аты қалды көрүглиси йоқ
Ҳарам қарма болды тодуғлысы йоқ

6225 Қаны бу ҳарамығ ҳарам тэгүчи
Ҳарамығ қодуб бир ҳалал йэгүчи

6226 Сақыйуқ[177] тэгүчи ким ул чын көни
Көнилик күни бар йарутур күни

6227 Ҳарам бирлә артуқ қарарды көңүл
Ҳалал қайда булғу тиләб эй оғул

6228 Муңар мэңзәтү кэлди эмди бу сөз
Муны йахшы тыңла айа көңли түз

Шэър

6229 Ҳарам бирлә көнлүм қара болды кир
Билиг ишкә тутмас өзүм йүздә бир

6230 Эт өз эглү бэрмэз ҳава булнады
Тапуғқа тэгүмәз өзүм ачты сыр

6231 Ажун қылқы барча адын болды көр
Киши көнли тилдә өнин болды көр

6219 Элда ярамас одам кўпайиб кетди,
Ювош озордида бўлди, бошини кўтаролмайди.

6220 Бурун (билан) юзни(гина) ювувчи [яъни чала] ювинувчи, намозни ташловчи.
Ботир, мард аталди, зулмини юритмоқда.

6221 Фасод-фисқ эгалари мард аталди,
Ичимли ичмайдиган (киши) оти хасис бўлди.

6222 Намоз-рўза билан юрувчи одам
Мунофиқ атанди, эй эл бошловчи(лар) боши.

6223 Ҳалол бутунлай йўқолди, ҳаром авж олди,
Ҳаром еювчи(лар) кўнглини қора кир босиб кетди.

6224 Ҳалол оти қолди, кўринадигани йўқ,
Ҳаром торожи бошланди, тўядигани йўқ.

6225 Қани ҳаромни ҳаром дегувчи,
Ҳаромни қўйиб ҳалол егувчи (қани).

6226 Андишали деб аталувчи, чин, тўғри ким,
Тўғрилик куни [яъни қиёмат куни] бор, (унинг) куни (вақти келиб) ёритади.

6227 Кўнгил(лар) ҳаром билан жуда корайиб кетди,
Ҳалолни истаб қаердан топиб бўлади, эй ўғил.

6228 Бу сўз энди бунга ўхшатишга мос келди,
Буни яхши тингла, эй кўнгли тўғри:

Шеър

6229 Ҳаром билан кўнглим қора (ва) кир бўлди,
Ўзим юздан бир (ҳисса) билимга амал қилмайман.

6230 Тану жон эгилиш бермайди, ҳавас асир қилди,
Тоат-ибодатга ета олмайман, сир(имни) очдим.

6231 Оламнинг тарзи мутлақ бошқача бўлди, кўр,
Одам(лар) кўнгли тилдан бошқача бўлди, кўр.

6232 Вафа кэтти халқта жафа үстэди
Тилэб бир ынанғу киши қалмады

К382 6233 Вафа кэтти халқта жафа урды из
Ынанғу тайанғу киши болды қыз

6234 Йақынлық йағуқлуқ йыратты қадаш
Бағырсақлықын қодты эдгү адаш

6235 Кичигдэ адаб йоқ улуғда билиг
Отунлар өкүш болды йитти силиг

6236 Йақынлық нэчэ болды йармақ үчүн
Қаны иш қылығлы көни ҳақ үчүн

6237 Аманат аты бар қаны қылдачы
Насиҳат сөзи бар қаны туттачы

6238 Қаны амри маъруф қылығлы киши
Қаны наҳйу монкир тыдығлы киши

6239 Сатығчы көтүрди аманатларын
Бу узлар көтүрди насиҳатларын

6240 Билиглиг көни сөзлэйүмэз сөзин
Тишидэ овут кэтти өртмэс йүзин

6241 Көни барды кэлди нэчэ эгрилик
Қаны қалмады бир киши тэңрилиг

6242 Жамаъат көп эрди бу масжидлар аз
Қалын болды масжид жамаъатлар аз[178]

6243 Киши барча йармақ қулы болдылар
Күмүш кимдэ эрсэ бойун бэрдилэр

6244 Нэкү тэр эшитгил сақыйуқ киши
Көңүлкэ алын сэн эй эдгү башы

Шэър

6245 Қаны бир көнилик қылығлы қаны
Қаны тэңрилиг эш йурығлы қаны

6232 Вафо кетди, халқ орасида жафо кучайди,
Қидириб бирорта (ҳам) инонса бўладиган одам қолмади.

6233 Халқдан вафо кетди, жафо одим ташлади,
Инонадиган, таянадиган одам қиз [яъни азиз] бўлиб қолди.

6234 Қариндош(лар) яқинлик-ёвуқликни узоқлаштирди(лар),
Эзгу дўст(лар) садоқат(лари)ни тарк этди(лар).

6235 Кичикда одоб йўқ, улуғда билим (йўқ),
Пасткаш кўпайиб кетди, зариф йўқолди.

6236 Яқинлик фақат пул учун бўлиб қолди
Ҳақ учун иш қилувчи тўғри қани.

6237 Омонат оти(гина) бор, (уни) қилувчи қани,
Насиҳат сўзи(гина) бор, (уни) тутувчи қани.

6238 Амри маъруф қилувчи одам қани,
Муртад (ва) мункир(лар)ни тиювчи одам қани.

6239 Савдогар(лар) омонатларини (ўртадан) кўтарди(лар).
Ҳунармандлар насиҳатларини (ўртадан) кўтарди(лар).

6240 Билимли(лар) сўз(лар)ини тўғри сўзлай олмайди(лар),
Аёл(лар)дан уят кетди, юз(лар)ини беркитмайди(лар).

6241 Тўғри кетди, (ўрнига) фақат эгрилик келди,
Қани, бирор художўй одам қолмади(ку).

6242 Жамоат кўп, масжидлар (эса) оз [яъни етишмас] эди,
(Энди эса) масжид(лар) кўпайиб, жамоат(лар) оз қолди
[яъни намоз ўқувчилар камайиб, масжидлар бўш қолди].

6243 Барча одам(лар) пул қули бўлдилар,
Кимда кумуш бўлса, (ўшанга) бўйин бердилар.

6244 Андишали киши нима дейди, эшитгин,
Сен (бунинг сўзини) кўнгилга жой қил, эй яхши(лар) сарвари:

Шеър

6245 Қани бирорта тўғрилик қилувчи, қани,
Қани художўй дўст бўлиб юрувчи, қани.

6246 Ажун барча бүтрү түгәл артады
Көрүб таңладачы қаны бир муны

6247 Мусулман қарышты ичин эт йэшүр
Түгәл инчкә тэгди бу кафир йатур

6248 Қабуш қарма болды мусулман нэңи
Қаны адра тутған ҳарамығ өңи

6249 Фасад фисқ үни көр удытмаз кэчә
Қаны ъилму қуръан үни аз жыча[179]

К384 6250 Көңүлләр қатығ болды тил йумшады
Көңилик өзи барды қалды йыды

6251 Аталық қылур көр атақа оғул
Оғул бэг болуб көр ата болды қул

6252 Тириглик қысалды узады сақынч
Бару артты суқлуқ қурады сэвинч

6253 Чығай тул йэтимиг суйурқағлы йоқ
Ажун тэкшүрүлди таңырқағлы йоқ

6254 Эди йахшы аймыш бөгү билги кэң
Ажунуғ сынағлы ақы әлги кэң

Шэър

6255 Ажун болды ахир төрү артады
Эсизләриг эдгү көрү артады

6256 Уқушлуғ уқар-ул билиглиг билир
Йыл ай күн күнингә бару артады

6257 Оғул қыз кэмишти ата ҳурматы
Сөкүш болды эркә авучға аты

6258 Қамуғ тэкшүрүлди төрү өңдиләр
Қаралы өрүңли бир-өк болдылар

6259 Бу барча улуғ күн нышаны турур
Нышаны көрүнсә кэлигли кэлүр

6246 Борлиқ олам бутунасига тугал бузилди,
Бирорта буни кўриб ҳайратланувчи (одам) қани.

6247 Мусулмон(лар) урушди(лар), ўзаро гўшт(лар)ини ейишмоқда,
Тугал фароғатга етган бу кофир(лар эса роҳатда) ётибди(лар).

6248 Мусулмон нарсаси талон-торож бўлди,
Ҳаромни бошқадан ажратиб тутувчи қани.

6249 Фисқу фасод шовқини кеча(лари) ухлатмайди, кўр,
Илму қуръоннинг овози қани, (у жуда) оз, эй биродар.

6250 Кўнгиллар қаттиқ бўлди, тил(лар эса) юмшади,
Тўғрилик ўзи йўқолди, ҳиди(гина) қолди.

6251 Ўғил отага оталик қилади, кўр,
Ўғил бег бўлиб, ота қул бўлди, кўр.

6252 Тириклик тангланди, алам(лар) узайди,
Суқлик тобора ортди, севинч қисқарди,

6253 Қашшоқ, тул, етим(лар)ни ёрлақовчи йўқ,
Олам тафтиш қилинди, ҳайратланувчи йўқ.

6254 Доно, билими кенг (киши) жуда яхши айтибди,
Оламни синаган, сахий, қўли очиқ (киши):

Шеър

6255 Олам охир бўлди, қонун-қоида(лар) бузилди,
Ёмонларни кўриб яхшилар бузилди.

6256 Заковатли тушунади, билимли билади(ки),
Йил, ой, кунлар кун ўтиб тобора бузилди.

6257 Ўғил-қиз ота ҳурматини ташлади,
Киши учун қари оти [яъни сўзи] ҳақорат бўлиб қолди.

6258 Қонун-қоида, низомлар бутунлай тафтиш қилинди,
Қора ва оқ бир бўлиб кетди.

6259 Бу ҳаммаси улуғ кун [яъни қиёмат]нинг нишонасидир,
Нишонаси кўринса, келадиган (нарса) келади.

6260 Көдэзсү уған тэңри иманымыз
Көтүрсү бу фитна бала эсиз из

6261 Йыл алтмыш эки эрди төрт йүз билә
Битийү түгәттим бу сөз үлгүлә

6262 Өгүм йэтмиши сөз битидим түгәл
Оқығлы уқығлы өзүң үлги ал

6263 Қайу түрлүг эрсә йорыққын йолуң
Айу бэрдим азрақ бәкүтгил улуң

6264 Бу ул дин йолы ҳам бу дунйа йолы
Бу йолча йуры йолда азма өңи

6265 Қалы дунйа қулса йолы ош уну
Апаң ъуқба қулса изи ош муну

К385 6266 Өзүң қуллуқы қыл байат бэргә күч
Қайусын тиләсә тилә қылма үч

6267 Илаҳа өзүм бу сөзүг башлады
Тиләким нэ эрди биләр-сэн иди

6268 Тиләмәдим өзкә кү жав эдгү ат
Киши асғы қулдум өз эрсә йа йат

6269 Оқығлы оқыса мэни үшкүрүб
Дуъа қылға-му тэб мэңә бир туруб

6270 Тиләким бу эрди умунчум бу-оқ
Оқығлы мэңә бир дуъа қылға-оқ

6271 Тилим сөзләди сөз битиди әлиг
Өлүр бу әлиг тил э қылқы силиг

6272 Әлиг тил нишаны муну бу битиг
Сэңә қодтум эмди битиб эй тэтиг

6273 Унытма мэни эй оқығлы тириг
Өзүм дунйа қодса төшәнсә йэриг

6274 Айа мэңү муңсуз идим-сэн улуғ
Сэн-өк йарлықағыл бу мунлуғ қулуғ

6260 Қодир тангри имонимизни асрасин,
Фитна, бало, ёмон асорат(лар)ни бартараф қилсин.

6261 Тўрт юз олтмиш иккинчи йил эди,
Бу сўз(лар)ни ўлчаб ёзиб тугатдим.

6262 Ақлим етган сўз(лар)ни тугал ёздим,
(Эй) ўқувчи, ўз ҳиссангни ол.

6263 Йўриғинг, йўлинг қай турли бўлиши керак,
(У ҳақда) озроқ (бўлса-да) айтиб ўтдим, заминингни маҳкамла.

6264 Бу ҳам дин йўли, ҳам дунё йўлидир,
Шу йўлдан юргин, йўлдан четга озмагин.

6265 Агар (бу) дунёни истасанг, унинг йўли ушбудир,
Агар охиратни истасанг, унинг изи ушбудир.

6266 Ўз бандалигингни қил, худо куч беради,
Қайсинисини истасанг иста, (лекин) уч қилма [яъни учинчи истагинг бўлмасин].

6267 Илоҳо, ўзим ушбу сўзни бошладим,
Тилагим нима эканлигини яхши биласан.

6268 Ўзимга шуҳрат, донг, яхши ном тиламадим,
Хоҳ яқин, хоҳ ёт бўлсин, ўзгалар манфаатини кўзладим.

6269 Ўқувчи ўқиса, мени эсга олиб,
Туриб менинг ҳақимга бир дуо қилармикан, деб (мақсад қилдим).

6270 Тилагим шу эди, умидим (ҳам) шунинг ўзидир,
Ўқувчи менинг ҳақимга албатта дуо қилади.

6272 Тилим сўз сўзлади, қўл (эса) ёзди,
Бу қўл (ва) тил ўлади, эй феъли юмшоқ.

6272 Қўл (ва) тилнинг нишонаси мана шу китобдир,
Энди (уни) ёзиб сенга қолдирдим, эй тетик.

6273 Мени унутма, эй тирик ўқувчи,
Ўзим дунёни тарк этсам, ерни тўшансам.

6274 Эй мангу мунгсиз эгам, сен улуғдирсан,
Бу мунгли қулингни сенгина ёрлақагин.

6275 Көрәмиш қул эрдим йазуқум тәлим
Йазуқ йарлықағыл сэн-өк-сэн идим

6276 Қулуң-мэн идим-сэн кул аты қул-оқ
Идим-сэн түзүн-сэн идилик қыл-оқ

6277 Қулуң-мэн идим-сэн мэңә эй ғафур
Мэни йарлықағыл йазуқум кэчүр

6278 Йэмә йарлықағыл қамуғ моминығ
Туғардан Батарқа тэги эй арығ

6279 Отуң-мэн отундын отунлуқ кэлир
Түзүн-сэн йазуқум кэчүр эй билир

6280 Ыпардын ыпар-оқ йыдыр-ул ыды
Палиддын кэлир-ул арығсыз йыды

6281 Умунчум сэн-өк-сэн мэңә эй умынч
Умынч кэсмәгәй-мэн сэңә эй умынч

6282 Йазуқлуғ қулуң-мэн қылынчым жафа
Вафалығ идим-сэн мэңә қыл вафа

К386 6283 Жафадын жафа-оқ кэлир эй идим
Вафада вафадын адын билмәдим

6284 Түзү йарлықағыл қамуғ моминығ
Йазуқум уларқа бағышла ариғ

6285 Түмән миң саламым тэгүр савчықа
Ул эдгү қулавуз көни йолчыққа

6286 Түзү төрт эшингә мэниндин салам
Тэгүр эй байатым туташы улам

Баб. Йигитликкә ачыныб авучғалықны айур

6287 Йурығлы булыт-тэг йигитликни ыдтым
Түби йэл кэчәр-тэг тириглик түгәттим

6288 Эсизим йигитлик эсизим йигитлик
Тута билмәдим мэн сэни тэрк қачыттым

6275 Юз тубан кетган қул эдим, гуноҳим кўпдир,
Гуноҳ(лар)ни кечиргин, эгам сенгинадирсан.

6276 Қулингдирман, эгамдирсан, қул оти қулдир,
Эгамдирсан, фазилатлидирсан, эгалик қилгин.

6277 Қулингдирман, мен учун эгамдирсан, эй ғафур,
Мени ёрлақагин, гуноҳимни кечир.

6278 Шунингдек жумла мўминни ёрлақагин.
Шарқдан, Ғарбгачайин (бўлганларни), эй пок.

6279 Тубанман, тубандан тубанлик келади,
Фазилатлисан, гуноҳимни кечир, эй билағон.

6280 Ипордан ипор ҳидигина таралади,
Палиддан эса ярамас ҳид келади.

6281 Умидим сенгинадирсан, мен учун эй умид,
Сендан умидни узмагайман, эй умид.

6282 Гуноҳли қулингдирман, қилмишим жафодир,
Сен вафоли эгамдирсан, менга вафо қил.

6283 Жафо(кор)дан жафогина келади, эй эгам,
Вафо(дор)дан вафодан бўлак (нарса)ни билмадим.

6284 Жумла мўминни баробарига ёрлақагин,
Улар учун [яъни улар қаторида] (менинг ҳам) гуноҳимни кечир, (эй) пок.

6285 Паёмбарга туман минг саломимни етказ,
Ўша эзгу раҳнамо, тўғри йўл бошчига.

6286 Ҳамма чаҳор ёрларига мендан салом
Етказгин, эй худойим, узлуксиз (ва) доим.

Боб. Йигитликка ачиниб, қарилик ҳақида айтади

6287 Кезувчи булутдек йигитликни кетказдим,
Ўткинчи бўрон, елдек тирикликни тугатдим.

6288 Эсиз йигитлигим, эсиз йигитлигим,
Тута билмадим, мен сени тез қочирдим.

6289 Йана кэлгил эмди йигитлик мэңэ сэн
Айада тутайын ағы жуз төшэттим

6290 Эсиз бу йигитлик қаны қанча барды
Тилэб булмадым мэн нэчэ ма тилэттим

6291 Тиригликкэ татғы сүчиг жан сэвүнчи
Йигитлик-тэг эдгү йоқ эрмиш айыттым

6292 Кичиглик татығы йигитлик эрэжи
Йитүрдүм мэн эмди тутарда күрэттим

6293 Қарылықда қор йоқ көни турдум эрсэ
Йавалыққа эсиз тиригликни ыдтым

6294 Эсиркэб ачыр-мэн сэңэ эй йигитлик
Қамуғ көркүми сэн йыраттың йыраттым

6295 Тамам арғуван-тэг қызыл мэңзим эрди
Бу күн заъфаран урғын эңдэ тарыттым

6296 Йыпарсығ қара башқа кафур эшүдүм
Толун-тэг талу йүз қайуқа элэттим

6297 Йарук йаз-тэг эрдим түмэн тү чэчэклиг
Хазан-му түшүттүм қамуғны қурыттым

К387 6298 Қайың-тэг бодум эрди оқ-тэг көни түз
Йа-тэг эгри болды эгилдим төңиттим

6299 Йава қылдым эсиз тириглик авынчын
Өкүнч бирлэ көздэн қанын йаш ақыттым

6300 Кичиглик кэчүрдүм йигитлик йитүрдүм
Күнүм чалпаладым өзүмни чөкиттим

6301 Йэмэк ичмэк эрсэ йэдим ичтим уд-тэг
Тилэк сүрмэк эрса туман туғ тозыттым

6302 Нэчэ қушқа авқа авындым сэвиндим
Учар қуш-тэг арқун ағымдан күрэттим

6303 Адаш қолдашымқа сэвүг жан-тэг эрдим
Йағым болды эрсэ тосун-тэг сочыттым

6289 (Эй) йигитлик, сен менга яна қайтиб келгин,
Кафтимда кўтарайин, ипак, шоҳи(лар) тўшаттим

6290 Эсиз бу йигитлик, қани, қаёққа кетди,
Истаб топа олмадим мен, қанча қидирмайин.

6291 Тирикликнинг мазаси, ширин жоннинг севинчи,
Йигитликдек яхши (нарса) йўқ эмиш, сўроғладим.

6291 Кичикликнинг ҳаловати, йигитликнинг фароғатини
Мен энди йўқотдим, тутар пайтда қочирдим.

6293 Гар ғоз турсамда, қариликдан манфаат йўқ,
Афсус, тирикликни беҳудага сарфладим.

6294 Афсус чекиб ачинаман сенга, эй йигитлик,
Ҳамма кўркимни сен узоқлаштирдинг, узоқлатдим.

6295 Қизил юзим мутлақ арғувондек эди,
Бу кун унга заъфарон уруғини сепдим.

6296 Ипорли қора бошга кофур (оқ) буркадим,
Тўлин ойдек кулча юзни қаёққа элттим.

6297 Турли-туман гулга тўла ёруғ баҳордек эдим,
Хазон тўкдимми, барчани қуритдим.

6298 Қайиндек бўйим ўқдек тўғри, рост эди,
(Энди) ёйдек эгри бўлди, эгилдим, мункайдим.

6299 Афсус, тирикликни хурсандчилик билан беҳуда ўтказдим.
(Энди) ўкинч билан кўздан қонли ёш оқиздим.

6300 Кичикликни ўтказиб юбордим, йигитликни йўқотдим,
Кунларимни булғадим [яъни беҳида ўтказдим], ўзимни чўктирдим.

6301 Емоқ, ичмоқ (бўладиган) бўлса, молдек едим, ичдим,
Тилак (кетидан) қувиш (бўладиган) бўлса, туман, тўзон тўзитдим.

6302 Фақат қуш (ови)га, овга маҳлиё бўлдим, севиндим(у),
Учар қушдек арғумоқни [яъни йигитликни] тузоғимдан қочирдим.

6303 Дўсту биродар(лар)имга севик жондек эдим,
Душманим бўлгудек бўлса, асовдек ҳуркитдим.

6304 Сэрә сөктүм эмди нэчә йаңлуқуғ мэн
Йазуқсузқа йарлығ әлиг тил узаттым

6305 Көкүз кэрдим анча йағы санчмыш эр-тэг
Кувәз-тэг көдәриб қайа-тэг қадыттым

6306 Ичиб йатмыш эр-тэг удыб удлу кэлдим
Өзүм йолдан азмыш байатқа уйадтым

6307 Байат тапғы қалды киши тапғы қылдим
Ажун тэгрә йүгрү өзүмни күрэттим

6308 Тиләк арзу бирлә йүгүрдүм нэчә мэн
Қутурмыш бөри-тэг ажунны улыттым

6309 Кишиг туттум алдым күчүн йармақын мэн
Кимиг сэрдим эрдим кими ма ачыттым

6310 Мэңә раббум айса нэлүг қылдың андағ
Нэкү тылдағым бар овутқа тушықтым

6311 Қайу тэлва қылқы болур мунда тэтрү
Кэчәр күнгә авныб тиригликни ыдтым

6312 Сэвинч кэчти эмгак йэмә кэчкәй эрди
Йава болды күн ай өкүнчкә басықтым

6313 Тутайын йа Кисра йа Қайсарча болдум
Йа Шаддад-у Ъад-тэг тақы учмақ эттим

6314 Ажун бүтрү туттум Скандар тутарча
Түгәл Нуҳ йашын мэн йашадым йашаттым

K388 6315 Өзүм Ҳайдар эрсә йашын-тэг қылычлығ
Йа Рустамлайу мэн ажунда жавықтым

6316 Йа Иса болуб көккә ағдым тақы мэн
Йа Нушинраван-тэг төрү түз йурыттым

6317 Йа ганжым түгәл болды Қарун нәңи-тэг
Йа Асҳаби Раъс-тэг тэмүр кэнд тоқыттым

6304 Мен энди қанча (дан-қанча) одам(лар)ни уришиб сўкдим,
Гуноҳсиз(лар)га буйруқ, кўл (ва) тилни узун қилдим
[яъни зулм қилдим].

6305 Душманни енгган марддек кўп кўксимни кердим [яъни гердайдим],
Ўзимни мағрурона тутиб, қоядек ғўдайдим [яъни қотиб қолдим].

6306 Ичиб ётган одамдек, ухлаб, уйғона келдим,
Ўзим йўлдан озган эканман, худодан уялдим.

6307 Худонинг тоат-ибодати қолди, одам(лар)нинг хизматини
қилдим,
Олам бўйлаб югуриб, ўзимни ҳар ёнга урдим.

6308 Тилак, орзу кетидан мен анча югурдим,
Қутурган бўридек оламга улиб жар солдим.

6309 Одам(лар)ни тутқун қилдим, зўрлик билан пул(лар)ини
(тортиб) олдим
Баъзи(лар)ни ғазабга дучор (ва) таъқиб қилдим, шунингдек
баъзи(лар)ни хафа қилдим.

6310 Мендан раббим нега бундай қилдинг, деб сўраса,
Қандай баҳона кўрсатишим мумкин, уятга тушиб қолдим.

6311 Қайси бир телбанинг феъли бундан баттароқ бўлади,
Ўтаётган кун(лар)га маҳлиё бўлиб, тириклини ўтказиб юбордим.

6312 Севинч(лар) ўтиб кетганидек, машаққат(лар) ҳам ўтиб кетарди,
Кун, ой(лар) беҳуда ўтди, ўкинчга босқин бўлдим.

6313 Тахмин қилайин(ки), ё Хисровдек, ё Қайсардек бўлдим,
Ё Шаддод ва Оддек яна жаннат (боғи эрам) қурдим.

6314 Искандар қўлга киритгани каби бутун оламни қўлга киритдим,
Нуҳ ёшини тугал яшадим, ёш кечирдим.

6315 Ўзим яшиндек қиличли Ҳайдар бўлдим,
Ёки мен Рустамдайин оламга донг таратдим.

6316 Ё Исо бўлиб мен яна осмонга кўтарилдим,
Ё Нуширавондек одил сиёсат юритдим.

6317 Ё Қорун молу дунёсидек ганжим тугал бўлди,
Ё Асҳоби Раъсдек темир шаҳар барпо қилдим.

6318 Нэкү асғы ахир йаныш йэркә болды
Туру қалды дунйа эки бөз элэттим

6319 Йалың кэлдим эрди йалың киргү йэркә
Нэлүг дунйака өзни мунча иситтим

6320 Кәчәр дунйа кэчти түби йэл кэчәр-тэг
Кәчәр дунйақа өз осалын басыттым

6321 Тиригликкә асғы қаны эдгү қылқым
Йигитликтә тарлағ қайу йэркә эктим

6322 Нэкү эктим эрсә аны орғу ахир
Нэкү ордум эрсә анын өз сүчиттим

6323 Йигитликни ыдтым қарылыққа тэгдим
Йана йанғыл эмди нэкү сөз йағыттым

6324 Узун түнлә йатма идикә тапун сэн
Удун йығла тынма йазуққа басыттым

6325 Йылан құрт қонуз йэми өз игтиләйү
Бу нэъмат билә мэн нэкүкә игидтим

6326 Айа усрық өз сэн удун йығла тынма
Байатқа тапуғ қыл йоқ эрсә йоқаттым

6327 Қарылық қавурды йигитлик йырады
Татығ барды барғу уду йол көниттим

6328 Эди кэчки дунйа өкүш арды халқығ
Қайусында-мэн мэн нэ мунча сэвиттим

6329 Йа рабб одғуру бэр мэни эй идим сэн
Сүрә ыдмағыл мэн көңүлни арыттым

6330 Сэн-өк-сэн йазуқ йарлыққағлы идим бир
Суйурқа мэни сэн йазуқум уныттым

К389 **Б а б. Өдләк артақыны достлар жафасыны айтур**

6331 Турайы барайы ажунуғ кэзәйи
Вафалығ ким эрки ажунда тиләйи

6318 Оқибати ерга қайтиш бўлгач, бунинг нима фойдаси бор,
Дунё қолиб кетди, (мен) икки (энли) бўз олиб кетаётирман.

6319 Яланғоч келган эдим, ерга яланғоч киришим муқаррар,
Нима учун ўзимни дунёга бунчалик иситдим.

6320 Ўткинчи дунё бўрон, ел ўтганидек ўтиб кетди,
Ўткинчи дунёга ўзимни ғофиллик билан босқин қилдим.

6321 Тирикликка манфаатли бўлгудек эзгу феъл(лар)им қани,
Йигитликда экинни қандай ерга экдим.

6322 Нима эккан бўлсам,оқибат уни ўраман,
Нима ўрган бўлсам, ўша билан ўзимни хушладим.

6323 Йигитликни ўтказдим, қариликка етишдим,
Қандай сўзларни тўкиб солган (сўзлаган) бўлсам, (эй ўзлик),
энди қайтгин [яъни тавба қилгин].

6324 Узун кечалари ётма, эгангга тоат-ибодат қил,
Уйғон, йиғла, тинма, гуноҳга ботдим.

6325 *Илон, қурт, қўнғиз еми (бўладиган) жонни боқиб,*
Бу неъмат(лар) билан мен нима учун парваришладим.

6326 Эй уйқули жон, сен уйғон, йиғла, тинма,
Худога тоат-ибодат қил, бўлмаса (сени) йўқотдим.

6327 Қарилик сиқиб келди, йигитлик йиради,
Ҳаловат кетди, кейин бородиган йўлни тўғриладим.

6328 Жуда кўҳна дунё халқни кўп авраб домига тортди,
Мен (уларнинг) қайсинисиданман, нега бунчалик (дунёни)
севдим.

6329 Е рабб, ҳушёр тута бер, эй эгам, сен мени
(Четга) суриб ташлаб қўйма, мен кўнгилни покладим.

6330 Гуноҳ(лар)ни кечирувчи ягона эгам фақат сендирсан,
Сен менга марҳамат қил, гуноҳ(лар)имни унутдим.

Боб. Замона бузуқлигини, дўстлар жафосини айтади

6331 Турайин, борайин, оламни кезайин,
Вафоли ким экан оламда, қидирайин.

6332 Киши қызлықы болды қандан тилэгү
Тилэб булғу эрсэм тилэйү көрэйи

6333 Қамуғ арзу булдум киши булмадым мэн
Қалы булсам арзун йүзингэ бақайы

6334 Вафа қаҳты болды жафа толды дунйа
Вафа кимдэ эрки мэн азрақ қулайы

6335 Апаң булса-мэн бир вафалығ ақы эр
Эгингэ йүдэйи көзүмкэ урайы

6336 Қалы булмаса-мэн вафа бирлэ йаңлуқ
Кэдик тағы бирлэ тириглик қылайы

6337 Йэгүм от көки болсу йағмур сувы таб
Эдиз қум түнэйи тағар тон кэдэйи

6338 Йа ваҳший болуб мэн бийабанда йүгрү
Кишидэн йырайы ажунда йитайи

6339 Тақы болмаз эрсэ ажун барча қодтум
Өкүз-тэг ақайы түби-тэг туғайы

6340 Идим муңқа тэгдим вафасыз тушуттум
Вафалығ ким эрки сэвүг жан бэрэйи

6341 Аты қалды йаңлуқ киши қылқы барды
Бу қылқ қанча барды уду мэн барайы

6342 Бағырсақ киши йоқ ажунда тилэдим
Бағырсызқа көңлүм нэку-тэг улайы

6343 Кими өзкэ көз-тэг йақын туттум эрсэ
Йағы чықты йэк-тэг йэкиг нэ қылайы

6344 Кими сэвдүм эрсэ сэвүг жанча туттум
Жафа кэлди андин кими-мэт сэвэйи

6345 Киши көңли билгү тануқ эрди тил сөз
Көнүл тил ала болды кимкэ бүтэйи

6332 Одам қиммат(чилиг)и бошланди, (чин одамни) қаердан қидириш мумкин,
Қидириб топадиган бўлсам, қидирайин, кўрайин.

6333 Ҳамма орзу(лар)ни топдим, (чин) одамни топмадим, мен,
Агарда топсам, орзу (ҳавас) билан юзига боқайин.

6334 Вафо қаҳати бўлди, дунё жафо билан тўлди,
Вафо кимда экан, мен озроқ сўрайин.

6335 Агар мен бирорта вафоли, сахий одамни топсам,
Елкамга кўтарайин, юзимга сурайин.

6336 Агар мен вафоли одамни топа олмасам,
Ёввойи қийик билан тириклик қилайин.

6337 Емишим ўт [яъни ўсимлик] томири бўлсин, нушим ёмғир бўлса бас,
Қум тепада тунайин, қоп тўн кияйин.

6338 Ё мен ваҳший бўлиб, биёбон(лар)да югуриб,
Одам(лар)дан йироқлашайин, оламдан йўқолайин.

6339 Бу ҳам етмайдиган бўлса, дунёни мутлақ тарк этдим,
Дарёдек оқайын, тўзондек тўзайин.

6340 (Эй) эгам, мунгга гирифтор бўлдим, вафосиз(лар)га дуч келдим,
Вафоли ким экан, севикли жонни бағишлайин.

6341 Одамнинг оти қолди, кишиларнинг (яхши) феъли кетди,
Бу феъл қаерга кетди, кетидан мен (ҳам) борайин.

6342 Дунёда меҳрибон одам йўқ, (анчайин) қидирдим,
Меҳрсиз(лар)га кўнглимни қандай қилиб боғлайин.

6343 Кимни ўзимга кўздек яқин тутган бўлсам,
Шайтондек душман бўлиб чиқди, шайтонни нима қилайин.

6344 Кимни севган бўлсам, ширин жон каби тутдим,
Ундан жафо келди, бас кимни севайин.

6345 Тил, сўз киши кўнглини билиш учун белги эди,
Кўнгил тил ола [яъни бошқа] бўлди, кимга ишонайин.

6346 Бу күн мунда мэнчә кими эш қылайы
Йа кимкә бүтәйи кими дост тутайы

К390 6347 Көңүл кимкә бэргү муңум кимкә айғу
Муңадтым мэн эмди бир азрақ айайы

6348 Адаш қолдашымдан умунч билмәдим мэн
Қадаш қылқы йат-тэг нэкү-тэг ачайы

6349 Апаң андқа эрсә эминлик бүтүнлүк
Бу анд тутғучы ким аны эр атайы

6350 Туз этмәк ҳақы тэб көдәзигли бар-му
Күмүш гуҳар алтун билә мэн қалайы

6351 Қаны қошны ашны сэвинч қадғуқа эш
Қамуғум бэрәйи мэн эвдин чықайы

6352 Адаш қолдашым тэб ынанч болдачы ким
Аны бэг қылыб мэн өзүм қул қылайы

6353 Киши булмадым мэн муңадир-мэн йалңуз
Сақынчын сызар-мэн сэвүнчүн күләйи

6354 Нэлүг артады халқ нэкү өнди қодты
Қайу өдкә тушдум йа қайда турайы

6355 Азу тэлва мундуз-му болдум йа мундум
Нэкү сөзләдим мэн айу бэр уқайы

6356 Йа савда кучәдиб мэңим ардтады-ул
Көзүмкә-му көрнүр өзүм ҳап ичәйи

6357 Мэңә-оқ-му тушты бу йаңлығ кишиләр
Азу мэн тэтрү киши-мэн йанайы

6358 Эсизим эсизим қаны ул кишиләр
Вафа аты қодты ажунда өгәйи

6359 Бу күн көрсә эрди бу өнди төрү қылқ

Улар қодмыш эрсә сэвүнчлүг болайы

6346 Бу кун кулфатда менга кимни шерик қилайин,
Ё кимга ишонайин, кимни дўст тутайин.

6347 Кимга кўнгил беришим, мунгни кимга айтишим мумкин,
Энди мен мунгга тушиб қолдим, бир озроқ айтиб берайин.

6348 Ёру биродар(лар)имдан мен ишонч кўрмадим,
Қариндошлар феъли ёт(ларники) каби бўлди, қандай айтайин.

6349 Агар эминлик, ишончлилик онт билан бўладиган бўлса,
Бу онтни тутувчи ким, уни мард атайин.

6350 Тузу нон ҳақи, деб риоя қилувчи борми,
Мен (уни) кумуш, гавҳар, олтин билан қалаб ташлайин.

6351 Севинч, қайғуга шерик (бўладиган) қўшни, ошна(лар) қани,
Борлиғимни берайин, мен уйдан чиқайин.

6352 Ёру биродар(лар)им, деб ишонса бўладиган ким (бор),
Уни бег қилиб, мен ўзимни қул қилайин.

6353 Мен (чин) одам тополмадим, ёлғиз мунг чекаётирман,
Алам билан куяётирман, (бир) севинч билан кулайин.

6354 Халқ қандай айниди, қанақа одатларни ташлади,
Қандай вақтга тўғри келдим ё қаерда турайин.

6365 Ёки телба, жинни бўлдимми, ё ақлдан оздимми,
Нималарни сўзладим мен, айтиб бер, тушунайин.

6366 Ё савдо ортиб, миям айнидими,
Кўзимга (шундай) кўринаётирми экан, (ундай бўлса)
ўзим ҳап [яъни дори] ичайин.

6357 Бу янглиғ одамлар менгагина учрадими,
Ёки мен (ўзим) тескари одаммиман, (ундай бўлса) қайтайин.

6358 Афсусларим, афсусларим, қани у одамлар(ки),
Вафо отини оламда қолдирдилар, (уларни) мадҳ қилайин.

6359 (Улар) бу кун ушбу одат, қоида-қонун, феъл-атворни
кўрса(лар) эди,
(Агар буларни) улар қолдирган бўлсалар, севинчли бўлайин.

6360 Йоқ эрсә айу бэрсү өңди төрү қылқ
Түзүн төркә кэчсү өтунуғ сүрәйи

6361 Қамуғ эдгү барды төрү өңди элтти
Киши соңы қалды нэ эдгү булайы

6362 Бу бод сын йурығлы киши эрсә барча
Фариштa-му эрди улар нэ биләйи

6363 Улар барды қалдым буларның билә мэн
Нэкү-тэг йурыйы нэ қылғын йарайы

К391 6364 Нэчә сөзләсә-мэн түгәмәз тақы сөз
Бу мунча таб эмди сөзүң нэ барайы

6365 Мэңә мунда йэгрәк адын булмадым мэн
Улуш кэнд қодайы кишидән йырайы

6366 Атым билмәсүнләр мэни көрмәсүнләр
Тиләб булмасунлар сөзүмни кэсәйи

6367 Чадан-тэг тэгәрләр чибүн-тэг сорарлар
Көпәк-тэг үрәрләр қайусын урайы

6368 Улындым мэн эмди отунларқа туштум
Өкүнч бирлә түн күн нэчә йүк йүдәйи

6369 Җафа жавры бары мэңә тэгмәсүни
Отун бығалардын сыңардын йолайы

6370 Илаһа рози қыл сэвүг савчы йүзин
Йэмә төрт эшиниң йүзини көрәйи

Баб. Китаб идиси Йусуф Улуғ Һажиб өзингә панд бэрүр

6371 Билиг бил өзүңгә орун қыл төрә
Билиг билсә өзкә эди бэрк тур-а

6372 Билигсиз йүрәк тил нэкүкә йарар
Билиг бирлә сув-тэг қамуғқа йара

6360 Бўлмаса одат, қоида-қонун, феъл-атвор (қандай бўлишини) айтиб берсин(лар),
Яхшилар тўрга чиқсинлар, тубанларни суриб чиқарайин.

6361 Ҳамма эзгу(лар) ўлди(лар), (эзгу) қоида-қонун, одатларни олиб кетди(лар),
Одам(лар)нинг энг пасти қолди, қанақа эзгу топайин

6362 Ушбу бўй кўтариб юрганлар барчаси одам бўлса,
Улар [яъни олдинги ўтганлар] фаришта эканларми, қаердан билайин.

6363 Улар ўлиб кетди(лар), мен булар билан қолдим,
Қандай қилиб юрайин, қайси феъл(ларим) билан ярайин.

6364 Мен қанча сўзлаганим билан, бари бир сўз тугамайди,
Мана шунчаси бас, яна сўзинг нимаси, кўздан ғойиб бўлайин.

6365 Ўзим учун бундан яхшироқ бўлак (ҳеч нарса) топмадим,
Қишлоқ, шаҳарни тарк этайин, одам(лар)дан йироқлашайин.

6366 Отимни билмасинлар, ўзимни кўрмасинлар,
Излаб топмасинлар, сўзимни тугатайин.

6367 Чиёндек чақадилар, чивиндек сўрадилар,
Қўппакдек қопадилар, қайси бирини урайин.

6368 Эндиликда ўлиб йиғладим, (чунки) тубанларга дуч келдим,
Укинч билан туну кун қанча юк кўтарайин [яъни машаққат чекайин].

6369 Жабру жафо барчаси менга тегмасин,
Тубан, бевафо(лар)дан четроқда юрайин.

6370 Илоҳо, севимли паёмбар юзини (кўришни) насиб эт,
Шунингдек, чаҳорёрларининг ҳам юз(лар)ини кўрайин.

Боб. Китоб эгаси Юсуф Улуғ Ҳожиб ўзига панд беради

6371 Билим ўрган, ўзингга тўрдан жой ҳозирла,
Билим ўрганадиган бўлсанг ўзингга жуда қаттиқ тургин.

6372 Билимсиз юрак, тил нимага ярар эди,
Билим билан сувдек ҳамма (нарсага) керак бўл.

6373 Нэчә билдиң эрсә тақы бил тилә
Билиглиг тэгир көр тиләккә сүрә*

6374 Бу билгиң билә өз башың тэзгинүр
Билүмәз өзүнни өзүңдан йыра

6375 Билиг бил киши бол бәдутгил өзүң
Йа йылқы атанғыл кишидән йыра

6376 Билиглиг йазылмаз сақынчын түгүг

Билигсиз сэвүнчүн күләр қатғура

К392 6377 Э билгә кишәлдиң билигсиз йурыр
Билигсиз кишәлсә кишәниң бүрә

6378 Элиг сундум ош мэн билигни тиләб
Сөзүг сөзкә тиздим шашурдум ура

6379 Кэйик тағы көрдүм бу түркчә сөзүг
Аны ақру туттум йақурдум ара

6380 Сықадым сэвиттим көңүл бэрди тэрк
Тақы ма бэлиңләр бэрәрдә йэр-ә

6381 Сунуб тутмышымча эдәрдим сөзүг
Кэлү бэрди отру йыпары бура

6382 Көни сөзләдим сөз ириг ҳам ачығ
Көни сөзни йүдкән укушлуғ эр-ә

6383 Оқуғлықа артуқ ағыр кэлмәсү
Өзүм ъузры қулдум ача ҳам йөрә

6384 Көни сөздә таштын сөзүг сөз тэмә
Көни эгри фарқы өрүнли қара

6385 Йыл алтмыш эки эрди төрт йүз билә
Бу сөз сөзләдим мэн тутуб жан сүрә

6386 Түгәл он сэкиз айда айдым бу сөз
Өдүрдүм адырдым сөз эвдиб тэрә

6387 Йадым тү чэчэк-тэг йыды кин бурар
Өтүндүм мэн этнү түгәттим түрә

6373 Қанча билсанг ҳам, яна ўрган, изла,
Билимли (тилак) суриб, тилакка етади, кўр.*

6374 Бу билиминг билан ўз бошинг айланади [яъни банд бўлади] кўр,
Била олмайдиган ўзлигингни ўзингдан йироқлаштир.

6375 Билим ўрган, одам бўл, ўзингни буюклаштир,
Ё (бўлмаса) ҳайвон аталгин(да), одам(лар)дан узоқлаш.

6376 Билимли (ҳеч) ёзилмайди, (у доим) ўйлар билан ғамгин (бўлади),
Билимсиз (ҳар доим) севинч билан қаҳ-қаҳ уриб кулади.

6377 Эй доно, (сен) кишанлангандирсан, билимсиз (эса озод) юради,
Билимсиз кишанланса, кишанни чийириб боғла.

6378 Мана, мен билимни истаб қўл чўздим,
Сўзни сўзга уладим, йиғиб-териб ажратдим.

6379 Бу туркча сўзни (ёввойи)тоғ кийиги каби билдим,
Уни оҳиста ушладим, алдаб яқинлаштирдим [яъни ўргатдим].

6380 Силадим, эркаладим, тез кўнгил берди,
Шундай бўлса ҳам, емиш берар пайтимда ҳуркади.

6381 (Қўл) суниб тутганимча сўзнинг кетидан бордим,
Ипор (ҳиди) анқиб рўбарў кела берди.

6382 Сўзни тўғри сўзладим, (у) дағал ҳам аччиқдир,
Тўғри сўзни кўтаролган заковатли кишидир.

6383 Ўқувчига ортиқ оғир тушмасин,
(Улардан) аниқ ҳамда равшан қилиб ўзимга узр сўрадим.

6384 Тўғри сўздан ташқари сўзни сўз дема,
Тўғри (ва) эгрининг фарқи оқ (ва) қора (фарқи кабидир).

6385 Тўрт юз олтмиш иккинчи йил эди,
Мен жонни койитиб ушбу сўзни сўзладим.

6386 Бу сўз(лар)ни тугал ўн саккиз ойда айтиб бўлдим,
Танладим, фарқладим, териб сўз йиғиб (тўпладим).

6387 Ейилган хилма-хил чечаклар каби ҳиди мушк таратади,
Мен ҳозирланиб ҳикоя қилдим, хулосалаб тугатдим.

*237

6388 Сөзүг ким түгәтүр нәчә сөзләсә
Аҗа тынмаз артар булаҗлар ара

6389 Э Йусуф кәрәк сөзни сөзлә көни
Кәрәксиз сөзүг кәзлә җылға җор-а

6390 Өкүш сөзләдиң сөз сувы бармасу
Өкүш сөзкә йалҗар бу йаңлуҗ ирә

6391 Ынанчсыз ажун җылҗы ирсәл йайығ
Уҗушлуғ өзиндин йыраҗ тур тәр-ә

6392 Сән эмди йапуштуң бу дунйака бәрк
Җатығлан көңүл мундын үзгил бүрә

6393 Эмин болма дунйака артуҗ эмин
Байатҗа сығынғыл җатығ йалвара[180]

P185 6394 Өкүш халҗны ыдты бу ирсәл ажун
Көни йолдан азды киши кәд көр-ә

6395 Сәңә-ми авынди бәзәниб күләр
Аны сәвмә азраҗҗына җадғура

6396 Нәчә дунйа йәгли ажун бәгләри
Өлүм тутты барды көзи тәлмирә

6397 Йигитлик йава болды эй сән күнүм
Түгәр бу тириглик өкүн җадғура

6398 Нэчә миң йашаса ахир өлгүлүк
Нәчә тәрсә дунйа җалы барғар-а

6399 Сәңә-оҗ саҗындым байат сән кәдәз
Бу ғафлат усындын мәни одғура

6400 Увутсуз җулуң-мән йазуҗум тәлим
Түзүнлүк сәниндин кәлүр бәлгүр-ә

6401 Сәңә йазды сәндин күрәди өзүм
Бу күн сығну кәлдим сәңә йалвара

6402 Нәкүкә ынандың айа муңлуғ өз
Җайуҗа тайандың көрәр көз көрә

6388 Қанча сўзлаған билан сўзни ким тугатар эди,
(Чунки сўз сув каби) булоқлар аро оқиб тинмайди, кўпаяди.

6389 Эй Юсуф, керак сўзни рўй-рост сўзла,
Кераксиз сўзни яшир, (чунки у) зиён қилади.

6390 Сўзни кўп сўзладинг, (унинг) шираси кетмасин,
Инсон кўп (яъни ортиқча) сўздан зерикиб безади.

6391 Инончсиз дунёнинг феъли жафо, бевафоликдир,
Заковатли (уни) ўзидан йироқ тур, деб айтади.

6392 Сен (эса) энди дунёга қаттиқ ёпишиб олдинг,
Ҳаракат қил, бундан (тескари) ўгирилиб кўнгил узгин.

6393 Дунёга эмин бўлма, (зинҳор) ортиқча эмин (бўлма),
Қаттиқ ёлвориб худога сиғингин.

6394 Бу бевафо дунё талай халқларни ўтказди,
Не-не кишилар йўлдан оздилар.

6395 (Энди) сенга бино қўйдими, безаниб кулаётирми,
Қайғуриб уни озгинагина бўлса ҳам севма.

6396 Қанча-қанча дунёга эга бўлган олам бегларини
Ўлим тутди, кўзлари телмуриб ўлиб кетдилар.

6397 Йигитлик беҳуда кетди, эй сен куним,
Бу тириклик тугаб бораётир, қайғуриб ўкингин.

6398 Неча минг (йил) яшасанг (ҳам), оқибат ўлиш муқаррар,
Неча мол-дунё терганинг (билан) қаергача борасан.

6399 Сенгагина умид боғладим, (эй) худо, сен (ўзинг) асра,
Бу ғафлат уйқусидан мени уйғотгин.

6400 Уятсиз қулингдирман, гуноҳим талайдир,
Яхшилик сендангина белги бериб келади.

6401 Менинг ўзлигим сендан қочиб, сенга гуноҳ қилди,
Бу кун сенга ёлвориб, сиғиниб келдим.

6402 Нимага ишонган эдинг, эй мунгли ўзлик,
Нимага таянган эдинг, эй кўрувчи кўз, назар сол.

6403 Йолуң түзгил эмди йорықың кәнит
Өзүң экки ажунда булғыл төрә

6404 Сэвинчин сүзүлмиш бу дунйа бутун
Мэни қодмағай бир ажунқа көрә

6405 Тилиң тыд боғуз йығ удыма өкүш
Көзүң йум қулғақ[181] ту бир инчин тур-а

6406 Йа рабб йарлықағыл қамуғ моъминығ
Тэлим раҳматындын түгәл турғур-а

6407 Тэгир савчымызқа түмән миң салам
Түзү төрт эшингә тақы арттура

Тугәнди Қутадғу китаби тарих сэкиз қырқ үч
йылта қой йыл муҳаррам айның төрти Аруда[182]

6403 Энди йўлингни туз, йўриғингни тўғрила,
Ўзинг икки оламда ҳам тўрдан ўрин ол.

6404 Севинчдан тозаланган [яъни севинчи бўлмаган] бу дунё бутунлай,
Бир мени бу дунёда қараб қўйиб қўймайди.

6405 Тилингни тий, нафсингни йиғ, ортиқ ухлама,
Кўзингни юм, қулоғингни беркит, бир пас фароғатда тур.

6406 Ё рабб, барча мўминларни ёрлақагин,
Беҳисоб раҳматларинг билан тугал маъмур қилгин.

6407 Паёмбаримизга туман минг салом(лар) етказ,
Барча тўрт эшларига [яъни чоҳарёрларига] янада орттириброқ
(салом етказ).

Қутадғу китоби тарихнинг саккиз (юз) қирқ учинчи йилида
қўй йилининг муҳаррам ойида Ҳиротда тугади.

«Қутадғу билиг»нинг тексти бўйича сноскалар

[1] Шу сўз текстда ўчған, уни Қоҳира нусхасидан олинди.

* بیر یلمیش ёзилган, йазылмыш ўқидик.

* Ушбу шеърий муқаддима Наманган нусхасида йўқ бўлганлиги учун уни Қоҳира нусхасидан олиб тўлдирдик. Шунинг учун Қ. ҳарфи Қоҳира нусхасига ишора қилади.

[2] منینك ёзилган, *муның* ўқидик.

[3] ایذین ёзилган, *адын* ўқидик.

[4] ایکک ёзилган, *апаң* ўқидик.

[5] یرك ёзилган, *бэрк* ўқидик.

[6] ایامیش ёзилган, *атамыш* ўқидик.

* Шеърий муқаддиманинг айрим байтлари вазн ва сўзлар жиҳатидан бир оз нуқсонли.

[7] Шу ердан бошлаб қуйидаги тўрт байт Радлов нашридан олинди. Бундан буён учрайдиган Р ҳарфи Вена нусхасининг Радлов нашрига ишора қилади.

[8] Мундарижадаги боб номлари текстдагидан бир оз фарқли ҳамда сон жиҳатидан камроқ. Лекин биз буни ўзгаришсиз қолдирдик.

[9] *Тадү* бўлиши керак, сўнгги (г) ортиқча.

[10] اورون ёзилган, ازون бўлса керак.

[11] *Билигиг* бўлиши керак.

[12] اورسا ёзилган, *уқса* деб ўқиш тўғри бўлади.

[13] *Тилиң* бўлиши керак.
[14] *Сэңэ* бўлиши керак.
[15] *Бушар* ўқидик.
[16] *Сөки* ўқилса тўғрироқ бўлади.
[17] *Урдуң* бўлиши керак.
[18] *Өзүң* бўлиши керак.
[19] *Уқтуру* бўлиши керак.
[20] *Эсизлик* бўлиши керак.
[21] *Булуб* бўлиши керак.
[22] ایج ёзилган, биз *ач* ўқидик.

[23] *Сөзләсә* бўлиши керак.
[24] *Тилкә* ва *тылқа* тарзида икки хил вариантда ҳам ишлатилаверган.

25 *Индрур* бўлиши керак.
26 *Тэңриг* бўлиши керак.
27 *Тайаг* бўлиши ҳам мумкин.
28 Бир бўғин тушган.
29 ايتيغ ёзилган, *татыг* бўлиши керак.
30 *Көрү* бўлиши керак.
31 *Сөзләр билиг* бўлиши керак.
32 Қоҳира нусхасида қызытур эңим ёзилган.
33 Қоҳира нусхасида كوذار ёзилган.
34 *Тирилгил* бўлиши керак.
35 Қойунқа бўлиши керак эди.
36 *Эви* бўлиши керак.
37 *Йәр* бўлиши керак.
38 *Сэниң* бўлиши керак.
39 *Байат-оқ* бўлиши керак.
40 قوتوغ ёзилган, *қапуғ* ўқидик.
41 Қоҳира нусхасида: *таду бирлә қатлыб төрүтти иди,* шуниси тўғри.
42 *Ишләриг* бўлиши керак.
43 Қоҳира нусхасида *бақ*.
44 Улдан сўнг *бу* тушган.
45 *Бүсәр* бўлиши керак, маъно шундай ўқишни талаб қилади.
46 *Бүтүн* бўлиши керак.
47 *Орту тут* اورتوت тарзида хато ёзилган.
48 ينكسيز ёзилган, *тәңсиз* ўқидик.
49 بوز ёзилган, *бор* ўқидик.
50 يوزا ёзилган, *буза* ўқидик.
51 Ушбу сўз шу маънода гоҳо *қутқы* шаклида ҳам учраб туради.
52 Биринчи мисра сўнгидаги *кэрәк* сўзи устида بوتون, иккинчи мисра сўнгидаги *отун* сўзи устида эса نرالك сўзлари ёзилган ва қофия шу тарзда тўлдирилган.
* قوسقىسى ёзилган, маъно талабига кўра қатқысы ўқидик.
53 *Тиләки* ёзилган, *биләки* ўқидик.
54. كرالك ўрнига يوريق ёзилган.
55 Узак қаттиқ, қўшимча юмшоқ.
56 Бир бўғин шу ҳисобга тушган.
57. Қўлёзмада تور.
58. Қўлёзмада اول.
59 ازى ёзилган.
60 Вазн бузилган, *овут-ул этәр* бўлса тўғри бўлади.
61 Юқоридаги тўрт мисранинг тартиби бузилган ва ортиқча сўз аралаштирилган, аслида қуйидагича бўлиши керак эди:

Өкүш көрдүм эрни йава қылды йаш
Көдәзмәди боғзын қовы қылды йаш
Боғуздын кирүр иг кишикә кэми
Боғуздын болур ҳам аңар от эми

62 *Кур эр* бўлиши керак.

63. Маъноси бўйича بكيك *бэгиг* бўлиши керак. Текстда *билиг* тарзида берилган бўлиб, биз уни ўзича қолдирдик.

64 Қоҳира нусхасида *йаққыл.*

65 Шу мисрадаги *йалңуз* сўзи ортиқча.

66. تيلاكين тарзида ёзилган, аслида تيلاكيس бўлиши керак.

67 Текстга اودوغ ёзилган, уруғ ўқидик.

68 *«Оғул қыз эсизи атада кэдин»* бўлиши керак.

69 *«Өгдулмиш жавабы Одғурмышқа»* бўлиши керак.

70. تورغاى ёзилган. Маъно шуни талаб қилгани учун بوزغاى деб ўқидик.

71—72 Текст ўчиб кетган, Қоҳира нусхасидан тўлдирилди.

73 *Өзүм* бўлиши керак.

74 *Эрмэс* бўлиши керак.

75 *Тилэр* бўлиши керак.

76 *Көликэ* бўлиши керак.

77 Текст бир оз бузилган.

* Текстда *кэрак* сўзи устига *болур* ёзилган.

78 132-бетдаги текст бузилган. У Вена ва Қоҳира нусхалари асосида тузатилди.

79 133-бетдаги текст ҳам бузилган, уни Қоҳира нусхаси асосида тузатилди.

80 *Өгдулмиш* жавабы *Одғурмышқа* бўлиши керак.

81. ياشيغ ёзилган, *йасығ* деб ўқидик

82 *Қулур-мэн* бўлиши керак.

83 *Артуқлуқуң* бўлиши керак.

84 *Сэниң* бўлиши керак.

85 *Көрүрдэ* бўлиши керак.

86. تيليك ёзилган, بيليك ўқидик.

87 *Тэгүр эй үнүр* бўлиши керак.

88 *Қадашың* бўлиши керак.

89. ار كليك ўқидик.

90 *Одғурмышығ* бўлиши керак.

91 اوز تلك بوكون ёзилган.

92 *Киши* сўзи тушиб қолган, *киши эдгүси* бўлиши керак.

93. قموغ ёлилган, تبوغ ўқидик.

94. ينابيغ ёзилган, بياتيغ ўкидиқ.

95 Көр остида *бу* ёзилган, шуниси тўғри.

* Текст бузилган, уни Қоҳира нусхасидан олдик.

96 Бир бўғин ортиқ, *йур* бўлиши керак.

97 *Өгдулмиш сөзи Өдгурмышқа* бўлиши керак.

98 *Төрү* бўлиши керак.

99 *Тилдан* сўнг *кичиг* сўзи тушган, шунинг учун вазнда бузилиш бор.

100 Мазмунга биноан *эштү* бўлиши керак, шунинг учун «эшит» шаклида таржима қилдик.

101. تنكى ёзилган, *йаңы* ўқидик.

102 Бир бўғин етишмайди.
103 *Өдтә* бўлиши керак.
104 *Орнуң* бўлиши керак.
105 *Құтуң* бўлиши керак.
106 *Эмгәк* ёзилган, *өгмәк* деб ўқиш керак.
107 *Қарылғыл* бўлиши керак.
108 *Қатылмақ* бўлиши керак.
109 *Йатур* ўқидик.
110 *Сақынчсыз тирил* бўлиши керак, Қоҳира нусхасида шундай.
111 *Тоқусуз* бўлиши керак.
112 *И* тушган.
113 *Эрсә* бўлиши керак.
114 *Эр* бўлиши керак, қофия ҳам шуни талаб қилади.
115. از اتليغ اوتوغيى тарзида хато ёзилган.
116 Оқымас бўлиши керак.
117 Игчил бўлиши керак.
118 Тексгда-кә қўшимчаси тушган.
119. Қоҳира нусхасида برق *барқ*. Шуниси тўғри.
120 *Төрутмиш* бўлиши керак.
121 Қўлёзмада шу сўз бузилган, *сузун* қисмини ўқиш мумкин, *өд* ни Қоҳира нусхасидан тузатдик.
122 *Айур* сўзи тушиб қолган.
123 *-луг* ўрнига *-тәг бўлиши керак, қофия ва радиф бузилган.*
124 *Қодты* бўлиши керак.
125 *Соңдаға* бўлиши керак.
126 *Мән* бўлиши керак.
127 Бир сўз тушган, *саваб тәңри бәрсу* бўлиши керак эди.
128 *Мән* бўлиши керак.
129 *Бутмәдим* бўлиши керак.
130 Қоҳира ва Вена нусхаларида *йашутлуғ,* шу варианти тўғридир.
131 *Ул* тушган.
132 *Әлгиң* бўлиши керак.
133. Қоҳира нусхасида كلك اول ёзилган, шу тўғри.
134 *Тут бўлиши керак,* маъно шуни талаб қилади.
135 Қоҳира нусхасида *болур* ёзилган, шуниси тўғри.
136 *Қысығлысы* бўлиши керак.
137 Бу ортиқча.
138. اذ ёзилган.
139 Мисрадан сўзлар тушган, вазн бузилган, маъно тугал эмас, *туг* ўрнига *тугэл* бўлиши керак.
140. تور ёзилган, *туз* ўқидик.
141 *Тилэкин* ёзилиб тепасига *гил* ҳам қўйилган, шу тўғри.
142 *Будунуғ* бўлиши керак.
143. بول ёзилган, *йол* ўқидик.
144 Қоҳира нусхасида *йайылмыш,* шу тўғридир.
145 Биринчи *йыл* ўрнида бошқа сўз бўлиши мумкин ёки *бил* келиши эҳтимол.
146 *Уладуқта* бўлиши керак.
147. يشيق ёзилган, *башын* ўқидик.

[148] «Валлаҳу аълам»нинг қисқаргани.

[149]. تورت ёзилган.

[150] *Мэңә* бўлиши керак.

[151] *Тузү* бўлиши керак; Қоҳира нусхасида тўғри ёзилган.

[152] *И* ортиқчы.

[153] *Чықса* нинг устида *қылса* ёзилган.

[154] *Өгдүлмиш* бўлиши керак.

[155] *Йай* бўлиши керак, чунки тўрт фасл тартибида туш тасвирланган, бундан сўнгги, байтларда куз ва қиш туши тасвирланади.

[156] Қоҳира нусхасида *қары*. Шу тўғри, чунки кичик, йигит, ўрта ёшли ва қари тартибида туш саналган.

[157] Қоҳира нусҳасида *қар*. Шу вариант тўғри.

[158] *Тэңиб* ўқилса тўғрироқ бўлади.

[159] *Тушум* бўлиши керак.

[160] *Одғурмыш Өгдүлмишкә* бўлиши керак.

[161] *Сивуғ* бўлиши керак.

[162—163] Шу мисраларнинг охири ўчиб кетган, уни Қоҳира ва Вена нусхалари асосида тикладик.

[164] *Тиләклиг* — талаб қилувчи маъносида.

[165]. بول ёзилган, *бол* деб тузатдик.

[166—167] Ушбу икки мисранинг охири ўчиб кетган, уни Қоҳира ва Вена нусхалари асосида тикладик.

[168] *Йапса* ёзилган, *тапса* ўқидик.

[169] Шу мисра текстда юқоридан кесилиб кетган, Қоҳира нусхасидан тикланди.

[170] Қоҳира нусхасида *сақым* ёзилган.

[171] *Тириглик* бўлиши керак.

[172] *Арала* бўлиши керак.

[173] Ушбу байтдан сўнг Наманган нусхаси узилиб, унинг давоми тушиб қолган. Бу қисм Қоҳира нусхаси асосида тўлдирилди.

[174] *Сэңә* бўлиши керак.

[175]. باغ бўлиши керак.

[176]. قرالير ёзилган, қара кир ўқидик.

[177] Сақынуқ бўлиши керак.

[178] Ушбу байт ҳошияда ёзилган бўлиб, мазмунан шу ерга тўғри келади.

[179] Шу ерга келиб Қоҳира нусхасидан бир саҳифа (383) бўш қолган ва سهو деб ёзилган.

* Қуйидаги икки байт нашримиздан тушиб қолган, уни бу ерда келтирдик:

Билир-мэн тэсә сэн билигдин йырақ
Билигсизкә сандың билиглп ара
Билиг бир тэңиз-ул учы йоқ түби
Нәчә сүв көтүргәй сэмүркүк сора.

[180] Шу мисра билан Қоҳира нусхаси тугайди, сўнгги байтлар эса Вена нусхасидан олинди.

[181] *Қулғақ* ўқилса вазн бузилади, бу ўринда *қулақ* ўқилиши тўғри бўлади.

[182] Бу сана «Қутадғу билиг»нинг Вена нусхаси кўчириб ёзилган йилига ишорадир.

«Қутадғу билиг»нинг тавсифи бўйича сноскалар

1 *Қин* — кийикнинг мушк бези, мушк.

2 *Улар* — какликнинг *нари* (Девону луғотит турк, 1-том..., 143-бет). Ҳозир тоғ куркасини *улар* дейилади. Шу иккинчи маъно тўғрироқ.

3 *Сури ибри* — Иброний, Исрофил сурнайи, яъни хуш овоз.

4 *Илик-кулимиз* — бир турли эркак ва урғочи жайрон.

5 *Сиғун-муйғоқ* — бир турли эркак ва урғочи буғу.

6 *Асир* — оламнинг оташ курраси, эфир, кўчма маънода ҳавойи фалак, баланд осмон.

7 *Секантир* — Зуҳал.

8 *Ўнгай* — Муштарий.

9 *Кўруд* — Миррих.

10 *Яшиқ* — Шамс.

11 *Савит* — Ноҳид, Зуҳра.

12 *Орзу* — Уторид.

13 *Ялчиқ* — Ой.

14 *Укак* — буржс.

15 *Қўзи* — Ҳамал.

16 *Уд* — Савр.

17 *Эрандиз* — Жавзо. 82-сноскага қаралсин.

18 *Қучиқ* — Саратон.

19 *Арслон* — Асад.

20 *Буғдойбоши* — Сунбула.

21 *Улгу* — Мезон.

22 *Чазан* — Ақраб.

23 *Ёй* — Қавс.

24 *Уғлақ* — Жадий.

25 *Кўнак* — Далв.

26 *Балиқ* — Ҳут.

27 *Шалисо* — ҳар жиҳатдан манфаатли дори («Тиб қонунлари», V китоб, 29-бет).

28 *Тарёқ* — заҳарларга қарши мураккаб таркибли дори («Тиб қонунлари», V китоб, 234-бет).

29 *Митридус* — мураккаб таркибли дори бўлиб, ясовчисининг номи билан аталган («Тиб қонунлари», V китоб, 235-бет).

30 *Чурни* — сурги дори (турклар томонидан қўлланади).

31 *Укит* — заъфаронга бир неча хил нарсалар қўшиб тайёрланадиган дори.

32 Зуҳра, Ноҳид, Етти қароқчи, учинчи фалак юлдузи, кўчма маънода тутқич бермай кўчиб юрувчи, шарпа, сароб маъносида.

33 Шу байт деган-у, лекин мисол келтирилмаган.

34 Уғил бўлмаслиги керак, чунки Ўгдулмиш Кунтуғдига гапираётир, у Кунтуғдидан кичик.

35 Кин — қабарға номли бир турли кийикнинг мушк бези, мушк.

36 Бу ўринда шоир муаммо санъатидан фойдаланган, яъни بلک дан ل тушгач بک қолади. Бу нарса эса асар араб ёзуви билан ёзилган, деган фикрни исботлайди.

37 Болтага ўхшаш уруш қуроли, ойболта.

38 Ислом таълимотида олам ва одам яратилмасдан аввал қудрат арши аълода лавҳу қаламни яратганлиги ва унга яратилгуси одам азалдан то охиратгача қиладиган яхши-ёмон ишларини ёзиб қўйганлиги ҳақида маълумот бор. Буни «лавҳи маҳфуз» ҳам дейиладики, қудрат томонидан ҳифз қилинувчи лавҳ демакдир, бу инсон тақдири олдиндан ёзиб қўйилган лавҳ, тақдир лавҳаси демакдир.

39 *Озғон* — олхўрилар оиласига кирувчи тиконли бута.

40 *Сақиш* — математика; *ҳандаса* — геометрия.

41 *Иля* — жой номи.

42 *Эгдиш* — Ўзгандда турувчи туркий қабилалардан бири, бу ўринда соқий боши шу қабиладан бўлиши афзаллигига ишора бор.

43 *Гувориш* — овқат ҳазм қиладиган дори.

44 *Маъжун* — опиум, дорилар аралашмасидан иборат паста.

45 *Чурни* — сурги дори. 30-сноскага қаралсин.

46 Ўгдулмишнинг Ўзғурмишга жавоби бўлиши керак.

47 Ушбу сатрларнинг ўрни алмашганга ўхшайди, чунки аввал хатни қуритиб кейин ўралиши, боғланиши керак эди.

48 Ишончли бег.

49 Лочин бег.

50 Қул бег.

51 Шуҳратли бег.

52 Кўк айуқлик — туркманларда бошлиқларга бериладиган унвон.

53 *Юғоқ* — бир хил қуш, сув қушидир, фикримизча, унинг туси қора бўлган (юқ — смола), у оққушга солиштирилишидан ҳам шундай хулоса келиб чиқади.

54 *Ҳандаса* — геометрия.

55 *Зарбу* қисмат — кўпайтув ва тақсим.

56 *Касур* — каср.

57 *Тазъиф* — карра.

58 *Тансиф* — бўлув.

59 *Адад* жазри — илдизни топиш.

60 *Жамъу тафриқ* — кўшиш ва чегириш.

61 *Масоҳат* — сатҳни ўлчаш.

62 Жабру муқобил — алгебра.

63 *Уқлидис* — Эвклид.

64 *Турмак* — қовурма маъносида. Бу ўринда умуман овқат маъносида.

65 *Яфғу* — халқдан чиққан, ҳоқондан икки даража паст лавозимли киши.

66 *Кавал* — йўрға от, кавал този — арабий тулпор бўлса керак.

67 *Бўгтал* — орқа сағриси кенг от.

68 *Тоғи* — бир турли от, яйлов от бўлса керак.

69 *Арқун* — ёввойи отдан қочган хонаки байтал боласи; чопқир от.

70 *Сиғун ва муйғоқ* — нар ва мода буғулар.

71 *Сўқоқ* — ола кийик.

72 *Ивиқ* — қир ва тошлоқларда яшайдиган кийик.

73 *Юғоқ* — бир қуш (қора тусли бўлиши эҳтимол), 53-сноскага қаралсин.

74 *Туй* — бир хил қуш, тувалоқ.

75 *Югдик* — бир хил қуш.

[76] *Тудлич* — бир хил қуш.
[77] *Қоқ* — бир хил қуш.
[78] *Яфғу* — халқдан чиққан ва хоқондан икки даража паст амалдор.
[79] *Қорақуш* — Муштарий юлдузи.
[80] *Йилдриқ* — Сириус юлдузи.
[81] *Азғир* — Айғир юлдузи. 88-сноскага қаралсин.
[82] *Эрантиз* — Жавзо юлдузи, Маҳмуд Қошғарийда Мезон юлдузи. 17-сноскага қаралсин.
[83] *Сўкич* — бир қуш, қирғовул, В. Радлов ва Л. Будаговда сулгун — фазан.
[84] *Қуёш* сўзи тўкстда йўқ.
[85] *Тарангбин* — япроқда пайдо бўладиган шира, сурги дори сифатида фойдаланилади.
[86] *Етикан* — Етти қароқчи юлдузининг номи.
[87] *Йилдриқ* — Сириус юлдузи. 80-сноскага қаралсин.
[88] *Азғир* — бу ҳам юлдуз номи. 81-сноскага қаралсин.
[89] *Эрантиз* — 17 ва 82-сноскаларга қаралсин.
[90] *Раква* — Чармдан қилинган идиш бўлиб, ювинишда фойдаланилган. (ابریق چرمی)

* Қуйидаги икки байт нашримиздан тушиб қолганлиги учун бу ерда келтирдик:

Сен биламан десанг, билимдан узоқсан,
Билимлилар орасида билимсиз саналасан.
Билим қирғоғи (ва) туби йўқ бир денгиздир,
Семуркук (синчалак?) шимириб қанча сув кўтаради.

МУНДАРИЖА

Сўз боши 5
«Қутадғу билиг» асари ҳақида 7
«Қутадғу билиг»ни транскрипция ва тавсиф қилиш принципларига доир . . 35
[Насрий муқаддима] 48
[Шеърий муқаддима] 50
Фиҳрасти абваб (Боблар мундарижаси) 60
[Тэңри ъазза ва жалланынг тавҳидин айтур] 64
Фи фазайили -н- наби ъалайҳиссалам 68
Фи фазайили асҳаби-н-наби ризваналлаҳи ъалайҳим 70
Лихақан-ил-ажалл-ил-музаффар-ил муаййад насир-ул-ҳаққ ва -д-дин Тавғач улуғ Буғра Қарахан аба Али Ҳасан бинни Арсланхан раҳматуллаҳи ъалайҳим 72
Йэти кавакиб он эки буруж 80
Йаңлуқ ағырлықын танурлайур билиг бирлэ 84
Тил эрдэмин асғын мунларын сөзлэйур 86
Китаб идиси өзингэ ъузр эйур 90
Эдгүлэркэ қатылмақ эдгүсин айур 94
Билиг уқуш адрымын асғын айур 102
Китаб аты түзүгин авучғалықыны айур 112
Сөз башы Күнтуғды элиг үзэ 118
Айтолды Күнтуғды тапғынга оғрамышын айур 126
Айтолды элигкэ көрүнмиши 142
Айтолды өзи давлат эрдүкин айур 148
Б а б. Айтолды элигкэ давлат сифатыны көргитүр 152
Б а б. Күнтуғды элиг Айтолдықа ъадл сифатыны айтур 168
Б а б. Күнтуғды элиг Айтолдықа ъадл сифаты нэ-тэг эрдүкин айур . . . 172
Б а б. Сөзлэмэк-му эдгүрэк азу йа шүк турмақ-му эдгүрэкини айтур . . 194
Б а б. Кут қывылықын давлат ирсэлликин байан қылур 208

Б а б. Айтолды оғлы Өгдүлмишкә панд бэрмишин айур 224
Айтолды Өгдүлмишкә өтәләмишин айур 240
Айтолды элигкә қумару битиг қодмышин айур 248
Элиг хақан Өгдүлмишкә панд бэрмишин айур 276
Өгдүлмиш элигкә тапуғқа кирмишин айир 282
Б а б. Бэгликкә саза болғу-тэг бэг нэкү-тэг кэрәкини ай/ы/тур 326
Б а б. Бэгләркә вазир болғу нэкү-тэг эр кэрәкини айтур 362
Б а б. Өгдүлмиш элигкә сү башлар исфаҳсалар нэкү-тэг кэрәкин айур . . 374
Б а б. Өгдүлмиш элигкә улуғ ҳажиблуққа нэкү-тэг эр кэрәкин айур . . . 396
Б а б. Өгдүлмиш элигкә қапуғ башлар эр нэкү-тэг кэрәкин айур . . . 408
Б а б. Өгдүлмиш элигкә йалавач ыдғуқа нэ-тэг эр кэрәкин ай/т/ур . . . 418
Б а б. Өгдүлмиш элигкә битигчи ылымға нэкү-тэг кэрәкин айтур . . . 428
Б а б. Өгдүлмиш элигкә ағычы нэкү-тэг эр кэрәкин айтур 438
Б а б. Өгдүлмиш элигкә аш башчы хан салар нэкү-тэг кэрәкин айур . . . 450
Б а б. Өгдүлмиш элигкә идишчи башы нэкү-тэг кэрәкин айур 456
Б а б. Өгдүлмиш элигкә тапуғчылар ҳақы бэгләр үзә нэку-тэг кэрәкин айур . 468
Б а б. Күнтуғды элиг Одғурмышқа битиг битиб ыдмышыны айтур . . . 500
Элиг панди Одғурмышқа 504
Б а б. Одғурмыш Өгдүлмиш бирлә муназара қылмақыны айур 516
Одғурмыш дунйа ъайбларын айур 544
Элиг битиг ыдмышы Одғурмышқа 590
Б а б. Өгдүлмиш Одғурмышқа экинч муназара қылмақын айур 600
Бэгләркә тапунмақ бу турур 608
Қапуғдақы эрәт бирлә суҳбат сөзи 624
Б а б. Өгдүлмиш Одғурмышқа қара ъам будунлар бирлә қатылмақны өгрәтүр . 646
Ъалавилар бирлә қатылмақны өгрәтүр 648
Билгә ъалимлар бирлә қатылмақны өгрәтүр 648
Отачылар бирлә қатылмақны айур 650
Муъаззимлар бирлә қатылмақны айур 652
Түш йорғучылар бирлә қатылмақны айур 652
Йылдузчылар бирлә қатылмақны айур 654
Шаъирлар бирлә қатылмақны айур 656
Тарығчылар бирлә қатылмақны өгрәтүр 658
Сатығчылар бирлә қатылмақны айур 660
Игдишчиләр бирлә қатылмақны айур 662
Узлар бирлә қатылмақны айур 666
Чығайлар бирлә қатылмақны айур 668
Эвлик нэкү-тэг алмақны айур 668
Б а б. Оғул кыз туғса анларны нэ-тэг игидгүсини айур 672
Әлиг асрақы ким эрсәләрни эдгү тутмақны айур 676
Б а б. Өгдүлмиш ашқа оқмақ ашқа бармақ төрәсин өгрәтүр 682
Б а б. Өгдүлмиш Одғурмышқа ашқа оқмақ төрүсин өгрәтур 692
Б а б. Одғурмыш Өгдүлмиш[кә] дүнйадын йүз эвүрүб йарынға тапы болмақны

айур 698
Баб. Кунтуғды элиг Одғурмышны үчүнч қата үндәйү ыдмышын [айур] . . 732
Баб. Одғурмыш Өгдүлмиш тапа кэлмишин айтур валлалаъам 746
Баб. Кунтуғды Одғурмыш бирлә көрүшмишини айур 746
Баб. Одғурмыш Күнтуғды элигкә панд бэрмишин айтур 760
Баб. Өгдүлмиш Күнтуғды элигкә эл этгү төрү түзгусин айур 804
Баб. Өгдулмиш кэчмиш тиригликкә ачыб тавбақа оғрамышын айур . . . 828
Баб. Одғурмыш Өгдүлмиш сөзингә қайра жаваб қылмышын айур . . . 838
Баб. Көниликкә көнилик кишиликкә кишилик қылмақын айтур валлам . . 844
Баб. Одғурмыш иглиг болиб Өгдүлмишни үндәмишин айур 870
Баб. Өгдүлмиш Одғурмышқа түш йөрүгисин айтур 876
Баб. Одғурмиш Өгдүлмишкә түш көрмишини айур 882
Баб. Өгдулмиш Одғурмыш түшингә таъбирын кэрәки-тэг айур 882
Баб. Ул-оқ түшни Одғурмыш адын түрлүг йормақыны айур 884
Өгдулмиш Одғурмышқа түш таъбирын айур валлам 884
Баб. Одғурмыш Өгдүлмишкә панд бэрмишини айур 890
Баб. Йигитликкә ачыб авучғалықны айур 934
Баб. Одлэк артақыны достлар жафасыны айтур 940
Баб. Китаб идиси Йусуф Улуғ Ҳажиб өзингә панд бэрүр 946
«Қутадғу билиг»нинг тексти бўйича сноскалар 954
«Қутадғу билиг»нинг тавсифи бўйича сноскалар 959

На узбекском языке

Юсуф Хас Хаджиб

ЗНАНИЕ, ПРИНОСЯЩЕЕ СЧАСТЬЕ

Издательство «Фан» УзССР
Ташкент — 1971

Муҳаррирлар *Р. Қучқортоева, А. Мансурхўжаева*
Техмуҳаррир *В. Урусова*
Корректорлар *М. Каримбобоева, Х. Юсупова*

Р00000. Теришга берилди 8/Х-70 й. Босишга рухсат этилди 6/I-71 й. Формати 70×90$^{1}/_{16}$=30,125 қоғоз л. 70,49 босма л. Ҳисоб—нашриёт л. 40,8. Нашриёт № 2639. Тиражи 1000. Баҳоси 4 с. 48 т.

ЎзССР „Фан“ нашриётининг босмахонаси, Черданцев, 21. Заказ 237. Нашриёт адреси: Гоголь кўчаси, 70.